PEREGRINATIO APOSTOLORVM PETRI ET PAVLI, CVM RATIONE TEMPORVM,

D. ERASMO ROT. AVTORE,

VIRTVTE DVCE,

COMITE FORTVNA.

APVD SEB. GRYPHIVM
LVGDVNI,
1542.

PEREGRINATIO APOSTOLORVM PETRI & Pauli, cum ratione temporum, per Des. Erasmum Roter.

EX ACTIS *apostolicis non liquet Petrum frequenter cõmutasse locũ, nisi quòd post mortem Stephani, profectus est una cum collega Ioanne, in Samariã ciuitatẽ cui pòst uersum nomen Sebaste, unde & tota regio Samaria dicta est: ut comprobaret autoritate sua, perficeretq;, quod illic per Philippum diaconum cœptum erat. Deinde uidetur plerasq; Samariæ partes peragrasse. Sic enim legimus cap.* VIII. *Et multis regionibus Samaritanorum euangelizabant. Est autem Samaria media inter Iudæam & Galilæam. Porrò nonum caput testatur illũ peragrasse uarias Palæstinæ regiones, antequã ueniret Lyddam & Ioppen. Sic enim habet: Factum est autem, ut Petrus dum trãsiret uniuersos, deueniret ad sanctos, qui habitabant Lyddæ. Est enim Lydda in Palæstina non procul à Ioppe ciuitate littorali. Rursus à Ioppe profectus legitur ad Cæsaream Palæstinæ maritimam, quæ prius dicta fuerat turris Stratonis. Hic Baptizauit Cornelium Centurionem. Hinc reuersus est Hierosolymam. Cæterũ quando profectus sit Antiochiam, ubi præsedisse creditur, aut quãdo se Romam transtulerit, quasq; regiones paragrarit, quoniã humanis duntaxat historijs proditũ est, non laborabo persequi. Nam Eusebius, qui putat illum prædicasse Euangelium apud Ponticos, Galatas, Cappadoces, Asiaticos, Bithynos, nõ aliunde sumpsit conicturam, nisi quòd harum gentium meminit in priore*

episto

epiſtola. Conueniebat autem ut apoſtolorum præcipuus, annos cõplures ſederet in ea ciuitate, unde dominus Ieſus uoluerat euangelicã doctrinam, primum in omnes Iudææ regiones, mox in uniuerſum orbem propagari. Iam quod tradit hiſtoria, quam uocant Eccleſiaſticam, primariam rerum curã à Chriſto traditam Petro, Iacobo & Ioanni: id inde colligũt, quòd horũ aliquoties nominatim fit mentio, quũ de cæteris nihil narretur, quid dixerint aut fecerint, niſi quòd adſtabant Petro dicenti tanquam teſtes. Erant autẽ Iacobi duo, unus Zebedæi filius, frater Ioãnis: hunc interfecit Herodes: atq; hoc ipſum arguit eum fuiſſe inter apoſtolos præcipuũ. Alter, Alphæi filius. Crebra mentio fit in Actis tertij Iacobi qui dictus eſt frater domini, cognomẽto Iuſtus, filius, ut opinatur Hieronymus, Mariæ, quæ fuerit ſoror matris domini. Huic Iacobo tribuunt epiſtolam, quæ legitur inter catholicas. Qui quum non eſſet de numero duodecim apoſtolorum, tamen hunc ſtatim à morte Chriſti apoſtoli deſignarunt epiſcopum Hieroſolymitanum: qui poſteaquã Paulus appellaſſet Cæſarẽ, è templi faſtigio præcipitatus eſt, atq; inter lapidandum fullonis fuſte percuſſus interijt. Hunc Hieronymus negat fuiſſe de numero apoſtolorum duodecim. Et tamen quãta fuerit huius autoritas uel illud declarat, quod quum in concilio tractaretur de gẽtibus non onerãdis lege Moſaica, poſt Petrum cum autoritate pronunciat ſententiam ἐγὼ κρίνω, inquiens. Hic idem pòſt Paulo fuit autor, ut adiungeret ſibi quatuor, qui uoto ſe adſtrinxerãt, cumq; his ritu Iudaico purificaretur in tẽplo, cuius cõſilio Paulus obtemperauit. Quin etiã urbem ingreſſus hunc primum ſalutauit, tanquam illic primas tenentem: Et in epiſtola ad Galatas hunc ceu præcipuum nominat. Aliorum, inquit,

Apoſtolorũ uidi neminem,niſi Iacobum fratrem domini. Cæterum Petrum Antiochiæ fuiſſe declarat in eadem epiſtola narrans, quemadmodũ illum reprehẽderit ob ſimulationem. Iam Dionyſius apud Euſebium Corinthiorum epiſcopus,ſcriptor peruetuſtus,literis prodidit,Petrũ & Paulum Romæ iuſſu Neronis eodem die martyrij palmã promeruiſſe.Cæterum Petrum inter præcipuos etiam primatẽ fuiſſe declarat,quòd apud Euangeliſtas omnes,atq; etiam in Actis, in catalogo duodecim ſemper primo loco recenſetur. Deinde quòd initio ferè primus fuit ad dicendum. Nam & ante miſſum ſpiritum ſanctum congregatis in cœnaculo diſcipulis, proponit de ſubrogando quopiã in locũ Iudæ. Rurſus ubi tumultus eſſet in populo ob linguarum miraculum, Petrus ſolus auſpicatur concionem euangelicã.Primus omnium miraculũ edit in nomine Ieſu, pro tẽpli foribus ſanato claudo. Ac mox hac de cauſa concurſu facto in porticu Solomonis,Petrus concionatur apud populum. Vbi uidetur & Ioannes Petri comes aliquid dixiſſe,quod nõ refertur. Sic enim ait Lucas:Loquẽtibus autem illis ad populum: niſi placet accipere utrũq; dixiſſe,quod Petrus utriuſq; nomine dixit.Similis enim locus mox ſequitur in eodem cap.III.Petrus uerò & Ioannes reſpondentes dixerunt ad eos. Rurſus cap.IIII. Reſpondens autem Petrus & apoſtoli dixerũt, quòd Petrus omnium uoce loqueretur.Rurſum quum ageret de creandis diaconis, Petrus uerba facit ſolus. Solus pronunciauit ſententiam in Ananiam.Quin & illud arguit Petri dignitatem inter apoſtolos, quòd primus ductus eſt in carcerẽ, ac uirgis cæſus.quanquàm ex narratione Lucæ uidentur omnes apoſtoli ſimul cum Petro, iam iterum coniecto in carcerem,uirgis cæſi. Nunc de Paulo dicamus,qui ueluti

strenuus dux per omnes terras mariaq; uolitauit, ut omnes gentes redigeret sub iugum Christi. Primum Hierosolymis profectus est Damascū. Ea est ciuitas Syrophœnices, quæ quondā Arabiæ deputabatur, ut autor est Tertullianus aduersus Marcionē lib. III. totius Syriæ caput, inter Libanum & Antilibanum sita. Hic baptizatus est Paulus, & Euangelij prædicationē auspicatus. Verum hinc clam profugiēs utrum abierit in Arabiam, & inde reuersus sit Damascum, ac post annos tres demum redierit Hierosolymam, ut uideret Petrum, quemadmodum ipse refert in epistola ad Galatas, an statim se receperit Hierosolymam, non satis liquet ex Actis. Imò ne hoc quidē, utrū in prima prædicatione periclitatus sit ob insidias præfecti, an secūda. Ex narratione Lucæ uidetur statim, ut fugisset Damasco, se recepisse Hierosolymam, quoniā qui paulò antè profectus fuerat hostili animo in discipulos, noluerunt in consortiū suum recipere. Quòd si tot annis prædicasset, fieri uix potuisset, quin rumore cognouissent eum fuisse mutatum. Rursus Hierosolymis profugus deductus est Cæsaream Philippi, quam Ptolemæus Paneæ uocat, Eusebius Paneadem: ea est Phœnices ad radicem Libani montis, ubi sunt fontes Iordanis. À Cæsarea dimissus est Tarsum. Ea metropolis est Ciliciæ Pauli patria, quam interfluit amnis Cydnus. À Tarso per Barnabam reductus est Antiochiam Phœnices metropolim, unde & regioni nomen, quæ proxima est Ciliciæ. Hinc profectus est denuo Hierosolymam, ut exhiberet collectam pecuniam in subsidium pauperum. Quo facto reuersus est Antiochiam, unde uenerat. Hic donatus Apostolico nomine, profectus est Seleuciam. Ea est in promontorio Antiochiæ Syriæ, obuia uolenti ab Antiochiæ ciuitate proficisci in Cyprum.

È Seleucia soluit in Cyprum insulã oppositam Ciliciæ, quæ est Asiæ minoris. Appulit autem Salaminẽ, quæ ciuitas Cypri prima occurrit ad Orientem, & peruenit Paphum, quæ est extrema ad Occidentẽ, ut intelligamus totam eam insulam peragratam. Vbi quidam putant illi pro Saulo, commutatum Pauli nomen à Sergio Paulo eius insulæ proconsule: cum magis conueniat, ut parentes ac patroni liberis, ac libertis sua impartiãt nomina, quã ut ab illis mutuẽtur. À Papho soluens appulit Pergen. Ea ciuitas est Pamphyliæ. Hinc Antiochiam Pisidiæ. Hinc Iconium: mox Lystra, quæ est ciuitas Lycaoniæ. Hic autem tum lapidatus est Paulus. À Lystris profectus est Derben quæ & ipsa Lycaoniæ est. Hinc remensus iter quo uenerat, reuersus est Lystra, Iconium & Antiochiam Pisidiæ, quo quod cœptum erat confirmaret. Atque item peragrata reliqua Pisidia, redierunt in Pamphyliam usq; ad Pergen, ad quam primũ appulerant è Cypro. Hinc Attaliã. Ea ciuitas est maritima Pamphyliæ, ex qua scribæ fecerãt Italiam. Attalia soluentes, nauigarũt Antiochiam Syriæ, unde primũ hoc iter fuerat auspicatus. Hinc Rursus Hierosolymam itum est, ut cæteris apostolis probaret, quæ gesserat in Asia minore: sed interim prædicans Euangeliũ in Phœnice & Samaria, per quas erat iter. Eo peracto reuersus est Antiochiã, unde uenerat. Hic seiunctus à Barnaba, peragrauit Syriam, ac mox Ciliciam. Inde iterum reuisit Derben ac Lystra, ubi circuncidit Timotheum. À Lystris fecit iter per Phrygiam & Galatiam. Hinc uentum est in Mysiam, mox Troadem. Atque hic nonnullius scrupulus occurrit. Etenim si sentit de Phrygia, in qua est Troas, à Lycaonia prior occurrit Galatia, quàm Phrygia. Et tamen Lucas cap. XVI. sic refert: Transeuntes autem Phrygiam & Galatiæ regionẽ, uetiti sunt à spiritu

sancto loqui uerbum in Asia. Rursum incertū est an Asia hic accipiatur pro illa minoris Asiæ parte, quæ simpliciter Asia dicitur, an de tota Asia minore, in qua iam multis locis prædicauerat. Siquidem Galatia sita ad Septentrionem, hoc est, ad Pontum Euxinū, ad Orientē habet Cappadociam, ad Occidentē Bithyniam, ad Austrū Pisidiam & Lycaoniam. Quanquam hic Ptolemæus ponit alteram quandā Phrygiam uergentē ad Occidentem. Porrò Mysia maior proxima est Asiæ, sic propriè dictæ. Mysia minor est supra Phrygiam. Potest igitur sic explicari scrupulus, ut in his duobus uocabulis Phrygiam & Galatiam sit ordo præposterus, & intelligamus illum è Lycaonia rectà peruenisse in Galatiam, hinc in Phrygiam, ex Phrygia uoluisse petere Asiam propriè dictam, ni uetuisset spiritus. Adhæret autem hæc Asiæ pars Phrygiæ ad Orientem & Austrum. Itaque Paulum uetitum huc ire, flexisse iter ad Mysiam maiorē, ni fallor, per quam iter est in Bithyniam, quæ quondā Bebrycia dicta est & Mygdonia, proxime habēs ad Septentrionem eam Asiæ partem, quæ propriè Pontus dicitur. Rursus quum huc ire uetaret spiritus, reflexisse iter ad Occidentem, ac peragrata Mysia minore redisse per mediam Phrygiam usq; ad Troadem, quæ est in littore Phrygiæ, eadē & Antigonia dicta, opposita Chersoneso, unde proximus traiectus est in Europam ex Asia minore. À Troade soluerūt, ac recto cursu peruenerunt in insulam Samothracen, oppositam Thraciæ, quam habet ad Septentrionem, Hinc Neapolim. Ea ciuitas est in littore, in confinio Macedoniæ ac Thraciæ. Hinc Philippos, quam Lucas, admonet esse ciuitatem Coloniam in prima parte Macedoniæ. Ad hos scribit unam epistolam Paulus. Hic uirgis cæsus est & in carcerē con-

iectus cum Sila. Post hæc per Amphipolim, quæ non longe abest à Strymone flumine: & Apolloniam, quæ Thessalonicæ proxima est, uenere Thessalonicam. Ea ciuitas metropolis est Macedoniæ. Et ad hos Paulus scribit epistolam. Et hic orto tumultu clàm dimissus est Berrhoeam, quam à Thessalonica dirimit Pella, patria Alexādri Magni. Hic reperit dociles auditores. Porrò Berrhoea, non ita procul abest à mari. Itaq; tumultu concitato deductus est ad mare, inde Athenas peruentum nauigio, ni fallor, propterea quòd Lucas meminit illum dimissum, ut iret ad mare. Est & alia coniectura, quòd quum iter à Berrhoea sit longum usque ad Atticam, nulla fit mentio regionum aut ciuitatum, quæ pedibus iter facientibus occurrissent. Hic conuertit Dionysium, qui an iudex fuerit an philosophus non satis liquet, quum Lucas tantum illum uocet Areopagitam. Opinor autem omnes Areopagitas dictos, qui partem eam urbis Athenarum inhabitabant. Demiror autem quur Beda faciat hunc Corinthiorum episcopum, quum apud Eusebium Dionysius quidam Corinthiorum episcopus, doceat Dionysium Areopagitam Athenis episcopum ab ipso Paulo ordinatū. Quin probabilius est Dionysium Areopagitam nihil omnino scriptorum reliquisse, quum apud Eusebium tam diligenter recenseantur libri Dionysij Corinthiorum episcopi, de Areopagitæ monumentis nulla usquam fiat mentio. Ab Attica uenit Corinthum. Ea est metropolis Achaiæ. Hinc constituerat nauigare in Syriam, & suscepto uoto in Cenchreis, is est portus Corinthiacus ad Asiam minorem spectans, totundit sibi caput. Hinc igitur soluens peruenit Ephesum. Ea est in littore Asiæ minoris, in parte quæ dicitur Ionia. Hic tum temporis reliquit Priscillam

ſcillam & Aquilam. Ab Epheſo ſoluens uenit Cæſa-
ream,deinde Antiochiam.Beda,non dubito quin ueterem
quempiam ſequutus,uult hanc Cæſaream eſſe Cappado-
ciæ, non Syriæ: & Græci uolunt hanc Antiochiam eſſe
Piſidiæ,cuius ſuprà bis meminit. Quãquam Epheſo pro-
fectis prior occurrit Piſidia, quàm Cappadocia. Cæte-
rum Græci codices hoc loco plus habent quàm noſtri.
Nimirum hunc in modum:Rogantibus autem eis,ut am-
pliori tempore maneret apud ſe, non annuit,ſed uale di-
xit illis dicens: Oportet me omnino feſtum, quod inſtat,
agere Hieroſolymis. Quibus probatur hæc lectio,malunt
Paulum ab Epheſio littore rectà nauigaſſe Cæſaream Pa
læſtinæ,inde petiſſe Hieroſolymam, & ſalutaſſe fratres,
poſt hæc rediſſe Antiochiam Syriæ,atq; hinc rurſus repe
tiſſe Aſiam minorem. Facit ad hanc opinionem, quod ita
legitur, Deſcẽdens Cæſaream,aſcendit & ſalutauit eccle
ſiam. Oſtendit quò deſcenderit,non indicat quò aſcende-
rit. Atqui in euangelicis literis, qui petunt Hieroſolymas
aſcendere dicuntur,unde coniectant illum è Cæſarea Pa-
læſtinæ aſcendiſſe Hieroſolymam, ubi dixerat agendum
feſtum diem,atq; hinc rurſus deſcenderit petens Antiochi
am. Hanc opinionem,ut probabilẽ, nos in hac paraphra-
ſi ſumus ſequuti,ceſſuri facile,ſi quis adduxerit probabi-
liorem. Legitur & Antiochiæ commoratus aliquandiu.
At in Antiochia Syriæ ſolitus eſt libenter cõmorari Pau-
lus. Hinc igitur repetita Aſia,peragratis in medio regio-
nibus, in quibus antè docuerat, uenit in Galatiam, hinc
rurſus in Phrygiam, ubique confirmans diſcipulos. Inde
profectus eſt Epheſum,quum iam Apollos profectus eſſet
Corinthum, terreſtri'ne itinere, an nauigtione, parum
liquet: niſi quòd probabilius eſt illum terra feciſſe iter,eò

quòd Lucas adijcit, peragratis superioribus partibus. Hic Paulus proposuerat repetere Hierosolymã, sed prius peragrata Macedonia & Achaia, per spiritum intelligens sibi Romam esse eundũ post aditam Hierosolymam. Itaque præmisit Timotheum & Erastum in Macedoniam, ipse commoratus aliquandiu in Asia minore. Post tumultum per Demetriũ excitatum sequutus est eos, quos præmiserat. Peragratis autem superioribus partibus, deuenit in eam partem, quæ proprie dicitur Græcia, in qua est Attica & Achaia. Hic Lucas non nominat Athenas aut Corinthum, sed ex re conijcitur, quòd quemadmodum fecerat, ex Attica uenit in Achaiam, in qua est Corinthus, ac rursus è Cẽchreis parauerit soluere in Syriã: sed quoniam senserat illic paratas insidias nauigaturo, uertit cõsilium, ac remensus iter quâ uenerat, repetijt Macedoniam, terrestri ut apparet itinere, quoniam nauigaturo parabantur insidiæ. Quum uersaretur itaque in Macedonia, comitum partem, quos tum multos habebat ex Macedonia, præmisit Troadem, quæ est in Phrygia. Paulus sequutus, diem Paschæ egisse uidetur Philippis, quòd Lucas ita scribat: Nauigauimus post diem Azymorum à Philippis. A' Philippis itaque soluit Troadem, quò præcesserant comites, ut diximus. Hic adolescentem ex ruina mortuum restituit. A' Troade peruenit Asson itinere pedestri, quò iussu Pauli comites nauigio præcesserant. Est autem Assos ciuitas littoralis non longe infra Troadem, eadem dicta Apollonia. Asso soluentes appulerunt Mitylenen. Ea est ciuitas Lesbi insulæ, obuia ab Asso nauigantibus Chium. A' Mitylene legentes littora Asiæ, eò peruenerunt, ut Chium insulam haberent ad dextram. Chius autem opposita est Clazomenæ in littore Asiæ, media

dia inter Lesbum & Samum, quò pòst adnauigarunt. Samus autem opposita est Trogyllio promontorio Asiæ. A' Samo soluentes appulerunt Trogyllium, ut est in Græcis codicibus, quanquam Græcus qui scripsit peregrinationem Pauli, non meminit Trogyllij. A' Trogyllio itum est Miletum. Ea est ciuitas Cariæ littoralis. A' Chio commode poterant appellere Ephesum, sed data opera præternauigatum est, ne diutius hæreret in Asia. Cum enim Philippis egissent diem Paschæ, decreuerant Pentecosten agere Hierosolymis. Itaque posteaquam euocatis Epheso Miletum senioribus, mandasset quæ uolebat, illinc soluentes recto cursu peruenerunt Coum. Ea est insula inter Samum & Gnidum, ciuitatem in promontorio Asiæ. A' Coo uentum est ad Rhodum. ea est insula opposita Lyciæ. Iam autem nauigantes incipiunt Asiam habere ad Septentrionem, quum prius habuerint ad Orientem. A' Rhodo uenerunt Patara. Ea ciuitas est littoralis Lyciæ prouinciæ. Hic nacti nauim, quæ rectà peteret Phœnicen Syriæ, recto cursu cœperunt eò tendere. Nam relicta ad læuam Cypro insula appulerunt Tyrum. Ea est in littore Phœnices infra Sidonem. A' Cyro uentum est Ptolemaidem. Et hæc est littoralis inter Tyrum & montem Carmelum. Hinc appulerunt Cæsaream Palæstinæ, ubi diuersatus est apud Philippum. Hinc iam pedestri itinere peruenit Hierosolymam, unde iussu tribuni Lysiæ, uinctus deductus est Antipatridem, quæ media occurrit inter Hierosolymam & Cæsaream. Hinc per equites ductus est Cæsaream Palæstinæ, unde iussu Festi præsidis, qui Felici successerat, uinctus deductus est Romam, hoc quidem itinere: Primum impositus naui, à Cæsarea peruenit Sidonē, quæ, ut diximus, est supra Tyrum.

Hinc

Hinc appulerunt Cyprum, sic ut illam ad læuam relinquerent dispendioso cursu, sed huc adigebant uenti cōtrarij. Ita præterlegentes littora Ciliciæ & Pamphyliæ, peruenerant Myra, quam scribæ uerterant in Lystram. Ea est in Lycia, non procul à littore. Hinc ægre longaq; nauigatione eò progreßi sunt, ut Gnidum promontorium haberent ad dextram. Sed reflante uento cursum flexerunt ad Cretam, quæ illis tum erat ad læuã. Venerũt autẽ ad portum, cui nomẽ Salmon. Opinor autem Lucam usum uoce, qua tum forte uulgus utebatur. Nam arbitror hanc esse, quam Plinius & Strabo uocant Sammonium. Hoc Cretæ promontorium spectat Orientẽ. Hinc ob uentos aduersos ægre præterlegebãt littora Cretæ, sic ut insulam haberẽt ad dextrã, donec uentũ esset ad locum Cretæ, Lasææ ciuitati uicinũ, q dicitur Boni seu Pulchrim portus, qđ nomẽ apud ueteres geographos non inuenitur. Apparet eius tẽporis fuisse uocabulum. Cæterum fuisse ad latus australe Cretæ declarat quòd hinc conabantur tendere ad Phœnicem, id est, promontorium Cretæ, spectans ad Africum & Corum. Africus autem flat ab occasu brumali, Corus ab occasu solstitiali. Illic quoniã uidebatur portus cõmodus, decreuerant hybernare. Interea quum aspirasset Auster uentus sat commodus, qui flat à medio meridie, soluẽtes ab Aso (ea ciuitas est in littore Cretæ) præterlegebãt oram Cretæ, ut appellerent Phœnicem modo dictam. Sed subito in diuersum mutato uento, quum pro Austro flare cœpisset Typhonicus, uehemens ac nautis formidabilis, idem dictus Euroaquilo, qui spirat inter septentrionẽ & ortũ, ui tẽpestatis delati sunt in insulã, quæ uocatur Claude, quæ Cretam spectat inter Occidentẽ & Austrũ, quam in partem maxime poterat impellere Euroaquilo, ex aduersa

uersa cœli plaga spirās: unde grauius etiā metuebāt periculū ne in Syrtes impellerētur. Tandem desperatis rebus, impegerūt nauim in insulā, quæ dicebatur Melite. Ea est inter Epirū & Italiā, spectans Siciliam ad Septentrionē. Hic uiperam excußit absq; noxa. Illic aliam nauim nacti, nam altera perierat, appulerunt Syracusas, quæ est in Sicilia, non procul à promontorio Pachyno. Huius littora præterlegētes deuenerunt Rhegium, id est, oppidū in extremo agro Brutiorum, qua parte Italia proxima est Siciliæ. À Rhegio recto cursu delati sunt Puteolos, id est, promontoriū in Campania, non procul à Neapoli. Hinc terrestri itinere peruentum est usque ad forum Appij, ad locum, qui dicitur Tres tabernæ, atq; hic occursum est Paulo à discipulis è Roma. Abest autē Appij forū ab urbe iter diei. Hinc demum Romam peruentum est. Constat igitur ex Actis illum peragrasse totam minorem Asiam, deinde trāsisse in Europam, ac totam Græciā peragrasse à parte septentrionali, in qua est Macedonia, usq; ad Illyridem. Nam Illyris extrema pars est Macedoniæ, ad Septētrionem & Occidentem. Id ipse refert in epistola ad Romanos cap. XV. Ita ut ab Hierusalem per circuitū usque ad Illyricum repleuerim Euangelium. Cæterū nusquam legimus illum prædicasse in Creta, ad quam appulit tempestate coactus & uinctus. Nec illic moram egisse legitur, quū ipse censeret illic hybernandū esse: & tamen in Creta reliquit Titum, ut in singulis ciuitatibus ordinaret presbyteros, ac quod illic superesset corrigendū, corrigeret: quemadmodum ipse testatur in epistola, quibus ex uerbis apparet illū & in Creta prædicasse. Nec in Arabia quid à Paulo gestū sit, refert Lucas. Atq; hactenus de locis peragratis. Nunc de temporum quoq; ratione paucis attingamus. Summa rerū quas Actorū liber complectitur sub

quatuor imperatoribus Romanis gesta est: Tiberio, qui successit Octauio, Caio Caligula, Claudio Druso, Claudio Nerone. Quorum Tiberius rerum potitus est annos XXIII. Caligula IIII. exceptis duobus mensibus. Claudius XIII. ac mensibus ferme decem. Nero XXIIII. ac menses propemodum octo. Quicquid igitur gestum est à morte Christi, usq; ad Paulum Romam perductum, continet Tiberij annos sex, Caligulæ IIII. Claudij XIIII. In huius imperij initio Petrus Romam peruenisse creditur, & eiusdẽ anno quarto orta fames, cuius meminit Lucas. Rursus eiusdem anno nono, quemadmodum autor est Iosephus & Eusebius, Roma expulsi sunt Iudæi, cuius rei meminit Lucas cap. XVIII. Neronis autem annos quatuor. Interim præsides Iudææ fuerunt Pontius Pilatus, qui perijt anno Caligulæ III. Huic successit Felix, apud quem Paulus causam dixit, quem Claudius imperij sui anno undecimo, totius prouinciæ dederat procuratorẽ, Samariæ quoq; & Galilææ, atq; etiam regionis, quæ dicitur Vltra Iordanem. Et hoc nomine se felicẽ prædicat Paulus, quod causam dicturus esset apud eũ cui diu uersato in ea prouincia, notæ essent res Iudaicæ. Huic successorẽ dedit Nero Portium Festum. Apud quẽ quum præsente Agrippa causam dixisset Paulus, quoniam appellarat Cæsarẽ, uinctus Romam missus est, anno Neronis tertio aut secundo. Porrò Iudeorum reges hi fuere: Herodes, Philippus & Lysanias, præfuerũt annis sex. Herodes rex, qui Cæsareæ percussus ab angelo perijt, præfuit annos VII. Agrippa huius filius, ex cuius consilio Paulus Romam missus est, annos XV. Quanquam pater quoq; cognomento dictus est Agrippa, sed filius simpliciter Agrippa uocatur in Actis. Dominus itaq; Iesus occisus est, reuixit & ascendit

in cœlum, misitq; spiritum sanctũ anno Tiberij XVIII. Ac proximo anno, aut ut quidam uolunt, eodem, mox ut inter diaconos ordinatus est, lapidatus est Stephanus, Paulo assentiente, ac seruante uestes lapidantiũ testium. Qui paulo pòst deijcitur & conuertitur apud Damascũ, anno Tiberij XIX. Peragrauit autem uarias regiones ubique disseminans Euangelium, usq; ad annum Claudij decimũ-tertium. Nam hoc anno Paulus Hierosolymis cõiectus est in uincula per Lysiam tribunum, à quo Cæsareã uinctus est missus, ut apud Felicem audiretur, ubi detentus est in uinculis annos duos, atq; à Felici ut erat uinctus, traditus est Portio Festo, à quo Romam missus est, ubi totũ biennium egit in uinculis, hoc est, usq; ad annũ Neronis quintum. Nec ultra Lucas prosequitur historiam. Cætera scriptores non indiligẽtes ex uarijs coniecturis uidẽtur addidisse, uidelicet Paulum primum apud Neronem dicta causa fuisse absolutum, ac libere ubi uellet Euãgeliũ prædicasse annos decem. Tandem ubi Neronis sæuitia iam processisset in rabiem, reuocatus est ad eius tribunal, & capite truncatus. Huius rei coniecturam sumunt ex epistola Pauli ad Timotheum secunda. In qua meminit primæ defensionis suæ, in qua desertus sit ab omnibus, & tamen dei præsidio liberatus. Atq; hinc redisse ad prædicationẽ colligunt ex eo, quod mox subijcit: Dominus autem mihi adstitit & confortauit me, ut per me prædicatio impleatur, & audiant omnes gentes. Porrò eum in secũda defensione fuisse periclitatum arguit quod inibi scribit: Ego enim iam delibor, & tempus meæ resolutionis instat, &c. Itaq; martyrio coronatũ credunt anno Neronis decimo tertio, anno à Christi morte trigesimosexto. Porrò quòd Lucas reliquerit Paulum in prima defensione, hinc colligunt,

gunt, quòd hic finierit eorum, quæ uiderat, narrationem. Rursus quòd adfuerit in secũda defensione, testatur Paulus *in eadem epistola, dicens:* Lucas *est mecum solus.* Ex *his colligere licet,* Paulum *in euangelico negotio uersatũ fuisse annos uiginti unũ, præter duos illos, quos* Cæsareæ *tenebatur in uinculis, rursus alios duos quos* Romæ *peregit in uinculis, habitans in conducto, quibus, ut historiæ memorant, accesserunt decem. Ita comperies à baptismo* Pauli *usq; ad mortem eiusdem annos triginta quinq;.* Hæc *quoniam uidebantur nonihil lucis allatura lectioni, libuit in frontispitio operis præfigere. Quanquam non ignoro uix annorum rationẽ ad unguem tradi posse, quum in his non solum diuersi scriptores inter se dissentiant, uerumetiam ijdem à seipsis discrepant: ut* Beda *in commentarijs cap.* XVIII. *scribit ex autoritate* Iosephi, Iudæos Roma *expulsos anno* Claudij *nono. In annotatione temporum, quam præposuit operi, dicit id factum anno octauo, Sic & apud* Eusebium *nonnũquam alium annum reperies in historia, alium in chronicis, ubi in ambiguo relinquitur, utrum* Tiberius *imperauerit annos* XXI. *an.* XXIII.

Bene uale lector, & ad Paraphrasim perlegendam bonis auibus accingere.

FINIS.

DES.

ERASMI

ROT.

IN

EPISTOLAS APOSTOLICAS PARAPHRASIS.

*

LVGDVNI APVD SEB.
GRYPHIVM,
1544.

REVERENDISS. IN CHRISTO PATRI AC Domino, Domino Grimano Veneto, Cardinali titulo S. Marci, D. Erasmus Rot. S. D.

QVIBVS nouum uideri solet reuerẽdissime pater, quur Paulus apostolus πολυγλωττότατος Romanis Græcè, quàm Romanè scribere maluerit, mirari desinent, si perpenderint primùm, illis temporibus Græci sermonis usum penè tam latè patuisse, quàm latè Romanum patebat imperiũ. Deinde Romanis ipsis adeò quondam in delicijs fuisse Græcanicas literas, ut ea res Satyrarum conuitijs sit exagitata. Siquidem apud Lucilium Scæuola ridens Albutium, ut plus æquo φιλέλλην, χαῖρε, inquit Prætor Athenis: & apud Iuuenalem stomachatur quispiam, negans se ferre posse Græcam urbem. Quanquam ita Græcè loquutus est Apostolus, ut à merè Græcis non satis queat intelligi, ob paßim admixtam Hebræi sermonis proprietatem. Quòd si maximè Græca, ac purè Græca fuisset oratio, multum tamen adhuc difficultatis superesset lectori, quòd cùm scriberet rudibus adhuc, & nuper Christo initiatis, mysteria quædam magis attigit, quàm tractauit, & indicauit uerius, quàm explicuit, uidelicet tempori seruiẽs. Nunc uerò cùm Roma tota adeò sit Christiana, ut illic totius Christianæ religionis sit arx culmenq;, ac per uniuersum terrarũ orbem Romanè loquantur quicunque Romanum agnoscunt pontificem, uidebar mihi facturus operæpretium, si effecissem ut Paulus iam

merè Romanis ac plenè Christianis, non solùm Romanè, uerumetiam explanatius loqueretur: atq; ita loqueretur Romanè, ut Hebræum quidem non agnoscas, agnoscas tamen apostolum loqui. Solitus est ille mutare linguam, semper obseruata apostoli dignitate. Nō hic attollam uerbis, quanti mihi constiterit hoc quicquid est opusculi, quòd id sciam nemini procliue uel æstimare, uel credere, nisi qui ipse periculum in simili negotio fecerit, quid sit biantia committere, abrupta mollire, confusa digerere, inuoluta euoluere, nodosa explicare, obscuris lucē addere, Hebraismum Romana ciuitate donare: deniq; Pauli, hoc est, cœlestis oratoris mutare linguā, & ita temperare παράφρασιν, ne fiat παραφρόνησις, hoc est, sic aliter dicere, ut tamen non dicas alia, præsertim in argumento non solùm tot modis difficilimo, uerumetiā sacro, ac maiestati euangelicæ proximo: in quo cùm in lubrico uerseris, & labi sit facilimū, citra graue periculum labi nō poßis. Illud modo testabor, ingenuè magis quàm arroganter, non multum laboris accessurum fuisse, si iustum commentarium in hanc epistolam edere uoluissem. Arbitrabor autē huiusce operæ præmium abundè magnum mihi persolutum, si meo studio sensero perfectum esse, ut Paulus primùm tibi, deinde per te cæteris Romanis sit aliquantò commendatior, aut certè familiarior, quibus & commendatißimum & familiarißimum esse par est. Compertum enim habeo quàm multos antehac sermonis peregrinitas, quantò plureis tum explicationis, tum rerum difficultas alienarit ab eius lectione. Quanquā à tam eximio fructu non oportebat ullis incommodis deterreri. Horū igitur uel fastidio, uel desperationi, hac nostra industria studuimus succurrere, ita negotium temperantes, ut ei qui nolit quicquam in sacris literis immutari

Varius in dicēdo Paulus.

mutari, commentarij uice sit futurum, rursus ei qui uacet huiusmodi superstitione, Paulus ipse loqui uideatur. Amplectere Roma principem, aut certè præcipuum religionis tuæ magistrum. Exosculare priscæ laudis tuæ præconem: redama eum, qui te nondum uisam adamauit. O feliciter commutatam sortem felicitatis tuæ. Olim sub tyrannis Cæsaribus, mutis simulacris litabas, nunc sub Petro & Paulo terrarum orbi præsides: olim eras superstitionum omnium ancilla, nunc es ueræ religionis magistra. In Iouis Capitolini locum successit Christus solus Opt. Max. In principis locum Petrus & Paulus suis uterq; dotibus summus: in augustißimi illius senatus uicē successit toti orbi reuerendus Cardinalium ordo. Si quid te mouent fornices, aut pyramides, pristinæ superstitionis uestigia, cur non magis te capiunt in horum libris receptæ religionis monumenta? Adriani statuam, aut Domitiani miraris thermas. Quin potius Petri Pauliq; sacrosanctas epistolas amplecteris? Si iuuat in Sallustianis aut Liuianis libris fabulosa uetustas, à quibus initijs ad orbis tyrannidem breui ruituram fueris euecta uulturum auspicijs: cur non magis iuuat in apostolorum & euangelistarum literis agnoscere, quibus primordijs ad ecclesiæ monarchiam nunquam cessaturam perueneris, auspicijs Christi? Vt apud Iudæos sacrosancti quondam templi, hodie ne uestigium quidem ullum extat, ita tui Capitolij, quod quondam uanißimi uates æternum fore pollicebantur, adeò nullæ supersunt reliquiæ, ut ne locum quidem poßis ostendere. Si Ciceronis linguam miraris, de qua uix pronūties plus'ne profuerit, an obfuerit reipublicæ, cur non magis delectat Paulina facundia, cui salutis ac religionis tuæ summā debes? Semper auida laudum fuisti, habes tam grauem, tam inclytam

Laus Romanorum.

Cardinaliū ordo.

Sic laudat, ut admoneat

gloriæ tuæ buccinatorem. Quid triumphalius quàm apostolico ore laudari? Agnosce Romane quid tibi tribuat Paulus, ut intelligas quæ laudes tibi sint tuēdæ. Audi quid moneat, ne nescias quid sit tibi cauendum. Fidem laudat, quæ nusquam adhuc fuit incorruptior: obedientiam prædicat, quæ fecit, ut citò superstitionem religione mutares. Facilitatem tribuit, cui solet esse comes credulitas, hæc in causa fuit, ut à pseudapostolis in Iudaismum pellicereris. Sed aderat facilitati prudentia, quæ fecit ut maturè resipisceres. Subnotat animi celsitudinem, atq; ob id tam sollicitè deterret à fastu & insolētia, à luxu auocat ad sobrietatem, à libidinibus ad castimoniam, à ferocitate ad tolerantiam, à dissidijs ad concordiam, à bellis ad pacem. Hæc est indoles uerè Romana, à qua degenerare sit turpe. Vide ne è Roma degeneres in Babylonem. Fatetur diuus Hieronymus suis etiamnum tēporibus laudatæ Paulo religionis extitisse documenta. Vbi, inquit, alibi tanto studio & frequētia ad ecclesias & ad martyrum sepulcrha concurritur? ubi sic ad similitudinem cœlestis tonitrui Amen reboat, & uacua idolorum templa quatiūtur? Non quòd aliam habeant Romani fidem, nisi hanc quā omnes Christi ecclesiæ, sed quòd deuotio in eis maior & simplicitas ad credendum. Magnificum quidem Hieronymi testimonium. At idem quid dicturus sit, si nunc uideret eadem in urbe tot ecclesias, tot cardinales, tot episcopos, si conspiceret ab uno hoc certissimo Christi oraculo ab uniuersis mundi principibus responsa peti? Huc religionis causa ex ultimis usq; terrarum angulis agminatim concurri? Parum Christianum sibi quenq; uideri, nisi Romā, nisi Romanum pontificem uiderit, ceu numē quoddam terrestre, ut à cuius nutu ac renutu, res uniuersæ mortaliū pendeāt?

Roma Babylon.

Deniq;

Deniq; si cerneret sub LEONE *decimo compositis bellorum procellis, Romanam urbem, nõ minus literis, quàm religione florentem? ut quæ una tam multos habeat ecclesiastica dignitate præeminentes, tot uiros omni doctrinæ genere insignes, tot mundi lumina decoraq́;, ut orbem uerius, quàm urbem dixeris. Nihil optandum à superis, nisi ut perpetuò suis laudibus respõdeat, perpetuò felicitatem suam pietate superet, maiestatẽ anteeat bonitate. Id fiet, si Petri ac Pauli, quorum auspicijs præsidioq́; regnat, pectus uitamq́; pro uiribus studeat exprimere. Atqui horum imaginem nusquam expreßiorem magisq́; uiuã liceat reperire, quàm in ipsorum literis. Interea Pauli fragmentũ libentius amplectentur, amplißime pater, si tuis istis manibus porrigetur, qui studiorum omniũ, præsertim eorum quæ cum linguarum peritia coniuncta sunt, mirum quendam Mecœnatem agas, sic nihilominus integritate morum conspicuus, ut inter tot clarißima lumina, tamen eluceas atq; emineas, non ita quidem, ut alijs offundas tenebras, sed ut per se illustribus & ornatis, plurimum addas lucis ac decoris. Bene ualeat tua pietas. Louanij, Anno* M.D.XVII. *Idibus Nouembris.*

ARGVMENTVM IN PARAPHRASIN SEquentem per Desiderium Erasmum Roterodamum.

IAM quò res sit dilucidior, argumentũ epistolæ paucis explicandum. Atque ut exordiar ab ipso nomine, quanquam me non fugit Hieronymum in commentarijs, quos scripsit in epistolam ad Philemonẽ, in hac esse sententia, ut existimet apostolum prius uocatum Saulum: Pauli uerò cognomen ceu trophæum usurpasse à Sergio Paulo procõsule, quem Christo lucrifecit, quemadmodum legimus in Actis apostolorum, cap. XIII. rursus alios esse quibus placeat in Iudaismo dictum Saulum, mutata religione, simul & nomen mutasse: tamen alteram minus probabilem facit, quod Lucas hoc ipso, quod modò citauimus, capite scribit: Saulus qui & Paulus, repletus spiritu sancto: haud obscurè declarans, eum binominẽ fuisse prius quàm Sergius Paulus esset conuersus: alteram planè refellit, quòd cum alijs aliquot locis, tum in eodem capite Saulus dicitur, iam Christi prædicans Euangeliũ. Dixit illis spiritus sanctus: Segregate mihi Saulũ & Barnabam. Proinde mihi uero propior uidetur Origenis opinio, quemadmodum in ueteris Instrumenti libris, aliquot comperimus diuersis nominibus notatos, uelut Idida dictũ, qui aliâs uocatus est Salomon, & Oziam alicubi dictum, qui alibi sit Azarias: item in euangelicis literis Lucæ dictum Leui, qui se in suo Euangelio Matthæum nominat: ita Paulo geminum fuisse uocabulum, quanquam ipse in suis epistolis se nunquam Saulum appellat, sed ubiqu

[Margin: Binomines In sacris literis.]

Paulum

Paulum: fortaßis ob id, quòd Pauli uocabulum, Græcorum ac Romanorum, ad quos scribebat, auribus esset familiarius. Saulus enim sic à Saul Hebræa uoce deflexum apparet, ut Græci à Ioseph Iosephum deflexerunt. Paulus autē Hebræis sonat mirabilem, si tamen ferendum putamus Romanæ seu Græcanicæ uocis etimologiam è peregrina lingua peti. Quod tamen Hieronymus cùm alicubi in alijs reprehendat, hic sibi permittit, opinor, ut in re non admodū seria. Certè Græcis sonat quietum, Latinis pusillum. Saul Hebræis sonat postulatum: & si Ambrosio credimus, inquietudinem siue tentationem: atq; hoc sonat, sed Græcis σαῦλος. Atq; hæc quidem de ratione nominis, ut in argumento penè plus satis. Cæterùm dictauit hanc epistolam, excipiente Tertio, quòd is quoq; in calce epistolæ testatur, adijciens: Saluto uos ego Tertius, qui scripsi epistolam in domino. Missam apparet è Corintho, per Phœben fœminam Cenchreensem. Est autem Cenchreæ portus Corinthiorum, haud procul ab urbe dißitus. Quòd si tempus quoq; requiratur, scriptam apparet post utranque ad Corinthios epistolam (unde putant in hac absolutæ iam & confirmatæ pietatis argumenta potißimum elucere) id temporis, cùm peragrata iam Achaia, in qua Corinthus est, & huic finitima Macedonia usq; ad Illyricum, ac non solùm prædicato ubiq; Christi Euangelio, in his duntaxat locis, in quibus aliorum apostolorum nemo prædicauerat, uerumetiam iuxta Petri monita, collecta à suis aliquanta pecunia in subsidium pauperum, adornaret iter Hierosolymam: ut exhibito quod acceperat, illinc proficisceretur in Hispaniam, Roma iter facturus, atque illic obiter salutaturus Christianos: de quorum fide ac religione audierat, cùm ipsos nondum uidisset. Acciderat

Etymologiam nō rectè peti ex aliena lingua.

Scriba.

Locus.

Tempus.

derat enim illis diuersum quiddam atq; Galatis. Siquidem bi primùm rectè à Paulo instituti, posteà fraude pseudapostolorum circumuenti sunt, & retracti in Iudaismum. Contrà Romani primùm malè instituti à pseudapostolis, simulatq; pro sua prudendia senserant fraudem, resipuerunt: & in eo quod rectum esse cognouarunt, perseuerabant. Nam in ecclesiæ nascentis primordijs erant, qui existimarent Euangelij gratiam, quoniam Abrahæ posteris, & Iudaicæ gentis peculiariter promissa uidebatur, non esse statim propagandam in profanas gentes, & simulacrorum ac dæmonum cultui deditas. A' qua sententia & Petrum apparet fuisse non prorsus alienum, qui uiso monendus erat, ut Cornelium centurionem admitteret: quo nomine mox illi exhibitum est negotium Hierosolymis, expostulantibus ijs qui ex Iudaismo conuersi fuerant ad Christum, quòd cum incircuncisis habuisset commercium: atque in his probabile est & apostolos aliquot fuisse. Sic enim legimus in Actis cap. x i. Audierunt autem apostoli & fratres, qui erant in Iudæa, quoniam & gentes receperunt uerbum dei. Cùm autem ascendisset Petrus Hierosolymam, disceptabant aduersus illum, qui erant ex circuncisione, dicentes: Quare introisti ad uiros præputium habentes, & manducasti cum illis? Erant rursus, qui licet non existimarent gentes prorsus arcendas ab Euangelij consortio, non admittendas tamen ducebant, nisi circūcideretur ritu Iudaico, perinde quasi Christus egeret adminiculo legis Mosaicæ, simul ut Euangelij gloriam in suam gentem transferrēt. Et in Actis apostolorum cap. x i. proditū est, eos qui ob persecutionē, quæ accidit à morte Stephani, profugerant in Phœnicem, in Cyprum & in Antiochiam, nemini prædicasse Christum

Opinio apostolorum in initio.

stum, nisi solis Iudæis. Rursus cap. x v. Quidam Iudæi ueniunt Antiochiam, palàm aduersus Paulum & Barnabam prædicantes, non esse spem salutis, nisi iuxta Mosi præscriptum circunciderentur: tantusq; tumultus per hos concitatus est, ut coacto concilio decretum sit, ut Paulus & Barnabas unà cum aduersarijs Hierosolymam irent, & lis apostolorum ac seniorum arbitrio componeretur: atq; illic rursum acriter obnitentibus nõnullis, præsertim factionis pharisaicæ Christianis, cuius fuerat & Paulus, coacta est synodus apostolorũ & seniorum, ac Petri, Iacobiq; autoritate decretũ est, ne gentes onerarentur lege Mosaica, tantùm temperarent ab esu suffocati animantis, à sanguine, à carnibus simulacro immolatis, & à stupris: quod tamen pro ratione temporum, inuincibili Iudæorum superstitioni datum esse, uel illud argumento est, quòd tria illa iam olim uidemus esse sublata, ac prorsus abolita. Ex eodem fonte nata est illa Pauli cum Petro concertatio Antiochiæ, cùm gentium Apostolus cernens suos ob Petri simulationem periclitari, palàm illum redarguit, quemadmodum refert ipse in epistola ad Galatas cap. 1 1. Rursum Hierosolymis autore Iacobo, quo purgaret iam inter Iudæos sparsum rumorẽ, quòd retrahere uideretur à lege Mosaica, cum cæteris caluitium induxit capiti, & iuxta ritum Iudaicum purgatus, munus obtulit in templo, sicuti refert Lucas Actorũ cap. x x 1. Quo quidem ex loco uidetur Iacobus, tametsi gẽtes prius onere legis Mosaicæ propemodum liberasset, esse tamen in hac sententia, ut putaret à Iudæis exigendam esse legis obseruationem, uel in hoc, ut placarentur ij, qui nondũ sic profecerant in euangelica ueritate, ut possent omnino patrios ritus contẽnere. Sic enim loquitur Iacobus: Et scient

omnes

omnes, quia quæ de te audierũt, falsa sunt, sed ambulas & ipse custodiens legem. Nec alia de causa, opinor, totondit caput ex uoto Cenchreis capite decimooctauo. Consimili neceßitate circuncidit Timotheum capite decimosexto, cùm esset matre quidem Iudæa natus, sed patre ethnico. Tantæ molis erat ex Iudæo facere Christianum. Est enim ei gẽti peculiaris quædam pertinacia, nec ulla fuit unquã suæ religionis tenacior, ut eleganter docet Iosephus in apologia Iudaicarum antiquitatum. Ad hæc ut Iudæorum natio tum omnibus orbis nationibus erat peculiariter inuisa, ita uicißim omneis execrabantur illi ceu impuros, profanos & impios, adeò ut nec congressu dignarentur, & templum suum pollui crederent, si quis fortè incircuncisus esset ingressus. Tantum erat præcisæ pelliculæ supercilium. Cùm igitur spes non esset, fore ut Græci Romaniq; legem uulgò inuisam reciperent, & incredibili pertinacia reclamarent Iudæi, Paulus intelligens periculum esse, ne tam exitiabili dißidio magna ex parte periret Euangelij fructus, & Christi gloria Mosaici nominis obscuraretur admixtu, hoc in primis agit ubique, ut legis cæremonias abroget atque antiquet, omnemq; salutis adipiscendæ fiduciam in unum Christum transferat. Sicut autem Galatas acriter, sed tamen amanter obiurgat, quòd essent in Iudaismum adducti, ita Romanos præmunit & instruit, ne à pseudapostolis, quos sciebat nusquam cessare, illaquecentur incauti, sed in recta doctrina, quam amplecti cœpissent, persisterent. Erat enim Romæ ingens Iudæorum numerus, siue illuc à Pompeio translatus, siue quòd iam Romanorum esset prouincia Iudæa, quorum superstitio crebrò & apud Iuuenalem atq; Horatium, & apud Senecam notatur. Cum quibus & Paulo multũ negotij

Iudaicæ gẽtis pertinacia.

gotij fuisse, posteaquam Romam peruenisset, testatur extremum caput Actorum apostolicorũ. Ac miro cõsilio singularis artifex sermonem temperat inter Iudæos & gentes, dum studet omneis omnibus modis ad Christum pellicere: neq; uult, si fieri poßit, quẽquam omnino mortalium perire suo duci, cui militabat. Itaque nunc hos obiurgat, nunc illos, nũc rursus erigit, ac subleuat. Gentium supercilium deprimit, ostendẽs nihil illis profuisse, neq; naturæ legem, neq; philosophiam, cuius profeßione tumebãt, quo minus in omne scelerum dedecus prolaberentur. Rursum Iudæorum arrogantiam coërcet, qui legis fiducia perdidissent id quod erat totius legis caput, fidem in Christum Iesum: docens legis cæremonias antiquatas esse iam coruscante Christi Euangelio, quem legis umbræ deliniarant: abrogata iam otia sabbatorum, circuncisionis iniuriam, Calendarum recursus, ter quotannis redeuntes ferias, delectum ciborum, in singulos dies iterum sordidanda lauacra, pecudum innoxiarum lanienam, templi religionem aßiduis inquinati cædibus. Has rerum umbras, emicante luce ueritatis euanescere. Veros esse filios Abrahæ, qui fidem Abrahæ referrent: uerè Iudæos esse, qui Christum profiterentur: uerè circuncisos qui mentem haberent à fœdis cupiditatibus repurgatam. Veram iustitiam ac perfectam salutem citra legis auxilia per Euangelium ac solam fidem in Christum conferri ex æquo omnibus, licet ea salus peculiariter olim esset promissa Iudæis, sed ita his promissa, ut prophetæ non tacuerint, fore ut illis reijcientibus ad gentes prædicatio Christi propagaretur. Per legem Mosaicam, quam illi carnaliter obseruabant, ueram iustitiam nulli contingere, sed per fidem: idq; docet tum exemplo Abrahæ, tum uarijs ipsius legis testimonijs. Et

Summa doctrinæ Paulinæ.

Cæremoniæ.

ad eum

ad eum modum detracto utrisq; supercilio, adempta utrisque fiducia, omneis æquat in negotio fidei Euangelicæ, *ita gratulans saluti gentium, ut suæ gentis cæcitatem paterno deploret affectu, licet illam ubique pertinacißime infensam experiretur: atque id per se durum, ita mitigat, ut dicat nec omneis excæcatos, & fore ut aliquando resipiscat* Iudæorum *tota natio, fide gẽtium prouocata.* Atq; *hic obiter uaria multiplexq; doctrina de præfinitis, siue prædestinatis, de præscitis, de uocatis, de gratia & merito, de libero arbitrio, de diuino consilio nobis inscrutabili, de lege naturæ, de lege* Mosi, *de lege peccati.* Varij *item allegoriarum fontes, dum duos facit* Adam, *alterum quo nascimur iuxta carnem mortales: alterum quo renascimur immortales futuri.* Duos *homines, internum & externum: internum spiritui & rationi parentem, externum cupiditatibus & affectibus obnoxium: quorum priorem aliquando spiritum appellat, posteriorẽ interim corpus siue membra, interim carnẽ, aliquoties legem peccati uocat.* Duplicem *mortem, corporis & animi, & tertiam, qua morimur peccato & peccandi affectibus.* Triplicem *item uitam, qua uiuimus corpore, qua animo, & qua uiuimus iustitiæ & peccato.* Duplicem *seruitutem aut libertatẽ, qua uicißim uel innocentiæ seruimus, emancipati à peccatis, uel peccatis seruimus liberi à iustitia.* Duplicem Iudaismum, *duplicem circuncisionẽ, geminos posteros* Abrahæ. Duas *parteis legis* Mosaicæ: *carnalẽ, ueluti corpus: spiritualem, uelut animam legis.* Duplicem *baptismum, quo primùm abluimur à peccatis pristinis sacro lauacro, & quo* Christo *cõmorimur, abdicatis mundi affectibus.* Duplicem *sepulturam: corporalem, qua triduo sepultus est* Christus: *& spiritualẽ, qua nos semoti à mundi uitijs*

Fontes allegoriarum.

uitijs, requiescimus in illo. Duplicem resurrectionē: alteram quæ præcessit in Christo, in nobis secutura: alteram, qua nos à peccatis pristinis rediuiui progredimur à uirtute ad uirtutem, hac parte quoad licet futuram immortalitatem meditantes. Duplicem iustitiam, dei & hominum. Duplex iudiciū, dei & hominum. Duplicem gloriam siue laudem, apud deum & apud homines. His dissertis transit ad locum moralem, in primis adhortans ad mutuam concordiam, exemplo mēbrorum corporis: & quoniam pax constare non potest, ubi fastus est aut liuor, obsecrat ut obsequijs mutuis, mutuum amorem alant foueantq;. Romanos ut Iudæorum infirmitatem ex diutina legis assuetudine relictam ad tempus ferant. Contrà Iudæos, ne gentibus in Euangelij cōsortium ascitis inuideant, sed illorum fidē ac libertatē potius æmulentur: & cū idem sit omniū deus, idem Christus, eadem gratia, idem præmium, omnes in unum corpus coalescant: neq; quisquam sibi arroget quicquā, sed si qua dote præcellat aliquis, eam ad fratris opem accōmodet. Atq; hunc locum uarie tractat, docens quales se præstare debeāt erga Iudæos incredulos, quales erga Christianos superstitiosiores, siue ut ipse uocat, infirmos: quales erga superiores, quales erga inferiores, quales erga pares, quales erga principes, ac magistratus ethnicos, sed suo utcunq; fungentes officio: quales in prosperis, quales in aduersis. Deinde rursum laude Romanorum mitigat admonitionis acerbitatē, & suam apud illos autoritatem cōmendat, cōmemorans quanto plus cæteris promouerit in Euangelio Christi, declarat quanta teneatur illos uidendi cupiditate, & spem facit sui aduentus: curq; eum differre cogatur, aperit, laudans spontaneam Macedonum & Corinthiorum in pauperes sanctos liberalitatem

Moralis locus.

ralitatem

ralitatem, tacitè ac uerecundè Romanos ad æmulandum prouocans. Caput extremum penè totum occupat salutationibus: non frigidè congestis multorum nominibus, sed mirè suo cuiq; addito elogio. Postremò quoniam penitus nouerat & pseudapostolorum improbam uersutiam, & Romanorum simplicitatem ac facilitatem, admonet etiam atq; etiam caueant ne illorum blandiloquentia fallantur. Quanquam autem horũ pleraq; peculiarius ad eam pertinent ætatem, in qua rudis adhuc paulatim suppullulabat ecclesia, Iudæis & gẽtibus admixta, ac principibus ethnicis obnoxia, tamen nihil est, unde non ad hæc quoq; tẽpora salutaris aliquid doctrinæ poßit accõmodari: ueluti de fugienda superstitione, quæ dißidiorum est seminarium, & sic habet speciem pietatis, ut nihil sit ueræ pietati aduersius: de stulta fiducia philosophiæ mundanæ, & operũ humanorum: de merito fidei, de uitando fastu, de tolerãda alicubi minus eruditorũ imbecillitate, de mutuis obsequijs alenda cõcordia: de ferendis aliquousq; malis principibus & impijs episcopis, ne turbetur ordo status publici: de malefactis beneficentia superandis: de non iudicãdo quod ad te non pertineat: de commodè interpretando quicquid recto animo fieri potest: de cauẽda insidiosa blãdiloquentia, alijsq; id genus rebus, in quibus hodieq; cõmunis hominum uita uersatur. Sed utilitatem huius epistolæ, æquat ac penè superat difficultas: idq; mihi tribus potißimùm de causis accidere uidetur, siue quòd nõ alibi sermonis ordo cõfusior, nusquã oratio hyperbatis magis hiulca, nusquã anantapodotis crebrius inabsoluta, quod subinde queritur interpres Origenis, in huiusmodi difficultatibus paßim luctans ac laborãs. Quod utrum interpreti, an scribæ Tertio sit tribuendum, an ipsi Paulo, aliorũ esto iudiciũ. Ipse sane

Salutationes Pauli.

Difficultas epistolæ ad Romanos unde.

sanè agnoscit sermonis imperitiam, licet rerum inscitiam deprecetur. Rursus adeò non affectauit orationē arte humana compositam, ut eam sibi fugiendam etiam duxerit, ne quid hinc decederet gloriæ crucis. Atq; ob id Origenes existimat superuacaneum esse, sermonis compositionem in eo requirere. Hieronymus aliàs illi uendicat orationis artificium, aliàs adimit, ingenuè confitens, è corrupto Cilicum sermone, nonnihil traxisse uitij. Augustinus etiam rhetorum ornamenta flosculosq; ex huius depromit epistolis. Quin & in Actis dux uerbi est, & in epistola ad Corinthios priore, supra cæteros omnes linguis loquitur. Quamuis enim, ut testatur Hieronymus, id temporis totus Oriens Græcè loqueretur, tamen ut consentaneum est, apud Celtas non eandem fuisse Romani sermonis castimoniam, quæ fuit Romæ: ita ueri simile est, non parum interfuisse inter Cilicem Græcè loquentem, & Atticum. Ad hæc orationis incommoda accessit Hebraismus, cuius idomata passim refert, ita Græcè loquens, ut nihilo secius interim Hebræum agnoscas. Alterā difficultatis causam arbitror, quòd ob rerum inexplicabilium obscuritatem, non alia sit crebrioribus impedita salebris, aut altioribus interrupta uoraginibus, adeò ut ipse alicubi relicto quod instituerat, exclamare cogatur: O' altitudo diuitiarum. Quid quòd quædam mysteria prudens sic attingit, ut ceu per transennam duntaxat ostendat, pro temporum illorum ratione, proq; captu eorum, quibus scribit, orationem attemperans. Nouerat & uiderat ille quædam, quæ nefas esset homini loqui: & nouit quatenus esset opus lacte, quatenus cibo solido. Sciebat ætatum in Christo gradus, & quid cui foret adhibendum. Hoc consilio Petrus apostolus apud rudem concionem uerba facturus de Christo, uirum cum nominat,

Pauli sermo incōpositus.

deum tacet: Tertiam opinor, crebram ac subitam personarum mutationem, dum nunc Iudæos, nunc gentes, nunc utrinq;, modò credentes, modò incredulos respicit: aliâs infirmi, aliâs firmi, interim pij, interim impij personam sustinet. Quibus rebus fit, ut lector uelut in Labyrinthis ac Mæandris quibusdam inextricabilibus oberrans, nec unde sit ingressus satis uideat, nec quà sit exitus. Vt mihi non minus uerè quàm eleganter Origines Paulum adsimilem faciat ei, qui hospitem in opulentißimi cuiuspiam principis palatium inducat, diuersis uiarum ambagibus, & conclauium secessibus perplexum: Quædam autem procul ostendat ex ditißimo opum thesauro, quædam propius admoueat, quædam uideri nolit, sæpe interim per aliud ingressus ostium aliunde exeat, ut hospes ipse miretur unde uenerit, ubi sit, aut quà sit exeundum. Agnouit hoc & Petrus apostolus in epistola secunda testans esse in Paulinis epistolis quædam intellectu difficilia, quæ parum eruditi, parumq; firmi deprauarent ad suam perniciem. Nos difficultates has pro uirili conati sumus amoliri, nisi quòd quædam Paulinæ linguæ adeò peculiaria sunt, ut aliquoties mutari non queant, uelut hæc, fides, gratia, corpus, caro, membra, spiritus, mens, sensus, ædificare, aliaq; huius generis, quæ ut prorsus mutari non debuerũt, ita quoad licuit emollire studuimus. Sed iam ipsum audiamus Romanis Romanè, imò omnibus craßius & explanatius loquentem.

D. ERASMI

ROT. IN EPISTOLAM PAVLI APOSTOLI AD ROMANOS PARAPHRASIS.

PAVLVS ego ille è Saulo factus, è turbulento pacificus, nuper obnoxius legi Mosaicæ, nunc Mosi libertus, seruus autem factus Iesu Christi, haud quidem perfuga, desertor'ue pristini instituti, sed accersitus ad huius legationis munus ac felicius segregatus quàm eram, cùm pharisaicæ factionis propugnator, impiè pius, & indoctè doctus errarem: sed nũc demum uerè Pharisæi dignus cognomine, quippe se motus selectusq; ab ipso Christo, ad obeundũ negotiũ longè præclarius, nempe ad prædicandũ Euangeliũ dei, nec id sanè nouũ, sed iam olim ab ipso promissum prophetarum ipsius oraculis, quæ nũc quoq; extant in libris, non quibuslibet, sed sanctis inuiolatæq; fidei, de filio ipsius, qui in tempore natus est è stirpe Dauidica iuxta carnis infirmitatem, sed idem declaratus est æterni dei æternus esse filius iuxta spiritum omnia sanctificantem: declaratus autem cùm alijs permultis argumentis, tum præcipuè ex eo, quòd ipse deuicta morte, resurgens è mortuis, omnibus in ipso renatis, resurrectionis princeps & autor factus est Iesus Christus dominus noster: per quem nos non solùm hanc gratiam, quam legis obseruatio conferre non poterat, sumus assecuti, uerumetiam apostolicam functionem, quò quem-

Alludit ad Saulem, quod dicitur inquietudo

Alludit ad Pharisæi nomen, quod à diuisione dictum.

In scripturis sanctis.

admodum per alios apostolos inter Iudæos diuulgatum est euangelium Christi, ita per me prædicetur inter gentes quascunq; non ut inuoluantur legis oneribus, sed ut sese fidei de Christo prædicatæ submittant, & huic innitantur, non inani philosophorum sapientiæ: de quarum gentium numero estis uos quoq;, quantum ad genus attinet, cæterum adoptione asciti in ius, & cognomen Iesu Christi, ne iam sectarum aut regionum uocabula uos dirimant, cum communis sit omnium adeptio. Quotquot igitur estis Romæ deo chari, et à pristinis uitijs ad sanctimoniam uitæ uocati, gratiam uobis opto pacemq́; : non quam mundus hic uulgato more solet precari, sed ueră nouamq́; gratiam, hoc est gratuitum donum euangelicæ fidei uere iustificatis, & per hanc penitus abolitis omnibus uitæ præteritæ commissis, securæ iam conscientiæ pacem, stabilemq́; amicitiam cum deo: quæ duo non præstant uel humanæ sapientiæ uires, uel Mosaicæ legis obseruatio, sed omnibus proficiscũtur à singulari munificentia dei patris, & huius filij, domini nostri Iesu Christi. Atq; in primis quidem gratias ago deo patri, uestro omnium nomine, qui per filiũ Christũ hoc uobis largitus est, ut qui antehac eratis increduli, nunc fides uestra celebretur, prædiceturq́; toto terrarum orbe. Quæ sane res pro meo erga uos amore non potest non esse gratissima. Testis enim est mihi deus ipse pater, quem nũc solutus Mosi lege colo, nõ crassis illis & corporalibus cæremonijs, sed spiritu meo, prædicans euangelium filij ipsius (nam hic illi gratissimus est cultus) quòd semper citraq; omnem intermissionẽ, mentionẽ uestri faciã, in precibus meis, deprecãs illum, si quà fieri possit, ut quod iam diu desidero, tandem aliquando contingat, ita uolente deo, ut prospero itinere feliciter ueniam ad uos. Magno siquidem teneor desiderio uidendi uos, non mei compendij gratia,

In omnibus gentibus.

Dilectis dei uocatis sanctis.

In euangelio filij eius.

ſed ut muneris aliquid uobis impartiam: non Moſi craſ- Aliquid gratiæ ſpiritualis.
ſum, ſed Chriſti ſpirituale: quo magis etiam confirmemini in eo quod inſtituiſtis, ſiue, ut melius dicam, ut mutua ſit utriſque noſtrum conſolatio, dum & ipſe uobis de ueſtra fide, & uos mihi uiciſſim de mea gratulabimini: atque ita fiet, ut exhortatio mutua, ueſtram ſimul ac meam fidem corroboret, fulciatq;. Id quo minus ſit factum hactenus, per me quidem haudquaquam ſtetit. Imò nolim uos illud latere fratres, mihi frequenter in animo fuiſſe uos inuiſere, uerùm ad hunc uſque diem non licuit per impedimenta quæ inciderunt: ob hoc autem cauſæ uos tantopere cupiebam inuiſere, ut inter uos quoque nonnihil fructus reportarem, quemadmodum in cæteris nationibus antehac feci. Neq; enim hanc euangelij prædicandi operam à deo Græcis ac barbaris, ſapientib.
mandatam, huic aut illi genti propriè debeo, ſed ut ille deus eſt ex æquo omnium, ita Chriſti Euangelium æquè ad omnes pertinet. Euangelium autem uoco, iuſtificationem per fidem in Ieſum Chriſtum filium dei, quem lex promiſit & præfigurauit. Itaque non Græcis modo, uerumetiam barbaris, non ſapientibus & eruditis tantùm, ſed rudibus quoq; & illiteratis operam hanc debeo, quiſquis fuerit ille, qui non reijciat & auerſetur. Proinde quod ad me quidem attinet, geſtit animus & uobis qui Romæ agitis, Euangelium prædicare. Nec enim hinc me deterret imperij Romani maieſtas, neque pudendam mihi duco functionem, ſi prædicem Euangelium Chriſti. Nam ut impijs & incredulis res ridicula friuolaq; uidetur hoc Euangelium: ita quiſquis crediderit, huic uirtus eſt dei efficax ad conferendam ſalutem, ueréq; tranquillandam conſcientiam, quod nec Iudæorum traditiones, nec ueſtra philoſophia, opes'ue conferre queant. Ea uis cùm æquè Iudæo primū et Græc.

ualeat omnibus, tamen ita ut iußit dominus honoris causa primum Iudæis oblata est, mox in Græcos & omnes orbis nationes propaganda per Euangelij præcones, ut omnes pariter & suam agnoscerent iniustitiam, & dei quærerent iustitiam, siue Scythæ sint, siue Britanni. Procul autem abest à salute, qui aut morbum suum non intelligit, aut unde petendum sit remedium, ignorat. Cùm enim ante hac alijs in rebus alij sitam esse iustitiam existimarent, nunc Euangelio Christi palàm fit omnibus iustitia, non Mosi, sed ipsius dei, quæ non sita sit in superstitioso cultu simulacrorũ, aut legalibus Iudæorum ceremonijs, sed ex fide contingat, dum agnoscunt homines, id nunc præstare deum, quod olim ore prophetarum suorum promiserat. Quemadmodum & Abacuc prædixit: Iustus, inquiens, meus ex fide uicturus est. Nam cùm hactenus pleriq; mortales impunè, ac ceu conniuente deo peccarint, nunc palàm è cœlo declarat iram suam meritò accensam, aduersus omnes homines, quocunq; modo impios & iniustos, etiam istos, qui à Mosaica lege sunt immunes, eò quòd ueritatem utcunq; cognitam non accommodarunt ad piè sanctéq; uiuendum, sed perseuerarunt in uitijs: cumq; plus saperent quàm uulgus hominum deum ignorans, nihilo tamen minus impij fuerunt illis. Totus quidem ut est deus, humano ingenio cognosci nequaquam potest, cæterùm quod in humanam cadit cognitionem, id illi sunt assecuti, quanquam hoc ipsum illi debent. Neq; enim assecuti fuissent, nisi deus hoc illis aperuisset. Aperuit autem si non prophetarum libris, quibus Iudæis modò locutus uidebatur, certè totius huius fabricæ mundanæ miraculo. Quamuis enim inuisibilis est ipse deus, tamen intellectu conspicitur in hoc mundo tam mirificè condito, ac tam mirificè administra

Iustitia enim dei.

Ex fide in fidem.

Reuelatur enim ira dei.

Quia quod notũ est dei.

Per ea quæ facta sunt.

administrato. Cuius licet initium aliquod praecesserit, & finis secuturus sit, tamen ex huius opificio perspicitur conditoris uirtus, quae nec initium ullum nouit, neq; finem est habitura, quin ipsius etiam diuinitas, qua semper in seipso summus fuit etiam ante conditum mundum, ne quid haberent, quod praetexant impietati suae. Etenim cum deum esse cognoscerent, haud tamen ut deo honorem habuerunt, uelut omnium principi: neque gratias egerunt, uelut omnium bonorum autori, cui hoc ipsum scientiae ferri acceptum oportuit, quo tumebant: sed inanis aura gloriae turgidi, uaniq; facti, frustrati sunt cogitationibus suis, & arrogantiae nebula obtenebratum est insipiens cor eorum: atque hoc ipso stulti & indocti sunt facti, quòd se iactarent esse sapientes & eruditos. Vide autem quò caecitatis, quoq; stultitiae deuentum est. Adulterarunt maiestatem immortalis dei, adumbrata imagine mortalis hominis; nec hominis modò, uerumetiam uolucrum, quadrupedum, & serpentium. Atq; ob hunc prodigiosum dei cultum passus est eos ire praecipites, ut animi sui cupiditatibus obsequentes, eò prolaberentur turpitudinis ac spurcitiae, ut ipsi inter sese dedecorarent corpora sua, probrisq; afficerent. Nec iniuria in haec uitiorum portenta prolapsi sunt, qui deum cognitum, ob animi fastum tam portentuose colerent, ut qui pro uero deo mendacem & arte confictam statuam adorarunt, ac praepostere res conditas uenerati sunt, coluerunt'q; supra eum qui condidit omnia, contumeliosi in deum, qui solus laude ferendus est, & hoc honoris solus apud homines meretur in omne aeuum. Amē. Has, inquam, ob causas offensus deus, passus est eos prolabi in cupiditates foedas ac probrosas. Neque enim ipsi solum, uerumetiam foeminae illorum, oblitae sexus sui, naturalem

Sempiterna quoque eius uirt.

Et mutauerunt gloriam

Qui est benedictus in secula.

foeminei corporis usum mutauerunt in eum qui praeter naturam est: nimirum exemplo masculorum, qui, ut dixi, relicto naturali usu foeminarum, mutuis cupiditatibus inter ipsos deflagrarunt, adeò ut mas in marem abominandam turpitudinem patraret. Atq; *his modis contumelia in deum admissa, in ipsos recidit, dignum amentiae praemium.* Nam *quemadmodum ipsis non est uisum, deum cognitum agnoscere, praeq; oculis habere: ita uicissim passus est eos deus suis tenebris excaecatos, abire in mentem reprobam, idq; eò usque, ut patrarent flagitia eiusmodi uiris uehementer indigna, quanquam & aliàs omni genere scelerum operti, scortatione, auaritia, uersutia, undiq; contaminati liuore, caede, contentione, dolo, malicia, malis praediti moribus, susurrones, obtrectatores, numinis osores, feroces, superbi, fastuosi, scelerum inuentores, parentibus immorigeri, expertes intelligentiae, incompositi, uacantes omni pietatis affectu, nescij foederis, immisericordes.* Hi *cùm deum esse sciant, eundemq; summè iustum esse sciant, unde necesse sit eos qui patrant eiusmodi flagitia, dignos esse morte: non solùm ipsi committunt eadem, uerumetiam alijs ea committentibus assentientes, indoctis peccandi fiunt autores.*

Quia sicut non prob.

Qui cũ iusti tiã dei cog.

CAPVT II.

N*Ec ita magni refert, quòd haec flagitia philosophi uerbis detestantur, magistratus lege prohibent ac puniunt. Assentitur enim quisquis imitatur.* Q*uas ob res nihil habes quo te excuses, quisquis es hominum, qui tibi placens, alterum iudicas.* Imò *dum alterum iudicas, hoc ipso teipsum condemnas: quandoquidem iudex eadem committis, quorum nomine damnas alium. Cumq; simili culpae sis obnoxius, in teipsum pronuntias sententiam*

tentiam, dum in alterum pronuntias. Hominibus imponi potest, horũ iudicium fortaßis effugies, qui coniecturas ac speciem ueri sequentes, pronũtiant, cæterum arcana mentis non perspiciunt. At deus, cuius oculis conspicua sunt omnia, non iuxta speciem, sed iuxta ueritatem sententiam feret aduersus eos, qui patrant eiusmodi flagitia, quæ modò recensuimus. An tibi usqueadeò blandiris ò homo (se putet appellari, quisquis sibi conscius est) dũ iudicas eiusmodi uitijs obnoxios, ut existimes effugere te posse iudicium dei, cùm ipse committas eadem? cumq; tibi pœnas det homo homini, te non daturum pœnas deo? & elabêris ab illius iudicio, cùm tuum iudicium homines non poßint effugere? An dei lenitas tibi spem facit impunitatis, & ob immensam & exuberantem bonitatem suam, quodq; pœnam differẽs multa toleret, tibi uenit in contemptũ, quasi uel ad commissa cõniueat, uel faueat etiam maleficijs? nec intelligis hanc diuinam in te lenitatem, haud quidẽ impunitatem polliceri nocentibus, sed blandè inuitare ad pœnitentiam ac resipiscentiam, ut beneficijs illius obrutus, incipias tandem tibi displicere? Cæterũ tute dei in te mansuetudinem ipse tibi uertis in cumulũ damnationis tuæ. Dum enim obstinata mente, quæ nullis rationibus ad pœnitentiam queat emolliri, deum ad meliora prouocantem aspernaris ac repellis, recondis & accumulas tibi thesaurũ iræ diuinæ. Quæ etsi in præsentia sese nondum proferat, tamen aliquando sentietur: nimirũ in tremendo illo die, cùm iam consumpta lenitate, hoc seuerius afficientur supplicijs impij, quo contumacius reiecerunt ad meliora prouocantem dei mansuetudinem, cumq; in conspectu omnium aperietur iustum dei iudicium, qui nequaquam hominum more iudicabit, aut errans aut fauens: sed ut incorruptißimus, &

Scimus enim quoniã iud.

Thesaurizas tibi irã dei.

Iræ & reuelationis iusti iudicij dei.

omnium conscius iudex, quiq; pro suis factis præmium reponet: alteris quidem uitam æternam, nempe his, qui nunc freti promissis euãgelicis perseuerant in pijs operibus, ambiuntq; non caduca uanaq; uitæ præsentis commoda, sed uitam in cœlis æternam, pro temporaria ignominia dabit sempiternam gloriam, pro contemptu honorem, pro neglecta corporis uita immortalitatem. Alteris rursus, qui peruerse contentiosi maluerunt iniustitiæ, quàm ueritati obtemperare, digna factis merces erit, nimirum indignatio, iraq; diuina, atq; hinc afflictio, animiq; anxietas: eaq; pœna manet ex æquo mortales omneis quicunq; peccarũt, sed in primis Iudæum & Græcum, ut primas teneãt in pœnis, quibus primùm oblata est dei benignitas. E` diuerso gloria, honor, & pax ex æquo rependetur omnibus, quicunq; per fidem bene uixerint, sed in primis Iudæo, mox Græco, dein barbaris omnibus. Nec enim est apud deum ullus personæ respectus, quemadmodũ apud homines iudices solet, sed is idem pariter & æquus est omnibus. Proinde quicunq; peccauerunt exleges, ex leges item peribunt: et quicunq; lege accepta peccauerunt, per legẽ iudicabuntur. Neque enim satis est audisse legẽ, ut iustus habearis apud deũ, ne quid hoc nomine tibi blandiaris Iudæe, sed qui factis ac moribus legẽ exprimunt, præstantq;, hi deniq; iudice deo iusti habebuntur. Amplectitur deus, approbatq; benefacta, etiã si nulla sit lex, & magis auersatur eos, qui cùm legem habeant, legi non obediunt: quanquàm nullis omnino deest lex. Etenim cùm nationes à lege Mosaica alienæ, ultrò naturæ ductu, quæ lege iubentur, faciunt, quamuis nullo legis Mosaicæ præscripto moneantur, tamen ipsi sibi legis uice sunt: propterea quòd rem legis exprimunt, non tabulis, sed ipsis mentibus insculptæ, & quicquid apud eos qui sub

In omnẽ animã hominis operant.

Nõ enim auditores legis tantum iusti.

Qui ostendunt opus legis scriptũ.

sub lege uiuunt geri solet apud tribunal, hoc in istorũ pectore geritur, dum pro te, aut aduersum te testimonium dicit conscientia: dumq; altercantes inter se cogitationes, uicissim accusant ac defendunt. Secundum hæc igitur iudicabit illos deus olim, cùm quod nunc occultè fit in præcordiorum latebris, tum propalàm fiet sub oculis omniũ, pronuntiante eo, cui nihil est occultum. Verùm hoc iudicium aget deus per Christum filium, nunc dominum ac seruatorem, olim iudicem futurum totius humani generis. Atque hæc quidem Euangelij, quod uobis prædico, pars est, ne quis fabulam aut somniũ esse putet. Quid est igitur quod tibi legis nomine placeas Iudæe? En tu Iudæi cognomento tibi placens, ac legis à deo proditæ priuilegio fretus, deum ueluti autorem tuæ religionis iactas, cuius animum uoluntatemq; scias ex sacris literis ab eo profectis, ac magisterio legis edoctus, ut non solum ipse dignoscas, quæ fugienda, quæ expetenda sint, quæq; in bonis præcipua, uerumetiam confidas te cæcis esse ducem posse, ac prælucere ijs qui in tenebris uersantur, hoc est, doctorem esse posse stultorum, atque eruditorem parum sapientium, quòd hoc tibi præstiterit lex, ut formam, uitæq; præscriptum, ac ueri normam teneas, num ob id in Euangelij gratia ethnico præferendus es? Non, opinor, imò lex facit ut deteriorem etiam causam sis habiturus apud tribunal dei, nisi secundum legem, de qua glorieris, uitam institueris. Itaque scientia quam iactas, in te retorquebitur. Quid enim mihi te iactas legis ostentator? qui alterum doces, teipsum non doces? Qui prædicas non esse furandum, ipse furtum committis? qui denuntias uitandum esse adulterium, ipse committis adulterium? qui simulacrorum cultum execraris, ipse sacrilegio pollueris? Qui de lege deo autore

In die cũ iudicabit dominus occult.

Secũdũ Euãgeliũ meum.

Si autem tu Iudæus cognominaris.

Et probas utiliora.

Habentẽ formã scientiæ.

data temetipsum apud homines iactitas ac uenditas, idem transgrediendo legem, deum legis autorem dedecoras, ac dehonestas, & unde tibi gloriã occuparis apud alios, hoc illi uertis in probrum, cui soli omnis debetur gloria. Quid enim est istud aliud, quàm dehonestare deum, quod quidem in te est? nam ad ipsum nulla peruenit ignominia. De talibus enim et olim questi sunt sacri uates, nominatim autem Esaias & Ezechiel: *Nomen, inquiunt, dei per uos malè audit, ac probris afficitur, & ignominiosum habetur uestra culpa inter gentes idolis deditas, dum dei legisq; titulo gloriantes, impie uiuitis. Neq; enim satis est Iudæũ esse natum, aut in Iudæorum religionẽ cooptatum esse: sed eatenus profuerit tibi circuncisio: si id præstes, cuius gratia data est circuncisio: siq; uita præstes, quod cæremonijs profiteris. Alioqui si legem transgrederis, nihil conferet circõcisum esse, cùm apud deum perinde sit, quasi præputium habeas incircuncisum. Iam quemadmodum tibi circuncisio uertitur in præputium, nisi reliqua item legis edicta præstes, quæ ad bonos mores faciunt: ita nihil oberit ethnico præputium, imò pro circunciso habebitur ipsi deo, si ignoratis & neglectis legis cæremonijs ea præstet, in quibus summa legis finisq; situs est, uidelicet integram puramq; uitam: siq; Christo, qui legum omnium est summa, fidat & obtemperet. Imò non solum æquabitur tibi hac in parte, quin etiam præferetur, ut hoc ipso te melior habeatur, quòd circuncisionem nesciat: ideo huius innocẽtia damnabiliorem ostendet tuam impietatem, quòd is alienus à legis professione, legis tamen finem ac mentem uita exprimat, cùm tu uerbis ac syllabis legis innitens, & circuncisionis nota legem professus, uioles id quod est totius legis caput Christo reclamans. Apud deum, qui non ex corporeis notis,*

Nomẽ enim dei per uos diffamatur.

tis, sed animi pietate iudicat, Iudæi nomen amisisti, nisi Iudæi professionem præstiteris. Neq; enim Iudæus est, quisquis manifestam Iudaismi notam corpore circunfert, neq; is circuncisus est, quisquis præputij pelliculam habet amputatam, sed is demum Iudæus est, qui intus & in animo Iudæus est, quem ille solus inspicit, & hinc æstimat omnes. Is demum circuncisus est, qui cor habet circuncisum potius quàm genitale membrum, non saxo insculptis literis fretus, sed spiritu ac mente legis. Etenim cui caro est tantum circuncisa, apud homines quidem ut Iudæus gloriari potest: cæterum quem animus à uitijs purgatus, & pronus in Christum uerè Iudæum reddidit, ut fraudetur sua laude apud mortales, certè deus hunc agnoscit & approbat, cuius calculo comprobari, solida felicitas est.

Non enim q in manifesto Iudæus.

CAPVT III.

SEd dixerit hic quispiam, si summa rei pendet à pietate uitæ & innocentia morum, ac fide in Christum, quid igitur reliquum fit Iudæo, quo præcellat ethnicum: aut quid omnino retulit circuncisum fuisse, si pietas & fides æquat circuncisum & incircuncisum, imò si circuncisio, Iudæi peccantis causam facit deteriorem? Quod ad euangelij gratiam attinet, nihilo potior est Iudæorum quàm gentium conditio. Attamen aliquo respectu magni refert omnino Iudaicæ gentis esse. Primùm enim hoc nomine iure illis gloriari licet, quòd his propriè commissa sunt uerba dei, siue quòd his peculiariter lex & prophetiæ proditæ sunt, siue quòd his solis deus loqui dignatus est. Primùm magnificum est, hoc honoris habitum fuisse à deo ei genti: deinde multò præparatior uidetur ad fidem Euangelicam, qui legis promissa tenet: & uero propior est, qui ueri tenet imaginem. Siquidem Mosi lex & prophetarum

Quid igitur amplius est Iudæo?

oracu

oracula gradus est ad euangelicã Christi doctrinam. Neque enim credentibus officit, si nonnulli literis legis male addicti credere noluerunt Euangelio. Num istorũ incredulitas fidem diuinorum promissorũ redditura est irritã, ut hominũ more offensus pacta rescindat, & nulli præstet quod omnibus ex æquo promissum est? Absit hoc: quin potius ita futurũ est, ut nemini non præstetur promissum, nisi qui reiecerit oblatum, ut iam promissoris fidem incusare non possit: ut appareat deus uerax, qui cũm mentiri nesciat, paratus sit exoluere quicquid est pollicitus: cæterũ mẽdacium ab ipsis hominibus proficisci, qui suapte culpa frustrantur promissis dei. Deus nec falli potest, nec fallere. In hominem utrunq; competit, quatenus homo est. Nam dei fidẽ certissimã esse testatur & psalmus mysticus Dauid: Vt in dictis, inquiens, tuis appareas iustus & uerax, et ipsa re uincas, quoties ut uanum pollicitatorem te incusabunt homines, suspicãtes fore ut ob meũ scelus non præstes, quod genti Dauidicæ pollicitus es. Merebar ipse frustrari promisso, sed refert tamen fidem ac ueritatem tuã ita cõmendatiorẽ ac testatiorẽ fieri mortalibus meo peccato, si cõspexerint te ne tanto quidẽ admisso offensum uertisse sententiã. At hic alicui forsitan in mentem uenerit, Si dei iustitia cõmendatior, spectatiorq; redditur hominũ iniustitia, quid sentiendũ est? Deum iniquũ esse, qui uelit existere peccatũ, quò magis elucescat sua iustitia? Iam enim non meis, sed impiorum hominum uerbis loquor: Sed absit, ut hæc cogitatio pio homini unquam in mẽtẽ ueniat. Alioqui quo pacto deus erit iudex summus huius mundi, si iniquus est? Nam si id à deo procuratum est, ut ego sim mendax, quo per meã mẽdacitatẽ ueritas illius reddatur illustrior, meumq; probrum cedat in gloriã ipsius, cur mihi peccatũ meum

[margin:] Nunquid incredulitas illorum fid.

[margin:] Omnis homo mendax.

[margin:] Et uincas cũ iudicaris.

[margin:] Si autem iniquitas nostra iustitiam dei

[margin:] Quomodo iudicabit deus mundum.

meum imputatur, ac non potius ita cogitamus, quemadmodum maledici nos calumniantur, sic interpretantes, quasi nos ita loquamur: faciamus mala, ut hinc eueniant bona, siquidem per nostram iniustitiam commendabilior facta est dei iustitia? Sed procul auertat deus hanc cogitationem à pijs animis. Nam isti iure meritoq; damnantur ob incredulitatem: quoniã ut deo non possunt imputare peccatũ suũ, cuius ipsi sua sponte sunt autores: ita nihil gratiæ debetur eis, si quod ipsi suo uitio peccant, deus sua bonitate uertit in gloriã suam. Sed ut ad rem redeam, quid dicemus? Num Iudæi potiores sumus ethnicis? Nequaquam. Sanè quantũ ad Euangelij gratiam attinet, etiã si prærogatiua Mosaicæ legis uideamur priores. Iam enim argumentis docuimus Iudæos pariter & Græcos omnes culpæ obnoxios esse. De gẽtibus quidẽ manifestius est, quàm ut negari possit. De Iudæis autẽ testantur & ipsorum psalmi. Sic enim scriptum est psalmo x i i i. Non est iustus quisquam: non est qui intelligat, aut exquirat deum: omnes defecerunt: pariter inutiles facti sunt: non est qui exerceat probitatem, non est, inquam, uel unus. Iterum psalmo quinto: Sepulchrũ apertũ est guttur eorum, linguis suis ad dolũ usi sunt, uenenũ aspidũ sub labijs eorum. Atq; itẽ psalmo i x. Quorum os execratione & amarulentia plenũ est. Et his consentiens Esaias: Veloces pedes illorũ ad effundendum sanguinẽ, cõtritio & calamitas in uijs eorũ, & uiã pacis non cognouerũt, nõ est timor dei sub oculis eorũ. Neq; causari licet, hæc ad Iudæos nõ pertinere, cùm palàm sit, qcqd lex loqtur, ad eos potissimũ attinere, quibus ea data est, & ob hoc habet magis obnoxios. Atq; id sanè nõ alio consilio factũ est, nisi ut ex æquo mortalibus omnibus os obstruatur, totusq; terrarum orbis declaretur pariter obnoxius deo,

Quorũdã ratio iusta est.

Testimonijs è diuersis locis cõflatũ, autore Hieronymo.

quando

Quia ex operibus legis non iust. quando nec Mosi lex iuxta literam obseruata quenquam omnino mortalium potest iustum & innocētē reddere iudicante deo, cui nisi iustus sis, frustra hominibus habeare iustus. Sed dixeris: Quis igitur usus legis, si per hanc non cōtingit homini iustitia? Certè in hoc profuit, quòd per eam suum quisq; peccatū magis agnoscit. Est nonnullus ad sanitatē gradus, morbū suum intelligere. Porrò sicut legis partes erāt antehac, prodere peccatum hominum prius minus

Super omnes qui credunt in eum. euidens: ita nūc per Euangelium declarata est iustitia, quæ Mosaicæ legis adminiculo non egeat, tametsi testata est eam lex & prophetæ. Iustitia inquam, non legalis, sed dei, idq; non per circuncisionem aut Iudaicas cæremonias, sed

Nō enim est distinctio. per fidem ac fiduciam erga Iesum Christum, per quē unum uera iustitia cōfertur, non Iudæis modo, aut his, aut illis nationibus, sed citra delectum omnibus & singulis quicunq; illi fidē habuerint. Sicut enim cōmunis est omniū morbus, & omnes pariter huc reciderunt, ut apud deū de sua iustitia gloriari non poßint, ita eodem è fonte petenda cunctis iustificatio, quæ quidem haud rependitur ceu debita merces obseruatæ legis Mosaicæ, siue etiam naturæ, sed gratis do-

Per redemptionem ipsius quæ est. natur beneficentia diuina, non per Mosen, sed per Iesum Christū, cuius sanguine redempti sumus à tyrannide peccati. Erat quidem olim Iudæis suū propiciatoriū, uidelicet umbra typusq; futuri: cæterum hunc omnibus nunc uerum propiciatoriū esse declarauit, quo prius nostris commißis inuisi, nunc recōciliemur deo, non per sanguinem pecudū,

Ad ostēsionē iustitiæ eius. uelut apud Iudæos, sed per ipsius Christi sacrosanctū sanguinem, omnia omniū crimina diluentē, hoc pacto declarās hominibus suam iustitiam, dū ita per filiū superioris uitæ cōdonat errata, ut nolit eos posthac in uitia recidere. Nec ideo condonat, quòd illi meruerint, sed quòd ipse promi-

serit

ſcrit. Nec ideo paſſus eſt hucuſq; peccãtes homines, quòd illorũ uitia uel neſciret, uel probaret, ſed ut hoc præfinito tempore palàm faceret ſuam iuſtitiam: ut appareat ipſum eſſe natura ueréq; iuſtum ex ſeſe, & unicum humanæ iuſtitiæ autorem, idq; promiſcuè omnibus quicunq; fidem habuerint Euãgelio Ieſu Chriſti. Dic igitur Iudæe, *ubi gloriatio tua? Nimirum adempta eſt tibi, poſteaquàm diuina uoluntas omnes orbis nationes æquat in negotio* Euangelij. *Defertur & gentibus ſalus ac iuſtitia.* At per *quam tandem legem? Num ueterem illam* Moſaicam, *quæ cæremonias præſcribit?* Nequaquam, *imò per nouam legem, quæ nihil exigit niſi fidem erga filiũ dei.* Exiſtimamus *enim, id quod res eſt, poſthac quemuis hominem per fidem iuſtitiam conſequi poſſe, etiam ſi* Moſaicæ *legis præſcripta nõ ſeruet.* Lex *illa peculiaris erat gẽti* Iudaicæ, *uerum hoc beneficium euangelicæ gratiæ ab ipſo deo proficiſcitur in uniuerſos.* An *uerò deus* Iudæorum *tantùm deus eſt?* Non'ne *idem æquè & gẽtium deus eſt?* Dubium *non eſt quin ex æquo communis ſit gẽtiũ ac* Iudæorum. *Porrò, cùm unus, idemq; ſit omnium deus, par eſt & donum illius omnium eſſe cõmune.* Itaq; *non eſt alius, qui iuſtificat circunciſum à fide legis, ſeruatorẽ promittentis, ad fidem* Euangelij *promiſſum exhibẽtis traducens: alius qui iuſtificat incircunciſum, à cultu ſimulacrorũ ad communem fidem uocans.* Verũ *hic dixerit* Iudæus *quiſpiam:* Quid *ais* Paule? *Si uerum eſt quod ais, omnia nunc per fidem præſtari,* Moſi *legem prorſus otioſam & inutilem facis* Iudæis. Bona *uerba.* Imò *adeò nõ abolemus legẽ aut labefactamus, ut eam etiam confirmemus, ſtabilimusq;, id prædicãtes factum, quod lex futurum promiſerat, eumq; nuntiantes, in quem ceu ſcopum, ſumma legis ſpectabat.*

Vbi ergo gloriatio tua.

Circunciſionem ex fide, & præp.

Legem ergo deſtruimus?

ccc Neq;

Neq; enim id aboletur, quòd in meliorem reparatur statum: non magis quàm si defluentibus arborum floribus succedat fructus, aut umbræ succedat corpus.

CAPVT IIII.

Quid ergo dicemus inuenisse Abr.

Aliogui si quis hûc legis Mosaicæ statum, ut nunc est crassæ & carnalis, mordicus tenere pergat, & huius fiducia cæteris salutis adipiscendæ spem ostendat, huic ego proponam non quemuis Iudæum, sed ipsum Abraham, circuncisionis principem, quo stirpis autore præcipuè gloriatur & iactat sese gens uniuersa Iudæorum.

Patrem nostrum secundum carnē.

Quanquam is quidem quòd ad carnalem attinet cognationem, sic Iudæorum pater est, ut non minus tamen pater sit omnium, quicunq; illum fidei similitudine referunt, hoc est, animi imagine reddunt, non corporis. Nam circuncisio, quæ, ut dixi, primùm prodita est in Abraham, totius Mosaicæ legis ceu pignus est ac signaculum: & ut ita dicam, peculiare symbolum, quo Iudæi, Iudæi sunt. Dispiciamus igitur, quid is sit consecutus, & qua ratione sit consecutus. Primùm enim huic contigisse iustitiæ laudem testantur diuinæ literæ. Quòd si ea laus illi contigit ex circuncisione, aut cæteris huiusmodi, quæ Mosi lex præscribit obseruanda, habet ille quidem quod glorietur, uerum apud homines, non item apud deum. Quare apud homines? Nimirum quòd ex rebus corporeis, de quibus homines iudicant. Quare non apud deum? Quia non ex commendatione fidei, quæ nos dei commendat oculis. Sed Abraham cōsequutus est iustitiæ laudem apud ipsum deum. Igitur non ex obseruatione præscriptorum legis eam est consecutus, sed ex eadem fide, per quam nunc omnibus Iudæis simul & gentibus est laus eadem ambienda, uidelicet uerè filijs Abrahæ. Non habeant pondus quæ

dico,

dico, nisi id clarissimè sacræ literæ pronuntiant. Sic enim legis in libro Geneseos capite decimoquinto: Credidit Abraham deo, et ea credulitas imputata est illi ad iustitiam. Promiserat deus posteritatem stellarum numero parem ei, cui & uxor esset sterilis & nullus adhuc hæres extitisset. Ille nihil cunctatus fidem habuit pollicenti, non considerãs quale esset quòd promittebatur, sed quis esset promissi autor, statimq; ob fiduciæ meritum iustus est habitus, non ex circuncisione, quam nondum acceperat, sed ex credulitate: & habitus est utique non apud homines, sed apud deum, quo uno teste hoc negotij tum agebatur, & à quo illi hoc imputatum est ad iustitiam, cùm legis Mosaicæ iustitias non præstitisset. Nam imputari, siue acceptum ferri propriè dicitur, quod re persolutum non est, sed tamen ex imputantis benignitate pro soluto habetur. Quòd si ipse Abraham patriarcha non assecutus est iustitiæ laudem merito circuncisionis, sed ante circuncisionem commendatione fidei, quid est quod legis suæ cæremonijs fidat Iudæus, cui lex hæc ad tempus est data? At multò minus ethnicus, cui lex ea data non est. Nam Iudæo legis cæremonijs obnoxio, si quid præmij rependitur obseruanti legem, uelut ex pacto debitum rependi uidetur potius quàm ex conferentis fauore: rursum si quid pœnæ infligitur non obseruanti, ipsius merito infligitur. Siquidem ut accipit dimensum suum seruus, qui pensum operis absoluit, ita flagris emendatur, qui officij sui non meminit. Cæterum gentibus, quæ legis cæremonias nesciũt, aut Iudæis etiam, qui à legis seruitute ad Christi fidem desciscunt: nec iam operantur, uelut ex præscripto, sed purè simpliciterq; fidunt illi, qui gratis perfectam iustitiam confert, etiam impijs, quorum uniuersa scelera sua morte sustulit: his inquam

Ei autẽ qui operatur, merc,

ad exemplum Abrahæ fides hoc præstat, ut pro iustis habeantur nulla legis obseruatæ commendatione, sed solius fidei, ad quam nemo cogitur, sed inuitantur omnes: ut uoluntatis sit, non seruitutis, quòd in Christum credimus: gratiæ non debiti sit, quòd in iustorum numerum per illum asserimur. Pro nobis facit et Dauid ille propheta regius, & rex propheticus, prima secundum Abraham Iudaicæ gentis gloria, & in quo nobis præcipuè promissus est Christus, unicus iusticiæ nostræ fons. Nam is psalmo trigesimo primo ad eundem modum describit hanc, quæ nunc per Euãgelium aperitur, hominis beatitudinem, ut declaret eam non contingere ex Mosaicæ legis operibus ceu debitam, sed ex beneficentia diuina, qua ad Christi fidem trahimur. Beati, inquit, quorum remissæ sunt iniquitates, & quorum obtecta sunt peccata. Beatus uir, cui non imputarit dominus peccatum. Audis remitti iniquitates aduersus legem Mosaicam commissas. Audis obtegi peccata, aduersus naturæ legem patrata. Audis nullum omnino peccatorum genus imputari, iam beatitudinem adepto per Christum, & tamen nulla fit usquam legis obseruatæ mentio. Non est igitur, quod hanc beatitudinem à Dauid descriptam, aut iustitiæ laudem Abrahæ tributam, Iudæi uelut horum posteri, propriè sibi uendicent, exclusis gentibus. Alioqui illud mihi respõdeãt: Felicitas hæc promissa utrum ad eos tantùm pertinet, qui circunsi sunt, & ob hoc legi obnoxij? an ad eos quoq;, qui nec circũcisionem norunt, nec legis cæremonias? Certè fatentur ipsi Abrahæ fidem imputatam fuisse ad iusticiam. Atqui ab hoc cùm sit totius gentis Iudaicæ caput, reliquum genus oportebit æstimari. Neque enim par fuerit nepotes sibi uendicare ius quod in generis autore non fuerit. Constat iustum esse dictum

Secundum propositum gratiæ dei.

dictum Abraham, sed illud expediant, quam ob causam dictus sit. Num ob amputatam præputij pelliculã? an potius ob fidem, citra ullam circuncisionis commendationem? Palàm est ob circuncisionem Iudaicam illi non cõtigisse iustitiæ laudem, cùm id temporis nec esset adhuc circuncisus, nec iussus circuncidi. Prius credidit ex suo semine nasciturum Christum, per quem beatitudinẽ hanc & paternam iusticiæ laudem assequerentur omnes gentes, & ob hanc credulitatem iustus est habitus. Deinde accessit cicũcisio, non quæ iustitiam conferret, sed quæ symbolum quoddam ac nota foret apud homines, non apud deum, qua dignoscerentur esse filij eius: qui deo credidisset nondum circuncisus, atq; incircũcisus etiamnũ sola tamen fide deo placuisset. Si circuncisus credidisset, ac iustus esset appellatus, uideri poterat huius nominis felicitas ad solos circuncisos pertinere: nunc cõtrà priusquã circũcidi iussus esset, fidei cõmendatione iustus est pronũtiatus. Successit autem circuncisio, non ut iustitiæ parens, quæ iam contigerat, sed partim ut typus quidam ueræ circuncisionis, hoc est, innocentiæ secuturæ in his, qui credituri essẽt Christo, quæ circuncisio non silice peragitur, glandis pelliculã resecante, sed spiritu, prauas cupiditates omneis ab animo recidẽte, partim ut signaculum quoddam ac pignus, quo certa esset Abrahæ huius promissi fides, non continuò præstandi in Isaac, qui Christum adũbrabat duntaxat, sed suo tempore exhibendi in filio dei: atq; ita demum Abraham primũ exemplum fidei, intelligeretur pater omnium, qui ipsius imitatione crederent Christo, citra ullam carnalem circuncisionem: & quemadmodum illi fides fuit imputata ad iusticiam, ita his quoq; ceu germanis ac legitimis Abrahæ filijs imputaretur fides ad iusticiam. Atq; ita sit gentium pater,

Et signum accepit circuncisionis.

Sed & his qui sectãtur uestig.

pater, ut tamen Iudæi non excludantur, si modò non hoc tantum nomine sibi placeant, quòd ab Abrahæ circuncisi stirpe ducant genus, nota duntaxat corporis cognationis argumentum circunferentes, sed multò magis fidem illam exprimentes, qua nondum circuncisus deo habitus est iustus. Nullum enim certius argumentum liberos non spurios parentibus suis asserit, quàm paternarum uirtutum æmulatio. Cùm enim homines abdicent ex se prognatos, suosq; negent esse liberos, qui degenerant à moribus ingenioq; maiorum, multò magis deus hac nota nothos à legitimis filijs discernet. Porrò quemadmodum Abraham non promeritus est hoc obseruatione legis Mosaicæ, quæ nondum erat prodita: nec merito cicuncisionis, quam, ut dictum est, nondum acceperat, ut eum deus tam magnificis promissis honoraret, pollicens fore, ut totius orbis dominiũ ad ipsum aut posteros illius hæreditate deueniret, sed fidei cõmendatione, qua iusti cognomen meruit: ita non est quòd Iudæi sperent huius pollicitationis diuinæ ius, solo circuncisionis, aut legis titulo ad sese peruenturum. Nec enim alia ratione propagari potest in posteros, quàm qua primũ partum est ipsi generis autori. Nam si quibuscunq; sub lege Mosaica nasci contingit, ad hos legis titulo pertinet Abahæ posteris promissa orbis hæreditas, uidetur irrita facta dei fides, & inanis esse pollicitatio, cùm cõstet legis beneficio non contingere cuiquam, quod deus promisit Abrahæ. Tantum enim abest, ut Mosi lex tam eximiam fœlicitatem præstare possit, ut iram magis & indignationem inducat æterni numinis, dum grauioris offensæ muni strat occasionem. Fides contrà, ex impio iustum reddit. Neq; enim illic est hæreditas, quæ filijs debetur, ubi offensæ sunt, & indignatio. Quòd si roges, quomodo lex iram magis

Non enim per legem promiß.

Lex enim iram operatur.

magis conciliet quàm iustitiam, dicam: Reum agere non potes, ni prius lege lata pœnam denunties. Porrò lex Mosaica plurima præscripsit de circuncisione, de sabbatis, de neomenijs, de ciborum discrimine, de morticinis, de suffocatis, de sanguine, de lotionibus: quæ omnia sunt eiusmodi, ut obseruata non conferrant salutarē illam iustitiam, & tamen qui transgrediatur, reus sit, pœnæq; obnoxius. Lex autem hæc quoniam non alligat, nisi Iudæorum gentem tantum, & Abrahæ promissa est hæreditas omnium gentium, non potest per legem carnalem dei promissum ad omneis peruenire. Consequitur ergo, ut ex fide cōtingat hæreditas, ut res gratiæ ac fauoris, non debiti uideatur. Atq; ita cōstabit fides promissi diuini, quo posteris omnibus Abrahæ, spes huius felicitatis ostensa est. Posteros autē uoco non eos qui duntaxat per legis cognationem ad Abraham pertinent, sed multò magis qui fidem parentum exprimunt. Par est enim ut plus habeat momenti cognatio fidei, per quam ille promissū meruit amicus dei factus, quàm cognatio legis, quæ offensas gignit, & reos facit. Stultè igitur Iudæi hoc patre ceu peculiari gloriātur, cùm is sit pater omnium nostrū, quicunq; ex quacunq; natione profecti Christi fidē amplectimur. Quēadmodū testatur & ipse deus Genesis cap. XVII. cū adaucto nomine, & pro Abrā dicto Abrahā ait: Patrem multarum gentium constitui te. Certè uerum sit oportet, quod locutus est deus. At quî tandem pater erit multarum gentium Abraham, si is ad unicam circunciforum nationem pertinet? Imò sicut deus communis est omnium sibi fidentium, ita uoluit Abraham, qui dei typum gerebat, ut Isaac Christi, esse patrem non huius aut illius nationis propriū, sed communē omnium, quas illi fidei affinitas copulasset. Non potuit autem

Vt per gratiā firma sit promiss.

Abraham falli credulitate sua, quandoquidem fisus est illius promißis, qui non solùm effœtis dare potest fœcũditatem, uerumetiam mortuis uitam reddere: adeò ut postea iussus occidere filium unicũ Isaac, in quo uno spes omnis posteritatis erat sita, nihil tamen addubitarit de fide promissoris, à quo sciebat illum in uitam posse reuocari, & ea quæ mortalium opinione prorsus nihil sunt, perinde quasi sint aliquid, ad hanc fœlicitatẽ asciscere. Iudæi sibi uidẽtur uiuere, uidẽtur aliquid esse, gentes ceu mortuos, & nulla bona re dignos abominantur: at his plus præstat dei uocatio, quàm Iudæis sua cognatio. Ac sanè digna erat fauore, tã solida, tamq; firma senis fides, qui pollicẽte deo fretus, de his rebus certã spem concepit, de quibus iuxta naturæ uires nulla erat spes, agnoscens ac re testans promissoris tum fidem, tum omnipotentiã. Nec dubitauit cùm ipse esset effœtus, & uxorẽ haberet sterilem, se tamẽ fore patrẽ multarum gẽtium, ac posteritatis autorẽ tam numerosæ, ut stellarum multitudinẽ posset æquare, quod deus educto in agrum cùm ostẽdisset cœlũ innumerabili stellarum dẽsitate differtum, dixit: quàm hos ignes numerare non potes, tam erit innumerabilis posteritas ex te proditura. Id cùm haudquaquã probabile aut simile ueri tum uideretur ob ætatis imbecillitatẽ, tamen infirmus licet uiribus corporis, non infirmabatur fidei uigore, nec diffidentium more, circunspicere cœpit argumenta, quibus hoc aut fieri poßit, aut non fieri, neq; respexit corporis uires iam effœtas, & ad generandum inualidas, ut qui iam accederet ad annum centesimum, nec considerauit ætatem uxoris, cui & ipsi iam per ætatem emarcuerant membra muliebria, ut etiam si ipse gignendi uiribus nondũ fuisset defectus, tamen illa ferendo utero esset inhabilis. Nihil, inquam,

Qui uiuificat mortuos.

inquam, horum uenit in mentē, nihil diffisus est, nihil hæsitauit, sed toto pectore fretus promißis dei, & tam fide robustus, quàm corpore inualidus de sua uirtute desperans, de promissoris uirtute certißimam spem obtinuit, atq; hac in re nihil sibi uindicās, totam gloriam ac laudem uni deo transcripsit: quem sua tam inconcussa fiducia simul & ueracem testatus est, qui nollet quenquam fallere, & omnipotentem, qui præstare posset quicquid eßet pollicitus, quantumlibet illud humanas uires excederet. Hac gloria potissimum delectatur, qui nostris officijs nusquam eget, atque ob id imputatum est Abrahæ ad iustitiam, ut inquit diuina scriptura. Neq; uerò id unius Abrahæ gratia scriptum esse arbitrandum est, quòd fides illi sit imputata ad iustitiam: neq; enim hoc tantū agit diuina scriptura, ut Abrahæ gloriæ consulatur, sed ut nobis Abrahæ nepotibus paretur exemplum, & perspicuū fiat uniuersis, quemadmodum Abraham fiduciæ commendatione, citra legis patrocinium aut adminiculum assecutus est, ut apud deum iustus haberetur, ita nobis hoc nequaquam à legis obseruatione petendū esse. Ille iustus dictus est, quòd credidit deo. Nobis non aperitur alius ad iustitiam aditus, nisi ut credamus & ipsi in eundem deum: qui quod Abrahæ pollicitus est in typo Isaac, id nobis præstitit in Christo Iesu domino nostro, quem suscitauit à mortuis, declarans non frustra credidisse Abraham eum esse, qui uitam daret et mortuis, & ea quæ non sunt, perinde reuocet, quasi sint. Christo igitur non Mosi iustitiam & innocentiam nostrā acceptam feramus oportet, qui sponte sese tradidit in mortem, ut gratis per fidē nostra dilueret cōmissa, atq; idem reuixit excitatus à mortuis, ut à mortuarijs factis abstineremus, neq; posthac peccaremus, ea rursus committentes,

Sed cōfirmatus est fide.

Dans gloriā deo.

Ideo reputatū est illi ad iustitiam.

Non autem est scriptum tantum.

Qui traditus est propter delict.

ob quæ ille mortem oppetisset. Mortuus est, inquam, ut in nobis culpam occideret, & resurrexit à mortuis, ut prius per illum mortui pristinis culpis, mox unà cum illo et per illum resuscitati in nouam uitam, deinceps iustitiæ uiuamus, quam illius beneficio accepimus.

CAPVT V.

Iustificati ergo ex fide pacem hab.

ET enim quum sola peccata simultatem pariant inter deum & homines, postea quam ex impijs & peccatoribus iusti facti sumus, idq́; nec per legem Mosaicam, quæ magis augebat offensas, nec factorum nostrorum merito, sed ad exemplum patris nostri Abrahæ, commendatione fidei reconciliati sumus deo patri, cui & Abraham amicus est factus fidei merito, idq; non per Mosen, sed per filium dei unicum, dominum nostrum Iesum Christum, qui noxias nostras suo sanguine diluens, & morte sua deum nobis antè ob commissa nostra infensum, recōcilians, aperuit nobis aditum, ut intercedente fide, citra legis aut circuncisionis adminiculum ad hanc Euangelij gatiam perduceremur.

Gloriamur ĩn spe gloriæ filiorum.

In qua quidem fide, firmi stamus, neq; stamus solum animis alacres et erecti, uerumetiā gloriamur non modò nobis pacem esse cum deo, uerumetiam spē certissimam ostensam, fore ut per fidei perseuerantiam fruamur aliquando gloria dei. Nec inuidemus Iudæis, si de sua circuncisione glorientur. Non pœnitebit nos fidei nostræ, quæ fructum adfert tantò uberiorem, neq; gloriæ nostræ, cuius spe interim fulcimur & erigimur.

Sed & gloriamur ĩ tribulationib.

Ea si nondum apparet, & si ad hanc multa ferendo perueniendum est, tamen has ipsas etiam afflictiones interim nobis gloriæ laudiq; ducimus, quas & glorioso titulo patimur, quæq́; ad immortalitatem uiam aperiunt. Siquidem & nouum istud exemplum à Christo sumpsimus, & eximiam doctrinam

ab

ab eodem accepimus, quòd tolerandis malis corroboratur tolerantiæ uirtus, tolerantia, uelut aurum igni, reddimur deo et hominibus spectatiores ac probatiores. Rursus quo pluribus malis fuerimus probati, hoc firmior præmij spes nobis nascitur. Neq; uerò periculum est, ne ea spes nos fallat aut destituat, ut apud impios pudeat credidisse, quandoquidem iam nunc certissimum pignus & arrabonē tenemus miram & inauditam dei charitatem erga nos, quæ non solùm exhibita est foris, uerumetiā abundantissimè impressa est cordibus nostris, quæ nos illum redamare cōpellat, idq; per spiritum sanctum, qui pro frigida legis litera datus est nobis, uelut arra promissi. Nisi enim summa quadam pietate nos adamasset deus, nūquā huius unicus filius Iesus Christus uolente patre descendisset in terras, & assumpto mortali corpore, mortē pro nobis oppetisset: præsertim cùm id tēporis adhuc imbecilles essemus, cupiditatibus nostris obnoxij, quas lex irritare poterat, coërcere non poterat. Et tamē tales adamauit in spē salutis, imò impios & idolis seruiētes adamauit: & sic adamauit, ut quo nullum amoris argumentū nec euidentius, nec rarius, mortē etiam uolens nostra gratia subierit. Atqui inter homines uix ullum reperias tam amicū, ut integri promeritiq; amici periculum sua morte redimat. Sed demus inueniri, qui pro bono amico fortassis mortē nō recuset adire: deus tamē omnia humanæ charitatis exempla superauit, qui pro impijs & indignis filiū suū in mortē tradiderit. Quòd si tantū beneficiū præstitit impijs ac nocentibus, quantò magis hoc idem præstabit iam purgatis & emēdatis, & filij sanguine recōciliatis, ne denuo peccantes recidamus in iram, tātò grauius cōdēnādi, q̄ ad impietatis culpā & ingratitudinis malū accesserit. Christus pro nobis mortuus est ad

Pro impijs mortuus *est.*

tempus,

tempus, sed idē resurrexit, semper uicturus. Vt nobis mortuus est, ita nobis resurrexit. Quòd si mors illius tantū nobis præstitit, ut cum antea deum haberemus iratum & infensum, postea cœperimus habere propitium ac beneuolum, multò magis hoc nobis præstabit illius uita, ne in ueterem simultatem recidamus. Mors illius abstulit peccatum, uita tuebitur innocentiam. Mors eruit à potestate diaboli, uita patris erga nos amorem conseruabit. Hæc argumēta diuinæ erga nos charitatis adeo sunt euidētia, ut non solum securos reddāt, certamq; spem præbeant, nos fore tutos ab ira uentura: uerumetiam tantam addant alacritatē ut gloriari etiam iuuet, haud quidem nostra iactantes merita, sed deo patri gratantes, cuius beneficentiæ debemus hanc totam felicitatem: quam nobis largiri uoluit, non per legem aut circuncisionem, sed per Iesum Christum filium suum, cuius interuentu cum illo redimus in gratiam: quo uidelicet summa huius beneficij non aliò referatur, quàm ad ipsum deum, et eius unicum filium. Idq; miro & arcano dei consilio curatum est, ut restitutæ salutis ratio, cum accepti exitij ratione congrueret. Proinde quemadmodum per unum Adam, qui primus prætergressus est dei præscriptum, peccatum irrepsit in mūdum, peccatum autem mortem comitem secum traxit, quandoquidem peccatum animæ uenenum est, atq; ita factū est, ut malum à principe generis ortum, in uniuersam posteritatē dimanaret, dum nemo non imitatur primi parentis exemplum: ita per unum Christum in quo renascimur omnes, per fidem, innocentia inducta est, & innocentiæ comes uita: atq; ea felicitas ab uno nouo generis principe profecta, deriuatur in omneis, qui fidei cognatione ad Christum pertinent, & innocentis uestigia sectantur innoxia uita. Porrò simulatq; pecca

Sed & gloriamuri deū per domin.

Propterea sicut per unū homin.

peccatum semel in orbem irrepserat, & hominum genus uniuersũ occuparat, profligari non poterat, nec lege naturæ, nec lege Mosaica, nisi quod hactenus profectum est legibus, ut qui peccarent, rei iam ac pœnam cõmeriti uiderentur. Nam sicuti pueris, in quibus naturæ lex nondũ habet locum, ob ætatem minus adhuc discernentẽ quid rectum, quid secus, non imputatur adhuc peccatum: ita nec ethnicis imputabatur, si quid aduersus legem Mosaicam commisissent. Ante legem igitur, quæ proderet transgressionem, non aberat omnino peccatum, ob legem naturæ, sed homines sibi indulgebant, ac uelut impunè peccabant tanquam exleges. Itaq; quum nondũ uenisset ille, qui peccatum tolleret mundi, quiq; mortis tyrannidẽ profligaret, mors per Adã ingressa regnauit impunè, in eos quoque qui non peccauerant impiè contra dei præceptum, quemadmodum fecerat Adam, qui iam tum typum & figuram gerebat Christi, multò pòst uenturi: non quòd is simpliciter adsimilis sit Christo, sed quòd aliquousque Christi prætulerit imaginem. Hoc similis, quòd uterq; generationis fuerit princeps, sed ille terrenæ, hic cœlestis. Item hoc quòd ab utroq; quiddam uelut ab autore profectum dimanarit in omnes homines, sed à terreno Adam iniustitiæ et mortis origo, à cœlesti innocẽtiæ uitæq; principiũ. At qui ut aliqua ex parte similes fuerunt, ita nequaquam pares fuerunt. Siquidem cùm alioqui per se sit efficacius seruare, quàm perdere, longè potẽtior est Christus ad seruandum, quàm Adam fuerit ad perdendum: & obedientia Christi multò fuit efficacior ad conferendã uitam, quàm Adæ transgreßio, ad inducendam mortem: & omnino noxam Adæ Christi uincit bonitas, ne quis tantum tribuat peccato primi parẽtis, ut de sarciẽda salute diffidat.

Peccatũ non imputabatur

Regnauit mors ab Adã

Qui est forma futuri.

Sed nõ sicut delictum, ita & donum.

Etenim

Si enim unius delicto multi mort. Etenim si tantum ualuit ille peccandi princeps: ut tantus hominum numerus ob unius commissa, morti sit obnoxius, plus ualebit, & in plures exundabit dei beneficium, ac benignitatis munus, quod nobis per unum item hominem Iesum Christum innocentiæ principem largitur, per quem non modò mortis & peccati tyrannidem abstulit, sed pro peccato iusticiam, pro mortis tyrannde uitæ regnum contulit, sic ut Adæ damnum, dei benignitate nobis in lucrum cesserit. Rursum licet per unum Adam peccantem inuecta sit pernicies, & per unum Christum innocentem inuecta sit salus, tamen utrunq; alteri par non est. *Nam iudicium ex uno delicto.* Siquidem pernicies sic est orta, ut unius peccatum in omnes posteros propagaretur, atq; ita tandem omnes redderet obnoxios: contrà, dei beneficium sic confertur, ut uniuersa omnium delicta iam agglomerata, iam confirmata, semel Christi morte aboleantur, neq; solum aboleantur admissa, uerumetiam iustitia gratis cōferatur. Quòd si tantum ualuit una unius hominis culpa, ut omneis mortis tyrannidi redderet obstrictos, & qui ad primi parentis exemplum peccabant, similiter mortis iugū ferrent, plus tamen largitur exuberantissima dei benignitas: nimirum ut qui ad Christi exemplum innocentiam ac iusticiam amplectuntur, non solum liberi sint à peccati mortisq; tyrannyde, uerumetiā regnante uita regnent & ipsi per illum, unicum omnis nostræ felicitatis autorem. Hoc igitur conuenit, quòd sicut per unius hominis cōmissum irrepsit peccatum, quod omnes morti reddidit obnoxios: ita per unius hominis iustitiā, quæ propagata est in omnes qui credunt, & uitæ regno sese subijciunt, iustos facit, & uitæ participes. *Asserit peccatum originis.* *Sicut enim per inobedientiam.* Quemadmodum enim unus Adam, dum non obtemperat præcepto dei, plurimos traxit in peccatū auitæ transgreßionis imitatores: ita unus

Christus,

Christus, qui obedijt deo patri usq; ad supplicium crucis, multos reddet iustos, obedientiæ sectatores. Sed ut redeamus ad id quod aliquantò superius institueramus: Si dei consilio destinatum erat hac uia tollere peccatum, & conferre iustitiam, ac uitam, quorsum attinebat legem inducere, quæ nihil conferret? Imò hoc certè contulit lex, ut per hanc clarior & euidentior esset dei erga nos beneficētia. Quo magis enim eminet, & sæuit peccatū, hoc magis elucet eius beneficiū. qui à peccato liberat. Lex aperuit peccati tyrānidem, dum huic frustra obluctatur. Potens erat & ualida erat tyrannis, sed potentior dei benignitas, quam hoc magis sentimus, quo grauiorem mortis tyrannidem hactenus experti sumus. Atque hoc certè legi debemus, quòd intelligimus diuini beneficij magnitudinem, quo factum est, ut quemadmodum diabolus per peccatum tyrannidem adeptus, mortem animarum, quæ uerissima mors est, in omnes inuexit, ita deo largiente regnum adepta innocentia, conferat omnibus uitam autore Iesu Christo, quo uno domino ac principe gloriamur, iam à mortis seruitute liberi, sub cuius mortis imperio paulò antè militauimus.

Lex autē intrauit ut abūdaret del.

Vbi autem abūdauit delictum.

CAPVT VI.

AT quoniam diximus per legem exuberasse peccatū, idq; in hoc profuisse, quòd magis exuberauit dei benignitas, ne quis hinc occasionem arripiat in uitijs perseuerandi, ac secum ita cogitet: Si peccatum illustrat & auget beneficentiam dei erga homines, expedit etiam atque etiam peccare, quo magis ac magis exuberet. Absit à pijs mentibus ista tam impia cogitatio. De pristinæ uitæ peccatis locutus sum, quæ deus nobis uertit in bonum. Verùm absit, ut posteaquàm semel à peccati tyrānide sumus asserti

Quid ergo dicemus? per maneb.

ſerti in regnum innocentiæ, rurſus à uindice noſtro deſciſcamus, & in ueterem tyrannidem præcipites eamus. Pugnãt inter ſe uita et mors adeò, ut uiciſſim ſeſe profligẽt, neq; ſimul cohæreant iuxta eandem rationem. Itaq; cùm ſimulatq; cœpimus Chriſto uiuere, mortui ſimus diabolo, quî cõuenit ut adhuc illi uiuamus, cui iam mortui ſumus? Si Chriſto uiuimus, diabolo non uiuimus. Si diabolo uiuimus, Chriſto mortui ſumus. At nunc Chriſto uiuẽtes, mortui ſumus peccato, quod is ſua morte profligauit. Etenim cùm baptiſmum Chriſti ſimus adepti, non eſt conſentaneũ fugere uos, quid baptiſmus ille uel efficiat, uel deſignet.

In mortem ipſius baptizati ſumus. *Cum enim baptizamur in nomine Chriſti, commorimur unà cum illo priſtinis peccatis, illius morte abolitis, neque ſolum commorimur illi uerumetiam unà ſepelimur, idq; per eundem baptiſmum: ut quemadmodũ ille qui nunquã uixerat peccato, tamẽ pro noſtris ſceleribus mortuus, reuocatus eſt ad uitam æternã, non humanis uiribus, ſed patris uirtute: ita nos à morte uitiorum excitati per eundem, priſtinis uitijs mortui, iam nouam agentes uitam, uerſemur in pietatis ueſtigijs, ſemper ab honeſtis ad honeſtiora progredientes.*

In nouitate uitæ ambulemus. *Nam cum per baptiſmum inſeramur corpori Chriſti, & quodammodo in illum transformemur, quicquid in illo geſtum uidemus, qui caput eſt, id omne in nobis, qui membra ſumus, uel exprimẽdum eſt, uel ſperandum. Reſurrexit ille, aſcendit in cœlum, ſedet ad dexteram patris. Hæc iam in Chriſto peracta, ita demum nobis ſperanda ſunt, ſi hic eadem quoad nobis licet, æmulemur, ac ueluti meditemur. Proinde ſi baptiſmo accepto peccatis priſtinis & noxijs cupiditatibus mortui, Chriſti mortẽ ut poſſumus refrimus, par eſt, ut poſthac uitantes turpia, et pijs actibus nos iugiter exercẽtes, reſurrectionẽ*

item

item illius exprimamus. Sic autem interim Christi mortem imitamur, nõ ut uere mortem oppetamus, aut corpus nostrũ uiolemus, sed quemadmodum optimè nostis, si ad pristinas cupiditates omnes sic obstupescamus, ut illis mortui uideamur. Siquidem iuxta duplicem originem, duos in nobis homines oportet imaginari: alterum ueterem & crassiorem, & Adæ terrenum similitudine reddentem: alterum nouum & cœlestium appetentem, ut qui à Christo cœlesti duxit originem. Vetus igitur ille noster homo, uelut occisus est, unà cum Christo sublatus in crucem, extinctaq; est omnis illa rerum caducarum cupiditas, quarum uniuersam uim corpus peccati meritò quis dixerit. Id salubriter moritur in nobis, quoties extinctis noxijs affectibus, non amplius seruimus peccato. Nã qui uerè imitatur ad hunc, quem dixi, modum, Christi mortem, is iam in iustorum numerum cooptatus, desijt esse peccato obnoxius, à cuius tyrannide iam assertus est. Igitur si, ut sæpe iam dixi, cõmortui sumus Christo mortuo, à pristinis uitijs liberi, confidimus fore, eiusdem beneficio, ut posthac per uitæ inculpatæ innocentiam unà cum uiuente uiuamus, & ita uiuamus, ne relabamur unquam in mortem, & in hoc Christi simulacrum quoad fieri potest, referentes. Neq; enim ille sic resurrexit, ut denuo ius aliquod morti in se permitteret, sed reuixit, immortalis deinceps futurus. Nam quòd peccato mortuus est, semel duntaxat est mortuus: cæterùm quòd nunc uiuit, uiuit deo, cuius uirtute reuocatus est ad uitam immortalem. Ad huius igitur exemplum cogitate uos quoq; semel mortuos esse peccato, extinctis pristinis uitijs & cupiditatibus, nunc alios factos ac ueluti resuscitatos, uiuere uitam immortalem deo, cuius beneficio contigit innocentia. Neq; enim deo uiuit, nisi qui uiuit pietati, nisi qui iustitiæ

Vt destruatur corpus peccati.

Si autẽ mortui sumus cũ Christo.

 cæterisq;

cæterisq; uirtutibus. Cùm enim insiti corpori Christi, idem facti simus cum illo, necesse est, ut capiti membra respondeant. Caput autem Christus est. Is cùm deo uiuat iugiter, conuenit ut nos idem eidem uiuamus, per eundem Iesum Christum dominum nostrum. Qui quemadmodum semel excitatus à morte, non patitur rursum ullam mortis tyrannidem: ita uobis enitendum est, ne peccatum semel profligatum, tyrannidem amissam in uobis recuperet, mortisq; ius iteret. Id enim fiet, si parueritis impijs cupiditatibus, quibus diabolus uos in pristinam seruitutem illectat. Neque committatis, ut membra uestra iam Christo consecrata, posthac militent diaboli arbitrio à Christo deuicti, ad patrandam iniquitatem: quin potius uos totos posthac tales præstare curctis, ut ex omni uita uestra perspicuum sit, uos unà cum Christo reliquisse quæ mortis sunt, & ad nouam uitam translatos esse. Id præstabitis, si posthac membra uestra, hoc est, animi corporisq; uires omnes militent, non uitijs ad seruiendum diabolo, sed iustitiæ ad seruiendum deo. Aequum enim est nos totos ei militare, cui semel nomina dedimus, neq; quicquam habere commercij cum eo, à quo iam desciuimus, cuiusq; iugum excussimus. Neq; uerò periculum est, ne peccatum uos nolentes in pristinam retrahat seruitutem, quandoquidē iam nō estis obnoxij legi, quæ cupiditates irritabat potius quàm coërcebat, sed gratiæ dei, quæ sicuti præstare potuit, ut à peccati tyrannide liberaremur, ita præstare potest, ne reuoluamur in peccati tyrannidem. Verùm absit interim, ut quis hæc ita interpretetur, ut quoniam dixi uos liberos à lege, existimetis sublata lege, impunè peccandum esse: aut dei gratiam, quæ pristina commissa condonauit, pariter & in posterum delinquendi indulsisse impunitatem. Imò hoc magis

Non ergo regnet peccat.

Non enim sub lege estis

Quid ergo? peccab.

magis abstinendum est à peccatis, quòd iam ad beneficiendum non serui more cogimur praescripto, sed ut filij meritis & amore prouocamur. Mutata est seruitus, non prorsus adempta. Ita desijstis esse serui legis, ut coeperitis esse serui Christi, cui seruire felicitatis est summa. Iam partim in te situm est, utram uelis amplecti. Nam utranq; simul tenere non potes. Liberum erat nulli in seruitutem temet addicere, uerùm ubi sponte domino tui ius feceris, semelq́; parere coeperis, uni pareas oportet, cui te seruum feceris. Proinde qui peccato sese addicunt, ac peccato se in seruitutem dedunt, ijs seruitij fructus mors est. Contrà qui Christo se dicarunt, huic obediant oportet, obedient autem suo bono. Nihil enim acquirent Christo obedientia, sed sibi parabunt iustitiam, hoc est omnium uirtutum chorum & concentum. Gratulor autem uobis, & hoc nomine Christo gratiam habeo, quòd cum olim miserrimam istam seruitutem seruieritis, simulacris & foedis cupiditatibus addicti, nunc desciscentes à diaboli tyrannide, ultro & ex animo uos Chrsti imperio dedideritis, uicturi posthac non ex affectuum aut legis arbitrio, sed iuxta nóuam euangelicae doctrinae formam, ad quam à pristinis erroribus traducti estis, & ita traducti, ut prorsus in aliud ius transieritis, manumißi quidem è dominio peccati, sed hinc traducti, ut iusticiae seruiatis & huius imperata faciatis. Neq; uerò durum uideatur, quod iubeamini seruire uirtuti. Sicut longè alia ratio est peccati, alia innocentiae, ita fructus longè alius: quo fit, ut si rem ipsam spectemus, multò diligentius seruiendum sit deo, quàm diabolo. Quisquis enim uitijs seruit, diabolo seruit: deo seruit, quicunq; seruit innocentiae. Non exigam tamen interim à uobis, quod inuco iure poßem. Orationem meam obtemperbo infirmitati

Obedistis autē ex corde.

Siue obeditionis ad iustitiam.

In eam formam doctrinae.

Humanū dico propt.

quorundam, in quibus nondum adoleuit spiritus, & adhuc repullulare meditantur affectus. Illud modo requiram, ut parem habeat apud uos iustitia conditionem cum peccato. Sicut antehac præbuistis membra uestra ad seruiendum spurcitijs & uitijs, sic ut libidinum arbitrio à turpitudine ad turpitudinem prolaberemini, semper inquinatiores: ita nunc par est, ut itidem exhibeatis membra uestra ad seruiendum iustitiæ, in cuius ius ultro uos asseruistis, à uirtute ad uirtutem usq; proficientes, semper uobis ipsis puriores emendatioresq; reddamini. Vehementer enim iniquum uidetur, non hoc saltem ius apud uos obtinere Christum, quod pridem obtinebat diabolus, & non idem obsequium præstari dominæ iustitiæ, quod tyranno peccato præstitistis. Siquidem ad excusandam pristinam uitam, utcunq; prætexi posset aliquid, nempe quòd quandiu uersabamini in paganismo, quoniam seruiebatis peccato, uidebamini à iustitia alieni, neq; quicquam illi debere, cui nondum eratis addicti. Nunc nihil est quod posit prætexi. Quòd si ipsa recti natura parum uos mouet, fructum obsequij longè diuersissimum expendite, qui utrunq; seruitutis genus estis experti. Redeat uobis in memoriam, cum uitijs seruiretis, & obscœnis cupiditatibus ceu mancipia obsecundaretis, quod tandem præmium reportabatis? Ipsa uitia secum adferunt suum supplicium, dum statim hominem conspurcant & contaminant, & talibus probris ac dedecoribus deformant, ut nunc posteaquam resipuistis, uelut à uitiorum temulentia, pudeat uos uestri, & animus à cogitatione quoque pristinarum uoluptatum abhorreat. Videtis quàm hoc statim autoramentum sit non affectandum. Et tamen præter hanc mercedem, supremum stipendium, quod sibi seruientibus persoluit diabolus, mors est æterna. Quanquam

Cùm enim serui essetis peccati.

Quem ergo fructum habuistis.

In quibus nunc erubescitis.

Nam finis illorum mors est.

quam & interim uita sic acta, mors est omnium teterrima, non uita. Nunc uidete, quàm feliciter sit uobis commutata seruitus, qui liberati à tyrannide diaboli, deo cœperitis esse serui. Perspicitis nimirum, quàm dispares sint domini. Quòd si præmium quoq; uultis, primùm pro inquinatis & impiatis, uiuitis innocentes, puri sanctiq;, quæ sola uera est uita, deinde expleto breuis seruitij tempore, manet uos summum stipendium immortalitatis. Componite iam cum deo diabolum, cum spurcitie sanctimoniam, cum æterna morte uitam immortalem. Nam planè sic, ut dixi modò, res habet. Stipendium diaboli mors est, quod ille pro turpi miseroq; seruitio rependit. Contrà qui deo seruiunt pro sua uirili, his non ut merces debita, sed ut beneficium à propitio patre reponitur immortalitas. Idq; non per Mosen, sed per Iesum Christum dominum nostrum, cui uoluit acceptum referri pater, quicquid nobis largiri placuit, potius quàm per ullam legem aut circuncisionem.

Nunc uero liberi à peccato.

In Christo Iesu domino nostro.

CAPVT VII.

Christus enim nos non solùm à peccato & à morte, uerum etiam à legis ad tempus modò datæ, seruitute liberauit, non gentes tantùm, quæ huic legi non fuerunt obnoxiæ, uerum ipsos etiam Iudæos, legi Mosaicæ antehac obnoxios. Id ita habere, uel ipsius legis testimonio doceri potest. Ac uos interim appello Iudæi, qui cùm legis præscripta teneatis, non potestis nescire, hominem legi cuipiam obnoxium, sicut uos Mosaicæ legi pridem eratis obnoxij, tantisper teneri lege, donec ea lex uiuat, hoc est, uigorem, uimq; suam obtineat. Quæ si antiquetur, aut abrogetur, desinit esse obnoxius: Nec enim aliud seruandum est in legis obligatione, quàm in obligatione mulieris uiro iunctæ lex ipsa iubet seruari. Siquidem mulier uiro

An ignoratis fratres, scientib.

Nã quæ sub uiro est mulier.

nupta, & maritali subiecta dominio, tantisper obligata est uiro, quoad uixerit uir. Is simulatq; mortuus fuerit, eximitur uxor ab eius matrimonij uinculo, suiq; iuris fit ilico ab obitu mariti prioris. Proinde si uiuo marito, in cuius ius semel uenit, tentet alteri nubere, adultera censebitur, quæ reliquerit eum uirum, à quo sola morte liberari poterat. Contrà si expectet obitum mariti, desinit illi esse obstricta, sibiq; iam reddita, ius habet alteri uiro cui uolet nubendi. Neque enim ut ius herile transit ad hæredem, & seruus morte heri non mutat statum, sed dominum: ita mariti ius in uxorem, transit ad alium, sed ultra ipsius uitam non porrigitur. Quòd si maritus esset immortalis, semper maneret obligata mulier. At Mosi lex, quoniam typis ac cæremonijs Christum adumbrabat, ad tempus aliquod tantùm est data, donec exoriente luce cederent umbræ, & apparentibus ueris succederent simulacra uerorum. Atque ob id lex Mosaica quoniam (ut ita loquar) mortalis erat, non mirum si nunc mortua est. Proinde quandiu legis tempus durabat, uiguit lex, & ius habebat in eos, qui sese illi addixerant. Vobis autem cum lege Mosi nihil est commercij, quum illa iam emortua sit uobis, & uos uicißim illi mortui sitis, etiam si illa uiueret. Posteaquam enim Christus, qui est ueritas, exortus est, abrogata est tota Mosi lex, sanè quod ad literam attinet. Quoniam autem estis insiti in Christi corpus, & illi ueluti sponsa sponso iuncti, & liberi à priore uinculo in noui sponsi ius cessistis, sponsi inquam immortalis: ut qui semel à mortuis resurrexerit, in æuum uicturus: adeò, ut posthac non sit uobis cogitandum de nouando matrimonio, aut diuortio (alioqui contumelia fuerit in talem sponsum, si adhuc prior ille maritus uobis succurrat) illud potius agendum,

Et uos mortificati estis legi.

Per corpus Christi.

ut

ut quemadmodum ex lege, ceu marito fructum qualemcunque & à marito non degenerem produxistis, ita nunc felicius nacti matrimonium, fructum edatis, deo socero, Christoq; sponso dignum. Quandiu enim eramus legi crassæ carnaliq; ceu marito obnoxii, uisa est nobis ueluti maritali iure dominari, dum cupiditates per legis occasionem irritatiores, tantum ualebant in membris nostris, ut mancipiorum ritu pertraheremur ad peccandum: atque ita ex infelici matrimonio, infelices fœtus sustulimus, quicquid nasceretur morti exitioq; gignentes. Nunc uerò, postea quàm liberati sumus à legis dominatu, sub qua uiximus antea, imò quoniam in peccatis uiximus, non uiximus sed mortui fuimus, & tamen in ea detinebamur ad tempus præfinitum: non est phas adhuc obtemperare carnali illi marito, hoc est, literæ legis: sed nouo sponso, qui cœlestis est & spiritualis, seruiendum, non per uetustatem literæ, sed per nouitatem spiritus, quem ab illo ceu nuptiale pignus accepimus. Sed uereor, ne cui interim calumnioso ueniat in mentem, ut existimet, me, cùm dicerem nos legi seruientes abiisse in peccatum & mortem, legem ipsam damnare uelut autorem peccati. Nam sicuti proprium est, inquiet, iustitiæ parere uitam, ita peccati proprium est parere mortem: si lex mortem adfert, aut ipsa peccatum uideri potest, aut certè cum peccato coniuncta. Sed absit, ut quisquam ita sentiat. Neq; enim lex autor peccandi, sed index peccati, quod fallebat ac latebat nos quodammodo, priusquam lex extiterat, dum suis quisq; cupiditatibus blandiens, putat sibi licere quod ualde libet, & rectum esse ducit illud concupiscere, quo frui dulce sit. Igitur indulgens mihi ueluti nesciebam esse peccatum cõcupiscentiam alienæ rei, nisi lex

Vt fructificemus deo.

Vt fructificaremus morti.

In qua detinebamur.

Quid ergo dicemus? lex peccatum.

Sed peccatū nõ cognoui.

uetuisset, ne concupiscerem. Ac lex quidem in hoc adhibebatur, ut peccata coërceret. Verùm res nostro uitio in diuersum exijt. Dum enim lex prodit peccatum, nec addit robur, quo uitijs repugnemus, factum est, ut hac occasione libido peccandi magis sit irritata, sicut est humanum ingenium ad ea propensius, quæ fuerint interdicta. Itaq; cùm ante legem proditam quædam peccata nescirem, quædam ita scirem, ut mihi tamen licere putarem, quòd uetita non essent, leuius ac languidius sollicitabatur animus ad peccandum, ut frigidius amamus ea, quibus ubi libeat, potiri fas sit. Cæterùm legis indicio proditis tot peccandi formis, uniuersa cupiditatum cohors irritata prohibitione, cœpit acrius ad peccandum sollicitare. Atq; hac occasione peccatum robur ac uigorem accepit, quod priusquam esset lex, torpebat, ac ueluti mortuum erat. At ego interim uelut exlex uiuebam, seu potius uidebar mihi uiuere, quasi impunè liceret peccare. Cæterùm ubi interuenit præceptum uetans ne peccarem, peccatum non solùm coërcitum non est, uerumetiam reuiuiscere uisum & nouum uigorem accipere: sed dum reuiuiscit peccatum, ego qui antea uidebar uiuere, iam mortuus sum, reatum meum agnoscens per legem, & nihilominus peccans. Atq; ita factum est, ut quod ad uitæ subsidium fuerat institutum, mihi cesserit in mortem, haud tamen legis uitio, sed meo ipsius uitio. Cùm enim esset in me propensio ad peccandum insita, animus æger à lege occasionem arripuit, auidus peccandi. Atq; ita diabolus bono organo male utens, per legis occasionem illexit me ad peccandum, & per peccatū occidit, ut iam me reum et alieni iuris agnoscerem. Proinde nihil est hic quod legem calumniemur, quæ ut à bono deo data est, ita præcepta proponit sancta, æqua, & bona. Quod enim malum

Ego autem uiuebam sine leg.

Itaq; lex quidem sancta.

prohibet

probibet,id bonū ſit oportet. Sed rurſus obiecerit aliquis, cùm ſimile gignat ſimile, ſi lex bona eſt, quomodo mihi mortem peperit, quæ utiq; mala eſt, & à peccato gigni ſolet? Rectè dicerentur hæc, ſi lex nobis mortem peperiſſet. Atqui illud, ut modò dixi, longè ſecus habet. Neque enim lex nobis eſt mortis parens, ſed ipſum uerius peccatum exitium nobis dedit, quod adeò malum eſt, ut rem per ſe bonā in perniciem uerterit, quo fieret euidentius, quàm res eſſet ſcelesta peccatū, cuius uitio, quæ optima ſunt, cedāt in rem peßimam. Atq; id ut acciderct, legis præceptū occaſio fuit, in culpa non fuit. Siquidē illa, quod omnes ſcimus, ſpiritualis eſt, & ad honeſta inuitat. Verū quò minus efficiat quod ſtudet, ipſe in culpa ſum, ut exempli gratia de me loquar, qui carnalis ſum, & ad inhoneſta procliuis, & longa iam peccandi conſuetudine ſic peccato obnoxius & obſtrictus, ut mancipium emptitium obſtrictum eſt hero ſuo, adeò ut neſciam ipſe, quid debeam agere uitijs excæcatus. Neq; enim hoc ago, quod mens & ratio dictat eſſe honeſtum: quanquam hac quidem illud expeto, ſed tamen potius quod inhoneſtum eſt, & ut inhoneſtū odi, facio, nimirum cupiditate uictus. Quo fit, ut nocentes etiam intelligant, legi nihil imputandum. Etenim ſi praua cupiditate pellectus, committo id quod mens & ratio damnat ac refugit, nimirum teſtor legem eſſe bonam, quæ uetuerit ea, quæ ipſe iuxta meliorem animi portionem damno. Bonam eſſe neceſſe eſt, quæ prohibet ea, quæ licet faciam carni obſequens, tamen intelligo eſſe mala. Sed inquiet aliquis: Cur igitur non obtemperas menti tuæ, ſi cōſentit legi ad honeſta uocanti, & à turpibus deterrenti? Verùm oportet duos in uno me homines imaginari (quandoquidem nunc docēdi gratia perſonam ſuſcepi hominis adhuc uitijs et affectibus

Quod ergo bonum, mihi fact.

Supra modū peccans peccatum.

Ego autem carnalis ſum

Nunc autem iam non ego oper.

obnoxij) hominem carnalem & crassum; & hominem alium puriorem, minusq; crassum. Illum externũ dicere licet, hunc internum: ille affectibus obnoxius, ad uitia procliuis est, hic honesti semina nonnulla retinens, ad honesta utcunq; nititur, & in medijs uitijs, ut potest, reclamat ac refragatur. Atq; id potius sumus, quod iuxta potiorem nostri portionem dicimur. Quoties igitur mens consentiens legi nititur ad honesta, & tamen quod diuersum est agit, non ego uideor agere quod ago. Quis enim agat,
Scio enim quòd non habit. *quod nolit? Sed parti mei crassiori insita est peccandi uis, & ad uitia procliuitas, per quã fit ut cũ uelimus honesta, turpia patremus. Quòd si quis hac parte me uelit metiri, fateor in me nihil esse boni. Quamuis enim iuxta rationis instinctũ cupio quod honestum est, non tamen adest facultas praestandi quod probo. Fit enim, ut dum, plus ualet cupiditas ad turpia pellicẽs, quàm ratio ad honesta inuitãs, non id faciam quod cupio, nempe honestum: sed id potius quod damno, nẽpe malũ. Quòd si facere nõ uidetur, quod quis facit inuitus, cùm facio quod iuxta meliorem hominis partẽ nolo, iam non ego uideor facere quod facio, sed ipsa potius peccãdi uis insita crassiori parti mei. Hanc mihi nõ*
Inuenio enim leg. *eximit lex, sed tamen si quando conor illi parẽre, facit ut intelligam meũ malum penitus insitũ & infixũm animo. Nam rapit quidem ad se uis honesti, quod uideo in lege: sed ex aduerso, comperio aliam legem in membris hominis externi repugnantem, ei legi, quae placet rationi. Iam cùm aliò uocet ratio, aliò cupiditas, praepollet tamẽ in me quod deterius, uincitur id quod est rectius. Adeò enim penitus insita est carni peccandi procliuitas, tantumq; ualet delinquendi consuetudo, iam uelut in naturam uersa, ut ceu captiuus quispiam nolens ac reluctans, tamen ad peccatum*

tum

tum pertrahar. O me hominem infœlicem, tam molestæ seruituti obstrictum! Quis me liberabit ab hac carne, tot affectibus, tot uitijs, tot pugnis obnoxia, semperq; ad mortem pertrahente? An non meritò sic exclamet, qui tam dira necessitate premitur: Quo plus nos sanè debemus beneficio dei erga nos, qui nos à tantis malis eripuit, nō per legem aut circuncisionem, sed per Iesum Christum dominum nostrum. Quod ni esset factum, ipse quoq; cum unus & idem sim homo, ad eundem modum distraherer, ut mente seruirem legi dei cupiens honesta: carne legi peccati, uincente peccati illecebra. Infelix ego homo. Gratia dei per Iesum Christ.

CAPVT VIII.

QVòd si nunc nonnullæ etiam reliquiæ pristinæ seruitutis resident in nonnullis Christianis, tamen eas pio studio superabūt, neq; pertrahentur nolētes ad graue crimen ullū, ob quod dānari mereātur ij, qui semel Iesu Christo per fidē ac baptismū sunt insiti, qui iam desierūt ex cupiditatum & affectuum carnalium arbitrio uiuere, postea quàm lex Christi, quæ spiritualis est & uitæ parens, efficacior ac uictrix, liberauit nos à lege peccati, & à morte huius comite. Id quum lex Mosi quatenus carnalis est, & ob id inefficax, nō posset efficere, nouo consilio deus nostræ saluti consuluit. Quemadmdū (ut dictū est) in uno homine, ueluti duo sunt homines, carnalis & spiritualis: ita in una Mosi lege, ceu sunt duæ leges, altera carnalis, altera spiritualis. Prior illa legis pars Mosen habet latorē, & ut ppetua nō est, ita parū efficax ad præstādā salutē. Altera pars est spiritualis, efficax & potēs, et immortalis, quā Christus uelut alter Moses nobis absoluit. Congruebat aūt ut caro carnē aboleret, peccatū peccato uinceretur, et mors mortem superaret. Misit igitur deus humanæ salutis Igitur ego mēte seruio legi dei. Nihil ergo nunc damnationis est. Qui non secundum car. Deus filium suum mittēs in simul.

auidus

auidus, filium suum, licet ab omni prorsus peccati contagio alienum, tamen eadem indutum carne qua cæteri peccatores induti sunt: communem enim hominum naturam assumpsit, & inter peccatores, ceu peccator uersatus est. Imò inter facinorosos, ut facinorosus crucifixus est. Adeò uelut peccati personam in se recepit, ut peccatum peccati specie primùm conuinceret, mox aboleret, pro nostris commißis factus hostia: atq; ita moriës secüdü carnë assumptam, mortem subegit: quæ nobis per carnis affectus, & legem carnalë dominabatur, fecitq;, ut posthac carne legis abolita, succederet pars illa legis melior, quam spiritualem diximus, quæ non gignit iram ut illa, sed iustitiam ueram confert ijs, qui non iuxta literam legis more Iudæorum, sed iuxta spiritum legis uitam agunt, uelut in Christo renati. In illis umbra quædam iustitiæ deliniata fuit, in nobis uera perfectaq; pietas absoluta est per Iesum Christum.

Quæ carnis sunt sapiunt. *Mutata studia nouum uitæ genus declarant. Videmus ijs, qui in ueteri Iudaismo perseuerant, quoniam adhuc carnales sunt, ea quæ carnis sunt esse cordi. Contrà qui Christo insiti spirituales esse cœperunt, neglectis ijs quæ ad carnem pertinent, ad ea quæ spiritus sunt affectu rapiuntur. Nam talia cuiq; curæ sunt, qualis est ipse. Carne mortales sumus. At Christus immortalis nos uocauit in uitam, cùm ipse sit uita nostra. Porrò carnalis illa Iudæorum lex iuxta literam tantùm obseruata aduersatur Christo, & à Christo auocat, & ob id mortem parit, uidelicet pugnans cum eo, qui solus autor est uitæ. Iudæi enim studio zeloq; suæ legis, iustitiæ uitæq; autorem occiderunt. Contrà qui spreta legis litera sequuntur ea quæ spiritus sunt, ij uitam inueniunt in Christo, nec digladiantur de frigidis obseruatiunculis, sed quæ charitatis sunt sectantes, pa-*

cem

cem habent cum omnibus. Rixosa est superstitio, quieta ac tranquilla est uera pietas. Neq; uerò mirum, si cum hominibus habet dißidium, cui cum deo pax non est. Nihil est enim aliud, adhærere legi carnali, quam deus per Christū antiquatam esse uoluit, ut succederet lex spiritualis, quàm deo rebellare. Siquidem hic affectus, quoniam dißidet à uoluntate dei, non potest illi non repugnare, ad longè diuersa uocanti. Proinde ne quis existimet mediocre periculum, inniti literæ legis, & in hac perseuerare. Frustra placemus hominibus, nisi deo placeamus. At qui Mosaicam legem iuxta carnalem intelligentiam mordicus tenent, neq; placent deo, neq; placere possunt, nisi contempta carne ad spiritum desciscant. Vrgeant quantumlibet Iudæi neomenias & sabbata, non assequentur, quod sibi promittunt. Sed hæc nihil ad uos, quibus nihil est negotij cum lege carnali, sed spirituales estis, si tamen ita uiuitis, ut spiritus dei dignetur habitator esse pectoris uestri. Nam qui nihil aliud quàm baptizatus est, adhuc ad carnem pertinet, nisi spiritum combibat Christi, & spiritu illius affletur. Non cæremonijs, sed spiritu Christo copulamur, quo qui uacat, is à Christo est alienus. Quòd si Christus in uobis est, cùm is nihil aliud sit, quàm castitas, quàm ueritas, quàm temperantia cæteræq; uirtutes, quis est uitijs locus? Christum exprimat oportet, qui Christum habet. Is carne mortuus est, ut antè diximus, sed uiuit uitam immortalem. Hunc sic exprimimus, si corpus, hoc est, craßior illa pars nostri, quæ cupiditatum lenocinijs ad mortifera solicitat, mortua sit, & omni peccandi libidine careat, uiuat autem spiritus, hoc est, melior pars nostri, ad honesta solicitans, & ad ea quæ sunt iustitiæ, impetu suo rapiens. Itaq; si uerè spiritus dei qui excitauit Iesum Christum à mortuis, habitat in uob

Inimica est deo.

Qui autē in carne sunt, deo plac.

Vos autē in carne non estis.

Corpus quidem mort.

Si autē spiritus eius qui suscit. — in uobis, non erit otiosus. Viuida quædam & efficax res est spiritus, idem efficiet in uobis, iuxta captum uestrum, quod effecit in Christo. Illum excitauit à mortuis, nec sinit denuo mori. Vos item à uitijs, quæ uera mors est, reuocabit in uitam extinctis peruersis affectibus, idq; per spiritum eius uitæ autorem, iam inhabitantem in uobis. Huic igitur spiritui uiuimus, huic obnoxij sumus, huic parendum, non

Ergo fratres debitores sumus. — carni, cui iam mortui sumus. Desijmus enim debere carni, posteaquàm idem esse cœpimus cū Christo. Absit igitur ut posthac ex illius libidine uiuamus, quæ seruire potius debet spiritui. In uitam uocati estis. Porrò si iuxta carnem uixeritis, ad mortem properatis: contrà si uigore spiritus,

Non enim accepistis spiritum ser. — carnis cupiditates extinxeritis, mortuis illis uos uiuetis. Nec durum est spiritus imperium. Euocat ad magna, sed uolentes & cupidos. Aspirat enim uim amoris, cui nihil esse potest difficile, nihil non suaue. Vt suo spiritu uiuit corpus, ita suo spiritu uiuit anima. Si languet spiritus corporis, torpet omne corpus: si uiget, est alacre totū corpus. Itaq; quicunq; aguntur spiritu dei, filij dei sunt. Filij spirant ac reddunt indolem paternam, & alacres ultroq; faciunt quod senserint illi placere. Serui quoniam domino natura coniuncti non sunt, metu continētur, maloq; adacti funguntur officio. Iudæorum est istud, quos legis delectat seruitus: uos semel ab ea manumissi, non rursus in eandem seruitutem, recidistis, ut metu coërceamini: Sed accepistis spiritum dei, per quem adoptati estis in numerū, non seruo-

In quo clamamus, Abba, pater. — rum, sed filiorum dei. Is spiritus eam nobis fiduciam suppeditat, ut si quid opus sit uocē illam occinamus auribus dei, quæ parentibus solet esse gratissima, compellantes eum, pater pater. Non auderemus hanc illi uocem opplorare, nisi confideremus nos illi esse filios, & illum nobis patrē propi

tium

tium, dum non coacti, sed sponte ex illius nutu uiuimus. Alioqui spiritum hunc suum non impartisset nobis, nisi pro filijs haberet. Hoc igitur ueluti pignus ac symbolum paternæ charitatis, fidem facit spiritui nostro, quòd eius simus filij, qui pignus hoc dedit. Quòd si filij sumus, non serui, nimirum sumus & hæredes. Hæredes quidem dei, à quo uelut autore proficiscuntur omnia, cohæredes uerò Christi, cuius corpori insiti patrem cum eo cœpimus habere communem, & per hunc in ius communis hæreditatis peruenimus. Cuius tamen possessio non aliter continget, quàm si eadem uia ad illam tendamus, qua Christus ipse peruenit. Ille ferendis malis peruenit ad bonorum possessionem, per obedientiam uenit ad regnum, per ignominiam uenit ad gloriam, morte peruenit ad immortalitatem. Patiendum igitur nobis cum illo, ut cum eo bonorum contingat fruitio, obediendum, ut cum illo regnemus: ferenda probra mundi, ut cum illo simus gloriosi: moriendum ad tempus cum illo, ut cum illo semper uiuamus. Hac lege additur hæc hæreditas, quæ cùm sit immortalis, ac tanta, ut omnem humanæ mentis captum & æstimationem transcendat, si omnes huius uitæ afflictiones in unum hominem conferas, leues erunt, si expendantur ad futuræ gloriæ præmium, quod illis paratur, ac uelut emitur incommodis. Atque eius felicitatis licet iam pignus habeamus, ut diffidere non oporteat, nondũ tamen ob corpus hoc morti & doloribus obnoxium absoluta plenáq; est. Gustus interim quidam occultus datur intus per spiritum, sed ea tota proferetur, cùm resuscitatis corporibus, & abiecta omnis mortalitatis iniuria, cum Christo immortali regnabimus immortales. Hoc tempus interim uniuersa hæc mundi fabrica expectat, uelut optans eum diem, quo iam absoluto numero filiorum dei, patefiat illorum gloria, qui

Si tamẽ compatimur ut conreg.

Existimo enim quòd nõ sunt cond.

Quæ reuelabitur in nob.

Nã expectatio creaturæ.

dum onerati adhuc mortali corpore, fame, siti, morbis, doloribus, uarijsq; malis affliguntur, uidetur & ipse mundus aliquo modo particeps infelicitatis humanæ, propterea quòd terra, aqua, aër, ipsa corpora cœlestia, deniq; & ipsi angeli, in hoc præcipuè condita sunt, ut hominum necessitatibus obseruiant. Proinde nec ipse mundus liber futurus est, donec perfecta libertas contigerit filijs dei, interim fert

Vanitati enĩ creatura sub iecta est.

seruitutem, non uolens. Quando quidem etiam in rebus animo carentibus inest natiua quædam perfectionis appetitio. Fert autem obtemperans ei, cuius uoluntate ei seruituti addictus est, & hoc fert tolerabilius, quòd intelligat se non in æuum addictũ, uerùm hac lege, ut simulatq; filij dei plenè liberati fuerint ab omni mortalitatis contagio, tum & ipse mundus desinat esse obnoxius incommodis

Oĩs creatura ingemisc.

mortalitatis. Cùm enim uideamus omnia mundi elementa tot uicibus uariari, tot esse obnoxia corruptelis, solem & lunam, præterquam quòd in rebus semper caducis reparandis penè incassum laborant, sua sentire deliquia, sydera cum syderibus pugnare: cumq; dubium non sit, quin uniuersus angelorum populus nostras calamitates ex alto cõtemplans, pio quodam erga nos affectu commoueatur, & quoad licet nostris malis indolescat: non'ne uniuersa rerum natura unà nobiscum gemit, ac parturientis in morem optat laborum ac dolorum finem? Iam minus mirum

Sed & nos ipsi primitias spiri.

uideri debet hoc cæteris accidere, cùm nos quoque, quibus post seruatoris aduentum, omnium mortalium primis contigit Christi afflari spiritu, neque id uulgari more, tamen adhuc tot malis simus obnoxij, partim ob uarias huius uitæ necessitates, partim ob impiorum improbitatem, ut sæpe numero apud nos ipsos ingemiscamus, cogamurq; quotidie malis alienis indolescere, optãtes uotis diẽ illum,

quo

quo corpus uniuersum Christi suis membris absolutum, liberetur ab omnibus incõmodis, ex crasso & carnali iam factum spirituale & immortale. Quicquid interim malorum nos affligit, ferimus spe felicitatis à Christo promissæ. A quo licet pignus salutis acceperimus, plenam tamen salutem nõ hic præstitit, sed in futuro seculo uoluit expectari. Perfecta uerò salus nostra sita est in rebus futuris, quarum certam spem concepimus. Spes autem non est rerum præsentium, et oculis subiectarũ, sed earum quæ nondum apparẽt. Alioqui quis unquã dictus est sperare, quod oculis cerneret? Nec hic ulla fidei fuerit laus aut spei, si iam extarẽt omnia, quæ Christus nobis promisit: uerum ita demum fide cõmendamur deo, si ea quæ corporeis oculis cerni non possunt, oculis fidei cernimus, & interim perseuerantes in doloribus, spe pertinaci expectamus quod promissũ est. Molesta est interim afflictio iuxta carnẽ, uerùm fortasse sic expedit nobis affligi. Spiritus tamen boni consulit, & cum corporis infirmitate pugnat, sed aspirat dei spiritus adiuuans imbecillitatem carnis nostræ, & spe erigens ad omnia toleranda, cõmonstrans quid uotis optandum sit, aut quid deprecãdum. Nam ipsi iuxta humanum affectum nescimus quid sit optandum, neque quomodo sit optandum. Vnde non raro fit, ut pro salubribus oremus pestifera. Quod mihi ipsi usu uenit, cùm ægre ferens corporis afflictionem, improbus implorabam opem diuinam, ter rogãs, ut relinq̃ret me satanas, à quo tum affligebar: & ob id negatum est quod postulabam, quia non expediebat impetrare. Pro iucundis data sunt salubria. Audit quidem deus uota suorum, si modò nõ precentur iuxta carnis affectũ, sed iuxta uotum spiritus arcanis notionibus agentis in nobis. Is etiam si ipsi sileamus, tamẽ pro nobis interpellat

Expectãtes redempt.

Spe enim salui facti sumus.

Spes autem quæ uidetur, non est spes.

Similiter autem & spiriritus adiu.

Scit quid desideret spiritus.

pellat deum, idq; non humano more, sed gemitibus inenarrabilibus. Spiritus hominis interdum magnis suspirijs deprecatur externam afflictionem, aut precatur corporalia commoda, existimans esse maxima quæ leuia sunt: sed cœlestis ille spiritus insitus piorũ cordibus ea postulat, quæ si absint, non referendis gemitibus sint desideranda, si adsint, ueram & absolutam adferunt beatitudinem. Ab hominibus postulandam est oratione, quod uelis impetratum, quibus neq; cognitum est quod optas, nisi didicerint, neq; satis discernunt, quid tibi sit optimum. At deus qui intimos etiã cordis sinus rimatur, penitusq́; introspicit, nouit et silentibus nobis, qd desideret spiritus, qui quoties interpellat pro sanctis, indolescens super illorum malis, non iuxta humanum affectum interpellat, sed iuxta dei uoluntatem. Non optat nisi quæ ad salutem æternam, non optat, nisi quæ ad dei gloriã faciũt. Ea qui ex animo optat, etiã si forsitan errat in delectu, nõ errat tamen proposito. Largitur ergo deus non quod postulatũ est, sed id quod maxime cõducit ad hoc, ad quod uotorum tuorum summã destinasti. Nec est quod trepidemus, ne magnitudine malorũ uicti deficiamus, cùm illud habeamus certißimũ, quicquid horum acciderit pijs, omnia cedere in bonũ: tantus est dei fauor in eos, quos ex destinata animi sui uolũtate delegit, ac uocauit in hanc felicitatem. Noster conatus est: cæterùm euẽtus pendet à decreto dei. Nõ temerè delegit deus, quos delegit. Nouit ille suos multò antè quàm uocaret. Nec nouit tantùm, quos uocaret, uerùm certo animi decreto iam præfinierat, ut insererẽtur corpori filij sui Iesu: et ad illius similitudinem transformarentur, qui deuicta carne, & morte triumphans adijt immortalitatem, ut idem sperent in se membra, quod in capite iam peractum conspiciunt:

Sed secundũ deum post.

Scimus autẽ quoniã dili-gentib.

Qui secun-dũ proposit.

ſpiciunt: atq; ita per unum filium plurimos ſibi pararet filios, inter quos Chriſtus Ieſus caput ac dux eſſet, uelutiq; primogenitus, ſuum ius cæteris quoq; cōmunicās: & quo certa fides ſit nobis deum quod ſemel inſtituit, ad plenum uſq; præſtiturum, quos ante omnia tempora nouerat, ac delegerat, de quibus animi ſui decretum iam euulgarat prophetarum oraculis, hos per Euangeliū etiam uocauit: nec fruſtra uocauit, uocatos ſua indulgentia ex impijs pios, & nocentibus innocentes reddidit. Tantùm ſupereſt gloria, quæ nunc quoq; magna ex parte contigit, niſi fortè parum eſt magnificum, uacare uitijs, innocentiæ gloria florere, affectibus eſſe incorruptis, ſic inſitum eſſe Chriſto, ut idem ſis cum illo, ſpiritum illius habere pignus, hæredem eſſe dei, cohæredem Chriſti, ut de hoc quod ſupereſt, ſuo tempore implendum non liceat diffidere. Hæc cùm ita habeant, quid eſt quod de diffidendo loquatur aliquis? Tot argumentis iam declarauit deus ſuam erga nos charitatem, ac beneficentiam. Qui ſi à nobis ſtat, quid poterit ullus aduerſarius? Quid ualebit hominum malitia, protegente nos deo? Aut quid iam non expectemus ab eo propicio, qui pro nondū recōciliatis, haud pepercit unico filio ſuo, ſed pro nobis omnibus unum expoſuit? Exinaniuit ac deiecit, ut nos ſubueheret: peccatum fecit, ut nos à peccatis liberaremur: in mortem tradidit, ut nos reuiuiſceremus. Proinde cùm filiū dederit, in quo ſunt omnia, nonne cōſequitur, eo nobis donato ſimul donata eſſe omnia, quæ ſunt filij, cuius nos fecerit cohæredes? Aut quid nō impartiet nobis, poſteaquā impendit eum qui potior eſt uniuerſis creaturis? Nec periculū eſt, ne hunc animum erga nos ſuum uertat mutetq; deus, opera calumniatoris. Quis enim auſit accuſationem inſtituere aduerſus eos, quos deus

Quos autem prædeſt.

Hos & iuſtificauit, illos & mag.

Quid ergo dicemus ad hæc.

Quis accusabit aduers. ipse destinato certoq; consilio delegit, ac pro suis ducit? Num audiet calumniatorẽ aduersus eos, quibus ipse gratis omnia commissa condonauit? Deus omnium iudex, nos à pristinæ uitæ reatu absoluit, ac pro iustis habet: & quis erit, qui condemnet absolutos, modò nos cauerimus, ne in pristinas culpas relabamur? *Qui est ad dexterã dei.* Christus est is, qui tã raro sit in nos affectu, ut pro nobis seruandis, mortem etiam oppetierit, imò qui & nobis resurrexerit à mortuis, ne suis deesset. Is tantus aduocatus & idem iudex aßidens dexter deo patri, cui per omnia par est, causam nostram apud illum agit. Itaq; cùm pater morte filij nos absoluerit ab omni reatu, cũ filio tam chari simus, quid est quod posthac metuamus diabolum, aut diaboli ministrum hominem, uel criminantem, uel condemnantem? Cùm tot beneficijs, tot pignoribus obstricti simus deo Christoq;, quis erit qui nos ab illorum charitate distrahat, ut non redamemus sic adamati? Num ulla malorum humanorum procella? Num afflictio aut angustia? Num fames aut nuditas? Num naufragium, aut simili casu quoduis incidens periculũ? Num persecutio impiorum, aut gladius mortem intẽtans? Quã doquidem hæc euentura pijs in hoc mundo iam olim præuidit myßticus ille psalmographus, cũ diuino afflatus spiritu canit: Quoniam propter te mori tradimur quotidie, habiti sumus uelut oues cædi destinatæ. *Sed in his omnibus superamus.* Hæc quamuis acerba uideantur, nihil est tamen quod nos terreant. Incidere poßunt, opprimere non poßunt. Imò quo grauius incumbent, hoc magis ac magis confirmabunt nostram erga Christum, & Christi erga nos charitatẽ, dum ubiq; uictores discedimus, haud quidem nostris ipsorum præsidijs, sed ipsius protectu, cui debemus omnia. Neq; enim ille quãdo nos sic amat, sinet uinci, neq; nos memores illius

erga

erga nos beneficentiæ, ullis malorum insultibus labefacta bimur ab illo redamando. Verùm adhuc uulgaria duntaxat commemoraui. Dicam etiam audentius quiddam, sed quod mihi certißimum maximeq; persuasum habeā. Magis erant formidanda pericula, quæ poterant ab inuisibilibus substantijs proficisci, & mentem etiam oppugnare, non modò corpus, quo semel contēpto, non terrent illius discrimina. Nec hinc uerò est quod metuamus, quando neq; angelus ullus gregarius, quouis tamen homine potentior, neq; inter angelos præcipuus quisquam, quod genus principatus ac uirtutes uocant, nec ulla sublimitas, nec ulla profunditas, hoc est, siue è sublimi impetant, siue ex imo, siue honesti specie, siue diuersa, etiam si de cœlo prodeant miracula, siue ab inferis minitentur terrores, neque instantia, neq; futura, siue præsens intentetur discrimen, siue in futuram uitam, quid multis? etiam si quid præterea sit aut existat usquam in rebus creatis, siue uisibile, siue inuisibile, quantumuis potens & efficax, haud tamen poterit nos distrahere à charitate, qua conglutinamur deo, per Iesum Christum filium illius dominum nostrum.

Certus sum enim quia neq; mors.

CAPVT IX.

AD quem utinam & Iudæi omnes sese conuertant, Mose suo relicto, qui nunc sibi persuadent, satis esse ad consequendam salutē, quòd filij sint Abrahæ, quòd legem teneant olim à deo datam, cùm horū nihil profuturū sit, nisi per fidem se dignos præbeant, qui trahantur ac diligantur à deo. Verùm ab his pertinaciter reijcitur Christus lege promissus, quem gentes recipiunt. Neque uerò hoc dixerim odio gentis meæ, licet mihi ubique infestæ. Quod res est loquar, teste Christo omnium conscio, neq; quicquam mentiar, teste mihi mea cōscientia, cuius autor

Veritatē dico in Christ.

Veritatē dico, non mentior.

& inspector est spiritus sanctus. Maiorem in modum animum meum discruciat, iugiq; dolore conficit, quorundam suapte culpa pereũtium interitus. Adeò non odi Iudæos, ut optarim, si quà liceat, meo ipsius exitio illorũ salutem redimere, neq; recusem ipse à Christo reijci, modò omnes quibus gentis ac generis cognatione iunctus sum, mecum item socientur in fide Christi, & sicut genere sunt Israëlitæ, ita cognitione ueri, ueri sint Israëlitæ, quos omnium maximè conueniebat eum amplecti, quẽ lex promiserat, cùm ea sit natio, quam olim deus à cæteris secretam sibi peculiariter delegerit, ac cæteras gentes ceu pro nothis habẽs, hanc unam ueluti germanos uerosq; filios fouerit: cumq; penes hanc sit gloria dignitasq; præcipua, quòd spretis simulacris, deum uerum coluerint. Penes hanc à deo conditæ legis autoritas, ac prærogatiua. Penes hanc pacta fœderaq; cum deo inita. Penes hãc cultus ritusq; sacrorum iuxta dei præscriptũ, penes hanc uatum oracula, multis antè seculis Christum uenturum, & hanc de qua paulò antè gloriabar, felicitatem pollicita. Qui genus ducunt ab inclytis illis, ac deo gratißimis gẽtis nostræ luminibus & autoribus, Abrahã, Isaac, Iacob, alijsq;, ex quorum stirpe Christus ipse nasci dignatus est secundũ carnẽ, ut hac certè parte iam illi uelint nolint propinqui cognatiq; sint Christo, qui longè præstantior est patribus illis, quorum titulis sese uẽditant. Siquidem illi quãtumuis pij fuerunt, nihil aliud tamen quàm homines fuerunt. At Christus sic est homo, ut idem & deus sit, non huius aut illius gentis peculiaris, sed uniuersorũ deus, & idem cum patre deus: qui præsidet omnibus, cuiusq; inscrutabili cõsilio geruntur hæc omnia, cui soli ob tam inauditã erga genus humanũ charitatẽ debetur laus & actio gratiarum in omne æuum,

Marginal notes: Cognati mei secundũ carnem. — Quorũ adoptio est filiorum. — Et promissa, quorũ patr. — Qui est super omnia.

æuum, Amen. Quo magis execranda est quorundam Iudæorum impietas, qui dum maledici sunt in filiũ, patrem qui per filium uoluit illustrari, contumelia afficiunt. Neq; tamen tantum ualet istorum impietas, ut ideo non præstet deus, quod prophetarum oraculis se præstaturum promisit. Populo Israëlitico, ac posteris Abrahæ promissa fuit ista felicitas, uerùm non quibuslibet, sed ijs modò, qui uerè essent horum posteri. Neq; enim omnes, qui genus ducunt ab Israële, ueri sunt Israëlitæ, sed qui fidei robore fortes sunt & inuicti aduersus huius mundi incommoda, quibus deus explorat animi nostri pietatem, in hos uerè competit cognomen Israëlitæ, hoc est, potentis deo. Neq; quicunq; ex Abrahæ sanguine sunt orti, cõtinuò filij sunt Abrahæ, ut promißionis hæreditatem sibi uendicent, sed qui fidem Abrahæ referunt, per quam ille meruit hanc in posteros exhibendam felicitatem. Ac uide, si non id palàm aperit dei promittentis sermo: In Isaac, inquit, uocabitur tibi semen. Semini Abraham promissum est fore, ut per illud celebres essent uniuersæ nationes. At non uult quosuis Abrahæ posteros in seminis uenire appellationem, nisi sint in Isaac, qui est fidei filius, & Christi typum gerit. Isaac non iuxta communem natiuitatis rationem editus est, uerùm ex patre effœto quidem, sed fidente deo, ex anu item effœta natus. Hunc igitur dei uirtus & patris fides genuit uerius quàm caro. Quid igitur sibi uult, quod ait: In Isaac uocabitur tibi semen: nisi ut palàm explicaret non quoslibet iuxta carnem natos ex Abraham, esse continuò filios dei, & per hoc hæredes promissorum, sed quibus adest fides, per quam Abrahã dei promissum promeruit, hos demum pertinere ad semen Abrahæ? Quòd si deus hac forma promisisset, quicunque nati fuerint ex te,

Non autem quod excid.

Non enim omnes qui ex circ.

Promißionis enim uerbũ hoc est.

Non qui filij carnis.

 ad hos

ad hos pertinebit mea promißio, iure sibi uendicarēt hāc gloriam, quicunq; ad progeniem Abrahæ pertinerent, iuxta sanguinis cognationem. Nunc cùm dixerit: Secundum hoc tempus ueniam, & erit Saræ filius, unicum eumq; fidei filium designauit, quem sua uoluntate deus ad hoc delegisset, non ex commendatione circuncisionis, cùm nondum esset natus, sed ob meritū paternæ fidei. Abrahæ postea nati sunt liberi ex alijs uxoribus, & tamen solius

Non solum autē illa, sed.

Isaac nomine promissa est Abrahæ benedictio. Quod in Isaac euenit & cæteris Abrahæ liberis, idem euenit in Iacob & Esau. Si corporum sola cognatione benedictionis huius hæreditas obueniret, magis ad Esau maiorem natu pertinebat, quàm ad Iacob. Isaac pater erat amborū communis, mater eadē ābos unico mariti congressu concepit, simul intra matris uterū gestati sunt, simul in lucē editi, & tamen alterum agnouit deus, ceu partum legitimum, alterum ceu nothum abdicauit, dicens: Iacob dilexi, Esau autem odio habui. Quæ res igitur discreuit hos geminos? Non carnalis propinquitas, non legis obseruatio, non circuncisio. Siquidem de nondum natis, priusquàm omnino quicquam egißēt, uel iuxta legem, uel aduersus legem, dictum est, Maior seruiet minori. Cur ita uisum est deo, aut

Vt secūdum electionem proposit.

quid nobis hoc facto declaratum esse uoluit? Quid aliud, quàm ne quis circūcisionis, aut legis fiducia ius huius promißi sibi uindicet, nisi talem se fide præbeat, ut inter electos habeatur, ac talis sit, qualis fuit Isaac & Iacob? Quādoquidem electio dei filios facit Abrahæ, non propinquitas. Quòd si deus Iudæos reijcit & auersatur, quemadmodum olim auersatus est Esau, nihil profuerit ex Abrahæ stirpe descēdisse. Rursus si gētes fidei merito asciscit deus ad hanc hæreditatem, nequaquam obfuerit, nihil esse cum

Abraham

Abraham affinitatis carnalis,cùm eas agnoscat deus in filiorum ius adoptatas. Nec est quod hæc,quæ diximus,quis quam impius eò detorqueat,quasi iam culpa nō sit penes homines, sed penes deum, qui nihil commeritos aut promeritos pro sua libidine reijciat aut asciscat:absit ut eiusmodi cogitatio subeat animum cuiusquam, neq; sic interpretetur quod in Exodo Mosi loquitur deus:Miserebor, cuiuscunq; misereor,& commiserabor,quemcunq; commiseror:quum non sit uolentis aut currētis assequi salutem, sed miserentis dei:quandoquidem frustra cupimus,frustra adnitimur, nisi deus uolens nos attraxerit:attrahit autē, quos illi uisum est,etiam nihil promeritos, & reijcit nihil commeritos. Nec tamen hinc consequitur deum in quenquam esse iniurium, sed in multos misericordem. Nemo damnatur, nisi sua culpa, nemo seruatur nisi dei beneficio:eo dignatur quos uult, sed ita,ut sit de quo gratias agas, misericorditer attractus, non sit quod queraris tuæ maliciæ derelictus. Neq; enim deus indurat animos hominum, quo minus credant Euangelio Christi, sed eorū pertinacia, qui suapte malicia recusant credere, abutitur ad illustrandam beneficij sui magnitudinem, ac declarandam potentiæ suæ gloriam. Sic enim accipiendum, quod in Exodo dictum est Pharaoni: In hoc ipsum excitaui te,ut ostendam in te uirtutem, & prædicetur nomen meum in uniuersa terra. Ex huiusmodi dictis ansam arripit impius, & dicit:Si cuiuscunq; uult miseretur,& quemcunq; uult indurat, quid est in quo nos incuset postea? Quando uoluntati illius resisti non potest, sibi imputet, non nobis, si peccemus. Sed audi nunc contrá. Voluntati dei nemo resistit, uerum illius uoluntas non est tibi causa exitij. Nec sic indurauit cor Pharaonis,ut ipse pertinaciam immitteret,

Nūquid iniquitas apud deum.

Dicit enim scriptura Pharaoni.

sed cùm nosset arrogantiam tyranni subito dignam exitio, tamē paulatim ingrauescētibus supplicijs in eum usus est, quibus ille corrigi potuisset, ni ipsius malitia obstitisset. Verùm diuina lenitas impiam mentem magis exacerbabat. Huius igitur malum, deus in suam uertit gloriam.

O homo tu quis es, q re spōdeas deo.

Plura poteram pro deo respondere, sed odit deus omnem arrogantiam. Quid autem arrogantius, quàm hominem, quo nihil abiectius, cum deo disceptare, uelut ex æquo contendentē? Quis enim ferret, si luteum uas cum figulo suo expostulet, dicatq́; : Cur me sic finxisti? Quod lutum est in manu figuli, hoc omnes sumus in manu dei: quemadmodum per Esaiam prophetam loquitur ipse dominus. Ille fingit quodcunq; animo suo collibuit, aliud uas in sordidos usus, aliud in honestos producens. Quocunq; iudicio id facit, suo iure facit figulus, nec conuenit lutum consilij rationem ab illo exigere. Lutum ex sese nihil aliud est quàm lutum. Ex eo si figulus fingit poculū elegans, quicquid hoc est honoris, debet suo artifici: sin matulam, nulla sordido utiq; luto fit iniuria. Ita si deus deserit hominem in peccatis, sic natus est, nulla est iniuria: sin uocat ad iustitiam, gratuita est misericordia. In illis deus declarat suam iustitiam, ut timeatur: in his patefacit suam bonitatem, ut ametur. Nec est hominis à deo consilij rationem exigere, cur hunc uocet serius, illū maturius, hunc attrahat immeritum, illum deserat nihil promeritum. Lōgè uilior est homo collatus cum deo, quàm argilla collata cum homine figulo. Si prodigiosæ sit arrogātiæ, lutum argutari cum figulo, quantò maioris arrogantiæ est, hominē de consilijs dei disceptare? quæ tātò supra nos sunt, ut uix umbrā aut somniū poßimus assequi? Incipe credere, & desine disceptare, atque ita citius intelliges. Et figulus errare potest,

deus

deus non potest. Illud tibi satis est credere, Deum, cùm sit omnipotens, posse quicquid uult, sed eundē cùm sit optimus, non uelle nisi quod optimum est. Neq; culpari debet, si nostris malis bene utitur. Imò hoc ipsum summæ bonitatis est argumētum, quòd aliena mala uertat in bonū. Deus non finxit te uas immundum. Tu teipsum conspurcasti, & inhonestis usibus addixisti. Post hæc, si ille pro sua sapientia, tuo malo abutitur ad salutem piorū suiq; nominis gloriam, nihil est hinc tibi quod queraris. Tu tuæ malitiæ iustas pœnas luis, pij tuo exemplo cautiores redduntur, & alacrius agunt gratias, dum ex tua cæcitate, tuoq; exitio magis agnoscunt, quantum debeant diuinæ beneficentiæ. Non habebat Pharao quòd incusaret deum, suapte malicia subuersus est, & tamen huius malicia gloriam dei illustrauit apud Hebræos. Quid uerò sit quod incusent, si nūc item deus, ut olim distulit exitium Pharaonis, diu multaq; lenitate sustinet ac tolerat incredulos ac pertinaces Iudæos, ceu uasa merita quæ mox confringantur, quò magis euidēs fiat omnibus, illos esse exitio dignos, qui tot modis prouocati, corrigi non queant; simulq; ut illorum supplicio cæteri metuāt deum omnipotentē, quem non oportet sine fine peccando ad certam iram prouocare: utq; copiosius ostēdat gloriæ suæ magnitudinē erga pios, quos prius uasa immunda purgauit, & honestis usibus consecrauit, non ex circūcisionis aut legis, sed ex fidei merito, cuius unius cōmendatione asciti sunt ad hoc honoris. Asciti sunt autē, non solū ex Iudæis, ueluti nos, uerū etiā ex gētibus. Quandoquidē hic non natiuitas, sed dei delectus facit hæredes. Neq; mirari debent Iudæi, gentes antehac prophanas & à deo alienas, nunc adoptari in numerū filiorū dei, cū ipsi olim ob cōmissa sua in deū, spreti reiectiq; et uelut abdicati

Quod si deus uolēs ostēdere iram.

Sustinuit in multa patiētia.

Quos & uocauit non solum ex Iud.

abdicati tamen postea resipiscentes & emendati recepti sint in gratiam lenitate clementiaq; diuina. Testatur hoc ipsorum propheta Osee, dicens: Vocabo non plebem, plebem meam, & non dilectam: dilectam & misericordiam non consecutam, misericordiam cõsecutam: futurumq; est, ut in eo loco in quo prius dicebatur, Vos non estis plebs mea, ibi uocentur filij dei. Cur damnant in alijs, quod in se sunt experti? Cur non potius cauent, ne rursum fiant sua culpa, quod olim fuerunt? Cur inuident ijs, quos possunt imitari, nisi mallent contendere quàm obedire? Quòd si maxima pars hominũ sua pertinacia perit, tamen his paucis, qui crediderunt, præstabit deus, quicquid omnibus est promissum. Neq; deerunt unquam huius hæreditatis successores. Non dissimulauit hoc Esaias, sed clara uoce testatur prædicans de populo Israëlitico: Si fuerit, inquit, numerus filiorum par numero arenarũ, quæ sunt in marino littore, siq; tam multi suo uitio pereant, tamen aliqui superesunt semper, qui fide salui fiant. Nulla quamlibet ingens turba decidentium, dei promissum irritabit. Fallere fidem in promissis est hominum. At deus est is, qui quicquid dixit plenè præstet, & quidem compendio, nec dolo, sed uerè iusteq;. Propterea quòd quemadmodum idem dixit Esaias: sermonem in compendium contractum faciet dominus super terrã. Fuci nonnihil habere uidentur umbræ, ac multiloqua lex est, promittens, adumbrans, præcipiẽs, minitans, cõsolans. At Christus missus semel exhibuit quicquid erat promissum, expressit quicquid erat adumbratũ, ac præscriptionum multiloquium redegit ad unicũ præceptum charitatis euangelicæ. Sparsit cœlestis doctrinæ semen, quod licet infrugiferum sit in multis meæ gẽtis, non desunt tamẽ in quibus fructum attulerit. Rursus idem superius

Si fuerit numerus filiorum Israël.

Verbũ enim consummãs.

perius testatur: Nisi dominus Sabaoth reliquisset nobis semen, sicut Sodoma facti fuissemus, neq; secus quàm Gomorra fuissemus habiti. Proinde licet desciscant à Christo Iudæi pleriq;, non sinet Christus intermori germanum ac legitimum semen Abrahæ. Hæc ita cùm habeāt, quid dicemus? Nimirum id quod res est, quòd gentes quæ uidebantur à iustitia alienæ, & à legalibus cæremonijs immunes, ueram tamen assecutæ sunt iustitiam: non enim Iudaicam, quæ rebus corporeis constans, umbram quādam modo iustitiæ præ se ferebat: sed salutarem efficacemq; iustitiam, quæ contigit non ijs, qui sibi placent operibus legalibus, sed qui se per fidem simplicem deo submittunt, deduntq;. E diuerso populus Iudæorū, dum iustitiæ legē iuxta carnem sectatur ac mordicus tenet, ad uerā iustitiæ legē non peruenit, uidelicet excidens à Christo, in quem ceu scopū omnia legis Mosaicæ tendebant oracula. Dixerit aliquis, unde tam repentina rerum commutatio? quî res sic in diuersum exijt? Nimirū quòd deus auersatur elatos, & sese impartit modestis ac submißis. Atq; idcirco gentes agnoscentes morbum suum, & sese deo submittentes recepit: Iudæos rursum erectos, sibiq; falso iustitiæ titulo plaudētes, fretos sabbatis, lotionibus, circuncisione, atq; his consimilibus obseruatiunculis, fidei iugum dedignantes recipere, reiecit, Christum abnegantes, & autorem uitæ morti tradentes, quod ipsum euenturum olim præscius uaticinatus est Esaias, uidelicet ut Christus, quem lex seruatorem promiserat, illis ob incredulitatem fieret occasio ruinæ, atq; idē lapis, qui pijs erat futurus solido tutoq; præsidio, istis uerteretur in perniciem, dum in illum malunt impingere reluctantes, quàm in eo conquiescere credentes. Sic enim apud prophetam Esaiam loquitur deus Christi pater:

Quòd gētes quæ non sectab.

Quare? quia non ex fide.

pater: Ecce pono in Sion lapidem in quem impingant, & saxum in quod incurrant. Cæterùm quisquis crediderit in eum, non erubescet, sua frustratus fiducia.

CAPVT X

FRatres, hæc ingenti cum animi dolore loquor, propterea quòd illis ex animo bene uolo, si queam pereūtibus succurrere. Nunc quod unum possum, in quotidianis precibus meis, quibus deum solicitare soleo, precor ut resipiscant aliquando, neq; semper in hac cæcitate perdurent. Non possum excusare illorum incredulitatem, sed tamen aliquid utcunq; prætexi potest illorum peccato. Non sunt omnino à deo alieni, ueluti gentes, quo magis optarim, ut quod aliqua ex parte cœperunt habere, pficiatur: & cuius umbram aliquandiu circuntulerūt, eius nunc assequantur ueritatem. Quamuis enim ad summā impietatem prolapsi, dominum omnis gloriæ fontem crucifixerunt, tamen hoc illis tribuo, nec inficias eo, ducuntur aliquo studio zeloq; dei, sed absq; iudicio. Non omnino errant in affectu pietatis, sed uehementer errant in delectu. Præstabat qualecunque religionis habere studium, quàm nullum omnino habere, & merebantur, ut habentibus apponeretur aliquid, nisi sic pertinaciter inhærerent rudimentis pietatis, ut ueram pietatem reijciant: sic premerēt & urgerent umbras ac simulacra ueritatis, ut ipsum ueritatis fontem aspernētur. Etenim dum legem Mosaicam sedulò quidem, sed tamen inscitè tuentur ac retinent, prorsus à tota lege excidunt, cum eo pugnantes, cuius gratia lex erat instituta. Nam sabbatum, circuncisio, discrimina ciborum, fuga cadauerum, ieiunia, festi dies, hoc consilio fuerant ad tempus instituta, ut his ceu rudimentis ad uerā iustitiam præluderēt, & ab humana quadam iustitia proficerent

Sed non secundum scientiam.

Ignorantes enim iustitiā dei.

ficerent ad iustitiam dei summã atq; perfectam. Non con*uenit autẽ amore studioq; eius, quod alterius melioris rei gratia fuerat adhibitum, aspernari ac reijcere id, cuius unius causa cætera omnia adhibebãtur. At Iudæi cùm publicata iam dei iustitia, debuerint humanam relinquere iustitiam, præposterè faciunt, sic pristinam illam & iam pestiferam etiam non modò superuacaneam iustitiam desendentes, ac propugnantes, ut dei iustitiam nolint agnoscere, ac suis freti cæremonijs, repugnent Euangelio Christi, cui per fidem submitti oportuit, si uerè iusti uellent esse. Oportet enim imaginari ceu geminam iustitiam, alteram cuius autor fuerit Moses, alterã cuius autor sit Christus. Illa constat cæremonijs, altera constat fide & obedientia. Ac prior illa ceu rudimentum est & initium posterioris, perinde ut truncus initium est aliquod futuræ statuæ, aut sanguinis coagulum futuri animantis. Stultißimũ autem sit, ubi ad id quod perfectũ est perueneris, rudimentis inhærere. Sed totius Mosaicæ legis per se rudis, & inualidæ, perfectio Christus est, ad consequendam uerã iustitiam non per circuncisionem, sed per fidem. Atque hic aditus ad iustitiam non Iudæis solùm patet, sed cuicunq; credenti. Vtriusque iustitiæ imaginem Moses ipse depinxit. Nam temporariã illam iustitiam, quæ in cæremonijs ad certũ modò tempus seruandis sita erat, describit in Leuitico, dicens: Custodite leges meas, atq; iudicia, quæ qui fecerit homo, uiuet in eis. Porrò uerам & perennem iustitiam, quam uia fidei uiuæ cõsequimur per Christũ, describit libro Deuteronomij, cùm ait: Ne dixeris in corde tuo, quis ascendit in cœlũ? Nã id est Christũ è cœlo detrahere. Aut ne quis dicat, quis descẽdit in abyssum terræ? Nã id fuerit Christũ à mortuis reuocare. Neuter horum credere uidetur,*

Finis enim legis Christus.

Omni credenti.

uidetur, cum experimentũ flagitet. At qui syncerè credit, huic certius persuasum est, quàm ut ullum præterea desideret documentũ, Christum & olim descendisse de cœlo, & nunc sedere in cœlis ad dexteram patris, etiã si rursus utrumq; non exhibeat oculis. Item Christum descendisse ad inferos, & ab inferis reuersum reuixisse, licet nihil horum iteret sensibus humanis. Hæc semel esse facta sat est. Superest ut ijs qui uiderunt, credamus. Atq; id non è longinquo petendum est. Viderunt hæc Iudæi, & non crediderunt. Audierunt qui non uiderunt, & crediderunt. Nec id tacet scriptura, quæ mox subijcit, propè est quod dicimus, nimirum in ore tuo, & in corde tuo. Quis iste sermo est, de quo loquitur scriptura? Nimirum sermo Euãgelij, quod nos huius iustitiæ præcones prædicamus, præsentẽ adfert salutem. Tu tantùm animum per fidem accõmoda. Quomodo autẽ est in ore? quomodo in corde? Si ore tuo confitearis & agnoscas dominum Iesum, atq; idem ex animo uereq; credideris, quòd deus resuscitarit à mortuis, ut nos cum illo à uitijs rediuiui posthac innocentes uiuamus, saluus eris. Nam corde quidem creditur, quæ ianua est ad iustitiam. Cæterùm quoniã gloriam debemus Christo, non satis est animo tenere fidem, nisi quoties res postulat, & ore confitearis eum, ad perfectam salutem consequendam. Videtis summam huius negocij non à cæremonijs pendere, sed à fide. Quod & Esaias testatur cum ait de Christo: Quicunque crediderit in eum, non pudefiet. Cum ait, quicunq;, non'ne tollit omne discrimen Iudæi & Græci? Cum ait, crediderit, non autem ait, circuncisus fuerit, aut simile quippiam, non'ne legis antiquat cæremonias? Sola fides requiritur. Ea ex æquo communis omnium esse potest. Ac deus is est, qui non tantum dominus sit Iudæorum,

Propè est uerbum in ore tuo.

Corde creditur ad iustitiam.

Nam idẽ dominus omni.

dæorum, sed ex æquo omnium, cuius beneficentia non sit tam angustis circumscribenda terminis, ut ad solos Hebræos porrecta, mox exhauriatur, imò immensa est illius bonitas, exuberans atq; exundans, non in unam aut alteram gentem, sed in omnes cuiuscunq; nationis populos, modo syncera fiducia numinis, opem ipsius implorent. Affirmat hoc ipsum propheta Micheas: Omnis, inquiens, quicunq; inuocauerit nomen domini, saluus erit. Nullum hominum genus excipit sermo propheticus. Quisquis fidenti animo inuocauerit, salutem cōsequetur, siue Iudæus, siue Græcus, siue Barbarus. Atq; è diuerso, quicunq; non inuocauerit, peribit. Nullus autem inuocat eum, aut opem implorat ab eo, cui non fidit. Sed quî fident ei, de quo nihil audierint? Rursum quomodo audient, nisi sit qui prædicet ignotum? Quî prædicabunt autē apostoli, nisi missi sint ab eo, cuius est Euangelium? de quibus idem meminit Esaias, cùm inquit: Quàm decori pedes euangelizantium pacem, euangelizantium bona. Auditis quid iubeantur prædicare Christi præcones, non circuncisionem & sabbatismos, sed pacem, quæ per fidem abolitis peccatis nos mutua charitate in Christo conglutinet, & ea bona quæ semper bona sint, quia suapte natura bona sunt. Cùm igitur nihil sit prætermissum ab eo, qui mortaleis omneis ad salutem inuitat, nulliq; gentium nō sit prædicatum Euangelium, non omnes tamen credunt Euangelio. Atq; ita futurum, idem prædixit Esaias, ita loquens sub apostolorum persona: Domine, quis credidit sermonibus nostris? Siquidem & inter gentes perpauci credunt Euangelio: si cum ijs qui non credunt cōferantur. Colligamus igitur rerum, quas diximus, summam: si inuocatio affert salutem, nec inuocat qui diffidit, nimirū fides in primis exigitur, nō cir-

Annuntiantium bona.

fff cuncisio

Ergo fides ex auditu.

cuncisio. Porrò fides concipitur in animo, non per experimenta, sed per apostolorum prædicationem, hoc est, nō per oculos concipitur, sed per aures, per quas in animum obedientem transfunditur Euangelium Christi. Cùm igitur iam per uniuersum orbem eluxerit Euangelij fulgor, & innotuerit Christi nomē, quid sibi uult, quòd tam pauci Iudæorum credunt? An habēt quo se excusent, quòd de Christo nihil audierūt? Imò iam impletū cernimus, quod prædixerat Dauid: In omnem terram exiuit sonus eorum, & in fines orbis terræ uerba eorum. Ergo cùm olim tot prophetarum oraculis sit Christus promissus, cùm nūc palàm in omni natione, per apostolos testes idoneos prædicatus, cùm prædicationi fidem astruant miracula, num Iudæi prætexere possunt, quòd Christū nesciant? Imò uiderunt lucem, sed malicia excæcauit oculos eorū. Audierunt Euāgelium, sed liuor obsepsit aureis illorū. Malunt enim gentibus ad salutem uocatis inuidere, quàm fidem illorum imitari. Atq; hoc etiam utrunq;, uidelicet Iudæos reiectu ros esse sermonem Euangelij, & gentes recepturas, à Mose simul & ab Esaia prædictum est: quorum prior Moses libro Deuteronomij in cantico, sic facit loquentem dominum, offensum incredulitate Iudæorum: Ego uos ad æmulandum prouocabo per gētem contemptissimam, quæ hactenus præ uobis non sit habita pro gente; & cùm ipsi uideamini uobis sapere, irritabo uos per gentem uestro iudicio stultam ac brutam, quo magis uos stimulet animi liuor.

Nunquid Israël nō cognouit.

Esaias autē audet ac dicit.

Ac Mosen sequutus Esaias, nihilq; ueritus testatur apertè, deo gratiorē fuisse gentium obedientiam, quàm Iudæorum pertinaciam. Sic enim ait sub persona Christi: Inuentus sum à non quærentibus me, palàm apparui his qui de me non interrogabant. Tam magnificum fidei testimoniū

præbet

præbet gentibus. Cæterùm aduersus Israeliticum populũ quem magis oportebat amplecti fidem euangelicam, quid continenter subiecit idem Esaias? Toto, inquit, die expandi manus meas ad populum incredulum. Misi prophetas, eos trucidarunt: ipse tot miraculis editis, illos prouocaui, pro gratia dixerũt, dæmonium habet, & præsidijs Beelzebub principis dæmoniorum facit ista. Humilitatem despexerunt, uirtutem impiè sunt interpretati.

CAPUT XI.

SEd quorsum hæc quæ diximus tendunt? An huc, ut doceam gentes ob fidem adoptatas à deo, cùm antè ab illo essent alienæ: contrà populum prius à deo selectum, nunc ob incredulitatem prorsus esse reiectum? Nequaquã, nam minimè consentaneum est, deo nunc prorsus reiectum esse populum, quem hactenus ut selectum ac peculiariter suũ libenter agnouit. Etenim si gentem totam repulisset deus, ipse non prædicarem Christum, quandoquidem genere uerus sum Israëlita, oriundus ex stirpe Abrahæ, pertinẽs ad tribum Beniamiticam. Cumq; ipse non recto legis studio prius persequerer pios, adscitus sum ad munus euangelicum. Certè non fugit uos, quod legitur libro Regũ tertio, ubi Helias propheta deum alloquitur, quærens & incusans Iudæos impietatis: Domine, inquit, prophetas tuos occiderunt, altaria tua subuerterũt, atq; ego relictus sum solus, & insidiantur uitæ meæ. Post tam impiam crudelitatẽ, meritò uidebatur deus prorsus abiecturus gẽtem, ceu deploratam. Sed tamen quid diuinitus responsum est Heliæ? Reliqua feci mihi septem millia uirorum, qui nõ curuauerunt genua coram idolo Baal. Quod igitur tum accidit, ut nõ in totum deus abijceret populum, sed ex tot impijs aliquem numerũ sibi faceret reliquum, idem nunc usu uenit

fff 2 nit

nit. Neque enim deus uniuersam Iudæorum gẽtem passus
Secundum est alienari: neque reliquum omne mortalium genus passus
electionem est suis immori uitijs: licet ex utroque numero pauci cre-
gratiæ dei. dant, præ his qui credere recusant. Sed tamẽ aliquot deus
sua benignitate seruauit, non quòd generis sint Iudaici,
non quòd Mosi legem seruarint, sed quòd hos deus elege-
rit è multis, quibus suam munificentiam & gratiam im-
partiret. Id si munificentiæ est, non meriti, iam non impu-
tetur factis. Nam quod factis rependitur, merces est, non
munificentia. Quod ultro defertur immerentibus, id de-
mum est beneficium. Quòd si supputantur operum meri-
ta, iam beneficium desinit esse beneficium, & in præmij
uocabulum abit. Quid igitur euenit? Nempe quod Israë-
liticus populus legis fiducia quærebat, ob incredulitatem
non est consecutus: ij solùm consecuti sunt, qui non ad cir-
cuncisionem, sed ad electionem pertinent. Cæteris uerò
nihil profuit circuncisio, aut legis obseruatio: sed malicia
sunt excæcati, ut nec uisis tot prodigijs fidem habuerint,
oculis corporeis cernentes Christum tam diu expectatum,
oculis animi non uidentes. Atq; id quoq; futurum prædi-
xerat Esaias, quod nunc factum uidemus, ac dolemus. Et-
enim quia spiritum illum sanctum ac lenem Christi reiece
runt, idcirco deus immisit illis spiritum asperum ac spino-
sum & intractabilem, ut quod oculis cernũt, tamen perin-
de negent, quasi non uideant, quod auribus audiũt, tamen
non magis eos moueat, quàm si non audiant. Tales olim
erant prophetis, tales fuerũt ipsi Christo, tales & in hunc
usq; diem sunt Euangelij præconibus. Vidit hæc & Dauid
oculis propheticis, ac dignũ tanta pertinacia aduersus cœ-
leste numẽ exitiũ imminere uaticinatur: Mensa, inquit, il-
lorũ uertatur illis in laqueum, in captionem, & in ruinã,
atq;

atq; in pœnam factis debitam: obscurentur oculi eorum, ne uideant, & dorsa eorum semper incurua. Quandoquidem ijs, quæ apposita sunt, frui noluerunt, quæq; oculis & auribus exhibita sunt, auersati sunt: nec curarunt, ut erectis in cœlum oculis agnoscerent conditoris erga se benignitatem, sed humili legis literæ affixi, fastidiũt sublimia, aspernantur æterna, temporarijs rebus addicti. Circunferunt Mosi libros, nec eos intelligunt: legũt prophetas, & ab ijs promissum negant. Sed quorsum hæc, inquiet aliquis? Excæcati sunt, capti sunt, incuruati sunt, obsurduerunt. Sed num ita lapsi sunt, ut prorsus conciderint, nulla resurgẽdi spe reliqua? Bona uerba. Imò lapsus hic ad tempus incidit & uobis feliciter incidit, quandoquidem illorum lapsus occasio fuit, ut uos ad salutem asciisceremini, quo uicißim Iudæi gẽtium exemplo, uel in fine mundi ad pietatis ueræ studium perpellantur: & sicut illorũ à Christo defectio gentibus ad Christum ueniendi uiam aperuit, ita uestra fides Iudæos extimulet aliquando uel æmulatione quadam ad credendum. Quòd si lapsus illorum per occasionẽ sic profuit, ut Iudæorũ defectio, non solùm nihil attulerit dispendij, sed fides in multò plures sit propagata, dum paucis deficientibus, ad omnes deriuatũ est Euangeliũ & unius gentis iactura, tot nationes lucrifecit Christo: quantò magis ditabitur mundus, cũ uestra pietate prouocata, iam & ea natio cæteris adiungetur? Vos appello gentes, ut meos discipulos, quatenus sum gentium apostolus, licet genere Iudæus. Quamuis uestra causa nihil non faciam, tamen magis etiam adnitar illustrare munus apostolicum mihi commissum, & quàm plurimos uestrum ad Christi societatem pellicere, pellectos Christo dignos exhibere, si quà fieri poßit, ut hac ratione prouocem gẽtem

Nunquid sic offenderunt ut caderent.

Vobis enim dico gentibus.

meam: meam quidem affinitate generis, licet fide alienam, ad æmulandum pietatem uestram, uel inuidia quapiam ac liuore, ut est zelotypũ genus, atq; ita si cunctos nõ queam adducere, saltem aliquot ex illis seruem. Etenim scio uos hoc ipsum optare, quod opto. Nam si Iudæorum reiectio reliquum mundũ per occasionem reconciliauit deo, quòd dum illi excidunt à gratia, gentes ad gratiã admissæ sunt: hoc est, si malum illorum bene cessit mundo: quantò plus boni fuerit, si qui nunc alieni sunt, per fidem assumantur, uelut è mortuis rediuiui, ut impleto fideliũ numero, nihil iam supersit, nisi corporũ resurrectio? Neq; enim de uniuersa gente desperandum est, ob quorundam impietatem. Si gentes à religione alienæ, deo uocante ad ueram religionem adduci potuerunt, quid uetat ex ea gẽte ad fidem reuocari, quæ pios habuerit autores ac principes? Imò magis est consentaneum, ut ex pijs nascantur pij, quòd exordium ferè sapiant, quæcunq; hinc proficiscuntur. Si fermentum sanctum est, oportet & totam massam haberi sanctam, quæ fermento imbuta est. Et si radix arboris sancta est, par est & ramos è radice profectos esse sanctos. Iudæi generis ac stirpis autorem habent Abraham, cuius fides deo probata est. Quid uetet posteros, autoris sui fidem referre? Quod si non faciunt, desinunt esse illius nepotes, non secus ac ramus desinit radicis ali succo, si defringatur. Quod si fieri uidemus, ut rami defringantur è sua natiua arbore, in qua primùm nati sunt, quantò minus mirum sit, si defringi contingat in alienam insitos arborem? Proinde si uides Iudæos è sancta radice ueræ oliuæ natos ceu natiuos ramos, defractos, reuulsosq; ob incredulitatem à sua stirpe, sic ut nihil illis prosit radix: te contrà cùm ex oleastri radice prodieris, non natura, sed arte ac uoluntate

Si enim amissio eorũ reconcil.

Quòd si delibatio sancta est.

uoluntate dei insitum oliuæ, & inter illius ramos accitum cooptatumq́;, sic ut exẽptus ab infrugifera stirpe, iam consors et particeps sis factus radicis alienæ: cumq́; rami nonnulli in ea nati arbore recisi exarescant, te alieno succo lætum ac frugiferum esse, caue ne ob id tibi stultè placeas, ac ramos recisos fastidias. Quòd si efferris animo, si insolescis, si intumescis, memineris quòd radix te portat, non tu radicem. Caue ne qua huiusmodi cogitatio tibi ueniat in mentem, ut apud te dicas, fracti sunt rami natiui, ut ego insererer. Non in tuam gratiam fracti sunt, sed tamen consecutũ est ut tu inserereris. Rectè tamẽ dicis quòd fracti sunt, cùm è radice sint nati, uide uerò quamobrem fracti sint. Nimirum ob incredulitatem iacent illi & calcantur, tu stas in arbore fulciẽte fide. Noli gaudere malis alienis, quin potius illorum infelicitas te doceat modestiam, ex illorum calamitate disce quid tibi sit metuendum, si similiter peccaueris. Etenim si uides deum naturalibus ramis non pepercisse, nec illis quicquam profuisse, quòd ex sanctis patribus oriundi, ad populũ deo peculiarem pertineant: periculum est, ne tibi quoq́; parsurus non sit, si illũ arrogantia & ingratitudine alienaris. Ab illorum casu disce, quid uites. Tua felicitas non tibi cristas addat, sed diuinæ in te bonitatis admoneat. Est quod tibi gratuleris, est unde deo gratias agas: non est quod insultes abiectis. Illi iure excisi sunt, tu præter meritum insitus. Vtrũq́; in deo perpende, bonitatem & seueritatẽ, quarum altera te gratitudinẽ doceat, altera superbiã ac superciliũ dedoceat. Seueritatis exemplum proditũ est in Iudæos, qui à pristino statu prolapsi sunt in hanc cæcitatem, ut Christum tot seculis expectatum, contumelijs insectentur. Benignitatis exẽplum in te ipso expertus es, qui gratis ascitus sis ad tã

Vide ergo bonitatẽ & seueritatem.

eximiæ felicitatis consortium, quæ nec generi prophano, nec uitæ impiæ debebatur. Semel gratuito tibi condonata sunt admissa uitæ pristinæ, semel fauore numinis cooptatus es in numerum filiorum, sed ita cooptatus es, ut qui citra tuum meritum ascitus es, tuapte culpa poßis excidere. Auferet ab ingrato deus, quod gratis largitus est, nisi beneficiū agnoueris, nisi munere diuino rectè utaris. Ingratitudo tua perdet, quod bonitas illius donauit. Arrogantia perdet, quod obidiētia lucrifecit. Quod ni caueris, rursum excideris ab olea, in quam insitus es. Itidem & Iudæi, si mutarint id, quod illos alienat à deo, nimirum incredulitatem, denuò inserentur, unde resecti sunt. Et eò reponet fides, unde deiecit incredulitas. Nam si tu ex prophanis natus prophanus, ceu desectus ex oleastro, præter naturam insitus es oleæ, quantò citius fiet, ut Iudæi ex pijs parentibus orti, redeant ad sui generis indolem, & rursus inserantur natiuæ oleæ, unde desecti fuerant? Aperiam uobis fratres arcanum quiddam, quod fortaſſe silentio tegendum erat, nisi uestra referret me loqui: uidelicet ne uobis arroganter placeatis, quòd Iudæis prælati uideamini. Incidit hæc cæcitas in gentem Iudaicam, sed nec in uniuersam, nec in perpetuū. Complures & hinc agnoscunt Christum, & cæteri tantisper in sua cæcitate persistent, donec gentium numerus fuerit expletus, quibus nūc Iudæorū lapsus aditū aperuit. Verū ubi uiderint uniuersum orbē florere professione fidei Christianæ, suum illum Meßiam frustra expectari, urbē, templum, sacra, gentē dißipatā ac sparsam, incipient receptis oculis tandem errorē suū agnoscere, & intelligent Christum uerum esse Meßiam. Atq; ita totus Israëliticus populus ad salutē restituetur, quamuis nunc ex parte degenerarit. Tum enim uerè dignus erit hoc cognomine

Nolo enim uos ignorare frat.

cognomine, cùm Christum deum ac dei filium oculis fidei cernere cœperit, ac fide robustus magis quàm operũ fiducia, à domino extorserit benedictionẽ. Quod quò magis credatis, prædictum est hoc quoque ab Esaia propheta. Vtrunq; prædictũ est, fore ut deciderẽt, fore ut resipiscãt: alterũ uidemus euenisse, atq; ipsa res fidẽ arrogat uaticinio: alterum expectamus simili fide euenturũ. Sic autẽ habet uaticinium: Venit rex Sion, qui eripiet & auertet impietatẽ ab Iacob, & hoc illis à me testamentũ, cùm abstulero peccata eorũ. Pepigit olim deus fœdus cũ hac gente, id semel sancitũ, non sinet prorsus irritũ fieri, quorundã culpa, qui se præbent promißis indignos. Non deerunt tamen aliqui, qui totius generis personam sustineant. Neq; enim sic exciderunt à gratia dei, ut recõciliari nõ queant. Pleriq; qui Christi non recipiunt Euãgelium, literæ legis adhærentes, sunt inimici dei, idq; (ne quid insultetis) uobis in bonũ ceßit, quandoquidẽ Euãgeliũ illis reijciẽtibus, citius ad uos delatũ est. Cæterũ quatenus ex sanctis progenati sunt, & ad gentẽ pertinẽt, quã deus sibi ex omnibus unam ut peculiarem delegit, horum cõmendatione chari sunt: proinde facilius in gratiã recipientur, si resipuerint, quòd horũ patribus deus promiserit id quod nos prædicamus. Neq; enim sic pollicetur se daturum deus, aut sic adoptat, ut pòst pœnitudine tactus mutet sententiã, hominũ more. Prorsus immutabilis est, in quẽ ut non cadit errare, ita non cadit pœnitere. Meminerit ille sui promißi, simul atq; isti reijcere desierint. Vices rerũ omnium sunt, lapsis nõ oportet insultare, præsertim si tibi bono fuit, resipiscentibus est gratulandũ. Nam quemadmodum uos aliquãdo fuistis id quod nunc sunt pleriq; Iudæi, hoc est, increduli deo: neq; tamen uos ideo destituit in æternũ, quando nunc

Secundum euangelium quid.

Chariβimi propter patres.

Sine pœnitentia enim sunt dona.

misericordia eius factum est, ut illis fidem reijcientibus, uos in fidei consortium situs recepti: ita & hos nunc uicißim deus paßius est ad tēpus à fidei consortio esse alienos, dum uobis datur aditus ad fidē, ut & ipsi postea resipiscentes uocante deo, unà nobiscū misericordiam consequātur, ut neutri alteris exprobrēt, sed utriq; alteris gratulētur pa

Conclusit enim deus omnia. rem experti misericordiā. Sic enim deus ineffabili consilio dispēsat ac temperat res humanas, ut nullum sit genus hominum nō obnoxium peccato: non quòd ille cuiquam sit autor peccandi, sed quòd ad tempus sinat homines suo uitio prolabi, ut agnito errore, sentiāt sese non suo merito, sed gratuita dei misericordia seruatos esse, ne poßint insolescere. Atq; interim dum hæc agit, adeò nemini malum immittit, ut etiam aliena mala, sua bonitate mirè uertat in

O altitudo diuitiarum. bonū nostrum. Sed altius fortaßis ingredimur adytum huius arcani, quàm par est homini apud homines eloqui. Stupor oboritur contemplanti ineffabilem diuini consilij rationem, & cū explicare nequeā, exclamare libet: O profunditatem exuberantißimæ sapientiæ diuinæ! ut nullis humanis mentibus illius iudicia deprehendi aut percipi poßsunt! ut consiliorū rationes nullus creatus intellectus peruestigat! Quis enim cognouit unquam mētem domini, aut quis illi fuit in consilio: aut quis illū pro officio prouocauit, ut quod ab illo profectū sit, præmiū uideri poßit operæ debitū? Sic ille consulit hominum saluti, ratione quidē nobis inscrutabili, sed ut meliore non poßit fieri, sic uult suū beneficiū à nobis sentiri, ut inde nobis nihil poßimus

Ex ipso, & per ipsum, & in ipso. uendicare. Quandoquidem si quid est mali, id nostris uitijs imputare licet. Cæterū quicquid est bonorū, ex ipso proficiscuntur omnia, uelut è fonte: per ipsum cōferuntur, uelut autorē: & in ipso sunt, uelut in tutore, custodeq́; munerū

suorum

ſuorum, ut nullam hinc laudis portionem homo ſibi poſſit arrogare, cùm ad illum pertineat & initiũ, & mediũ, & finis: cui uni ob id debetur honor, laus, & gloria in omne æuum, unde nephas eſt homini ſibi quicquam aſſerere.

CAPVT XII.

ERgo poſteaquam uobis dei munere cõtingit, ut à priſtina ſuperſtitione ſitis ad ueram trãslati religionem, ut ab onere Moſaicæ legis ſitis liberi, obſecro & obteſtor uos fratres per eas miſericordias dei, quas multifariam erga uos præſtitit, præſtat'que, cuius gratuitæ bonitati ſummam ueſtræ felicitatis debetis, ut poſthac immoletis illi uictimas iſta profeſſione dignas, non hircos aut oues, boues'ue, quæ ut pura deliguntur animalia, & rebus diuinis apta, quemadmodum mos eſt ethnicis ac Iudæis. Hactenus indulſiſſe ſat eſt craſſis iſtiuſmodi ſacrificijs, poſthac longè alios ritus, alium cultum, alias uictimas deus à uobis requirit, nimirum ut offeratis illi ueſtra ipſorum corpora: non mutilandis membris, ſed ſubigendis malis affectibus, hoc eſt, non mortuas pecudes, ſed uiuentem hoſtiam, uerè puram ac ſanctam, deo gratam & acceptam, ſacrificium rationale, uictimam animi, non brutæ pecudis. Dum lex durabat carnalis, patiebatur deus ſibi corporeas immolari pecudes. Poſteaquam lex cœpit eſſe ſpiritualis, ſpiritualibus illi uictimis litandum eſt. Pro uitulo immola ſuperbiæ affectum, pro ariete iram efferueſcentem iugula, pro hirco exure libidinem, pro columbis & turturibus, laſciuas ac lubricas animi cogitationes deo ſacrifica. Hæc demum ſunt Chriſtianis digna ſacra, hæ Christo gratæ uictimæ. Deus eſt animus, & animi donarijs conciliatur. Nec cæremonijs, ſed affectibus puris coli poſtulat. Pro præputio ab animo ſuperuacaneos

Vt exhibeatis corpora ueſtra.

& inde

& indecoros affectus resecat. Sabbatismus tibi sit mens à tumultu perturbationum uacās. Christus semetipsum obtulit pro nobis, par est ut ipsi nosmet illi uicißim immolemus. Atq; ita fiet, ut quemadmodum exempti estis ab hoc seculo, professione insiti cœlo, ita uita & affectibus à pristina uita dißideatis, ac uelut in nouos homines, hoc est, cœlestes transformemini quo ad licet: si nondum corporum immortalitate, certè nouatis animi affectibus, ut posthac nō ea uobis arrideant, quæ uulgo prophano, & rebus caducis addicto probantur, sed nihil affectetis, nisi quod deo probatū sit: neq; ducamini Iudaicis præscriptis hominum, sed à nutu uoluntateq; diuina pendeant omnia uestra studia simul & actiones, qui nihil moratur crassum & imperfectū, sed quod uerè bonum sit, quod acceptū, quod ad cultū diuinum ac pietatē legitimū sit & idoneum. Mos est apud mundi cultores, ut felicior fastidiat infeliciorē, ut infelicior inuideat feliciori. Ego uerò præcipio uestrū unicuiq;, quicunq; ille sit, siue potēs, siue plebeius & humilis, modò iam sit insitus gregi Christiano, & à mundi cōsortio exēptus, ne per animi fastū plus sibi tribuat quàm par est, sed sobrio modestoq; sit animo: primùm, ne quis plus arroget sibi quàm habet, deinde ut meminerit hoc ipsum quod habet, sibi non per operum, sed per fidei commendationem esse donatū à deo, & in hoc donatum, non ut inde sibi placeat, sed ut in cōmunem conferat utilitatem. Variè autē deus suas dotes partitur, ne quis aut fastidiat alium, aut unum se sibi sufficere putet. Sed singulorum dotes fraterna charitas faciat omnium cōmunes. Neq; enim conuenit, ut minus in nobis ualeat Christi gratia, quàm in corpore cuiuslibet animantis ualeat uis naturæ. Quæ societas est membrorum inter ipsa in corpore animantis, ea est

Et nolite cō-formari huic seculo.

Vt probetis quæ sit uoluntas dei.

societas

ſocietas ſingulorũ inter ipſos,qui ex uarijs ſectis ac gentibus in Chriſti conſortium ſunt cooptati. Nam quemadmodum corpus hoc uiſibile,licet ſit unum & idem, tamen ex multis membris compactum eſt. Porrò non omnium membrorum idem eſt officium. Alio munere funguntur oculi,alio pedes, alio uenter ac manus, & tamen oculus non ſibi uni, ſed toti proſpicit corpori. Venter non ſibi tantum, ſed omnibus membris concoquit. Iam quod ſunt officia ſingulorum membrorum in corpore, hoc ſunt uariæ dotes,alijs atq; alijs noſtrum uariæ diſtributæ. Quemadmodum igitur membra præſtabiliora, uelut oculi non faſtidiunt humiliora, ſed officio ſuo ſuccurrunt omnibus, alioqui totum corpus collaberetur: ita ſuam quiſq; dotem ſiue præclara cõtigit,ſiue mediocris pro ſua portione conferre ſtudeat in totius corporis commodum, poſteaquam ſemel inſiti Chriſti capiti ſeu conflati ſumus in unum corpus ſpirituale. Nec aliud eſt Chriſtianus Chriſtiano, quàm membro membrum eiuſdem corporis. Sed tamen,ut dixi, uariæ ſunt ſingulorum hominum dotes, non iuxta noſtra merita,ſed iuxta munificentiam dei, quæ partitur ſingulis,ut uidetur expedire. Ne quis igitur eo quod contigit dono efferatur,ſed ſobrius ac modeſtus utatur in bonum omnium: ſiue contigit prophetiæ dos in explicandis arcanis literis,iuxta modũ fidei,quam ſolam reſpicit deus, non cætera merita,citra ſupercilium, ſuum bonum cæteris communicet: ſiue contigit facultas opera ſua iuuandi fratrem,modeſtè ſuo fungatur officio: ſiue cui obtigit doctrinæ dos,ne faſtidiat indoctos,ſed citra faſtum eruditionem ſuam alijs impartiat: ſiue cui datum eſt, ut ex diuinis libris poßit ad pietatem ac mores honeſtos inflammare dicendo, utatur ſua dote modeſtè: ſiue cui contigerunt facultates

Et unicuiq; ſicut deus diuiſit menſ.

cultates, unde suppeditet egētibus, & largiatur ijs quibus opus est, hac succurrat cæteris, non ad gloriam, nō spe rediturae cum fœnore gratiæ, sed simplici pectore: siue cui cura delegata est cæterorum, ut unus præsit alijs, eaq; in re ualet, non illum honos reddat elatiorem, sed cura commissa solicitum, neq; sibi gerat munus delegatum, sed ijs, quorum curam in se suscepit: siue quis miseris & calamitosis succurrit, absit tristitia, quæ præmat eum qui subleuatur, & beneficium uelut exprobret, sed hilaritate gratiam officij conduplicet: ut quicquid facitis, uelut ex alieno & ex animo facere uideamini. Huiusmodi malis corrupta sunt ferè prophanorum hominum officia, etiam si quid

Dilectio sine simulat. benignè facere uideantur. A` uobis absit omnis fucus, sed sit mutua inter uos charitas, quæ simulandi ac dissimulandi iuxtà sit ignara, quæ singula cuiusq; officia deo cō-

Odientes malum. mendabit. Nec quid ex uestris cupiditatibus metiamini, quod prophanum hominum uulgus facit, sed sola uirtute, aut turpitudine, abhorrentes ab omni malo, adhærentes rebus honestis. Et quoniam fratres estis, quotidie communem patrem implorantes, & ad communem hæreditatem destinati, sitis fraterna charitate erga uos inuicem propensi ac benigni. Inter mundanos de præcellentia dignitatis certamen est, uobis diuersum sit certamen, dum alius alium conatur sibi præferre. Nemo per otium sibi uiuat, sed pro se quisq; studeat suo fungi officio: neque somniculosi ac desides, uelutiq; carnis infirmitate uideamini languidi, sed alacres ac feruentes spiritu. Carnales esse desijstis, spirituales esse cœpistis. Torpere carnis est, agilis

Tēpori seruientes. quædam ac uiuida res est spiritus. Ne reluctemini malis, sed tempori seruite, rebus præsentibus uosmetipsos accommodantes, & si quid inciderit incōmodorū, uel declinantes, si

tes, si liceat commodè, uel tolerantes, non mœsti interim, quod est diffidentium, sed in rebus asperis spe futuri præmij gaudentes & alacres. Illud interim cogitantes, si quid cui conceditis aut condonatis, id uos domino condonare, nimirum cum fœnore reddituro. Quòd si impiorum improbitas grauius affligat, ne parate defensiorem, ne moliamini uindictam, ne cōfugiatis ad humana præsidia, sed assiduis & improbis precibus cœleste auxilium imploretis. Si quid opus erit cæteris Christianis, is cui suppetit, impartiat non grauatim ac inamœnè, quasi stipem egenti porrigat, sed quasi suum censum cum illis communem esse ducat. Eamq; benignitatem exercete, non solùm inter uos, uerumetiam in absentes. In eos uerò, qui se peregre ad uos conferunt, hospitales sitis, ne aut turpiter egeant, aut ad ethnicos cogātur indecorè diuertere. Atq; ut oportet manus habere benignas, ita linguam conuenit habere innoxiam. Eos qui uos odio Christi persequuntur & affligūt, adeò non oportet ulcisci, ut nec malè precādum sit. Bene precemini & illis, bene precemini, inquam, ut resipiscant: tantum absit, ut quenquam deuoueatis. Quibus re non potestis benefacere, tamen bene optandū est. Sit inter nos uera amicitia, quæ læta pariter ac tristia faciat cōmunia, ut iungatis tum gaudia, tum mœrorem ac lacrymas. Cōcors animus, & communis affectus uos in omnibus societ, siue quid læti obtigit, siue quid aduersi incidit. Ne sitis elatis animis ac fastidiosis erga uos inuicem: sed qui maior est, humilibus & inferioribus sese inclinet & accommodet. Ne uos uobis ipsis placeatis, ut suo quisq; iudicio sibi magnus sit & admirandus. Non enim facilè cedit cuiquam, qui sic affectus est. Quòd si quis forte læsit, non conuitium conuitio, nec iniuriam iniuria retalietis. Licet hoc apud

In tribulatione patientes.

Benedicite, & nolite.

Idipsum inuicem sentientes.

Non alta sapientes.

apud Iudæos & ethnicos iustum habeatur: apud Christũ impium est, malum malo conduplicare: & quod in alio damnas, consulto imitari. Vos benefactis certate, & ita certate, ut non solum, teste conscientia, deo placeant quæ facitis, uerumetiam ut omnibus hominibus probentur, neu quem offendant infirmum specie mali. Et usqueadeo absit omnis uita, non tantùm ab omni crimine, uerumetiam ab omni suspicione, quoad fieri potest, criminis, ut nec mali queant eam calumniari. Id fiet, si quantum in uobis est situm, pacem habeatis, non modò cum Christianis, uerum etiam cum his qui à Christo sunt alieni. Magna uis est heroicæ uirtutis, etiam hostes rapit in amorem & admirationem sui. Pax autem constare non potest, si suum quisq; dolorem perget ulcisci. Ethnicorum ac Iudæorum est ultio, uos iniuria lacessiti, ne poscite uindictam, quin potius cedite iræ, quæ melius euanescet tua lenitate, quàm si mutua talione magis ac magis irrites. Si lenitate uici furentẽ, lucrum est. Sin pergit ille furere, non deerit cui det pœnas. Tu illum suo relinquito iudici, qui ius ulciscendi nobis adimit, ac sibi seruat, ita loquens in Deuteronomio: Mea est uindicta, ego rependam, dicit dominus. Imò tu adeò ne lædas læsus, ut & pro maleficio reponas beneficium: & si fortè esuriat inimicus tuus, cibo illum subleua: si sitierit, potum porrige. Vix ullum est ingenium tam barbarum, tam efferum, tam immite, quin officijs poßit deliniri, quando hac uia mansuescunt & feræ. Hac expugna hostem. Expertus tantam lenitatem, tantam pietatem tuam, fortaßis resipiscet, pudebit, pigebit, pœnitebit feritatis, iam'que ceu uictus tua charitate, inflammabitur ad redamandum. Hac uia finiri poßunt simultates, cum mutua malorum retaliatione propagentur in immensum,

Benefa

Benefactis certare pulchrum, uincere pulcherrimum. Malefactis certare turpißimum est. Verum hoc fatentur & ethnici. Vestra peculiaris laus erit, si malefacta benefactis superetis, si iracundiam lenitate, si maledicentiam benedicentia, si iniuriam officio superetis. Cauendum est autē ne qui malus est, tuam bonitatem expugnet sua malicia, & incipias tui dißimilis esse, iamq; illum imitari quē damnas. Quin potius tua bonitas, illius expugnet feritatem, ut uictus in tuas parteis rapiatur.

CAPVT XIII.

Quòd si principum & magistratuum in uos coriatur ob Christiani nominis profeßionem persecutio, ma toleranda quidem est, nullo uestro uitio coorta. Cæterùm nō est irritanda, aut accersenda detrectando illis, quod ceu suo iure postulant, & à nobis deo non offenso pendi potest. Ordine cōstat respub. ea prætextu religionis turbari non debet: sunt cupiditates fœdæ, sunt uitia, in quibus cum cæteris non oportet congruere: sunt rursus in quibus ob tranquillitatem publici status oporteat etiam cum ethnicis conuenire pro temporum ratione, ne uestro exemplo peiores fiant, quos expedit utcunque metu coërceri. Totam enim rerum summam, in tria genera diuidamus licebit. In ea quæ uerè cœlestia sunt, quæ tanquam Christo peculiaria, sunt ubiq; rebus omnibus anteponēda. In ea quæ prorsus sunt huius mundi, ueluti cupiditates, ac uitia: hæc uobis sunt omnibus modis fugienda. In medium quoddam genus, quod per se neq; bonum, neq; malum, sed necessarium tamen pro totius reip. statu concordiaq; tuenda. Nolim autē per uos turbari, etiam si quam iustitiæ umbram, aut speciē mundus hic habet, modò ne pugnet palàm cum Christi iustitia. Ferenda persecutio, ferendū & mundanū

Omnis anima potestatibus sublim.

imperium, etiã si sit aliquantò iniquius, ne cùm uos persequuntur, iusto titulo facere uideantur, si publicas leges ab omnibus receptas soli reieceritis, quas Christus ut nõ sanxit, ita nec reprobauit, sed uelut ignorauit, nimirum aliud agens. Quisquis igitur est hominum, pareat publicis legibus: obtemperet magistratibus, qui qualemcunque dei gerunt imaginẽ, & in malis puniendis utcunq; dei negotium agunt. Atq; hactenus sanè potestas illorum à deo proficiscitur. Proinde qui principi aut mangistratui etiam impio & ethnico, suo fungenti officio resistit, is non resistit homini fungẽti, sed deo, à quo proficiscitur omnis autoritas. Sicut enim umbra legis Mosaicæ fuit à deo, nec licuit antehac contẽnere, sic & legalis iustitia à deo proficiscitur, ut & huic pro tempore conueniat aliquid tribuere. Quẽadmodum enim deus in suo corpore uoluit esse membrorũ ordinem, de quo modo diximus, ita in uniuersa repub. quæ malis ac bonis constat, uoluit esse ordinem quendam. Atq; ipse ordo per se bonum quoddam est, etiam si quis abutatur magistratu. Proinde qui perturbant hunc ordinẽ, deo autori repugnant: & qui repugnant deo, meritò pœnas luent. Quòd si nolis esse legibus aut magistratibus obnoxius, ne putes te id assequi posse contumacia, sed innocentia potius. Nihil enim illi iure possunt, nisi in eos qui committunt quod nõ licet. Tu rectè uiuito, & lex nihil ad te, nec est quod metuas magistratũ. Imò præmium est & honos per illos suo fungentibus officio. Itaq; sicut magistratus dei minister est puniendis flagitijs, sic & eiusdem minister quodammodo uidetur, dum rectè factis habet honorem. Proinde plusquam liber est à legibus, qui rectè agit. Cæterùm si quid cõmiseris supplicio dignum, tua culpa factum est, ut tibi iam formidandus sit magistratus, siquidem in

Itaq; qui resistit potest.

in hunc usum gladium gestat, ut nocētes puniat, atq; hac quoq; parte diuinæ subseruit iustitiæ, quæ in malis puniēdis & malorum abutitur ministerio. Proinde quando publicus rerum status non potest consistere, nisi magistratibus sua deferatur autoritas, ob communem reipub. necessitatem & uos illis obtemperate, non tantùm ob id, ne contumacia prouocati, probabili causa in uos sæuire uideantur, iam non uelut in Christianos, sed uelut in seditiosos, sed etiam ob conscientiam: quæ, licet nullum immineat ab illis supplicium, dictat non esse perturbandum, quod deus ordinatum esse uoluit. Et quoniā hac in parte publicum gerūt negocium, quod autem publicum est, ad omnes pertinet, propterea uelut officij præmium uectigal ac tributum illis pēditis: qui licet impij sint, tamen quia publicam administrant iustitiā, & deus iustitia est, dei ministri sunt, & illius quodammodo uices gerunt, dum in hoc incumbunt, quod illis publica autoritate mandatum est. Itaq; si quid uetant isti, quod per se nephas est patrare, parete, quos oportebat etiam nullo timore proposito, quod rectū est sequi. Sin imperāt impia, deo parendū est potius quàm hominibus. Quòd si quid uelutí suo iure exigunt, cuius iactura non adducit pietatis dispendium, nō tanti est ut illos ea gratia in uos iritetis, soluite omnibus, quicquid exigūt, ceu debitum. Ipse Christus nulli prorsus obnoxius soluit Cæsari uectigal, non quòd deberet, sed ne quid illos offenderet. Ne committite ut à uobis suo iure fraudati uideantur. Si quis tributum exigit, pendite tributum: si quis uectigal postulat, soluite uectigal. Si quis reuerentiam efflagitat, qua negata, putet contemptam autoritatem suam, huic deferte publicam reuerentiam. Si quis honorem ob dignitatis publicæ functionem sibi deferri uelit, huic

Non solùm propter irā, uerumet.

honorem solennem impendite. Si cum laude fungũtur suo magistratu, deo penditur honos: sin secus, tribuitur hoc publicæ tranquillitati. Ne quid fiat reliquum, quod isto-rum quisquam à uobis exigat, satis facite necessitati publicæ. Cæterùm inter uos nullum sit ius aut debitum, nisi mutuæ charitatis. Ea non moratur exactorẽ officij, sed ultro præuenit monitorem. Illis si penderis quod exigunt, desinis debere: charitas etiam si satisfaciat alijs, sibi ipsa nunquam satisfacit, semper officia cumulans officijs. Hãc igitur in primis amplectamini, quæ leges omnes compendio complectitur. Quisquis enim syncera Christianaq; charitate proximum diligit, is summam habet totius legis Mosaicæ: si charitas absit, nullæ leges, quamlibet multæ, sufficiunt: si adsit, non alijs est opus legibus, quãdo hæc una dictat efficacius, quicquid innumeris legum præscriptis iubetur. Vetat lex Mosaica, ne quis adulterium cõmittat, ne quis occidat, ne quis furtum faciat, ne quis falsum testimonium dicat, ne quis rem affectet alienã, ne quis ad usuram fœneret, & si qua sunt id genus alia. Atqui horum omniũ summa, breui charitatis præcepto cõprehenditur, quo dictum est: Diliges proximum tuũ sicut temetipsum. Charitas prodest, quoad potest, omnibus etiã malis, nocet nemini. Quorsum igitur attinet singulatim uetare, ne lædas his aut illis modis, cùm huius natura sit neminẽ omnino lædere? An occidet, qui diligit? an stuprabit alienam uxorem, cui alter æquè charus est, atq; ipse est sibi? an furto cõpilabit eum, quẽ paratus est & suis opibus adiuuare? an calumnioso testimonio opprimet, quẽ suo quoq; periculo seruatũ uelit? an fœnori daturus est ei, quicũ sibi putet omnia esse cõmunia? an illi damnum optabit, cui precatur eadem quæ sibi? an ulla ratione nocere aut contristare poterit,

Nemini quic quam debeatis.

Qui enim diligit prox.

pro

pro quo sciat Christum esse mortuum? Itaq; quod dixerã, summa legum omnium est charitas. Per hanc compendio discitur quid fugiendum, quid sequendum. Ad huius igitur studium ipsa quoq; tẽporis adhortatur ratio, uidelicet ut à pristinæ uitæ somno ac tenebris resipiscentes, expergiscamur. Nox præbere uidetur peccandi licentiã, quòd uacet pudore. Cæterùm etiã qui noctu lasciuiũt et ineptiũt, tamen simul atq; illuxit, uel pudore componunt sese ad hominum aspectus, ac uelut alij facti, prodeunt in publicum, pro temulentis sobrij, pro libidinosis casti, pro iurgiosis moderati, pro oscitantibus alacres. Rapienda igitur temporis opportunitas, qua si rectè utamur, propius adest nostra salus, quàm tum cũ lege Mosaica freti, proximè adesse putabamus. Nox nostra processit uitæ pristinæ, imminet dies ille, qui reteget etiam occultissima. Respõdeamus diei nostro, abijciamus mores actusq; nocturnos, & quorum nos in luce pudeat. Si sole exoriẽte decẽtioribus uestibus tegimus corpus, ne quid offendat oculos hominum, multò magis Euangelij luce iam exoriente, mentem uirtutum ornemus amictu, qui luce dignus sit, nec reformidet oculos dei. Posthac ita uitam omnẽ componamus, ut appareat nos, abiectis pristinæ uitæ tenebris, clara in luce ambulare, & deo conspicuos & angelis, & hominibus, non luxui indulgentes in comessationibus, aut temulentis compotationibus, nõ spurcæ Veneri libidiniq; seruientes, non per contentionem ac liuorem mutuum turpiter inter nos concertantes, quibus omnibus obnoxij fuistis, dum errãtes in pristinæ uitæ tenebris uersaremini. Indecorè tali cultu uestitur anima. Nũc posteaquam per baptismum Christo estis insiti, hunc ipsum induite. Eluceat in omni uita, quem sitis professi. Exprimite quem imbibistis, ille sobrietas, ille

Et hoc scientes tempus, quia hor.

Quàm cum credidimus.

castitas, ille pax est, ille charitas est, istiusmodi amictus de

Et carnis cu-ram ne fece-ritis in desid.

cet hanc Euangelij lucem. Quibus hactenus usi estis ad uoluptatem, posthac utamini ad corporis necessitatem: & quibus antehac turpiter indultum est cupiditatum arbitrio, de cætero per sobrietatem catenus adhibeantur, quatenus naturæ usus postulat. Corpus sic alendum est, ut ualeat ac uiuat, non ut lasciuiat. Cibus ac potus sitim ac famem arceat, non libidinem inuitet ac nutriat.

CAPVT XIIII.

Infirmũ autem in fide suscipite.

Porrò quanquam in harum rerum usu nullum est discrimen aut delectus apud eos, qui plenè Christi fidẽ sunt assecuti, modò his, ut diximus, ad necessitatem utãtur, non ad uoluptatem: tamen si quis erit inter uos, fortassis Iudæus genere, qui ob diutinam superioris instituti, uitæq; consuetudinem sit adhuc superstitiosior, nec adhuc sic in eo fides adoleuerit, ut omnem pristinæ legis obseruationem excludat: is non est statim reijciendus contemptu, sed humanitate facilitateq; magis alliciendus ac fouendus, donec & ille proficiat, fideiq; robur accipiat. Id commodius fiet beneuolentia, quàm contentiosis disputationibus.

Nõ in disceptationibus.

Siquidem in eiusmodi non conuenit protinus in malam partem interpretari, quod citra uitium fieri potest. Quo pax & concordia undiq; constet inter uos, quædam dissimulanda sunt, quædam ferenda, quædam benignius interpretanda. Magnam uim habet ad mutuam uitæ societatem hæc commoditas candorq;. Nunquam pax cohærebit inter multos, nisi in nõnullis alius alij uicißim concesserit, ut sunt hominum uariæ sententiæ. Nam qui uacat omni superstitione, putat sibi fas esse citra delectum ullum quouis uesci genere ciborum, quippe nihil hic aliud spectãs, quàm naturæ necessitatem. Rursum qui infirmior

Alius enim credit se mãduc.

est

est adhuc ac superstitiosior, uescitur holeribus, ne incidat in aliquod piscium aut cæterorum animantiū genus, quod uel interdictum sit iuxta Iudaicum institutum, uel simulacris immolatum. Hæc uobis non debent esse tanti, ut ob ea scindatur fraterna concordia. Is qui firmior est, & uescitur quibuslibet, ita fruatur sua firmitate, ut tamen infirmiorem, qui uesci metuit, non spernat. Ac rursus qui animi sui infirmitati obsequēs, abstinet à certis ciborum generibus, ne damnet ac iudicet sine delectu uescentem, quicquid appositum fuerit. Quin potius firmus ferat infirmum, sic interpretans, Error est ex longa pristinæ uitæ cōsuetudine relictus, subitò reuelli non potest, paulatim elabetur, & crescente uera pietate euanescet superstitio. Item superstitiosulus ille, cùm uescentem uidet quibusuis cibis, sic secum cogitet, Mea nihil refert quid agat, & consentaneum est bono animo fieri, quandoquidem dominus illū sibi adiunxit, suumq; fecit, cuius arbitrio uiuit, cuiq; peccat uni, si quid peccat in istiusmodi, quæ per se mala non sunt. Quòd si crimen est arrogantiæ, fastidire superstitionē infirmi & simpliciter errantis, quantò intolerabilioris erit arrogātiæ, si qui fide est infirmior, iudicet ac damnet meliorem se, iuxta uulgarem imperitorum regulam, qui iniustum putant quicquid ipsi non faciunt, & sanctum existimant, quicquid amant? Non'ne huic meritò dicetur: Tu qui es, qui iudicas ac damnas seruum alienum? Vnus est omnium dominus Christus Iesus, illi stat, si firmus est fide: illi cadit, si quid peccat, ut tu suspicaris. Non enim ob ista cadet, imò stabilietur, ut persistat in suæ fidei robore. Siquidem dominus illius abundè potens est & idoneus, qui seruum suum fulciat, ne quid uacillet. Quod de ciborum delectu dictum est, idem de sabbatorum ac neomeniarum

obseruatione accipiẽdum est. Nam qui infirmus est, ac imperfectæ fidei, is discernit inter diem & diẽ, quasi sit alius sacer, alius prophanus, et in hoc nephas sit uesci cibis, aut opus facere, quod in alio phas sit. Contrà qui firmus est, solidæq; fidei, nullo delectu habet omneis dies, uniuersum uitæ tempus existimans pietatis officijs sacrum esse ac dedicatum. Ob ista ne scindatur inter uos concordia Christiana, sed suo quisque animo fruatur, nõ damnata alterius sententia, præsertim cùm utrũq; uacet crimine, & in utroque constet hoc, quod est ueræ pietatis caput. Qui sapit et sentit apud se, quemuis diem ex æquo sacrum ac sanctum esse, domino suo sapit, nec tua refert, quàm ille sapiat. Itẽ qui credit inter diem & diem interesse nonnihil, si errat, domino suo errat, ad te non pertinet. Item qui citra delectum quibuslibet uescitur cibis, domino suo uescitur. Siquidem gratias agit deo, cuius beneficio uescitur, & cuius benignitas in usum hominum condidit omnia. Rursum qui ob infirmitatẽ animi à certis cibis abstinet, domino suo abstinet, nec tua refert, præsertim cum holeribus suis uescẽs, æquè atque tu gratias agat communi domino. Quòd si is probat et acceptum habet illius gratiarũ actionem, cur tu de eo pronũtias? Causa diuersa est, res eadẽ, animus idem, et idẽ dominus. Hic gratias agit pro libertate uescẽdi quibus uelit, quòd euangelica lex animos discernat, non cibos: ille pro fructu continentiæ, dum occasione infirmitatis fugit crapulam, & intra temperãtiæ cancellos coërcetur. In huiusmodi pares sumus omnes, neque quisquam pro sua sentẽtia tuenda debet digladiari cum fratre: satis est, si dominus approbat, ad quem pertinet earum rerum iudicium, quæ uel incertæ sunt, uel pro temporum ratione ferendæ. Nullum est ius Christiano in Christianum, nisi ut alter

Vnusquisq; autem in suo sensu abundet.

alter alteri prosit. Neq; sibi uiuit quisquam, cùm omnes simus illius, qui nos asseruit à uitijs ad pietatem, à morte ad uitam. Itaq; nemo sibi neq; uiuit, neq; moritur, non magis quàm seruus alieni iuris, in quem hero potestas est & uitæ, & necis. Quòd si seruus uiuit, nō suo nec alieni, sed domini sui commodo aut incōmodo uiuit. Sin moritur, domini compendio, aut dispendio moritur, ut impudenter facturus sit, qui conseruus de conserui negotijs sese admisceat, si modo domino fiat satis. At nullum mancipium inter mortales tam heri sui est, quàm nos sumus Christi, qui nos non argento aut auro sed suopte sanguine emit. Siue igitur cadimus, illi cadimus: siue stamus, illi stamus: siue uiuimus, illi uiuimus: siue morimur, illi morimur. Alia mancipia fortassis desinunt esse domini, posteaquam mortua sunt. Nos siue uiuimus, siue morimur, domini sumus, cui uiuunt omnia. Christus ius habet, non solùm in uiuos, sed etiam in mortuos, qui & uitam suam & mortem suam nobis seruandis impendit. Siquidē idem mortuus est, mea causa factus homo, atq; idē à morte reuixit, ut pariter & morientiū & uiuentium esset dominus. Si uiuimus pietati, illi debemus. Si mortui sumus uitijs, illi debemus. Ille dominus est, ille iudex est. Cur seruus in seruum sibi ius uindicat, quod domini peculiare est? Tu uerò qui superstitiosulus es, qua fronte iudicas fratrē tuum, te firmiorē, quia liberè uescitur, aut quouis die ex æquo utitur? Aut tu peritior, quare spernis ac fastidis fratrē tuum infirmiorem, perinde quasi dominus illius sis, ac nō magis cōseruus? Cur aut hic aut ille domini uicem usurpat, & iudicij diem præuertit? Non est alius ab alio iudicādus. Vnus ille, qui omnium est dominus, pronunciabit de omnibus. Nam apud tribunal Christi aliquando sistendi sumus omnes, illius uoce uel

In hoc enim Christus mortuus est.

Omnes enim stabimus ante trib.

ggg 5 dam

damnandi uel absoluendi, qui perspicit intimos ac retrusißimos animorum secessus. Interim ne sibi conseruus in conseruum dominatum usurpet. Quandoquidem hoc honoris uni sibi seruatum esse uoluit, ut ipse testatur apud prophetam Esaiam: Viuo ego, inquiens, mihi curuabitur omne genu, & omnis lingua cõfitebitur deo. Hoc interim pro sua quisq; uirili studeat agere, quo pacto apud hunc iudicem pro se rationem reddat, nec alium iudicet in malum. Quòd si quid hic iudicandum est, interea hoc magis est iudicandum ac statuendum, qua ratione fieri possit, ut alius alij uicißim auxilio simus, neque cuiquam aut demus malum, aut occasionem mali, quoad licet, præbeamus. Erigamus uacillantem, non deijciamus, & linum fumigans excitemus, non extinguamus. Dignitatis ratio poscebat, ut imperitior obtemperaret peritiori, sed charitatis est Christianæ, ut peritior aliquoties cedat & obsecundet imperitiori, nõ ut assentiatur erranti, sed quo uel corrigat, uel certè ne grauius offendat. Nam ut de me loquar exẽpli gratia: Moses olim quosdam cibos designauit impuros, quos ille suo more cõmunes uocat, ceu prophanos, quibus uesci nefas erat: quosdam mundos, quibus uesci fas erat. Nunc scio ac persuasissimum habeo, Christi afflatu, qui carnalem legis partem prorsus abolitam uult, quòd nihil suapte natura impurum, nec ullus sit omnino ciborum delectus, Quòd si quid impurum est, id ei duntaxat impurum est, qui tale putat esse, hoc est, infirmo & superstitioso impurum est, firmo uerò; Christiano nihil est impurũ, sed omnia pura puris. Et tamen ab eo quod per se impurũ non est, fortaßis abstinere præstat aliquoties, non quòd ita decernat lex Mosaica, sed quòd ita dictet fraterna charitas, quæ peculiaris est Christianorum. Etenim si ob

[Margin: Itaq; unusquisq; nost. — beside "pro sua quisq; uirili..."]
[Margin: Scio & confido in domino Iesu. — beside "exẽpli gratia..."]
[Margin: Si autẽ propter cibum frater tuus. — beside "quòd nihil suapte natura..."]

ob cibum corporis tui læditur, aut mœrore afficitur animus fratris tui, quem oportebat tibi æquè charum esse, atque ipse es tibi, uideris tibi uiuere, nec satis meminisse muæ charitatis, qui lapsum & offensam infirmi fastidis ac negligis, cùm re leuicula poßis mederi. Quid enim magni, si paulisper & à licitis abstineas, quo periclitanti proximo succurras? Ne tibi tā uilis sit frater, licet infirmior, licet imperitior, ut cibi tui causa sinas eum perire, pro quo seruando mortuus est Christus. Si tanti fuit domino, qualis qualis est, non est tibi ob rem leuis momenti negligendus. Ne uerò satis esse putes, si rectum sit quod tu facis, quin illud etiam curandum, ut quod per se rectum est, non sit obnoxium suspicioni criminis, & quod tibi bonum est, uertatur in malum alienum, si uiderint homines inter uos de cibo potuq;, aut de similibus rebus exigui momenti esse contentiones. Nam quemadmodum seculo futuro in regno dei non erit esca neq; potus, quæ nunc mortalitatis nostræ subsidia sunt, ita doctrina euāgelica uitaq; uerè Christiana, neq; ciborum delectu constat, neq; potus discrimine, quæ nihil habent momenti ad pietatem. Illa potius nobis meditanda sunt, quæ nobiscum transferri queant in uitam illam cœlestem. Quæ sunt autem illa? Nimirum iustitia, pax, & gaudium, quæ non conferuntur ciborū obseruatione, sed spiritu sancto. Disceptatio de cibis parit iram ac dißidium, parit dolorem, parit offensam & querimonias. Spiritus sanctus parit pro dissidio pacem, pro tristitia gaudium, pro offensa & iniuria officium. Vt enim iustitiæ est, nemini uelle nocere, ita pacis est, cum nemine contendere, & charitatis est, neminem mœrore afficere. Hæc spiritualia sunt, in his quisquis Christo seruit, is simul & deo placet, ea sectans, quæ sunt illi grauißima, &

Non ergo blasphemetur bo.

Sed iustitia & pax.

& hominibus probatur, dum obsequio uitat omnem mali suspicionem, aut occasionem. Carni seruiunt, qui de cibis ac diebus inter se digladiantur. Spiritu Christo seruiunt, qui non sua tuentur, sed alijs per charitatem obsecūdant, & omnibus fiunt omnia, quo omnes lucrifaciāt: & omnibus sese attemperant, ut omnibus placeāt. Nos igitur qui spirituales sumus omißis istiusmodi disceptationibus, ea sectemur, quæ ad pacem faciunt, quæ concordiam alunt, quæ mutuum amorem nutriunt, deniq; quibus meliores reddamur, mutuoq; iuuemur officio, non quibus offendatur quispiam. Hoc est nostræ profeßionis caput. Tu qui firmior es, ne committas, ut ob cibum humanum perdatur opus dei. Tibi potius pereat cibus, quàm ut per occasionem cibi tui pereat id, quod deus morte filij sui redemit. Hominis negotium est cibus, dei negotium charitas: cùm alterutrum periclitatur, illud potius cedat, quod leuius est. Non quòd in ipsis cibis sit ullum uitium, aut alius purus sit, alius impurus iuxta Iudæos, aut quòd per se culpa sit, cibo quo uelis uesci, sed tamen per occasionem fit culpa, non quòd uesceris, sed quòd uescendo fratrem offendis infirmum, atq; ita cibus natura purus ob neglectum proximi periculum, fit impurus. Quod nobis adeò negligendum non est, ut præstabilius sit, uel in totum abstinere à carnalibus, & holeribus uesci, & in totum à uino temperare, quàm ut uescēs aut bibens, fratri tuo sis occasio ruinæ. Neq; uerò mihi dixeris: Cur ille metuit, ubi nihil est opus? Me non reprehendit mea conscientia, quid mihi cum aliena infirmitate? An uis ut mea relicta sentētia, in illius sententiam pedibus eam, & incipiam deligere ciborū genera? Nequaquam. Non isthuc postulo, ut illius infirmitatem imiteris, sed ut obsecundes pro tēpore, hac spe, ut & ille

Noli propter escam destruere opus dei. [margin: Noli propter escam dest.]

Bonum est mihi nō manduc. [margin]

ille proficiat. Probo tuam fiduciam, qua negligis ciborum discrimina, uerùm istam cela ac tege, si quando conspexeris eius occasione periclitari fratrē. Satis tibi sit interim, si fortitudinem animi tui nouit & approbat deus. Ea tamē tantisper dissimulanda est, dum uitas offendiculum proximi, tuam firmitatem ad illius infirmitatem inclinans atque accommodans. Atq; illud etiam uidendum, ut quòd ciborū delectum negligere te prædicas, animi firmitas sit, non uoluptatis aut luxus prætextus, neu cùm alterum contemnis ac reprehendis, quòd ceu superstitiosus à cibis abstineat, ipse tecum hæsites, & oratione firmus sis potius quàm fide. Beatus est is, qui tantum fidei robur obtinet, ut in eo quod probat ac defendit apud alios, non sentiat intus reclamantem cōscientiam, taciteq; in sinu pectoris damnantem, quod palàm approbat. Quisquis enim hæsitat, putans non licere uesci, is iudice consciētia damnatus est. Quare damnatus est? Quia quod facit, non facit ob robur fidei, animiq; constantiam sibi bene conscij, sed conscientia refragante. Quicquid autem non proficiscitur à fide, cum uitio coniunctum est. Siquidem cùm rem per se non malā, hæsitans mala sit nec'ne, faciat tamen, declarat sese & rem per se malam facturum, si inciderit. Etenim uera pietas refugit ab omnibus, quæ mali uel speciem habent. Qui malitia peccat, meretur obiurgari: & si se præbeat inemendabilem, uitandus est etiam. Cæterùm quoties error ex infirmitate nascitur, doceri moneriq; meretur, qui errore tenetur, fastidiri aut rideri non meretur.

Tu fidē quā habes.

Beatus qui non iudicat semetipsum.

CAPVT XV.

QVòd si nos firmiores sumus, ut sumus, adeò ut monitore non sit opus, tamen cauendum, ne dum alterius leuiculum errorem insectamur superstitionis, ipsi in

Debemus autem nos firmiores.

grauiorem culpam incidamus arrogātiæ: quin potius, quo ſumus firmiores, hoc magis æquum eſt aliorum ferre infirmitatem. Vt enim qui natu grandiores ſunt, aut corporis robore ualidiores, non ideo protrudunt aut proculcant natu minores, ſeu uiribus impares, quaſi in hoc robur acceperint, ut quibus poſſint noceant, ſed quo magis præcellunt corporis firmitate, hoc turpius ſibi ducunt, lædere inualidā ætatem, aut ob ſenium uiribus defectam: ita nos quo magis ualemus animi iudicio doctrinaq́;, hoc magis oportet noſmetipſos imbecillitati alienæ attemperare potius, quàm dum noſtra ſcientia inſoleſcimus, nobisq́; placemus, fratris imbecillitatem exaſperare malimus, quam uel ferre, uel mederi. Ne quis igitur ſua dote ſibi placeat, uelut eā ad faſtū acceperit, ſed hoc potius agat, ut ſui contemptor, proximo morē gerens illi placeat, haud quidē obſequens ad quiduis, ſed in hoc, ut illi proſit, ad meliorē reddat. Atque hanc ſanādi erroris alieni uiā Chriſtus ipſe nobis aperuit, qui cùm fons eſſet omniū uirtutum, nō tamen his uſus eſt ad gloriā ſuam, ueluti ſibi placens, ſed quo ſubueniret errātibus & infirmis, non ſolùm neglexit ſuam quā promerebatur gloriā, uerumetiā probris affici ſuſtinuit, quēadmodum & Dauid eius afflatus ſpiritu, futurum prædixit pſalmo ſexageſimo: Improperia eorum, qui tibi improperabant, inciderunt in me. Scriptum eſt autē hoc in Pſalmis, nō tantùm ut ſciamus, ſed ut imitemur quoq;, atq; ex illius exēplo diſcamus, qua lenitate ſit proximus ſuſtinendus ac fouendus, donec in Chriſto grandeſcat, & puer atque imbecillus eſſe deſinat. Quemadmodum igitur ille ſe deiecit ad humilitatem noſtram, ut nos paulatim ad ſuam ſublimitatem proueheret: ita conuenit ab illo petere exemplum proximi ad ueram pietatem pelliciendi: atque id exemp

Quæcunq; autem ſcripta ſunt.

exemplum nobis in sacris literis, uelut in tabula depictum, iugiter oportet habere præ oculis, ut quemadmodum ille non uulgari mundi huius uita, sed tolerantia sua redemit ac seruauit nos, & per humilitatem prouectus est ad ueram gloriam: ita & nos per lenitatem, qua toleramus infirmiores, & subsidia diuinorum uoluminum, ad exemplar Christi prouocantium, confidamus & nos assecuturos præmium, quod manet eos, qui illius uestigijs ingrediuntur. Summa professionis uestræ pax est. Itaque precor deum, autorem patientiæ, quiq; nos per arcanas literas ad tolerantiam adhortatur, sine cuius auxilio nihil omnino possumus, ut uobis largiri dignetur, ut unus idemq; sit omnium uestrum animus, summoq; consensu iungamini ad exemplum Christi Iesu, qui nihil nobis æquè commendauit, ac mutuum amorem mutuamq; concordiam. Atque ita sanè illustrabimus gloriam dei, qui est pater Christi Iesu, si quod ille docuit & exhibuit erga nos, inuicem inter nos exhibeamus: atque ita intelligent homines uos esse uerè Christi discipulos, si quemadmodum uno ore deum prædicatis, ita mutuo consensu declaretis, uos animo eodem copulari. Quapropter ne sit ullum dissidium inter gentes ab idolis uocatas ad Christum, & Iudæos ab umbra pietatis ad ueram religionē ascitos: quin potius mutuis obsequijs inuicem suscipite, ac porrectis uicissim dexteris promouete, quemadmodum Christus suscepit uos: nec uobis imputauit pristinæ uitæ commissa, sed fraterna charitate complexus est, ad illustrandam inter homines gloriā dei patris, ut per uos inuicē præstantes, quod ille præstitit in omnes, illustretur gloria eius. Christus autem utrique hominum generi inseruiuit, Iudæis quidem, ut declararet deum patrem ueracem, qui præstaret

Deus autem patientiæ.

Dico aūt Iesum Christ.

ea posteris, quæ maioribus fuerat pollicitus, per oracula prophetarum, ut sibi gratulentur, quibus contigerit corũ ueritatem accipere, quæ lex Mosi typis & umbris præfigurarat. Gentibus autem, quibus nihil erat promissum, ut præter meritũ ac præter omnem spem sola dei misericordia ad communem salutem admissi, diuinam prædicent bonitatem. Illi gaudeat, quòd diu expectata tandem assecuti sunt, hi quòd non expectatis potiũtur. Atq; id ita fore iam olim destinatum erat consilio diuino. Sic enim patri loquitur ipse Christus apud psalmographum: Propterea celebrabo gloriam tuam inter gentes, & nomini tuo laudis hymnũ canam. Rursus in cantico Deuteronomij: Lætamini gentes unà cum populo ipsius. Et iterum psalmo centesimo decimosexto: Laudate eum omnes gentes, & collaudate eum omnes populi. Idem prædixit Esaias: Et erit in die illo radix Iesse, & qui exorietur ad gubernandas gentes, in ipso gentes spem habebunt. Porrò deus qui uobis hanc spem fecit oraculis prophetarum, precor ut nũc præstet affatim, quod olim se facturum ostendit: ut secluso mœrore dißidioq;, impleat uos omni gaudio concordiaq́;, idq; per fidem: ut spes uestra, quam de deo concepistis, in dies augescat fiducia bonæ puræq; conscientiæ, corroborante uos spiritu sancto. Hæc uerò loquor, non quòd diffidam de uestra uirtute. Persuasum enim habeo de uobis, quòd ipsi uestra spõte summa charitate præditi estis, summa præditi scientia, ut etiam citra me monitorem, poßitis uos inuicem super his rebus admonere. Sed tamen familiarius ac liberius aliqua ex parte scripsi uobis, non uel ut ignaros docens, uel ut inuitis imperans, sed ueluti commonefaciens, quod factu sit optimũ, ut id quod intelligitis esse faciendum, & iam uestra spõte facitis, meo hortatu cumulatius

Certus sum autẽ fratres mei.

latius faciatis: hac quidem in parte meo fungens officio, mihi licet indigno per dei gratiam delegato, & obsequẽs uoluntati Christi Iesu, cuius negotium ago studẽs pro uiribus, ut illustrando dei Euangelio inter uos gentes, puram illi uictimam offeram. Opinor autem illi sacrificium lõgè gratißimum futurũ, si uos illi obtulero dignos ipso, uelut hostiam, non carnalibus cæremonijs, sed spiritu sancto purgatam ac sanctam, qui unicus est autor ueræ sanctimoniæ. Quod quidem cùm uideam, me in nõnullis assecutum, est quod optimo iure gloriari poßim, non memetipsum iactans apud homines, sed apud deum gaudens de felici prædicationis meæ successu: quẽ mihi tamen, aut meæ industriæ nõ imputo, sed Christo Iesu, cuius & uices ago, cuiusq; præsidio prædicationis munere fungor. Nõ enim sustinet animus meus aliena gesta commemorare, ne uidear alienorum factorum laudem mihi uendicare: tantùm ea commemorabo, quæ meo ipsius ministerio effecit Christus, nimirum ut gentes antehac impiæ & simulacrorum cultui deditæ, iam pareant & obediant Euangelio, commotæ partim uerbis ac factis meis, partim magnitudine uiq; signorum ac prodigiorum, quæ per me sunt edita, ad confirmandam doctrinæ meæ fidẽ, edita uerò non mea uirtute aut uiribus, sed autore spiritu dei, cuius ego nihil aliud quàm organum sum ac minister. Ergo dum super successu meæ prædicationis glorior, Christi gloriam prædico, non meam. Atq; hac quidem ratione meritò glorior, qui laudem officij mei sic deo tribuo, ut hominum tamen nulli concedam. Non enim uulgari more prædicaui Euangeliũ, sed hactenus in his regionibus prædicaui, ubi Christi nomen nondum erat auditum: eamq; laudem ambij apud deum, quo latius iacerentur fundamenta Christianæ

Propter gratiã quæ dat.

Habeo igitur gloriam in Christ.

religionis, & illius ditionis pomeria longius proferrētur: nec uisum est fundamentis ab alijs apostolis iactis superstruere, quòd ut difficilius erat religionis exordia parere, quàm semel parta tueri, atq; augere, ita magis iudicabam ad Euangelij negotium pertinere. Maximè quòd intelligerem ita iam olim prædictum oraculo sanctißimi uatis Esaiæ: quibus, inquit, nihil fuerat annuntiatum de eo, uidebunt, & qui non audierant de eo, intelligent. Atq; hoc proferendæ fidei Christianæ studium magnopere me distrinxit, adeò ut non licuerit hactenus uos inuisere, licet iam pridem cupidißimo, sed subinde conantem istuc proficisci, remorata sunt negotia, sic opinor uolente spiritu Christi. Nunc uerò posteaquā peragrata Achaia & Macedonia, nullum in hisce regionibus uideo locū superesse uacuum, in quo non iecerim fundamenta Christianæ religionis, & annis iam complurimis stimulor cupiditate uisendi uestri, dabitur (spero) occasio satisfaciendi desiderio meo, ut cū in Hispaniam proficiscar istac iter faciens, uos in transitu uisam, deinde uobis deducētibus eò pergā, quò institueram, at non prius quàm aliquot dies apud uos cōmoratus, uestri consuetudine aliqua saltem ex parte desiderium, meum expleuero. Id breui futurum arbitror, uolēte Christo. Cæterū in præsenti destinatū est iter Hierosolymam, quo Christianis Iudæis illic agentibus exhibeā beneficium Macedonum & Achaicorum mihi cōmissum. Sic enim illis uisum est, ut aliquanta pecunia promiscuè collecta ab ijs, qui sponte conferrent, subleuarent egestatem quorundam Hierosolymis agentium, religione quidē opulentorum, cæterùm facultatibus tenuium. Nullus eos ut facerent coēgit, sed ita uisum est illis, ac mea sententia, rectè uisum est, quandoquidem illis obligati sunt acceptæ

Placuit enim illis.

primum

primum ab eis religionis nomine. Proinde cùm Hierosolymitani Christi doctrinam gẽtibus priores impartierint, par est, ut hi uicissim de pecunijs suis aliquid illis impartiant, ut rem omnium pretiosissimam re uilissima utcunq; pensent. Illi communicarunt gratis, quod ad animæ salutem pertinet: hi sponte ac uolentes communicant, quod ad corporis necessitates attinet. Hac igitur in re simulatque meo fuero perfunctus officio, & hoc quicquid est compendij, quibus est destinatum, tradidero (tradam autem tum ipse, tum obsignatam pecuniam, ne uel per alios dolo fraudetur aliquid, uel ipse possim cuiquam uenire in suspicionem, quasi nonnihil inde arroserim, cùm gratis alienum agam negotiũ) istac iter facturus proficiscar in Hispaniam. Et quanquam propero Hispanis Euangeliũ prædicaturus, tamen haud pœnitebit huius moræ dispendijq;: nihil enim addubito, quin ubi uenero ad uos, ita uenturus sim, & tales uos offensurus, ut aduentus meus ad amplissimam Christi laudem pertineat, simul & uobis pro uestra pietate studijs alacribus nos excipientibus, & nobis auxilio dei, per omnia uestris uotis respondẽtibus. Interim obsecro uos fratres per communem dominum nostrum Iesum Christum, perq; synceram charitatem, quam ex illius hausimus spiritu, ut quoniã præsentibus præsens nondum frui possum, certè pijs uotis ac precibus ad dominum effusis, me in tantis rerum difficultatibus laborantem ac periclitantem adiuuetis, quo eius ope liberer ab incredulis, quos habet Iudæa, & Euangelio Christi rebellibus, ne quid illorum malicia nostræ prædicationis fructus impediatur, utq; meum hoc in reddenda pecunia officium, quo functurus sum Hierosolymis, nullo interpellante sit gratum & acceptũ sanctis, ut rebus his ex sentẽtia peractis,

simul & meus aduentus uobis lætus sit, ita uolente deo, & ipse post exantlatos agones aliquantisper refociller apud uos. Sed ut unde cœpi finiã exhortationẽ meã, precor ut deus synceræ pacis cõcordiæq; parẽs, autor & tutor, semper apud uos maneat, qui ut lõgè refugit ac resilit ab elatis ac discordib. ita mutuo cõsensu cõciliatur ac retinetur.

CAPVT XVI.

CAeterùm his literis commẽdo uobis hinc ad uos profectam sororem nostram Phœben, cui has dedi perferendas literas, quæ modis omnibus inseruiuit & suppeditauit cõgregationi credentiũ apud Cenchreenses, rogans ut illam sic excipiatis ac tractetis, ut decet à sanctis excipi mulierem optimè de sanctis meritam, utq́; illi adsitis, in quocunque negotio uestrum desiderabit officium. Par est enim, ut illi adsitis, quandoquidem ipsa frequenter adfuit, cùm alijs sanctis compluribus, tum mihi etiã ipsi. Salutate meis uerbis Priscam, & huius maritum Aquilam Pontificij generis Iudæum, qui mihi ob Iudæorum insidias periclitanti, sunt opitulati, ne prædicatio Christi impediretur studio malorum, adeò ut pro tuẽda uita mea, ipsi subierint uitæ discrimen, ceu meum caput suo capite redempturi: ob quæ merita non ego solus illis ago gratias, uerumetiam mecum agunt omnes ecclesiæ gentium, partim quòd similiter de cæteris mereãtur, partim quòd mei seruati beneficium ad omnes existiment pertinere. Nec hos tantùm salutate, sed uniuersam etiam illorum familiam. Salutate Epænetum ob laudatißimos mores suo dignum nomine, mihi præcipuè charum, quòd hunc Achaiæ primitias meritò dicere liceat, ut quem primùm omnium apud Achiuos Christo lucrifecerim. Salutem dicite Mariæ, quæ non citra periculum ac molestiam, multum officiorum in me contulit.

Saluere

Saluere iubete Andronicum ac Iuniam, ut sanguinis cognatione, ita & captiuitatis mihi aliquando iunctos, qui sunt inter apostolos insignes, & in numero septuagintaduorum eminentes ornamētis ueræ religionis, qui & me- Et ante me ipsum hoc dignitatis titulo præcedunt, quòd priores me fuerunt in Christo sint initiati. Etenim si iure deferimus honorem, Christo Ies. qui priores nati sunt è parentibus, quantò rectius deferetur ijs, qui prius renati sunt in Christo? Salutate Ampliā, qui raræ pietatis commendatione, cum primis charus est animo meo. Salutate Vrbanum socium & adiutorem laborum meorū in negotijs Euangelij Christi, & huius consortem Stachyn mihi magnopere charum. Salutate Apellē multis afflictionibus pro Christo tolerandis exploratum spectatumq; & probatum. Salutate quotquot ad Aristobuli familiam pertinent. Salutate Herodionem cognatum meum. Salutate domesticos Narcißi, præsertim eos qui iā in Christo renati sunt. Salutate Tryphænam & Tryphosam, quæ suo studio curaq; iuuant rem euangelicam. Salutate Persidem unicè mihi dilectam, ut quæ multum sudoris impenderit iuuando Christi Euangelio. Salutate Ruffum pietate ac religione eximium, simulq; matrem illius, Matrē eius quā mihi cū illo cōmunem esse duco. Salutate Asyncritū, & meam. Phlegontem, Hermen, Patroban, Herman, cæterosq;, qui illis coniuncti sunt fratres. Salutate Philologum, & illius coniugem Iuliam, Nereum ac sororem eius, & Olympam cæterosq; sanctos omnes, qui in illorum uiuunt contubernio. Salutate uos inuicem osculo Christianis digno, quod & castum sit, & simulatione careat, sed ueræ concordiæ non mendax sit argumentum. Salutant uos omnes ecclesiæ Christi, quarum omnium ego noui propensißimum erga uos studium. Illud autem rogo uos fratres, ut obser-

uetis eos, qui dißidia & offendicula serunt inter uos, conantes uos in aliud doctrinæ genus inducere, præter id quod iam accepistis, ac studentes Iudaismum cũ Christianismo miscere. Istos agnoscite, ut agnitos uitetis. Nec erit omnino difficile agnoscere. Nõ enim syncerè, quod rectũ est, docent, ne purè Christi negotium agunt, sed suo uentri suisq; compẽdijs seruiunt, dum blandis sermonibus & suauibus magis quàm salutaribus dictis seducunt animos simplicium, quibus facilè imponũt simulatæ pietatis prætextu. Nam uestra quidem obedientia paßim est diuulgata, quo sanè nomine de uobis gaudeo. Primus enim ad pietatem gradus est obtẽperare. Sed etiam atq; etiam circunspiciẽdum cui obedias. Simplicitas laudanda est; sed tamen quoniam suspicionem nescit, sæpe obnoxia est imposturæ. Proinde uolo uos ita simplices esse, ne cui noceatis, aut ne quem circumueniatis, ut tamen sapientes & oculati sitis, ad ea sectanda, quæ bona sunt, & declinanda, quæ pietatis synceritatem uitiant. Non me clam est esse multos, qui aduersantur Euangelio Christi, per quos satanas conatur salutem mortalium impedire. Alij persecutionibus impetũt, alij falso religionis prætextu, à Christo alienãt, & ad Mosen pelliciunt. Vos modò perseuerate, non defuturus est uestris conatibus deus, quo propugnatore, nihil est quod formidetis. Is enim ut potentior, conteret, comminuetq; satanam oppugnatorem, ac uictũ prostratumq; pedibus uestris, sua uirtute subijciet, idq; breui. Fauor domini nostri Iesu Christi uobis omnibus semper aspiret. Salutat uos Timotheus Derbensis in Euangelij prædicandi munere collega meus, cumq; hoc Lucius & Iason Thessalonicensis, & Sosipater Pyrrhi filius Beroënsis, cognati mei. Saluto uos ego nomine Tertius, qui paulo hãc dictãti epistolam

Deus autem pacis conterat satanam.

Qui scripsi epistolam in domino.

epiſtilam, ſtudio pietatis ſcriptoris operam commodo. Salutat uos Caius, unus inter paucos, quibus adminiſtraui baptiſmum, apud quem nunc diuerſor: nec ego ſolùm, uerumetiam uniuerſa congregatio credentium, cui ille benignum præbet hoſpitem, cùm eſt opus. Salutat uos Eraſtus Corinthiorum urbis quæſtor ærarius. Præterea Quartus frater. Fauor domini noſtri Ieſu Chriſti uobis omnibus ſemper adſit, quæ mea uota, rata firmaq́; fuxit deus. Ei uerò, qui & citra noſtram operam poteſt uos confirmare ac ſtabilire in iſto uitæ inſtituto, quod iuxta meum Euangelium, quo Ieſum Chriſtū prædico, accepiſtis, per quod non lex Moſaica prorſus eſt abrogata, ſed arcanum, quod pluribus retro ſeculis celatum fuit, nunc iuxta prophetarum priſcorum oracula proſertur & aperitur Euangelio coruſcante, idq́; ordinatione iuſſuq́; dei, qui nobis prædicandi munus, & efferendi ſecreti negotium delegauit, ut prouulgato iam apud omnes arcano religionis Euangelicæ, per quam abrogatur omnis dæmonum cultus, ac ceſſant Moſaicæ legis cæremoniæ, omnes per fidem obediant, ſeſeq́; deo ſubmittant, qui ſolus uerè ſapiens eſt, gratias agimus per Ieſum Chriſtum, cui gloria in omne æuum, Amen.

Amen.

Appendix.

FINIS.

CLARISS. PRINCIPI, ET EIDEM REVErendißimo Præsuli Leodiensi, D. Erardo de Marca, nunc Cardinali, Des. Erasmus Rot. S. D.

QVVM mihi multorum & literis, & oratione tua celsitudo fuerit sæpenumero prædicata, uelut omnibus ornamentis, omnibus affatim cumulata dotibus, quæ magno principe dignæ uideri queant, tamen paucorum dierum consuetudine talem eam expertus sum, ut illi perquam malignè parceq́;, ac propè dixerim inuidè tuam felicitatem, imò nostrã potius, retulisse uiderentur. Itaq; mutatis in diuersum rerum uicibus, factum est, ut tu iam pridem quorundã prædicatione maiorem in modum inflammatus in nostri uidendi desiderium, à congressu moderatius amare cœperis, opinor quàm primùm expostulaturus cum his, qui tibi ex tantula musca, tantum fecerint elephantum: ego contrà, qui prius satis magno tenebar tui desiderio, simulatq; datum est coràm, & cominus te contemplari, totus raptus sum in amorem & admirationem tuæ magnitudinis, moxq́; cum his expostulaui, qui te mihi tã malignè depinxerãt. Neq; uerò hic commemorabo uetustißimam gentis tuæ nobilitatem, clarißimaq́; maiorum stemmata, nõ ditionis amplitudinem, nõ totius corporis prorsus heroicã maiestatẽ, quæ procul etiam eximium principem testetur, quanquã haud sum nescius, hisce quoq; rebus animi doteis commendari. Mihi magis admirari libet, quæ magis tua sunt, incredibilem morum suauitatẽ, nulli non obuiã atq; expositã comitatem, qua fit, ut quocunq; te conuerteris, protinus hilarescant

rescant omnia, ingenium mirè dextrũ, & in omnia uersatile, nusquam nõ sibi præsens, nusquam nõ expromptum, iudicium in omni genere rerũ singulare, quod suapte natura felicißimum, felicius reddidit plurimarũ rerum usus, inauditum cõsilij uim, quo nomine nostro quoq; principi, nostræq; aulæ, cui nuper adiunctus es, gratulor. Ad hæc haud uulgarẽ animi propensionẽ erga pietatẽ ac bonas literas, quibus utrisq; praeemines ipse. Cum primis autẽ perpetuũ pacis studium, qui post tot bellaces episcopos, incredibili prudentia sic moderatus es populum, alioqui satis ad bella præcipitem, ut nec ipse cuiquã prædæ fuerit, nec quenquã armis laceßiuerit. Arduum ac rarũ est, probum agere principem, rarius integrum & incorruptum præsulem. Tu unus utrunq; munus sic præstas, ut uix alius alterutrum poßit absolutius, nec minus religionis antistitẽ geris, quàm reip. ducem. Verùm hæc aliàs fortaßè tempestiuius referentur, &, ut arbitror, alijs rectius quàm tibi. At interea, ne talem principẽ, à quo sic eßem prouocatus officijs, denuo uacuus, & asymbolus cõuenirem, aut ne putares ab hac tua florentißima Academia, præter aromatitẽ nihil mitti, literarium hoc xeniolum pauculis hisce diebus adornaui, Paraphrasin in duas epistolas ad Corinthios, quo Paulum illum unicum nostræ religionis antistitem, quocunq; lubitum fuerit circunferas, posthac absq; prolixis cõmentarijs tecum dilucidè familiariterq; confabulaturum. Neq; dubito quin huius colloquium sit tibi non minus frugiferum, quàm uolupe futurum. Primum enim in hisce duabus epistolis aperiuntur permulta de nascẽtis ecclesiæ primordijs, de quibus admiror propè nihil eße proditum historia grauiore, cuiq; tutò poßis credere. Solus Lucas de paucis apostolis pauca quædam attingens, Pau-

Ecclesiæ ritus per manus uerius quàm per literas nobis traditus.

lum Romã usq; prosequitur. Nam Dionysius, qui in Hierarchia secũda, priscos ecclesiæ ritus satis copiose describit, eruditis recentior quispiam fuisse uidetur, quàm fuerit Areopagites ille Pauli discipulus. Legi Græcorum Liturgiam, quam illi Chrysostomo tribuunt, cui nihil ferè non tribuunt, mihi non fit uerisimile. Atq; utinam quæ Paulus hic attigit, ac ueluti per trãsennam ostendit, de ritibus ecclesiasticis aliquãtò copiosius et explanatius tradidisset. Quàm enim circuncisè meminit de eucharistia siue synaxi, quasi ueritus, ne quid de tanto mysterio secus diceret quàm oporteat, de quo recentiores quidam quàm illotis (ut aiunt) pedibus, quid nõ disserunt, quid non definiunt? Vtinam illud saltem aperuisset, à quibus, quo tẽpore, quo cultu, quo ritu, quibus uerbis consecrari soleat panis ille mysticus, ac sacrosanctũ dominici sanguinis poculũ: è cuius indigna tractatione Paulus crebros morbos ac mortes nasci docet: qui sermo nos quoq; circumspectiores reddere debet, ne forte lues, quæ compluribus iam annis paßim grassatur, hinc nobis orta sit. Tractat autem indignè non solùm qui libidine pollutus accedit, sed multò magis qui liuore, qui odio, qui uirulentia, qui obtrectatione, qui uindictæ studio cõspurcatus, alijsq; hoc genus uitijs, quæ suapte natura ex diametro pugnant cum Christiana charitate, quam hoc mysterio repræsentamus. Plenius aliquantò disserit de dotibus linguarum, interpretationis, prophetiæ, cæterisq;, in quorum locum postea succeßit cantus ecclesiasticus, sacra lectio & concio. Nam dona sanationum & Apocalypsis, iam olim nos destituerunt, posteaquàm frigescente charitate, & languescente fide, magis ab humanis præsidijs pendemus, quàm ope cœlesti. Attingit nonnihil & de iurisdictione ecclesiastica, cùm prohibet adiri

Eucharistiæ mysterium.

Pestes unde.

Dotes priscæ.

adiri iudices ethnicos, ac lites pecuniarias per Christianos arbitros transigi iubet. Quin & sibi cognitionē iudiciariā uendicat, cū ait: Vbi uenero, in ore duorū aut triū testiū stabit omne uerbū. Rursus in executione demōstrat autoritatē apostolicā, tradens satanæ uirū, qui patris uxorem sibi adiunxerat: in cuius rei locum nunc successit excommunicatio, quæ hisce tēporibus, mea sententia, plus satis in promptu est, dum passim & quālibet friuolis de causis intentatur fulmen illud terrificum, nec unquam acrius, quàm cùm pecuniola periclitatur: cùm Paulus, ni fallor, præter Hymeneum & Alexandrū, unum modò tradiderit satanæ: illos quòd pertinaciter obsisterent Euangelio, cùm haberentur Christiani, quos ut dānatos legimus, ita non legimus restitutos: hunc ob publicū uulgoq; notū incestum: & tamen nec in hūc pronuntiauit, nisi ex cōmunibus omniū suffragijs: nec usquam hominis nomē prodidit, in dānando crimen notasse contentus: in reconciliando ne criminis quidem facit mentionem, ut in flagitium sæuitum intelligas, nō in hominem. Neq; tum aliud erat tradi satanæ, quàm ad tempus uitari à cæteris, quo pudor ad resipiscentiam adduceret. Nam id admiscet sententiæ Paulus: in afflictionem carnis, ut spiritus saluus fiat in die domini: ut ipsa quoq; seueritas, qua medetur malo, spiret apostoli charitatem. At mox eundem quanto studio commendat Corinthijs, ut correctum blandè recipiant in suum consortiū, sollicitus ne grauiore mœrore absorberetur. Hac pœna tum erat contenta lenitas apostolica. Ad hæc cū plures essent qui peccarāt, in unum modò, quo sit alijs exemplo, uoluit animaduertere, sed miti supplicio, imò remedio potius quàm supplicio. Cæteros per epistolas crebris minis territat, quo resipiscant, ueluti non habiturus sæuiendi ius

Iurisdictio ecclesiastica.

Excommunicatio.

Particula tum, notat apostolorum prima tempora.

ius in eos, qui sua sponte resipuissent. Nunc quàm tyrannicè sæuimus in plebeculam, ipsi nobis grauiorum scelerum conscij? Sed interim, huius incesti damnati ac recepti argumento, explosum est dogma Montani ac Nouatiani, qui lapsum grauiter à baptismo non recipiunt in gregem Christianũ. Quanquam Augustini temporibus semel dũtaxat dabatur locus publicæ pœnitentiæ, ne frequenti usu uilesceret remedium, etiam si relapsis in idem flagitium non adimit ueniæ spem apud deum, hac de re pluribus disserens in epistola ad Macedonium, quæ nunc habetur quinquagesimaquarta. Ab eodem exemplo natæ sunt canonicæ satisfactiones, quas olim seueri ßimas fuisse testantur ueterum põtificum decreta. Ab his rursus ortas apparet, quas nunc uulgò uocant indulgentias: quibus utinam nobis contingat tam pietate ditescere, quàm quorundam arcæ nummis locupletantur. Ac primùm de pœnis solennibus ab episcopo indictis, relaxabatur aliquid, sed ut parcè, ita non nisi ob graues piasq; causas: nunc paßim uenditur purgatoriæ carnificinæ remißio: nec uenditur modò, sed obtruditur nolentibus, non iam dicam ob cuiusmodi causas. Iam pseudapostolos, tametsi Paulus sciret esse pestilentißimos, tamen tolerat ad tempus, ne sæuiens in paucos, publicum ecclesiæ statum perturbaret: nõ abhorrens ab Augustini sententia, qui quosdam clàm, non palàm arguendos putat, ne ad maiorem insaniam concitentur, & ex flagitiosis fiant uel tyranni, uel hæresiarchæ. Quin & in ferendis legibus apostolico munere fungitur. De matrimonio cõcesso aut inconcesso, pari & impari, de digamia, de diuortio: quorum alia suadet ut utilia, rursus alia præcipit ut necessaria. Ex his quædã mea sẽtẽtia satis, ne dicã plus satis, mordicus tenemus, ueluti de diuortio: quædam

Indulgẽtiæ.

Leges apostolicæ.

quædã prorſus abrogata ſunt: ueluti quod Paulus ſuadet, ut uxor Chriſtiana adhæreat ethnico marito, ſi is nõ quærat diuortium. Præſcribit & de carnibus idolothytis, de quibus & in Actis decernũt Iacobus & Petrus, quod nũc fortaſſe locum nõ habet, cũ nemo iã ſacrificet dæmonibus. Etiã ſi huic quoq; decreto iam derogatũ eſt, quòd ſuffocato et ſanguine ueſci nefas nõ habeatur. At Ambroſius ſub interdicto ſanguinis, omnium animãtium, quæ ſanguinem habent, eſum prohibitum interpretatur: & ob id à Græcis ex ſuperuacuo adiectum de ſuffocato, quòd qui prohibet ſimpliciter, ne ueſcamur pecude, idem prohibet edere de ſuffocato. Verùm an Ambroſianæ ſententiæ ſubſcribendũ ſit, alij uiderint. Mihi purioris Chriſtianiſmi uidetur, magisq; cõſentaneum euãgelicæ & apoſtolicæ doctrinæ, ſi nulli certũ cibi genus præſcribatur, ſed admoneantur omnes, ut quiſq; pro corporis habitu ueſcatur, quæ maximè cõducunt bonæ ualetudini, nõ ad luxũ, ſed ad ſobrietatem, cum actione gratiarum, ac ſtudio bonæ mentis. Sed ut currat oratio, docet hic obiter Apoſtolus, quatenus mos gerẽdus infirmis, & quatenus uitandũ offendiculũ, uidelicet ubi præſens imminet fidei periculũ, & offendiculi occaſio penè eſt inuincibilis, tum reperta & ex priſtino uitæ inſtituto relicta, non nata è nobis & accerſita. Nã an Auguſtino ſit aſſentiẽdum, qui in epiſtola quadã ad Publicolam, in qua uarias quæſtiones tractat huius argumẽti, exiſtimat ſimpliciter eſſe rectius fame mori, quàm immolatitijs carnibus fortè repertis ueſci, ſi conſtet eſſe immolatitias, aliorũ eſto iudiciũ: cùm Paulũ hic nihil offendat, niſi infirmi offendiculum, palamq; clamitet nec idolũ, nec idolothytũ eſſe aliquid: & indignetur quòd malè audiat ob id, pro quo ipſe gratias agit. Quo ſcrupulo ſublato, quid

eſt cur

est cur fame moriatur Christianus? Neq; enim similia sunt, quæ cōfert in libro de bono coniugij, suscipere liberos, & mori fame. Neq; Paulus hanc admiscet circunstantiā, quin potius abstinere pro tēpore iubet, cū undeuis alioqui suppetat quo uentrē sedare poßis latrātem. Si mihi conceditur furtiuo cibo uitam prorogare, cur ob alienam suspicionem mori iubeor? Atq; hæc quidem tum erant constitutionum ecclesiasticarū rudimenta, cùm nondum de dignitatibus ac præbendis, nondū de pallio & usu pallij, nondū de decimis prædialibus ac personalibus, nōdū de represalijs quæstio uerteretur. Ad hæc aperitur nonnihil de censu, salarioq; sacerdotū, cùm palàm inculcat æquum esse, ut qui seruiunt Euangelio, uiuant ex Euangelio: sed uiuant, non ditescant, non satrapas agant, neq; uiuant tamen, nisi seruiant & aßideant altari. Quanquam ipse ius hoc alijs defendens, sibi nō usurpat, etiā si plus omnibus in Euangelij negotio laborans. Hanc egregiā ac uerè generosam Pauli mentē tot iam seculis nō uideo qui studeat æmulari. Nihil gratis geritur, imò exigitur præmium, nec præstatur officium, cùm apostoli ultro delatis sint usi, Paulus ne delatis quidem. Colliguntur & pecuniæ, sed quæ sponte conferebantur ab his, quibus supererat, nō extorquentur: & colliguntur in usus sanctorū egentium, nō in luxum ditiorū: & ita colliguntur, ut hinc nec ad Paulum, nec ad Titum, per quos agebatur negotium, quicquā omnino compendij rediret. Vnde pòst natum apparet, ut ecclesiæ multorum opes cōmitterētur in uiduarū ac senum aliorumq; neceßitates eroganda, quas postea quorundam improbitas in suā uertit tyrannidem. Mittuntur ultro citroq; legati, quibus & suus habetur honos, tum in excipiēdo, tum in deducendo: sed opinor pompam fuisse frugaliorem, quàm hodie uidemus

Cēsus sacerdotum.

Collatio.

Legationes apostolicæ.

demus. De mandatis enim nihil disputo. Gratulandum au ctis ecclesiæ rebus, si cum splendore strepituq; tantundem creuit religio. Neq; tamen id tēporis apostolis sua defuit dignitas ac maiestas, non defuêre præsidia. Iactat Paulus arma sua non carnalia, sed spiritualia: potentia, nō armatis ferro copijs, sed præsidio dei: non ad demoliendas urbes, nō ad deprædādum populū, aut trucidādos homines, sed ad deijciendam omnem cogitationē erigentem sese aduersus cōsiliū dei. Ea cuiusmodi sint, clarius etiā explicat Ambrosius in libro de uiduis: Ecclesia, inquiēs, non armis secularibus uincit aduersarias potestates, sed armis spiritualibus, quæ sunt fortia deo. Ac paulò pòst: Arma, inquit, ecclesiæ, fides: arma ecclesiæ oratio est, quæ aduersarium uincit. Succinit huic sentētiæ Nicolaus papa, cuius uerba referūtur in sentētijs theologicis lib. 4. dist. 37. §. His adijciendum. His armis, his copijs, & sic instructo milite Paulus bellator inuictus subacta Græcia, magnaq; minoris Asiæ parte, Romanū aggressus est, ac cepit imperiū, tū nullis regum armis expugnabile. Quicquid autem terrarum subegit, Christo subegit, nō sibi: cuius præsidijs hoc ipso ducē inuictū præstitit, quòd nullis humanis præsidijs niteretur. Cœleste regnū, cœlestibus armis asseruit, & euāgelicam militiā, euangelicis opibus gessit. Coriarius pontifex, peripsema mundi, sed electum organum Christi, cuius humili sublimitate, & fecunda infantia, atq; eloquēti balbutie suum nomen uoluit per superstitiosam Iudæam, per eruditissimam Græciam, per regnorum omnium reginam Romam illustrari: in quem uerè competit, quod olim in Periclem, nisi fallor, dictum est, Fulgurat, tonat ac miscet, non Græciam modò, quemadmodum ille, uerumetiam uniuersum terrarum orbem. Cæterùm illud interim mirari

Præsidia apostolica.

rari

Pericula nostræ religionis.

rari ſubit, in ipſis ſtatim initijs ac rudimentis periclitatam fuiſſe doctrinam euãgelicam, ni Paulus omni, quod aiunt, pede contrà ſtetiſſet, nõ aliter quàm fœtus quidam de uita periclitantur, priuſquam in uitam emerſerint. Tanta zizaniorum uis coorta eſt, quæ teneram etiamnũ & herbeſcentem Chriſti ſementem penè obruit: mox philoſophia mũdana, mox Iudaica ſuperſtitio, ceu de cõpoſito iunctis copijs in Chriſtum conſpirabat, philoſophia diſſuadebat reſurrectionem, & humanis argutijs nõnihil uitiare cœpit Euangelij ſynceritatem. Iudaiſmus totum Moſen uel uſq; ad circuncisionis iniuriam nobis inuexerat, ac cœleſtem illã philoſophiam ad craſſas frigidasq; cæremonias

Gen. 16. & 26.

pertraxerat, niſi ſtrenuiſsimus hic Iſaac noſter tot puteos euangelicæ uenæ, tot fontes uiui laticis aduerſus Philiſteos, omnia terra opplẽtes, aperuiſſet. Philoſophia tũ per moroſophos ſuos libris ac linguis, per tyrannos gladijs etiam graſſabatur in puſillum ac ſimplicem Chriſti gregem, ueſtigijs & in hæc uſq; tempora relictis. Iudaiſmus per apoſtolos perſonatos, ſub umbra prætextuq; pietatis pernicioſius etiam irrepebat, adeoq; totam Chriſti ſegetem occupauit, ut ne nunc quidem reuelli poßit. Certè diuus Auguſtinus in epiſtola quadam ad Ianuarium, quæ nunc habetur numero C X I X. teſtatur in Africa tanta ſuperſtitione obſeruari ſolere pelluuia, quorum meminit &

Satyra ſexta, Obſeruant ubi feſta mero pede ſabbata reges.

Iuuenalis, ut grauius corriperetur, qui per octauas ſuas terram nudo pede tetigiſſet, quàm qui mentem uinolentia ſepeliſſet: ſtomachans & indignãs eccleſiam Chriſti, quã pauciſsimis celebrationũ ſacramẽtis miſericordia dei eſſe liberam uoluit, tot ſeruilibus oneribus premi, ut tolerabilior uideretur cõditio Iudæorũ, qui etiamſi tẽpus libertatis non agnouiſſent, legalibus tamen ſarcinis, nõ humanis

præſum

præſumptionibus ſubijcerentur. Sed huiuſmodi zizania utcunq; tolerat, licet inuitus: illud nullo pacto ferendũ putat utpote palàm repugnans fidei ſanæ doctrinæ, quòd quidam ſic ab eſu carniũ abſtinerẽt, ut eos qui ueſcerẽtur, pro immundis ducerẽt. Extant & huius ſuperſtitionis hiſce temporibus non obſcura ueſtigia, plerìſq; bonam pietatis partem in ciborum delectu ponẽtibus, quos ex æquo deus creauit ad ueſcendum, cum gratiarũ actione. Nec hic minus præpoſterum iudicium, quàm apud Afros in pedum lotione, dum nemo ferè non grauius crimen exiſtimat, die ſabbati carnibus ueſci, quàm mẽdaci uirulentia famã fratris inceſſere, aut etiam hominẽ ferro iugulare. Erant qui iuxta Pauli uaticiniũ in totũ prohiberent nubere. Ex qua ſuperſtitione relictũ uidetur, quod diuus etiã Gregorius Romanæ eccleſiæ uſu receptũ, præcipit obſeruandum, ut uir qui cum uxore propria rem habuiſſet, abſtineret aliquandiu ab ingreſſu tẽpli, nec ingrederetur niſi lotus, nocte, ut ait ille, flumine purgãs: ac rei ſuperſtitioſæ cauſam adfert, non addã qualem, nimirũ hanc, quòd licet honeſtũ ſit matrimoniũ, tamen uoluptas, ſine qua non conſtat coitus, nullo modo poſsit eſſe ſine culpa. Quod dico, refertur in ſententijs theologicis lib. 4. diſt. 31. §. Sed fortè aliquis. Ficulnum uerò auxiliũ eſt, quod ibi cõminiſcitur magiſter hoc intelligendũ de congreſſu per incõtinentiã: qui dicit, nullo modo, nihil excipit. Quin & aliarũ hæreſeon, quã-uis ſublata ſint uocabula, tamen reliquias ac ceu cicatrices quaſdam licet hodieq; deprehendere, uelut eorũ, qui dicebantur Eſſeni, qui Ebionitæ, qui Apoſtolici, qui Pſalliani ſiue Euchitæ, ne quid attingã de Simoniacis, quæ uox iam olim habetur inter obſoletas. Verùm huiuſmodi ſectarum diſsidia, quibus poſtea totus propè conflagrauit orbis, Hæreſes antiquæ.

præsertim Ario duce, rebus tam ambiguis, ut incertum esset utrò se mundus inclinaret, uiuo etiam Paulo pullularunt, non de condonationibus, aut applicationibus, aut id genus alijs, quæ nunc obtorto collo trahimus ad fidei materiam: sed de resurrectione mortuorum, quæ caput ac basis est nostræ professionis. Aduersus hanc pestem, quanquam acerrimè depugnat Paulus, tamen adhuc uereor ne spiret etiamnum in quorundam animis hæc excetra: quandoquidem apud Italos quotannis in publicis concionibus conantur asserere resurrectionē, existimantes rem in portu sure, si docuerint Aristotelem nō sustulisse prorsus immortalitatem animarum. Nihil enim interim dicam de cōuiuiorum fabulis. Porrò quid credant alij, non est meum diuinare: certè, quod est in propatulo, sic uiuunt quidam, præsertim potentes in hoc mundo, quasi de futuro seculo nihil omnino credant. Atq; utinam hic quoq; Paulus aliquantò plus lucis nobis aperuisset: qualiter extent animæ semotæ à corpore, & ubi nam extēt, an fruātur immortalitatis gloria, an impiorum animæ iam nunc crucietur, an eis subueniant nostræ preces, aut alia benefacta, an indulgentia summi pontificis subitò liberentur à pœnis, quando uideo multos super hisce rebus ambigere, aut certè disputare, quod superuacuū erat, si Paulus apertè definisset.

Vita Christianorum. *Ad hæc cùm in Christū renatos conueniat ueterem hominem exuere cum actibus & affectibus suis, tamen uidemus adhuc Euangelio recenti, præsidente Paulo, libidinē, auaritiam, contentionem, ambitionē, dißidia, cæterasq; pietatis ac bonorum morum pestes in populum irrepsisse, quædam uitia ex superiori uita relicta, non potuisse prorsus atq; à stirpe reuelli, ne quis admiretur his tēporibus esse, in quibus, quia refrixit charitas, abundet iniquitas. Quin*

uiuo

uiuo etiamnum Paulo ingresserāt sese pseudapostoli, qui rem euangelicam in suum quæstum uerterent, qui Christi gloriam in suam tyrannidem transferrent, qui se prædicarent magis quàm deum: qui pro Christo mundum, pro spiritu carnam docerent: qui cœlesti doctrinæ, doctrinas hominum admiscerēt: qui fundamento Christo structurā indignam inducerent, hoc nocentiores hostes ecclesiæ, quòd hæc agebant sub prætextu Christi, quòd apostolorum titulo personaq; commendati. Atq; utinam hodie nullos haberet pseudapostolos ecclesia Christi. Vtinam omnes, qui in Euangelij prædicandi uices successerunt, ad exemplum Pauli, Iesum Christum non ad quæstū, non ad ambitionē, non ad gratiam potentum, non ad odium aut fauorem hominum, sed purè synceréq; prædicarent. Paulus enim ipse uinculis alligatus gloriatur sermonem domini non esse alligatum. Nunc proh dolor cernere est quosdam, qui potentum salarijs in hoc ipsum uelut autoramento redēpti, nō tam ea prædicāt, quæ faciūt ad Christi gloriam, quæq; ad ueram pietatem, quàm quæ cōducunt ad uenanda sacerdotia, ad illaqueādas dignitates, ad irretiēdos episcopatus: ibi fortes ac uocales, ubi nō tuta modò, uerumetiam quæstuosa est adulatio, rursus ubi dānosa ueritas, magis muti uel ipsis piscibus. Quòd si sal insulsus esse cœperit, quid superest, unde saliatur insipidus popellus? Si lumen uertitur in tenebras, quid discutiet imperitæ multitudinis caliginem? Si pastores uertuntur in lupos, quæ spes gregi? Si cæci sunt qui uiæ duces agunt, quis reuocabit ab errore? Si caupones sunt, qui patres esse debebant, quis erit usquam synceritati locus? Adeó ne plus apud nos ualet hominum terror, quàm timor dei? Plus humanis, quàm diuinis præmijs commouemur. Nisi forte nobis ipsis primùm

Pseudapostoli.

2. Tim. 2.

adulamur, quo perditius adulemur alijs. Paulus non patitur quenquam mortalem prædicari, non patitur Euangelij laudem in homines transferri. Nunc quidam uelut antiquato Christo, nouũ idololatriæ genus inuehunt, ex hominibus, ut ita loquar, deos facientes. Interim imponitur plebi, interim populus non simplici premitur tyrannide. Hæc pleriq; perspicimus, & tacemus: nec solùm tacemus, sed diuersam etiam partem adiuuamus. Fateor, inquimus, esse rectum, sed tutum non est. Si apud Christianos tutum non est Euangelium purè libereq́; prædicare, ubinam id tutò fiet? Quòd si hic metus apud omnes æquè ualuisset, quis nobis tradidisset Euangelium? Et ideo fortaßis procerum aures ægrius ferunt uera consilia, quòd nimium illas assuefecimus assentationi. Non hæc loquer quo quenquam taxem, utinam nulli sint, in quos hæc uerè competant. Non produntur à me, sed ipsi sese libris editis, ipsi se publicis concionibus quotidie produnt, tam impudenter assentantes, ut ipsis etiam mimis sint deridiculi. Vox ea, quam pietati dicatam esse oportebat, seruit quæstui: quæ docere debebat regnum cœlorum, subseruit regno mundi: quæ Christi mysteria debebat enarrare, narrat hominum somnia. Euangelica tuba, quam intẽdi iubet Esaias ad ebuc
Esa. 1. *cinandam dei gloriam, in citharam uersa, delinit aures hominum. Lingua, quam idem gloriatur sibi datam eruditam, ad reuellenda uitiorum plantaria, ad inserenda semina pietatis, ad usum longe diuersum accommodatur, docens quod non oportet, & insectans quod laudatum oportuit. Lingua canis, qua decuit cum mansuetudine mederi uulneribus nocentium, sæpe lacerat famam innocentum, imò, quod est fœdius, benemerentium. Hæc nobis uice teli est, quo confodimus, si quis nos offendat, imò si nec offendat,*

offendat, sed officio prouocet. Dicas medicam illam linguam, uersam in linguam uiperæ. Quin potius Paulinam imitamur linguam, quæ præter dominũ Iesum nihil sonare potest. Quin potius meminimus prædicatorẽ angelum esse domini, è cuius ore populus legem expectat dei, non conuitia in membra Christi, plurimumq; interesse inter hierophantam & sycophantam, inter theologũ & spermologum, inter doctorẽ & delatorem. Hic episcoporum partes desiderãtur, quorum est curare, ne passim cuiuis detur locus apud populum concionandi. Nec satis esse credamus ad munus apostolicum obeundum, gestare cucullam. Non omnes qui linguam habẽt, cor habent: sed his de rebus aliâs fortasse commodius dicetur. Nunc ut ad id, quod in manibus erat, redeam: Cùm Paulus noster ubiq; uafer sit ac lubricus, in his tamen duabus epistolis sic Polypum ac Chamæleontem, sic Proteum ac Vertumnum quendam agit, ut cum Corinthijs plus quàm Græcis agens, quodam modo iuxta uetus prouerbiũ πρὸς κρῆτα κρητίζειν uideatur, in omnia se uertens, quo illos transfiguret in Christum. Adeò ceu per uarios labyrinthi flexus, sese uoluit ac reuoluit, subinde alius atq; alius nobis prodiens. Quàm supplex ac blandus alicubi, obsecrat per mansuetudinem Christi, rogat, ut ferant stultitiam suam aliquantisper: rursus austerus ac minax clamat: An experimentum quæritis per me loquẽtis Christi? Alibi sese deijciens peripsema se uocat, abortiuum & indignum apostoli nomine: ac mox ingens & erectus summis etiam apostolis se præfert: hic humi repit, illic è tertio cœlo nobis apparet. Nunc collaudat Corinthiorũ pietatem, mox in uitia illorum detonat. Quædam palàm exigit, quædam ceu per cuniculos insinuat. Alicubi imperitus sermone, nihil nouit nisi Vafricies Pauli.

Iesum, & hunc crucifixum: alibi sapientiam loquitur inter perfectos. Alicubi cordatum ac sobrium agit, ac rursus alibi sumit sibi stulti parumq; sobrij personam. Nunc suũ ius sibi fortiter asserit, mox illus blandè remittit. Ex animo loquitur alicubi, est ubi ἀρωνεύει. Condonate, inquit, mihi hanc iniuriam. Reperias ubi sibi parum constare uideatur, ita sui dißimilis, aut maximè tamen sit sui similis: ita inconstans, ut maximè constans. Nusquam enim non agit Christi negotium: nusquam non consulit gregis sui cõmodis, fidi medici ritu, nullum remediorũ genus nõ admouẽs, quo perfectam sanitatẽ suis restituat. Sudatur ab erudirißimis uiris in explicandis poëtarum ac rhetorum consilijs, at in hoc rhetore longè plus sudoris est, ut deprehendas quid agat, quò tendat, quid uetet, adeò stropharũ plenus est undiq;, absit inuidia uerbis. Tanta uafricies est nõ credas eundem hominem loqui. Nũc ut limpidus quidam fons sensim ebullit, mox torrentis in morẽ ingenti fragore deuoluitur, multa obiter secũ rapiens: nũc placidè leniterq; fluit, nunc late, uelut in lacum diffusus expatiatur. Rursum alicubi se condit, ac diuerso loco subitus emicat, cùm uisum est, miris Mæandris, nunc has, nunc illas lambit ripas, aliquoties procul digressus, reciprocato flexu in sese redit. Quo magis admiror quosdam, qui cùm uix primoribus labris gustarint rudimenta gramatices, nec omnino sciant quid sit dicere, tamen Pauli linguam intelligere, rem facilem, ac penè puerilem existimant. Quid nos præstiterimus, aliorum erit iudicium. Ambrosium ac Theophylactum Bulgariensem episcopum potißimum secuti sumus, quorum hic tametsi recentior est, tamen ueterum interpretum Græcorum commentarios legit, qui nobis interciderunt. Et tamen hos duos sic habuimus in cõsilio,

ut sem

ut semper id amplecteremur, quod ex sententia Pauli maxime uideretur. Fidei meæ Paulum ipsum testem facio. Video præfationem æquo lõgiorem, nec habeo quo lemmate culpam deprecer, nisi quòd hic error mihi cum multis cõmunis est, hac præsertim tẽpestate, & amor erga te meus me fecit aliquantò loquaciorem. Celsitudinem tuam incolumem, ac florentem nobis quàm diutißimè seruet princeps ac dominus noster Christus Iesus. An. M. D. XIX. nonis Feb. Louanij.

IN EPISTOLAM AD CORINthios priorem argumentum per Desid. Erasmum Roterodamum.

Corinthus Achaiæ metropolis olim erat, ob portuum commoditatem (est enim Isthmos) emporium totius Asiæ tum celeberrimum, tum opulentißimum. Ferè fit autem, ut eiusmodi ciuitatũ mores multò sint corruptißimi, quòd undiq; ex omni natione, non tam mores quàm uitia solent importari, & magnam uitæ licentiam negotiatorũ genus sibi uẽdicat. Proinde Corinthij, tametsi prædicatione Pauli iam pridem euangelicam doctrinã accepissent, tamen adhuc ingenij uitæq; prioris uestigia nõnulla, ac reliquiæ manebãt, adeò ut periculũ esset, ne per philosophos crucis prædicationem, ut humilem & indoctam fastidientes, & pseudapostolos ad Iudaismũ inuitantes, à Christi synceritate alienarẽtur. Vsq; adeò ardua res est, & ab ijs in quibus natus sis, & quibus diu assueueris, in aliũ hominem transformari. Quin diuus Hieronymus in præfatione secundi libri commentariorum, quos scripsit in epistolam ad Galatas, testatur: sua etiamnum ætate apud Achaicos horum, quæ Paulus Corinthijs obijcit, extitisse reliquias,

cùm hodie ſatis eſſe putemus, aquula modò tingi, ut ſubitò fias abſolutus Chriſtianus. Paulus igitur ſciens, non minoris eſſe uirtutis parta tueri, quàm paraſſe: filios ſuos quos magno ſtudio Chriſto genuerat (nam ſeſquiannum apud illos egerat) pari ſtudio ad Chriſtum reuocat, & in euangelica doctrina confirmat, nunc apoſtolica ſæuiens autoritate, corripiens, obiurgans, ac minitans deniq;: nunc paterno affectu blandiens, atq; exhortans, & neceſſariæ reprehenſionis acrimoniam laudis admixtu leniens, ac ſapiētum medicorū exemplo, amarū abſynthij pharmacum prælito melle cōdulcans, ſingulisq; malis oportuna admouens remedia. Primùm opulentiæ comes ſolet eſſe tumor, ac ferocitas. Et inter feroces plerunq; factiones oriuntur, dum nullus alteri uult cedere, & ſe quiſq; potiorē ducit. Ad hæc opes comitatur luxus, & gulæ ſtudiū. Luxus libidinem comitem trahit. Porrò negotiatorum peculiaris eſt auaritia. Neque uerò ſolùm tumebant opibus Corinthij, uerumetiam Græcanicæ philoſophiæ ſupercilio, qua deſtitutos cæteros ut barbaros deſpiciebant. Tumoris erat, quòd ex dignitate apoſtolorum, à quo quiſq; fuerat baptizatus, efferrent ſeſe. Hinc illæ diſsidiorū uoces, ego Apollo, ego Cephæ, ego Pauli. Præterea quòd ne in cōuenticulis quidem ſolennibus ſatis inter eos cōueniret, cùm in donis ſpiritualibus ſibi quiſque placeret: & dum in eodem dono ſibi nolunt inuicem cedere, tumultus & confuſio naſceretur, adeò ut in publico conuentu mulieres etiam loquerentur, ac docerēt. Porrò luxus ſimul & tumoris erat quòd quoties ad ſacroſanctam cœnam conuenirent, quam Paulus dominicam uocat, in qua maximè conueniebat præſtare Chriſtianam concordiam, diuites nonexpectatis tenuioribus cibum caperent, & uſq; ad temulentiam ſeſe

ingurgitarent, esurientibus cæteris: ut iam non solum dissi dium illic esset, & intemperantia, uerumetiam indecora quædam inæqualitas, quā dominica cœna nesciebat. Iam *partim tumoris, partim philosophiæ uitium erat, quòd* Paulum *quidam illorum, ut tenuem atq; humilem, deinde ineloquentem & imperitum fastidirent.* Proprium *uerò philosophiæ fuit, quòd resurrectionem mortuorum, fidei nostræ basim, in dubium uocarent. Luxus erat, quòd promiscuè uescerentur ijs, quæ tum simulacris dæmonū immo labantur, nō uitato offendiculo infirmorū.* Libidinis *erat, quæ nusquam gentium regnabat impunitius, quàm* Corinthi, *quòd præter alia repertus sit inter eos, qui patris uxorem, hoc est nouercam suam stupro contaminarit, nec huius autorem flagitij è suo contubernio profligarint: quodq; cum alijs flagitiosis Christianis commercium habuerint, uelut illorum uitijs fauentes. Huc pertinet, quòd præter decorum, & uiri essent comati, & mulieres non uererentur nudo capite conspici in cœtu ecclesiastico, uelut ipso corporis habitu mores effœminatos, ac delicias præ se ferentes. Auaritiæ erat, quòd non de fama, neque de capite, sed de re pecuniaria inter sese lites agitarent, eò gliscente pecuniæ studio, ut Christiani rerū eiusmodi contemptum professi, apud ethnicos & impios iudices litigarēt, magno dedecore Christiani nominis, et adeò non negligerent potius pecuniolæ iacturam, ut ipsi ultro alios in huiusmodi negotijs circunuenirent.* Postremò *de matrimonio inter sese dissentiebant, iam tum asseuerantibus quibusdam Christianis in totum à coniugio temperan dum, cùm uiderent apostolos ab uxoribus suis abstinere.* Morbos *ostendi Corinthiorum, non omnium, sed quorundam, qui ne gregem uniuersum contagio inficerēt,* Paulus

his remedijs occurrit. Primo loco præfatus fiduciam suam de futura illorum cōstantia in Euangelio Christi, seuerius obiurgat ac docet, ne per contentionem humanam in hominibus gloriētur, sed per concordiam ex æquo glorientur in Christo, cui uni accepta ferenda sunt omnia, obiter indicans fontem eiusmodi dißidiorum, animi tumorē esse. Proinde à supercilio mundanæ philosophiæ ad crucis humilitatem reuocat, quæ licet ostentationē non habeat, uim tamen & energiam habet. Indicat & autores huius mali pseudapostolos, qui post Pauli abitū sese ingerebant, declarans se rectum iecisse fundamentū, cauendum ne illi superstruerent, quod paulò pòst esset demoliendum, hoc est, ne quid discerent Corinthij, quod mox esset dediscendum. Deinde ceu pater cum filijs expostulat, quòd huc prouecti sint magnitudinis, ut iam autorem suum uelut humilē contemnāt, nihil non perpetientem Euangelij gratia, cui ob idipsum magis etiam fauere conueniebat. Hortatur autem filios, ne degenerent à patre, neu ultro se pædagogis in seruitutem dedant. Atque hæc quidem potißimùm agit capite I. II. III. & IIII. Porrò quarti finis ad quinti initium mihi uidetur pertinere. De incesto præcipit, & publico consilio decernit, uitandam hominis consuetudinē: partim quo pudore correctus resipiscat: partim ne huius contactu cæteri inficiantur. Admonet autem non hunc modò uitandum, uerumetiam omnes, qui falso titulo Christiani, manifestis flagitijs essent infames. Nam ethnicos non ita oportere uitari, uel quòd nostra non referat, quales illi sint, uel quòd paßim essent flagitiosi, ut omnes uitandi fuerint ei, qui flagitiosos uellet effugere. Hæc agit cap. V. Tertiò de litibus admonet, si quid huiusmodi quæstionum inter ipsos natum esset, quod ipsum tamen inter

Chri

Christianos fœdum uideretur, ob pecuniā, quæ nobis debeat esse uilißima, contēdere: ne res eò procedat, ut ethnici iudices adeantur, sed ipsi per arbitros quoscunq; rem inter se transigant. Idq; agit cap. VI. cuius magna pars ad septimum pertinet, mea quidem sententia, nimirum ab eo loco, quo de matrimonio tractaturus, inter cætera uitia, scortationem, adulterium, & masculam uenerem damnat, idq; prosequitur sub initium proximi capitis: Nescitis quòd membra uestra templa sunt Christi? Quarto loco præcipit de matrimonio, de uiduitate, de impari connubio, de diuortijs, de uirginitate, obiter admonens ob susceptum Christianismum non esse mutandum extremum uitæ statum. Totoq; hoc sermone ita hortatur ad cœlibatum & continentiam, ut tamen coniugij remedium non adimat ijs, quibus opus est. Hoc agitur cap. VII. Quinto docet carnes immolatas simulachris, re nihil differre à cæteris carnibus, & tamen ab his abstinendum, si periculum sit, ne quis ethnicus aut Christianus infirmior, ex eo quod uesceris, existimet te simulacrorum assentiri culturæ. Ab his & huiusmodi uitijs ueterùm exemplo deterret. Idq; agit cap. VIII. ac rursus cap. IX. Nam in medio expatiatur in commendationem sui, tacitè se præferens cæteris apostolis, etiam summis, qui solus omnium Corinthijs gratis impertierit doctrinam euangelicam. Sexto docet quid oporteat obseruari in conuentu publico Christianorū, ne uiri sint comati, ne mulieres nudo capillitio: tum in dominico cōuiuio seruetur cōmunitas & æqualitas: neq; enim illic agi negotium uentris, quod domi rectius agatur, sed mysticis epulis repræsentari cœnā dominicam. Præterea monet, ne quis ob dotem spiritualem sibi placeat, sed suam quisq; dotē in cōmune cōferat cōmodum, exēplo membrorum

rum corporis exhortans, ut reliquis quidẽ donis, quæ contigerunt, rectè utantur, præcipuè tamen enitantur ad charitatem, sine qua reliqua adeò nihil conducant, ut officiãt etiam. Porrò *cùm inter dona spiritus charitati primas tribuerit, proximas tribuit prophetiæ: sic enim uocat enarrationem arcanæ scripturæ.* In *hac admonet uitandum esse tumultum & confusionem.* Id *fore, si uicißim & pauci dicant, mulieribus interim silere iußis, adeò ut nec discendi gratia rogare liceat in cœtu.* Hæc *agit cap.* XI. XII. XIII. & XIIII. *Septimo loco uarijs argumentis astruit resurrectionem mortuorum, declarans qualis & quibus modis sit ea futura.* Atq; *id quidem cap.* XV. Postremo *capite familiaria quædam subijcit, de collatione pecuniæ in subsidia pauperum, de suo ad* Corinthios *reditu.* Postremò Timotheum & *alios aliquot illis cõmendat.* Diuus Ambrosius *putat hanc nõ esse primam epistolã, quam* Paulus *scripserit* Corinthijs, *illam opinor coniecturam secutus, quod capite quinto,* Scripsi, *inquid, uobis in epistola, quasi prius alteris literis super hac re ad illos scripserit, etiamsi* Græci *interpretes dissentiunt.* Hãc *missam putãt per* Timotheum, *cuius semel atq; iterũ facit mentionẽ, simulq; per* Stephanã, Fortunatũ, & Achaicum, *quos illis commẽdat.* Rursus *alij putant ab* Epheso *missam, quòd in calce scribat:* Permanebo *autem* Ephesi *usq; ad pentecosten.* Alij *è* Philippis, *nam hanc inscriptionem habent* Græcorum *codices.* Nec *mihi coniectare licet quid secuti sint, qui ita senserunt, nisi colligunt ex itinere scriptam, ob ea quæ scribit* Paulus: Veniam *autem cum* Macedoniam *pertransiero, nam* Macedoniam *pertransibo.* Ac *mox:* Nolo *enim uos modo in transitu uidere.*

ARGVMENTI FINIS.

PARAPHRASIS
IN EPISTOLAM AD Corinthios priorem per Des. Erasmum Rot.

CAPVT PRIMVM.

PAVLVS non pseudapostolus, nec usurpator apostolici muneris, quales apud uos sunt quidam, sed ascitus ad hanc functionem, ut Christi legatus essem, non legatus hominum. Ascitus autem nō meo merito, sed tantùm quia sic uisum est benignißimo deo patri, ut meo ministerio filij gloria diffunderetur, ne quid fortè uos huius apostoli pœniteat, aut alios desideretis. Paulus igitur ille uobis non ignotus, simulq́; mecum religione frater, muneris societate collega Sosthenes, epistolā hanc scribimus, nō factionibus ac dißidio decertātibus, sed ecclesiæ congregationi, quam dei, cuius iussu fungor hac legatione, bonitas unanimi concordia, mutuaq́;, sicuti Christianis dignum est, charitate conglutinauit Corinthi, nouam ac cœlestem urbem in ueteri condens, & ex humano populo cœlestem substituens, uidelicet repurgatum à pristinis uitijs & cupiditatibus, fastu diuitiarum, supercilio philosophiæ, reliquisq́; morbis, unde solent inter mortales pullulare dißidia ac digladiationes, à quibus oportet longißime abesse, quos idem deus, idem assertor Christus, idem baptismus, eadem religio, idem præmium, tot modis connectit & copulat. Pristinæ uitæ uitia semel gratis abstulit Christus, ut posthac innocentiam restitutam, sanctè uiuendo tueamini. Non enim uestro merito uobis ea parata est: neq; enim eam debetis uel opulentiæ, uel philoso-

Vocatus.

Per uoluntatem dei.

Ecclesiæ Corinthi.

Sanctificatis in Christo Iesu.

phiæ,

phiæ, uel obseruationi legis Mosaicæ, sed Christo Iesu, qui uos semel expurgatos suo sanguine uocauit ad iugem perpetuamq; uitæ integritatem ac sanctimoniã. Neq; uerò sermo hic ad uos solos pertinet, pertinet ad omnes, quicunq; ubilibet terrarũ profitentur nomen domini nostri Iesu Christi, & suis opibus diffisi ab huius pendent præsidio, siue apud Iudæos, siue apud gentes. Eadem est omniũ ecclesia, idem contubernium, uni Christo debẽt ex æquo cuncti, quòd à uitiorũ fœdißimo seruitio manumißi sunt, & ad sanctimoniæ profeßionẽ delecti. Nec locus nec genus discernit Euangelij causam: Christus ex æquo communis est omnium, æquè gratuitum est, quicquid ab illo cõfertur in quoscunq;. Proinde tum illis, tum uobis communem opto gratiã ac cõcordiã, quorum utrunq; non alius præstabit, quàm is cui debetis omnia, deus pater, à quo ceu fonte omnis nostra fœlicitas proficiscitur, ac dominus noster Iesus Christus, per quẽ unum is uoluit esse collata omnia. Gratia tuebitur innocentiam, hanc comitatur concordia. Illa uos à peccatis assertos, deo reconciliat, hæc uos uobis inuicem conciliat. Per illam ita sentitur beneficium, ut autor non ignoretur: per hanc declaratur, quòd nõ titulo tenus modo, uerumetiã ipsa re Christianismũ sitis amplexi. Per illam cœlestis beneficentiæ participes estis, per hanc quod diuinitus accepistis, pro modulo uestro uicißim alij in alios transfunditis. Est per diuinam munificentiam, de quo uobis gratuler, atq; illi gratias agã. Est rursus quod in uobis desiderem, quodq; correctũ malim. Sũt inter uos facti qui prisfeßioni suæ respondeant, sunt in quibus pristinæ uitæ reliquias uestigiaq; agnoscas. Nam ut uestra commoda pro meis duco, ita si quid secus est, mea referre puto. Proinde non cesso gretias agere deo meo uestro nomine, quòd

Inuocãt nomen D. Iesu Christi.

Gratia & pax.

In omnibus diuites facti estis.

quòd huius bonitate, sic exhuberarit in uobis Christi munificentia, ut qui antehac opes terrenas, fluxas ac tẽporarias uenabamini, nunc cœlestibus nec unquã perituris opibus Christi beneficio sitis locupletati, quæ solæ uerè beatos reddunt. Nullũ est enim uel sermonis, uel scientiæ donum, quod non sitis appliter assecuti. Dudũ inanis philosophiæ supercilio tumebatis, nunc pro falsa uerã amplexi sapientiã, colitis modestiam. Quondã humana eloquentia freti uobis placebatis, nũc cœlitus afflatis linguis, cœlestia loquimini. Atque in eo quod optimum esse cognostis, constanter perstitistis, unde & Euangelij ueritas, & Christi fides per uos facta est illustrior confirmatiorq́; dum ipsa re declaratum est omnibus, quod in uobis gestum est, non esse gestum humanis aspicijs, sed autore deo, qui suis dotibus additis nostram prædicationẽ cõprobauit. Quamuis enim nec Petrũ nec Iacobum uidistis, quos quidam uel solos, uel præcipuos apostolos esse putant, tamen nihil est earum rerũ, quibus deus solet apostolorũ ministerium cõprobare, in quo uideamini cæteris inferiores: ut satis liqueat, licet diuersus sit minister, autorem eundem esse, cùm idem effectus consequatur. Iam ut ista ceu pignora immortalitatis futuræ tenetis, ita ex his quæ cernitis, fidem eorũ colligentes quæ non cernitis, expectatis diem illum quo Christus, qui nunc in membris suis adhuc laborare uidetur, palàm aperiat maiestatem suam, segregans impios à pijs, & omnem afflictionem à suis depellens. Huius diei desiderio toleratis incõmoda, huius metus cõtinet uos in officio. Siquidem, ut perperã damnent aut absoluant homines, certè dies ille certis calculis, aut æternis supplicijs addicturus est, aut immortalitati destinaturus. Nec est quòd diffidatis. Quẽ olim estis habituri iudicẽ, nunc habetis opitulatorẽ.

Sicut testimo Christi confirm.

Vt nihil desit i ulla gratia.

Expectantibus reuelationem.

Qui & confirmabit uos

Huius

Huius muneris est, quòd ab erroribus pristinæ uitæ sitis ad innocentiam restituti: eiusdem munere continget, ut quemadmodum cœpistis piam puramq́; uitam agere, ita perseueretis esse moribus inculpatis, ne quid reperiat in uobis dies ille formidabilis domini nostri IesuChristi, quod atrum calculum mereatur. Id ita fore cōfido, non meis aut uestris præsidijs, sed dei bonitate fretus, qui neminem sua spe destituit, neq; quicquam non præstat, quod pollicetur. Is cùm gratuito fauore suo uos asciuerit, & adoptarit in consortium unici filij sui domini nostri Iesu Christi, fauebit & in hoc adnitentibus, ut in adoptionis honore perseueretis, nec excidatis ab hæreditate, cuius iam arrabonem tenetis. Hactenus dictum est, de quibus uobis gratuler, & in quibus cupiam uos uestri similes esse, & in quibus uos usq; progredi uelim. Nunc accipite, quid in quibusdā uestrum desiderem, quidq́; mutatum oporteat, & in quo magnopere uelim, ut uestri dißimiles sitis. Non est opus ut doceam, quid deceat profeßionem uestram, quod ipsi non ignoratis. Tantùm obtestor fratres charißimi, per nomen domini nostri Iesu Christi, quod optimo iure sacrosanctum est omnibus illi semel initiatis, ne uestra cōcordia fœdis dißidijs scindatur, sed animis pariter ac linguis consentiatis, ut uerè sitis unum corpus, membris omnibus inter se cohærentibus, integrū. Mundana sapientia dogmatis & placitis uarijs discinditur, & hinc familiarum ac sectarum æterna certamina. Christianæ philosophiæ eadem apud omnes sunt dogmata, neq; nouit istos sectarum & opinionum humanarum riuulos. Vnus est omnium preceptor & autor. Proinde par est, ut quemadmodum animorum consensu iunguntur huic initiati philosophiæ, ita temperent à uerbis, quæ dißidiū sonēt. Intus dissentire impium

ἀνέγκλητοι.

Obsecro autem.

Eodem sensu eadē sententia.

impium est, uerbis pugnare fœdum. Ac ne me putetis hæc uana suspicione colligere, delata sunt ad me per eos, quorum pietas & integritas fidem mereatur. Nostis Chloën, *religione spectatam fœminam, nostis huius suæ patronæ non dissimiles familiares. Ab his dum & uestris fauēt commodis, & meis curis auxiliantur, accepi inter uos esse contentiones, ceu factionibus quibusdam inter se decertantibus. Quid enim aliud sonant ista uerba, quæ passim inter uos audiuntur? dum (exempli gratia) hic dicit:* Ego sum Pauli: *ille rursus, ego* Apollo: *alius, ego sum* Cephæ: *alius ego sum* Christi. *Quid? an non hæc factionum & sectarū sunt nomina? Sic ex his, qui stultam huius mūdi sapiētiam sectantur, alius* Pythagoram, *alius* Platonem, *alius* Aristotelem, *alius* Zenonem, *alius* Epicurum, *alius alium atque alium autorem iactat, & pro suo quisq; cum altero belligeratur. Nobis unicus est autor, eadem placita, idem scopus, & unde ista nominum uarietas? Num sectus est Christus, & à seipso dissidens? Cur huius professionis gloriam, quæ tota uni illi debetur, partimur in homines, ex ministris autores facientes? Cui debetis innocētiam? non'ne ei, qui lauit uos suo sanguine? Cur igitur aliud nomen prætexitur, quàm eius cuius est beneficium? An* Paulus *pro uobis crucifixus est? ut ita loquar docēdi gratia. Si soli Christo debetis hoc beneficiū omnes, & ex æquo debetis, quandoquidem pariter mortuus est pro omnibus, cur diuersorum hominum titulos uobis asciscitis, uelut illis tribuentes, quod uni* Christo *acceptum ferri oportuit?* Per baptismū inserimur Christo, *& huius nomine baptizamur, unde uis omnis baptismi proficiscitur. Quî uerò cōuenit* Pauli *uos dici potius quàm* Christi, *cùm nō* Pauli *nomine, sed* Christi *nomine sitis baptizati? Si per hanc occasionē glo-* Aut in nomine Pauli ba.

ria, quæ deo debetur, hominum nominibus uendicatur, gratias ago deo, quòd neminem uestrum baptizarim, præter Crispum, & Caium, qui, ni fallor, nihil hinc arrogant sibi gloriæ, & me ministrum agnoscunt, Christum autorem. Quòd si complures baptizassem, fieri poterat, ut existerent, qui se pro Christianis Paulinos appellari uellēt. Verùm interim succurrit, quòd Stephanæ familiam baptizarim. Præterea non satis cōmemini, si quem alium baptizarim. Magis eorum memini, quæ magis ad rem pertinent. Minimum est in baptismo, quod ab homine confertur. Solennia uerba quiuis proferre potest. Volentem ac promptum aqua tingere, tum procliue est, tum etiam tutum. Verùm efficaci sermone à uitijs, quibus diutißimè iam assueuit, à patrijs ritibus & institutis, in longè diuersam & religionem, & uitam hominem traducere, idq́; non sine magno capitis tui periculo, id uero munus est apostolico uiro dignum. Hinc erat iustior gloriandi causa, si fas esset nobis quicquam uēdicare. Non quòd improbem baptismum, sed quòd potiora præferam, præsertim cùm hoc potißimū mihi sit delegatū. Nec enim Christus ideo destinauit mihi hanc legationem apud gentes, ut baptismi tantùm minister essem, sed ut meo præconio nominis illius gloriam illustrarem apud omnes, & quàm plurimos per euangelicam doctrinam illi adiungerem. Etiamsi ne hic quidē est, quod humano more glorier. Neq; enim id fieri uoluit humanæ sapientiæ, facundiæ'ue præsidijs, quibus nihil huiusmodi præstari poterat, sed incomposito simpliciq; sermone rem tam arduā geri uoluit, ut tota laus facti deo trāscribatur, cui placuit per contemptam & ignominiosam Christi crucem innouare mundū uniuersum. Humilis & abiecta res uidetur Christi crux, sed hæc humilitas uincit omnē huius mundi

Non enim misit me do- minus bapt.

Verbū quidem crucis.

mundi celsitudinem. Stulta quæpiam & indocta res uidetur sermo rudis & inconditus, quo Chistum prædicamus cruci affixum, & in cruce mortuum: sed quibus tandem ita uidetur? Nimirum ijs, qui pristinis excæcati uitijs, nō audiunt intus sermonem euãgelicum, & ideo pereunt, eo reiecto, unde poterat salus obtingere. Cæterum ij, qui salutem æternam hinc consequuntur, profectò sentiunt non esse rem imbecillam, sed omnibus humanis præsidijs efficaciorem, ac prorsus à deo profectam. Et uisum est noua hac minimeq; uulgari ratione mundũ uniuersum instaurare: quod olim se facturũ per Esaiam prophetam promiserat, Esa. 29. *apud quem ita loquitur: Perdam sapientiã sapientium, & prudentiam prudentiũ refellam. An nō præstitit quod est pollicitus? Non'ne uidemus innouari mundũ, non'ne uidemus homines pristinæ religioni, pristinæ philosophiæ diffisos, Christi crucem amplecti? non'ne iam intelligunt impium esse, quod antea pietas habebatur, & stultißimum esse, quod prius sapiens uidebatur? Vbi interim sapiens legis scientia tumens? ubi scriba legis interpretatione superbus? ubi philosophus, qui scrutatur arcana naturæ, & opificis oblitus, res conditas admiratur? Magnum quiddam pollicebantur omnes, uerum & falsi sunt, & fefellerunt. Iustitiam & felicitatem promittebant, infelices interim ipsi, & uitijs operti. Passus est illos deus (sic merebatur illorum arrogantia) per cæcitatem ire præcipites in omne dedecoris genus, ut illos sibiipsis ostenderet, ac resipiscentes tandem intelligerēt inanē esse sapientiæ profeßionem & inefficacem. An non igitur deus, huius mundi sapientiam stultam esse declarauit? Declararat & antea suam sapientiam per hoc pulcherrimum spectaculum mundi, summa ratione conditi, ut ex operis admiratione raperentur* Nam quia in sapiẽtia dei.

in amorem opificis. At ea res ipsorum uitio cessit in diuersum. Res cõditas admirati ueneratiq́; sunt, autorem uelut incognitum contempserunt, itaq́; uixerunt, quasi deus aut fauerct uitijs, aut quod condidisset nõ idem moderaretur. Proinde rem eandem diuersa uia aggressus est: uisum est, ut quibus sapientia declarata per res conditas cessisset in deterius, hoc restitueret per prædicationem rei, quæ mortalibus stulta & humilis uideretur: ut qui philosophantes, muta saxa pro dijs colebant, iam credentes, salutem uerã assequerentur per crucem Christi, iamq́; diffisi præsidijs humanæ philosophiæ, per fidem diuinæ fiderent bonitati. Nec enim spes erat salutis, nisi fuisset intellectum, unde salutem sperare oportuisset. In primis igitur erat auferenda cunctis fiducia sui, non solum Iudæis, uerumetiam gentibus. Etenim ut Iudæi prodigia postulant, ac maiorum suorum miraculis sese iactitant, ita Græci sectantur eruditionem, ac philosophiæ cognitionem, ab hac sibi pollicentes felicitatem & gloriam. Vtrosq; sua fefellit opinio. Nam & Iudæi fiducia legis, exciderunt à Christo: & philosophi sapientiæ persuasione turgidi, non recipiunt humilem in speciem crucis prædicationem. At nos neq; Mosi cum deo colloquia, nec angelos hospitio exceptos Abrahæ, nec solem stare iussum, nec huiusmodi quicquam prædicamus, unde Iudæi cristas tollunt: neq; rursus orbium motus, aut syderum uires, aut fulminum causas prædicamus, quarum rerum cognitio Græcis addit supercilium. Quid igitur? rem prima fronte stultam & humilem prædicamus, uidelicet Christum crucifixum, cuius humilitas Iudæis ruinæ fuit occasio, qui Ionæ prodigium admirantur, Christi tanto Iona maioris facta calumniantur. Græcis uerò, qui rationibus humanis uestigant omnia, stultum uidetur

Quoniam et Iudæi signa petunt.

uirginem

uirginem cœlitus concepisse fœtum, sub homine latuisse deum, morte uita esse restitutam, reuixisse qui semel esset mortuus. Ita Christus utrisq; uidetur aspernabilis, sed his duntaxat, qui suis adhuc præsidijs male fidunt. Cæterùm ij, quos diuinus afflatus ad fidem uocauit, iamq; transformati sunt per Euangelij prædicationem, siue Iudæi, siue Græci, sentiunt humilem illum Christum crucifixum, dei uirtutem esse, ac dei sapientiam: ut iam nec prodigia desiderent Iudæi, qui maiora reperiũt in Christo, nec sapientiam Græci, semel reperto omnis sapientiæ fonte Christo. Deiecit se quodammodo deus à sua sublimitate ad nostrã humilitatem: descendit à sua sapientia ad nostram stultitiam: & tamen quod in illo stultum est uisum, præcellit uniuersam mundi sapientiam: & quod in illo uisum est imbecille, ualidius fuit omnibus humanis uiribus. Quid abiectius, quàm inter maleficos ut maleficum tolli in crucem? Atqui hoc pacto mortem, nulli nõ inuictam, solus deuicit. Quid simplicius aut popularius euangelica doctrina? Hæc orbem totum innouauit, quod antehac nulla philosophorum professio ualuit efficere, ne quid huius laudis humanis præsidijs ascriberetur. Id erat futurum, si opum, aut eruditionis adminiculis, per potentes ac sapientiæ professione celebres res administrata fuisset. Nunc cùm per idiotas & piscatores expugnatum sit humanæ sapientiæ fastigium, totius huius negotij gloriam intelligimus uni debere deo, cuius occulta uis contrarijs rebus contraria præstitit. Nec in Christo tantum aut apostolis locum habet, quod dico: idem apparet in uestro grege, quos deus ad hanc gratiam uocauit. Videtis ipsi fratres, quàm pauci sint inter uos humana eruditione præditi, quàm non multi potentes iuxta uulgarem æstimationem, quàm pauci maiorũ

imaginibus clari. Per humiles orta est Euangelij gloria, per humiles dilatatur, ut uersis rerum uicibus, humilitas expugnet altitudinem, simplicitas coarguat humanam astutiam. Ac proinde quæ rudia indoctaq; uidentur apud mundum, ea potißimum delegit deus, quo magis pudeat humanæ sapiẽtiæ professores friuoli conatus, quæq; iuxta uulgarem hominum æstimationem uidentur imbecilla, ea potißimum elegit, quo magis irrideat istos, qui factionibus ac opibus, aut tyrannide, aut alia quauis facultate sibi po

Et ea quæ sunt. *tentes uidentur. Quæq; iuxta mundum humilia sunt contemptaq;, imò quæ pro nihilo ducuntur: hæc præcipue delegit, ut antiquaret ea, quæ plurimum habere momenti ui debãtur, ne quid haberet mortalitas, aut sensus humanus, quo sibi fidat apud iudicem deum. Nam apud homines inanis est gloriatio. Inter diuina & humana nulla est com*

Ex ipso autẽ estis uos. *paratio. Vos autem quamuis mundi huius iudicio, uiles estis, minimiq; pretij, tamen dei patris beneficio ueram ac summam dignitatem estis assecuti, qui uos asciuit in consortium filij sui, per quem alia ratione largitus est uobis omnia, quæ mundi celsitudo falsò pollicebatur. Per hunc cõtigit salutaris ac uera sapientia, ut philosophia non sit opus. Per hunc contigit innocentia, ut nihil iam sit quod Mosaicæ legis opem desideretis. Per hũc acceßit uitæ sanctimonia, ne quis hanc suis ascribat meritis. Per hunc contigit libertas, ut cuius sanguine redempti sumus à uitiorum tyrannide. Breuiter felicitatis summam uni Christo*

Qui gloriatur, in dom. glo. *debemus, & autori patri, quo planè fiat quod scripsit Hieremias: Ne sibi placeat sapiens ob sapientiam suam, ne fidat potẽs uiribus suis, ne efferatur diues opũ fiducia: nam hæc non præstant felicitatem: uerum si quis uelit uerè gloriari, glorietur hoc nomine, quòd deum agnouerit, omniũ*

uerorum bonorum autorem ac fontem: at ita glorietur, ne quam huius negotij portionem mundi præsidijs arroget.

CAPVT II.

Viderint igitur, qua re uobis præstantiores sint, quos pudet humilitatis Christi: sed legis, opum, ac sapientiæ titulo sese iactant apud uos; ego certè non his præsidijs uos ad Christum conuerti. Etenim cùm primùm uenirem ad uos, arcanam & reconditam Euangelij sapiētiam uobis traditurus, non ueni admirandæ cuiuspiam eloquentiæ uiribus instructus, aut eximia quadam philosophiæ cognitione suspiciendus, quòd hominum genus sciebam apud uos plurimi fieri. Adeò nihil horum quæ mundo præclara uidebatur, professus sum, ut non aliud existimauerim inter uos scire me, quàm Iesum Christum, & hunc sanè crucifixum. Hominem prædicaui, sed à deo unctum, & à prophetis promissum ad redimēdum genus humanum. Quod in illo est humilimum, inde sum Euangelij prædicationem auspicatus. Ea quanquam in uobis efficax fuit, tamen hinc nihil mihi laudis arrogaui, sic uiuens apud uos, non ut potens quispiam, sed ut imbecillis ac tenuis, non ut regnum affectans, sed ut insidijs impiorum ac periculis omnibus obnoxius. Potentium uires tolerātia uicimus. Porrò qualis erat uitæ habitus, talis & oratio. Quemadmodum illa nullis hominum præsidijs, sed solius dei protectu munita erat aduersus improborum uiolentiam: ita sermo meus nequaquā instructus erat rhetorum ornamentis, aut philosophorum argumentis, qui declararet quantum ipse pollerem uel eloquentia, uel eruditione: sed tamen efficax fuit ad transfigurādos uos, nō ostentatione doctrinæ, sed spiritu ac uirtute dei, qui afflatu miraculisq́; nostro, licet incōdito, sermoni uim addebat: ne quis hoc, quod à superioris

Et ego cùm uenissem.

Et ego infirmitate.

Nō in persuasibilibus.

Vt fides uestra non sit in sa.ho.

uitæ tenebris ad Euangelij lucem estis translati, re tam incredibili penitus persuasa, existimet uos humanæ doctrinæ aut eloquentiæ debere, quam nobis nō uēdicamus, sed potentiæ diuinæ, per quam sermo noster efficacior fuit, quàm philosophorum oratio, quamlibet arguta aut composita. Vobis humana sapiētia tumidis, sed diuinæ sapientiæ rudibus proposuimus simpliciora, sed ad salutem necessaria. Habemus & reconditiora de Christo, uerùm ea loquimur inter perfectos. Ergo curatè ut perfecti sitis, quò mysteriorum sitis capaces. Porrò qui stultitiam docere uidemur apud incredulos, Christi crucem prædicantes, ijdem apud eos, qui plenè credunt, eximiam quandam sapientiam prædicare uidemur, sed hanc longè diuersam ab ea, quæ mūdi huius causas humanis rationibus frustra scrutatur: nec humanam, qua se iactant ac uēditant, qui uulgò summates habentur: quorum autoritas unà cum ipsa sapientia per Christū abrogatur & antiquatur, prodita illorum stultitia: sed loquimur diuinam sapientiam, nō præ se ferentem quod intus non habet, sed occultis uiribus potentem & efficacem. Fastum non habet, nec quibuslibet est obuia. Arcana est, & arcanis afflatibus sentitur, ab ijs duntaxat, quos deus dignatur huius arcani participes facere. Huius secretiora non obijcimus uulgo, sed in occulto communicamus idoneis. Eam, licet hisce demum temporibus prodita est, tamen deus ante omnia tēpora, æterno suo cōsilio parauerat suis: ut quemadmodū elatus mundus hactenus stultè iactat humanam sapientiam, ita posthac habeant humiles longè præstantiorem sapientiam, quàm sibi gratulentur. Hæc simplicibus ac puris animis delectatur, & ob id nemo principum huius æui eam est assecutus, nec magi, nec philosophi, nec Pilatus, nec Annas, aut

Sapientiam autem loqu. — *In mysterio.* — *In gloriam nostram.* — *Nemo principum huius seculi.*

Caiphas

Caiphas, nec pharisæi, nec ipsi dæmones. Alioqui si cogno uissent futurū, ut quālibet humilis aut stulta crux Christi suo fulgore mundi gloriā obscuraret, & quālibet imbecillis, mortis ac peccati tyrannidē expugnaret, nunquam illum principem ac fontem omnis gloriæ cruci affixissent. Quamlibet eruditos in cognitione rerū uisibiliū, quamlibet turgidos scientia legis, tamen hoc arcanū illos fefellit, solis ijs communicandum, quos animi modestia deo conciliasset. Id enim fore prædixerat Esaias, declarans hanc, de Esa. 46. *qua loquimur, sapientiā secretò mētibus inspirari: Quæ, inquit, nec conspecta sunt unquam humanis oculis, nec humanis auribus audita, nec unquam cuiusquā hominis cogitatione concepta sunt, ea parauit deus ijs, à quibus syncerè diligitur, qui fide philosophantur, non ratiocinationibus. Non meruerunt hoc elati principes, nec tumidi philosophi. Nobis uelut amicis arcanum hoc patefecit deus,* Nobis autem reuelauit deus. *non per humanam doctrinam, sed per afflatum occultum sui spiritus. Is quoniam diuinus est, & à deo profectus, etiā abditissima retrusissimaq; dei præcepta rimatur, quo non pertingit humana curiositas. Faciem hominum cuius prōptum est cernere. Cæterùm quid lateat in intimis animi recessibus, nemo mortalium perspicit. Id solus nouit ipse spiritus & animus hominis sibi conscius. Ita res conditas contemplantur ac inuestigant cōplures, cæterùm quæ sunt abstrusa in mēte cōsilioq; diuino, nemo nouit, nisi spiritus æternus, qui deo intimus est, & ob id illi conscius omnium. Homo impartit homini cogitationes arcanas taci-* Quis enim scit hominū quæ sunt. *to susurro. Deus impartit pijs suum consilium per spiritū, nō hominis, qui præter humanas res nihil adferre potest, sed dei. Qualis est spiritus, talia docet. Habet & mundus hic spiritum suum, eo qui corripiuntur, mundana tum sa-*

piunt,tum amãt. At *nobis diuini ſpiritus afflatus cœleſtia ſuggerit, ut intelligamus, quantum bonorum deus nobis largitus ſit per Chriſti crucem.* Atq; *hæc eſt philoſophia, quam ut a ſpiritu Chriſti hauſimus, ita uiciſsim tradimus pijs ac ſimplicibus,non uerbis arte cõpoſitis, quemadmodum tradũt philoſophiæ profeſſores,id quod profitentur,* Sed in doctrina ſpiritus. *ſed uerbis inconditis quidem illis,uerũ ſpiritualem doctrinam tradentibus.* Conuenit *enim,ut quoniam magnopere diuerſum eſt ſapientiæ genus, diuerſa ſit & tradendi ratio.* Humana *quæ ſunt,humano more traduntur.* Quæ *cœleſtia ac ſpiritualia,nouo modo tradenda erant,* Spiritualibus ſpiritua. *nec id ſanè quibuslibet,ſed ijs duntaxat, qui hauſto ſpiritu Chriſti iam habiles ſunt doctrinæ ſpirituali, quippe ſpirituales & ipſi.* Auditor *enim ſpiritualis, ſpirituali philoſophiæ cõgruit,purgato per fidẽ intellectu & caſtigato per charitatem affectu.* Nam *craſſus & animalis homo,qui rerum uiſibilium ſcientia tumet, & humanis affectibus ducitur, non recipit ea quæ ſunt ſpiritus diuini,pro ſtultitia ducẽs ac deridens,quicquid ab ijs quæ ſapit, diuerſum eſt.* Non *enim credit,niſi quod uel experimẽto cõpertum habet,uel humanis rationibus approbatum:nec animaduertit, quod hæc philoſophia,quæ docet* Chriſtum *è uirgine natum,uerum deum fuiſſe pariter & uerum hominẽ,moriẽdo deuiciſſe mortẽ,è morte reuixiſſe,idem præſtaturũ in membris ſuis,quod in ſe præſtitit, per afflictiones iter eſſe ad uerã felicitatem, per mortes perueniri ad immortalitatem.* Hoc Et nõ poteſt ſcire quia ſpirit. *non cõprehenditur humana ratiocinatione,ſed afflatu ſpiritus.* Ne *mihi huc adferas ingenium uafrum & acutum, ſimplicẽ potius ac puram fidem adferas.* Hoc *organum idoneum eſt artificio ſpiritus, quòd ſe totum illi præbeat fingendum formandumq;.* Cæterùm *qui ſpiritualis eſt, nihil non*

non dijudicat, temporarias res negligēs, æternis inhians, nec ipse tamen à quoquam carnalium dijudicari potest, quos fugit hæc cœlestis, & arcana sapientia. Vt enim homo non iudicat diuina, ita carnalis homo, non iudicat spiritualem. Nam quæ hic traduntur, ex intimis diuinæ mentis arcanis deprompta sunt, non ex humanis ratiocinationibus. Quis autem mortalis ex se nouit mentem immortalis dei, ut ipsi poßit esse in consilio tanquam arcanorum conscius, quemadmodum dixit Esaias? Noua ratione diuina mens uoluit asserere suos, quæ falleret omnem hominis curiositatem. Nos autem ideo mentem Christi tenemus, quia spiritum illius hausimus.

CAPVT III.

SVnt huius philosophiæ rudimenta, sunt profectus, est fastigium. Ad cuiusq; captū accōmodandus est sermo. Proinde cùm primùm uos adirem, non potui uobis summa tradere, tanquam plenè spiritualibus, sed deieci sermonem meum ad uestram imbecillitatem, apud rudes rudi sermone sum usus, craßis craßius sum locutus, ac uelut apud infantes balbutij. Habet enim & fides profectus suos. Vos igitur cùm adhuc infantes uiderem in philosophia Christi, doctrinæ craßioris ceu lacte uos alui, non solido cibo doctrinæ perfectioris, non quòd nos non potuerimus uobis tradere maiora, sed quòd uos ob carnalē affectum ac pristinæ uitæ caliginem nondum essetis capaces altioris doctrinæ. Ac ne nunc quidem estis omnes. Sunt enim inter uos, qui licet per baptismū Christo dederint nomina, tamen nondum exuerunt omneis affectus humanos. Qui tales sunt, hactenus certe carnales sunt, non spirituales. Quid uerbis opus? aut cur id uerear de uobis pronunciare, cùm ipsa res clamitet? Ex effectu uis rei cognoscitur.

Et ego fratres non potui uobis.

Cū enim in uobis sint.

Cum

Cùm Chisti spiritus gignat concordiam, contrà, liuor, contentiones ac dißidia, non nisi ex humanis affectibus oriantur, non'ne hæc inter uos comperta, coarguunt uos adhuc affines craßis & humanis affectibus? Vnde alioqui uoces istæ inter uos audiuntur, quæ dißidium sonant, nisi à mente corrupta? Cùm autor ac princeps cõmunis sit omnium, tamen alius apud uos dicit: Ego *sum* Paulinus*: rursum alius: ego sum* Apollonius*: nã istiusmodi titulis inter sese decertãt humanæ philosophiæ discipuli:* Ego *sum* Aristotelicus, *ego* Platonicus, *ego* Stoicus, *ego* Epicureus. Non *quòd ex meo aut* Apollonis *nomine, huiusmodi quicquam sit natum, sed his nominibus abuti uolui, quo rei indignitatem euidentius perspiciatis.* Etenim *si indignum est, ut gloriam & autoritatẽ, quæ* Christo *debetur, transferatis in nos, qui ueri simus apostoli, neque quicquam uobis tradidimus, nisi quod hauserimus è spiritu* Christi*: quis ferat, si ascitis hominum qualiumcunq;, fortasse pseudapostolorum cognominibus, salutis ac religionis autoritatem uni* Christo *debitam, homunculis tribuatis?* Veluti *si* Frangilius *quispiam, aut* Benotius, *aut* Augulius, *aut* Carmilius, *aut alius quocunq; nomine, nam sint hæc exẽpli gratia dicta, commentus sit aliquod humanum uitæ institutum, an protinus horũ cognomentis elati, fœdum certamen inter uos suscipietis, & obliterato* Christi *nomine, ueræ religionis, cuius unicus autor est* Christus, *facietis homines autores?* Quid *superest, nisi ut quemadmodum cognominibus factitijs, ita cultu quoq; ac uictu, totoq́; uitæ genere dißidium animorum & declaretis & alatis? ut quemadmodum satellites satraparum, alij colore flauo, alij rubro, alij tessellatim uariegato, alij alijs id genus notis testantur uarios præfectos, quibus seruiunt: ita uos sic hominibus addicti*

dicti, quasi ab illis libertatem ac uitam acceperitis, cognomentis illorum gloriemini, quasi parum gloriosum sit dici Christianos? An pudet huius cognominis? An non satis est hunc uitæ innocētia profiteri? Dissecatus id quod est unū, & Christi gloriam in homunculos distrahitis. Quales illi sint nondum eloquor. Sint Apollones, sint Pauli, aut summates etiam apostoli sint, quid aliud sunt quàm ministri Christi cui creditis? Autores non sunt, & negotium alienum administrant suo periculo. Atq; hanc ipsam administrandi facultatem Christo debent. Hoc autore communi, Ministri eius.
alijs alij partibus funguntur, ut cuiq; delegatum est à deo. Ego, uerbi gratia, primum conseui plantulam iactis euangelicæ doctrinæ fundamentis: Apollo rigauit, pijsq; monitis fouit, quod à nobis cœptum est. Cæterùm quòd adolescit arbuscula, quòd aucta diuitem fœtuum prouentum effundit, id deo tribuendum est, non nobis. Siquidem frustra laboret qui plantat, frustra qui rigat, nisi cœlū afflet uim suam occultam, sed hoc magis efficacem quòd occulta est. Quæ si destituat agricolam, neq; qui plantat quicquā agit, neq; qui rigat: sin fauerit totus, prouētus cœlo deoq́; debetur. Nam quod ad hanc laudem attinet, & qui plantat, & qui rigat, pari conditione sunt, cùm uterque iuxtà alienum agat negotium, officij præmium accepturus, non à uobis, sed à deo, cuius operæ sumus. Nos uelut operarij Dei enim ad-
conducti, in dei opere laboramus, uos illius estis fundus, iutores su-
quem illi colimus, nō nobis: uos ædificium, quod illi surgit, mus.
non nobis. Operam illi debemus, dispiciat quisq; qualem illi præstet operam: si fidelem ac synceră, accepturus est honestū præmium: sin secus, aut luserit operă, aut mercedē se dignă retulerit. Ego (ut exempli gratia loquar) tanquam doctus architectus ieci fundamentum ædificio, non

meis

meis uiribus, sed eius ope, qui delegarat hoc officij. Alius atq; alius fundamentis per me iactis superstruit: sed etiam atq; etiam uideat quisq; quid superstruat. Nam fundamentum quod à nobis positum est, mutari non potest. Succedant nobis quocunq; nomine prædicatores, nisi Christum Iesum prædicant, & eum crucifixum, audiendi non sunt. Quòd si fundamentum probant, superest ut structuram inducant tali fundamento dignam. Cœleste ac spirituale fundamentum est, non conuenit huic structura carnalis ac terrenæ doctrinæ. Vt hominum iudicium fallat inanis ac fucata structura, dei iudicium non effugiet. Huic igitur fundamento si quis superstruat, eximia solidaq́;, uelut aurum, argentum, lapides pretiosos: aut contrà, si quis addat friuola uiliaq́;, ueluti ligna, fœnum, ac stipulam: euentus ipse declarabit, quam quisq; operam cõmodarit. Dicam crassius, quo magis intelligatis: Ego Christum uobis scopum proposui, si quis huius exemplo doceat, innocenter uiuendum, bene merendum & de inimicis, non fidendũ opibus, aspernãdos honores, uoluptates fœdas ut pestem execrandas, omnia ad Christi referre gloriam, præter immortalitatem nullum sperare præmium rectè factorum, mortem etiam optandam, si pro Christo sit obeunda, is structuram addit Christo fundamento dignam: sin humanas addit constitutiunculas, de cultu, de uictu, de frigidis cæremonijs, deq́; similibus rebus, quas homines comminisci solent, non in rem Christi, sed in suam ipsorum gloriam, aut etiam in quæstum, ut orsi à tam nobili fundamento degenerent in superstitiosos pro pijs, iam lignum, fœnum, ac stipulam induxit. Sed uniuscuiusque opus, cùm propius admotum fuerit ad lucem ueritatis, & regulam euangelicam, palàm arguetur quale sit. Si doctrina quæ accessit,

Manifestus erit.

Dies enim domini reuelabit.

Ignis probabit.

reddat

reddat uos inuictos ad omnes humanos affectus, palàm est efficacem esse: sin reddit imbecillos ad ferenda incõmoda, si irritabiles, si morosos, si contentiosos, si obtrectatores, si fucatos, hinc satis liquet adulteriuam fuisse doctrinam. Quibus dies dictus est apud iudicem hominem, frequenter elabuntur. Sed exacta sunt dei iudicia, perinde quasi rem explores igni. Rebus tranquillis fortasse non apparet inutilis substructio. Cæterùm simulatque ingruerint persecutionum procellæ, aut irritamenta cupiditatum, tum labascentes, re declaratis, cæremonijs aut humanis dogmatis, nõ hauriri spiritũ, quo qui præditi sunt, hæc omnia pro Christo uel cum gaudio tolerant. Hic est ignis, qui cuiusq; opus quale sit probaturus est. Proinde si in incendio perdurarit, quod hic aut ille superstruxit, nihil hinc laudis sibi uendicauit apud homines, sed à deo cui laborauit, mercedem reportabit: sin exustum fuerit huius aut illius opus, operarius operæ suæ iacturam fecerit, præmioq; frustrabitur, etiamsi ipse fuerit incolumis, sed sicuti qui ex incendio nudi subducunt sese, ueq; quicquam superest, nisi ut nouis impendijs superstruat, quod fundamento respondeat. Primum & optimum erat ijs, qui Christo fuissent initiati, nihil tradere, nisi Christo dignum. Id si factum non est, utriusque conduplicatus est labor, & his qui docuerunt dedocenda, & his qui didicerunt dediscenda. Spes tamen est salutis, quandiu manserit fundamentum Christus. Quî conuenit turpi uitæ cum ista professione? Quî frigidis cæremonijs cum ignea Christi charitate? His rebus qui uos sua doctrina inficiunt, dignas deo pœnas dabunt. An non meministis uos esse templum deo consecratum, quod diuinus ille spiritus inhabitator sanctificat? Quòd si afficitur supplicio, qui templum ab homine dicatum

Detrimentũ patietur.

Nescitis quia templum dei estis.

prophanat, an nõ hunc perditurus est deus, qui suum templum conspurcarit? Cùm deus spiritu suo templum hoc semel purum sanctumq; reddiderit, adnitendum ut à nobis purũ sanctumq; seruetur. Innocentia, ac moribus Christo dignis seruatur. Ambitione, libidine, dissidio, & his similibus affectibus ac morbis prophanatur conspurcaturq;. Vos igitur cùm sitis tẽplum dei è uiuis saxis constructum, in deum impius est, qui mores aut affectus aut doctrinam Christo indignam in cœtum uestrum inuehit. Neminem fallit Christus, si quis huic innitatur. At uideat quisque ne præsidijs humanis male fretus, fallat seipsum. Nihil est quod felicitatẽ uestram à philosophiæ aut legis præsidijs expectetis. Neq; quisquam hoc sese cæteris anteponat, quod humana doctrina polleat. Imò qui sibi uidetur esse sapiẽs, iuxta mundanam æstimationem, sapienter stultescat, ut uerè fiat sapiens. Desinat esse stultæ sapientiæ turgidus professor, & idoneus erit, qui sit sapientissimæ stultitiæ discipulus. Etenim ut opes huius mundi non reddunt uerè diuitẽ, ut honores mundi non efficiunt uerè clarum, ut uoluptates mundi nõ faciunt uerè felicem: ita sapientia mundi huius, non reddit uerè sapientem apud deum, cuius iudicium nemo fallit, etiamsi apud homines sapientiæ titulum sibi uẽdicet. Irridet deus huiusmodi sapientiam, dum eam declarat adeò non esse salutiferam, ut officiat etiam ad salutem parandã, dum elatos ac feroces, & ob hoc indociles reddit. Prædictum est autem hoc iam olim, in libro qui de sapientia Iob conscriptus est, cùm ait de deo loquens, Qui comprehendit sapientes per suam ipsorum astutiã. Ac rursus in Psal. LXIII. Dominus nouit cogitationes hominum, qui sibi sapientes uidentur, quòd uanæ sint & inefficaces ad præstandum quod pollicentur. Cùm hoc

Nemo se seducat.

negoiium

negotium salutis nostræ totum diuinum sit, non est quod homines sibi quicquam hinc uendicent, nec est cur ullam gloriæ portionem homini uelut autori tribuatis, cùm tota debeatur deo. Iam cùm unum sitis corpus, mutua charitate compactum, non est quod aliud alius sibi peculiariter uendicet, cùm in commune uestra sint omnia. Siue quid ualet Paulus, aut Apollos, aut Cephas, beneficio dei in uestrum cōmodum ex æquo ualent: siue quid obstrepit mundus, in uestrum cedit bonum? siue nobis obtingit uita, uobis doctrina confirmandis uiuimus: siue mors ingeritur, uobis exemplo roborandis morimur: siue occurrunt præsentia, neglectim utendum est momentarijs: siue futura, ad hæc magno animo connitendum, quæ licet non cernatis oculis corporis, tamē oculis fidei cernitis. Facessant igitur partium ac factionum uocabula, cùm per unicum autorem omnia ex æquo uestra sint, etiam si ipsi uestri non estis, ut ius uestri in hominem traducatis, sed Iesu Christi, cui nos pariter ac uos ipsos debetis. Porrò Christum deo debetis omnium summo autori, qui per illum omnia nobis largiri uoluit. *Siue mūdus.* *Vos autem Christi.*

CAPVT IIII.

HVius igitur nomine glorietur, qui uerè uelit gloriari. Nos uero sic æstimet homo, non ut autores aut dominos, sed ut æstimari par est, qui ceu ministri, Christi negotium agunt, quiq; rem ab alio creditā dispensant, mysteria non hominum, sed dei. Cùm igitur in confesso sit, quòd omnes, quales quales sunt, rem administrent, summam quidem, sed alienam, quod ad horum æstimationem attinet, nihil aliud interim spectetur in his, nisi ut quod à deo creditum est, bona fide dispenset aliquis, non aliò spectans quàm ad Christi gloriam. Qui pro diuinis humana do- *Sic nos existimet homo.* *Vt fidelis quis inueniatur.*

cent, qui uestra obedientia ad quæstum ac fastum abutuntur, qui sub Euangelij prætextu rem suam agunt, qui sub umbra gloriæ Christi, tyrannidem affectant, malæ fidei dispensatores sunt, & quamuis imponant humano iudicio, deum non fallunt, cui probari summum est. Nam mihi pro minimo est, si uestro tātum iudicio prober, aut improber: imò si quocunq; iudicio humano. Tantum enim abest, ut homines de hominis conscientia rectè iudicare possint, ut nec de meipso ausim pronuntiare, an laudem merear apud deum, nec'ne. Ipse quidem pro uiribus adnisus sum, ut officio delegato satisfacerem, nec ullius fraudis mihi sum cōscius, at non hinc ausim mihi uendicare iustitiæ laudem. Siquidem fieri potest, ut imprudens, siue excedens, siue deficiens fecerim aliquid secus quàm oportuit. Id cùm soli deo sit cognitum, hunc unum habeo iudicem officij mei. Huic igitur, cuius oculis perspicua sunt omnia, iudicium omne de occultis deferamus, pronūtiaturo de singulis, cùm ipsi tempestiuum uidebitur. Proinde uobis cauendum est, ne serui sententiam domini anticipetis iudicantes ante tempus. Nec enim tempus est de his pronuntiandi, donec aduenerit dominus iudicaturus & cœlestia & terrestria, & subterranea. Is tum in lucē proferet, quicquid nunc in tenebris abditū est, & oculis omniū conspicuum reddet, quod nunc in sinuosis humani cordis recessibus occultatum, fallit hominū conscientias. Tunc ab eo cuius certa sunt iudicia, pro meritis contingent præmia. Qui synce rè functus erit officio, laudem æternam feret à deo, etiā si parum cōmendatus fuit hominibus: qui secus, pudefiet ac pœnas dabit condemnante deo, quamlibet apud homines in pretio habitus. Cæterū ne quid erretis, hactenus sermonem in me atq; Apollo trāstuli, non quòd nos simus huiusmodi

Itaq; nolite ante tempus iudicare.

Et tunc laus erit unicuiq;

Hæc autem fratres trāsfiguraui.

modi factionum occasio (nam neque nos uẽdicamus nobis quicquam, neq; quisquam apud uos se Paulinũ, aut Apollonium iactat) sed intelligens inter uos esse uaria partium studia, ne quem irritarem, malui rem fictis nominibus proponere, ut lecta in commune epistola, se quisq; tacitus agnoscat. Idq; uestra causa factum est, ut nostris nominibus res odiosa tractaretur, quò citra ullum tumultum disceretis, quàm indecorè gloriantur quidam pseudapostolorum cognominibus, alios præ se despicientes, impieq; tribuentes hominibus, quod est dei: nec ob aliud attollẽtes sui quisque apostoli dignitatẽ, nisi ut ipsi interim præstantiores habeantur: non minus stultè de se iudicantes, quàm de illis iudicant, quorum titulis efferuntur. Fortasse ferri poterãt hæc, si stulta tantũ essent, nunc cùm hinc perniciosa nascantur dißidia, res non potest dißimulari. Neq; enim plus tribuendum est uiris apostolicis, quàm, ut modo dixi, alienæ rei dispensatoribus tribuere par est: neque cuiquam huius aut illius nomine gloriandum, cùm hoc ipsum etiam quod per illos adfertur, deo debeatur. Hæc cùm mecum perpẽdo non possum non admirari, unde inter uos ambitio fœdißima, uel apostolorũ stultè sibi uendicantium, quod est Christi, uel discipulorum, qui malũt de homine ministro, quàm de autore deo gloriari. Appello te quisquis es, qui ob fucatam gloriam eius, à quo baptismum, rem facilem accepisti, tibi uel places uel displices. Quis est istius discriminis autor, ut hic minus, ille plus accepisse uideatur? Si quis in aureo, aut gẽmeo labro baptizetur satrapis susceptoribus, idq; per apostolum: aut si hoc parum est, per summũ apostolum, qui toto strepitu, regum opulentiam superet: quis ausit pronuntiare, huic plus esse collatum, quàm si per Petri piscatoris, aut meum coriarij ministrũ aliquem

Quis te discernit.

in alueo ficulno baptizatus esset? Rursus appello te quisquis es, qui stultißimum hunc erorẽ inseris in animos simplicium, aut certè abuteris errore, quem castigatum oportuit, quid tandem est isthuc, unde tollis cristas? Tua tradis an aliena? si tua, teipsum prædicas, non Iesum Christum. Sin aliena, qua fronte uendicas à deo acceptum, quasi à te profectum esset? Si credis tuum esse, quod diuini muneris est, quid te cæcius? Sin intelligis, & tamẽ hinc te iactas ac uenditas, perinde quasi tuum esset, quid te impudentius? Ab humili fundamento quò magnitudinis uenistis ò Corinthij? Nos famelici, tenues, & egentes apud uos, adeò ut corijs consuendis nobis diurnum uictum parauerimus, nos humiles & indignis modis afflicti Christũ uobis purè prædicauimus. Nunc eò uenistis, ut nobis fastiditis, per alios apostolos, & saturitate tam sitis feroces, & opulẽtia turgidi, & regno seditiosi? Et tantam rerum amplitudinẽ poßidetis, nobis qui difficilimam istius negotij portionem exhausimus exclusis? an magnum aliquid assecuti sitis uos uideritis. Optarim certè uos uerè regnũ Christo dignũ adeptos esse. Ingereremus nosmet in aliquã portionẽ istius regni, ut qui rudimenta iecerimus, simulq; uobiscũ regnaremus. Nec enim arbitror uos usqueadeò futuros inciuiles, ut à quibus felicitatis uestræ nata fuissent exordia, hos prorsus à consortio felicitatis excluderetis. Nisi prorsus hac infelicitate nati sumus, ut cùm alij doctrina non syncera tantam gloriam sibi comparent, nos præter contemptũ, famem, infamiam, carcerem, plagas, capitis discrimina, nihil præmij reportemus. Si præmijs humanis pensandum erat officium apostolicum, arbitror præcipua deberi nobis, qui tantis periculis Christum primi uobis inseuimus. At si rectè regnant apud uos, qui optimo fundamento per nos

Quid autem habes quod nõ accepisti.

Iam saturati estis.

Et utinam regnetis.

Puto enim quòd deus nos apost. Spectaculũ facti sumus mundo.

nos iacto qualiacunque superstruxerint, opinor irato deo nos solos infelices esse. Illis opes & sapientiæ titulus autoritatem, ac tyrannidem apud uos conciliat: nos opinor omnium postremos Christus ad apostolicum munus acciuit, ut supplicijs ac mortibus obijceret, similes ijs, qui ob maleficia sua bestijs obijciũtur, quo plebi spectaculo sint. In quod prætorium non sumus pertracti? Quis est carcer, non conscius afflictionis nostræ? Quod forum est, in quo non simus publico ludibrio affecti, adeò ut spectaculo fuerimus, non solùm huic mundo, qui Christum damnat, non solùm hominibus, qui terrena sapiunt, uerumetiam ipsis dæmonibus, qui nostris malis oblectantur. O` rerum uices, in diuersum uersas! Nos ceu stulti despicimur ob Christum, quòd hunc crucifixum & humilem prædicauerimus, propter uos ut sapientes sustulistis animos fiducia Christi. Nos ut imbecilles deiecimus nos ob Christi gloriam, uos ut potentes insolescitis. Nos contempti & obscuri, uos insignes & clari. Ad nos præter laborem & molestiam nihil redijt. Totus fructus penes uos est. Quid enim accessit nobis præmij, pro tot periculis ac malis? Ad hũc usque diem adeò non regnamus, sicut quidam apostolorũ nomine sese uenditantes, ut sæpe desit quod edamus, sæpe quod bibamus, sæpe quo uestiamur, tantùm abest ut opes collegerimus ex Euangelio. Quin & colaphis subinde cædimur, tantùm abest ut honorem lucrifecerimus. Adhuc incertis uagamur sedibus, quod quidem extremæ tenuitatis est, nec ædiculas esse proprias, in quibus saltem hoc commodius feras pauperiem, quòd tectius. Adeò non expilamus quenquam, ut opificio manuario nobis uictum paremus. Adeò non aucupamur humanam laudem, ut deuouentibus nos bene precemur, ut pro conuitijs, quibus afficimur aßiduè,

Nos stulti propter Christum.

benedicta rependamus. Adeò non opprimimus quenquam, ut persecutorum sæuitiam taciti perpetiamur. Quid multis opus est? Alij gloria potiuntur apud uos, nos uestri causa in hunc usq; diem ut reiectamenta habemur huius mundi, quibus nihil esse poßit abiectius aut cõculcatius. Si iuxta morem quorundam, meos labores, mea pericula, mea officia uobis imputare uellem, non'ne foret expostulandi iustißima ratio? Nunc non hæc scribo, uelut alienatus à uobis ob ingratitudinem, quò uos afficiam pudore, quin potius ut amantißimus pater, filios charißimos admoneo, nõ mea causa, sed uestra. Nam si res uobis in bonum cederet meo tantùm malo, meum incõmodum pro nihilo ducerem, gratularer uobis quorum commodis & me ipsum non dubitem impendere. Nunc cùm uideam uos per nouos apostolos in peius delabi, cogit me pietas erga uos, ut uos admoneam periculi, quòd ego sanè meum esse duco. Non est uobis hic animus aspernandus Corinthij, uerè germaneq; paternus. Immensum discrimen est inter pædagogum & patrem: ille pro tempore sæuitiam exercet in ætatem innocentem, & aut mercedis gratia, aut mali metu facit officium, si tamen facit: at pater ob insitam penitus à natura pietatẽ, uel suo malo filiorũ commodis consulit. Vt contingãt uobis uel decẽ pædagogorũ millia, certè paucos in his experiemini patres. Cur autẽ non appellem me patrẽ, uos filios? cũ primus omniũ uobis prædicarim Euangeliũ, cùm per me sitis renati Christo. Non'ne ego quodã modo uos genui? Quæ mater tantũ laboris in nixu patitur, quãtum ego passus, cùm uos Christo parturirẽ? Proinde si patrem hunc agnoscitis, si uerè filij estis, obsecro per pietatem mutuam, patrẽ uita ac moribus exprimatis. Cur è nobis prognati, aliorũ similes uideri mauultis? Ista quæ ad me deferuntur

Non ut confundam uos.

Nam si decẽ millia pædagogorum.

Imitatores estote mei.

runtur de uobis, unde sint, uos uideritis, certè à me nō hausistis. Quòd si quid excidit uobis nostri, quādo mihi nōdū uenire licet, mitto ad uos Timotheum, uelut alterum me, nimirum filium, haudquaquam degenerem, sed dei beneficio fidelem, qui ut primum per me Christum imbibit, ita à paternis uestigijs nusquam discedit. Is uobis in memoriam reuocabit institutum uitæ meæ, quod ad exemplum Iesu Christi, & sequor, & trado, non uobis tantum, sed cuiuis conciliabulo Christū profitenti. Quemadmodum is communis est omnium autor, ita debet omnibus eadem esse uiuendi ratio. Qui germanus est filius, is ex animo, non mali metu, suo fungitur officio. At sunt inter uos, qui ob absentiam meam excusso pudore sic insolenter se gerant, quasi nunquam sim rediturus. Sed fallentur isti, nam propediem adero, si dominus permuserit: ac tum re ipsa experiar, non quantum sermone polleant isti, qui tam insolēter efferunt sese, sed quantum factis. Neq; enim in magnificis dictis sita est Euāgelij uis, quæ cuiuis in promptu sunt, sed in ui, aut uirtute cœlesti, quæ malorum tolerantia, quæ concordia, quæ totius uitæ innocētia, quæ miraculis declaratur. Vultis ad uos ueniam? Veniam equidem. Cæterum uos uideritis, ut me, sicuti par est, excipiatis. Vobis in manu est, efficere, ut uel austerus ac terribilis ueniam, uel lenis ac mansuetus. Est mihi autoritas à Christo tradita, uirga suppliciorum coërcendi premendiq; rebelles & intractabiles. Verùm ego malim hac non uti, malim huiusmodi moribus esse uos, ut ceu pius, propitius ac mitis pater, aut gratuler innocētiæ uestræ, aut si quid fuerit lenium erratorum, molli paternaq; castigatione emendetur.

Vbiq; in omni ecclesia.

Non enim in sermone.

In uirga ueniā ad uos, an in.

CAPVT V.

Verùm illud & notius est, quàm ut negari possit, &

Omnino talis auditur inter uos.

grauius quàm ut ferri debeat, et perniciosius, quàm ut differri expediat, quòd inter uos, quos ut tēplum deo sacrum decebat omnis puritas, fœdus rumor est libidinis, & huiusmodi libidinis, ut eius infamia nec apud ethnicos & à Christo alienos comperiatur, uidelicet ut aliquis nouercam suam uxoris loco habeat. Quanto cum probro putatis Christiani nominis, iam huiusmodi flagitia publicus rumor de uobis spargit? Et uos interim perinde quasi tātum uestræ professionis dedecus nihil ad uos pertineret, uobis ipsis placetis, inani sapientiæ persuasione turgidi, cùm magis conueniret, publico luctu testari, uobis turpissimū admissum uehemēter improbari, profligato è cōtubernio uestro tāti sceleris autore: Primū ne fauere turpibus admissis uideamini, si ceu familiarem ac contubernalem agnoscatis eū, qui nondū declarauit se pœnitere flagitij. Deinde ne pestis exitialis semel admissa latius serpat apud uos. Postremo ut autor nefarij sceleris, si uitetur à uobis, uelut omnium publico iudicio dānatus, pudore tactus resipiscat, donec certa pœnitudinis signa declarent hominem idoneum, qui in sanctorum consortium recipiatur. Id à uobis ilico factum oportuit, ubi fœdus rumor hominem (nam adhuc parco nomini) reum ageret nefandi criminis. Hoc ipse facturus eram, si præsens apud uos fuissem. Nunc absens (licet non totus absim, nam ut absum corpore, ita spiritus autoritate præsens sum) absens igitur, sed perinde quasi sim præsens fero sententiam, quā uos quoq; sequi debetis, ut publico cœtu, frequentiq; cōuentu decernatis (ne quis hoc autoritatis sibi priuatim uendicet) quem oportet nullo humano affectu conuenire, sed nihil aliud spectantem, quàm gloriā domini nostri Iesu Chrsti, in quo simul adero spiritu duntaxat, ut dixi, nec deerit autoritas domini nostri

Ego quidem absens corpore.

noſtri Ieſu Chriſti,cuius nomine conuenietis,qui noſtram ſententiam ſua potẽtia reddet efficacem:ut qui ſcelus hoc tã turpiter admiſit, eiectus à ueſtro cõtubernio tradatur ſatanæ,quo iuxta carnẽ affligatur, pudefactus humano iudicio,ut ſpiritus & animus ſit incolumis apud iudicem Ieſum Chriſtum omnia iudicaturũ,non hæc tantum,aut hũc tantũ.Expedit interim hoc etiam iſti,ut exactũ illud ac ſeuerũ dei iudiciũ anteuertat,& tẽporaria caſtigatione maceretur potius,quàm æternis ſupplicijs addicatur. Noſtrũ eſt medelam parare potius,quàm pœnã:ſic enim agendum cum nocente,ut ſit qui poſsit emendari. Nec enim hominẽ è medio tollimus,ſed extincto peccato ſeruamus hominẽ. Hac pœna debet eſſe cõtenta Chriſtiana manſuetudo, Lapidare Iudæorum eſt,mederi Chriſtianorũ.At nihil horũ uobis curæ fuit,neq; uos cõmune dedecus,neq; uos cõmune periculũ cõmouit, perinde quaſi re bene geſta uoſmet efferẽtes. Multum intereſt inter gloriationẽ mundanorũ, & gloriationẽ Chriſtianorum. Iſta gloria uobis dedecori eſt,nec dedecori ſolum,uerumetiam periculoſa.Eſto,inquitis, unus eſt qui peccauit , quid hoc ad totam congregationem? An ignoratis quòd ingentem farinæ conſperſæ uim,paululum fermenti afficit,& acidam reddit? Fermentum eſt quod è corrupta maſſa ſupereſt. Si quid igitur ueteris uitæ reſidet in uobis,diuerſum à ſimplicitate Chriſti, fermentũ eſt,prorſus à uobis expurgandum , ut per uitæ nouitatem ſitis noua cõſperſio,nec in uniuerſa maſſa quicquam priſtinæ maliciæ ſit admixtum.Sicut enim Chriſtus uos à peccatis ſemel immunes reddidit, ita uobis danda eſt opera ne rurſus irrepat in uos aliquod ſuperioris uitæ cõtagium,& innocẽtiæ Chriſtianæ uitiet ſynceritatẽ.Amat deus,qui hoc carent fermento . An non id olim typis my-

Non eſt bona gloriatio

Paſcha noſtrũ immolatus eſt Chriſtus

sticis adumbratum est? Hebræi cùm emensi mare, liberati fuissent ab Aegyptia seruitute, iussi sunt quotannis in huius rei symbolum ac monumentum stato tempore, mactato agno anniculo, septē diebus uesci panibus nullo fermento corruptis, quemadmodum fecerant iam fugā adornantes ex Aegypto. Interea farinam puram secum efferunt, fermentum omne relinquunt Aegyptijs. Neq; dignus habetur qui uescatur agno paschali, nisi qui septem diebus fermentum non attigerit. Imò piaculum habebatur id temporis, quicquam usquam fermenti reperiri in domibus Hebræorum. Vmbras rerum habebant illi, nos uerum phase tenemus, agnum omnis maculæ nescium. Is est Christus Iesus, pro nobis à teterrima mortis ac uitiorum tyrannide liberandis, in crucis ara immolatus. Non temere est immolatus. Semel Aegyptum euasimus: superest, ut iugiter hoc festum celebremus, haudquaquam gaudentes atq; attollentes nos ijs rebus quibus olim capiebamur, cùm adhuc haberet nos fœda simul ac dura seruitus, hoc est, non fermento legis Mosaicæ, non fermento ueteris maliciæ ac uersutiæ, sed libis ac panibus nullo fermēto uitiatis, id est, moribus innoxijs, simplicibus, synceris, nulloq; fuco simulatis.

Scripsi uobis in epist. *At ne quid erretis, quòd paulò antè iusserim à uobis uitari consuetudinem infami libidine cōtaminatorum: non hoc sentio, quòd postulem ut uniuersos huius regionis impudicos deuitetis, nec cum ullo consuetudinem agatis, qui auaritiæ rapacitatis'ue infamia laboret, aut simulacrorum cultui deditus sit: quod si conemini, tota hæc Græcia uobis sit relinquenda, cùm istiusmodi nusquam non occurrant.*

Nunc autem scripsi uob. *Quanquam id quoque cupiam, si liceat: nunc quod fieri non potest, non exigo: illud exigo, ut si quis titulo Christianus, palàm huiusmodi uitijs infectus sit quæ pluri*

plurimùm absunt ab instituto Christiano, puta scortatione, aut auaritia, aut simulacrorum cultu, aut maledicentiæ morbo, aut temulentia, aut rapacitate, adeò uitetis hominis familiaritatem, ut ne cibum quidem cum illo capere dignemini, donec resipiscat. Id uestra plurimùm refert, ut uester cœtus purus sit & incorruptus. Quales sint alij, ui derint ipsi: illorum uitia nec uos inficiunt, nec cedunt in probrum Christiani nominis. Ergo qui tales sunt, non oportet sinere impunitos, si modò crimen in propatulo est inter uos. Id satis est mihi. Quorsum enim attinet, ut de his quoq; iudicē, qui ut sunt à Christo alieni, ita non pertinent ad nos? Non'ne domi quisque suæ censorem ac iudicem agit, nec sua referre putat quid agatur in ædibus alienis? Si quid domi suæ commissum est, id existimat ad totius familiæ rem pertinere. Proinde satis est nobis, si Christiani de Christianis iudicemus. Qui sunt alieni à professione Christiani nominis, hos diuino iudicio relinquimus. Quòd si nemo sinit domi suæ scelerosum ac pestilentem, uos quoque tanti facinoris autorem è uestro contubernio profligate: hoc & illius refert & uestra, & ad Christiani nominis dignitatem pertinet. Nam & ille pudore correptus ad se redibit, & uos periculum contagij simul ac suspicionem à uobis propelletis, & intelligent omnes hæc non probari Christo, qui uitæ docuit ac præstitit innocentiam. Pestilens quidem fermentum hactenus ostendi, seditiosæ contentionis, ac fœdæ libidinis, penitus à uobis reijciendum. Quid enim mihi de ijs.

CAPVT VI.

SEd alias quoq; comperio in uobis pristinæ uitæ reliquias, quæ fermentum auaritiæ sapiunt. Vt uestra non interest de ijs, qui ab ecclesiæ consortio sunt alieni, ferre bēs negotiū. Audet aliqs uestrum ha-

sententen

sententiam, ita uehementer indecorum est, Christianos à non Christianis iudicari. Primum illud admiror, quo pacto quis Christum professus, si quid extiterit cōtrouersiæ de re pecuniaria, posſit animum inducere, ut non uereatur ad iudicem prouocare, & quod grauius est, ad iudicē impium potius, quàm Christianum. An æquum iudicabit, qui tota uitæ profeſsione iniquus est? An non uidetis quàm præposterum sit, ut mundus, cuius impietas ex sanctorum fide uitaq; sit olim damnāda, nunc ceu iustior ac melior, de sanctis ferat sententiam, & illorū lites dirimat? Quòd si tanta res uobis committitur, ut per uos totius mundi, hoc est, omnium impiorum uita damnetur, an parum idonei uobis uidemini, qui de rebus friuolis ac leuiſsimis iudicetis? Vos enim estis lux mundi quæ coarguat impiorū errores. Hoc quo pacto fiat, si in uobis ipsis sint tenebræ, sitq; quod redargutione sit dignum? Nunc causas uestras ad impios iudices defertis, quasi aut plus sapiant illi quàm uos, aut penes illos plus sit æquitatis, quàm penes uos. An ignoratis, quòd non homines solùm mundo deditos, uerumetiam angelos impios huius mundi tyrannos olim iudicaturi sitis? Ne magnum uideatur, si causas infimas de rebus, quæ ad uitæ corporalis usum pertinent, inter uos finiatis. Vestra credulitas illorum incredulitatem, uestra pietas illorum impietatem, uestra innocentia illorum impuritatem condemnabit, atque hodie condemnat, si uitam Christo dignam egeritis. Et obliti dignitatis uestræ eos iudices facitis rerum uestrarum, de quorum omnium capite per uos pronuntiabitur? Quòd si tam estis contentiosi, tam amantes rerum fluxarum, quarum contemptum profitemini, ut super his non solùm diſsideatis inter uos, sed ita diſsideatis, ut omnino iudices sint adeundi, uel ad quoslibet, quantumuis

Apud iniquos & non apud sanct.

Si in uobis iudicabitur.

tumuis in uestro contubernio contẽptos & humiles causas istiusmodi destratis. Nõ hoc dico, quòd ita fieri uelim, sed ita loquor, ut uos uestri pudeat, cùm apud ethnicos iudices decertatis Si respondetis professioni uestræ, qui inter uos abiectissimus est, præstantior est ijs, qui apud impios summi habentur. Vsqueadeó'ne uos ipsos contemnitis? Adcò nullus est inter uos, qui tantum sapiat, ut de rebus tam leuibus arbiter sedeat, & inter duos Christianos litem finiat? inter quos, quoniam fraterna charitate ac rerum omnium communione conglutinantur, oportebat facilimè conuenire. Nunc adcò nõ conuenit, ut Christianus cum Christiano contendat iudicio, idq;, quod est fœdius, apud hos qui à Christo sunt alieni, quasi possint illi ad legum humanarum regulam, quod iustum est pronuntiare, uos ad euangelicam regulam non idem possitis. Videte quot modis hic peccetis. Primum hoc ipsum uobis turpe est, quòd istiusmodi cõtrouersiolas non ipsi inter uos componatis, citraq; tumultum, aut cõtentionem ullam transigatis, uel mutua concessione, uel certè per arbitros: sed cò pertinaciæ uentum est, ut dum neutra pars alteri uel cedit, uel concedit aliquid, apud publicos iudices, teste populo, res sit agenda. Non carebat uitio, si hæc agerentur apud iudices ecclesiasticos. Nunc quàm fœdum est spectaculum, apud iudices impios decertare de rebus nihili? Nostra religio pax est, ac per Christum in unum corpus insiti, plusquam germani facti sumus. Ad hæc rerum istarum uilium, pro quibus hic mundus depugnat, neglectus, nos reddit Christianos. At cùm pro his ipsis tam acriter contenditis, ut non pudeat Christianum in ius trahere Christianum, & apud impium iudicem reum agere, quid creditis in mentem uenire ijs, qui conspiciunt? An non sic apud

Secularia igitur iu. si. h.

Inter fratrẽ.

Iam quidem omnino delictum est.

se co

se cogitabunt? Vbi inter istos Christianos pudor? ubi fraterna charitas? ubi rerum omnium communitas? ubi pax, quam semper habent in ore? ubi pecuniæ contemptus? ubi lenitas illa euangelica, qua iubētur & tunicā ultro relinquere, si quis palliū ademerit? Ecce quantula de re, quàm turpiter digladiantur, non solùm nobiscū, uerùm & inter ipsos. Quî fit ò Corinthij, ut adhuc tāti uobis sit pecunia, ut huius gratia tantū dedecus in Christianum nomen asciscatis? Respondebit aliquis: nisi meum ius persequor, non abfuturus sum ab iniuria: nisi quod meum est uēdico, futurus sum in damno. At etiam atq; etiam uidete, ne dum leuem iacturam timetis rei pecuniariæ, graue damnū faciatis innocentiæ, bonæq; famæ, atq; adeò grauem iacturam inferatis Euangelio. Præstabat non euincere rē, quàm hāc ansam præbere incredulis obtrectādi Christo. Satius erat leuem iniuriolā negligere, quàm dum sic persequeris, animum ulciscēdi cupidum profiteri. Iam uerò tantùm abest, ut Christiana mansuetudine damnum aut iniuriam impune feratis ab alijs, ut ipsi ultro alios afficiatis iniuria, ultro fraudetis ac circūueniatis alios, nō incredulos tantùm, uerumetiā religionis cōsortio germanos. An non ista pristinæ uitæ fermentum sapiunt? An non ista longißimè dissonant, & à doctrina, & à profeßione uestra? Quisquis Christum profitetur, innocentiam profitetur, & his factis promissum est regnum cœlorum. Nec enim satis est tinctos esse liquore, non satis est insitos esse Christo, nisi tota uita Christi doctrinæ respondeat. Ideo à mundo exempti, cooptati estis in corpus Christi, ut posthac integritate uitæ Christo capiti respondeatis. An illud uos fugit, quòd iniustè uiuentes, quamlibet baptizati, excludendi sint ab hæreditate regni cœlestis? Ne quis sibi imponat, etiam atque

Frater cum fratre.

Quare non magis fraudē patimini.

Sed uos iniuriam facitis.

Et hoc fratribus.

etiam dico, edicoq; uobis. Neq; scortatores, neq; simulacrorum cultores, neq; adulteri, neq; molles, qui uelut euirati prodigiosæ libidini obseruiũt, neq; qui masculis mulierum uice abutuntur, neq; fures, neq; auari, neq; ebriosi, neq; maledici, neq; qui per uim inuadunt aliena, cõsortes erunt regni dei. Nihil proderit nouus titulus, si uita ueteribus uitijs sit inquinata, imò Christus his uertitur in occasionem grauioris dãnationis. Atq; hæc quidẽ dedecora, quæ modo cõmemoraui, quondam in uos cõpetebant, antequã stis essetis per Christũ renati. Non exprobro quod fuistis, modo ne eodẽ reuoluamini. Abluti estis à pristinis commissis, gratis abluti fuistis, cauete ne rursus inquinemini. Neq; solum ablutis suo sanguine restituit innocentiã, uerumetiã ultro sanctimoniã contulit & iustitiam, idq; nõ præsidio legis, aut meritorũ uestrorũ, sed per Iesum Christũ, cuius nomine baptizati estis, perq; spiritum dei nostri, cuius arcano afflatu efficacia sunt ecclesiastica sacramenta. Quò magis adnitendũ, ne tantũ beneficium, quod gratis contigit, uestro uitio perdatis, simul & ingrati erga autorem, & in uos ipsos pessime cõsulentes. In his quæ sunt necessitatis naturæ, mihi licita sunt omnia. Nullus enim me uetat uti eodem iure, quo cæteri utuntur apostoli. Sed fortassis non semper expedit uobis, ut utar meo iure. Qui uestro cibo uiuunt, qui uos expilant, uelut empti uestra munificentia, non audent libere uos admonere turpitudinis uestræ, ne offensi cõmodum aliò conferatis. Mihi quoq; ius erat grauare uos sumptu, ius erat accipere mercedẽ operæ impensæ, præsertim cũ plus laborarim, quàm alius quisquã. Non mihi deerat potestas hæc agẽdi, sed nolui cõmittere, ut utens hac potestate, redigerer sub alienam potestatem, & cuiquam uestrum deuinctus uiderer: quo magis uobis

Et hæc fuiquidem.

Abluti, sanctificati.

Omnia mihi licent.

Sed ego sub nullius.

lique

liqueret, & si quid doceam, me uestrum, non meum agere negotium: & si quid obiurgem, uos patienter audire debere. Nec enim facile offendit libertas admonētis, qui nullo nomine sit obstrictus ei, quem corripit. Alioqui non ita magni refert, cuius utare cibo, cùm omnino cibo sit opus. Escæ uentri destinatæ sunt, uēter uicißim escis dicatus est, age seruiatur interim pro tempore necessitati. Nam breui futurum est, ut & uentrem & escas aboleat deus, hoc est, ut neq; uenter nos fame torqueat, neq; ullus sit escarum usus. Cæterum ut necessitati parendum est nobis, qui Christo sumus initiati, quod habemus cum ethnicis commune, ita uitiorum nulla debet esse communio. De cibis nihil ueto, uescatur quisq; quibus uelit, fœdā libidinem interdico. Neq; enim ut uenter escis dedicatus est, ita corpus dicatū est spurcæ libidini. Imo corpus nostrum domino Iesu consecratū est, & ille uicißim nobis adglutinatus est. Sic enim illi uisum est, ut nobis membrorū, illo capitis uice fungente, mysticū corpus pariter cōstituamus. Hæc cōglutinatio temporaria nō est. Mors soluit uescēdi necessitatē, at non dirimit coniunctionē cum Christo. Nam quemadmodum deus pater dominū Iesum, caput nostrū, suscitauit à morte, ita nos quoq; illius mēbra unà cū illo suscitabit, simulq; cum illo donabit immortalitate. Potēs enim est ille & idoneus qui hoc præstet, etiamsi quibusdam incredibile uideatur. Igitur ut anima nostra nō erit particeps illius immortalitatis, nisi fuerit eā hic per iugis integritatis studium meditata: ita corpus resuscitatū, non erit particeps illius gloriæ, nisi hic à peste uitiorum fuerit immune. Quàm uerò prodigiosum spectaculū, si membra capiti innocentißimo dißimilima uideātur? An nō uenit uobis in mētē, quòd, ut diximus, corpora uestra mēbra sunt Christi? Quid igitur?

Et hunc & has destru.

Per uirtutē suam.

An nescitis.

Eo

Eo'ne dementiæ ueniam, ut cùm hæc sciam, summa cũ contumelia capitis, tollam membrum Christi, & ex eo faciam membrum scorti? Id quidem auertat deus, & tamẽ quid aliud agit, qui cum scorto rẽ habet? An uos illud fugit quod est clarissimũ, eum qui adglutinatur scorto, idem corpus cũ eo fieri? Sic enim legimus in Genesi de marito & uxore: È duobus fiet una caro, idemq́; corpus. Nã ut in licito matrimonio honestus consensus è duobus animis unũ reddit, corporum item legitima cõmixtio è duobus unum efficit: ita in nefario coitu, quisq; fit idem cum eo, cui se turpiter admiscet. Quòd si fœdum habetur, si corpus suũ uxor fraudato marito, cum adultero misceat: ita nefarium est, corpus semel Christo consecratum putido scorto miscere. Nam qui domino Iesu adglutinatur, ob corporis & capitis communionem, unus cum illo spiritus redditur, cui cùm purissimus sit, pessimè conuenit cum spurca libidine, quæ mentis usum adimit homini, ac uelut in brutam pecudem transformat. Proinde summo studio fugite nefariam libidinem. Cætera ferè scelera quæ patrant impij, licet nascantur ex corpore, tamen cùm alieni corporis iniuria coniuncta uidentur, nec totum, ut uidetur hominem conspurcant. Cæterùm qui libidine peccat, in suum ipsius corpus contumeliosus est, quod turpi admixtu polluit atq; cõtaminat. Nec enim adulter adulteram conspurcat, nisi simul conspurcato corpore proprio, sine quo flagitium nõ admittitur. Homicida qui iaculo cõfigit hominẽ, intacto suo corpore lædit alienũ, et una dũtaxat sui parte pollui uidetur. Libido totũ cõspurcat hominem, quod uulgus etiã intelligere uidetur. Siquidẽ à coitu solet uti balneis, quò sordes è cõmixtu corporum cõtractas, abluat. Facinus est in corpus alienũ esse iniurium. At dementiæ simillimum uidetur,

Gen. 2.

Omne enim peccatum.

An nescitis quod. proprium corpus ignominia afficere. Ne putetis leuẽ esse culpam libidinis, etiamsi corpus potißimum cõspurcaret. Et corpori suus habendus est honos, quod animæ immortalis est domicilium, quod ablutum sacro liquore, iam ipsum quoq; sic deo consecratum est, ut templum sit spiritus sancti, quem hausistis in baptismo, quóq; Christo conglutinamini, nunquam ab eo diuellendi. Quòd si nostri contumelia uos nihil cõmouet, certè moueat, quòd istud cũ graui iniuria Christi cõmittitur. Semel in ius illius toti cessistis, in cuius corpus estis cooptati. Ille uos à morte redemptos suos effecit, ut posthac uestri iuris non sitis. Ius emptitij corporis penes emptorem est, id qui alienat, aut qui secus tractat, quàm ex arbitrio domini, iniurius est in eum, cui debet seipsum. Neq; uerò uili uos emit Christus, qui pretiosum sanguinem suum uobis asserẽdis impendit. Proinde quando toti deo dicati estis, ne uelitis in huius contumeliam polluere corpora uestra, uerùm ut animorũ innocentia, ita corporum integritate numen inhabitans in uobis circũferatis, & apud homines illustretis. Vtrũq; illius est, utrũq; castũ præstate, ne ob uestra dedecora, apud impios malè audiat Christus, cuius nomine censemini. Nam quemadmodũ dominorum claritas ad seruos quoq; pertinet, ita seruorũ turpitudo dominis gignit infamiã. Proinde deus licet nec gloria clarior, nec ignominia potest obscurior reddi, tamen apud homines quodammodo & infamatur malefactis suorũ, & cohonestatur integritate morũ ac sanctimonia uitæ, dũ ex horũ uita apud uulgus æstimatur.

Glorificate & portate.

CAPVT VII.

NEque uerò hæc dixerim, quòd existimem quouis coitu cõtaminari corpus, quemadmodum quidam uobis persuadere conantur, quo sibi, ut hypocritæ, concilient apud

apud uos opinionem sanctimoniæ. Est & castus quidam ac legitimus usus coniugij, sed omnibus ex æquo uitandus est illegitimus coitus. Legitimo matrimonio catenus cuiq; utendum, aut non utendum, quatenus ad Euangelij negotium expedit, aut officit. Proinde ad quæstiones, de quibus me per literas consuluistis, paucis respondebo quid faciendum ijs, qui iam matrimonio sunt irretiti, rursum quid ijs, qui in cœlibatu degunt ac uiduis: item quid ijs qui matrimonio molesto, aut etiam impari sunt impliciti, postremo quid uirginibus elocandis, aut non elocandis. Primum igitur, ut nunc est temporum status, multis de causis commodum erat in totum ab uxorum commercio temperare, quo magis liberum esset euangelico negotio, bonæq; menti uacare. Nā quamuis honesta res est matrimoniū, tamen curis mūdanis quālibet nolentē inuoluit hominē, et quantum his additur studij, tantū rebus sacris deciditur. Deinde huius usus habet crassum quiddā, quod totū hominem ad tempus absorbet, atq; ipsum sibi aliquando minus hominē restituit. Video quid maxime sit optandū, sed quod opto, non ausim exigere, ne parū feliciter quod est optimū affectantes, per occasionem in deteriora prolabamini. Noui quàm sit indomitus ac uiolentus hic affectus: nec me fugit, quàm in hunc sitis peculiariter propensi. Tutius igitur arbitror, ut sua cuiq; sit uxor; & suus cuiq; maritus, ut mutuo officio uterq; alterius intemperantiæ medeatur. Nam hac quidē in parte æquum ius est utrisq;, licet alicubi potior sit autoritas mariti: siquidē nec maritus hactenus sui corporis dominus est, ut quod ad usum coniugalē attinet, eius copia fraudet uxorē, & alteri copiam faciat. Vicissim ius uxorij corporis penes maritū est, quod ad usum matrimonij pertinet, nō penes uxorē, quæ sui copiā nec marito

De quibus autē scripsistis mihi.

Bonum erat homini.

Mulier sui corporis.

negare debet, nec alteri facere. Mutuum est debitum, & utrinq; bona fide, cùm res poscit præstandum. Reddat igitur *maritus, quod ex lege coniugij debet uxori.* Reddat *uxor quod ex iure matrimonij debet marito. Cæteris in rebus fortaßis imperium & autoritas penes maritum est, hic mutuum obsequiū ex æquo debetur.* Id negare *poscenti, fraus est.* Neq; *enim is solùm fraudator est, qui pecuniam debitā non reddit, uerūctiam qui debitum detrectat officiū.* Neuter *igitur studio castitatis fraudet alterum, nisi si quid inter uos conuenerit, utrinq; assentientes, ut ad tempus à cōgressu temperetis, quò magis defæcatis animis uacetis precibus sacris, ac cœlestium rerū meditationi, quod corporū ille complexus nonnihil hebetare soleat animi uigorem.* Ergo *aut neuter, aut uterq; contineat, sed ex pacto: nec ob quamlibet causam, sed studio rerū cœlestium: neq; nimium diu, sed ad tempus aliquod, ac mox ad pristinam consuetudinem redeatis: non quòd non intelligā optimum esse, si quis iugiter uacet pietati, sed quòd periculum uideā, ne satanas, qui nusquā non uigilat in uestram perniciem, uos ad libidinem procliues, per hanc occasionem pelliceat ad deteriora.* Malo *in uobis quod imperfectius est, modo sit tutū, quàm id quod præclarius est, sed cū magni mali periculo coniunctum. Cæterùm non hæc loquor, quò quenquam cogam uxorem ducere, aut uetem amplecti iugem castitatem, si tanto proposito adsit robur, & in matrimonio mutuus intercedat consensus, sed conscius imbecillitatis uestræ, cōsulo uestris periculis.* Alioqui, *si liceat, cupiam omneis mei similes esse, ut aut prorsus liberi sint à uinculis coniugalibus, aut uxores sororum habeant loco, puriq; cum puris, casti cum castis degant.* Verū *quod Christus non exegit à suis, non ausim à uobis exigere.*

Nolite fraudare inuicē.

Hoc autem dico secundum indulg.

Beatos

Beatos pronuntiat ille, qui se castrassent propter regnum dei: non reijcit, qui iure coniugij castè moderateq; uterentur. Eximia quædam res est perpetua castitas, ob Christi negotium suscepta. Sed honesta res est & legitimũ cõnubium, cuius autor & consecrator est ipse deus. Verùm ingens est corporum atq; animorũ uarietas, nec pares sunt dotes omnibus à deo datæ. Fortaßis supra uires hominis sit, in totum a coitu temperare. Felices quibus hoc robur à deo contigit, sed amauit ille uarietatem hanc in suo populo, ut alij alijs dotibus præemineret: atq; ista rerum uarietas ad totius harmoniam ac decorum mire faceret. Proinde neq; damnet quisquam alienũ statum, neq; sui pœniteat quenquam, sed quisq; pro sua uirili, dono quod accepit à deo, respondeat. Est castum coniugium, est impura uirginitas. Habetis meum cõsiliũ de ducendis ac habendis uxoribus. Nunc ad digamiæ quæstionem accipite. Sunt enim, ut audio, qui licet non adimant uobis ius coniugij, tamen nolint iterari matrimoniũ simulatq; mors alterius alterum liberarit. His de rebus ita sentio: Si quis à morte cõiugis cœlebs est, aut si qua ab obitu mariti uidua est, si uires adsunt ad perpetuã continentiã, præclarum fuerit, si nec ille repetat uxorẽ, nec illa maritũ, sed suam uterq; libertatem rebus diuinis consecret. Quod optimũ iudicaui, id ipse sum amplexus, ne quid me remoretur ab Euangelij negotio: quod mihi sic cordi est, ut eius studio facilè contemnam uoluptatem uxoriam. Quòd si sciã omnibus eandem esse mentem, non dubitem omnes ad exemplum mei uocare. Hic igitur, quoniã dispares sunt corporum atq; animorum habitus, idem consilium omnibus dari non potest, sed suas quisq; uires consulat oportet: & ad quod uitæ genus natura maximè sit appositus, id amplectatur.

Sed unusquisq; proprium do.

Dico autem non nuptis.

Si permanserint sicut ego.

Qui semel experti coniugium, sentiunt sese adhuc impares esse uiolentis libidinis stimulis, repetant potius coniugiũ, ut legitimo coitu suæ medeantur incontinẽtiæ, quàm in cœlibatu grauiter pruriente libidinis affectu, grauioris flagitij periculis affines esse uelint. Hic igitur nec cogo ad matrimonium, nec ueto matrimonium, sed quid expediat, ex suo cuiq; animo perpendendum relinquo. Nihil enim habeo, quod à domino præscriptum uobis tradam. Quanquam illud à Iesu Christo præceptum non dubitem à uobis exigere. Qui carent coniugio, ijs liberum est, ut dixi, pro suo iudicio uel amplecti, uel non amplecti coniugiũ, modo ne aliò spectent quàm ad Christum. Verum ubi semel coijt matrimoniũ, nolim id fieri, quod paßim fit apud Iudæos & ethnicos ut quibuslibet de causis dirimatur cõiugium. Vetuit enim dominus, ne uir uxorem reijciat ob mediocres offensas, licet hoc indulserit Iudæis olim Moses, non quòd hoc rectum esse iudicaret, sed quòd metueret, ne homines natura uindices & obstinati adempto iure diuortij, atrociora diuortio committerent. Vnam causam excepit dominus, si uxor cum alio rem haberet: siue quòd eam exciderit à iure coniugij, quæ uni pacta sui copiam, se alteri communicauit: siue quòd iniquum uideatur à quoquam exigere, ut cum ea domum, lectum, focum, ac mensam habeat communem, quæ prodita cõiugij fide, qua nihil est sanctius, turpi adultero sese admiscuit. Adò Christus societatem hanc firmã & indiuulsam esse uoluit. Proinde nisi quid huiusmodi intercesserit, nec uxor diuertat à marito, nec maritus uxorem reijciat. Quòd si per alias offensiones oborto dißidio contingat uxorem à uiro diuertere, ne sibi spem reditus intercludat, abstineat ab iterando coniugio: intactam fortasse maritus iam placatior recipict

Melius est nubere quàm uri.

His autẽ qui matrimonio.

Aut uiro suo reconcilia.

pict, corruptam quis recipiet? Quòd si nec tantisper temperat mulier, ut à coitu se cõtineat, det operam, ut cũ marito redeat in gratiam. Id si non impetrat, meminerit cuicunq; sese adiunxerit, nomine coniugium fore, re adulterium. Iam ad ea quæ de impari matrimonio interrogatis, non habeo quod ex autoritate domini respondeam, sed est quod pro mea sentẽtia uelut utilius suadeam. Adeò res est odiosa diuortium, ut nec ob religionem diuersam dirimi uelim semel initum matrimonium. Si contigerit, ut mulier Christiana iuncta sit marito nondum professo Christum, atq; is, licet alienus à Christi mysterijs, non tamen adeò infensus est, ut ob diuersam religionẽ putet eam repudiandam, si me audiet uxor, non relinquet maritum. Rursus si obtigerit, ut uir Christo initiatus cõiunctus sit uxori, quæ à Christo sit aliena (quando non conuenit quenquam ad suscipiendam religionem compelli) nec ea quærat diuortium offensa diuersa religione, meo consilio uir non eijciet illã. Nec enim est, quod horreat Christianus aut Christiana, ne admixtu hominis à Christo alieni, labem sibi cõtrahat. Licet impura sit alterius religio, tamen legitimum ac purum est coniugiũ, quod illos, licet alijs impares, ex æquo copulat. Non inficit deterioris impietas alterius pietatem, quin illud potius præponderat, quod melius est & efficacius. Itaq; maritus quãuis religione prophanus, tamen per Christianæ consortiũ, quod ad coniugij negotium attinet, sanctus redditur. Item uxor nõdum initiata Christo, congressu mariti Christiani quodãmodo sancta puraq; redditur ob legitimum usum matrimonij. Quod ni esset, liberi uestri cõmunes, uelut ex incesto coitu nati, prophani impuriq; haberẽtur. At nunc constat eos legitimos ac puros esse, tanquam ex legitimo congressu progenitos. Siquidem

Si quis frater uxorem.

Sanctificatus est enim.

uxor baptizata, cùm rem habet cum uiro nondum baptizato, non admiſcetur ethnico, ſed obſequitur marito: nec amat impium, ſed tolerat futurum pium. Hanc ſpem de ſe præbet, qui licet ipſe nondũ profiteatur Chriſtum, tamen in uxore non horret dei cultum. Nec enim totus ethnicus eſt, & aliqua ex parte Chriſtianus eſt, qui æquo animo conuiuit uxori, quæ Chriſti nomen profitetur, qui crucis ſignũ cõmuni lectulo præfixum uidet æquis oculis. Nulli tam ægrè cohærent, quàm quos diuerſa ſeparat religio. Hæc igitur ſpes retinere debet in cõuictu eam, quæ prior Chriſtum amplexa eſt. Quòd ſi diuortium oriatur ab eo, qui nondum credidit, isq́; odio Chriſti repudiat uxorem, quãdo iam ſpes non eſt illius mutandi, non eſt cur amplius Nõ enim ſer- *cum impio cohæreat. Excidit à iure matrimonij, qui deum* uituti ſub.e. *horret autorẽ matrimonij. Neq; enim Chriſto dicatum hactenus obſtringit matrimonij fides, ut impium maritũ aſsiduè iurgãtem Chriſtoq́; conuiciantem ferre cogatur. Vtatur igitur diuortij libertate, quam ille dedit, ac tranquillè Chriſto ſeruiat. Nec enim ideo uocauit nos deus ad euangelicam uitam, ut in iurgijs, ſed ut in concordia paceq́; uiuamus. Proinde ſi non conuenit inter impares, & diuortium poſtulat incredulus, non hæreat inuito uxor Chriſtiana: ſin conuenit, ſpe mutandi mariti maneat uxor, ac uiciſsim ſpe mutandæ uxoris maneat maritus. Etenim quî ſcire potes uxor, an domeſticis alloquijs, an modeſtia ſuauitateq́; morum, an affectu coniugali ſis effectura, ut reſipiſcat maritus, tecumq́; ſeruetur? Aut quî ſcire poſsis marite, an his rationibus ſis uxorem ſeruaturus, & lucrifacturus Chriſto? Quòd ſi contingit, an non ingens eſt lucrũ? Si non ſuccedit, tamen approbabit deus bonam mentẽ tuam, quæ id ſtuduerit. Sed interim dum incertũ eſt ſucceſſurum*

ſit

sit nec'ne, bona spe cohæreat coniugium, nec mutet diuersa religio uitæ statū. Nec enim baptismus uindicat uxorem à iure mariti, si is eo legitimè utatur: nec seruum à iure domini, si is quatenus fas est, eo utatur. Vt cuiq; sua sors obtigit à deo, in ea Christo seruiat. In quo queq; statu deprehenderit Euāgelij doctrina, in eo perseueret. Religionis nouitas ueterē abolet uitam, nō abrogat ueterē statum, eò quòd cum quouis conditionis genere conueniat Christianismo, qui nequaquā ob id inductus est, ut turbet publicū rerum humanarū statum, sed ut in omni statu sanctè pieq; uiuatur. Hæc est mea sententia, quam non uobis solùm, uerum etiam omnibus ecclesijs propono. Nec grauabimini sequi quod omnes amplectuntur. Itaq; si dei uocātus afflatus deprehenderit te coniugatum, non est cur ideo rescindas matrimonium: si circūcisum, non est cur pigeat te tuæ sortis, & præputium uelis accersere. Nihil enim officit præputiū nouæ religioni. Rursus si alienum à circuncisione, nō est cur optes circuncidi. Nam quantū attinet ad nouatam religionē, nihil refert, circuncisus sis, an incircuncisus. Illud ex æquo refert utriusq;, ut posthac non iuxta cupiditates carnales, sed iuxta iussa dei, cui iam initiatus est, uitam agat. Satis est uitam mutari, statum nihil necesse est, quòd id absq; rerū perturbatione fieri non queat. Quod de matrimonio, deq; circuncisione dictū est, idē sentiēdum de seruitute. Quos euangelica doctrina deprehēdit obnoxios seruituti, æquo animo ferant sortē suam, nec ideo se putent manumissos à iure dominorū, quòd à tyrannide uitiorum sint manumissi. Rursus qui ingenuus uocatus est ad Christum, non est quod mutatū uelit statū suum, ac semet in seruitutē conijciat. Quin potius illud agēdum: ut si detur occasio, libertatem arripiat, ac mutet seruitutem. Si

Et sic in omnibus ecclesijs.

Sed obseruatio mandatorum dei.

Seruus uocatus es.

dominus odio Christi reijcit seruum, non est cur nouum quærat herum. Nec est cur sibi displiceat, quòd domino careat, cùm Christum habeat patronũ ex seruo factus huius libertus. E diuerso, qui ingenuus natus, per baptismum renatus est, nõ est quod sibi uel displiceat, uel placeat conditionis nomine, cũ is per baptismũ factus sit seruus Christi: ut rerũ uicibus permutatis, libertas cõtigerit seruo, seruitus accesserit ingenuo, quò moderatius uterq; suam sortem ferat. Sunt enim hæc ex eorum genere, ad quæ Christus ueluti cõniuet. Arripiatur ansa commodior: si grauat seruitus, hoc nomine te cõsolare, quòd licet dominus qualecunq; ius habeat in corpus, tamen animus exemptus à uitijs, Christo manumissus est. Si quid erigit animum ingenuitas, cogitate emptum à Christo, nec emptũ pretio mediocri. Habes dominum modis omnibus obseruandum, ne tibi putes esse liberũ ex affectuum tuorũ arbitrio uiuere. Et qui debet seruitutem homini, catenus manumissus est per Christum, ut si quid impium iubeat dominus, Christo potius auscultet nouo patrono, quàm ueteri domino, qui abusu ius suum perdidit. Aequum erat, ut quos Christus pretio sui sanguinis asseruisset in libertatẽ, non premerentur hominis dominio. Faueo libertati, si contingat. Nam Christi seruitus uera ingenuitas est. Impio seruire Christianum, uidetur indignũ. Et cõueniebat ut domino Christiano serui abeant in nomen & affectum fratrum ac filiorum ob cõmunem dominum, à quo communi pretio redẽpti sunt utriq;. Verùm ne prætextu religionis Christianæ turbetur ordo reip. suam quisq; sortem ferat, & in ea perduret, sed ita perduret, ut interea meminerit, dei iussa hominum imperatis anteponenda. Parete dominis, sed approbãte deo, cui plus debetis, ut à quo pluris sitis redẽpti, quàm

Qui enim in domino uo.

quàm ab istis empti. Quæ de seruitute ac libertate dicta sunt, quadantenus locum habent in matrimonio & cœlibatu. Nam qui matrimonij iugo semet implicuit, quodam modo seruus est. At qui cœlebs uiuit, huic liberius uiuendi potestas est. Semper igitur id quod cõmodius est, oportet sequi, si liceat. Nec enim usq; adeò libertas est affectanda, ut huius studio in grauioris periculi scopulum impingamus. Itaq; de hoc quod quæritis, an Christiani filias uirgines elocare debeant, an ueluti Christo sacras, in perpetua uirginitate tenere domi, quo liberius ei seruiant: licet non habeam domini præceptũ, ex quo uobis certo respondeã, habeo tamen consilium, quo suadeam quod mihi uidetur optimum. Nec opinor uobis aspernandum meum consiliũ, quandoq mihi quoq; delegata est autoritas apostolica, mihi quoq;, licet immerenti, contulit diuina bonitas, ut ex eius animo dem fidele ac salubre consilium, non spectans, quid in rem meam sit, sed quid uobis expediat. Arbitror igitur ob libertatem optandũ esse, ut uirgo nulli sese addicat nisi Christo: non quòd negem sanctam & honestam rem esse coniugium, sed quòd ob affinitates, ob curam educandorũ liberorum, multum afflictionum ac solicitudinum secum trahat. Hanc necessitatem, ac ueluti seruitutem effugit, qui abstinet à coniugio. Præstat igitur libertatem amplecti, si sit uel integrum, uel tutum. Integrum non est his, qui sese iam matrimonij uinculis implicuerũt. Tutum non est his, qui sibi non temperant. Proinde si iam alligatus es uxori, ne Christi prætextu quæras diuortium. Si contigit tibi libertas, noli affectare matrimonij capistrum. Quòd si diffisus tuis uiribus, duxisti uxorem, nõ est quod te pœniteat: nihil enim sceleris admissum est. Rem curis obnoxiam, sed legitimam suscepisti. Nec ideo Christo deterior eris,

De uirgini.

Tanquã misericordiam consecutus.

quòd

quòd uxorem habeas, sed afflictior, & curis mundanis magis obnoxius. Quin etiā si uirgo malit esse materfamilias, non peccat, si uiro legitime nupserit. Nihil est incōmodi, nisi quòd ob curas rei familiaris, minus liberum erit aßidere sacræ lectioni, ac precibus, aut alijs officijs pietatis. Itaque dum utrunq; uobis liberum facio, duplici nomine uobis parco. Qui potest carere coniugio, huius libertati consulo: qui non potest, huius periculo succurro. Laudo cœlibatum ut feliciorem, probo matrimonium ut tutius. Igitur hac de re quid quisq; statuat, ipse uiderit. Neq; compello quenquam, neq; ueto, duntaxat in his, quæ dominus nec exegit, nec interdixit. Illud à uobis promiscue exigam fratres, quando tempus hoc angustum est, quòd imminet dies ille supremus, pro uiribus ad ea properādum est, quæ nos in eum diem præparent, reiectis ijs, quæ nos eò festinantes remorantur. Incertus est dies ille, sed certū est non procul abesse. Hunc qui cogitet semper instare, rebus fluxis ac momentarijs leuißimè tangetur, siue quid molestū obuenerit, siue quid expetendum obtigerit. Nam ultimus ille dies adimet nobis utrunque. Adimet & mors, si forte diem illum præuenerit. Quorsum igitur attinet in ijs, quæ mox peritura sunt anxie distorqueri, aut magnopere gestire, cùm res æternitatis agatur? Habeant uxores qui uelint, sed habeant neglectim, perinde quasi non habeant, ita leuius affliget matrimonij seruitus, & leuius remorabitur coniugij uoluptas. Quos fortuna rebus aduersis premit, sic plorent, quasi non plorent. Quibus arridet fortuna huius mundi, sic gaudeant, quasi non gaudeant. Qui mercantur, sic mercentur, quasi rem emptam nō poßideāt utpote mox aufferendam, & uelis nolis aliò demigraturam. Et quos casus aut neceßitas inuoluit mundanis negotijs

Tribulationem carnis hab.

Ego autē uobis parco.

Hoc itaq; dico fratres.

Qui habent uxores, tanquā nō hab.

gotijs, sic utantur, quasi non utantur. Sit harum rerum po strema cura, prima cœlestium, si solam esse non licet. Vmbras modo bonorum ac malorum mundus hic habet, in quibus neq; solidum est quicquam, neq; diuturnum, quibus hærere toto animo, non est eorum qui contendunt ad immortalitatem. Hæc ideo loquor, quòd cupiam uos quàm minimum distineri curis mundanis, atque hoc uitæ genus potissimum amplecti, quod uos quàm minimum inuoluat profanis negotijs. Hac in parte potior est cœlibis, quàm coniugati conditio. Siquidem qui cœlebs est, non distrahitur in diuersas curas, quomodo socero, socrui, quomodo cæteris affinibus, quomodo uxori ac liberis satisfaciat, unde uictum familiæ in dies crescenti suppeditet, unde dotem euincat, sed totus uacat Christo, summā uotorū adeptus, si illi uni placeat. Contrà qui duxit uxorem, ut ex parte domino uacet, tamen aliquam sui partem debet uxori, ac rebus uxorijs. Itidem accidit in muliere. Vxor quoniam sui iuris tota non est, non potest tota uacare Christo, sed in diuersas curas dissecta dimidiata seruit Christo, dimidiata matrimonio. Rursus uirgo aut mulier, alioqui cœlebs, unum illud curat, ut Christo sponso placeat, cui non corpore aliter placet, quàm si se totam castam & incorruptam seruet, non corpore solum, uerumetiam animo. At quæ nupta est, necesse habet, ut se Christo mundoq; partiatur, ita satagens placere Christo, ut marito, cui debet obsequium, non displiceat. Totus autem hic sermo meus, quo cœlibatum effero, ne quis aliorsum uertat, huc tendit, non quo uobis libertatem adimam contrahendi, aut non contrahendi matrimonij, aut necessitate adigam in aliquod uitæ genus, quod cuiusquam animo non sedeat: sed amico consilio uestris consulo commodis, ut cùm sciatis utriusq;

Præterit enim figura.

Vt sit sancta &c.

Porrò hoc ad utilitatem uestram.

ius esse

ius esse uobis,ad id potius uergatis, quod præter decus ho nesti,libertatis quoq; commodum habet adiunctum, per quam cœlibi licet perpetuo studio cultuq́; sic adhærere do mino Iesu Christo, ut nullis terrenis solicitudinibus unquam ab eo diuellatur. Illud expẽdat quisq; secũ,an quod honorificum ac liberum uidet,idem sibi iudicet esse tutũ, aut etiam ex animi sententia. Nam qui metuit,ne quid dedecoris aut infamiæ sibi contrahat,si filiam uirginem,iam uiro maturam, nec abhorrentem à nuptijs, ultra iustum tempus domi clausam teneat,atq; ita res suadet ut nubat, nihil obsto, quo minus faciat, quod uidebitur facto opus. Quamuis enim matrimonium cum seruitutis & solicitudinis incommodis coniunctum diximus, tamen cum peccato non est cõiunctum. Legitima res est & honesta,quibusdam etiam necessaria. Proinde palàm ac mature iungat filiam uirginẽ marito,ne furtim turpiter faciat,quod in cõiugio abest à probro. Verũ si quis intelligens sibi liberum esse uirginem elocare, aut nõ elocare, nec ulla ad utrumuis adigi necessitate,tamen ex animi sui sentẽtia statuit ac decreuit seruare domi uirginem, quæ non optet nuptias, recte facit. Etenim ut nõ est tutum nupturientem à matrimonio arcere,ita pium nõ est,à castitatis studio uotoq́; labefactare puellarem animum. Itaq; qui metu periculi nuptũ dat uolentem nubere,recte facit. At qui perpetuæ castitatis appetentem, non impellit ad nuptias, sed honesto uoto puellæ obsequitur,rectius facit. Nam præter honestatem & hoc lucrificit cõmodi,quòd uacabit uirgini, totam & indiuulsam uacare sponso suo Christo. Nec enim in alium usum captanda est cœlibatus libertas. Apud deum longe pulchrius est, in matrimonio quod necessarijs curis subduci potest,cõsecrare diuino cultui, quàm uirginitatis

Nam qui stat in cord.

prætex

prætextu ad luxum, aut iners otium, uitæ'que licentiam abuti. Tantũ igitur abest ut uirgini primas nuptias negẽ, ut ne uiduæ quidem ius adimam iterãdi coniugij, cùm secundis nuptijs nec mundus habeat honorem. Quid cuiq; expediat, non est meum singulatim præscribere. Hac parte suum quisq; animum in consilium adhibeat. Quid citra delictum fieri possit ostẽdo. Virgini licet nubere, quia sui iuris est. Semel nuptæ non idem ius est, iam enim desijt sui iuris esse, sed marito sese astrinxit fœdere coniugij, donec ille uixerit. Sola mors dirimit hanc necessitudinem. Quisquis enim init matrimoniũ, hoc init animo, ut sit indiuulsa copula. Quòd si diem suum obierit maritus, redit uxori superstiti postliminio sua libertas, ut si placeant iteratæ nuptiæ, nubat cuicunq; uelit, modo sit Christianũ coniugium, hoc est, nec turpitudinis gratia affectatũ, & cum eiusdem religionis uiro contractũ. Attamen, ut fateor, non esse obnoxiã peccato, quæ concessas iterat nuptias, ita feliciorem arbitror, quæ studio uacandi Christo, tuetur redditam libertatẽ. Id igitur non præcipio quidem ut necessarium, sed consulo ut commodius. Hominis consilium audis, sed non abhorrens à mente Christi, qui multa per se, nonnulla per suos tradit. Huius cùm & apostolus sim, &, ni fallor, spiritum hauserim, ut apostoli cæteri, non est quòd meum consilium leue pondus apud uos habeat.

Mulier alligata est leg.

Puto autem quòd et ego.

CAPVT VIII.

AD matrimonij quæstiones satis responsum arbitror, ne posthac super hisce rebus diuersis opinionibus inter uos digladiamini. Nũc quoniã hoc quoq; uerti in quæstionem intelligo, fas'ne sit Christiano uesci carnibus pecudis idolis immolatæ, quas ethnici pro sacris habent, etiam super hac re meã accipite sententiam. Sunt inter uos, qui

quòd intelligunt simulacrum nihil aliud quàm lignũ aut æs, aut saxum esse, proinde carnes huic immolatas reuera nihil à cæteris differre carnibus, nec animũ hominis ullo cibi genere pollui posse, malè freti sua scientia, paßim nulloq; delectu sese ingurgitant carnibus immolatitijs, bene quidem iudicantes de re, sed parum memores Christianæ charitatis, quæ solet offendiculũ omne uitare, ac semet accõmodare infirmioribus, donec paulatim ad meliora proficiant. Quid autẽ magni est, si intelligant simulacra nihil habere numinis? Quis istud Christianus nõ intelligit, quod intelligunt & inter ethnicos paulò cordatiores? At sæpenumero consultius est sequi, quod dictat charitas, quàm quod dictat scientia. Scientia frequenter officit, ut quæ tumorẽ ac superciliũ adferat. At charitas ubiq; prodesse studet, lædit neminẽ. Quanquã magna scientiæ pars adesse uidetur ijs, qui nesciunt quatenus sit utendum scientia. Id præscribit charitas, è proximi commodo metiens omnia. Hanc igitur in consilium aduocet oportet, qui uerè scientia præditus uideri uelit. At qui charitatis expers, inani sciẽtiæ persuasione tumet, tantũ abest à scientia, ut nec illud etiã sit assecutus, ut sciat quatenus oporteat uti scientia. Quisquis apud deum sapiens est, is uerè sapit. Etenim qui sibi placet, suæq; studet gloriæ, neglecto fratris periculo, huius scientiam non approbat deus. Cæterũ qui deũ uerè diligit, & proximũ diligat necesse est. Hunc igitur ut suum discipulum agnoscit deus, quippe qui quemadmodũ ille suam sublimitatẽ accõmodauit seruãdis hominibus, ita suã sciẽtiã subijcit, ac seruire cogit cõmodo proximi. Igitur ad id, quod institutũ erat recurrat sermo: Nouimus pleriq; q, simulacrũ, licet adoretur ab ethnicis, perinde quasi numẽ habeat, re uera tamẽ nihil aliud sit, quàm lignum

Omnes scientiam hab.

Nondum cogno. quem.

Hic cognitus est ab eo.

lignum, aut saxũ, neq; plus habeat diuinitatis, quàm quiuis arboris truncus indolatus, aut quoduis rude saxũ, atq; ideo carnibus huic immolatis nihilo plus inesse uel boni, uel mali, quàm ijs, quæ in macello ueneũt. Nam *quod scul ptum uidetis saxum, ad hominis aut alterius animãtis ima ginem, cùm unus sit deus, isq; simulacro careat (nec enim effingi potest) quid est quod simulacrum repræsentet, nisi dæmonia, quibus infelices pro deo sacrificãt?* Istos *igitur polluunt huiusmodi cibi, quos ut uerè sacros capiunt, cùm sint profani.* Christianum *non polluunt, qui non uescitur ut sacris, sed ut à deo concessis, ad sedandam famem.* Necessitatis *causa uescitur, non religionis, irridens apud se ridiculã ethnicorũ deorum turbã, ac certus nullum aliũ esse deum præter unum, cui sacra sunt omnia.* Nam *ut sint alij, qui uocẽtur dij, siue in cœlo, quos illi cœlites uocant, siue in terra, quos inferos illi dicunt, quod genus sanè sunt dij multi, ac domini multi, nomine dũtaxat sunt dij ac domini, & ijs dũtaxat tales sunt, qui eos per errorẽ crassissimum tales credunt, & in deos ac dominos adoptarũt.* Nobis *autẽ* Christianis *non est nisi unicus deus, nimirũ pater ille* Iesu, *conditor & autor uniuersi, à quo uno nobis proficiscuntur omnia, cuiq; soli addicti, pio cultu placere studemus.* Vnus *item dominus* Iesus Christus, *per quem unum omnia nobis cõtulit pater, & cuius unius beneficio deum uerum agnoscimus, ut iã cum falsis ac profanis ethnicorũ dijs nihil omnino commercij sit nobis, neq; pluris æstimari debeant, quàm si omnino non sint.* Itaq; *quisquis robore* Christiano *contemnit simulacrum, & simulacris immolatũ, rectè quidem sentit, & rectè uesceretur immolatitijs carnibus, perinde ut quibuslibet, si quod uerissimum est, ex æquo persuasum aut perspectũ esset omnibus.* Nullus *enim*

Nihil est idolum.

Nam & si sunt qui uocantur.

Pater ex quo omnia.

Sed non omnibus est scientia.

Cùm sit infirma.

offenderetur. Nunc accumbunt in conuiuio, quibus ex maiorũ institutis à prima pueritia persuasum ac penitus infixum est, simulacrum rem esse sacram, & quicunq; accumbũt in epulis, huiusmodi superstitionis esse consortes, neq; credunt ista tantopere posse contemni, quæ ipsi tantopere uerentur ac metuunt. Hi quod tu iudicio bonaq; fide facis, sic interpretabuntur, apud se loquentes: Non est tam execrabilis idolorum cultus, quandoquidem à sacris nostris non abhorrent Christiani. Accumbit aut astat fortaßis & Christianus aliquis, qui licet Christo sit initiatus, tamen nondum robore fidei perfectus est, sed ex ueteris instituti contagio, quod à maioribus imbibit, ex diutina publicaq; consuetudine relictis uestigijs laborat, atq; immolatitijs carnibus, non sine religione uescitur, nõnihil sperans aut timens, ne dæmon ille, quisquis est, aut prosit aliquà, aut officiat. Quid enim mirum, si hoc accidat Græcorum aliquibus, quod uidemus plerisq; Iudæorum accidere? Arduum est, penitus ac radicitus ex animis hominum reuellere, quod illic primæ ætatis institutio, quod publicus usus, quod diutina consuetudo fixit. Nemo repente fit plenè Christianus. Habet ut natura, sic & religio gradus suos. Itaque quemadmodum ætate rebustiores, natura magistra ferimus ac fouemus imbecilles, ita exemplo Christi, qui proue ctiores sunt in fide, debent infirmioribus obsequi nonnunquam, donec progressu temporis, robur iustum colligant. Verùm ut hodie sunt apud Hebræos Christum professi, qui tamen ob haustã à proauis religionẽ, nõ poßint istiusmodi contemnere, quamuis id palàm & sacri uates futurum prædixerint, & Christus ipse fieri iusserit: ita fuerũt apud Græcos primùm illucescente Euangelio, quin & hodie sunt, qui licet Christum agnoscant, tamen nondum penitus

nitus expulerint ex animo patriæ religionis horrorē, atque ita uescuntur carnibus uictimæ simulacris immolatæ, non quatenus habiles sunt ad medendum latranti stomacho, sed quatenus sacræ sunt, huic aut illi dæmoni dicatæ. Hic cùm te, quem existimat doctrina iudicioq; præcellere, uiderit cum ethnicis in sacris epulis accūbentem, suspicās te nō alio animo uesci, quàm uescatur ipse, offenditur exēplo tuo, ac perperam imitatur factum, cuius animum ac iudicium non perspicit. Igitur qui paulò antè uacillabat, ac leuiter erat superstitiosus, per occasionē redditur superstitiosior. Non hæc dico, quòd probem huius uel superstitionem, uel suspicionem. Etenim infirmitatē non collaudandā aut alendam, sed ad tempus alicubi ferēdam, ac fouendam docet Christiana charitas. Nec enim arbitror ubilibet obsecundandum infirmorum cupiditatibus. Quid enim hoc aliud esset, quàm superstitionem in immensum alere, & sic obsequi infirmis, ut ipse desinas esse firmus? Docendus est infirmus ille, monēdus est, arguendus est, qui cùm debuerit infirmior auscultare firmiori, tamen apud se iudicat ac damnat meliorē se: & cū cōuenerit ex illius exēplo fidei robur colligere, cōfirmat animi sui morbū: cumq; magis oportuerit ad illius perfectionē eniti, cogit illū ad alienā infirmitatē descendere. Verùm si nondū capax est qui monetur, Christianæ pietatis arbitror, ut qui firmior est, obsequatur aliquātisper imbecilli, sed profecturo: præsertim in huiusmodi negotio, in quo duo peculiaria sunt expendenda: primùm superstitionis affectus, quem haustum unà cum lacte longi temporis consuetudo confirmauit, rem esse penè inexpugnabilem, ad hoc nullum periculum formidabilius idololatriæ periculo. Sed infirmiorum causam aliâs agemus. Interim quoniam in hanc partem uideo frequentius

Si enim quis uiderit.

Esca non cōmendat nos deo.

peccari inter uos, illud potius agendum, ut arrogantem, & charitatis expertem scientiam retundamus. Approbo quod dicis, esca non commendat nos deo. Cùm enim deus uniuersa creauerit ad usus humanos, neq; quicquam à nobis exigat præter uitæ pietatē, quid illius refert, pisciū an quadrupedum, an uolatilium carnibus uescamur? Nihil enim horum, pietati quicquā uel addit, uel adimit. Horum delectus superstitiosum facere potest, pium nequaquam. Christus nullum horum discrimen docuit. Proinde temeritatis sit, si quis homunculus conetur quenquam huiusmodi constitutionibus onerare. Pro suo quisq; corporis affectu uescatur, quibus uelit, modo sobriè parceq;, super omnibus gratias agens deo, nec damnās quēquam, qui diuersis uescitur, nec sibi placens, quòd ob corporis cōmoditatem illis aut illis non uescatur. Verùm in alijs non perinde magnū periculum est, hic ubi summū est, dandum est aliquid infirmitati quorundam. Siue uescaris ijs, quæ sunt immolata simulacris, nibilo fueris sanctior, siue non uescaris, nihilo fueris impurior. Verùm illud interim cauendū, ne ista quibuslibet uescendi potestate sic utamini, ut infirmis præbeatis occasionē ruinæ. Quid ni id futurum sit, si quis hac superstitione nōnihil adhuc infectus cōspexerit te, qui iudicio doctrinaq; uideris antecellere, unà cum cæteris, qui sacrificarunt simulacro, in communibus epulis accumbentē, ac licet dißimili animo, tamen non dißimili specie uescentem? Non'ne huius animus suapte sponte propēsus ad pristinam superstitionē, exemplo tuo fulcietur & incitabitur ad idololatriā, ut quibus tu bona firmaq; fide uesceris, ac trāquilla conscientia, hic insyncera conscientia uescatur? Quid tum postea, inquies? Videlicet periculum est, ne per occasionem tuæ firmitatis pereat frater infirmus, quamlibet

Neque enim si manducauerimus.

Et peribit infirmus in tua.

bet infirmus, sed tamen frater, hoc est, Christianus, quem adeò non contempsit ipse Christus, ut pro eo seruando nō grauatus sit mori. Christus pro infirmis suam uitam uilem habuit, & tibi fratris tui salus adeò pro nihilo est, ut ob uilißimū cibum negligas illius periculum? præsertim cùm nō desit, quò citra fratris offendiculum poßis explere uentris neceßitatem. At ne leue putetis crimen peccare in hominem, quoties ad istum modum offenditis infirmos, exemplo suspecto uulnerantes illorum imbecillem cōscientiam, & Christum ipsum offenditis. Quantumuis pusilli sunt, quantumuis imbecilli, agnoscit tamen hos Christus ut sua membra in his sese lædi putat: quod his impensum est officij, pátitur imputari sibi. Nec ab re tantopere monuit cauendum ab offendiculo pusillorum. Nemo me magis intelligit in cibis nullam esse portionem uel pietatis uel impietatis: sed tamen si sensero periculum fore, ne frater adhuc superstitiosior, per occasionem pertrahatur ad uescendum his, quibus irrequieta conscientia uescitur, citius per omnem uitam in totum ab esu carnium abstinuero, quàm cōmittam, ut mea causa periclitetur Christi mēbrum. Non polluit uescentis firmam conscientiam, cibus immolatus simulacro. fateor. Sed sic uescentem polluit fraterni periculi neglectus, quem æquè diligere iubemur, atque nos ipsos.

In Christum peccatis.

Quapropter si esca scan.

CAPVT IX.

NOn est igitur quod quisquam queratur adimi sibi ius rei concessæ. Non semper spectandū quid liceat, sed quid expediat: neq; protinus faciendum quod poßit defendi, sed illud potius sequendū, quod suaserit Christiana charitas, quæ non studet suis commodis, sed alienis. Alioqui quàm multæ res sunt in quibus meo iure non sum usus.

Non sum liber.

Non mihi deerat iudicium, intelligebam quid mihi licere, sed potius fuit, quid uobis expediret. Permulta feci, quæ sciebam ad pietatem nihil habere momenti, quo placarem eos, quos nolebam alienari à Christo. Permulta non feci, quæ mihi facere licuisset, nisi diuersum suasisset uestra utilitas. Quid enim? An non sum apostolus, quemadmodum cæteri, qui hoc titulo gloriãtur? non'ne iussu Christi missus sum ad gentes? Quòd si æquè sum apostolus atq; alij, quî minus mihi ius est apostolicæ potestatis? An nõ & mihi datum est uidere dominum nostrum Iesum Christum, si cui magnum, ut est, uidetur, quòd alijs à resurrectione sit conspectus? Quòd si ex ijs, quæ præstiterũt, ac rebus præclarè gestis æstimentur apostoli, quid est quod uel hic in me desideretur? An non facinus est apostolicũ, Corinthum olim sic addictam mundanis cupiditatibus Christo lucrifacere? Atqui hoc facinus opitulante domino per me designatũ est. An Iudæis sim apostolus, ipsi uiderint, qui Christum cum Mose student commiscere. Certè uobis apostolus sum, qui meo suasu Christo creditis, qui sensistis uim diuinam adesse meo sermoni. Vos igitur meum opus estis, si facta requiruntur. Licet quicquid hic laudis est, Christo debetur, non mihi. Non'ne uos estis diploma meum, per quod docere possim, ad Christi gloriã mihi delegatã apostolicam functionem? Ita soleo respõdere ijs, qui rogitant, quo argumẽto me declarem apostolum. Si per me factum est in uobis quicquid usquam per summos apostolos effectum est in alijs, quî minus sum apostolus quàm illi? Quòd si par est mihi cum illis apostolicæ functionis uel autoritas uel fructus, quid uetet quò minus pari cum illis iure utar, & æqualis aut fortaßis superior in laboribus, æqualis sim & in præmijs? An solis nobis ius non erat, edendi bibendiq;

Et si alijs nõ sum apostolus.

liq; sumptu eorum, quibus Euangelium prædicamus? An solis nobis fas non est, Christianas matronas circunducere, quæ de suo nobis quæ uitæ sunt necessaria suppeditent, quod faciunt apostoli, nõ quilibet, sed apostolorum summates, fratres domini, qui uocantur Iacobus & Ioannes, quin ipse etiã Cephas, cuius prima est inter apostolos existimatio? An uni mihi et Barnabæ, quia nõ idem facimus quod illi, nõ uidetur idem esse ius in ocio uiuendi, & alieno sumptu prædicandi Euãgelium? Opes ex Euangelio adeò non uenamur, ut quod alioqui iustißimũ erat, ne simplicem quidem ac frugalem uictum gratis acceperimus. Quis unquam in bello suis militat stipendijs? Quis colit uineã, ut non edat de prouentu uineæ? Quis pascit gregem, non interim edens de lacte gregis? In omni officio, sumptus ab eo suppeditatur, cui datur opera. Quid? an hæc humanis duntaxat argumentis assero? Non'ne quod naturæ ratio dictat, idem & sacra lex iubet? Siquidẽ Mosaica lex uetat, ne quis obliget os boui, cùm ad triturã circunducitur, quòd iniquum sit nõ inde suppetere pabulũ, in quo laboratur. Sed dixerit aliquis: Quid isthuc ad apostolos? An probabile est deum hac lege bubus tantum cautum ac prospectũ uoluisse? an potius aliquid altioris sententiæ latet, quod ad nos pertineat? Adeò deus non uult operarium fraudari suo uictu, ut ne bubus quidem id fieri uoluerit. Proinde non tam boum, quàm nostra causa scriptum est hoc, ut quisquis laboriosam agricolationẽ exercet in segete domini, non fraudetur spe præmij sui: & qui trituram exercet in area domini, præter spem æterni præmij, præsentis etiam mercedis solatio laborẽ leniat. Neq; uero magnum esse putetis, si nos, cùm uobis contulerimus ea quæ ad uitam attinẽt immortalem, uicißim à uobis accipiamus

Quis militat suis stipendijs.

Nunquid secũdum hom. hæc dico.

piamus quod ad huius uitæ necessitatem pertinet, & cum uobis spiritualia seminauerimus, uestra carnalia recipiamus. Non habet cur imputet suũ beneficium, qui pro rebus pretiosissimis uilissimas commutat. Non sumus uobis obnoxij, si uictum à uobis oblatũ recipiamus, sed uos ingrati, si uictum negaueritis ijs, qui uestris commodis desudent. Quòd si hoc iure apud uos usi sunt, & utuntur apostoli qualescunq; (nihil enim interim de his pronuntio) quantò iustius nos, qui & omnium primi, & omnium maximè uobis laborauimus, hoc iure poteramus uti? Et tamen scientes ac prudentes non sumus usi iure nostro, non quin liceret, aut quia nobis aliunde suppeteret, quin potius in graui rei familiaris inopia nihil non pertulimus, ne quid existeret, quod euangelicæ doctrinæ profectum interrumperet. Alioqui nisi magis spectassemus uestram salutẽ, quàm nostrũ emolumentũ, sciebamus uobis notissimũ esse, quod ut apud Græcos, qui sacrorũ ministri sunt, è sacrificio uictum habent, ita apud Iudæos, qui assistunt altari, participes sunt altaris. Neq; secus ordinauit dominus Iesus, uidelicet ut qui prædicant ac docẽt Euangelium, his ex Euangelio uictus suppeditetur. Nam simplici uictu contentus esse debet etiam is, qui in euangelico negotio fidelem nauat operam. Absit enim, ut quisquã ex ea re coaceruet diuitias, quæ docet diuitiarum contẽptum. Videtis quot nominibus, quot argumẽtis mihi licuerit facere, quod cæteri faciũt, & tamẽ nihil horũ me cõmouit, ut à uobis quicquã acciperẽ. Nec est animus id unquã in posterum facere, ne quis arbitretur in hoc tãtum argumentorũ à nobis adductum esse, quò, quod antehac nõ feci, posthac excusatius faciam. Adcò me non pœnitet huius animi, ut citius emoriar fame, quàm committã, ut quisquã hãc mihi adimat gloriã quam

Sed non sumus usi hac potestate.

Non autem scripsi hæc, ut ita fiãt in me.

quã semel amplexus mordicus tuebor. Neq; enim mœrẽs hæc perfero, quin potius uoluptati est, & gloriæ mihi duco, quòd gratis prædicem. Euangelium, quando sic expedire uideo uestræ saluti, ut & uos meo exemplo nonnunquam & à licitis temperetis, ubi postularit aliorum utilitas. Etenim si more cæterorum Euangelium prædicẽ, non est quod glorier. Iniunxit dominus hoc officij, cui parêre, uelim nolim, oportet. Nihil igitur laudis est, si delegato fungar officio, sed contrà, paratũ supplicium, si cessarim in Euangelij prædicatione. Si uolens & iniussus prædicauerim Euangelium, erit à deo præmium promptæ uoluntati: si inuitus, tamen peragendum quod delegatum est. Concreditum est Euangelium, non ut apud me conditũ seruẽ, sed ut gentibus impartiam. Si communico, rem domini, nõ meam communico: sin minus, domino facio iniuriam, cuius talentum, quod ille uolebat usuris crescere, sterile apud me detineam. Sed dixeris, si pœna manet non fungentem officio suo, nec præmium est fungẽti, quid igitur est ò Paule, unde tu gloriaris? Videlicet, hinc laus debetur, si quis ultrà quàm iussus est, præstet officium. Præcepit dominus Euangeliũ prædicare, at non præcipit, ut gratis nostroq; cibo prædicaretur: imò ius fecit, ut ederemus ac biberemus de ijs, quæ offerent ij, quibus Euangelium traderemus. Quod igitur ille licitum esse uoluit, ipse mihi nolui licere. Nec usus sum potestate concessa, quòd intelligerem magis in rem uestram, & in rem Euangelij esse, gratis uobis impertiri doctrinam euangelicam, quò maior esset uos admonendi libertas: planeq; perspicuũ esset, me nõ facere quod quidam faciunt, qui ad quæstum docent, suum agentes negotium, nõ Iesu Christi. Iam quemadmodum hic iure meo non sum usus, ita alibi me subieci, uelut astrictus ad ea ad

Necessitas enim mihi incumbit.

Nam cùm liber essem.

quæ non eram obligatus. Etenim cùm neq; gẽtium legibus sim obnoxius, & per Euãgelij gratiã à legẽ Mosaica liberatus, tamẽ ultro, uelut obstrictus, omnibus obseruio, quo plures lucrifaciã domino meo. Itaq; Iudæis memet accommodaui, nonnunquam suscepto uoto rasoq; capite: itẽ circunciso Timotheo, perinde quasi uerè Iudæus essem, cùm scirẽ abrogatã esse legẽ Mosaicã: ut quibus nondũ eximi poterat patriæ legis superstitio, eos obsequio meo blandè pellicerẽ ad Christum, aut certe ne grauiter offensos alienarem à Christo. Apud hos igitur, qui se legi putabãt obnoxios, sic me gessi, quasi forem & ipse obnoxius. Rursus apud alios, qui liberi sunt et immunes à lege Mosaica, sic gessi me nõnunquàm, quasi & ipse nulla lege tenerer, cùm prorsus apud deum non caream lege, sed obnoxius sim legi Christi, quam ego longe præfero Mosaicæ. Et tamen iuxta speciẽ ad horum captum & affectum memet accõmodaui: uelut apud Athenienses, non protinus odiose uociferans in deos illorum, quos magna superstitione colebant, sed ex; aræ inscriptione captans occasionem insinuandi Christum: de quo primum sic temperaui sermonẽ, ut eximium quendam hominem fuisse docerem, ac uelut ob egregiè gesta in diuos relatum, non deũ & hominẽ asseuerãs, quòd huius mysterij scirẽ illos nõdum esse capaces. Quin ex ipsorum etiam autoribus adduxi testimonia, nihil non faciẽs, quo possem illos ad Christum allicere. At nihil horum mea causa feci, nihil uitio leuitatis, sed studio dilatandi Euãgelij. Poterã uti firmitate mea, meiq; similis esse, sed malui, quod mihi quidẽ erat inutilius. Cæterum magis expediebat Euãgelio, ut memet ad alienã infirmitatẽ attemperarẽ, perinde quasi simili tenerer imbecillitate, quo lucrifacerẽ infirmos. Quid multis? Apud quosuis in quamuis

speciem

speciem me uerti, ut nusquã non seruarẽ aliquos, in omniũ animos irrepens obsequio. Non est hoc obsequium blanditiis, quò uos captant quidam: at sit sanè, si quicquã à uobis præmij uel cepi, uel captaui. Euangelij negotium ago, nõ meum: domini lucrũ uenor, nõ meum. Ab hoc uno præmiũ expecto, si rem ex illius sentẽtia gessero. Insigne præmium non contingit, nisi insigni uirtuti. Hic enitendum in euangelico stadio, ut non solùm officio functi uideamur, uerumetiam palmam gloriamq; feramus. An nõ uidetis in uulgaribus stadijs, in quibus proposito præmio, cursu certatur, certamen esse multorum, sed uni tamen decerni præmium, qui primus omnium metam attigerit? Ne sit igitur uobis satis, utcũq; uestro fungi officio, ac pœnã effugere: ad summa pro uiribus enitendum est, atq; ita currẽdum in euangelico stadio, ut laudem apud agonothetam deũ assequamini. Huius gratia nihil non & ferendum & faciendum. Multa toleranda, licet dura, modò conducant ad hoc præmium: à multis temperandũ, licet aliàs licitis, si palmã remorentur. Ad metam properãti, quicquid obstat uitandũ est. Turpe est, si nos segnius pro tanto brabeo certamus, quàm uulgus hominũ pro uili præmio. Nam quisquis certat in popularibus istis certaminibus, à cibis, à uoluptatibus, alijsq; multis rebus per se suauibus, se continet, quòd ad uictoriã sint inutiles: multa tolerat, licet insuauia, molestiã omnem negligẽs, modo cõtingat palma, quam unam spectat. Quòd si isti nihil nõ tum faciũt, tũ patiuntur, quò ridiculũ plebis applausum, quò laudẽ ab homine, quò uile præmiolũ auferant, quantò magis par est eadẽ facere nos, quò plausum ab angelis, laudem à deo, & æternum immortalitatis præmium consequamur? Tanta res cum agatur, an cibus interim uilißimus, aut simile quicquã nos ab

Omnia autẽ facio p. e.

Nescitis q. hi qui in sta.

in

instituto cursu remorabitur? Ipsi uideritis, quo modo gerátis uos in hoc pulcherrimo certamine. Ego certè curro non

Ego sic curro.

segniter, ut solent ij, qui ad nullam certam metam properant. Sic pugilem ago, non quemadmodum solent, qui per lusum pugnis aërem feriunt, sed modis omnibus ucris incō modis subigo corpus meum, sic assuefaciens, ut domitū obsequatur spiritui: utq; quoties postularit Euangelij negotium, & facile temperet à licitis, neque grauatè ferat, si quid est molestum: ne mihi ueniat usu, quod quibusdā accidit, ut cum præconio meo alios ad hoc certamen euocarim, ipse nihil laudis in eodem assequar. Cumq; alijs ad laudis

Ipse reprobus efficiar.

studium stimulos addiderim, ipse discedam illaudatus. Certißima spe præmiorum certo, neque quicquam alios doceo sermone, quod ipse uita non præstem.

CAPVT X.

Nolo enim uos ignorare fratres.

AC totus hic sermo meus huc tendit, ne nobis sufficere putemus ad salutis brabeum obtinendum, quòd per baptismum cooptati sumus in familiam Christi, quòd huius beneficio exempti à uitiorum tyrānide, libertati simus restituti, nisi posthac ab omni turpium cupiditatum commercio fuerimus immunes. Baptismus communis est omnium, at præmium non erit omnium commune. Proinde nolim hoc uos latere fratres, quod in nostris proditum est libris: Maiores nostros, cùm Pharaonis tyrannidē duce Mose fugerent, omnes ex æquo nubis diuinitus obtētæ protectu fuisse defensos ab æstu solis, omnes æque per discissas maris undas pedibus iter fecisse, ac ferè quicquid donorum in nos collatum est per Christum, id in illis quodammodo præceßisse. Nos autore Christo baptismus eximit à uitiorū tyrannide: illi dum ductu Mosi, tecti nube, mare, quod ad ictum Mosaicæ uirgæ dißilijt, transeunt,

suo

ſuo quodã modo baptizati ſunt, noſtrum baptiſmũ adum brantes. Nos *quotquot baptiſmo purgati ſumus, ex æquo ſacroſancti corporis cibo veſcimur, de calice myſtico bibimus omnes. Similiter & illi manna cœlitus demiſſum edebant omnes.* De *latice, quem ictu virgæ* Moſes *elicuit è ſaxo æquè bibebant omnes.* N*eq; tamen hæc uulgari more, aut fortuitò geſta ſunt.* C*hriſtus hæc in illis tum prælu debat, quæ nobis palàm ac uerè præſtitit.* A' *Chriſto manna illud depluebat, Chriſti uis quæ nuſquã ſuis non adeſt, ſiccum ac ſterile ſaxum aquæ fœcũdum reddidit.* C*hriſtus erat, qui ſuos tantis beneficijs, tantoq; honore dignabatur.* Honos *& beneficium erat omnium commune, ſed non omnes eò, quò deſtinatum erat, peruenerunt.* Nihil *profuit effugiſſe* Aegyptum, *ſi* Aegyptum *ſecũ extulerant.* Nihil *profuit ueterem exuiſſe ſeruitutem, ſi poſtea ſuis cupiditatibus turpius quàm* Pharaoni *ſeruiebant.* Imò *hoc magis illos oderat deus, quòd prioribus erratis etiam ingratitudinis crimen addidiſſent.* Itaq; *uarijs malis afflicti uindice deo, proſtrati ſunt in deſerto, nunc incendio, nunc gladio, nunc lue, nunc ſerpentiũ incurſu.* Sed *quemadmodũ illorũ fuga noſtrum baptiſmum adumbrat, ita illorum ſuppliciũ nobis exẽplo eſt, ne baptiſmo freti, uitã agamus baptiſmo indignam: ut nec per luxum, noxiarũ carnium deſiderio, animo redeamus in* Aegyptum, *quẽadmodum illi magno ſuo malo fecerunt, faſtidito manna.* Neq; *per ſtultitiã atq; intemperãtiam ad idolorũ cultum relabamur, aut relapſi uideamur, quod illis accidit, cùm uitulum fuſilẽ, neglecto deo colerent, ritu prophanarũ gẽtium.* Sic *enim ſcriptum eſt in* Exodi *uolumine:* Mactatis *uictimis, ſedit populus ad edendum & bibendum, ac ſaturi ſurrexerunt ad ludendum.* At *mox ultore deo cæſa ſunt uiginti tria millia.* Neque

Conſequente eos petra.

Cõcupiſcentes malorũ.

Exo. 32.

que rursus turpiter cõmisceamur scortis impiorum, quẽadmodum illi cum Moabitarum scortis sese miscuerunt. Sed irritato deo conciderũt uno die uiginti quatuor hominum milia. Neque diffidentes per impatientiam tentemus Christum, sicut quidam illorum cũ tentauerũt, impio murmure prouocantes ad iram, & immißis igneis serpentibus extincti sunt: neq; obmurmuremus Christo, Christiq; ministris, quemadmodum quidam illorum deo ac Moysi obmurmurarunt, inita conspiratione duce & autore Core, quo tempore perierunt quatuordecim hominũ millia, exceptis his, quos terra dehiscens absorbuerat uiuos. Atq; hæc quidem acciderunt priscis illis, quorum memoria prodita est per annales maiorum. Verùm quicquid illis accidit, nõ temere accidit, sed magis ad exhibendum exẽplar, quid nobis sequendum sit, aut fugiendum, qui in hanc ultimã ætatem mũdi incidimus. Illi quoniã ad luxum, ad idololatriã, ad turpes lusus, ad scortationem, adq; alios morbos, quos hauserant ex Aegyptiorum contubernio, redibant, exciderunt à gratia dei: nec profuit exemptos fuisse, quia non responderunt dei beneficijs. Quin hodie nullum hominum genus longius reiectum est à deo, quàm Iudæorum. Nobis quò pluribus dei beneficijs ad innocentiam prouocati sumus, hoc magis est metuendum, ne grauißimas pœnas demus Christo, si per baptismum semel elapsi ab Aegypto, sub titulo Christi mores obtineamus Aegypto non Christo dignos. Proinde ne quis sua firmitate malè fretus contemnat infirmos: aut baptismo fretus, sibi promittat salutẽ, nisi uitam adiungat baptismo dignã. Sibi placebant & illi, quòd è tot exempti periculis, deo peculiariter curæ essent, & tamẽ hoc grauius in illos animaduersum est, quòd semoti à prophanis gentibus, in illorũ tamẽ mores recidissent

Hæc autem omnia in fi.

sent. Nemo sibi tutò fidit. Imò qui stat, huic maximè cauen dum ne cadat. Tutißimum autem semper ad meliora progredi, nec ulli gradui fidere. Multa incidunt arte satanæ, quæ nos alienent à Christo. Neq; uerò sum usus his horrendis exemplis, quòd simile periculum uobis metuã. Peccatum est hactenus à uobis, & nõnihil à puritate Christiana deflexistis, sed adhuc humanum ac sanabile malum uideo. Imò confido futurũ, ut deus non patiatur uos eò prolabi, ut sitis prorsus inferiores malis uos solicitantibus: uerum etiamsi patietur incidere malorum quippiam, sic temperabit euentũ, ut poßitis sufferre. Fortasse sunt inter uos qui nos ob tenuitatem negligũt, & alijs apostolis ob strepitum & blandiloquentiam magis fauent, sed nondũ peruentum est ad seditionem Coræ. Sunt qui nimium licenter intersunt sacris epulis impiorum, sed nondum eò prolapsi mores, ut ipsi simulacris immoletis, uerùm in confinio periculum est. Quapropter filij charißimi, modis omnibus resilite à cultu simulacrorum. Quisquis cum illis uescitur, ut maximè firmus sit animo, tamen speciem de se præbet, quasi consentientis illorum superstitioni. Nõ est quòd uobis hæc multis uerbis persuadeam, cùm ipsi pro uestra prudentia rem probè teneatis. Vos ipsi iudicate, num uerum sit quod dico. Quid commercij tam sacris epulis nostris, cum illorum prophanis sacris? Videtur agnoscere cõmunem religionem, qui cõmunibus cibis uescitur. Non'ne poculum illud sacrum, quod nos in memoriã mortis Christi, cum actione gratiarum sumimus, & cõsecramus, cõsortium arguit, quòd pariter sanguine Christi sumus redempti? Rursus sacer ille panis, quem exemplo iussuq; Christi partimur inter nos, arguit fœdus, ac societatem summam inter nos, uelut iisdem Christi sacramentis initiatos.

Qui stat uideat ne cadat.

Tẽtatio uos non apprehend.

Fugite ab idolorũ cultura.

Vos ipsi iudicate quod.

Pan

Panis ex innumeris granis sic cõflatus est, ut discerni non possint. Corpus sic ex diuersis membris constat, ut inter omnia sit societas inseparabilis. Nos igitur cùm eiusdem panis participes simus omnes, declaramus nos quamlibet multi simus numero, tamen animorum consensu unum panem, & unum esse corpus. Ita qui prophanarũ epularum participes sunt, uidentur agnoscere societatem superstitionis. Videte an non idem habeatur apud istos, qui iuxta Mosi legem adhuc uictimas immolant. Non admittunt ad immolatæ pecudis esum nisi Iudaicæ religionis consortes: & qui uescuntur sacris, sacrificijs item illorum assentiri uidentur. Quorsum hæc, inquiet aliquis? An negas Paule, quod paulò antè confirmasti, simulacrũ nihil esse, & quod simulacro sit immolatum nihil esse? Haud nego, uerùm illud dico, uictimas quas immolant gentes, dæmonijs immolant, non deo. In rebus ipsis nihil est discriminis, animus discrimen facit. Illi dæmones pro dijs habent, & horum numen statuis inesse putant. Itaq; qui cum illis immolatitijs uescitur, erroris impij socius esse uidetur. Nolim autem uos semel deo consecratos, fieri consortes dæmoniorum. Qui pietatem profitetur, obnegat impios cultus. Non competit in eundem tam diuersa religio. Nec potestis simul bibere de sacrosancto poculo Christi, & execrabili poculo dæmoniorum. Nec potestis mensæ dominicæ participes esse, simulq; mensæ dæmoniacæ, si res agatur uel cum animi consensu, uel cum ingenti offensione infirmorum. Nihil conuenit inter Christum & impios dæmones: utrisq; seruiri simul non potest, nisi cum insigni contumelia Christi. Num hunc igitur data opera prouocamus, cum hostibus illius inito consortio? Nulla atrocior contumelia. Num illo fortiores sumus, ut irritati domini non metuamur ultionẽ?

Videte Israël secundum car.

Absit, ut quisquam uestrum hoc sit animo. Sed idololatria res est usqueadeò execrabilis, ut oporteat nos non solùm ab ipso crimine, uerumet iam à suspicione criminis longissimè abesse. Hæc persuasio firme infixa est animis omniũ, religionis esse consortium ijs, qui simul uescuntur immolatitijs. Res quidem ipsa uitio caret, sed ex opinione nascitur offendiculum. Quod hic certè, si aliâs usquam, uitandum est. Quod ad cibos attinet, nihil mihi non licet, at non quiduis expedit proximo, cuius gratia nonnunquam & à licitis temperandum est. Nihil mihi non licet, at non quiduis conducit alijs ad pietatem. Porrò Christiana charitas dictat, ne quis suis commodis priuatim seruiat, sed potius commodis alienis. Vtatur quisque suo iure, sed si id cum fratris periculo futurum sit, magis perpendat, quid illi expediat, quàm quid ipsi liceat. Aliòqui quicquid uendi solet in macello, promiscuè edite, nihil interrogantes immolatitium sit an secus, idq; propter conscientiam. Vitandum enim est offendiculum, si incidat, non accersendũ. Nihil huiusmodi rerũ per se impurũ est, propterea quòd omnia domini sunt. Neq; potest impurum esse, quod ab illo conditum est in usus hominum: sicuti testatur & psalmographus: Domini, inquit, est terra, *simulq; quicquid usquam terra continetur. Ab animis oritur impuritas, non à cibis. Itaq; si quis à Christo alienus ad cœnam uocat, & alioqui uisum est ire, quicquid in mensa uobis apponitur, edite, nihil diiudicãtes, aut interrogãtes immolatitia sint nec'ne, quæ apponuntur, ne quid offendatis conscientiam. Porrò si quis uobis ultro dixerit, hoc simulacris immolatum est, ne uescamini, non uestra causa, sed eius qui admonuit immolatitiũ esse, ne quid offendatis consciẽtiam: conscientiã, inquam, non tuam, quæ syncera est ac firma, sed*

Nemo quod suũ est quærat.

illius alterius qui sentire uidetur, non esse fas Christianis uesci carnibus immolatitijs. Et periculum est, ne huic uel amici dæmonum, uel lucrones uideamini, atq; ita secum cogitet: Quantumuis uerbotenus abominātur deos nostros Christiani, tamen nō abhorrent ab immolatitijs carnibus, haudquaquam facturi si nostram religionem tam execrarentur animis quàm uerbis. Huius igitur conscientiæ consulendum est, & consuli potest nō magno negotio. Errat ille, sed cedendum ad tempus errori, quem nō possis tollere. Christus in his summam libertatē nobis esse uoluit, qui nullum cibi genus aut indixit, aut interdixit. Cur igitur mea libertas iudicatur ab aliena conscientia? Cur quod recte fieri potest, rapitur in sinistram suspicionem? Quòd si ego uescor his, quæ dei benignitas in usum uitæ nobis indulsit, cur ob id maledictis afficior ab homine, pro cuius usu gratias ago deo, non dæmonibus? Hac igitur lege uescemini, aut nō uescemini, ut siue biberitis siue ederetis, siue quid aliud feceritis, omnia referatis ad gloriam dei. Ac uitam omnem sic pro temporum atq; hominum habitu attemperetis, ne quid sit, quo iure possit offendi quisquam, uel Iudæus, uel Ethnicus, uel Christianus, idq; meo exemplo, qui me per omnia accommodo omnibus: uescens, non uescens: accipiens, non accipiens: Iudaissans, non Iudaissans: hæc quæ uel rectè fieri, uel rectè possunt omitti pro re nata, non ad meam ipsius utilitatem temperans, sed ad utilitatē multorum, quos meo uenor obsequio: non ut prædæ sint mihi, sed ut ad salutem alliciantur.

CAPVT XI.

Imitatores mei estote. NEque pigeat uos apostoli uestri sequi exēplum, cùm id non tam meū sit, quàm Iesu Christi. Is sese per omnia nobis infirmis accommodauit, quò nos patri lucrifaceret

ceret. Hunc ego sequor dominum ac praeceptorem, uos patrem filij, apostolum discipuli sequamini. Atq; hactenus de carnium esu, deq; uitandis impiorum sacris satis dissertum arbitror. Nunc quid in uestris conuentibus sit obseruandum, aut uitãdum attingam, ne quid hic quoq; uel indecore, uel per contentionem aut luxum geratur. In primis collaudo uos fratres, quòd in caeteris per omnia mei memores, tenetis quae praescripserã, quaeq; uobis institueram obseruãda in solenni conuentu. Illud addam, quod tamen leuius est, & pro tempore, locoq; secus fieri potest. Sed tamẽ interim nolim uos lateat, quòd ut omnis uiri caput Christus est, & omnis uxoris caput est maritus, ita Christi caput est deus. Vir licet imperet uxori, tamẽ Christum agnoscit dominum: Christus ipse patris autoritatem agnoscit in omnibus: cui quisq; subiectus est, eius gloriae seruiat oportet. Priuatim agatis, ut cuiq; uidebitur expedire. Caeterum uir quicunq; in publico coetu precatur, aut uaticinatur operto capite, dedecorat caput suum tegens ceu seruile, cùm praeter Christum non agnoscat dominũ, in cuius gloriam aequum est illi nudari caput, non solùm amoto pileo, uerumetiam derasa coma. Siquidem & coma operimentum est corporis uerius, quàm pars. Contrà mulier, si in solenni conuentu precetur, aut uaticinetur capite retecto, dehonestat caput suũ, quod priuatim in gratiã mariti fortassis aperiendũ erat, non in publico conuentu, ubi Christo seruitur, non maritis. Siquidem quod uiro est tonderi aut radi, id est mulieri flammeũ abijcere. Quòd si decorum est mulieri exemplo uiri, uelum capitis abijcere, eadem opera iuxta uirilem moram tõdeatur etiam aut radatur, ut caluo capite palàm precetur seu uaticinetur. Quod si omniũ consensu ridiculum ac foedum sit futurum,

operto capite testetur se uiro subditam esse. At non idē decet uirum, qui dei gerit imaginem, sic mulieri præfectus, quemadmodum Christus ecclesiæ, & per hunc illustratur gloria dei, quæ tegi non debet. Ex aduerso, mulier ut subiecta est uiro, ita ad huius gloriam colitur, in quem sit contumeliosa, si palàm renudato capite, simul & impudentiā suam testetur, & ceu libera, uiri præfecturā abneget. Honoratur Christus, si uir palàm ac retectus illi seruiat, illiusq; gloriā prædicet. Honoratur uir, si uxor pudore, silentio, cultuq; uerecundo, modestiam simul & obedientiā præ se ferat. Dixerit hic aliquis: Quo iure mulier cogitur subdi uiro, non contrà? Quoniam cùm primùm deus conderet genus humanum, non uir ex muliere prodijt, sed cōtrà mulier ex uiro. Primùm Adam conditus est è limo, mēs diuino afflatu indita: mox è latere subducta est Eua, ceu uiri portio quædam: prius cōditum est quod erat perfectius, idq; contra uulgarem naturæ ordinem: mox quod erat imperfectius. Quod enim in homine est ratio, id maritus est in matrimonio: quod in homine affectus, id mulier est in coniugio. Ad hæc uir non est conditus mulieris gratia, sed contrà mulier in uiri solatiū est addita, atq; in generationis adiumentum, ubi pro forma & actu est uir, mulier pro materia. Par est autem, ut penes eum sit autoritas, qui & prior est conditus, & deo duntaxat conditus est, non mulieri. Hoc igitur iuris cùm ipsa naturæ primordia dederint uiro, debet mulier suam sortem agnoscere, nec obsequio solùm, uerumetiam cultu mariti sui, dominum testari. Vt autem rasus uertex libertatem arguit, ita capitis uelamen seruitutis est insigne. Quòd si mulier eò uenit impudentiæ, ut testes hominum oculos non uereatur, saltem ob angelos testes qui uestris conuentibus intersunt, caput operiat

Quoniam imago.

Non enim uir ex muliere.

Propter angelos.

operiat. Hactenus agnoscit mulier, quid se deceat. Non quòd hanc debeat maritus habere uilem, eò quòd iussa sit parêre, aut uxor sibi displicere, quòd uiro subdita sit. Nã quantum ad religionis consortium attinet, utrique pares sunt. Sæpe maritus uxoris indiget officio, sæpe uxor mariti. Ad hæc, olim ex uiro mulier prodita est, nunc nec absq; uiro gignit mulier, neq; uir absq; muliere pater fieri potest. Nec tamen est, quod his rebus sibi quisquam placeat, aut displiceat, cùm omnia sint ad deum autorem referenda, qui sic temperat ordinem uniuersi. Sed ut redeã ad id, quod cœperam: Si uobis tot argumentis nondum persuadeo, quàm sit indecorum mulierem in propatulo nudato capite precari, uel ex suo quisq; sensu animoq; rem expendat. Nullus enim tam stupidus est, opinor, qui naturæ iudicium amiserit. An'ne natura quidem ipsa docet uos, uiro probro uerti, si fœminarũ more comatus sit? Contrà, mulieri decus accedere, si comata sit, quòd huic à natura capillitium densius ac copiosius, quàm uiro datum sit, ne usquam deesset capitis uelum ei, quæ uiro subiecta est. Ostendi quid mihi magis decorum esse uideatur. Quòd si uidetur quispiam apud uos contentiosius super hac re tueri suam sententiam: faciat arbitratu suo, modò sciat neq; nobis hunc esse morem, neq; cæteris ecclesijs dei. An decorũ sit, uos & ab apostoli uestri institutis exemploq;, & à reliquarum congregationum consuetudine dissidere, ipsi uideritis. Minus erat mali futurum, si in hisce rebus utcunq; concordaretis: externa sunt ista, nec perinde faciunt ad Euangelicam pietatem. Verùm illud à uobis non dubitem exigere, quod quidem à me traditum displicet non obseruari. Quòd in cæteris institutionum mearum meminеritis, probo: quòd hic ubi maximè conueniebat idem

Veruntamen neq; uir.

Vos ipsi iudicate.

Si quis autẽ uidebi uidetur contend.

Præcipio nõ laudans.

facere non memineritis,non probo.Inſtitueram,ut conueniretis ſine tumultu,ſine luxu,ſine cõtentione, ſumma æqualitate,quæ uel in primis alit concordiã : & ſic ageretur inter omnes,ut ſuã quiſq; domũ rediret melior. Nunc eò mores prolapſi ſunt,ut præſtiterit nõ conuenire,quàm ad iſtum modũ conuenire,idq; multis de cauſis, neq; enim una in parte peccatur.Ac primùm quidem cùm ſolenniter cõuenitis,audio inter uos eſſe diſſidia, quod fœdius eſt profectò,quàm ut credere libeat:& tamẽ aliqua ex parte credo,ut ueſtra ſunt ingenia.Vitari non poterat,quin orirentur inter uos eiuſmodi diſſidia. Atq; ex re mala illud boni capitur,quòd hinc magis illuceſcit,qui uerè probi ſint, dũ hi,cæteris indecorè tumultuãtibus,& ingurgitantibus ſeſe,modeſtè ſobrieq; iuxta præſcriptũ apoſtolorum, ac ueterem eccleſiæ morem agitant ſacra conuiuia,quibus ultimam illam Chriſti cũ diſcipulis ſuis cœnã repræſentamus, memores initi nobiſcum fœderis,& ad exemplum mutuæ inter nos concordiæ.At nunc irrepſit apud uos mos ſupra modũ indecorus,ut quoties cõuenitis, nõ uideatur agi cœna dominica,qualẽ ille cum ſuis egit,ſed tumultuoſum aliquod & inæquale conuiuiũ, quòd per luxum & gulæ intemperantiã,non expectatis cæteris,ſuã quiſq; cœnã occupat. Itaq; fit, ut hic tenuis eſuriat, uel quia non habet quod edat,uel quia non in tempore uenit, ille diues cœnæ occupator,ſatur ſit & ebrius, ac myſticum illud cõuiuiũ duplici nomine dehoneſtetur:& quod per faſtum diuitum pauperes faſtidiuntur,quos nõ faſtidijt Chriſtus, & quòd cœna domini crapula luxuq; polluitur. Hic unanimitatis Chriſtianæ myſterium agitur,non uentris aut gulæ negotiũ,quod non in publico cœtu, ſed priuatim in ædibus curatũ oportuit.Si libebat explere aluũ,an deſunt uobis domus

Oportet hæreſes eſſe.

mus

mus,in quibus seorsum hoc agatis? An publicam Christianorum congregationẽ contemnitis,ut hac teste gulæ seruiatis,uelut hoc interim data opera agentes; ut uobis publicè luxum & apparatũ ostẽtantibus, pudefiant tenues, qui quod offerant, non habent? Quid hic dicã Corinthij? An Laudem uos? Optarim quidẽ id uestro merito posse: & in aliijs sanè laudo,hac in re non possum laudare. Mores isti non nimium dissonant ab illa cœna dominica, ad cuius exemplũ oportet inter uos agitari sacra conuiuia. Demiror qui ritus istos in uos inuexerint:nam ipse,ut apostolus accepi à domino,quod & tradidi uobis: nimirum quòd dominus noster Iesus sub eã noctẽ, qua per discipulũ proditus est, & captus,accepit panem,& gratijs actis deo, fregit panem,ac dixit: Sumite,edite,hoc est meũ corpus, quod pro uobis frãgitur omnibus impartiendũ. Hoc quod me facere uidetis,posthac et uos faciatis in memoriã mei. Videtis hic cũ præceptore suo simul omnes accũbere,mensam ac cibũ esse cõmunem omnibus,ne Iudam quidem proditorẽ à consortio mensæ semotũ,panẽ eundẽ in omnes ex æquo distributũ, Dominus sic egit cũ suis discipulis, & uos despicitis fratres, eiusdemq; religionis consortes? Ad eundẽ modum post distributũ panem,& poculũ sumpsit in manus,cœna iam peracta,dicens: Hoc poculũ nouũ est testamẽtum per meum sanguinẽ:ex hoc quoties bibetis, in memoriam mei facite. Hic igitur de eodẽ poculo bibebãt omnes, & inter uos diuites ebrij sunt,pauperes sitiũt. Christus hoc conuiuium mortis suæ commemorationẽ,& æterni fœderis symbolum esse uoluit,cùm nũc per luxum ac dissensionẽ apud uos celebretur. Mysticus est panis, cuius ex æquo participes esse debẽt omnes. Sacrosanctum est poculum ad omnes æquè pertinens, haudquaquam paratum ad placandam

confunditis eos qui non.

corporis sitim, sed arcanæ rei repræsentationem, ne uobis ueniat in obliuionem, quo pretio sitis à pristinæ uitæ uitijs redempti. Proinde *quoties ad edendum hunc panem, aut bibendum ex hoc poculo conuenitis, non uentris negotium agitis, sed mortẽ domini Iesu mystico ritu repræsentatis, cuius iugis memoria uos in officio contineat, donec*

Donec ueniat. *ipse rursus aduenerit iudicaturus orbẽ. Itaq; quisquis ederit panẽ hũc, aut biberit de poculo domini secus quàm illo dignũ est, graui crimini se reddit obnoxiũ, qui corpus & sanguinem domini secus tractarit, quàm ipse tractari iusserit.* Siquidem *res omniũ maximè mystica purè ac reuerenter erat tractanda: uerũ ne id accidat, se quisq; prius examinet atq; exploret. Itaq; sibi benè conscius edat de pane illo, & de poculo bibat. Parũ bene sibi conscius abstineat potius, ac domi gulæ suæ sacrificet. Licet enim res sit salutifera corpus & sanguis domini, tamen quisquis edit aut bibit indignè, huic uertitur in pestem atq; exitium, propterea quòd irreuerenter & illoto animo tantum adierit mysterium: non satis perpendens, quanto cum tremore sumendum sit corpus domini.* Dabunt *hi pœnas profanati*

Inter uos multi infirmi. *mysterij, simulatq; Christus aduenerit. Quãquam & interim quosdam urget pœna commißi: nam hinc est quòd tam multi reperiuntur inter uos ualetudinarij, malisq; febribus ac languoribus obnoxij, quin & pereũt ante diem multi. Sunt hæc exordia quædam, ac minæ futuri iudicij. Quòd si nos ipsi dijudicaremus ante sumendum, haudquaquam sic iudicaremur à domino. Sed præstat interim hic iudicari, quàm in illo die condẽnari.* Nam *cùm leuibus malis affligimur iudice domino, non extinguimur, sed plagis emendamur, ne pòst in æternũ cum mundo damnemur: ne quis stultè sibi blandiatur, si indignè tractans hoc myste-*

rium

rium uegeto uiuacíq; sit corpore. Proinde fratres mei, cũ ad has epulas conuenitis, quò sit ad exẽplum Christi conuiuium æquabile, uos inuicem expectate. Quòd si quis tam auidus est cibi, ut dilationem non ferat, domi comedat, non in mystico publicoq; conuiuio, ne quod ad uestram salutem est institutum, uertatur in occasionem damnationis. Atque hac de re iam satis dictum est. De cæteris quæ ad hanc rem pertinent, ipse præscribam, ubi uenero.

CAPVT XII.

Iam ut de donis spiritus sancti nonnihil dicã, quãdo nec in his satis inter uos conuenit, uolo uos meminisse fratres, quòd aliquãdo pagani fuistis: ac tũ quidẽ pro superstitione maiorũ ad inanima mutaq; simulacra utcunq; ducebamini, sic ibatis. Tunc errorem habebatis ducem, nunc Christi spiritũ. Nunc non imputatur pristinus error. Superest, ut quemadmodum tum impiam religionẽ moribus ac ritibus impijs æquiparastis: ita nunc ueræ sanctæq; religioni, pijs moribus respondeatis, ut quicquid inter uos geritur, sic geratur, ut appareat afflatu diuini spiritus geri. Quicquid in gloriam Christi dicitur aut canitur, ex illius spiritu profectum est. Proinde nolim uos illud fugiat, quòd nemo afflatus spiritu dei patris execratur Iesum huius filium. Neq; quisquam potest ex animo Iesum uocare dominũ, nisi per afflatum sancti spiritus. Quicquid igitur in uobis est boni, id huius beneficentiæ debetis, & huius gloriæ cõuenit impendi. Verùm licet sit idem omniũ spiritus, tamẽ uaria sunt eius dona, quæ pro suo arbitratu alijs alia partitur afflatu suo. Et horũ functiones uariè distributæ sunt, cùm idem sit omniũ dominus, cuius munera dispensantur. Quin & affectus usq; spiritus aliter in alijs agit ac uiget, cùm interim unus sit deus omniũ cõmunis, à

De spirituali autem.

Dicit anathema Iesum.

quo uis & actus proficiscitur omniũ, quæ in singulis hoc aut illo modo geruntur. Vni igitur autori deo debentur omnia dona, siue mediocria, siue eximia: nec est quod hinc se quisquam efferat. Alieni muneris est, quod habet, & quicquid contigit afflatu spiritus, in cõmunem utilitatem collatũ est, non ad priuatum fastum. Nam huic quidẽ per spiritũ dei contingit, ut sapienti sermone det fida corda- tãq; cõsilia. Rursus illi cõtigit eiusdem beneficio spiritus, ut cognitione rerum ac disciplinarum adiuuet cõmodum reipublicæ. Huic eiusdem afflatu spiritus contigit fiduciæ robur, quæ iuxta domini promissum uel montes loco dimo uet. Illi per eundem contigit uis medendi morbis. Est cui data sit insignis potestas edendi miracula. Est cui contigit prochetiæ dos, ad explicãda quæ uel futura sunt, uel alioquin abstrusa. Est alius cui datum est, ut sagaci iudicio discernat afflatus hominũ, utrũ à deo profecti sint an secus. Rursus alius sortitus est hanc dotẽ, ut idẽ uarijs linguis lo quatur, quæ res nõ mediocriter cõducit ad cognitionẽ sacrorũ uoluminũ: alius, ut uel per afflatum, uel arcanarũ literarũ peritiã interpretetur & explanet, quod illi locuti sunt. Nõ enim quisquis linguã tenet, idẽ tenet sensum arcanũ sermonis. Nihil est, quòd hic sibi quisquã uel placeat, cùm sint aliena quæ habet, uel displiceat, quãdo distributio pẽdet ab arbitrio spiritus sancti, qui dotes has omnes, quamuis uarias, & alias in alijs, unus & idem opifex par titur cuiq;, ut ipsi uisum fuerit, sed sic, ut ob mutuam inter uos charitatem, singulorum dotes sint omnium cõmunes, & ad harmoniam ac decorum faciat uarietas, non ad dißidiũ. Nam quî minus fiat in corpore Christi mystico, quod in corpore naturali fieri uidemus? Quemadmodum enim cuiusq; corpus cùm sit unum, tamen ex diuersis membris

[Margin: Sermo scientiæ. — Prophetia. — Spirituum discretio.]

bris compactum est, sed sic, ut idem spiritus uitæ munus impartiat membris omnibus, quæ cùm multa uariaq; singulatim sint, tamen simul omnia unum corpus sunt: sic esse uoluit Christus in suo corpore. Quandoquidem ex æquo participes baptismi per eundem & omnibus communem spiritum in idem corpus compacti sumus, siue Iudæi, siue Græci, siue serui, siue liberi, siue mares, siue fœminæ, siue coniugati, siue cœlibes, siue potentes, siue humiles. Et eundem spiritum hausimus omnes, licet aliter in alijs uim suam exerat. Neq; corpus unico membro cōstat, sed multis, quālibet diuersis. Iam si pes deijciens sese dicat, non sum manus, nihil mihi cum reliquo corpore, num ideo nō est pars corporis? Et si dicat auricula, deplorans sortem suam, non sum oculus, aliena sum à reliquo corpore, num ideo nō sit pars corporis? Situs aut usus diuersus, nō uergit in contumeliam membri, quādo hæc ipsa uarietas ad totius corporis incolumitatē pertinet. Et quicquid cuiq; mēbro datum est muneris, id toti corpori iuuādo datū est. Præclara corporis pars est oculus, sed si totum corpus sit oculus, ubi erunt aures? Rursum si totum corpus sit auricula, ubi erit nasus? Hoc prospiciens deus, diuersis membris compegit corpus, ac membro cuiq; suum locum, suumq; munus attribuit, non ex merito membrorum, sed ex ipsius arbitratu. Quòd si quæ nunc multa ac diuersa sunt membra, redigerentur in unum membrum, putà nasum, aut oculum, ubi corporis harmonia? Nunc non ita res habet, sed cùm membra singulatim inter se differant, tamen ob consortiū eiusdem animæ, nihil aliud sunt, quàm unum corpus, ut nullū membrum à cæteris membris fastidiri poßit, quamuis humile. Neq; enim potest oculus ceu pars corporis excellentior, ac uelut organū animi familiarius, dicere manui, ceu

membro

membro craßiori, non est mihi opus tuo præsidio. Neque rursum caput, licet regia sit animi, dicere potest pedibus, uelut extremis, nihil moror ueſtrum officium. Tantum abeſt, ut ullum corporis membrum deſpiciatur, ut contrà potius, quæ uidentur membra corporis imbecilliora, his ut neceſſarijs præcipuam curam impendamus: quæ iuxta uulgi æſtimationem minus habentur honeſta, his extrinſecus honorem addimus uberiorem, quæq; parum decora uidentur, his plus decoris adiungimus, uelut penſantes officio, quod aliâs diminutum uidetur: nec ignari uniuſcuius libet mẽbri probro totũ corpus dehoneſtari. Nam quæ per ſe decus habent in nobis, non egent aſcititijs ornamentis, ueluti facies, aut manus, cùm pudenda noſtri, ueſtitus ornatu tegantur. Hoc conſilio conditor deus mira quadam harmonia diuerſarum partium corpus omne temperauit ac miſcuit, ut cui uidebatur aliquid honeſtatis deeſſe (etiã ſi natura nulla corporis pars eſt inhoneſta) huic ex officio plus honoris adderetur, ne uidelicet dißidium oriretur membrorum inter ipſa, cùm nullius uſus non ſit neceſſarius, ſed ut omnia pari ſolicitudine, mutuis officijs ſeſe uiciſsim tueantur, ne per dißidium (dum quodq; ſibi priuatim fauet) collapſo corpore, pereãt omnia. Quin potius ſi quid commodi, aut incommodi, huic aut illi membro, obtigerit, omnia putant ad ſe pertinere: ſiue quid affligitur unum membrum, ſimul affliguntur omnia membra, ſiue quid honoris contigit uni cuipiam membro, ſibi gratulantur omnia membra. Num ſaltem hoc exemplo deſinetis inter uos contendere, quos arctius in unum compegit Chriſti ſpiritus, quàm corporis membra cõpegit idem halitus? Qui fit, ut plus poßit natura quàm gratia? Non'ne uos eſtis corpus Chriſti, aut certè pars aliqua membrorum illius

Et ſi quid patitur unum.

Membra de membro.

illius? Quæ sic in suo corpore digeßit, quod est ecclesia, ut suum cuiq; locum, suum cuiq; munus attribuerit. At primo quidem loco collocauit apostolos, qui dispensatores Euangelicæ gratiæ, Christi uicibus funguntur. Proximo prophetas, qui uel aperiant futura, uel explicent occulta. Tertio doctores, qui literis ac disciplinis præditi, quod habent in communem usum conferant. Quarto loco potestate præditos ad coërcendum uim dæmonum, & Christi nomen miraculis illustrandum. Quinto, qui ualent tollendis morbis. Secundum hos, alios, qui poßint autoritate consilioq; subuenire afflictis, qui prudentia præpolleant ad multitudinem in officio retinendam. Postremo, qui linguarum peritia poßint esse usui cæteris. Hæc uarietas uos ad mutuam concordiam non hortatur modò, sed etiam cōpellit, dum aliorum alij uicißim opem desideratis. Num omnes apostoli? num omnes prophetæ? num omnes doctores? num omnes potestate præditi? num omnibus adest medendi uis? num omnes uarijs linguis loquūtur? num omnes interpretandi donum habent? Minimè, sed sua cuiq; dos contigit. Nemo fastidiendus est, sed tamen omnibus enitendum, ut ad ea quæ in his præcipua sunt, admitti mereantur, ac semper ad meliora proficiant. Neq; enim hac lege sua cuiq; dos aßignata est, ut spes adempta sit meliorum. Dona sunt spiritus, ne quid nobis hinc arrogemus: sed is ad dandum & quod dedit tuendum augendumq; nostro conatu nostrisq; precibus solet euocari. Præclara dona sunt quæ commemoraui, sed quæ poßint in parum pios competere. Verùm aperiam quod his omnibus sit excellentius, & quo cum primis sit enitendum, quando sine eo nec ista quicquam ualent, quæ diximus, quæq; uos ceu sola sectamini.

Caput

CAPVT XIII.

PRæclarum est linguis loqui, quo nomine uos uobis præcipue placetis. Sed quamuis linguis omnibus loquar, non solum hominum, uerumetiam angelorum, ut sic dicam exaggerandæ rei gratia, non adsit autem studium benemerendi de proximo, ac dei donũ in cõmunem usum conferendi, non minus inutilis sim futurus quàm æs inani strepitu discindens aërem, aut cymbalum inutili tinnitu feriens aures. Quòd si hoc quoq; præclarius quiddã obtigerit, putà donum prophetiæ, per quę arcanos sensus omnes diuinæ scripturæ teneam (si cuiquam tamen hoc mortaliũ obtigit, ut unus teneat omnia) si accesserit omnium disciplinarum absoluta cognitio, postremo si tantum fidei robur accesserit, ut huius præsidio montes quoq; loco dimoueam, desit autem charitas, frustra adsunt illa quæ nulli prosunt. Si tanta adsit dos opitulationis, ut quicquid mihi facultatum est, id totum alendis egenis insumam, imò si pro subleuandis oppreßis corpus omnibus periculis obijciam, uel usq; ad incendium, desit autem, si fieri potest, charitas, hoc est, animus uel gratis benemerendi sitiens, nihil fructus ex meis dotibus refero. Hæc una commonstrat, quatenus utendum est dotibus, quas frustra teneas, si nescias uti. Cæteras dotes uitiat ambitio, uitiat liuor, uitiat dißidium, à quibus omnibus malis plurimũ abest charitas. Cæteræ dotes suã quæq; habent utilitatem peculiarem. Charitas nec uitiari potest, & usu sui latißimè patet. Charitas leni animo est ad tolerandas iniurias, eadem ad uitæ cõsuetudinem commoda, comisq́; est. Charitas nescit cuiquam inuidere, quæ sua quoq; bona transfundit in alios: non est procax, quæ obsecundat omnibus: non inflatur, quæ se cuiuis submittit: nihil sibi putat indecorum, modo prosit

Non est ambitiosa.

profit: non ftudet fuis priuatis commodis, non iritatur iniuria, & adeò non retaliat acceptam iniuriam, ut ne cogitet quidem de ulcifcendo: & tantum abeft ab iniquitate, ut nec alienam ferat iniuftitiã: fed magis gaudet moribus fynceris ac fimplicibus, nihil non fuffert iuuandi ftudio, quamlibet durum, nihil non credit, tantũ abeft, ut de quoquam perperam fufpicetur, nõ facilè defperat de quoquã, fed omnes infatigabili fpe tolerat, & meliorum expectatione pertinaciffimè perdurat. Quid multis? nufquam ceffat charitas: etiam quum poft hanc uitam fublata erit officij neceffitas, manebit tamen animorum charitas. Atq; hic interim quocunq; profeceris, charitas ubiq; comitatur, ceu perpetuum donũ, ac per omnem Chriftianorũ uitam diffufum: fiue continget aboleri prophetiam, fiue linguæ ceffabunt, fiue fcientia antiquabitur, acceffione maioris profectus: nam quod hactenus ex his tenemus imperfectum eft, nec ad plenum cognouimus, nec ad plenũ per prophetiam tenemus myfteria. Itaq; cùm cõtigerit id quod perfectum eft, quodam modo abolebitur quod nunc dimidiatum eft. Habet fuos gradus Chriftiana religio, habet fuas ætates, & ætatum acceffus, quemadmodũ natura. Cũ effem puer, ue puer loquebar, ut puer eram affectus, ut puer cogitabã. Cæterùm ubi factus fum uir, reieci puerilia, iam animũ appellens ad meliora, donec paulatim ad fumma prouehar: quod fi nõ contingit in hac uita, tamen hic meditandũ eft, quò contingat in futura. Quantulum enim eft, quod nunc per has dotes cernimus, nec id admodum perfpicuè, fed ue lut in fidei fpeculo, imagines tantùm rerum cœleftium intuemur, & ex fcripturis, ceu per inuolucrum ænigmatis, dei mentem conijcimus. Verùm ubi contigerit perfectio, res ipfas coràm contemplabimur. Nunc aliqua modò ex

Non cogitat malum.

Charitas nũquã excidit.

Videmus nunc per fpeculum.

Sicut & cognitus fum.

parte

parte cognoſco, tunc præſens præſentẽ deum cognoſcam, ſicut ab ipſo cognitus ſum. Nã ab illo cognoſci, diligi eſt, & quò quiſq; illi charior eſt, hòc plenius ac propius illius ineffabili notitia fruetur. Sed interea licet reliquæ dotes uelut inutiles ceſſaturæ ſint, ſatis iam confirmata fide, cui propagandæ ac ſtabiliendæ ſeruiunt illæ, tamẽ interea manent fides, ſpes, & charitas. Fides, qua procul cernimus immortalitatem futuram: ſpes, qua confidimus nos illius fore participes: charitas, qua deum ſic de nobis meritũ redamamus, & huius gratia proximum. Hæc tria cæteras dotes omnes antecellunt, ſed tamen in his ipſis primas tenet charitas, cui fidem etiam & ſpem debemus, aut certè ſine qua nec illæ ſunt ad ſalutem efficaces.

CAPVT XIIII.

Sectamini charitatem. At hæc non eò tendunt, quæ tam magnificè prædicamus de charitatis præeminentia, quòd reliquæ dotes neglig ẽdæ ſint aut faſtidiẽdæ: ſed ita ſectemini charitatẽ, ut nihilo ſecius interim probetis ac ſuſpiciatis genera linguarum, aut interpretationem ſermonis, ad id tamen quod utilius eſt magis enitentes, uidelicet ut prophetetis, myſticũ ſenſum ad ſalutẽ auditorũ explanãtes. Etenim qui lingua tantùm loquitur, nõ hominibus loquitur, quibus nihil adfert ſua uoce, ſed deo loquitur, quem uerbis non intellectis laudat. Nam quod ad cæteros attinet, quid refert utrũ taceat, an loquens non intelligatur? Velut afflatus ſpiritu loquitur arcana quæ ipſe intelligat ſecũ, certè nemini cõmunicat, & ut proſit, nõ prodeſt niſi ſibi uni. Fruſtra igitur loquitur in eccleſia, qui à nemine auditur. Non auditur autẽ, qui non intelligitur: porrò nõ intelligitur ſermo ſpiritualis, niſi retruſiorẽ ſenſum accipias, quẽ illis uerbis nobis ſignificauit cœleſtis ſpiritus. Id uerò nullus hominũ*

Spiritus autẽ loquitur myſteria.

poteſt

potest, nisi ex peculiari dono spiritus. Cōtrà, qui prophetæ fungitur munere, nō deo loquitur solum, uerūetiam hominibus loquitur, non simplicem illis adferens utilitatem, quippe qui simul & malos inuitat ad uitam meliorem, & segnes extimulat ad uigilantiam, & pusillanimes erigit ac solatur. Videte quantum inter donum & donum interest. Qui loquitur lingua, sibi priuatim uni prodest: at qui per prophetiæ donū enarrat scripturæ mysteria, toti prodest congregationi. Porrò bonū quo latius patet, hoc est præstabilius: itaq; repetam quod modo dixeram: Ne fastidiatis donum linguarum, per se magnum est, & à spiritu sancto cōtingit. Volo uos omnes, si uidetur, loqui linguis, potius tamen optarim uos in altero, quod præstantius est, præcellere. Maior enim est, qui prophetam agit, quàm qui linguis loquitur uerba sacra, sed nulli intellecta sonans, nisi forte qui prius linguis locutus est, mox quid dixerit interpretetur, quo saltem aliquis fructus redeat ad populum. Sunt enim qui nec ipsi satis intelligunt, quod linguæ plectro sonant. Cæterùm ex uerbis intellectis, aliquid fructus utcunq; capi poterit: alioqui fingite me nūc primum uenisse ad uos, nec aliud quàm linguis loqui, quid utilitatis sim uobis allaturus, nisi sic loquar, ut mox aperiam uobis arcanum per apocalypsis donū, aut per scientiæ donū eruditè disseram de ijs, quæ ad cognitionē fidei pertinent, aut per prophetiæ donum aperiam sensus retrusos, aut per doctrinæ donum edisseram aliquid, quod ad bonos mores pertinet? Quin & quæ animæ sunt expertia, siue tibia sit siue cithara, cùm non in aliud parata sint, quàm ut sonant, tamen nisi certos ac distinctos sonos dederint, qui certis harmonijs ac modulis testentur, aut cautionis argumentum, aut affectum, quò uocat cantio, hoc est, si tantum

Ad ædif. & exhort.

Vt ecclesia ædificationem accip.

sonent, quid fructus aut uoluptatis accipiet auditor, cùm non dignoscat quale sit, quod cithara tibia'ue canitur, læ tum an lugubre? Iam si tuba uocem incertam dederit, non ipso cantu distinguens, utrum prælium iniri iubeat, an receptui canat, quid referet tuba clangere, cũ miles non intelligat quò uocetur? Itidem & uos, nisi linguis loquẽtes uocem edideritis, certi quiddã repræsentantem auditoribus, sine fructu loquemini, quãdo non ualet intelligi, quod dicitur. Itaq; loquentium uox non penetrabit in animos audientium, sed aërem tantum feriet inani strepitu uerborum. Tam multa uidelicet sunt linguarum genera in mundo, quorum sua cuiq; uox est. Ea quidẽ ab omnibus percipi potest, uerùm si nihil accedat uoci, frustra uterq; alteri loquemur. Etenim cùm uterq; rectè sonet suam linguam, tamen quoniam neuter alterũ intelligit, fit, ut & ego, qui Græce loquor, barbarus sim Afro, & mihi uicißim ille sit barbarus Africe nescienti. Proindè uos quoq; Corinthij, quãdo uestra sponte sectamini, magniq; facitis dotes, quæ uocis habent miraculum, meo hortatu dabitis operam maioribus, quo sitis usui congregationi toti. Itaq; cui contigit donum linguarum, precibus à deo flagitet, ut accedat donum interpretandi. Alioqui si precer lingua populo ignota, puta apud Græcos Persica, imò si (quod quidam solent, qui cantionem quam edidicerunt, peregrina lingua gaudent sonare, quam nec ipsi qui sonant, intelligunt) sermonẽ sonem, nòn minus mihi, quàm alijs ignotum: spiritus quidẽ & halitus meus edit uerba precantia, cæterum animus meus fructus est expers, cùm & mihi uel nihil, uel minimũ prosim, & alijs etiam molestus sim, aut etiam ridiculus, non solum inutilis. Quid igitur mihi faciendũ est? Precabor uoce, cùm locus postulabit, sed hoc non contentus,

Quoniam æmula est spir.

precabor

precabor & mente animoq́;. Canam laudes dei uocis organis, sed hoc non contentus, canam & animo, addita linguæ peritia. Alioqui si tu laudes dei decantas sermone omnibus ignoto, qui plebis uice fungitur, quomodo succinet solitũ illud Amen, ad finitam gratiarũ actionem tuam? Nam huius uocis accentu confirmatur id, quod precibus aut hymnis est dictum. Scitis enim hanc, ut ita loquar, fabulam agi uarijs personis. Qui docti sunt, præcinunt, plebs indocta promiscuaq; comprobans quod dictum est, uelut omnium uoce acclamat, Amen. Quis autem acclamabit, si nesciat quid dicas? Sanctũ est quod tu pronuntias, & tibi fortasse bono est, uerùm interim populus nihilo fit melior: qui in hoc conuenit, ut ex eruditorum sermone domũ melior redeat, atq; hoc discat in publico, quomodo priuatim sit uiuendum. Porrò ne quis me suspicetur, ut linguarum imperitũ, parũ fauere dono linguarũ, sicuti uulgo quisq; miratur & extollit, in quibus ipse ualet, diuersa contẽnit & eleuat, gratiam habeo deo, quòd hoc dono uos omnes superem, qui hoc præcipuè uobis placetis. Nullum enim sermonis genus apud uos est, quod ego non & sonẽ & intelligã. Itaq; non liuore, sed iudicio, donũ interpretationis antepono dono linguarum, quo priuatim magis uti conuenit, quàm in solenni cõuentu. Nam in ecclesia cœtuq́; sanctorum malim quamlibet paucula uerba sic loqui, ut ipse meam intelligens uocem, efficiã ut à cæteris quoq; intelligar, quàm decem milia uerborum ita sonare, ut nullus intelligat cæterorum, ac fortaßis ne ipse quidem. Proinde fratres quando, ut dictum est, pietas habet uelut ætates & accessus suos, date operam, ut relictis inferioribus donis ad maiora proficiatis, ne perpetuo pueri uideamini. Sunt dotes, quæ congruunt primùm initiatis Christo,

Gratias ago deo.

Volo quinque uerba loqui in sensu.

Fratres nolite pueri effici sensu. *sunt quæ decent iam prouectiores. Volo quidem uos perpetuò pueros esse, quod ad morum simplicitatem atq; innocentiam pertinet, at animi dotibus uelim uos usq; proficere, donec ad summum perueniatis. Neque enim iam uobis satis est, si nulli nocueritis, sed enitendum est, ut iam adulti & prodesse ualeatis omnibus. Puerorũ est, quamlibet exigua demirari, atque his sibi magnificè placere. Sed adfert illis hoc ætas, ut mox negligãt, quæ prius iactabãt, contendentes ad maiora. Habet Christiana fides & rudimenta sua, in quibus turpe sit consenescere. Id ita esse, testatus est olim & ipse deus, hunc in modum loquens apud*
Esa. 8. *Esaiam prophetam: Varijs linguis ac diuersis labijs loquar populo huic, ac ne sic quidem audient me. Itaque linguarum donum faciebat ad ecclesiæ rudis primordia, ut hoc miraculo cõmouerentur increduli, cùm his qui credũt sit otiosum. At contrà, prophetiæ donum nõ solum incredulis prodest in hoc, ut resipiscant, uerumetiam credentibus, ut in dies reddantur firmiores, ac seipsis meliores. Itaq; perspicuum esse debet, quàm parũ utilitatis habeat linguarum usus, cum aliquoties officiat etiã, & offendat. Nam facite mihi iam totam congregationem cõuenisse, simulq; omnes uarijs, sed ignotis linguis sonent, alius Hebraica, alius Africa, alius Asiatica, atq; intrent interim in cœtum uestrum alij Christiani linguarum imperiti, aut etiã increduli, linguarum item imperiti, non'ne cùm audierint confusissimum diuersarum uocum strepitum, nihil omnium intelligentes, dicturi sunt quòd mente capti lymphatiq; sic ineptiatis? Contrà, si per prophetiæ donum, alius doceat, alius admoneat, alius exhortetur, alius cõsoletur, & interim superueniat in cœtũ uestrum hospes quispiam imperitus, aut etiam incredulus, qui & intelligit sermonem*

monem

monem uestrum, & uicißim intelligitur, non'ne dum uerã pietatẽ agnoſcit in uobis, damnat apud ſe ſuam ſuperſtitionem, ſuosq; mores impios deteſtatur, collatos ad ueſtrã pietatẽ: totusq; ſibi oſtenditur, dum audit à uobis ueræ religionis diſciplinã, à qua uidet ſeſe hactenus plurimũ abfuiſſe, ſibiq; conſcius eſt eorum uitiorũ, quæ ſermo ueſter execratur? Denique ſit, ut ille mutatus in alium uirum, ac ſui pœnitens, pronus, in terram procumbat, agnoſcens, palamq; teſtificans, quòd uerè ſpiritu dei ſitis afflati, non more phanaticorum loquamini, qui dæmoniaco furore correpti, uoces effundũt, nec ab ipſis, nec ab alijs intellectas, ſonum edentes ſine mente. Quid igitur faciẽdum eſt fratres? Quoties in publicum cœtum conuenitis, ſuam quiſque dotem ſecum adfert: alius habet canticum myſticum quo lubet canere deum: alius doctrinam habet, qua poßit ad inſtituẽdam uitam erudire: alius reuelationẽ habet, ut eruat abſtruſa reconditaq; in ſacris literis: alius linguæ dono præditus eſt. Nihil horum faſtidiatur, ſed omnia conferantur ad publicã utilitatem in cœtu publico, uerũ ita, ne quis exiſtat tumultus, aut confuſio. Detur & linguarum dono præditis ſuus locus, ſed ita, ut bini duntaxat loquantur in ſingulis conciliabulis, aut ut plurimùm terni, neq; id tamẽ ſimul, ſed per uices, neq; rurſus ſoli loquãtur, ſed adſit qui quod ab illis dictum eſt, interpretetur populo. Vnus interpres duobus aut tribus linguæ dono præditis ſuffecerit, quòd neceſſe non ſit, multũ uerborũ ſonari linguis. Quòd ſi deſit interpres linguarũ peritus, nõ eſt quòd in cœtu loquatur, qui præter linguarũ donũ nihil habet, utatur ſuo dono, ſed priuatim, ubi ſibi canat ac deo. In cœtu publicũ negotium agitur. Ad eundem modũ prophetæ non omnes, ſed bini, aut terni loquãtur, idq; uicißim, ſed adſint quibus

Omnia ad ædificẽt.

adest donum dignoscendi prophetarum afflatus, ueri sint, nec'ne, qui reijciant, si quid dictū est Christi spiritu indignum. Quòd si uno quopiam loquente, is qui huic aßidet interloqui cœperit, uelut afflatus deo, ne sit uocum tumultus, prior conticescat. Iam enim apparet alteri patefactū, quod prior quærebat, quandoquidem afflatus & impulsu spiritus interpellauit. Quod si fiat, nihil uetat quò minus omnes prophetetis, modò uicißim id fiat, & alter alteri loquēdi uices concedat, quò maior doctrinæ fructus ad omnes pertineat, in medium adferentibus singulis, quod inspirarit deus, & uberiore consolatione reficiātur omnes, dum singuli cōferunt in cōmune, quod Christi spiritus in-

Et spiritus prophetarū. *spirarit. Nec est quod excusetis, afflatos numine sui iuris non esse, quēadmodū in lymphatis uidemus accidere. Longè secus est de afflatu Christi, qui sic addit impetū mentis, ut nihilo secius in tua sis potestate, siue res sermonem poscat, siue silentium. Sanus est hic afflatus, nec aliud, quàm piæ mentis impetus ad ea, quæ uidentur ad dei gloriam facere. Is hoc magis seruire debet tranquillitati publicæ, &*

Non enim dissensionis est deus. *hoc longius abesse à contentione, quòd à deo proficiscatur, qui pacis est autor, nō tumultus aut dißidij. Id cū obseruetur in omnibus cōuenticulis sanctorū, par est, ut itidē in uestris conciliabulis, si sancta uideri uultis, seruetur, ne quid à cæteris uideamini discrepare ritibus, à quibus non*

Mulieres in ecclesijs ta. *dißidetis professione religionis. Atq; hac ipsa de causa sileant uestræ mulieres in solenni conuentu, ne (ut est sexus affinis loquacitatis uitio) tumultus indecorus oriatur. Neque enim illis permissum est, ut in publico concionentur, uelut autores rerū, sed præceptū est, ut uiris subditæ sint. Sic enim in Genesi deus mulieri loquitur: A uiro pēdebis, & ille tibi dominabitur. Hanc igitur legē agnoscant, non*

solùm

solum tectis capitibus, uerumetiam silentio, quo maxime decoratur ille sexus. Dixerit aliquis, usq; adeò linguam adimis mulieribus, ut nec discendi gratia, sciscitandiq; fas sit loqui? Prorsus adimo in publico, cæterum si quid erit, quod non satis intelligant, cupiantq; discere, domi maritos suos interrogent. Ita fiet, ut nec doctrina fraudentur, nec quicquam indecore geratur. Nam prorsus indecorum spectaculum est, uidere mulierem in publico cœtu sanctorum loqui, cùm id etiam in profanis concionibus Ethnicorum fœdum habeatur. Quid est, quur uos grauemini seruare ritum, à cæteris omnibus obseruatum, Corinthij? An à uobis primùm profectum est Euangelium, ut cæteri cogendi sint ad uestrum morem? An ad uos solos peruenit Euangelium? Quod si nec primi Christi religionem tenetis, nec soli, cur piget ad aliorum ritus uos attemperare? Si quis apud uos uidetur esse propheta, aut alioqui spiritualibus præditus dotibus, agnoscat, quæ scribo uobis, non mea esse præcepta, sed domini. Quòd si quis per contentionem sic agit quasi ignoret, & hæc uelut humana iussa contemnit, ignoret suo periculo, uicissim ignorãdus à deo. Decertare nõ est meũ, satis est admonuisse. Igitur ut hunc sermonem finiam fratres, huc enitamini, ut contingat prophetiæ donũ, quod longe præclarius est, sed sic, ut interim nõ prohibeantur loqui linguis, quibus aliud donũ nõ contigit, modo, queadmodũ præscripsi, cũcta fiant & cũ decoro, et ordine, nequid turpitudinis aut tumultus exoriatur.

CAPVT XV.

IAm quoniam audio, fratres, de resurrectione mortuorum à nonnullis uestrum ambigi, quibus humana philosophia etiamnum tumidis, hoc persuaderi nondum potest, non est quod noui quicquam uos doceam, *Notũ autem uobis facio.*

tantum in memeriam reuoco uobis Euangelium,quod uobis primùm tradidi,quodq; semel estis amplexi,& in quo hactenus perseueratis,cuiusq; præsidio salutem adipiscimini:ut simul & mihi superuacaneum sit denuo tradere, quod semel rectè traditum est, nec uobis honestum,si per
Per quod & inconstantiam ab eo desciscceretis,quod semel estis amplexi,præsertim cùm experiamini nostrum Euangelium uo-
saluamini. bis ad salutem efficax esse.Atqui præcipua pars euangelicæ doctrinæ est,credere resurrectionem mortuorũ. Quà de re non oportet ambigere,nisi,quod absit,frustra credi dictis. Quorsum enim attinebat Euangelium amplecti, si quod est huius rei caput,negatis, uidelicet mortuos olim reuicturos? Huius in primis meminisse uos oportebat, quod uobis in primis tradidi sermone,nunc literis repeto, quodq; uos semel accepistis:nimirum illud quòd dominus Iesus Christus mortuus sit, suaq; morte nos à peccatis liberauit, pro nobis dependens, quod ipsi commiseramus: quod ita futurum multis antè seculis scriptura dixerat, ut tanquam ouis ad lanienam duceretur,ut suo liuore nostris malis mederetur,ut de ligno crucis regnaret ac diaboli tyrannidem frangeret. Ad hæc tenendũ est, quòd non solum uere mortuus sit,uerumetiã sepultus,ac tertio die reuixerit: quod & ipsum fore iam olim prædictum fuerat prophetarũ oraculis, quò magis credatis factum, quod per sa
Osee.6. cros uiros deus fore promiserat. Nam ita loquitur Osee: Post biduũ & tertio die resurgemus & uiuemus in cõspe
Psal.15. ctu eius.Rursus Dauid ita loquitur: Non derelinques animam meã apud inferos.Super hæc, quo certius crederetis, docui uos,quomodo rediuiuus multis se cõspiciendũ præbuerit,primũ Cephæ,deinde duodecim illis, & quòd post hæc uisus sit plus quàm quingẽtis fratribus simul congregatis

gatis. Quorũ plerią; uiuunt in hunc usq; diẽ, si quis addu bitet de fide narrationis. Aliquot diem supremũ obierunt. Sub hæc conspectus est Iacobo, qui frater domini dictus, primus apud Hierosolymos episcopi dignitate functus est. Deinde conspectus est discipulis omnibus, non tantùm illis duodecim, a quibus primum ortum apostoli cognomen in plures deriuatum est. Post omnes autem & mihi conspectus est, uelut apostolo abortiuo, qui post maturos partus tandem uelut imperfectus fœtus, eiectus sum uerius, quàm natus. Non queror, quòd postremus omnium uiderim dominum. Magnũ est, quòd uidere meruerim. Nam ego sum infimus apostolorum, nec satis dignus, qui dicar apostolus, propterea quòd persecutus sum ecclesiam dei, quam apostoli constituunt. Indignus igitur eram, qui uel postremus in ordinem apostolorum allegerer, sed gratuita dei bonitas me licet immerentem hoc honore dignata est, ut quicquid sum, illius sit muneris, non meriti mei. Neq; passus sum illius in me beneficentiã otiosam aut sterilem esse. Quin potius licet postremus sim ordine temporum, tamen in functione muneris euãgelici non gessi me in postremis, sed plus laborũ exhausi, quàm quisquam alius apostolorũ, ne quis hoc nomine mihi minus tribuat autoritatis, quòd ultimus sim apostolorũ. Quanquam hoc ipsum quod laboraui, nõ mihi uindico, sed beneficentiæ diuinæ ascribo, cuius præsidio factum est, quicquid gestum est. Igitur ut ad rem redeam, siue illis potior est autoritas in euangelico negotio, siue mihi, certe consentientes idem prædicamus omnes, & quòd nos magno consensu prædicamus, id uos ueluti certum & indubitatum credidistis. Nos nostri dissimiles nõ sumus, superest, ut uos uestri similes sitis, nõ iam in dubium reuocantes, de quibus semel statuistis. Quòd si

Siui enim ego siue illi.

omnium apostolorum testimonio prædicatum est, & prædicatur, quòd Christus princeps & autor resurrectionis, à morte reuixerit, qua fronte quidã interdicunt, quòd nulla sit resurrectio mortuorum? Quòd si nulla est, consequitur ne Christum quidem ipsum resurrexisse. Quorsum enim attinebat ducem & caput nostrum resurgere, nisi ut præuius membrorum suorum resurrectionem appararet, uiamq; uobis omnibus aperiret? Quòd si Christus non resurrexit, inanis uidelicet est prædicatio nostra. inanis est & credulitas, ac fiducia uestra. Si nobis persuasum est Christum reuixisse, certum sit oportet & nos reuicturos, quibus ad uitam reuocandis ille reuixit. Alioqui futurum est, ut non solum utriq; luserimus operam, nos prædicando, uos credendo, uerumetiam iniurij cõperiamur in deũ, de quo non recte testati sumus, quòd Christum excitarit à morte, cùm illum nõ excitarit. Non excitauit autẽ, si cæteri mortui nõ reuiuiscunt. Aut utrunq; credendum est, aut utrunq; negandum, cùm eadem sit capitis ac membrorum resurrectio. Si mortui non resurgunt, quorũ gratia resurrecturus erat Christus, ne Christus quidem resurrexit. Quòd si Christus non resurrexit, frustra credidistis illum resurrexisse, frustra credidistis uos per fiduciã in illũ factos immunes à peccatis. Estis igitur adhuc pristinis obnoxij peccatis. Nihil actum est baptismo, quo mysticè per Christũ interim à peccatis reuiuiscimus. Quin etiã ij, qui cũ hac fiducia mortui sunt, atq; hac spe suas ceruices carnificũ securibus præbuerũt, prorsus interierunt si nulla spes est reuiuiscentiæ. Quòd si tota spes nostra, quã de Christo

Si in hac uita tantum.

concepimus, nõ porrigitur ultra terminũ uitæ præsentis, nõ solum nõ sumus felices, uerumetiam calamitosiores cæteris, qui à Christo sunt alieni. Siquidẽ illi, uitæ præsentis commo

commodis utcunque fruuntur, nos & hic affligimur ob Christi nomen,& post hāc uitam nihil nanciscemur præmij,si nō toti reuiuiscemus. Sed auertat deus, ut quisquam tam absurdè credat in suū ipsius malum. Imò si Christum resurrexisse creditis,quod nemo pius nō credit, necessario cōsequitur,& nos resurrecturos. Siquidem in illo cœpta est resurrectio, quæ perficietur in nobis, & ut ille totus reuixit recepto corpore, ita nos toti reuiuiscemus. Caput non diuelletur à membris. Ille ceu princeps ac dux primus reuixit,ueluti primitiæ quædam omnium, qui cum resurrectionis spe moriuntur. Ille resurrectionē auspicatus est, alij secuti sunt, comites dominicæ resurrectionis, & nos olim sequemur. Neq; enim dubitandum, quin in omnibus suis membris præstiturus sit, quod in seipso, quodq; iam in compluribus sanctis præstitit. Oportet enim imaginari duo corpora, unum morti obnoxium, quod pendet à capite Adam:alterum immortalitati destinatum, quod pendet à capite Christo. Quemadmodū igitur olim mors per unum hominem peccantem irrepsit,ac uelut à capite sparsa per membra,in cæteros omnes grassatur: ita per unum hominem ab omni prorsus peccato immunem,inuecta est resurrectio mortuorum. Siquidem ob unius Adæ commissum omnes ab illo profecti, sumus obnoxij morti:ob unius Christi innocentiam, omnes immortalitati restituentur, qui meruerint esse in illius corpore. Reuiuiscent omnes, sed suo quisque ordine:princeps omnium est Christus, deinde qui Christo adhærent, ceu membra capiti, quorum aliquam multi iam egressi è monumentis, unà cum Christo resurrexerunt,cæteri reuiuiscent in extremo illius aduentu. Iamq; peracta totius corporis resurrectione, nihil supererit,nisi finis humanarū uicissitudinum. Id non antè

futur

futurum, quàm cùm penitus abolita mortis tyrannide, Christus uictor regnum tranquillum ac pacatum tradet deo patri, cui debellatis hostibus suam ditionem asserit: cumq; prorsus à toto corpore suo depulerit, & in nihilũ redegerit omnẽ aduersariorũ potestatem, principatum ac uim. Siquidẽ tandiu necesse est filium hoc asserendi deo patri regni negotium agere, donec uniuersos hostes suos internecione deuictos, substrauerit pedibus suis, ne qua sit

Nouissimè autem inimica destrue. usquam rebellio, aut metus malorũ. Per peccatum regnat mors, per mortẽ regnat satanas. Peccato extincto desinet regnare mors. Id quãquam interea molimur pro uiribus, tamen ad plenum non prius continget, quàm extrema resurrectio uim omnẽ immortalitatis aboleuerit, uelut extremo iam hoste confecto, qui pertinacissimè rebellabat. Siquidem ita decreuit pater, omnia subijcienda sub pedes fi-

Psal. 8. lij: quemadmodũ scriptum est in Psalmis: Omnia subiecisti sub pedibus eius. Atqui cùm dicit, fore ut omnia subijciantur pedibus filij, non sic accipiendum est, quasi patre excluso, filius solus regno sit potiturus, imò idem est filij patrisq; regnum. Per filium pater regnum hoc nouum ac peculiare, quo deuictis cupiditatibus, nulla est aduersum diuinam uoluntatẽ rebellio, sibi asserit: quod ita habet commune cum filio, ut penes ipsum maneat autoritas, utpote à quo profectum est filio regni consortium, quòd ita plenũ ac profectum est filio, ut nihil interim decedat patri, cùm sit eadem utriusq; uoluntas. Ergo cùm acciderit, ut filio subiecta sint omnia, tunc & ipse filius totum, hoc est, cùm corpore sese subiecturus est patri, quo autore factum est, ut omnia cesserint in filij ditionem, ut posthac nec in membris sit quod à Christo dissideat, & filius totus cum patre consentiat, à quo ceu summo principio pendebunt uniuersa

uersa, & huic uelut autori feretur ab omnibus acceptum, quicquid usquam praeclarè gestum est. Haec cũ uobis olim tradiderim, uosq; receperitis, quid est quod rursus quidam ambigunt, num reuicturi sint mortui? Cuius si nulla spes est, nihil egerant isti quidã, qui licet superstitiosè magis, quàm piè, uice mortuorum baptismum accipiunt, metuentes ne non inter iustos resurgat, qui sine baptismo decessit. Id ne fiat, subornãt aliquem, qui mortui loco respõdeat se credere, ac baptismum cupere. Fidem probo, factum nõ probo. Nam ut ridiculum est existimare, mortuo succurri baptismo alieno, ita rectè credunt resurrectionem futurã. Neq; enim metuerent mortuo, si crederent eum non reuicturum. Quin & ipsi nos stultè facimus, ob Christi doctrinam quotidie de uita periclitantes, si post grauißimas afflictiones non sequetur praemium. Neque periclitamur modò, uerumetiam in singulos dies quodammodo morimur, nouis subinde periculis expositi, neq; simplici morte defungimur. Quod dico non mentior, ita mihi semper gloriari liceat hac gloriatione, quã habeo per Christum Iesum dominum nostrum, in cuius gloriam cedunt etiã ipsa mala, quae perpetimur. Quòd apud Ephesios tantum malorum perpessus sum ob Euangelium Christi, ut mihi fuerit cum bestijs depugnandum, morti addictißimo, quid fructus fuerit, aut quod praemium, si mortui non reuiuiscunt? Quae dementia sit, ultro tot malis immergi, si mox à morte nihil referat, quomodo uixeris? Si tota spes hominis morte finitur, quid superest, nisi ut quod apud Esaiam dicunt impij, diffisi de promißis futurae uitae, ac felicitatis summam huius uitae commodis metientes: Edamus & bibamus, cras enim morimur? Quod ex uita rapuerimus, id demum nostrum est, à morte nihil sumus. Huiusmodi fortasse

Alioqui qd faciẽt qui baptizan.

Propter uest. glo.

Esa. 22.

tasse cantilenas uobis occinunt uel philosophi,uel pseudapostoli.Sed cauete, ne uos suis fabulis in periculosum errorem illiciant, semper memores,quòd ueré dictum est à
Menander. comico quodam uestrate,Mores bonos colloquia corrumpunt mala. Ex ocio luxuq; uitæ nascitur ista diffidentia, dum sibi malè conscij,nolunt esse resurrectionē: tanta uitiorum caligine tenentur quidam in diem uiuentes.At uos
Euigilate iusti. per iustitiæ studium non uoluptatum,expergiscamini,neque in tantum diffidentiæ malum prolabamini cum cæteris.Sunt enim inter uos,qui licet humanæ sapiētiæ supercilio tumeant,tamen quæ præcipua sapientiæ pars est, ea carent deum ignorantes, cuius ui non credunt mortuos in uitam restitui posse,cùm sit omnipotens. Nec animaduertunt facilius esse restituere quod collapsum est,quàm quod nõ est, ex nihilo condere. Hæc dico non infensus uobis, sed ut pudore correcti, posthac non auscultetis istis, qui
Sed dicit aliquis. tam stulta, tamq; impia uobis persuadere conantur. Iam cùm certum sit futuram resurrectionem, rogabit aliquis curiosior,quomodo futura sit, aut cuiusmodi corpore sint resurrecturi: quandoquidem hæc corpora uertuntur in fauillam, aut terram, aut aliud uilius. Stulte qui mireris semel id posse præstare deum in resuscitandis corporibus, quod quotidie natura facit in eliciendo semine. Tū semen aridum ac mortuum conijcis in terram, ibi rursus putrefactum interisse uidetur, atque ita demum exiliens è terra, ueluti renascitur ac reuiuiscit, nec aliter reuiuiscit, nisi mortuum ac sepultum fuerit. Ac longè alia specie renascitur semen,quàm conditum fuerat in scrobe.Pusillum,uile, nigrum ac siccum granulum infoditur humo, id in limo putrefactum, suo tempore ueluti reuiuiscens, erumpit in teneram herbam,mox culmi,deinde aristæ.At nihil horū appare

apparebat in granulo minuto, quod terræ credidisti. Sua cuiq; semini uis inest, ea se profert, ubi rursus emerserit. ut iam aliud omnino uideatur, cùm idem conspicias, sed renatum in meliorem speciem. Ex *quantulo grano, quantam arborem enatam uides?* Quod *stirpis robur, quæ radicis ambages, quàm latè sparsi rami, quæ pompa frondiũ, quæ florum amœnitas, quæ fœtuum ubertas?* Nihil *horum erat, cùm tu uile ac minutum illud granum insepelires humo.* Et *tamen hæc omnia audebas sperare, naturæ uiribus fretus, & nõ audes idem à deo sperare, fretus illius omnipotentia?* Granum *est quod seminas, non arbor, & tamen deus excitato grano corpus addit, quale uisum est ipsi, qui singulis seminum generibus peculiarem uim penitus indidit, ut cùm renascantur omnia, non tamen eadem specie renascantur.* Quod *idem fit in animantium genere.* Suum *cuiq; semen est, neq; quoduis animal è quouis semine prouenit.* Et *quanquam illud est omnium commune, quòd corpus habent carneum, tamen non parum interest inter carnem & carnem. Siquidem alia est hominum caro, alia pecudum, alia piscium, alia uolucrum.* Item *in his quæ carẽt anima, licet omnia corpora dicantur, tamen alia species est corporibus cœlestibus, alia terrestribus, puta saxis, aut aquæ terræ'ue.* Quin *ut alia gloria est ac dignitas corporum cœlestium, alia terrestrium, ita inter ipsa corpora cœlestia discrimen est.* Primum *non est eadem gloria lunæ, quæ solis, nec cæterarum stellarum, quæ lunæ.* Deniq; *& ipsæ inter se stellæ differunt claritate.* Nec *enim omnes æquant luciferi radios: itidem in resurrectione suo cum corpore reuiuiscent omnes, sed dispari dignitate, nimirum pro cuiusque sorte, proq; uitæ meritis.* Nam *alia specie reuiuiscent impij, alia pij.* Rursum *inter pios, prout*

Deus autem dat illi corpus.

prout quisq; se geßit in uita, ita nouati corporis honore praeeminebit. Omnibus tamen pijs longè fœlicius restituetur corpus, quàm in morte deposuerint. Quod in natura est semen humo condere, hoc est in resurrectionis causa sepelire cadauer. Quod est illic enasci, hoc hic reuiuiscere.

Seminatur incorrup. Vt illic longè praeclarius sit, quod nascitur, quàm quod erat creditum terrae: ita hic licet idem, tamen longè dißimile corpus excitatur. Conditum est humo ceu seminis granum, corpus putrefactioni obnoxium, at idem reuiuiscet nulli prorsus obnoxium corruptioni. Contemptum ac uile corpus humo cōditur, at reuiuiscet idem multa praefulgēs gloria. Sepelitur corpus etiam cùm uiueret imbecille, sed resurget immensis praeditum uiribus. Sepelitur corpus, quod ut uiueret, tamen crassum erat ac pigrum, & ob id saepe oneri moderatori animo. Sed resurget corpus, non animale iam, sed spirituale, quod nusquam in mora sit animo, quocunq; tulerit illius impetus. Nam est haec quoque corporum differentia, cùm aliud sit animale, quod cibis eget ac somno, quod labore fatigatur, quod morbis afficitur, quod aetate contabescit, quod craßis aut uitiatis organis suis frequenter impedit animi conatū, quod ob insitos affectus saepe solicitat ad uitia, cui cū inhaeret & obsequitur animus, ipse uelut in corpus uertitur, è mente degenerans in carnem: aliud spirituale, quod hic paulatim à sensibus et affectibus corporeis defaecatum, mox per resurrectionē renascens, quodāmodo transfiguratum est in animum, cui sese studio pietatis accommodauerat: ut quemadmodum noster animus obtemperans diuino spiritui, rapitur ac quadantenus transformatur in illum: ita corpus nostrum obsequens animo, repurgetur & exuat craßitudinē suam, extenuatum in tale corpus, ut menti simillimum sit.

Corpus

Corpus hoc crassum ac terreum accepimus à principe nostri generis Adam illo priore, qui ut de limo fictus erat, ita terrenis affectibus fuit obnoxius. Verum est alter Adam posterior, non natiuitatis, sed reuiuiscentiæ princeps, qui ut cœlestem habet originem, ita fuit ab omni contagio terrenarum cupiditatum immunis. Ita legimus & in Genesi: Gen. 2. *Conditus est primus Adã, ut animæ beneficio uiueret. Sed ita, ut anima, uelut illigata corpori crasso, nihil ageret, nisi per organa corporis aut certè aliquid materiale. Sed post hunc datus est posterior Adam, qui ut è spiritu sancto cõceptus est, ita suis uitam impartiret, non crassam hanc & plerisq; in rebus communem cum pecudibus, sed uitam spiritualem ac diuinam. Itaq; per Christum modis omnibus in melius renascimur. Quod tempore prius est, id & re crassius est, iuxta naturæ quoq; ordinem. Animale corpus nunc gestamus, olim fruituri spirituali. Quemadmodum crassior ille generis nostri parens præcessit, successit Christus autor nouæ generationis. Qualis fuit parens ille luteus, tales sunt & huius posteri, nempe terrenis addicti cupiditatibus. Rursum qualis fuit Adam ille cœlestis, tales sunt in hũc renati, quibus cœlestia cordi sunt. Nam quod olim perfectè continget, hic iam meditandum est. Quemadmodum ante baptismum, primi parentis ingenium improbis moribus expressimus: ita per baptismũ renati Christo cœlestem autorem uita cœlesti referremus. Quod ni fecerimus, nec hic pertinebimus ad corpus Christi, nec tum resurrectionis gloria fruemur. In dei quidem regnum cooptati sumus, uerum illud dico fratres, quòd caro & sanguis, hoc est, homines primæ generationis, non possunt ad hæreditatem regni dei peruenire. Neque uita corrupta uitijs, immortalitatis hæreditate fruetur. En rem arcanam*

Factus est primus Adã.

Sed nõ prius quod spirituale est.

Ecce mysteriũ uob. dic.

uobis aperio, ne quid uos lateat de modo resurgendi. Non omnes morituri sumus, nam fortasse dies ille nostrum aliquot uiuos deprehendet, sed tamen omnes ad immortalitatis gloriam immutabimur, qui hic pietatis studio quodam modo meditamur immortalitatem, abstinentes à peccati contagio. Ea immutatio non continget paulatim, quemadmodum in rebus naturalibus fieri uidemus, sed in momento punctoq; temporis ad cantum extremæ tubæ. Clanget enim tuba, ad cuius uocem qui tum mortui fuerint, reuiuiscent iam immortales. Et nos, quos uiuos reperiet ille dies, subitò immutati, iam aliter uiuemus, uidelicet ad eorum morē qui reuixerint. Oportet enim, ut priusquam regno cœlesti plenè potiamur, prorsus exuamus omnia quæ terram sapiunt, & corpus quod nunc habemus corruptioni obnoxium, reddatur incorruptibile, & quod nunc habemus mortale, reddatur immortale. Id ubi cōtigerit, tunc re præstabitur, quod Osee propheta futurum præsagiens, dicit, exultans aduersus mortem internicione deletam: Absorpta est mors per uictoriam. Vbi nunc tuus ô mors aculeus? ubi tua uictoria tartare? Porrò mortis aculeus est peccatum. Robur autem peccati lex, quæ per occasionem iritat peccandi libidinem. Lege sublata, languet peccati uis: sublato peccato, cessat mortis potentia, exempto uidelicet aculeo, quo nos ferire solet. Tam uiolentis hostibus prorsum impares eramus, si nostris præsidijs res fuisset gerenda: sed tamen est habēda deo gratia, qui fecit ut nobis, si uelimus, in manu sit tā inclyta uictoria per Iesum Christum dominum nostrum, qui sua morte pro nobis mortem expugnauit, quiq; nostra commissa in sese recepit expianda. Proinde fratres mei charissimi, quando certum est futuram resurrectionem, quando certum est tantam felicitatem

Deo autem gratias qui.

per

per eam præstari, quæ tamen non continget: nisi qui hic per innocentiam & peccati fugam cœlestem uitam meditati fuerint, ne uacilletis in eo, quod semel credidistis, ne te & immo-finatis uos malorum colloquijs à recta sententia dimoueri: quin potius detis operam, ut in his quæ uos deo conciliant, in dies proficientes, sempes uobis ipsis meliores possitis euadere, præparantes uosmetipsos ad futuram resurrectionem. Nec pigeat ullius laboris, cum certum habeatis, quòd opitulante Christo, pro temporarijs molestijs æterna gaudia sitis assequuturi.

Stabiles esto te & immobiles.

CAPVT XVI.

CAeterùm quod attinet ad subleuandos benignitate uestra sanctos qui degunt Hierosolymis, quemadmodum præscripsi Galatis, ut in eum usum pecunia colligeretur, si qui spõte sua conferre uellent: itidem fiat apud uos, ut hac quoq; in parte cum cæteris ecclesijs cõgruatis. Primo die sabbati, hoc est, die dominico, quisq; uestrum apud se reponat ac recondat, quantulumcunq; cuiq; uisum fuerit. Hoc ideo moneo, quò magis in prõptu sit, quod quisq; largiri decreuerit, ne cùm uenero, tũ deniq; sit corradenda pecunia. Cæterũ ubi uenero ad uos, quoscunq; uos delegeritis ad hoc negotij, hos cum meis literis mittam Hierosolymam, ut perferant uestram munificentiã. Quòd si uidebitur operæ pretium ut ipse proficiscar illuc, illi mecum proficiscentur, ne quis suspicari queat, ulla ex parte me meum negotium agere. Sum autem inuisurus uos, ubi per Macedoniã iter fecero, nam illos obiter duntaxat interuisam. Apud uos autem aliquandiu commorabor, haud scio an totam hyemem exacturus, ut sub proximum uer, uobis deducentibus, proficiscar quocunq; negotium Euangelij uocabit: alioqui nũc uos adissem, sed nolui uos obiter atq;

De collectis autem.

in transcursu uidere. Nam *spero futurum, ut mihi liceat dies compluſculos apud uos commorari, ſi modò dominus* Ieſus *permiſerit.* Interea *cõmorabor* Epheſi *uſq; ad quinquageſimum diem.* Res *moræ nonnihil poſtulat, quòd cùm illic mihi ſit aperta ianua ingens, & ampla ſpes illuſtrandi* Euangelij*, tamen multi ſunt qui aduerſentur.* Quòd *ſi interim contigerit* Timotheum *adire uos, uidete ne quid illi obtingat ab elatis ac diuitibus quibuſdam periculi.* Iuuenis *eſt, ſed meus eſt collega, & in euangelico munere ſyncerè libereq; uerſatur ut ego.* Proinde *ne quis illum deſpiciat, quòd ætate ſit iunior, quin potius ut apoſtolum & collegam meum indemnem & illæſum dimittite, & officij gratia proſequamini abeuntem, ut ad me ueniat.* Nam *illum expecto unà cum cæteris fratribus, eius comitibus.* Porrò *quod poſtulaueritis, ut* Apollos *potius iſtuc mitteretur, per me quidẽ non ſtetit, quò minus iuerit.* Nam *uehemẽter hortatus ſum, ut adiret uos cũ aliquot fratribus, ſed fruſtra.* Siquidem *ob certas cauſas non erat ullo pacto animus nunc adire uos, uenturus tamen eſt ſimulatq; uacabit.* Vigilate *aduerſus inſidias male ſuadentium.* Perſiſtite *in fide ſemel ſuſcepta, infracto animo ſitis aduerſus ea quæ obſiſtunt* Euangelio*, ſitis robuſti ualidiq;.* Quicquid *autẽ apud uos geritur, non per contentionẽ, ſed per charitatem geratur.* Obſecro *uos fratres, ſed quid opus precibus?* Ipſi *noſtis familiam* Stephanæ*, dignam quam obſeruetis, uel quòd has ceu primitias ex* Achaia Chriſto *lucrifecerim, uel quòd ſeſe totos dediderint ſanctis officio ſubleuandis.* Par *eſt igitur, ut uos quoq; uiciſſim talibus honorem habeatis: nec his ſolùm, uerumetiã quicunq; nobiſcum adiuuat rem euangelicam, noſtriq; laboris particeps eſt.* Gratum *fuit, quòd* Stephanam, Fortunatũ*, &* Achaicum *huc*

miſeritis

miseritis. Siquidem hi suppleuerunt officio suo, uenientes omnium nomine, quod adhuc desiderabam uestri. Nã refocillarunt spiritum meum, imò uestrum, quippe qui non aliud spectat, quàm uestrum commodum: nec alia re magis exhilaratur, quàm uestris profectibus. Tales igitur agnoscite, peculiari quodam bonore illos prosequentes. Salutant uos congregationes Asiaticæ. Multam salutem ex affectu pietatis optant uobis Aquila et Priscilla, reliquaq; congregatio Christianorum, quam habent domi suæ. Salutant uos omnes, qui hic Christi nomen profitentur. Sitis & uos mutua inter uos beneuolentia coniuncti, uosq; inuicem salutate sancto puroq; osculo, ueræ concordiæ symbolo. Saluto uos Paulus, atq; id meapte manu subscripsi, pariter testatus et meum erga uos affectũ, & hanc epistolam non esse subdititiam. Si quis non diligit dominum Iesum, anathema sit, Maranatha, quãdoquidem aduersatur eum, à quo solo poterat consequi salutem: & uenisse negat, quem cõstat uenisse magno bono credentium, sed magno malo incredulorum. Adsit uobis fauor ac beneficentia domini Iesu Christi. Precor ut quemadmodum ego uos Christiano affectu diligo, ita uos inuicem syncerè diligatis ea charitate qua uos conglutinauit Christus Iesus.

Amen.

Marana athã, Chaldæis est, Domin' noster uẽnit. Hebræis Maranáthah, amarum membrum est, incapax dulcedinis, ac immedicabile.

FINIS.

IN POSTERIOREM AD Corinthios epistolam argumentum per Des. Erasmum Rot.

PRimùm reddit causas Corinthijs, quare non reuiserit illos, quemadmodum pollicitus est epistola superiore, prius quædã præfatus de suis afflictionibus, quas ob Euangelium Christi perpetiebatur, ostendens, in tantis malis deum sibi fuisse solatio. Mox reconciliat Corinthijs eum, quem superiore epistola iusserat tradi satanæ, ut amanter reciperent castigatum, quem peccantem eiecerant. Hæc ferme capite primo ac secundo. Deinde commemorat studium suum in Euangelio prædicãdo, obiter taxans ac notans cæteros pseudapostolos, qui suo seruientes quæstui, suæ studentes gloriæ, nusquam non pelliciebant ad legem Mosaicam: quam Christo sic conabantur admiscere, quasi sine huius accessione, non esset spes salutis. Itaq; umbris legis Mosaicæ præfert Euangelij lucem: subinde adhortans illos, non ad cæremonias legis, sed ad conscientiam uitamq; Christo dignam: testans interim, qua synceritate prædicauerit Euangelium Christi, quantumq; malorum eius gratia perpessus sit spe præmij cœlestis. Ad hæc indicat quibus in rebus sita sit potißimum Christiana pietas. Hæc tractantur in calce capitis secundi, capite tertio, quarto, quinto, & principio sexti. Nam reliqua huius capitis parte, simulq; initio proximi hortatur illos, ut agnoscẽtes dignitatem & sanctitatem suæ profeßionis, modis omnibus abstineant ab inquinamentis ethnicorum, cum quibus nihil esset illis cõmune. Quarto loco lenit superioris reprehensionis acerbitatem, collaudãs illorum obedientiã, quòd epistolæ suæ, licet obiurgatrici, per omnia paruissent, gratulaturq;

gratulaturq́; quòd is mœror temporarius summum gaudium utrisq́; pepererit, uelut cùm ex amaro pharmaco cõsequitur gratißima sanitas. Quinto loco cũ exemplo Macedonum, tum uarijs argumentis, ac scripturarũ testimonijs prouocat, ut pro sua quisq; facultate, proq́; animi propensione, conferat aliquid in subsidium sanctorũ, qui Hierosolymis agebant, memor hoc sibi mandatũ à Petro, ad hoc negotij misso Tito cum altero collega, ut pleriq; putant, Luca, quos commendat Corinthijs. Hæc agit capite octauo & nono. Sexto, quos antè taxauit obliquè, palàm insectatur pseudapostolos, qui fastu ac supercilio dignitatem ac maiestatem apostolicam præ se ferebant, Paulum in contemptum uocantes, uelut humilem, ut qui cerdonicam exercuerit, uelut imperitum & infantem, ad hæc toties cæsum ac uexatum iniurijs. Aduersus hos autoritatem suam asserit apud Corinthios, testans nusquam sibi deesse autoritatem ac potestatem apostolicam, sed qua nolit uti grauandis alijs, quemadmodum cæteri, sed tantùm ad commodum suorum & Christi gloriam. Deinde præfatus ueniam stultitiæ, quòd de se gloriosius quædam dicere cogeretur, primùm æquat se summis apostolis, deinde præfert etiã, idq́; multis nominibus, uel quòd latius sparserit Euãgelij doctrinam, uel quòd unus gratuitò eam tradiderit, neq; per se neq; per suos grauans Achaicos: uel quòd plura perpessus sit Euangelij causa, quàm illorum quisquam, ea sibi gloriæ uertens, ob quæ quibusdam uidebatur contemptior. Porrò sermonis imperitiam agnoscens, modestiæ causa rerum scientiam sibi uendicat, ne quid uel hic desiderent. Postremò quoniam pseudapostoli fictis angelorum uisionibus sese uenditabant apud simplices, Paulus ueram & insignem adducit uisionem, se raptum in

tertium usq; cœlum, atq; illic edoctum, quæ captum hominum excedant. Hæc fere cap. decimo, undecimo, & duodecimo. Septimò, ne per pseudapostolos relaberetur in pristina uitia, testatur sibi in animo esse inuisere illos, cum autoritate interminans, ne tales eos offendat, ut sui dissimilis esse cogatur, aut ne sicut epistola sæuire coactus est, ita præsens quoque sæuire cogatur, quod antehac nõ fecerit, cũ suo iure potuisset. Hæc agit in calce capitis duodecimi, & capite decimotertio. Græcorum inscriptiones testantur hanc epistolam missam è Philippis per Titum & Lucam. Cæterùm argumẽta, quæ nullo autore, sed commoda breuitate habẽtur in Latinis codicibus, testãtur, per eosdẽ missam è Troade, nam huius loci meminit capite secundo.

IN EPISTOLAM

PAVLI AD CORINthios posteriorem, paraphrasis Des. Erasmi Roter.

CAP. I.

PAVLVS *legatione fungens nomine Christi Iesu ex autoritate dei patris, simulq; Timotheus, frater cõsortio religionis, collega communione officij: gregi Christiano, qui degit Corinthi, neq; Corinthi solũ, uerũ etiã omnibus sanctis, qui Christo seruiũt per totã Achaiam, cuius metropolis est Corinthus: precamur uobis gratiã & pacẽ, cõcordiamq; largiẽte domino Iesu Christo, & huius patre deo, quem cũ illo cõmunem habemus patrẽ. Verbis bene ominantibus prædicãdus est, ac laudibus uehẽdus deus, & idẽ pater, domini nostri Iesu Christi*

Benedictus deus.

Christi,qui fons est & autor omnis beneficentiæ, ac deus nõ formidabilis pijs,sed à quo proficiscitur omnis nostra cõsolatio:qui non cessat refocillare ac subleuare nos apostolos,quicquid undecũq; nobis inciderit afflictionis: idq; facit nõ nobis tantũ consulens, ne fracti malis deficiamus, uerumetiã uobis omnibus:qui ut nostris malis pro mutua charitate discruciamini:ita nobis refectis, solatium & ipsi capitis, nostroq; exemplo spe diuinæ refectionis fortiter perduratis in afflictionibus tolerandis,cõfidentes deũ nec uobis affictis defuturum, quem uidetis nobis oppreßis ac penè extinctis præsidio fuisse:qui pro modo malorũ, quibus premimur,tẽperat cõsolationem suã. Non piget afflictionũ,quas ob Christũ, & exẽplo Christi perpetimur. Is quo grauiora passus est, hoc maiore solatio fruitur. Et nos,quò grauius afflicti sumus huius causa, hòc eodẽ opitulante maiore solatio reficit deus malis exemptos,ut uos in uobis idem speretis,quòd in nobis factũ cernitis. Proinde siue quid affligimur rebus aduersis,id facit ad animandos uos,uestræq; saluti conducit,ut nostro exemplo cõfirmati,fortiter feratis asperrima quæq;, quorum tolerãtia, licet amara sit,tamen est salutifera.Siue recreamur depulsa malorum procella, rursus & hoc facit deus, quo nobis subleuatis,uestros reficiat animos,ne præ dolore deficiatis,sed uicißitudine malorũ ac solatij poßitis & ipsi perpeti,quæ nos perpetimur. Quòd quidẽ ita fore cõfidimus, ut quemadmodũ participes estis afflictionum nostrarũ,ita sitis & solatij nostri participes: & quẽadmodũ nobis diuexatis indoluistis antehac,ita ereptis gratulemini, quando conuenit inter amicos bonorũ pariter ac malorum esse societatẽ.Magis autem gratulabimini,si plenè cognoueritis quanto malorũ turbine perculsi fuerimus in Asia.

Vt poßimus & ipsi consolari.

Pro uestra exhort. & salute.

Non enim uolumus uos ignor.

illic mirum in modum preßi sumus afflictionum pondere, prorsus grauiore, quàm pro uiribus nostris. Nam eò uentum erat ut de uita quoq; desperaremus, nimirum impares ferendis tot tantisq; malis. Tantaq; persequutionum erat uiolentia ut nō solùm alij difiderent nos posse subsistere, uerumetiam ipse noster animus diffidens suis uiribus, nihil nisi mortem præ oculis haberet, neq; quicquam præsagiret, nisi supremū exitium. Huc nos deduci paßus est deus, ne quid fideremus nostris uiribus, sed ipsius præsidio, quod tum maximè solet esse præsto, cùm maximè nos humana præsidia destituunt: qui cùm uult, non solùm eximit

Qui suscitat mortuos. *à mortis periculo, uerum etiā extinctos ad uitam reuocat. Quantum ad me pertinebat, iam mortuus, iam extinctus eram, uerùm ab hac morte me deus eripuit, & nunc etiam eripit, de quo confidimus, quòd & in posterum sit erepturus, maximè si uestræ preces accesserint, quæ mihi dei fauorem cōcilient, ut quemadmodum multorum uotis, & in multorum cōmodum seruamur, ita multifariā per multos agantur gratiæ deo, pro nobis seruatis: quasi beneficium dei, quò mihi contigit incolumem esse, nō in unum me qui*

Nam gloria nostra hæc est. *seruor, sed in omnes quorū bono seruor, collatū uideatur. Alioqui quantū attinet ad me, domi habeo quod me uel in medijs afflictionibus soletur, atq; etiā ad gloriationē usq; erigat exhilaretq;, nimirum hic animus sibi testis ac conscius, quòd non, quemadmodum faciunt quidam apud uos, per ostentationem humanæ doctrinæ quæstum uenantes, sed per simplicitatem ac synceritatem deo dignam uersati simus in euāgelico negotio, cùm in omni Græcia, tum præcipuè apud uos: quorum gratia cùm tanta perpeßi simus, nihil unquam tamen mercedis à uobis uel expectauimus, uel cepimus, ne cui daretur ansa suspicandi, quòd ad no-*

strum

strum quæstum uos captaremus. Hæc nõ arroganter à me dicuntur, sed uere. Non hæc uanè de nobis iactamus, ipsi fecistis periculum: neq; enim nos unquam aliusmodi cõperistis, quàm quales fuisse nos testamur his literis, quas legitis: nec alios nos facimus in epistola uerbis, quàm quales nos apud uos præstitimus factis. Quin etiã spero fore, ut quales nos hactenus ex parte comperistis, tales semper experturi sitis: ut meritò poßimus utriq; de alteris gloriari, si ut ego uobis præstiti syncerum apostolum, ita uos tanquam grati docilesq; filij, parentis ac doctoris officijs animoq; respondeatis. Iactent interim alij sese apud homines, qui me uelut hominẽ reiectum & afflictum aspernantur. Certè cùm uenerit dominus, nec ullus erit fuco locus, ibi de uobis gloriabor, quos Christo lucrifecerim: & uos uicißim de me, qui nihil uobis tradiderim, nisi quod Christo dignum esset. Hæc fiducia mei animi sibi bene conscij, simulq; spes de uestro profectu concepta in causa fuit, ut in animo fuerit antehac inuisere uos, quo uos duplici gaudio afficerem, primùm ob epistolam, deinde ob præsentiã. Statueram enim, ut in Macedoniam proficiscens, uos obiter inuiserem, ac rursus è Macedonia reuersus ad uos me reciperem, id quod proximis literis pollicebar, atq; ita deducentibus uobis proficiscerer in Iudæam. At illud interim ueniet in mentem alicui, cùm hæc statuissem in animo, num per incõstantiam mutauerim sentẽtiam, aut humano consilio non præstem, quod præstare uoluerim, utcunque pro re nata mutatis decretis. Nequaquam, imò consulto nõ obtemperaui cupiditati meæ, quòd intelligerem magis esse in rem uestram, ut dilato reditu meo castigarentur quidam, quos impuros uidere nolui. Semper in hoc mei me, similis & constans, quòd ubiq; seruio uestris commodis, non

Non enim alia scribimus uobis.

In die domini nostri.

Vt sit apud est est, non non.

ut hac

ut hac in parte nusquam uacillem, sed semper præstem, quod uestra suaserit utilitas, semper fugiam, quod intellexero uobis inutile fore: non quòd in nobis situm arbitrer, ut quicquid decreuerimus expedire, idem præstemus. Sed non fallit deus, cuius præsidio factum est, ut sermo noster, quo uobis illius Euangelium prædicauimus, non uacillarit, sed semper sui similis fuerit. Neq; enim humana uobis prædicauimus, sed rem solidam, efficacem & immutabilem constanter eodemq; tenore uobis tradidimus, ego, Syluanus ac Timotheus, uidelicet filium dei Iesum Christum, cuius nomen non fuit inefficax apud uos, sed potens & efficax fuit: non nostro præsidio, sed ipsius beneficio. Hactenus experti dotes sancti spiritus tenetis arrabonem, nec fallent, quæ in posterum promissa sunt. Etenim quæcunq; sunt promissa, per illum fidelia sunt, & per ipsum indubitata sunt, cui debetur hæc gloria. Neq; enim nostra promissa sunt, quæ uobis proposuimus. Autor est deus, nos tantum ministri sumus ac nuncij. In illius gloriam cedit, si quod illius nomine prædicamus, uerum cōperitur & efficax. Porrò quòd nos Christum constanter prædicauimus, quodq; uos in suscepta Christi religione perstatis, dei muneris est: qui quo magis ipsius promißis fideremus, & arcanis dotibus suis unxit nos, ac mentibus nostris sigillum quoddam impreßit, quin & spiritum suum indidit cordibus nostris, uelut arrabonem ac pignus in posterum promissæ felicitatis. Itaq; ne quis tribuat inconstantiæ, quòd huc usq; distulerim reditū meum ad uos, deum animi mei testem facio, quòd hactenus non ueni Corinthum, haud factū esse odio uestri, sed benigno potius animo, ne si prius uenissem, cogerer sæuire in quosdam, qui nondū resipuerant, quos tamen interim emendatum iri confidebam. Malui ma

Quotquot enim promiß.

lui ma

lui me uobis aliquantò serius reddere, modò meus aduentus mihi simul ac uobis esset iucundior, quem tristē ac nubilē esse nolebā. Neq; uerò hæc minaciter atq; imperiosius dicta uideantur, sed emendandi uestri gratia. Nō dominamur nisi his, qui peccarunt. Itaq; fidei nomine nullū habemus in uos dominiū, in qua perseueratis, sed est in uita, quod in uobis correctum uolebam. Adeò uerò non comminamur istis, quo nostram in uos autoritatem ostētemus, ut potius hac uia uestro gaudio consulamus, quod nolebā ob quorundam impuros mores meamq; necessariam seueritatem ullo mœrore contaminari.

Nō quòd dominamur fidei uestræ.

CAPVT II.

IMò quoniam uos superioribus literis necessario in mœrorem conieceram, damnato incesto, uisum est mihi non committere, ut aduētus quoq; meus nouum mœrorē adferret mihi pariter ac uobis. Optarim uobis semper esse uoluptati, mœrori nunquam, si per uos liceat. At si quando prouocatus admißis quorundam cogor, dum emendo paucos, omnibus mœrorem inijcere, mœrens ipse, quis erit qui me rursus exhilaret, nisi is quē ego mœrore affecero? Id fiet, si conspexero correptionis amaritudine sanatum, uosq; sanato gratulantes, quemadmodum antea mœroris eratis participes. Atq; hac eadem de causa scripsi uobis hāc epistolam prius, quàm uenirem, ne si uenero ad uos, dolorem capiam ex his, ex quibus par erat me uoluptatem ac solatiū capere: præsertim cùm uos sic erga me confidā affectos esse, ut siue mœream ob emendationē quorūdam, mœror meus sit omnibus uobis mecum cōmunis, siue gaudeam ob castigatos aliquos, gaudium meū sit uobis item omnibus commune. Nihil mihi tristius, quàm si uidero in uobis, quæ uestra profeßione sunt indigna. Nihil lætius, quàm

Statui autem hoc ipsum apud me.

quàm si conspexero nihil esse in uobis, quod uituperari possit. Proinde *supra modū perculsus tāti flagitij probro, quod inter uos compertum est, has scripsi literas non sine graui cruciatu animi, & anxietate cordis, nec absq; multis lacrymis, non quo uos contristemini, sed ut intelligatis affectum & amorē meum erga uos, qui quò propēsior est atq; uberior in uos, hòc grauius discrucior, si quid turpitudinis in uobis extiterit.* Quòd *si quis mœroris causam dedit, nō me tantum cōtristauit, sed aliqua ex parte duntaxat, cùm mecū uos omnes contristauerit:* Verum *satis supplicij est isti homini (neq; enim prodo nomen, & facinoris nō libet meminisse, cuius pœnitet autorem) quòd si palàm in conspectu omnium correptus est, ac uitatus ab omnibus.* Datum *est hoc illi sanando, cæterisq; deterrēdis.* Nūc *superest ne quid à uobis adijciatur mœroris afflicto, quin potius qui peccantem horruistis, iisdem pœnitenti condonate: mœrentem consolamini, ne qua fiat, ut is immodico dolore absorbeatur.* Quapropter *obsecro uos, ut quoniā illum charitate, non odio condemnastis, nec in aliud condemnastis, quàm ut resipisceret ac seruaretur, efficite ut hic quoq; experiatur efficacē in se uestram charitatem, ut alacriter & amanter recipiatis correctum, quē mœrentes eiecistis.* Nam *hoc quoq; fuit in causa, ut hasce literas uobis scriberem, quò uidelicet experirer, an meis iussis in omnibus obtēperetis.* Obtemperastis *cōdemnantes, quem cōdemnari iusserā.* Obtēperabitis *& in gratiā recipientes, cui uolo uos esse recōciliatos, ut ubiq; nostra uolūtas consentiat.* Cui *uos cōdonatis aliquid, eidem cōdono & ego, ratus mihi satisfactū, si uobis uidero satisfactum.* Nam *& ipse si quid cui cōdonaui, uestra causa cōdonaui, teste & approbante* Iesu Christo, *ne per desperationem aliquem*

Non me contristauit sed.

ènostris

è nostris sibi satanas usurpet, nobis ademptum. Nec enim ignoramus illius animum, qui non solùm per uoluptates, uerum etiam per mœrorem insidiatur nobis, illic ad flagitia pellicens, hic in desperationis barathrum præcipitans. *Vt nõ circũueniamur à satana.*
Cæterùm ubi uenissem Troadem prædicaturus illic Euangelium Christi, & ostenderetur, fauente deo, fructus copiosi spes, malè discruciatus sum animo, quòd ut sperabã, nõ repererim illic Titum fratrem & collegam meum, cuius auxilio ubi fuisset opus ad sustinendum negotij pondus. Itaq; dimißis illis, abij in Macedoniam, non sine graui periculo: sed gratias ago deo, qui Christiani nominis triumphum semper per nos circunfert, & illustriorẽ reddit, in dies latius coruscante Euangelij gloria, quiq; nusquam locorum nõ spargit sui notitiam, nostro præconio, ueluti thymiamatis suauè olentis uice nobis utens. Nam Euangelij gloriam ubiq; gentium prædicantes, quid aliud quàm Christi spargimus fragrantiam, per se quidem gratam, ac salutarem omnibus, sed multis ipsorum uitio exitiabilem? salutarem his, qui credentes Euangelio salutẽ consequuntur: mortiferam his, qui reijcientes mortis damnationem sibi conduplicant, pristinis flagitijs, ingratitudinis ac pertinaciæ crimen addentes. Ad id præstandum, quotusquisq; est idoneus? Qui hoc uelit fungi munere, nihil aliud spectet oportet, quàm Christi gloriam. At sunt qui ad ambitionem aut quæstum docentes Euangeliũ, non tam Christi spargunt odores, quàm suos fucos, & sibi proficiunt, non Christo: à quorum moribus nos longè abhorremus. Neque enim nostris compendijs seruientes, humana doctrina uitiamus sermonem dei, sed syncero pectore tanquam ex deo, non ex nobis profectum tradimus, idq; deo ipso teste, in gloriam Iesu Christi. *In his qui salui fiunt.*

Caput

CAPVT III.

Incipimus iterũ nosmet ipsos com.

SEd uereor, ne cui uideamur hæc rursum apud uos iactare, quò uobis simus & alijs commendatiores. Quid opus cõmendatione, cùm res ipsa cõmendet hominem? An nobis opus est commendatitijs epistolis, quas circunferunt pseudapostoli, uel ab alijs impetratas ad uos, uel à uobis ad alios? Nihil moramur epistolas huiusmodi. Epistola uiua, qua satis nos cõmẽdari putamus, uos estis Corinthij, cordibus nostris inscripta, quò facilius ubiq; mecũ circunfero. Ea paßim & intelligitur & legitur ab omnibus hominibus, ut iam alijs epistolis nõ sit opus, quando per uestram pietatẽ satis testatum est omnibus, quales fuerimus apostoli, & de uestro in nos animo sic confidimus, ut officio cõmendati per nos ipsos, non egeamus hominum commendatitijs literis, dum synceritate fidei, uitaq; euangelica declaratis quòd sitis epistola Christi, ab illo quidem scripta, sed nostro ministerio: scripta uerò non atramento, quales sunt quas scribunt homines humana docentes, sed scripta spiritu dei uiuentis: neque rursus inscripta tabulis saxeis, quemadmodum inscribuntur leges humanæ, sed tabulis cordis carneis. Animi uestri, quibus euangelicam doctrinam impreßimus, nobis mẽbranæ uice fuerunt, lingua calami, sed Christus ipse dictauit per suum spiritum, quod scriberemus. Cæterũ quò præstantior est euãgelica doctrina, quàm lex Mosaica, hoc potior est nostra, quàm illius opera. Non hoc tamẽ facinus arrogamus nobis, sed tamen quod uerũ est loquimur, teste deo, qui per Christũ nostro ministerio peregit quod dicimus. Alioqui qui nos sumus, ut nostris uiribus uel cogitare quicquã eiusmodi poßimus, ne dicã efficere? Sed si qd ualuimus aut ualemus, dei beneficio ualuimus ac ualemus: qui ut nobis adest laborãtibus, ita

Fiduciã autem talem habemus.

ita munus hoc dispensandi noui testamenti nobis delegauit, ut uobis impartiremus non uetus testamentum, quod apud pseudapostolos crassum est, & in litera situm, cuius administratio Mosi credita est: sed nouum, quod spirituale est ac cœleste, in affectibus situm, non cæremonijs. Non est diuersus autor qui delegauit, sed diuersa functio est, ac longè præstantior apostolica. Nam litera, quæ Mosi credita est, præscriptis legibus ad mortem adigit, dum & per occasionem irritat peccandi libidinem, & peccantem capitis supplicio punit. Contrà spiritus, qui per euangelicam doctrinam confertur, condonatis omnibus superioris uitæ cōmissis, mortē meritis uitam offert. Quòd si lex illa prior, quæ literis insculpta saxo, mortem adferebat præuaricatori, gratiam non conferebat, tantū maiestatis habuit & gloriæ, ut cùm iterum deferret tabulas Moses, Hebræi nō possent intueri uultum eius, ob dignitatem ac maiestatem, quæ tamen erat aliquādo peritura: cur non potius euangelicæ functioni sua dignitas erit ac maiestas, qua per fidem & spiritus benignitatem æterna salus confertur? Si tantus honos fuit legi, quæ damnare potuit, seruare non potuit: longè plus honoris meretur Euangeliū, per cuius prædica tionem non solùm aboletur peccatum, uerumetiā iustitia cōfertur. Quibus in rebus tantum est discriminis, ut si quis propius conferre uelit, quod per se magnificum fuit, nihil omninò dignitatis habere uideatur, uelut obscuratum eminenti gloria dignitatis euangelicæ. Etenim si lex, quæ ad certum modò tempus data est, mox antiquāda, tantum habuit apud homines dignitatis, multò plus dignitatis habet euangelica lex, quæ ut omnibus datur, ita nunquā est abroganda. Siquidem nouum testamentum, quo uetus antiquatur, æternum dicitur à Christo, quemadmodum docui su-

Litera occidit.

Nam si ministratio dānationis.

periore epistola. Huius rei certißima persuasione freti,
Habētes igitur talē spē. *non utimur inuolucris, sed liberè ac palàm Euangelij lucem ingerimus, confisi & eam esse gloriam huius legis, ut celari non debeat, & uos esse ea firmitate puritateq; mentis, ut intueri poßitis. Proinde non facimus, quod à Mose factum legitur, qui cùm post priores tabulas diffractas secundas inferret, uelo faciem texit, ne in hanc oculos defigerent Israëlitæ, ne'ue illic hærerēt perpetuò, cùm uel hoc argumento significaretur eis abolendam illius legis gloriam, quæ ne tum quidē fulgebat insigni gloria, cùm ferre*
Sed obtusi sunt sensus eorum. *tur: nam frustra gloriosum est, quod cernere nō licet. Hic typus illius populi craßitudinem depingebat, qui uidens non uidebat, & audiens non audiebat: ut quod in Mosi facie gerebatur, id in illorum mentibus ucrißimè gereretur, quas uelut hebetudinis uelo obtectas, habebāt excæcatas. Quin & hodie manet huic genti uetus illa cæcitas, ut cùm legis libros legant, tamen non intelligant, & illū studio legis prrtinaciter reijciant, cuius aduētu lex ipsa sese testatur antiquandam. Sic igitur cùm legunt uetus testamentum, ut nouū in eo promissum nolint amplecti, non'ne manet illis etiamnū uelum illud Mosaicū: nec eo per fidem amoto perspiciūt, quòd per Christū antiquatur inuolucrū illius legis? Mosen suum adhuc mordicus tenēt, cùm uenerit quē Moses audiri iußit. Hunc legūt in synagogis suis, sed craßè legunt, nihil spectantes nisi corporalia, cùm lex sit spiritualis, si quis perspicaces adferat oculos. Obstat nimirum illis in hunc usque diem uelum, quod cordibus illorum oppansum est, id tollitur per fidem euangelicam. Verùm ubi & illi relicta craßitudine mētis, amplexiq; communem fidem, sese conuerterint ad dominū, tum auferetur uelū, quò cernant ea, quæ nō cernuntur, nisi purgatißimis*

oculis

oculis fidei. Moses corporalis erat & crassus, at dominus Iesus spiritus est, non ea docens quæ corporeis cernantur oculis, sed inuisibilia, quæ per fidem credantur. Mosaica lex, quoniam metu suppliciorum continebat in officio, seruilis erat, & uelum seruitutis est indicium. At ubi spiritus domni Iesu, qui secretos addit stimulos, ut iniussi quoq; feramur ad officia pietatis, ibi libertas est. Nullus ad fidem compellitur. At qui uerè credidit, ultro uitat turpitudinẽ, & innocentiam amplectitur, ac longè plus præstat uolẽs impetu charitatis, quàm à Iudæis potuerit extundi pœnarum metu. Cæcutiunt igitur illi, qui fidei carent oculis: nos retecta facie, per synceram fidem domini gloriã intuemur: cuius fulgorẽ dum speculi ritu excipimus, quodãmodo transformamur in eandem imaginem, in alios transfundẽtes fulgorem à domino acceptum. Quemadmodum olim Mosi facies ex colloquio dei, ceu speculum ex obiectu solis reluxit: ita noster animus secretis incrementis in dies magis ac magis afficitur, ac proficit à gloria in gloriam, ob familiaritatem dominici spiritus agentis iam nunc inuisibiliter in nobis, quod olim palàm perficietur. *Dominus autem spiritus est.*

CAPUT IIII.

PRoinde cum misericordia dei nos tam inclytæ fœlicitatis præcones ac ministros esse uoluerit, delegata functione apostolica, non segniter quod mandatum est, obimus, sed ut uerè gloriosam rem prædicamus, ita reiecimus inuolucra, quæ dedecori congruunt, non gloriæ: non per astutiæ fucos uitam agentes, neq; per humanæ doctrinæ uafriciem insyncere tractantes sermonem dei, sed propalàm ac libere, citraq; fucum omnem omnibus patefacientes ueritatem nudam, nullo uelatam nubilo, ita nos gerentes in hoc officio, ut ipsa uita citra humanam commen- *Ideo habentes hanc administra.* *Ad omnem cõscientiam hominũ co.*

dationem nos commendet apud omnes homines, testes & conscios synceritatis nostræ: nec apud homines modò, qui falli possunt, uerũetiam apud deum, qui nihil non perspicit. Elucescit itaq; per nos Euãgelij ueritas, nulli non conspicua. Quòd si sint adhuc quibus non patet, & ideo non confert salutẽ, ipsorum uitio fit, non Euangelij, neq; nostro. Siquidem quemadmodum de Israëlitis dictum est, ita hi quoq; uelum habent cordis oculis impositũ, ne quæ per se clarissima sunt, cernant, ac uelut in medio sole caligẽt. Nam secum adferunt oculos impuros, & mundanis cupiditatibus uitiatos, quibus satanas huius seculi deus (nam deum illum sibi faciunt, qui huic magis auscultant, quàm deo uero) excæcauit mentes incredulorũ, obtectis illorum oculis, ne posit illis illucescere lumen ueritatis euangelicæ, per quam declaratur gloria maiestasq;, non Mosi, sed Christi, qui est imago dei patris, ut per filium æqualem, & patrem liceat cognoscere. Neq; enim iuxta quorundã morem nos ipsos prædicamus, ad nostrũ quæstum aut gloriam tradentes Euangelium, sed prædicamus Iesum Christum dominum nostrum: huius dogmata tradimus, non nostra: huic ceu domino laboramus, quicquid laboramus: nobis adeò nihil arrogantes, ut nos fateamur uestros esse seruos, ministrantes uobis in Euangelio, non metu uestri aut spe compendij, sed propter Iesum, cuius amore, cũ simus liberi, nosmet omnibus ueluti seruos subijcimus. Laborauimus & ipsi quondam eadem cæcitate, qua laborant adhuc quidam. Nec ipsi nobis lucẽ hãc peperimus, sed deus, cuius iussu primùm condita est lux, à quo proficiscitur omne lumẽ, discußis animi nostri tenebris, iußit illic emicare lumen ueritatis: quin ipse potius, ut est æterna lux, illuxit cordi nostro, quò per nos deinde latius apud omnes

Deus huius seculi.

eluceſceret ipſius maieſtas, innoteſcẽs per Euangelij prædicationem, quo dominum Ieſum prædicamus, in cuius facie clariſsime refulget imago gloriaq́; patris. Sed interim tanta res in animis duntaxat geritur, cùm iuxta corporis ſpeciem adiecti miſeriq́; uideamur, & theſaurũ tam pretioſum circunferimus in fictilibus uaſculis, hoc eſt, in corpuſculis, afflictioni contumeliæq́; obnoxijs: ſic deo uiſum eſt, nec temere uiſum eſt. Nam illud cauit, ne fortè beneficij magnitudine ac miraculorum ſublimitate, quæ per nos geruntur, elati, nobis aliquid hinc uendicaremus, ſed conſcij noſtræ imbecillitatis, intelligeremus eminentẽ illam potentiam, quæ data eſt apoſtolis, non eſſe noſtrarũ uirium, ſed ſolius dei, dum ipſi quotidie per noſtram imbecillitatẽ malis affligimur, ſed dei præſidio in perferendis malis perduramus inuicti: dum modis omnibus premimur quidẽ aduerſis rebus, at nõ anxij reddimur: redigimur ad egeſtatẽ, at nõ deſtituimur in egeſtate: perſequutionẽ patimur, at nõ in perſequutione deſerimur: deijcimur & cõculcamur, at ſic, ut tamen non pereamus, & hac in parte pro uirili dominũ Ieſum, quem prædicamus, imitantes. Is ſemel mortuus eſt pro omnibus, nos quotidie mortis periculis expoſiti, ueluti mortẽ illius in corpore noſtro circũferimus, uitam hanc uobis impendentes, ut quemadmodum morientes pro uobis, Ieſu mortem imitamur, ita uita quoq́; Ieſu, qua mortuus reuixit, declaretur in noſtro corpore: ſiue dum per illum eripimur à morte, ſiue dum contempta corporis uita, palàm teſtamur & aſſerimus corporum reſurrectionem. Neque enim tam uilis eſſet nobis uita corporis, ſi crederemus ſemel extinctum, nunquam eſſe reuicturum. Fit itaque nouo modo, ut uita Chriſti immortalis per afflictionem corporis noſtri morti obnoxij, uobis fiat

Habemus autem theſaurum.

In omnibus tribulat. pa.

testatior. Ac mortis quidem impetus in nostrum impingit caput, cæterùm uitæ fructus, qui nascitur ex morte nostra ad uos redit, quorũ gratia nos his malis exponimus. Nec tamen ob id nos pœnitet Euangelij: siquidem cum donum fidei, qua futuram immortalitatem speratis, quod per nos animis uestris infusum est, idem habeamus & ipsi, fit, ut quemadmodum Dauid in psalmo mystico testatur, se ideo loqui, quia crediderit, ita nos nostra fiducia freti, non dubitemus cum capitis periculo prædicare ueritatem euãgelicam: certi nimirum, quòd qui suscitauit à morte dominũ Iesum, nos quoq; pro illo mortuos, per illum suscitaturus sit, simulq; uobiscum exhibiturus in cõmuni resurrectionis gloria, quos hîc copulat fides communis. Sed siue affligimur interea, siue liberamur ab afflictione, omnia uestra causa fiunt, quò latius apud uos spargatur Euangelij ueritas: & quò plures resipiscũt, hòc plures agant gratias, non nobis, sed deo, ad cuius gloriã pertinet ut fides, quam omnibus communem esse uoluit, quàm latissimè propagetur. Hac spe, atq; hoc animo freti, nullis malis delassamur, imò potius inualescimus, haud ignari, quòd licet exterior nostri pars corpus, quotidianis laboribus paulatim conficiatur, tamẽ animus interior ac melior nostri pars, in dies deficiente corpore, uegetior fiat ac ualentior, ueluti malis ipsis repubescens, ac futuram immortalitatem præsentiẽs. Siquidem corporis afflictio, quam Euangelij gratia suscipimus, leuis est ac momentanea. Sed hæc leuis afflictio, non leue pondus, imò pondus ineffabile gloriæ parit in nobis, dum ob leuem afflictionem pro Christo susceptam, summa felicitate digni reddimur, & temporaria mors pro Christo obita, parit nobis præmium immortalitatis æternæ, cuius spe fulti, corporis uitam pro nihilo ducimus, haud spectantes

Habẽtes autem eundem spiritum.

Omnia propter uos.

ctantes ista, quæ uidētur oculis corporeis, sed ea, quæ non uidentur nisi oculis fidei. Nam quæ hic cernuntur, præterquā quòd nec uera sunt bona, nec uera sunt mala, quod genus sunt lucrū, honos, uoluptas, uita, damnum, ignominia, cruciatus, mors: ne diurna quidem sunt, cùm ea quæ cernuntur oculis fidei, sint ut uera, ita & æterna.

CAPVT V.

HAc nimirum fiducia, uitam quoq; uilem habemus, certò scientes, quòd etiam si contingat in terris animam excuti ex huius corpusculi domicilio (quod tabernaculum dixerim uerius, quàm domicilium, ut in quo non liceat cōmorari diutius, quamuis absit qui exigat (paratam esse domum aliam in cœlis, unde nunquā simus eijciendi. Hæc domus quonia lutea est, & ab homine condita, uelimus nolimus, in dies collabitur, ut nemo demolliatur: non aliter atque cernimus ædificia, quæ manibus hominum construuntur, uetustate corrumpi. Quod ab hominibus conditū est, non potest esse diuturnum: quod à deo restitutū est, iamq; cœleste factum, non sentit tēporis iniuriam. Nam ex hoc corpusculo adeò non horremus emigrare, ut hic interim suspiremus, optantes exonerari sarcina mortalis corporis, quo grauatur in terris animus aliò gestiens euolare, & glorificati corporis domicilio tegi, quod nobis reddetur è cœlo commutatum: si tamen hoc exuti corpore, non omnino nudi reperiamur, sed ex bonæ uitæ fiducia, spe immortalitatis amicti. Si quidem interim ingemiscimus, hoc onerati corpore, tot malis obnoxio, non quòd per se felix sit, hinc emigrare, sed quòd optemus hoc corpus in melius restitui, proq; mortalitate dari immortalitatem per resurrectionem, ut non expoliati corpore, quod ad tempus posuimus, sed melius uestiti uideamur eodē, quod pro

Scimus enim quoniam.

Aedificationem ex deo.

caduco recipiemus æternũ. Nec est quòd diffidamus, quã-
libet incredibile uidetur, ut pro mortali corpore resurgat
Qui autem immortale, nullis obnoxiũ iniurijs. Deus est qui nos in hoc
efficit nos in ipsum parauit, ut immortalitatis gloria fruamur, atq; idẽ
hoc ipsum. interim pignoris & arrabonis uice, spiritum suum nobis
impartijt, qui spem futuri præsenti confirmet afflatu. Ita
quicquid inciderit tempestatum, semper animo fidenti su-
mus: non ignari, quòd quàm diu domi sumus in hoc corpo-
ris habitaculo, peregrinamur ac diuulsi sumus à deo, cui
nos propius iungit exitus: non quòd interim deus non ad-
sit nobis, sed quòd nondum clarè cernatur, quemadmodum
tunc conspicietur. Nam interea conspicitur utcunque per
fidem, sed uelut è longinquo: tunc cominus, ut est, uidebi-
Auden. autẽ. tur, non per inuolucrum. Confidimus igitur etiam si uelit
nos deus in corpore diutius affligi, facilè feremus spe futu-
ri præmij, quicquid obtigerit: sed tamẽ optabilius nobis est
si cõtingat ex hoc domicilio demigrare, ut diuulsi à corpo
re, deo cominus iungamur. Quapropter enitimur, ut siue
cogamur perdurare in hoc domicilio, siue, quod optamus,
cõtingat emigrare, hoc est, siue uiuẽtes, siue moriẽtes, deo
probemur. Neq; enim sperare potest immortalitatis præ-
miũ, nisi qui deo gratus hinc decesserit, ne quis existimet
ad id sibi sufficere baptismũ absq; pijs factis. Siquidẽ im-
pij suo malo recipiũt corpora, quibus hîc nõ ad gloriã dei,
sed ad suas cupiditates sunt abusi. Pro meritis uitæ cõtin-
Omnes enim git cuiq; suũ præmiũ. Ea nõdũ in propatulo sunt, sed tamẽ
manifestari oportebit nos omnes palàm sisti ad tribunal Christi, ubi
oportet. nihil erit opertũ, quo quisq; messem metat, prout sementẽ fe
cit in corpore, & recepto corpore tale ferat præmiũ, qua-
lia erãt quæ gessit in corpore, siue bona, siue mala. Itaque
semper horrẽdum illum diem præ oculis habentes, damus
operam

operã, ut undiq; placeamus & hominibus & deo. Vt enim hominibus imponamus falsa specie pietatis, deo tamen conspicui sumus, qui mentiũ intima perspicit, homines nõ itẽ. Quanquam confido me sic egisse uobiscum, ut synceritatem nostram apud uos cognitam ac perspectam habeatis, Nam hac gloria contenti sumus. Non enim rursus ob id efferimus officium nostrum, quò pluris fiamus à uobis, aut commodi quicquam à uobis uenemur: sed quoniam alios uideo gloriantes, quòd ab eximijs apostolis sint instituti, damus uobis occasionem, ut de nobis item uobis gratulari poßitis aduersus eos, qui uos hoc nomine deijciunt, quòd apostolum abiectum & humilem nacti sitis: qui licet non uiderimus dominum in mortali corpore, sicut uiderũt alij, tamen immortalem uidimus, & ab hoc munus apostolicũ accepimus, quemadmodum cæteri, nec minus præstitimus huius auxilio, quàm cæteri. Hæc uestra causa cõmemoro, quò sit quod respondeatis, qui non contenti conscientia rectè factorum, ex fastu ac supercilio gloriam humanam captant, cùm animus sibi malè sit conscius. Nihil nostra causa loquimur: siue magna de nobis ipsis prædicantes, uidemur insanire, deo insanimus, ad cuius gloriam prædicamus, quæ per illum geßimus: siue mediocria de nobis loquentes, sani uidemur, uobis sani sumus, ad quorum imbecillitatem sermonem nostrum attemperamus. Non per iactantiam æquamus nos cæteris apostolis, sed Christi charitas nos cõpellit, ut palàm eloquamur, quod ad illius gloriam facit. Nam in illius laudem cedit, non nostrã, si quid egregiè per nos quidem gestum est, sed illius munere, quo magis testatum sit omnibus, mortem illius non infrugiferã fuisse, cùm omnibus ex æquo prosit: ut per nos etiam uim suam exerat, non solùm per eos, qui Christum in corpore

Spero autẽ & in cõs. u.

Et non in corde.

uiderunt, aut quibus est cum illo carnalis affinitas. Quin

Quoniam si unus pro omnib. mort. — illud magis apud nos perpendimus, quòd si Christus unus pro omnibus ex æquo mortuus est, omnes æquè morti fuerint obnoxij necessum est, quos sua morte uoluit à morte redimere. Atque ideo mortuus est pro omnibus, ut omnes ex æquo sibi haberet astrictos, utq; qui illius beneficio uiuunt per illum renati, non amplius sibi uiuant, sed ei qui pro ipsis mortuus est, ac pro ipsis reuixit. Ex hisce rebus æstimandi sumus, non ex carnis propinquitate. Quin & ipsi, licet de genere Israëlitico gloriari possimus, tamen posteaquam Christo sumus initiati, neminem nouimus secundum carnem. Hos cognatos ducimus, qui fidei consortio nobis copulantur. Frustra igitur gloriantur quidam, quòd gentem habent cum Christo communem, quòd illi sanguinis propinquitate iuncti sunt, quòd cum eo corporalem habuerint consuetudinem. Caro ad tempus exhibita est. Nunc sublato corpore, ac misso spiritu, iuxta spiritum uult agnosci, eumq; sibi proximo gradu cognatũ ducit, qui maximè fidit ipsius promissis. Nec est quod nos posteriores apostolos quisquam hoc nomine minoris faciat, quòd Christum mortali corpore in terris uersantem non nouimus, quando etiã si contigisset nouisse, nunc eam notitiam quæ obstabat spiritui, deposuissemus, & spiritualem factum, spiritualiter amaremus. Proinde quisquis per baptismum insitus est Christo, ponat ueteres affectus, non cogitet, hic Iudæus est, ille Græcus, hic seruus, ille liber, sed meminerit unum quenq; renatum in nouum hominem, iam è carnali factum spiritualem. Vetera præterierũt, & ecce per Christũ repẽtè innouata sunt omnia. Absint igitur illæ uoces hominum, hic Græcus est, hic Barbarus, hic Iudæus, hic modò cultor simulacrorum, hic sacrilegus.

Desijt

Desijt esse quod erat, & Christi opificio uersus est in nouam creaturam tam sui dißimilis, ut nulla bestia sit homini magis dißimilis. Sed quicquid nobis per hunc collatum est, id à patre profectum est, qui nos sibi reconciliauit, deuicto peccato, per filium suum Iesum Christum: atq; huius reconciliationis prædicationem nobis idem commisit pater, ut quemadmodum filius pro patre legatione functus est apud homines, ita nos pro Christo legatiõe fungamur. Siquidem cùm Christus uersaretur inter mortales mortalis, licet homo simplex uideretur, tamē deus pater erat in illo, per eius ministerium sibi mundū reconcilians, & per eum instaurans in nouitatem, per quem olim condiderat mundum: tantaq; clementia recepit homines in gratiā, ut non solum nō ulcisceretur uitæ prioris admissa, sed ne imputaret quidem cuiquam, quod ante baptismum geßisset, perinde quasi iam non esset idē homo, qui prius. Hanc reconciliationis gratiam per filium conferre uoluit, per nos prædicari. Hac igitur ab eo commissa legatione fungētes uice Christi, tanquā deo uos exhortante per nos, obsecramus nomine Christi, ut omißis pristinis uitijs reconciliemini deo. Nam is ut semel nos à peccatis eximeret, filium suum, cùm sit ipsa iustitia, quodam modo uertit in peccatum, ut carne, quæ in nobis peccato est obnoxia, cinctus, fieret hostia pro nostris sceleribus expiandis, quasi facinorosus inter facinorosos cruci affixus, quo nos, qui nihil aliud quàm peccatum eramus, per illum commutaret in iustitiam, non nostrā, neq; legis, sed dei, cuius clementia condonata sunt admissa, ut posthac nos insitos Christo pro iustis haberet, qui illum pro nobis habuit pro peccatore.

Omnia autē ex deo.

Non reputans illis delicta.

Pro nobis peccatum fecit.

CAPVT VI.

Cupit hoc Christus, cupit hoc deus, ut ipsius beneficium

Adiuuantes autē exhort.

cium sit in uobis efficax. Proinde nostra opera simul & dei uoluntatem exequentes, & uestræ saluti consulentes, obtestamur uos, ne committatis, ut semel gratis à peccatis exempti, in pristinam uitam relabentes, in uanum receperitis gratiam dei. Nunc licet sarcire, si quid labimur, at idem non semper licebit. Sic enim loquitur deus apud E-

Esa. 49. saiam prophetam: In tempore acceptabili exaudiui te, & in die salutis succurri tibi. En adest nunc tẽpus illud à deo promissum, placabile, quo deus non aduersatur peccatorẽ ex animo resipiscentem, en adest dies ille, quo piè uiuendo salutem assequi liceat. Sequetur formidabilis ille dies, quo frustra quæretur recõciliatio. Nos igitur studentes in hac parte nostro fungi officio, damus operã, ne qua in re cuiquã simus offendiculo, ne nostro uitio uituperetur Euangelium Christi, cuius ministri sumus. Vituperaretur autẽ, si sic uiueremus, ut quod alios docemus, ipsi non credere uideremur: sed modis omnibus ipsa re nosipsos commendamus, ut dignum est ijs, qui dei gerunt negotiũ, non suũ.

Nemini dantes ullã off.

In multa patientia.

Quibus autem argumentis nos commendamus? non fastu, non opibus, non quæstu, non præscribendis cæremonijs, ut faciunt quidam, sed ijsdem rebus, quibus se commendauit Christus, nimirum multa patientia, quotidianis afflictionibus, necessitatibus, anxietatibus, plagis ferẽdis, carceribus, tolerandis seditionibus, ieiunijs, puritate uitæ, uerè apostolica scientia, mansuetudine, suauitate, spiritu sancto, charitate syncera minimeq; fucata, sermone ueraci, nihil non audientes, haud quidẽ præsidijs humanis, sed potẽtia dei: non instructi armis & opibus mundi, sed hinc atq; hinc septi armis iustitiæ: à dextris, ut recta cõscientia fultos non efferãt res secundæ: à sinistris, ne consternẽt aduersæ. Hac freti, per omnia penetramus ad peragendũ Euangelij ne-

gotium

gotium, per gloriam & ignominiam, per cõuitia & laudes: pro impostoribus habiti, cùm simus ueraces: pro ignotis habiti, cùm simus noti: similes morientibus, cum ecce uiuamus: quasi correpti, cùm non occidamur: quasi dolẽtes, cum semper gaudeamus: quasi pauperes, cùm multos locupletemus: quasi nihil habentes, cùm per Christum omnia poßideamus, plusq; suppeditet charitas, quàm patrimoniũ, si nostro iure uelimus uti. Sed quò me rapit sermonis calor? Non mihi tempero, quin effundam quicquid est in animo. Os nostrum apertum est erga uos ò Corinthij, cor nostrum dilatatum est. Tantum fiduciæ cencepi de uobis, sic audeo de uobis gloriari. Non me pœnitet sortis meæ, ne uos pœniteat uestræ. Si uos meo uoletis animo respondere, est cur de uobis glorier, est cur uobis ipsis de me gratulemini, nõ est quod mea causa sitis angusti animi. Si quid angustæ mentis in uobis est, ex uestris affectibus nascitur. Ego uestræ salutis gratia nihil nõ tum facio, tum patior, uos non perinde respondetis amori mutuo. Ego spe resurrectionis & amore uestri nihil non fero infracto pectore: uos cùm idem maneat præmium, quum hactenus paterna charitate uos sim complexus (non hæc exprobro uelut hostibus, sed ut apud filios charißimos commemoro) par est ut animi magnitudine patri respondeatis. Audete contemnere frigidas Iudæorũ cæremonias. Audete contemnere mundum hunc, audete fidere bonis uestris. Angusti animi est, rebus præsentibus esse contentũ. Angusti pectoris est, nihil ambire, præter has mox perituras bonorũ umbras. Christus uobis abunde diues est, abunde gloriosus, abunde potens, abunde fœlix, is unus uobis sufficiat, hũc amplectamini toto pectore. Agnoscite magnitudinem uestrã, agnoscite fœlicitatem, uosq; maiores ducite, quàm ut cum incredulis

Os nostrum patet ad uos

Non angustiamini in nobis.

Dilatamini & uos.

dulis habeatis commercium. Plus *est inter uos discriminis, quàm ut eodem iugo copulari possitis.* Nam *quod omnino consortium iustitiæ cum iniustitia? aut quæ cōmunio luci cum tenebris? aut quæ cōcordia Christo cum* Belial? Di*uersa numina, diuersa religio, diuersi mores, diuersa spes. Quid conuenit templo dei cum profanis simulachris?* Nā

Leuit. 25. *uos estis templū dei uiuentis, quemadmodum in mysticis literis ipse testatur deus:* Inhabitabo *in illis, et in illis inambulabo, & ero illorū deus & ipsi uicißim erunt populus mihi dicatus, ac peculiaris.* Quapropter *si* Iudæi *horrent ethnicum, uelut impurum ac profanum, atq; eius fugitant contagium, uos qui deo uiuo uerè consecrati estis, exite de medio profanorum, segregate uos ab illorum commercio,*

Esa. 52. *quemadmodū per* Esaiam *hortatur dominus:* Cum *sancti, inquit, sitis, quod pollutum est ne tetigeritis.* Impij *mores uere polluti sunt, & periculosum habent contagiū, quorū cōmercio cauete ne uestra puritas inquinetur.* Non *in loco, sed in affectibus est fuga quam suadeo.* Quod *si feceritis, tum uos agnoscam, ac recipiā sanctus sanctos, tum me patrem sentietis, ego uos ut filios amplectar:* Dicit *hoc dominus omnipotens: nequid diffidatis autori promissorum.*

CAPVT VII.

Has ergo habentes promißiones. PRoinde *charißimi, freti promißis huiusmodi dei, debemus operam, ut promißis digni uideamur.* Purgemus *nosipsos ab omni spurcitie, non corporis solū, uerumetiam animi, quo simul & apud homines innocēter uiuamus, & deo bonam mentē approbemus, plenam ac perfectam sanctimoniam nobis paremus in aduentum* Christi, *continente nos interim in officio nō hypocrisi, sed timore dei, qui*

Capite nos. *pro suis cuiq; factis præmiū reponet.* Ego *totos uos, toto complector animo, tāta est amplitudo charitatis erga uos.*

Vos

Vos uicißim me in uestros animos, ut sumus, recipite, quãdoquidem alios recipitis, qui cùm minus uos diligant, tamen onerant uos sumptibus ac fastu, grauant uos cæremonijs. Nos neminem læsimus, neminem adulterina doctrina corrupimus, à nemine quicquam extorsimus. Non hæc loquor, quo uos damnem ac reijciam, sed quò reddam meliores. Siquidem ex superiore sermone meo satis perspicuum est, quòd toto pectore uos complector, & indiuulsa charitate prosequor: paratus & commori uobis, & conuiuere. Nihil non audeo apud uos, tanta est de uobis fiducia: est quod uehementer glorier de uobis, quos per omnia morigeros reperi. Non dubitaui liberè corripere delinquẽtes, sed ubi uos emendatos uideo, tanto expletus sum solatio, tam exuberanti gaudio perfusus sum, ut in omnibus meis afflictionibus absterserit animi molestiã, dum uolupè etiã est, pro talibus pati: nam alioqui uarijs malorum procellis iactati sumus. Etenim cùm uenissemus in Macedoniã, nulla data est relaxatio à laboribus corpori nostro, sed undique premebamur. Foris bellũ mouebant hostes Euangelij: intus periculum discruciabat, ne quos subuerteret astutia pseudapostolorũ. Ab illis cædebamur: his interim metuebamus, ne nostris malis cõsternati diffiderẽt. Sed deus qui reficit humiles & afflictos, refecit ac refocillauit nos per aduentum Titi, non solùm quòd aduenerit, quem maximè cupiebamus nobis adesse, uerumetiã quòd lætus & alacris à uobis redierit. Eam uoluptatẽ à uobis haustam in me refudit, cùm mihi referret, quãtũ uos haberet desideriũ mei, cùm exponeret mihi lacrymas uestras, mœrentiũ quod offensus nondũ uenissem, cùm narraret, quo studio mea iussa exequeremini, adeò ut his cognitis per Titũ, plus ceperim uoluptatis ex obsequio uestro, uestri correctione, quàm mœroris

Non ad condemnationẽ uestram.

roris ex cõmißis ceperam. Inuitus cõtristo uos, uerũ quando bene ceßit, non me pœnitet, quòd superioribus literis uos ad mœrorẽ adegerim, etiãsi quid antea pœnituit. Siquidem tristis illa mihi pariter ac uobis epistola, quanquã uos ad tempus mœrore affecit, tamen nunc mihi uoluptati est, nõ quòd per nos sitis affecti mœrore, sed quòd hic mœror uos adduxerit ad pœnitentiã. Habet hic mundus suum mœrorẽ, sed noxiũ & infrugiferũ, cùm homines ob iacturam pecuniarũ, aut uoluptatũ amißionẽ, aut ob iram, aut inuidiã animo discruciantur. Habet & pietas suũ mœrorem, sed frugiferũ ac salutarẽ, quo sic estis affecti, ut bonæ mẽtis lucrũ feceritis, tantũ abest, ut ullum ex me senseritis detrimentum. Nam qui hoc mœret, quòd deum offenderit, correctæ mẽtis præbet argumentũ, atq; ita dolor adducit ad pœnitudinẽ, ut non sinat hominem in pristina cõmissa relabi. Contrà mœror, qui ex mundanis cupiditatibus nascitur, exitiũ adfert, noxius corpori pariter atque animo. An nõ hoc ipsa declarat res? Siquidẽ hic ipse mœror, quò secundũ deum fuistis affecti, quantũ in uobis studium excitauit? Quid dico studium, imò satisfactionẽ, qua uos apud me purgastis, testati uobis non probari turpe commissum, imò indignationẽ, qua sic sæuistis in flagitiosum, ut mihi fueritis ad lenitatẽ ac moderationem reuocãdi, imò timorem quasi periculum unius esset omnium cõmune, imò desiderium ilico corrigendi, quod erat admissum, imò zelum & ardorem imitandi nos in profliganda turpitudine, imò uindictam deniq;, quòd ilico pœnas dederit, qui peccarat. Nam modis omnibus declarastis uos esse puros, & immunes in hoc negotio. Proinde tametsi scripsi uobis super hac re, tanquam ad omnes pertineret, non scripsi tantùm eius gratia qui peccatum cõmiserat, aut eius in quem admissum

Vt in nullo detrimẽtum pat.

missum erat: sed ob id potius, quò uobis esset perspicuum, quanta me teneat cura uestri, teste deo, qui tantopere fuerim solicitus, ne serperet inter uos ista mali lues, & unius aut alterius peccatum totum corpus contaminaret, ac uicißim innotesceret, quo studio sitis erga me, cuius uoluntati tam alacribus animis parueritis. Ea res cùm uobis cesserit in solatium, ut qui gaudeatis esse correctos, quos oportuit, gaudeo & ipse ob gaudiũ uestrũ: sed hanc nobis uoluptatem auxit gaudium Titi, qui me cõmendante sic acceptus est apud uos, ut omnibus recreatus sit illius animus, cùm uideret autoritatem meam tantum habere ponderis apud uos. Vnde fit, ut si quid apud illum gloriatus sum de probitate uestra, deq; obediẽtia, nõ fuerim pudefactus. Nã huic periculo sese exponit, qui cõmendat aliquẽ. Illum uobis, uos illi cõmendaram. Vtrunq; bene cessit. Nam ut uos Titum cõperistis per omnia qualem uobis eũ prædicarã: ita quæcunq; de uobis iactaram apud illum, uera cõperit ille. Itaq; nec apud uos, nec apud hunc, pudet me uanitatis. Is cũ & antehac diligeret uos, tamen nunc expertus officium uestrum ex intimis uisceribus uehementius etiam erga uos affectus est, dum reputat ac recolit suo cum animo, quanta cũ alacritate uos omnes parueritis uoluntati nostræ, quam ille detulit, quantaq; cum reuerentia ac timore uenientẽ exceperitis. Gaudeo sanè uos mihi compertos tales, ut nihil sit, in quo non debeam posthac de uobis confidere. Neq; quicquam in posterũ uerebor à uobis exigere.

CAPVT VIII.

IGitur ut hac quoque parte respondeatis & animo nostro, & reliquarum ecclesiarum pietati, certiores uos facimus uocio, quemadmodum adfuerit mihi deus in ecclesijs Macedoniæ. Nam promptis ac propensis animis receperunt

Notũ autem facimus uobis.

Euangelium, & adeò non ſunt deiecti meis Silæq; afflictionibus, ipſi uobiſcum afflicti, ut fiducia. Euangelij cum ingenti gaudio pertulerint omnia. Deniq; hòc uberius gauiſi ſunt nobis ereptis, quò grauiora paßi ſumus. Hi cùm ſint tenues, extremæq; paupertatis, tamē erat tanta animorum prōptitudo, ut ex inanibus etiā ſcrinijs, quicquid ſupererat, depromerēt in ſubſidia pauperum. Vnde factum eſt, ut quò pauperiores redderentur & exhauſtiores pia benignitate, hòc magis ac magis diteſcerent promptißimi pectoris candore ac ſimplicitate. Siquidem adeò non comperimus eos difficiles ad hanc largitionem, ut uerè teſtis illis eſſe poßim, quòd non ſolùm pro uiribus, uerumetiā ſupra uires conferre uoluerint, animo ſuperante facultates: adeò ut cùm nos ueriti, ne poſt immodicam liberalitatem, egeſtas ſuaderet illis pœnitudinem, recuſaremus accipere, quod ultro offerebāt, multa cū obteſtatione rogarint nos, ſineremus & ipſos in huius laudis uenire conſortium, ut de facultatibus ſuis nonnihil impartientes ſanctorum inopiæ, uicißim illorū pietatis fierent participes: non ſolùm re

Et non ſicut ſperauimus. *ſpondētes expectationi noſtræ, uerumetiam ſpem omnem uincētes, qui nō tantum obtulerint ſua, uerumetiam ſemet ipſos ultro dederint, primū deo, deinde nobis quoq;, deo uolēte, cuius afflatu mouebantur, ut nobis tā alacriter obtemperarēt. Quorum animus adeò me delectauit, ut hortaremur Titum, ut quemadmodum ipſius hortatu cœpiſſetis hanc in ſanctos munificentiam, ita quod cœptum eſſet in uobis conſummaret, quo magis etiam illi ſitis deuincti, per quē hanc quoq; pietatis laudem fueritis cōſequuti, ne quid hac in parte ſitis inferiores cæteris. Imò quemadmodum in cæteris dotibus excellitis, dono fidei, dono linguarū, dono ſciētiæ, dono diligētiæ in adminiſtrādo, dono charitatis,*

quam

quam erga nos declarastis, ita hac etiam in dote sitis eximij: non quòd id exigã à uobis, sed ideo Macedonũ promptitudinem commemoro, quò uos illorum exemplo prouocati, ultro declaretis charitatis uestræ synceritatem, hac quoq; parte dominum Iesum Christum pro uiribus æmulantes: qui cùm esset diues, & omnium dominus, tamẽ quo nobis prodesset, ultro pauperem se fecit, homo factus dissimulata potentia, quò uos illius paupertate ditesceretis, ueluti permutatione rerũ facta, qua humanitatis nostræ paupertate in se recepta, diuinitatis suæ diuitias nobis imparti ret. Ita quemadmodum superioribus literis cœlibatũ à uobis non exegi, sed uestris consulens cõmodis suasi: ita & in hac re cõsulo, nõ impero, & ob id cõsulo, quòd existimem in uestrum cõpendium cessurũ, præsertim, cùm quod nunc suadeo, uos ipsi citra meum suasum, non solùm facere, uerumetiam ultro uelle cœperitis. Nunc igitur superest, ut quod ultro cœpistis facere, perficiatis, ut quemadmodum iampridem animum istum sponte suscepistis, ita Macedonum exemplo perficiatis, non supra uires quod ab illis factum est, sed pro facultate cuiusq;. Non est acceptum beneficium, quod confertur ab inuitis. Cæterùm cùm ultro suppetit animi promptitudo, satis est, si iuxta modũ facultatum temperetur largitio. Nec enim exigitur, ut dones, quod non habes. Neq; uerò sic est exercenda benignitas, ut quibus donatur, suauiter & in ocio uiuant, qui donant ad inopiam redigantur: uerùm ut æquabilis quædam fiat inter uos commutatio, uidelicet, ut interim ex opibus, quibus uos abũdatis, succurratur illorum egestati, ac uicissim illorum fides ac pietas, qua superant illi, penset, si quid est in uobis diminutũ, itaq; fiat ut utrisq; cõmunicãtibus alteris, neutris desit aliquid, sed sit æquabilitas. Quẽadmodũ

Charitatis ingenium bonum comp.

Non solum facere, sed & uelle.

Ex eo quod habetis.

legimus olim accidisse maioribus nostris in colligẽdo Mãna,ut cui multum esset collectum,apud hũc tamen nihiloplus supereesset,quàm apud eum, qui paulũ collegisset. Sic
Exo.16. enim scriptum est in Exodi libro: Qui multum habebat, huic nihil superfuit,& qui paululum habebat, huic nihil defuit.Pro tempore possidentur ista,ut his uelut in diẽ uiuamus. Ne quis subductis in longum rationibus æstimet, quid sibi supersit. Alioqui futurum est,ut nemo sibi putet superesse,quod cuiquam impartiat.Huic interim deest, tibi superest.Quod superest,impartiendũ pro præsenti necessitate. Si quid euenerit, ut tibi quoq; desit in posterum,
Gratias autẽ ago deo. simili benignitatis uicißitudine subleuaberis.Porrò gratiã habeo deo, cuius instinctu res hæc Tito quoque sit cordi, perinde atq; mihi,qui cùm esset suaptè sponte propensus, facilè accepit exhortationem nostram, imò nõ meo hortatu,sed suaptè uoluntate ad uos uenit, licet meis hortatibus alacrior.Misimus autem cum hoc fratrem illum, cuius fides & integritas per omnes ecclesias in Euangelij negotio spectata est,& adeò spectata est,ut ab ecclesijs delectus sit comes & collega peregrinationis nostræ,quò nobis sit adiutor in colligenda pecunia, quam uestra largitur benignitas, ad ipsius domini gloriam, cuius instinctu res agitur,ad declarãdam omnibus animi uestri prõptitudinem. Refert autem integros spectatæq; probitatis uiros ad hoc adhiberi negotium, ne qua suspicio suboriatur infirmis, ne'ue tantam pecuniarum uim quam ultro uestra benignitas donat,non alijs modò, sed nobis quoq; colligere uideamur, cùm hinc præter officium colligendi ac perferendi studium, nihil nobis uindicemus. Neque enim fugit nos, uulgò maximè obnoxiam esse suspicioni rapacitatis pecuniam,præsertim ingentem,nec ulla re citius corrũpi men-

tes

tes hominum. Addidimus his duobus uobis spectatissimis, & tertium, fratrem quendam nostrum, quem tametsi uobis nō perinde cognitus est: tamen ipsi sæpenumero sumus in multis experti diligētem, ac fidum, sed in hoc negotio, quàm in cæteris diligentiorem, ut planè cōfidam uos non dubitaturos, his pecuniam etiam quantumlibet credere: siue Titū spectetis, qui collega meus est quiq; particeps est laborum meorum, quos uestra causa suscipio: siue cæteros huic adiunctos, qui præterquam quòd fratres nostri sunt, suffragijs ecclesiarum in hoc munus delecti sunt, per quos sic illustratum est Euangeliū, ut meritò nō apostoli solùm sed & gloria Christi dici poßint. Cùm his igitur sic agetis, ut nunc potißimū declaretis, quanta charitate nos prosequamini, quamq; nō sine causa de uobis apud illos gloriati simus. Porrò quod officij contuleritis in hos, in omnes ecclesias contuleritis, quorum nomine ueniunt legati.

CAPVT IX.

Nihil enim est opus, ut in eo sumam operam, quo uos extimulem scriptis meis, ad munificentiam collocandam in sanctos, cùm mihi sit adeò cognita perspectaq; animi uestri prōptitudo, ut nō dubitem hāc iactare uel apud Macedones in tantam, ut uestro exemplo plerisq; prouocatis, nō Corinthus modo, uerùm omnis ferme Achaia ad eandem munificētiam prōpta sit ac propensa. Quanquam autem perspectum haberemus animum uestrum, tamen hos fratres nostros præmittere uisum est, ne quà fortè fiat, ut uanè de uobis uidear apud alios gloriatus, hac quidem in parte, nā hactenus in cæteris meis de uobis prædicationi respōdistis. In hoc autem præmisimus, ut quemadmodum antè scripsimus uobis, maturè colligatur pecunia, & in promptu sit, quod uisum fuerit donare: ne quo Nā de ministerio, quod fit in sanct.

pacto fiat, ut si mecum uenerint Macedones, apud quos de uobis gloriatus sum, uosq; repererint imparatos, nos erubescamus, tanquam uanè de uobis gloriati: ut ne dicā, ne uos erubescatis, qui hac in parte fueritis uestri dißimiles, cùm in cæteris dotibus excellatis. Hac de causa uisum est operæpretium rogare fratres hos, ut priusquàm uos adeam, isthuc irent, præparaturi iam antè destinatam ac promissam à uobis contributionē, quò magis sit in promptu, quam Græcè loquentes, non ab re uocamus εὐλογίαν, *id est, benedictionē, quòd non grauatè, neq; cum murmure & dandum sit beneficium, & accipiendum, sed uerbis bene ominantibus: alioqui uidebitur extorsio, non collatio. Sponte tribuat qui uelit, & quantū quisq; uelit. Tantum illud admonemus, quo quisq; largius contulit, hoc est copiosius præmiū reportaturus.*

Hoc autē dico, qui parcè semin.

Qui parcè facit sementē, parcè itē messurus est, & qui seminat alacriter beneq; ominans, pari modo messurus est, quod seminauit, nō uelut ex iussu nostro, sed prout quisq; sponte destinauit in animo suo. Largius enim ac libentius dat qui sponte dat. Malignius donat, qui cum mœrore ueluti coactus donat. Atqui hilarem datorem amat deus. Siquidem apud illum nō fungitur officio suo, qui coactus suo fungitur officio. Nec est quod metuatis, ne uobis beneficium istud pereat.

Vt in omnibus semper omnē suffic.

Siquidem deus, qui quicquid ipsius amore confertur in sanctos, sibi patitur imputari, abundè potens est efficere, ut etiamsi nihil ab hominibus ad uos redeat gratiæ, tamen cum fœnore uestrum ad uos redeat beneficium, si dederit, ut uobis & semper suppetat pecunia, quantum ad usum uitæ satis est, & insuper exuberetis ac ditescatis omnibus pietatis officijs. Si quidem bona pietatis ac iustitiæ pars est, munificentia, qua sanctorum inopiæ subuenitur.

nitur. Quēadmodum testatur & psalmographus: Dispersit, dedit pauperibus, & ob hoc iustitia eius manet in seculum seculi. Comprecor autem, ut is qui suggerit semen facienti sementem, & panem in cibum suppeditat, quiq; fortem largitus est, unde nūc succurritis inopiæ sanctorū, semper sufficiat facultates uestras, quò subinde poßitis illis succurrere: atq; ita multiplicet sementem uestram, simulq; augeat prouentū uestræ iustitiæ, ut in omni uirtutū genere locupletemini, semperq; proficiatis in omnē animi simplicitatem, atq; candorē, & in dies uiliores habeatis pecunias, quæ dum erogantur nō in quoslibet, sed in sanctos, fit, ut uestra liberalitas redundet in gloriam dei, dum uestra munificentia refecti pij, per nos gratias agunt deo, ut mihi quoq; nonnihil hinc præmij uindicem, qui negotium procuro. Siquidē huius ministerij functione nō hoc solùm aßequimur, quòd uestra largitate refocillatur egestas hominum piorū, uerumetiam quo copiosior est uestra beneficentia, hoc à pluribus aguntur gratiæ deo, qui pietatē uestrā experti, pro ista benignitate uestra laudibus efferunt deum, quòd intelligant uos tanto cōsensu obedire monitis euangelicis, quibus obtemperantes, libenter & alacriter impartimini facultates uestras, non his solùm, quorum negotium agimus in præsentia, uerùm omnibus cæteris. Siquidem ubiq; subueniēdum est egentibus. Fit deniq;, ut in suis precibus, quas grati deo pro uobis offerunt, optēt uidere uos, ut quorum eximia liberalitate reficiuntur, eorū eximiam pietatem coràm aspiciant, quā uobis à deo collatā, ex muneris magnitudine perspiciūt. Sed in primis habēdæ sunt gratiæ deo de hoc munere inenarrabili, quo et uobis istā mentē inspirat, ut donetis, et illis, ut uestris beneficijs nō ad otiū aut luxū, sed ad laudādū deū prouocētur.

Psal. 3. | Per multas gratiarum actiones.

CAPVT X.

Ipse autem ego Paulus.

VErùm ut his omißis ad alia ueniamus, obtestor uos, nō quiuis apostolus, sed ille ipse uobis abunde spectatus Paulus, qui uestræ salutis causa tātum malorū & passus sum & patior: obtestor autem per lenitatem ac humanitatem benignitatemq; Iesu Christi, ad cuius exemplum, ipse memet apud uos deijcio, sic me gerens iuxta speciem, quasi sim humilis quispiam, & abiectus, nō præ me ferens dignitatem & autoritatem apostolicam, quam pseudapostoli putant in fastu sitam, & tamen (ut isti calumniātur) cùm absum, audacibus ac sæuis epistolis uos territo, uestra fretus obedientia. Sic componite uitam uestram, ne cū uenero, cogar uti rursus eadē confidētia, qua uideor usus in quosdā pseudapostolos, qui me è suo metientes animo iudicāt iuxta carnales affectus uersari uobiscū, quasi præsens uobis blādiar, seu captās uos, seu metuēs, idē absens in literis de me iactitē, ac nihil nō audeā. Quicquid ago, uestræ salutis & Euangelij causa ago, nō humano affectu. Nam

In carne enim ambulātes.

licet hac mortali carne circundati simus, tamen non militamus auspicijs, ductuq; carnis, sed spiritus, deiq; præsidijs. Quantumuis humiles, & imbecilli uobis uidemur, tamen inermes non sumus, nec robur nobis deest, ad coërcendos hostes Euangelij. Sed arma nostræ militiæ, quæ spiritualis est, non sunt humano more, ferro, aut chalybe ualida, sed dei afflatu ualida sunt, ad demoliendum quicquid aduersus illum munitum uidetur. His demolimur ac subuertimus callida consilia, & omnem impiorum celsitudinem, quæ sese erigit, & extollit humanæ sapientiæ præsidijs, aduersus scientiam dei, quam per Euangeliū profitemur: neq; deijcimus modò, sed & subigimus, & captiuam ducimus omnem humanam cogitationem, ut posthac obediat

Chri

Christo, cui prius rebellis erat. Quòd si quis obstinate rebellet, habemus & uindictam in promptu, aduersus omnē inobedientiam: qua uestra causa nondum usi sumus, ne saeuiens in eos, qui uobis admixti sunt, & quibus adhuc aliqua ex parte fauent nonnulli, arbitrantes eos praeclaros apostolos esse, tranquillitatem publicam turbent: fortaßis usurus in posterum, ubi sensero uestram obedientiam eò profecisse perfectionis, ut aequis animis laturi uideamini tales à uestro contubernio semoueri, quemadmodum fecistis in uindicando incesto. Spiritualis est dignitas ac potestas apostolica, non corporalis. An uos adhuc ex ijs quae uidentur, apostolum aestimatis, quemadmodum uulgus ex ambitu strepituq; fortunae, aut satellitio principē aestimat? Nihil interim dicam de pseudapostolis, illud in genere dicā: Si quisquam hoc nomine sibi fidit, quòd Christi sit, uel quòd hūc mortalem uiderit, uel quòd huic sanguinis propinquitate iunctus sit, illud item apud se perpendat, quòd quemadmodum ipse est Christi, ita nos quoq; Christi sumus: & hac in parte pares sumus, nec illi est, quo sibi placens, nos despiciat. Neque enim carnis commercium uos Christo coniunctiores reddit, sed spiritus. Nihil aliud interim, quàm aequo me caeteris apostolis. Quòd si uel amplius etiam aliquid mihi uendicem, glorians de potestate mea, imò non mea, sed à domino tradita, uerum in hoc tradita, ut prosim uobis, non ut noceam, haud opinor, pudefiam, quasi uanè magis, quàm uerè sim gloriatus. Verùm de potestatis magnitudine silebo, ne cui uidear territare uos minacibus epistolis. Sic enim ait quispiam, quem honoris causa nondum nomino: Paulus epistolas mittit arrogantes ac potentes, caeterùm cùm adest ipse, iam sui dißimilis, & corpore uidetur imbecilli, quòd nihil prae se fe-

Quae secundum faciem sunt uidete.

Nam & si amplius aliquid gloriat.

rat maiestatis, & oratio contẽptibilis non refert eam autoritatem, qua tonant ac fulminãt epistolæ. Quisquis hoc nomine nostram autoritatẽ despicit, illud sibi persuadeat uelim, quòd qualis est absentis sermo noster in epistolis, quem isti grauẽ aiunt, talis est & præsentis uis atq; autoritas, si uisum fuerit ea uti. Verbis ostentare, quod re præstare non possim, aliorum est, non meum. Non enim possumus animum inducere, ut nosmetipsos conijciamus in numerũ istorũ, aut etiam cum talibus nosipsos conferamus, qui se non factis, sed fucis, ac magniloquentia cõmendant, nequaquam intelligentes interim, quod ipsi sese non suis meritis, sed ignaui ignauorum collatione metiuntur, nec aliter magnos sese declarant, nisi suis laudibus attollẽdis, & deprimẽdis aliorum meritis. Absit autẽ, ut nos ad istorum exemplum in immensum gloriemur. Siquidem ad istũ modum gloriandi nullus fuerit neq; modus, neq; finis, si quisq; tantus haberi uelit, quantum se facit arrogantia. Nos nosmet nostro metimur pede, non alienam gloriam nobis usurpantes, sed ad mensura ac modum eorũ, quæ dei præsidijs gessimus ipsi. Quantum ab illo donatum est, tantum nobis uindicamus, nec ultra modum hanc dilatamus gloriam nostram. Neq; uerò mediocriter imperatoris nostri ditionem propagauimus, qui usq; ad uos etiam pertigerimus, non ultro profecti, sed à deo missi. Satis ingens hoc gloriandi argumentum, non quocunq; modo peruenisse ad uos, sed ita peruenisse, ut uobis prædicauerimus Euangelium Christi: ut iam non sit nobis necesse uerbis amplificare laudes nostras, quasi reuera nõ pertigerimus usq; ad uos, alioqui non admodum expugnabiles. Nec enim inuisimus iam persuasos, quod faciunt pseudapostoli, sed ipsi primi persuasimus. Neq; sine fine nos iactamus

Nõ enim audemus nos inserere.

de

de alienis laboribus, laudem alienorũ gestorũ in nos uerbis trãsmouentes, quod quidem ignaui duces factitant, arcis aliena uirtute captæ laudem sibi uindicãtes. Quin speramus futurum, ut in dies magis ac magis glíscente & augescente fide, per uos maiorem laudem consequamur, iuxta metam nobis à deo præscriptã, ut in alijs quoq; regionibus, quæ sunt ultra uos, prædicemus Euangelium Christi, ac longius etiam, quàm hactenus fecerimus, proferamus Christi uexilla, non alieno Marte atq; auspicijs rem gerẽtes, ut in rẽ paratã ingerẽtes nos, alienis laboribus partam laudem nobis arrogaremus: imò tantũ abest, ut ex alienis factis iactemus nos, ut nec meorum gestorum gloriam mihi ascribam. Sed quisquis gloriatur, non suo, sed Christi nomine glorietur oportet, cuius negotium agit. Neque enim qui sui buccinator semet ingerit, uerè probatus est, sed qui delectus à deo, tanquam idoneus bona fide mãdato fungitur officio, is demum uerè spectatus ac probatus est.

CAPVT XI.

NOn mihi tempero, quin aliquid magnificentius de me prædicem, quamuis non ignorem argumentum habere stultitiæ, iactare seipsum: sed utinã feratis me paulisper ineptientem, imò nõ dubito, quin laturi sitis. Huc enim stultitiæ me cogit non arrogantia, non studium alicuius emolumenti, sed ingens quidam & impatiens erga uos amor, atq; ut ita dixerim zelotypia. Nam planè zelotypus sum erga uos, nihil nõ metuens uobis, quos tenerè diligo. Diligo autem non humano affectu, sed charitate diuina, nec mihi zelotypus sum, sed Christo. Nã huic uelut unico spõso, uos ceu castam & incorruptã uirginẽ spirituali coniugio copulaui, à quo nunquã diuellamini. Mihi nihil arrogo uestri. Ille spõsus est, ego pronubi modo functus sum officio.

Vtinã sustineretis modicum.

Aemulor enim uos dei æmulatione

Castam

Castam ac puram sponsam illi tradidi, sed metuo nequã fiat, ut quemadmodum olim serpentis uersutia, simplicem Euæ mentem corrupit, uitiata puritate, in qua fuerat condita: ita per pseudapostolorum astutiam, uestra quoq; simplicitas corrumpatur, ac degeneretis ab illa puritate, qua hactenus estis usi erga sponsum Christum Iesum, qui purus puris uobis per nos traditus est. Etenim si nouus iste apostolus, qui in nostros labores irrepsit, aliũ Iesum prædicaret, quem nos uobis nõ prædicauerimus, aut per illum alium spiritum acciperetis, quem per nos non acceperitis, aut aliud traderet Euangelium, quod per nos non sit traditum, merito ferretis illum iactantẽ sese, ac nobis anteponentem, ut qui cõtulisset, quod à nobis cõferri nõ quiuerit. Nunc si nihil ab istis adfertur, quod à nobis non sit abunde traditum, quid est, quod nobis quodammodo fastiditis, illorum perferatis insolentiam? Sint apostoli quamlibet magni, certè quod ad Euangelij fructum attinet, non arbitror me uel præcipuis apostolorum primoribus ulla in re fuisse inferiorem. Sint isti sermone comptiores, certè scientia nõ illis cõcesserim. Nihil opus orationis lenocinio, cùm res adsit. Venditent illi sese uerborum phaleris, nos omnibus officijs declarauimus animum erga uos, & uim apostolicã, neq; quicquam passi sumus in nobis desiderari. Nisi fortè hoc uos offendit, quo maximè debuerat uobis animus noster commendari, quòd non istorum more, fastu meo uos presserim, sed memetipsum apud uos humiliarim, ac deiecerim, haudquaquã subdolè, sed ut uos per meã humilitatẽ exaltaremini in fide: aut quòd ad istorũ exẽplum, non onerarim uos sumptu, sed gratuito, meoq; cibo uobis prædicauerim Euangelium dei, adeò parcẽs uobis, ut cùm premerer inopia, maluerim alias ecclesias deprædari, quo

uobis absq; uestris impendijs inseruirem, ne tum quidem cuiquã onerosus, cùm apud uos agerem, idq; cùm urgeret egestas. Nam *egestatẽ meam suppleuerunt tum ij, qui uenerant à* Macedonia. Quin *non hac re solùm, uerumetiã in omnibus caui, & cauturus sum, ne cui sim grauis.* Non *hæc loquor arrogãter, sic mihi semper adsit* Christi *ueritas, ut in regionibus totius* Achaiæ, *nõ solùm* Corinthi *hæc mea gloriatio* Euangelij *gratis prædicati non interrumpetur.* Quamobrem *autem hoc facio?* An *odio uestri, munificentiam quoq; uestram aspernor?* Deus *nouit hoc nõ esse in causa, uerùm quod facio, quodq; in posterum facturus sum, ideo facio, quò præripiam occasionem calumniandi me ijs, qui captant occasionem: ut isti cùm sint opulenti, simulantes palàm se recusare munera, cùm clanculum accipiant, in hoc quoq;, cuius falsam laudem sibi uenãtur, comperiantur nihilo præstantiores nobis, qui nec inopia pressi, quicquam à quoquam accipiamus, non committentes, ut isti uel hac simulata fucataq; specie pietatis nos superent.* Nam *isti quidem non ex animo, sed ad suum quæstum ac fastum prædicant* Euangelium: *& cùm à* Christo *missi non sint, neq;* Christi *negotium agant, tamẽ falsò sibi uindicant apostolici cognominis honorent: simulantq; sese conductos in uineam domini, opera sua rem illius agere, cùm officiant eius negotio, ac sui uentris agant negotium, sub euangelicæ doctrinæ prætextu, sua quædam infulcientes dogmata: uelut faciunt hi, qui letale uenenum, quò magis fallant, admiscent exquisitissimo uino: sumpta interim apostolorum persona, quò magis etiam imponãt simplicibus animis autoritatis prætextu, magniq; nominis umbra, histriones uerius, quàm apostoli.* Est *autem hoc perniciosissimum imposturæ genus, fuco pietatis, impietatis* Operarij subdoli.

tis uenenum inserere. Christum autorem prætexunt, cùm satanæ rem agant. Neque mirum, si discipuli exprimunt magistrum. Nam & ipse satanas tenebrosus, non alia arte uehementius nocere solet mortalibus, quàm si dissimulata sua specie, sese præstigio transfiguret in angelum lucidum. Qui uerè ministri Christi sunt, nihil per fucum agunt, dominum suum referentes. Nihil autem nouum, si satanæ ministri, personam alienam sibi sumunt, ut cùm iniustitiæ seruiant, tamen iustitiæ ministri uideantur, sceleratißimi proditores, qui mentientes amicum, hostem agunt. Nondum in hoc exerceo meum ius, sed ob publicam tranquillitatem illos suæ maliciæ relinquo. Cæterùm non effugient pœnam, siquidem malorum operum, malus erit finis. Rursus à uobis petenda mihi uenia est, ut de me quoque nonnihil uerè prædicem, ne quis hoc stultitiæ meæ tribuat, quòd mearum laudum ipse sim buccinator. Quòd si nō impetro, uel stultitiæ meæ, si uidetur, cōcedite, ut cùm isti apud uos tam multa de se prædicent, mihi quoq; fas sit uel paululum quiddā de meipso gloriari. Nam quod nunc dicturus sum, nō sapiet purum illum Christi spiritum, sed humanam potius stultitiam: quādoquidem super hisce rebus gloriaturus sum, quæ nos deo nihilo reddunt gratiores, sed sunt huius generis de qualibus stultum uulgus sese iactitare solet, cùm ex his non oriatur uera gloria. Scio, stultitiæ speciem habet quod facio, sed huc me adigit istorum iactantia, quos tamen stultè gloriātes toleratis. Cùm igitur tam multi sint apud uos, qui cùm apostoli uelint haberi, tamen ea iactitent, quæ nihil faciunt ad dotes apostolicas, gloriabor & ipse de me nonnihil, stultitiam istorum imitans. Vos interim hanc nostram ineptiam boni consuletis. Siquidē cùm sitis ipsi sapientes, nō grauatè fertis alie-

Iterum dico ne quis putet me.

nam

nam stultitiam. Aequum est autem, ut inter tam multos assidue gloriantes, me quoq; paulisper feratis, praesertim cũ gloriatio mea uos non sit grauatura, quemadmodum illorum. Ab illis enim sufferetis, si quis in seruitutem adigat, cũ Christus uoluerit uos esse liberos: si quis sumptibus exedat atq; exhauriat uos, cùm nos gratis apostolum egerimus: si quis accipiendis xenijs ac muneribus facultates uestras attenuet: si quis fastu turgidus, tyrãnidẽ in uos exerceat: & adeò, ut quod est extremae contumeliae, palma uos caedat in faciẽ: quod si non faciunt, certè sic tractant alijs modis, ut non leuior sit contumelia. Haec cùm illi faciũt, uobis magni uidentur apostoli, ex huiusmodi rebus eos aestimantibus, de quibus & uulgo stultum habetur iactare sese. Perinde quasi nos non potuerimus iisdem titulis abuti, ad premendos uos autoritate, nisi maluissemus uestrae saluti, quàm nostro domino consulere. Quid enim iactant isti, aut in quo sibi placent (ut interim stultorũ more loquar) in quo non possim me illis aequare? Magnum uideri uolũt, quòd Hebraei sint, perinde quasi apud deum quicquam referat, qua gente sis oriundus: & tamẽ si quid est Hebraeũ esse natum, Hebraeus sum & ego. Israëlitae sunt, sum & ego: posteri sunt Abrahae, sum & ego. Nam huiusmodi titulis inanibus sese uenditant, in quibus ipsis tamen illis pares sumus, si libeat gloriari. Caeterum in his, quae uerè faciunt ad gloriam apostolicam, etiã praecellimus istos. Ministri Christi sunt isti, demus esse, sed magis ego sum, ut stulte loquar, sed uerè. Id ita esse non declaraui fastu, non capiendis muneribus, non iactanda gentis origine, sed his argumentis, quae uerè testentur pectus apostolicum. Plus laborum mihi exhaustum est, quàm istis: longe grauius exercitus sum plagis, saepius in carcerem cõiectus sum, fre

Secundum ignobilitatẽ dico.

Hebraei sunt, & ego.

quent

quentius capitis adij periculum. Quòd si uultis & nominatim recenseri quædam, à Iudæis quinquies cæsus quadragenas plagas una minus accepi, ter lictorum uirgis cæsus sum, semel lapidatus sum, ter naufragiũ feci, totam noctem ac diem exegi in profundo mari, cũ summa uitæ desperatione. Quid autem pergam enumerare singulatim? cũ frequenter Euangelij gratia periclitatus sim, nõ solùm in nauigatione, uerumetiam in terrestribus itineribus: crebro uersatus in periculis fluminum, periculis latrociniorum, periculis ex persequutione Iudæorũ, periculis ex uiolentia gentiũ, periculis in ciuitate obortis, periculis in deserto, periculis in mari, cùm parum abesset quin à nautis trucidaremur: periculis ab his, qui falso nomine Christiani, Euangelio nostro resistebant. Vt ne commemorem interim aßiduos labores, ac molestias Euãgelij gratia susceptas, crebras uigilias, famem ac sitim sæpenumero toleratam, crebras inedias, frigoris ac nuditatis toleratam molestiam. Sed quæ hactenus recensui, ad corporis duntaxat afflictionem pertinent. At interim non leuius affligebar animo, quem undiq; quotidie premit urgetq; solicitudo, quã pro tot ecclesijs gero, quæ mihi usqueadeò cordi sunt, ut quicquid illis acciderit, mihi putem accidisse. Cuius enim malis nõ indolesco perinde ut meis? Quis infirmatur, cuius malo non ægrescam & ipse? Quis læditur, cuius offendiculo nõ & ipse discrucier animo? Si gloriandum est, de his potius gloriabor, quæ meam imbecillitatem, quàm quæ magnitudinem arguunt. Iactent alij, quòd per Euangelij commendationem habeantur in pretio, quòd ditescant, quòd sub prætextu Christi regnent. Ipse pulchrius arbitror iactare, quòd Christi gratia deiectus fuerim & afflictus. Deus ac pater domini nostri Iesu Christi nouit me

nihil.

nihil mentiri. Cùm essem Damasci, is quem Areta rex, Herodis socer, ei genti præfecerat, excubias disposuerat in Damascenorum ciuitate, modis omnibus hoc agens, ut in Iudæorũ gratiam me comprehenderet, ac ueluti tumultus autorẽ occideret. Quid facerẽ? Didiceram à domino præceptum, ut alicubi persecutionum sæuitiam declinaremus. Dictabat animus nondum adesse tempus obeũdi martyrij, sed magis prædicãdi latius Euangelij, uerùm urgebat undiq; tyrannus: nec aliud est effugium, nisi quòd sportulæ inclusus, per fenestram è mœnibus fune demissus sum, atq; hoc pacto sum elapsus è præfecti manibus.

CAPUT XII.

HActenus ea recẽsui, quæ me calamitosum & ærũnosum fuisse testantur, quæq; iuxta iudicium humanum magis contemptum reddũt, quàm gloriosum. Cæterùm an & alia commemorare debeam, nondum statui, de quibus tamen alij falsò se iactitant. Gloriandum est, an non? Sed nonnusquam expedit gloriari, præsertim cùm sermonis tenor nos deduxerit ad uisiones ac reuelationes domini Iesu, quas cùm isti multas confingant, & insolenter iactitent, ego coactus & inuitus (ne uidear uel hic illis inferior) unam dũtaxat recensebo, nõ ad meam, sed ad dei gloriam. Noui quendã, qui ante annos quatuordecim raptus sit, in corpore, an extra corpus nescio, deus scit, sed tamen raptus est in tertium usq; cœlũ, hinc rursum in paradisum est raptus: & utrobiq; audiuit uerba quædam ineffabilia, quæ non sit fas mortali eloqui. Huiusmodi hominis nomine gloriabor, cui tanta felicitas cõtigerit dei beneficio. De me nihil interim gloriabor, nisi cõmemorãdis his, quæ me afflictũ & obiectũ arguũt. Alioqui si uoluero hac etiã in parte prædicare de meipso, quando nec uanè quicquam, Si gloriari oportet.

nec ad ostentatiõnẽ mei dicturus sum, non poßim stultitiæ condemnari, etiã si stultitiæ nomen agnoui. Sed tamen ab his recensendis mihi tempero uestra causa, nõ mea, ne quis mihi plus tribuat, meq́; maius aliquid suspicetur esse, quàm me mea facta, meaq́; testatur oratio. Quanquam nec mihi fortasse satis tutum fuerit de his gloriari, quæ nos magnos faciunt, & affines arrogantiæ periculo. Proinde ne plus satis efferar sublimitate reuelationũ, aut ne pluris habear apud homines, quàm expedit haberi, permissu propitij numinis additus est stimulus & afflictio corporis, quæ & me mei commonefaciat, & apud omnes me mortalem arguat, communibus obnoxiũ malis. Additus est autem affligendo mihi, qui Christi rem ago, nuncius ac minister satanæ, qui meo obstrepat Euãgelio, meq́; sæuißimis persecutionibus diuexet, perinde quasi colaphos impingat in caput meum, deijciens ac deprimens me, ne supra modũ extollar. Quæ res cùm mihi uehementer esset molesta, ter rogaui dominum, ut ab hac afflictione me liberaret: uerùm is mihi magis consulens quàm egomet mihi, respondit ad hunc modum: Paule, contentus esto mea in te beneficẽtia, nec ultrà quicquam efflagites. Quòd afflictionibus tunderis, simul & ad meam gloriam illustrandam pertinet, dum meo præsidio tutus uinci non potes, quãtislibet procellis: & ad tuam salutẽ, qui quò magis affligeris corporis malis, hòc magis ditescis animi bonis. Ita fit ut imbecillitas humana perficiat dei uirtutem, & infirmitas absoluat potentiam. Etenim quum per homines humiles & imbelles aduersus satanam ac mundum omni sæuitiæ genere frementem perstat & effloreścit Euangelium, palàm fit hoc negotium, non humanis præsidijs, sed uirtute numinis geri. Porrò quò maioribus malis affligimur, hòc illustrior fit

Ne magnitudo.

Virtus in infirmitate perficitur.

dei gloria, per nos agentis exerentisq; uim suam. Hoc responsi cùm acceperim à domino, posthac nulla de re lubẽtius gloriabor, quàm de afflictionibus, quibus imbecillus uideor potius, quàm magnus: in quibus etiã si quid magnitudinis aut sublimitatis apparet, id totũ in dei gloriã cedit, ut qui propter Christũ infirmus uideor, per illũ uidear potens ac robustus. Quamobrẽ mihi potißimũ placeo, ac plaudo ob afflictiones, ob cõtumelias, ob egestates, ob persecutiones, ob anxietates pro Christo susceptas. Etenim cũ hoc modo maximè destitutus sum, ac meis diffidens opibus, tũ uerè potens sum Christi præsidijs. Sed quò me rapit sermonis impetus? Video me planè reuolutũ in manifestam stultitiã gloriando, sed uos estis in causa, qui me huc adegeritis. Siquidem quando quicquid ualui, uestro bono ualui, uestræ partes erant, prædicare de me, quæ nunc indecore cogor de meipso prædicare. Non arrogo mihi laudem officij, quod non præstiterim: quòd si præstiti quantum alius quisquã, cur alij nobis anteponuntur? Tenuis sum, humilis sum, afflictus sum, ac deiectus, infans sum: nihil horum recuso, neq; refello: hæc ad me pertinẽt, si quid habent incommodi. Cæterùm quamlibet nihil sum, tamen quod ad uos attinet, nulla in re sensistis me inferiorem cæteris apostolis, non dicam gregarijs, sed ne summatibus quidem. Non iacto de me quod in me non sitis experti, nam ueris argumentis docui me esse apostolum uobis testibus. Primum ac præcipuum argumẽtum apostolici pectoris est, Euangelij gratia nihil non libẽter perpeti, hac certè nota præstiti apostolum. Neque defuerunt illa, quibus ad tempus ob incredulitatem quorundam deus fidem arrogat sermoni nostro: quod genus sunt ostenta, prodigia, factaq; potentia. Alioqui proferte si quid habetis,

Factus sum insipiens, uos.

ttt 2 inquo

in quo fueritis inferiores cæteris ecclesijs, aut quid ulli ecclesiæ per magnos illos apostolos collatũ est, quod per me uobis non sit collatum? Nibil est quod in me desideretis, nisi hoc unum desideratis, quòd ad apostolorum aliorum exemplum nõ onerarim uos sumptibus: qua re si læsi uos, ob hoc quia non læsi, cõdonate mibi hanc iniuriam, etiam si nõ pœnitet huius animi. Iam bis apud uos fui, neq; cuiquam fui grauis, & ecce est animus tertiò uos inuisere, nec tamen cuiquã fuero onerosus, nihilo magis, quàm antehac fuerim. Non temerè hoc facio, nondum enim causam feriam adfero, sed quacunq; causa facio, uestris inseruio cõmodis, ac uerum ago patrẽ. Non enim debẽt filij congerere diuitias parentibus, sed contrà, parentes filijs. Habet hoc parentum affectus, ut non solùm opes suas haud citra sudorem quæsitas, uerumetiam seipsos impendant liberis. Tantum igitur abest, ut quicquã à uobis extorqueã, ut nõ mea solùm libentißimè paratus sim uobis impendere, uerumetiam meipsum insuper, si id postulet salus animarum uestrarum. Mibi satis est, quòd hæc pater præsto liberis, etiamsi non sim nescius, idem mihi usu uenire in uobis, quod solet parentibus in liberis, ut cùm impensißimè uos diligam, non perinde diligar à uobis, posthabitus his, qui non æquè uobis bene uolũt atq; ego. Sed esto, ipse uos non grauaui, metuens inuidiã, uerùm uafer & astutus, dolo uos cepi, per subornatos agens, quod per me puduit facere. Nam id fortaßis cauillabitur quispiam, ex aliorũ moribus me æstimans. Agedũ, an per quenquã eorũ, qui meo nomine uenerũt ad uos, extorsi quicquam à uobis? Rogaui Titum ut adiret uos, huic collegã addidi fratrem illum ecclesijs omnibus spectatũ. Num quid à uobis extorsit Titus? An nõ eadem fuit nobis mens? An non iisdem uestigijs ingreßi

Ecce tertio hoc paratus sum.

Licet plus uos diligẽs.

ingreßi sumus? Non enim recuso, quò minus imputetur mihi, quicquid gestum est ab ijs, quos ad uos legaui. Rursum arbitramini, quòd hæc loquentes, causam nostrã agamus, imò quicquid loquimur, siue deijcientes nos, siue extollentes, siue uobiscum expostulantes, in uestrum cõmodum loquimur charißimi. Testis est deus, qui nouit animũ nostrũ: testis est & Christus, cuius negotium agimus. Nihil non tento: nullum non moueo lapidem: in omnia me uerto, quo uos planè correctos reddam. Nihil est quod mihi metuam ab illis personatis apostolis: sed uereor, ne quo pacto fiat, ut si contigerit uenire ad uos, non reperiam uos quales uelim: & ipse uicißim reperiar uobis, qualem nolitis. Mihi in uotis est, ut uos undiq; purgatos conspiciam, uobis ut me lætũ ac lenem aspiciatis. At metuo, ne si pergatis auscultare quibusdã, reperiam inter uos contentiones, æmulationes, iras, concertationes, obtrectationes, susurros, tumores, seditiones: ac rursus si uenero, fiat, ut quem oportebat integritate uestra festiuum & alacrem conspici, satis hactenus uestris flagitijs contristatum, denuo me deijciat apud uos dominus, proq; triumpho cogar luctum sumere multorum nomine, qui iam pridem peccatis sunt contaminati: nec adhuc resipuerunt, ut pœniteat immundiciæ, libidinis, & lasciuiæ quam patrarunt.

CAPVT XIII.

Hic erit tertius meus ad uos aduentus: in hũc se quisq; præparet. Neq; enim amplius conniuebo, sed iuxta ius strictũ atq; exactum res agetur. Quisquis delatus fuerit, is duorum aut trium hominum testimonio uel absoluetur, uel damnabitur. Iam antè uos monui, iterũ admoneo: quod secundo meo aduentu præsens dicebam, id nunc absens scribo: non solùm ijs, qui iam tum peccauerant, uerũ

etiam omnibus,qui delicto fuerint obnoxij, si comperero incmendatos,cùm bis iam admonuerim,non parcam,quemadmodum antehac feci.Alioqui quid uobis uultis? An uestro malo quæritis experiri,utrum quæ loquor,ex me ipso loquar,an ex Christi spiritu,per me uobis loquentis? An hunc quoq; uelut imbecillum contemnitis? Is erga uos non fuit imbecillis,etiã si olim talis fuit Iudæis ac Pilato. Imò potentem se declarauit apud uos, ad cuius nomen uidistis reuiuiscere mortuos,fugere dæmones,sanari ægrotos. Nã quamuis olim ex naturæ, quam susceperat, imbecillitate cruci uoluerit affigi,tamen non debet ea gratia uelut imbecillis haberi. Ex infirmitate suscepti corporis mortuus est,sed uiuit ex uirtute dei patris.Itidem & nos apostoli, Christi præceptoris uestigia sequentes,licet incredulis simus infirmi,dum ab illis cædimur, conijcimur in carcerem,conuitijs afficimur:tamen ex uirtute dei cum illo potentes erimus erga uos, si uestra pertinacia uicerit nostrã mansuetudinem. Ne uelitis experimentum nostri quærere,ipsi magis uestri sumite experimentum, utrum in fidei dono persistatis,an hinc excideritis. Ipsi uos inter uos explorate. Sensistis edendis prodigijs, sensistis ex donis tam uarijs, ne in uobis quidem Christum imbecillem fuisse.Ea uis si uos destituit,argumentum est, fidem in uobis relanguisse,aut Christum moribus uestris offensum, à uobis alienatum esse. An ipsi uobis estis ignoti, & de me uultis experimentum capere, cùm ipsi non intelligatis in uobis esse Christum? Est enim, si fidei uigór in uobis manet,nisi forte fide utcunq; incolumi,uita impura meruistis à Christo reijci. Vtcunque de uobis est, spero uos ipsa re comperturos,quòd nos non simus reprobi.Viget in me fides, & per hanc ualebit in me Christus ad castigandos,

qui

qui nolũt sua sponte resipiscere. Quid autem dixi, spero? imò contrà magis opto, deumq; precor, ut illius beneficio fiat, ne uestris cõuitijs cogar meam declarare potentiam: non quòd metuamus, ne si fuerit utẽdum potestate, deprehendamur imbecilles, quemadmodum quidam de me iactitant: sed illud optamus potius, ut uos honestate uitæ probati sitis, non habeamur ueluti reprobi. Etenim si uos in fide, morumq; sanctimonia perstiteritis, nihil erit quod meã potestatem in uos exerceam. Neq; recuso uideri imbecillis, ad istum sanè modum, si ideo iudicer parum ualere, quòd uos exercendæ potestatis nõ dederitis occasionẽ. Nihil enim possumus aduersus ueritatẽ, sed quicquid possumus, pro ueritate possumus. Non sumus potentes aduersus innocentiã, sed aduersus admissa potẽtes sumus. Quòd si nihil erit in uobis animaduersione dignũ, nos uelut exarmaueritis, uosq; potentes innocentia declarabitis, mihi uelut imbecilli adempta sæuiendi potestate. Pergent obtrectatores isti mihi calũniã imbecillitatis impingere, cauillãtes me nõ potuisse meo uitio, quod ob uestram integritatẽ non potui. Sed mihi uoluptati est, quoties cùm ad istũ modum uos ualidi fueritis, nos infirmi iudicamur: imò non solùm gaudemus, si id cõtingat, uerumetiã optamus ardẽtissimis uotis, ut mihi uideatur aliquid deesse, modò uos sitis consummati. Hac de causa putaui uos seuerius per literas admonẽdos, ne cũ uenero, præsens cogar esse seuerus. Malo minis emendari uos, quàm me puniẽdi potestatẽ in uos exercere, quam dedit mihi dominus in bonum uestrum, nõ in malum. Aduersus innocẽtes nihil possum, sed uestra refert nõ esse semper impunitos, qui flagitijs cœtũ uestrũ cõtaminant. Meo sum functus officio, superest ut uestro fungamini. Date operã, ut sublatis dolorũ causis, purè gau-

Gaudemus enim cum nos infir.

deatis:utq; semper ad meliora proficientes, perfecti reddamini, sarcientes ea, quæ uestrã ledũt integritatem:utq; peracta castigatione malorũ solatiũ ex emẽdatione capiatis. Estote concordes, nec diuersis opinionibus inter uos decertate. Sit inter uos pax, ac mutua charitas. Quod si feceritis, deus charitatis ac pacis autor, aderit uobis fauẽs, ac propitius. Salutate uos inuicẽ osculo sancto, non iuxta uulgi morẽ, sed ex animo. Salutant uos, qui hic sunt sancti omnes. Fauor domini nostri Iesu Christi ac dilectio dei patris, & communio sancti spiritus adsit uobis omnibus: ut agnoscẽtes filij beneficium, patris erga uos charitatem, qui sic dilexit uos, ut unicum filium uobis impenderit, ac bonitatem spiritus sancti, per quem nobis semper impartit suas dotes, ad huius indiuidui ternionis exemplum uiuatis & ipsi concordes, ac puri, perfectiq;.

FINIS.

ARGVMENTVM IN EPIST. ad Galatas per Erasmum Rot.

GAlatæ Græci sunt, sed ex Gallis oriundi: unde iuxta diuũ Hieronymum, originis ingeniũ ingenij tarditate referebant. Quandoquidem & Hilarius Gallus ipse, in hymnorum carmine Gallos indociles nocat. Et Paulus illos obiurgans ἀνοήτους appellat: ad quorum ingenium, suũ attemperans sermonem, acerbius illos castigat, quàm ullos in cæteris epistolis: & reprehendit magis quàm docet: ut quibus ratio suadere nõ poterat, reuocaret autoritas. Agit in hac epistola, quod nusquam non agit, ut à legis Mosaicæ seruitute inuitet ad Euangelij gratiã. Quod idẽ agit in epistola ad Romanos: nã utrisq; idẽ error acciderat, sed diuersa ratiõe. Nã Romani primũ in Iudaismũ inducti, postea resipuerũt. Galatæ recte ab apostolo insti

tuti, pseudapostolorū opera in Iudaismū retracti fuerant. Quòd Romani perperam instituti sunt, simplicitatis erat: quòd mox admoniti resipuerunt, prudentiæ. Contrà quòd Galatæ Christū amplexi sunt, facilitatis erat: quòd protinus in Iudaismum relapsi, leuitatis atq; stultitiæ. Ad hos igitur subierant pseudapostoli, uelut a Petro & Iacobo summatibus apostolis missi, & Pauli autoritatem calūnijs eleuabant: negantes illi fidem habendam, qui sibi nō constaret, nunc legis utens cæremonijs, susceptis uotis rasoq; capite & circunciso Timotheo, nūc cum ethnicis legē negligens ac damnans: potius audiendos, qui apud Petrum & Iacobū uersati fuissent, quiq; dominū Iesum in carne uidissent, cū Paulus nec uidisset Christum, & discipulorū duntaxat discipulus esset, nō Christi. Proinde Paulus uehemēti & acri oratione (neq; enim ulla epistola cōcitatior) salubriq; austeritate & clementi sæuitia, simul & Galatarū errori medetur, & suā asserit autoritatē, & pseudapostolorū fraudulentiā aperit, in ipso statim epistolæ limine testatus sese uel summis apostolis parem, aut etiā superiorem in hoc, quòd Euangelij prædicandi autoritatē a Christo iam immortali cœlitus accepisset, atq; hoc autore fretū in Arabia, & Damasci aliquandiu prædicasse Christum, prius quàm cum quoquā apostolorum contulisset. Deinde Hierosolymis uidisse quidem Petrū ac Iacobū diebus perpaucis, neq; quicquam tamen ab illis adiutum esse: sub hæc in Syria & Cilicia quatuordecim annis Christi præconē egisse, donec admonitus diuinitus Hierosolymā reuersus, unà cū Barnaba ac Tito, cum primarijs apostolis cōtulit Euāgeliū suū: nō quòd de tot annorū prædicatione iā uenisset in dubium, sed ut ex eorum comprobatione, quorū summa erat apud omnes autoritas, magis confirmarentur

cæteri: sed ita cõtulisse cũ Petro, ut ab illo nihil accesserit, quod ad Euãgelij rem attineret: & adeò non fuisse se cõpulsum a Petro, ut gentibus legis onus imponeret, ut Antiochiæ Petrũ cibis cõmunibus uescẽtẽ, ubi se metu superuenientium Iudæorum è conuiuio subduceret, palàm in os reprehẽderit, docens ex fide cõtingere salutẽ euangelicã, nõ ex obseruatione legis iã antiquatæ. Id ueluti Petro dici cœptũ latius prosequitur uersus ad Galatas, demõstrãs legẽ Mosaicã ad tẽpus modò fuisse datã, & ad unũ Christum illum spectasse omnia: in illa fuisse carnẽ, in Euangelio spiritũ: in illa umbras, in Euangelio lucem: in illa imagines, in Euangelio ueritatẽ: in illa seruitutẽ, in Euangelio libertatẽ. Dementiæ uerò esse gustatis potioribus ultro recidere ad deteriora. Hæc agit capite I. II. III. & IIII. Deinde grauiter interminatus eis, ne circuncisione recepta turpiter se dedant in seruitutem legis, ostendit Christianã libertatẽ nõ esse peccandi licentiam, sed ultroneam functionem officiorum pietatis, quæ charitate dictante, nõ lege iubente, præstantur. Postremò hortatur ad Christianam concordiam, ac subleuandos infirmiores, aut lapsos, ad benemerendũ de ijs, qui nos fidem edocuerunt. Huiusmodi factis, quoniam spiritus sunt, æterna deberi præmia, cum cæremonijs temporarijs temporaria sit gloria, obiter in odium uocans pseudapostolos, qui non ob aliud studebant circuncidi Galatas, nisi ut super hoc gloriarẽtur, uelut autores huius facinoris. Cui morbo affines sunt, qui hodie nouos cultus, & prodigiosè insignes reperiunt, ut dicatur, hoc hominũ genus ille instituit. Hãc epistolã, ut apparet, Paulus quo singularẽ erga Galatas affectum testaretur, totam sua manu scripsit, cùm in alijs soleat duntaxat subscribere. Nostra argumenta scriptam testantur à ciuitate Epheso: Græcorum inscriptiones, ab urbe Roma.

IN EPISTOLAM

PAVLI APOSTOLI AD Galatas, per Desid. Erasmum Rot. Paraphrasis.

CAPVT I.

PAVLVS apostolus, & apostolus non quilibet, ne quis me ut inferioris notæ apostolũ cõtẽnat, aut aliorũ apostolorũ autoritate premat. Neq; enim hæc functio mihi ab hominibus delegata est, quẽadmodũ alijs quibusdam, qui cũ apostolorũ discipuli sint, pro eximijs apostolis sese gerunt: aut qui redemptis hominum fauoribus in apostolicum munus ingerunt sese. Neq; Act. 13.
per ullũ hominẽ quamlibet præeminẽtem mãdata est Euãgelium prædicandi autoritas, sed per ipsum Iesum Christum dei filium, qui me non humanis suffragijs Euangelij præconem esse iussit, sed suapte uoce iam immortalis cælitus euocauit ad hoc negotij, nimirũ ex sententia & autoritate dei patris, qui filiũ Iesum excitauit à mortuis. Neq; enim ideo uiuere desijt, quòd à nobis uideri desierit. Imò si meritò pro magnis apostolis habentur, quos ille mortalis adhuc inter homines hominẽ agẽs designauit: certè nõ inferior habendus uideor, quem è cælis, non ut homo iam, sed ut deus, ad apostolicũ munus obeũdum exciuit. Siquidẽ in hoc par sum etiam primarijs apostolis, quòd ab eodẽ Iesu Christo sum institutus. Illud prærogatiuæ mihi iure possim asserere, quòd illos adhuc nostri corporis iniurijs obnoxius delegerit, me seorsũ unũ seuocarit, posteaquàm omnẽ humanæ cõditiõis imbecillitatẽ exuisset. Paulus igitur ille ego apostolus, et talis apostolus, scribo uobis hãc epistolã,

qui

quicũq; per omnẽ Galatiã in Christi doctrinã cõspirastis: nec ego solus, ne forsitã unius leuis sit autoritas, sed quot- quot hic sunt (est autẽ immẽsus numerus) qui mecũ unanimes Christi nomẽ profitẽtur, & relicta Mosi lege, fidẽ ac doctrinam euangelicã amplectuntur: optamus uobis omnibus, primùm gratiã, deinde pacem & concordiam: gratiã quæ præstet, ut semel gratis exẽpti pristinis peccatis post hac innocẽtem ac purã agatis uitam: concordiam, ne quid dissentiatis à reliquis ecclesijs, aut etiã à uobis ipsis: quorum utrunq; nobis sperandum est, non à Mose, aut ab ullo mortali, sed ab ipso deo patre, unde uelut à fonte nostra salus omnis proficiscitur, & ab huius filio domino nostro Iesu Christo, per quem ille nobis omnia largiri uoluit, cui conuenit acceptum ferri, quicquid malorum effugimus, & quicquid bonorũ sumus consequuti. Neq; enim circuncisio Mosaica cuiquam restituit innocẽtiam, sed ipse Christus ultro semetipsum in mortem obtulit, quo nostra commissa depẽderet, ut sic per Euãgelij gratiã præstaret, quod obseruatio legis Mosaicæ præstare non poterat, ut huius unius beneficio liberati à uitijs ac noxijs cupiditatibus, quibus hic mundus obnoxius est, posthac nec turpitudini, nec humanis cæremonijs seruiamus. Ita uisum est deo, patriq; nostro, à quo primùm conditi, nunc posteaquam uitio nostro in ius alienum relapsi fueramus, denuo sumus asserti, ac ueluti renati, quodammodo cœlestes è terrenis facti, è carnalibus redditi spirituales. Huic igitur, à quo nobis felicitatis nostræ summa proficiscitur, sit honos & gloria, nõ temporaria, quemadmodum contigit Mosaicæ legi, sed nullis unquam seculis intermoritura. Amen. Id cùm sit à me nuper uobis prædicatũ, cumq; uos semel amplexi sitis, demiror, quid acciderit, ut à tã benigno patre desciscatis tam

Marginal notes: Et qui mecũ sunt. — Gratia & pax. — Qui dedit semetipsum. — Miror quòd tam cito.

tam cito, alienati ab eo, qui condonatis gratuito cõmißis omnibus, uocauit & inuitauit uos ad æternam salutẽ, non per opera legalia, sed per gratiam ac beneficentiam gratuitã Iesu Christi, ac subitò in seruitutem legis Mosaicæ, uelut in aliud Euangeliũ conuersi, cum nullum omnino sit Euangelium præter id, quod à nobis est prædicatũ. Vnde tanta inconstantia? unde ista leuitas, ut gratis datam libertatem ultronea seruitute uelitis commutare? Vestrum ingenium incusare non libet, magis arbitror imputandum pseudapostolis quibusdã, qui Mosi præcones uerius quàm Christi, imponunt simplicitati uestræ, uosq; magnificis summorum apostolorum titulis perturbant, metũ ac terrorem incutientes animis uestris, quasi sine circuncisionis adminiculo non poßitis salutem cõsequi: non tam renouantes priscæ legis cæremonias, quas iam antiquatas atq; abolitas esse oportuit, quàm hoc prætextu subuertentes Euangelium Christi. Quod cùm per fidem ac uitæ pietatẽ perfectam salutẽ polliceatur omnibus quicunq; uoluerint illud amplecti, uanum ac fallax habebitur, si (quod isti docere conantur) non patet aditus ad æternam salutem, nisi iuxta Mosaicum ritum amputetur præputij pellicula. Absit ut ullius hominis autoritas uos ab Euangelij synceritate, dimoueat. Et adeò uos nõ cõmoueant Petri aut Iacobi, Ioannisq; quantũuis magna uocabula, quibus abutuntur quidam ad illaqueandos uos legis oneribus, ut etiã si quis angelus è cœlo uobis prædicarit Euangeliũ diuersum ab eo, quod à nobis prædicatũ est, nõ solùm nõ audiatur, uerumetiam execrabilis & abominandus habeatur uobis. Quod dixi, ne quis per iracundiam animiq; impotentiam mihi putet excidisse, etiam atq; etiam repeto: quisquis ille fuerit, siue angelus, siue quãtumuis inclytus apostolus, qui

Nisi sunt aliqui qui uos.

Sed licet nos aut.

Sicut prædiximus uobis.

uobis

uobis prædicauerit diuersum ab eo, quod à nobis accepistis, execrabilis & abominandus habeatur. Nullius enim hominis, imò ne angeli quidem autoritas apud nos ualere debet, quoties de rectitudine fidei agitur. Qui prædicat Euangeliũ Christi, dei negotiũ agit, non hominis. Cur igitur uerear ullius hominis autoritatẽ? A deo nõ ab homine mihi cõmissum Euangeliũ. Id utrũ quæso sic tractare debeo, ut hominibus satisfaciam, an deo, quem unum autorẽ ac dominum agnosco? Iudæi quodã affectu humano studẽt omnibus obtrudere ritus suos, quo uidelicet ipsi pluris fiant hoc prætextu, ut quisq; præclara uideri cupit, in quibus ipse fuerit institutus. Proinde quidam horum gratiã captantes, circuncisionem suadent, prædicant sabbata ac ciborũ delectus: perinde quasi rem eximiam tradant, cum ista tradunt. Sed absit, ut ego eousq; placere studeam Iudæis, humana magis quàm diuina sectantibus, ut patiar Euangelij synceritatem admixtu Iudaismi uitiari. Olim addictus Iudaismo genti meæ placebã, modis omnibus persequens eos, qui Christi nomẽ profiterentur. Sed dũ hominibus placeo, deo displiceo, qui Mosen antiquari, Christũ filium suum illustrari uoluit. Quãdiu legi seruiebã, Mosi præscripta seruare curæ fuit, & laudẽ ab hominibus persequebar, nunc aliò me uocauit deus, cui soli probari cupio. Quòd si posthac etiã eandem laudẽ captarem ab hominibus, Christi seruus esse desinerẽ. Nã quî seruus huius uideri poßim, si plus tribuam hominum studijs, quàm eius præceptis: si magis metuam offendere Iudæos, quàm deum Christi patrem, & Euangelij autorẽ? Posteaquam semel addixi me Christo, nunquã seruiui Mosi cæremonijs, quas ob Christi lucem antiquatas sciebam. Quanquam enim semel atque iterum ad sedandum tumultum quosdam ritus patrios

Modo enim hominibus.

An quæro hominibus placere.

patrios apud Iudæos agens obseruaui, nunquam tamen in his ullum salutis præsidium constitui, sed ideo memet ad tempus accommodaui meorum affectibus, quo plures Christo lucrifacerem. Cæterùm ubi conspicio meum obsequium ab istis aliò detorqueri, ac rem eò uenisse ut nō uereantur legis obseruādæ sarcinam ceu necessariam imponere his quoq;, quos à legis onere liberos reperit Euangelium, palàm ac liberè reclamandum Mosaicis ritibus, & apertè detestandum, quod in Christi damnū cedit, nec me deterrebit ullius apostoli quālibet insignis autoritas, fretum autore Christo, cuius præscriptum per omnia discrimina sequor. Porrò quò magis intelligatis me non temere desciuisse à Mosaicis ritibus, tantaq; fiducia nunc prædicare libertatem euangelicam, nolim uos latere fratres, Euangelium quod uobis tradidimus, non esse autoritatis humanæ, ut ad cuiusquam hominis uoluntatem debeat immutari, uelut ab homine profectum. Qui uobis prædicant circuncisionem, unde suum sumpserint Euangelium, ipsi uiderint. Meum certè Euangelium nec ab homine sum mutuatus, nec ab homine sum edoctus, ut cogar uel ab autore pendere, uel alicuius interpretationem spectare. Christus ipse mihi dignatus est aperire ueteris abolitæ, nouæq; legis inductæ mysterium, ne quis me putet uel temerè mutatum, uel à parum graui autore sumpsisse Euangelium, quod prædico. Christus sic homo est, ut mortalis non sit, nec mortalium affectibus obnoxius. Sic homo est, ut idem sit deus: huius arcana uis, & afflatus me subitò mutauit in alium uirum: alioqui addictior eram legi Mosaicæ, cuius uenerationem ac religionem à maioribus imbiberam, quàm ut ūlla persuasione humana potuerim ab ea distrahi, nisi numen aliquod afflasset animū meum. Quod narro

Notū enim uobis facio.

Reuelaret filium suum.

Audistis enim.

non arbitror obſcurum eſſe:nam opinor id uobis fama cognitum, quo ſtudio me geſſerim olim in Iudaiſmo, amore legis,intantum abhorrens ab Euangelio Chriſti,cuius arcanum nondū acceperam,ut nouam cōgregationem, quæ tum in euāgelicam doctrinam afflatu dei colligi cœperat, modis omnibus inſectarer,ac prorſus hoſtili animo depopularer,exiſtimans me rem egregiam, deoq́; gratiſſimam facere, dum inſcius aduerſus deum gero bellum. Et proficiebam. *Et ſanè ſuccedebat res: nam in Iudaiſmo,quem tum ſolum ſanctū ac pium eſſe iudicabam, tantum laudis aſſequutus ſum inter meos,ut pleroſq; meæ ætatis antecellerem,hòc habitus religioſior, quò pertinacius hærebam inſtitutis à maioribus traditis.Iudicio ſiquidem errabā, non affectu,ſtudioq́; legis autori legis repugnabā.Atq; id quidem deus arcano quodā ſuo cōſilio paſſus eſt ad tempus, uidelicet quo mox è tanto legis propugnatore,repentè mutatus in Euangelij præconē,plures exemplo meo pertraherem ad Chriſtum. Proinde ſimul atq; uiſum eſt deo, qui me iā olim à matris utero deſtinarat, ac ſelegerat in hoc negotium, declarare ſuam in me uoluntatem,meq́; nihil tale promerentem, ſua gratuita bonitate uocauit ad hoc muneris,ut per me uelut organum, notum redderet filium ſuum Ieſum, Iudæis adhuc perpaucis, gentium penè nulli cognitum, inter quas potiſſimùm me uoluit Euangelij præconem eſſe, quid me feciſſe creditis? Num hæſi maiorū inſtitutis? num contatus ſum aggredi delegatum munus? num diffiſus ſum oraculo* Non acquieui carni & ſanguini. *Chriſti? num cum meæ gentis apoſtolis ullis contuli meum Euangelium? aut quenquam omnino mortalem conſulturus adij? num Hieroſolymam profectus ſum, ut eorum autoritate, qui quoniam me priores ad apoſtolicam dignitatem uocati ſunt, plurimi fiunt,meum fulciretur Euangelium*

gelium? Minime. Neq; enim existimabam hominis autoritate comprobandũ, quod ipsius Christi iussu delegatum esset. Quin protinus ubi cognoui errorẽ meum, ubi mandatũ accepi cœlitus, nihil moratus profectus sum in Arabiam, nihil ueritus Christi nomen adhuc uel obscurum, uel inuisum, etiam feris ac barbaris nationibus ingerere: nec minore studio prædicare gratiam Euãgelij, quam antea Mosaicã legẽ prædicarã. Rursus Arabia relicta, Damascum reuersus sum, ubi mox à baptismo cœperam Christi nomen profiteri. Deinde peracto triennio, ueni Hierosolymam, Petri uisendi gratia potius quàm cũ illo cõferendi. Commoratus sum autẽ apud illum dies non plus quindecim, quòd is inter apostolos primas tenere uideretur. Neq; quenquam aliorũ apostolorũ studui uisere, præter Iacobũ cognomento Iustum, qui ob insignẽ uitæ sanctimoniam frater domini dictus est: nam is ecclesiæ Hierosolymitanæ primus omniũ episcopus est datus. Tantum abest, ut Euãgelio meo diffisus ad humana præsidia cõfugerim. Nihil horum fingere me, testis est ipse deus, cuius iussu negotium Euãgelij prædicandi suscepi. Posthæc contuli me in regiones Syriæ Ciliciæq;, nusquam non profitens nomẽ Christi. Nam in his quoq; regionibus cœperant aliquot Iudæorũ greges cõspirare in Christi doctrinam: uerũ his de facie quidem parũ eram notus, licet ipse natus Iudæus, tantũ illud rumore cognouerãt, me esse illũ, qui repẽte mutatus nutu diuino, ex persequutore Christianæ fidei, nunc factus essem præco Christianæ fidei, quam pridẽ pro uiribus oppugnatã, nũc capitis periculo defenderẽ. Quam obrẽ duplici nomine deo mutationis huius autori gratabãtur: et quòd graui persequutionis molestia liberati essent, & quòd professionis suæ talẽ essent nacti propugnatorẽ.

Act. 21.

CAPVT II.

Deinde post annos quatuordecim.

Caeterùm ubi iam per annos quatuordecim gentibus potißimum Euangelij doctrinam prædicassem, rursum me recepi Hierosolymam comitibus Barnaba & Tito, quos huius rei testes esse uolebã. Id autem feci, non iam officij gratia, quemadmodum prius, sed iussus oraculo diuino, quò magis liqueret Iudæis, non iam è circuncisione petendam salutem, sed ab euangelica fide, posteaquam uiderent tam multos è gentibus absq; circuncisionis præsidio uocatos ad communem salutem. Cum his igitur contuli meum Euangelium, quod hactenus autore Christo prædico inter ethnicos, sed precipuè cũ his, qui plurimũ apud Iudæos pollebant autoritate: ne quisquam eorum qui credebant adhuc legem Mosaicam cum Euangelio Christi miscendã esse, iactitaret me in euangelico stadio uel hactenus frustra cucurrisse, uel nunc etiam currere, quòd absq; mentione circuncisionis per fidei donum illis essem pollicitus eandem salutem, quam nos circuncisi, Christo freti speramus. Tantum enim abest ut circuncisionis onus gentibus duxerimus imponendum, ut ne Titus quidem cùm & Hierosolymis, & inter Iudæos circuncisionem mordicus tenentes uersaretur, à Iudæorũ primoribus apostolis compulsus sit circuncidi, propterea quòd Græcus esset, non Iudæus. Quo minus uobis id est faciendum in uestra Galatia, compellentibus huc pseudapostolis. Qui inter apostolos primas tenebant, non exegerũt à nobis, ut Græcũ circunciderēmus: nimirũ id agentes, ut seruitus legis paulatim antiquaretur, & Euangelij constabiliretur libertas.

Sed propter subintroductos falsos.

Verũ irrepserant in cœtum nostrum quidam falso nomine Christiani, cùm id urgeãt, quod Christus uoluit obsolescere. Insidiosè uerò sese insinuarant, ut explorarent libertatem

tem

tem nostram, quam nobis peperit Euangelium Christi, cui inuidebant, id agentes, ut uos in seruitutẽ legis per circuncisionem retraherẽt. Ab his potius, quoniam instabant odiose, compellendi uidebamur, ne quid tumultus existeret. Quanquam ne his quidem eousq; cessimus, ut illis uel ad tempus obsequentes, Titum circunciderεmus, idq́; fecimus uestra causa, ne quod in Tito factum esset necessitate, uos citra necessitatem imitantes, ab Euangelij ueritate excideretis, in Iudaismũ prolapsi. Quòd si quidam, quorum est præcipua autoritas, aliquando circuncisionem à quibusdam uel exegerunt, uel permiserunt, recténe id fecerint an secus, mea nõ refert: mihi satis est, quòd uetere sententia relicta, nunc mecum sentiunt. Apud homines personæ ualet opinio: apud deum sola ueri ratio est. Sint illi me præcellentiores autoritate: certè, quod ad Euangelij synceritatem attinet, adeò nihil mihi contulerunt, ut à me potius illis aliquid accesserit. Etenim ubi communicato cum illis Euangelio meo, perspexissent mihi æquè à Christo commissum Euangelij prædicandi munus inter gentes, atque Petro delegatum erat inter Iudæos, meamq́; prædicationem non minus efficacem fuisse citra circuncisionis adminiculũ, quàm Petri fuerat adhibita circuncisione, cumq́; nobis referentibus, parem Euangelij gratiam mihi quoq; collatam cognouissent, Petrus, Iacobus & Ioannes: nam hi uidebantur apud illos esse columnæ: tantum abest ut damnarint Euangelium nostrum, ut potius datis dextris mecum, & cum Barnaba fœdus ac societatem inierint, ut idem Euangeliũ cõcordibus animis in sua quisq; portione prædicaremus: nos inter gentes, illi inter Iudæos. Neq; nobis iniunxerunt, ut quẽquam è gentibus ad circũcisionem uocaremus. Tantũ rogauerũt, ut inter gentes prædicãtes

Quibus neque ad horã cessimus.

Quales aliquando fuerint.

Act. 15.

Euangelium, pauperum qui Hierosolymis agebant, memores essemus, si qui quid in horum subsidiū conferre uellent. Qua quidem in re, quoniā non abhorrebat ab euangelica doctrina, studiosè paruimus illorū mandatis, haudquaquam parituri, si de circuncidendis Græcis nobis mandassent. Neq; enim æquum est, ut tantum apud nos ualeat cuiusquam mortalis autoritas, ut in illius gratiam parum rectè consulamus euangelico negotio. Etenim quemadmodum initio res ita ferebat, ut his, qui ex Iudaismo sese conuertissent ad professionem euāgelicam (quoniam à maiorum institutis, quorum religionem à pueris imbiberant, prorsus auocari non poterant) nonnihil indulgeretur ad tempus, ne per hanc occasionem complures alienarentur à Christo: ita conandum erat, ut aliquando, monitis nostris edocti, desinerent hac uti indulgentia, præsertim cū longè plus periculi, quàm lucri uideretur allatura. Siquidem perquàm exiguus est numerus eorum, qui ex Iudæis Euangelij fidem amplexi sunt, præ his, quos ex gentibus Christo lucrifecimus. Atq; ex his in posterū quoq; multò uberior spes arridet, cùm gentiū tot nationes latißimè pateant, Iudæorum genus angustis admodū finibus circunsepiatur. Horum maxima pars sic abhorrebat à circuncisione, ut citius Christum aspernaturi fuerint, quàm legis odiosæ iugum subituri. Quin & illud periculi est, ne si diu paßimq; hac utantur indulgentia, fiat ut beneficium salutis gratuitū, quod Deus suæ bonitati, nostræq; fidei uoluit acceptum ferri, uideatur magna ex parte deberi legis ceremonijs. Quas si conspexerint à primarijs apostolis obseruari, interpretabuntur qui superstitiosiores sunt, absq; his non satis esse fidem euangelicam ad consequendam salutē. Nam factum uidēt omnes, animū non uident.

Et

Et est fere in peiorem partem suspicax mortaliũ animus. Ita quod illi fecerint pro tempore, morem gerentes quorundam inuincibili superstitioni, cõtraq; animi sui sententiam, id alij iudicabunt religione, non obsequio factũ. Tolerata est ad tempus Iudæorũ excusabilis infirmitas, à qua paulatim oportebat illos proficere. Cæterum nullo modo permittendum est, ut à gentibus exigatur, quod in Iudæis pro tempore toleratum est. Iudæos primũ excusabat à maioribus hausta persuasio, diuturnus usus, cuius uis naturã æquat, autor Deus, aliaq; permulta, quorũ nihil gentibus patrocinari poterit, si Christum cum Mose miscuerint. At gentiũ mihi peculiaris cura delegata est, quemadmodũ Act. 9. *Petro Iudæorum. Conuenit autem ut utriq; sua prouincia potissimum cordi sit. Qua quidem in re nullius autoritati cessurus sum, adeò ut cùm Petrus uenisset Antiochiã, quanquam uiderem huius inter apostolos primam esse autoritatem, tamen non ueritus sim palàm & in os obsistere, pluris habens Euangelij negotium, quàm illius dignitatem. Neq; dubitaui metum illius ac uacillationem, quam præ se ferebat, coram omnibus reprehẽdere, cùm ipsa uel hoc nomine reprehensibilis esset, quòd in grauem multorum perniciem uergeret, secus interpretantium, quàm ille sentiret. Videlicet quasi superstitione motus id faceret, nõ studio consulendi Iudæorũ infirmitati. Etenim cùm prius accumbens in conuiuio quorundam, qui ex gentibus accesserant euangelicæ professioni, promiscuis cibis unà cũ illis uesceretur, mox ubi superuenissent aliquot ex Iudæis à Iacobo missi, subducebat sese à conuiuio, dissimulans se communi cum illis usum mensa, uidelicet metuens, ne quid offenderet animos eorum, quos adhuc superstitiosiores esse suspicabatur, quàm ut in totum ciborum delectum* Cùm autem uenisset Cephas.

possent contemnere, parumq́; pium esse ducentes, Iudæum cum ethnicis habere mensæ quoq; communionem. Ea Petri simulatio, quamuis ab animo pio proficiscebatur, tamen inconsultior erat, & in manifestam perniciem multorum uergebat, adeò ut non solũ Iudæi cæteri, qui nobiscũ accumbebant, assentirentur simulanti Petro, uerũ & Barnabas quoq; collega meus, motus autoritate Petri, se etiã unà cum Petro subduceret è cõuiuio. Quorum simulationem non dubitabam, quin cæteri ferè omnes fuerint imitaturi, ni acri, manifestaq́; obiurgatione fuisset itum obuiam. Itaq; cùm uiderem, quòd quidam nunc gentibus, nunc Iudæis sese accommodantes, ueluti claudicarent, neque satis rectè, aut constanter ingrederentur ad Euangelij ueritatem, quæ iam sic eluxerat, ut tempus esset eam libera fronte, cõstanterq́; profiteri, legis cæremonias antiquatas esse, neq; quicquam cõferre ad salutem euangelicam: ut omniũ periculo mederer, restiti Petro coràm omnibus, ut castigato capite, cæteri ad illius exemplum resipiscerent, ubi conspexissent illum obtemperantem admonitioni nostræ. Restiti autem his uerbis: Quid agis Petre? quo consilio te subducis? Cur dum tuis incõsultò metuis, hos meos in perniciosam inducis superstitionem? Etenim si tu cùm natura Iudæus sis, & tamen contempta gentis tuæ superstitione, gentium more uiuis, nihil impurum ducens, quod deo non sit impurum: cumq́; id & antehac feceris cum centurione Cornelio, ac modò nobiscum, cur nunc tui dissimilis parumq́; constans subducis te è conuiuio: perinde quasi quòd antehac ciborum delectum ac gẽtium commercium neglexeris, non certo consilio iudicioq́; feceris, sed humana facilitate: nec sentis exemplum istud tuum eò tendere, ut non solùm Iudæi in sua superstitione confirmentur,

Et simulationi eius cõsenserunt.

Quòd non rectè ambularent.

quam

quam abolitam oportuit, uerumetiam ex gentibus adiuncti Christo, tuo, qui primus es inter apostolos, exemplo cogātur Iudaicis onerari cæremonijs, à quibus Christus eos liberos esse uoluit: nec hos modò, quos Euangelij gratia liberos reperit, uerumetiam Iudæos ipsos, quos obnoxios reperit? Nos qui non sumus ex gentibus orti, quas omnes Iudæi pro peccatoribus & impuris ducunt, quosq; idololatras reperit Euangelij prædicatio, sed genere sumus Iudæi nati sub lege, cui rectè pro tempore seruiuimus, tamen edocti, quòd per eius legis obseruationem non contingat cuiquam homini uera iustitia, sed potius per fiduciam, qua salutem speramus nobis ex Christi gratuita beneficentia, diffisi legi maiorum, ad Christi fidem confugimus: cuius ueram iustitiam, quæ nos non hominibus commendet, sed deo, pollicemur, quam legis obseruatio, uelut efficax, præstare non potuit. Et post hæc gentibus autores erimus, ut Christo diffisi, ad legis præsidia cōfugiant, cùm habeamus ipsa re compertum, neminem omnino mortalium legis beneficio ueram consequi posse iustitiam? Alioqui quid erat opus ad Euangelij fidē transire? Quòd si semel amplexi fidem euangelicam, nihilo secius comperimus nos adhuc peccato obnoxios, ut rursus alio remedio sit opus, id quod nobis usu uenit in lege Mosaica, ac frustrati spe cogamur ad legem semel relictam denuo refugere, quid dicemus? an quòd Christus, quem autorem perfectæ iustitiæ credidimus, potius iniustitiæ fomes sit, qui non solùm non auferat iniustitiam pristinam, uerumetiam per occasionem addat iniustitiæ cumulo, & adeò non conferat speratam salutem, ut grauiorem insuper adducat condemnationem, quandoquidem huius fiducia legem reliquimus: ad quā si cogimur redire, uidemur eam Nunquid Christus peccati minist.

uitio & inconsultè reliquisse, atq; huius mali Christus uidetur occasionē dedisse. Sed absit, ut quisquā ita sentiat, existimetq; euangelicæ gratiæ quicquam deesse, quod à Mosi lege sit petendum, ad consequendā salutem. Etenim posteaquàm Euangelij legem amplexi sumus, rursus ad Mosi legem recurrere, defectio quædam est ab Christo, & Euangelij contumelia: imò quisquis Iudæus, aut proselytus id facit, declarat sese Mosaicæ quoq; legis transgressorem. Nam si ea pertinebat ad consequendā salutem, cur reliquit? si non pertinebat, cur repetit? Si demolitus ædificium, rursus ab ijsdem fundamentis erigo, quod destruxerā, non'ne uitiū meum ipse prodo, qui instaurem, quod nō rectè sim demolitus? Nihil est igitur causæ, cur semel amplexi fidem euangelicam, per quā Christi benignitas perfectam & iustitiā, & salutē nobis cōferri uoluit, ad crassæ legis præsidia respiciamus, cui iam desiuimus esse obnoxij. Nam quemadmodum mors alterius coniugum superstitem liberat à iure matrimonij, ita mihi Iudæo cū lege negotiū erat donec durāte iure mutuo, & mihi uiuebat lex, & ego legi. Verum simulatq; per Christi mortem ac sacrū lauacrum addictus sum legi fidei, quæ spiritualis est, quodāmodo mortuus sum legi crassæ: nec ita mortuus illi, ut desierim uiuere, sed ut felicius cœperim uiuere. Antehac uiuebam Mosi, nunc uiuo deo. Deus enim spiritus est. Quemadmodum Christus antea uixit mortalis, corpus nostris malis obnoxium circunferens, is mortuus carni, mortuus hominibus, nunc uiuit deo patri, liber ab omnibus mortalitatis iniurijs. At ego per baptismum unà cum Christo sum crucifixus, unà cum illo mortuus, rebus hisce crassioribus, quæ carnem potius quàm spiritum sapiunt, adeò non teneor, ut illis sim mortuus. Neq; enim uiuo ego ille

Præuaricatorē me constituo.

Per legē legi mortuus sum.

quondam

quōdam crassius & carnalis,& humanis cupiditatibus ob noxius. Mortuus est Saulus ille legis propugnator, & Euangelij persequutor,atqui hausto Christi spiritu, melius uiuo. Imò non uiuo ipse,qui ex me quidem nihil aliud quàm carnalis sum,sed uiuit in me Christus, cuius spiritus omnia mea suo arbitratu moderatur. Porrò quòd nōdum prorsus ab omni mortalitatis contagio sum immunis,sed adhuc corpus hoc circunfero, nonnihil obnoxium humanis affectibus,ac mortalitatis iniurijs, quodammodo tamen uiuo uitam immortalem, certa spe conceptam, idq; fretus promissore filio dei,cuius gratuita beneficentia mihi contigit donum fidei,per fidem iustitia, per iustitiam continget immortalitas,non ex obseruatione crassæ legis, sed ex inaudita charitate Christi,qui suapte sponte nihil promeritum dilexit,adeò ut pro meis peccatis crucis supplicium dependerit, pro mea salute semetipsum in exitium dederit. Gratuitum est totum,quod ille largitus est. Voluit ille nos salutem nostram suæ debere benignitati,non legis obseruationi. Vltro defert ille beneficium hoc hominibus. Aufert peccata,largitur innocentiam. Non'ne sim ingratissimus, imò, non'ne contumeliosus in Christum,si quod offert,reijciam? An non reijcit autem,qui post baptismum acceptum,ad legis præsidia respectat, quasi mors Christi non sat efficax sit ad abolenda peccata mundi totius, & omnibus conferendam salutem æternam? Etenim si per innocentiam contingit immortalitas,unde nobis quæso speramus utrunq;? à fiducia legis,an ex beneficentia Christi? si ex huius beneficentia,cur adhuc à lege pendemus? si ex legis obseruatione, Christus frustra mortuus sit necesse est, quandoquidem id,cuius gratia mori uoluit,per illius mortem non assequimur.

Quòd autē nunc uiuo in car.

Non obijcio gratiam.

CAPVT III.

O' insensati Galatæ. *VVlgò male auditis stultitiæ facilitatisq; nomine, sed hac in re ô uerè stulti Galatæ, quibus res usqueadeò absurda persuaderi potuerit, ut cũ Iudæos ab onere legis liberarit Euangelij fides, uos liberi nati, ultro dedatis uos in seruitutem. Quicquid est hic mali, non totum uobis imputo: uestram credulitatem facilitatemq; accuso, sed magis accuso quorundã malitiã, qui uestros animos huc induxerunt, quos utinam sequi maluissetis, quàm pestilens aliorum cõsilium.*

Quis uos fascinauit. *Quis fuit ille, qui uestræ inuidens felicitati, qua hactenus fruebamini per libertatem euangelicam, fascino uos læsit, ac pristinam mentem Christo dignam excantans, istam incantauit dementiã, ut ueluti Christo diffisi, ad frigidæ legis præsidia confugiatis? Vbi nũc illa præclara fiducia, qua per mortẽ Christi sperabatis perfectam iustitiam ac salutẽ, absq; legis auxilijs?*

Ante quorũ oculos Iesus Christ. *Quorum animis sic erat impressus Iesus Christus, unicus autor totius salutis, sic illum cernebatis oculis fidei, per crucem suam patri reconciliantem mundum uniuersum, quasi aut depictus fuisset conspectibus uestris, aut uobis testibus res acta fuisset, quæ acta est Hierosolymis. Plus uos uidistis, quàm Iudæi, qui pẽdentem in cruce cõspicati sunt, & abnegarunt. Inter uos uerè crucifixus erat, qui ex illius morte sperabatis æternam salutem. Ad æneum serpentem in stipite præfixum uertebatis oculos, à quo solo sperabatis remedium peccatorum omnium.*

Hoc solum à uobis uolo discere. *Nunc subitò mutati, quò nam auertetis oculos uestros? Si quid adhuc sanæ mentis superest, uel illud perpendite, quod in promptu est, quodq; uel cæco posit esse perspicuum, ne subtilibus ac longè repetitis argumentis uobiscum agam. Meministis uos nuper ad prædicationem Euangelij per baptismũ, & manuum*

nost

nostrarum impositionem concepisse spiritũ Christi. Non erat inanis persuasio. Linguarũ, prophetiæ, sanationum, cæterarumq; dotium miracula docuerunt rem esse uirtutis diuinæ, non humani præstigij. Hunc autem spiritum unde tandẽ accepistis, ex circuncisione Mosaica, an ex eo quòd per me credidistis Euangelio Christi? Alienis à lege Mosaica Christus tamen efficacem spiritũ suum ob fidem uobis impartiuit, certum arrabonẽ promissæ felicitatis. Cur nunc aliunde speratis salutem, quàm unde pignus salutis habetis tam euidens? Si circuncisionẽ uobis prædicaui, & huius fiducia uobis contigit spiritus cœlestis, nibil obsto, quò minus aliquam salutis portionẽ acceptam feratis legi Mosaicæ: sin nihil præter Iesum Christũ à me didicistis, & in hunc unum coniecta fiducia, easdem doteis in uobis experti fuistis, quas per baptismũ accipiunt Iudæi, quid est causæ, cur uobis putetis Iudaismũ grauem & inutilem accersendũ in contumeliam Christi? Cordatorũ est, ab utcunq; cœptis ad meliora proficere: uos contrà à tam præclaris orsis, ad deteriora relabimini. Iudæi sub legis crassæ seruitute nati, relictis maiorum cæremonijs, ad spiritualem Euangelij doctrinã se conferunt. Vos contrà, cùm ab Euangelio uestram professionẽ sitis auspicati, in Iudaismum degeneratis. Illi ex Iudæis fiunt Christiani, uos cupitis è Christianis fieri Iudæi? Si lex Mosaica confert salutẽ, quid opus erat dare nomina Christo? Cur nunc relinquitis eum, cuius gratia tantam afflictionẽ estis passi ab ijs, quibus inuisum est Christi nomen? Desciscit enim à Christo, quisquis ex circuncisione sibi promittit salutem. Ergo'ne committetis, ut tantum malorum ob Christi promissionẽ frustra passi uideamini? Sed absit, ut frustra Si tamẽ sine pertuleritis ista. Errastis hactenus iudicio, non affectu, causa.

alieno

alieno impulsu uacillastis, nō uestra malicia. Maturè resi piscetis, nec patiemini pristinæ fidei uestræ perire fructū. Deus igitur qui impartit uobis spiritū suum, qui miraculorum argumentis declarat uim suam per uos, utrum id facit conciliatus uobis obseruatione legis Mosaicæ, an potius ex eo, quòd uobis Christū prædicantibus credidistis? Si proselytos, qui cooptantur in Iudaismum ubi circuncisi sunt, comitatur ea uis signorum, quæ uos comitatur, est cur legem petetis expetendam: sin hæc solam euangelicam fidem comitatur, cur aliunde speratis finem, quàm unde uidetis ortum initium? Princeps circuncisionis & autor est Abraham, cuius filios se gloriantur esse Iudæi, qui ad illius exemplum circunciduntur. At ne is quidem ueræ iustitiæ laudem consecutus est ex circuncisione, uerùm ex fide habita promittenti deo, cùm nōdum esset circuncisus. Neq; enim legimus in Genesi, circūcisus est Abraham, & iustus factus est: sed, credidit Abraham deo, & imputatum est illi ad iustitiam. Itaque, quod posteris Abrahæ promissum est olim, non pertinet ad istos, qui præter circuncisionem nihil habēt Abrahæ, sed qui tanquam germani filij, fidem parentis referunt credentes Euangelio. Porrò qui circuncisione tumidi, filios Abrahæ iactitant sese, frustra gloriantur, cùm nothi sint, nō legitimi filij Abrahæ. Nam apud Deum hi demū sunt filij Abrahæ, qui ad illius exemplum toto pectore credunt fiduntq; deo, nobis per Euangelium loquenti, quocunq; genere ducant originē. Siquidem hæc propinquitas nō sanguinis affinitate, sed æmulatione mentis censetur. Animaduertite uerò, quàm id quod nunc dico, iam olim scriptura præsenserit, ac significarit, uidelicet iustitiam omnibus sperandam ex fide, nō paucis ex circuncisione. Quod hodie uobis prædicatum est per

Abrahā credidit deo.

Gen. 15.

Euang

Euangeliũ,id tot retro seculis Deus promiserat Abrahæ, dicens:Omnes gentes laudem ac benedictionem cõsequentur in te.At fieri non potuit,ut omnes gentes ex Abrahã nascerentur,& tamen omnibus per illum promittitur benedictio, tanquam illius posteris,non utiq; ob sanguinis propinquitatem,sed ob æmulationem fidei. Siquidem filiorum est exprimere parentem. Proinde qui diffisi legis cæremonijs atq; operibus,fidunt euangelicis promißis,hi tanquam ueri filij Abrahæ cum parẽte fideli benedictionem illi promissam consequentur, exclusis ijs qui circuncisionis fidunt præsidio,ceu nothis & adulterinis,ad quos magis pertinet execratio,quàm benedictio. Etenim quicunq; pendent ex obseruatione legis Mosaicæ,quam tamen non obseruant,obnoxij sunt execrationi. Ipsi Iudæi non possunt inficias ire,quãdo constat ita scriptũ in libro Deuteronomij:Execrabilis sit quisquis non perstiterit in omnibus,quæ scripta sunt in libro legis,ac præstiterit ea, quæ lege iubentur.Non promittitur iustitia seruanti legem,at denunciatur execratio nõ seruanti.Quis autem est,qui totam legem præstare poßit,quæ cùm uetando irritet peccandi libidinem,non confert tamen robur ad uincendam animi cupiditatem?Deniq;,ut maximè totam præstet aliquis,fortaßis hic iustus habebitur apud homines, apud Deum nõ item:apud quẽ si nemo iustitiæ laudẽ meretur per legis obseruationem,palàm est nimirum esse uerum quod scripsit Abacuc propheta,Iustum ex fide uiuere.Siquidem ut peccatum mortis est seminarium, ita uitæ fons est innocentia.Lex autem non nititur fide,sed obseruatione præscriptarum cæremoniarum : eas qui seruarit, uitam quidem assequetur,at non æternã uitam,quam pollicetur fides.Qualis est iustitia,quam præstat lex,talis est uita

Gen.7.et 18 | Deut.27. | Abacuc 2.

uita. Apud homines iustus est, qui legis præscripta nō uiolat, apud homines uiuit tutus à supplicio: at apud deū nec iustus erit, nec uiuus, nisi fidat Euangelij promißis. Solus omnium Christus execrationi non fuit obnoxius, qui totus innocens legi nihil debebat. Nos eramus obnoxij, ac per hoc execrabiles: uerùm ille nos obnoxios execratione liberauit, noxiam uertens in innocentiam, & execrationem in benedictionem. Tantum abest, ut uos uoluerit ad legis seruitutem pertrahi. Quomodo autem liberauit? Nimirum nostris admißis debitū supplicium ipse dependit innocens, & execrationē quæ nos tenebat obnoxios, in se transtulit, ipse alioqui liber, & benedictionis particeps. An non in se transtulit, qui pro nobis inter nocentes, ut nocens ignominiosum crucis supplicium nobis redimendis subijt? Sic enim legimus in libro Deuteronomij:

Deuter. 21. Execrabilis est quisquis pendet in ligno. Cur autem id fieri uoluit deus? nimirū ut sublata execratione quam inuehebat lex, benedictio per fidem succederet quondā Abrahæ promissa. Succederet autem non solùm Iudæis, uerùm etiam gentibus, non per legis beneficium, quam Christus abolitam esse uoluit, sed per benignitatem Iesu Christi, cuius morte reconciliati deo, & à crassæ legis onere liberi, per fidem assequamur benedictionem euangelicam Abrahæ posteris promissam: posteris, inquam, non iuxta carnem, sed iuxta spiritum. Tutò fidamus deo, non enim frustrabitur quēquam. Quod pollicitus est præstabit. Id quò

Hoc autē dico. testamēt. confir. magis intelligatis, adducam humanū exemplum. Nam cū inter deum & homines nulla sit cōparatio, tamē hominis testamentū aut pactum, ubi semel est comprobatum ac ratum, nemo rescindit, aut addit aliquid præter uoluntatem testatoris. Quo magis oportet esse rata pacta, promissaq́;

dei

dei. Is Abrahæ pollicitus est benedictionem, quæ contingeret omnibus gentibus per illius semen. Semen dixit scriptura, nō semina, ne per Mosen, aut Dauid, aut alios promissum expectaremus, sed unicum illud semen designauit, ac uerum semen Abrahæ patris æterni, Iesum Christum, in quem nos insiti per baptismū, & spiritus communionem, eadem per illū expectamus, quæ illi iam præstitit deus. Sed ut propositum conferamus exemplum, quod deus semel pactus est Abrahæ, antè quàm lex esset lata, idq; pactum ratum esse uoluit, non potest irritum facere lex succedens promisso. Atqui id fieret, si benedictionis hæreditas Abrahæ posteris promissa, deberetur ex legis obseruatione, cùm in pacto nulla sit legis conditio. Nam quî potuit esse, cùm lex ipsa nondum esset? Alioqui fingite legem non successisse, nihilo secus præstitisset Abrahæ posteris deus, quod illi pactus fuerat. Quòd si huius felicitatis hæreditas debetur ex promisso, & promissum ante legem, nullam habet admixtam legis obseruandæ conditionem, cur ab eo secludimus alienos à lege, sed non alienos à fide? Nam si legis beneficio contingit hæreditas, uidetur irritum reddi pactum dei, quod præstare nolit, nisi conditio legis accesserit. Perinde quasi quispiam cum homine pactus se daturum illi filiam suam uxorem, contractu rite peracto, pòst neget se daturum, nisi is uicißim sororem suam ipsi locet, cùm pacti tempore soror illi nondum esset nata, nec in pacto fuisset ulla mentio mutui coniugij. Gratuitum erat dei promissum, solaq; fidei conditione ratum erat: eam quisquis præstat, promißi ius habet. At dixerit quispiam, si hinc erat speranda salus, quo consilio postea Quid igitur *deus addidit legem inutilem? Non prorsus inutilem, nam lex. tametsi non confert innocentiam, tamen coërcet peccandi*

licentiam

licentiam,dum malas cupiditates cæremonijs, ceu cãcellis quibusdam cohibet. Nec data fuisset ea lex, nisi compulisset hominum effrænis malitia: nec tamen in hoc data est, ut tota quoslibet in æternum obstringeret, sed ad tempus à deo præfinitum, typis interim delinians Christum, supplicijs deterrens à peccando, & promissis inuitans ad innocentiæ studium, in hunc usum instituta lataq́; per angelos autore deo, donec euolutis seculis ueniret semen illud unicum, per quod deus Abrahæ promiserat salutem omnibus legitimis Abrahæ filijs. Sic autẽ lata est per angelos, ut totius legis potestas esset pene Christum, qui sic medius intercessit inter Mosaicam legem, & Euangelij gratiam, ut illius esset finis, huius initium, sic medius interponens se inter deum & homines, ut ipse naturam inter se utranq; complecteretur utranq; alteri conciliaturus. Atqui conciliator, qui intercedit, inter plures intercedat oportet. Nemo enim secum ipse dissidet. Deus autem unus est, quicum dissidium erat humano generi. Proinde tertio quopiam erat opus, qui naturæ utriusq; particeps utranq; inter sese reconciliaret, deum placans sua morte, & homines sua doctrina ad uerum dei cultum pellicens. Num igitur lex pugnat cum promissis dei? Nequaquã. Nec enim succedẽs irrita reddidit promissa dei, sed homines in expectatione promissorũ continuit, quò magis capaces essent euangelicæ gratiæ. Nec ideo nõ cessat lex quòd aduersaretur promissis diuinis, sed quòd æquũ esset umbras cedere ueris, & rẽ inefficacẽ inefficaci. Nã si lex eiusmodi data fuisset, quæ uere uitã largiri posset, tũ nec erat futurũ cur abrogaretur: nec opus fuisset Euangelij præsidio, cùm ex lege uere contingeret homini iustitia. Satis igitur fuisset huic fidere, quicunque salutem ambirent æternam. Nunc ne

Si enim lex data esset.

suis operibus freti negligerēt Christi gratiam, in hoc data lex est, quæ præscriberet, quid agendum, quid uitandum, ut omnes intelligerent sese peccatis obnoxios, dum quod per legem didicerunt esse nefarium, non uitant tamen, nimirum uicti suis prauis cupiditatibus, atq; ita morbum agnoscentes suum auidius amplecterentur oblatū euangelicæ gratiæ remedium. Nam ante præscriptum legis impune peccabāt, cùm licere uidebatur, quod libebat, & habebāt quod admißis suis prætexerent. At lex sic eos constrinxit, ut non possent elabi, quin faterentur se cōmeruisse pœnam, quando negari nō poterat, honestum esse, quod lex præscriberet. Hoc consilio, cùm deus nobis nostri fiduciam ademisset, ac malum nostrum nobis posuisset ob oculos, declaratum est promissum illud, quod pollicitus est deus Abrahæ, quodq; soli Iudæi, ueluti sibi peculiariter promissum expectabant, tanquam soli Abrahæ filij, ad se omnes pertinere, quoscunq; fiducia erga deum reddidisset ueros Abrahæ filios, nō ex merito legis obseruatæ, sed ex eo quòd syncero pectore crederent Euangelio, per mortem Iesu Christi, & innocentiam omnibus contingere, & uitam ac salutem. Et ad hanc quoq; rem pro tempore seruiebat lex Mosaica, quæ Iudeos partim minis suppliciorū, partim expectatione promissorum, partim adumbratione uenturi Christi, ceu uallo septos coërcebat, ne prorsum in omnē impietatē dilapsos, neq; dignos, neq; capaces euāgelicæ gratiæ Christus adueniens offenderet. Ex legis igitur promißis utcunq; somniabant Euangelij mysteriū. Huius igitur custodia tantisper fulciebantur, donec aperiretur quod lex adūbrasset per inuolucra, iamq; uigilantes clara luce cernerent exhiberi, quod antè ceu per somniū expectassent. Lex igitur nō præstabat iustitiā perfectam,

Sed conclusit scriptura

Vt promissio ex fide Iesu.

Conclusi in eam quæ.

xxx sed

sed rudi populo ceu pædagogus erat addita, ut quos hone sti ratio nondum poterat in officio cōtinere, eos supplicij metus arceret à magnis flagitijs, atq; ita paulatim proficientes ad Christum perducerentur, à quo solo ueram expectarent iustitiā, pristinis diffisi cæremonijs. Pædagogus autem nō sic additur pueris ut semper adsit, sed tantisper donec adulti iam, suapte sponte ferantur ad honesta: nec opus habeāt, ut metu mali coërceantur à flagitijs, sed patris hortatu spōte uolentesq; rapiantur ad ea quæ sunt honesta, uicißim imperantes pædagogo, cuius austeritatē ad tempus salubrē pertulerant. Quemadmodū igitur pater, tametsi liberos habet unicè charos, tamen cogit ad tēpus seruire pædagogo, cui mox sint dominaturi: ita deus populum suum rudem adhuc & crassum, legis austeritate coërcuit, donec concepta fide Euangelica iam sibi redditi, desinerent esse sub iure pædagogi, sed tanquā ingenui filij, sub benignißimi parentis clementia libere uiuerent. Neq; uerò solos Iudæos deus pro filijs suis ducebat, quanquam his solis datus est pædagogus: imò quicunq; per fidē euangelicam inseruntur corpori Iesu Christi, eiusq; spiritum hauriunt, hi redduntur filij dei, posteaquā idem cum Christo facti sunt. Quòd si id, per quod Christo iungimur, commune est omnium, qui minus deus omnes ex æquo filios agnoscet? Per baptismum autem, non per circuncisionem hausistis spiritū Christi. Quotquot igitur baptizati estis, in Christi consortium transistis: hac parte nihilo inferiores Iudæis, qui circuncisionis priuilegio sese uēditant. Cæteris in rebus, quæ ab hominum indulgentia pendent, conditionis, ac personarū discrimen habetur, hoc suum beneficium deus ut gratuitū esse uoluit, ita uoluit omnibus esse commune. Per baptismum renascimur, ac subitò uelut in aliam

Omnes enim filij dei.

Quicunq; in Christo baptizati estis.

aliam creaturam transformamur: nec imputatur cuiquā, quod quidem ad hoc donum pertinet, quis fuerit ante baptismum, Iudæus an Græcus, seruus an ingenuus, masculus an fœmina. Omnes per baptismum trāsistis in Christi corpus, ex æquo participes huius doni, uelut à capite in omnia mēbra dimanātis. Quòd si Christus est illud semen Abrahæ, per quod deus pollicitus est omnibus gētibus benedictionē, uos quoq; Christo insiti, posteritas Abrahæ sitis oportet. Si posteri Abrahæ, igitur uelut hæredes in ius promissi uenitis. Si nomē filij datur per Christi consortiū, & in hoc omnes ex æquo recipiuntur per fidē ac baptismum, hæreditas ad omnes ex æquo pertineat necesse est.

CAPVT IIII.

ID *ius iam olim quidē debebatur ex promisso, sed nunc demū in illud admittimur: quòd, ut antè diximus, quēadmodū iuxta leges humanas, hæres quàm diu minor est, non exercet ius suum, imò nihil differt à seruo, cùm natus sit dominus omnium, sed metu cohibetur, sed alieno arbitrio ducitur, sub tutoribus & actoribus agens, usque ad ætatem adultam, quam legis aut patris uoluntas præscripserit: Itidem & nōs olim, cùm nondum essemus capaces huius doni, quod animos planè cœlestes requirit, nec mentes nostræ iustum etiamnum robur collegissent, puerorum in morem craßioribus quibusdam legibus continebamur, accommodis uidelicet imbecillitati nostræ: ut qui nondum cœlestem illam doctrinam saperemus, sed his tantùm commoueremur, quæ corporeis oculis cerni possent: quod genus sunt ista, quæ constant elementis huius mundi craßioris, ueluti dierum discrimina, delectus ciborum, cultus differentia, pecudum uictimæ, nota corporis. His omnibus ad tempus paruimus seruorum ritu, donec maiorum*

nondum eramus capaces. Verùm simulatq; impuberes esse desijmus, posteaquam ad ætatem adultam uenire contigit, exacto tẽporis modo, quod pater æternus arcano suo consilio præstituerat nobis, non passus est nos deus amplius seruire præceptis crassioribus: sed in hoc misit deus, non Mosen, aut prophetam, sed unicũ filium suum Iesum Christum. Misit autem non per somnium aut uisum, sed palàm omnibus sensibus nostris exhibuit, hominẽ ex muliere nasci uoluit, nostræ naturæ malis obnoxiũ, quo præsens nostris calamitatibus mederetur: quem & circuncidi, reliquamq; legis seruitutem pati uoluit, ut Iudæos, quos legi reperit obnoxios, à legis onere redimeret, ne quisquam postea uelut impubes, tanquam sub actoribus seruiret, sed omnes in libertatẽ filiorum asciscceremur: nam seruitus pugnat cum filij uocabulo. Atq; ut certo argumento doceret diuina bonitas, nos in libertatem filiorum esse assertos, amoto suppliciorum metu, spiritum unici filij sui infudit intimis cordibus nostris, qui nobis certissimus testis est, quòd simus filij dei. Siquidẽ aliud spirat, aliud clamitat spiritus seruilis, aliud filiorum affectus. Ille deprecatur iram domini, hic ingẽti fiducia clamitat: Abba pater. Nec dubitamus quin deus agnoscat pietatis & charitatis, non metus appellationem. Quòd si secus esset, neque Christus suos appellaret fratres: neque docuisset, ut communem deum patris uocabulo cõpellaremus: Pater noster, qui es in cœlis. Proinde cuicunq; deus filij sui spiritum impartit, is iam non seruus est, sed filius. Quòd si filius est per Christũ, per eundem & hæres sit oportet. Quisquis enim adoptat alterum in nomen filij, is in ius hæreditatis asciscit. Sed quemadmodum Iudæi pro tempore crassa religione uel superstitione magis cohibebantur, ne prorsus ab omni

Sed tũc quidem nescientes deum.

ab omni religione dilaberētur: ita uos quondā cùm deum uerum ignoraretis, ex maiorum instituto coluistis dæmones, qui cùm dij credantur, re non sunt dij: quòd propior uideatur ueræ religioni, qui falsa religione tenetur, quàm qui prorsus credēs nullum esse numen, nullo religionis affectu tangitur. Iudæis nō imputatur quòd pro ratione temporis maiorum institutis seruierint, à quibus tamen ad uerum pietatis studium sese contulerunt, posteaquam meliora sunt edocti. Nec uobis imputatur cultus simulacrorū, quæ rati numē habere per errorē adorastis, posteaquam per euāgelicam doctrinam uerum deum cognouistis: imò, ut melius dicam, posteaquam ab eo cogniti estis. Neque enim ille à uobis repertus est, sed ipse uos ad se pertraxit afflatu: quemadmodum quòd illum nunc ut patrem diligitis, non aliunde est, nisi quòd ille prior dilexit uos. Errori pristino facilè ignotum est, uerùm inexpiabile flagitium sit, post cognitam ueritatem, ultro ad pristinum errorem relabi. Iudæi cognito uero cultu pietatis à suis desciscunt cæremonijs: uos ab idolorū cultu reuocati, ac per Euāgelium ueram edocti pietatem, accepto cœlesti spiritu, rursus ad Iudaicam seruitutē uosmet præcipites datis: ut cùm liberi sitis, tamen ultro seruire cupiatis elementis huius mundi, quæ nec uim habent ad conferendā iustitiā, nec efficacia sunt ad salutem. An non eò relabimini, dum Iudaica superstitione obseruatis dies, menses & annos, aliasq; temporum differentias, perinde quasi sabbatismi, neomeniæ, dies festi, aliaq; tempora, in quibus Iudæi certa quædam exercēt, aut à certis rebus, ceu nefastis abstinent, quicquā conferant ad ueram salutem, cùm omnia tempora libera sint Christianis ad cultū pietatis? Si uerè Christo fiditis, unde ista superstitio? si non fiditis, uereor ne frustra

Imo cogniti à deo.

tantum laboris susceperim, in uobis instituendis. Siquidem exciditis à Christo, si Iudaismũ admiscetis. Non committatis, ut & ego meã operã luserim, qui per uarias afflictiones uobis Euangeliũ tradidi, & uos tantũ malorũ frustra pro Christo paßi sitis. Quin potius tales sitis, qualẽ me uidetis esse, neglecta legis obseruatione soli Christo fidentẽ.

Estote sicut ego. *Quandoquidẽ & ipse quondam fui quales uos nunc estis, arbitrans eximiam quandam esse pietatem, circuncidi, seruare sabbata, delectum ciborum, pecudũ uictimas, quarum rerum zelo tum persequebar ecclesiam dei, quæ omnia nunc, ut inutilia negligo. Fratres, quòd hæc uehementius uobiscum expostulo, uestrum, mihi credite, non meum ago negotium. Ipse poteram recti conscientia contentus esse.*

Nihil me læsistis. Non ideo uobis infensus sum quòd me affeceritis iniuria. Vestri me miseret, si à cœptis tam præclaris degeneretis. Facite ut sitis constantes, semperq; ad meliora proficite potius, quàm ad deteriora relabamini. Ego me, primùm

Per infirmitatẽ carnis. *prædicans uobis Euangelium Iesu Christi, ad uestram imbecillitatem deieci: uos uicißim nunc ad meam firmitatem assurgite, nolite præclaram illam fidei uestræ gloriam amittere. Nostis enim quòd pridem, cùm uobis traderem Euangeliũ, nihil magnificum præ me tulerim, sed humilis & abiecti homunculi speciem gesserim. Videbatis hominem tenuem, obnoxiũ malis, multis inuisum ob Christi nomen, multis afflictionibus diuexatum, ad hæc simplici rudiq; sermone. Nihil aliud prædicaui uobis quàm Iesum Christũ pro uobis crucifixũ: & tamen tanta erat prõptitudo fidei uestræ, ut hisce rebus nihil offensi non reieceritis, neq; spreueritis Euangeliũ nostrum, cùm ex eius fide immortalitatem polliceremur. Imò summo studio, summoq; cum bonore excepistis me, non ut Paulum, sed ut angelum dei,*

dei, imò ut ipsum Iesum Christum, propterea quòd intelligeretis, non humanam esse doctrinam, quam ad uos afferebam, sed diuinam, neq; me meum ipsius agere negotium, sed Iesu Christi. Deum igitur in me, Christum in me ueneratiestis. Hæc docet fidem uestrā spectatißimam aliquando fuisse, quæ tam prōpta fuerit, quæ tam constans, ut nullis meis malis, nulla specie humilitatis potuerit lāguescere. Gratulabar uobis isto nomine, beatos iudicabam, me felicem ducebam, qui tales haberē discipulos. Quòd si pœnitet uos cœptorum, ubi uestra illa felicitas, ubi mea, cū & ego mihi de uobis, & uos uobis de me gratulabamini? Nā illud uerè de uobis testari debeo, tanta erat animi uestri erga me propensio, ut uel oculos uestros erutos daturi fueritis, si res ita tulisset. Vnde nunc à nobis alienati, nouos apostolos uobis asciscitis, à quibus Iudaismum discatis? Illi fucis ac blandiloquentia uos illectant, sibiq; conciliāt, non ea prædicantes, quæ uestræ saluti conducant, sed quæ ad ipsorum quæstum ac fastum faciant. Ergo'ne ob id factus sum uobis inimicus, quòd simpliciter ac uerè monuerim, quæ uidebam ad uestram salutē pertinere? Equidem uideo Galatæ quid agatur, ambiunt uos quidam, ac ueluti mihi inuidentes captant, at non syncero animo. Non enim hæc faciunt, quo uobis consulant, sed ut ab Euāgelij libertate seclusos retrahant in Iudaismum, cui ipsi sunt obnoxij. Quærūt enim alios sui similes reddere, quo uideantur ipsi rem præclaram ac mirificam sectari pariter ac docere. Ne putetis quiduis in quouis æmulandum esse, uerùm quod rectum est, decet æmulari, idq; cōstanter, non modò cùm præsens sum apud uos, uerū etiam cùm absum. Vidistis me legis cæremonias negligere, nihil prædicare præter Christum, æmulabamini præsentem. Si id rectum erat, cur

Vbi est ergo beatitudo uestra.

Aemulātur uos nō bene.

Aemulamini semper in bono.

nunc absente me uultis alios æmulari in ijs, quæ recta nō sunt? Vtinam liceret uobis oculos uestros in pectus meum inserere, cerneretis nimirū, quanto cum animi dolore scribam hæc. Filioli mei, semel uos genui Christo, nō sine multo nixu ac molestia, nūc desciscentes à Christo denuo parturio, donec plenè formetur in uobis. Semen bonum ieceram, unde purè Christianos nasci conueniebat, sed nescio quo fascino degeneratis in Iudæos, et in aliam formā transitis. Christus cœlestis est, spiritualis est, uos terreni ac carnales esse tenditis? Sed affectum animi mei non satis exprimit epistola. Vtinam nūc liceat apud uos esse, ut quod literis utcunq; significo, possim uiua uoce uobis aperire. Non nihil adderet uultus, nonnihil lacrymæ, nōnihil ipse uocis ardor. In omnia me mutarem, quo uos reuocarem ad Christum, nunc blandiens, nunc obtestans, nunc obiurgans. Orationem melius ad uarietates animorum & ad rem præsentem accommodarem. Experirer omnes remediorum uias, donec omnes ad sanitatem reuocassem. Nunc cùm uideam uos partim ad Iudaismū relapsos, partim huius periculo proximos esse, partim, ut spero, constantes in eo quod à nobis didicistis, in uarias curas metusq; mihi distrahitur animus, neq; satis consilij est, qualibus literis tanto malo queam mederi. Iam ut eos peculiariter appellē, quibus omnino cordi est in legis seruitutem reuolui, quæso ut mihi respondeatis: Si lex Mosi placet, cur nō huius autoritatem sequimini, si parum creditis euangelio? Siquidē ipsa quoque lex Mosi, uult eos qui cooptantur in societatem Christi, liberos esse à seruitute legis. Accipitis legem, & non audistis legem, aut si audistis, non intelligitis, quoniā hærentes in cortice literæ non penetratis ad medullam spiritus. Scriptum est enim in libro Geneseos, Abrahæ,

Vellem autē esse.

Confundor in uobis.

Gen. 20.

qui

qui princeps ac pater credentium fuit, duos fuisse filios, quorum maiorem, uidelicet Ismaëlem, sustulit ex ancilla Agar, minorem Isaac, ex uxore legitima Sara. Verùm is qui natus est ex ancilla, iuxta morem hominum cõmunem natus est, nec quicquam aliud erat, quàm filius Abrahæ, quemadmodum sunt & Iudæi, quamlibet à Christo alieni. Is uerò qui natus est ex uxore libera, præter communẽ ordinẽ naturæ, ex effœta matre, ex uetulo patre, iuxta diuinum promissum natus est: & quibus ætas & corporis imbecillitas hæredis desperationẽ ingerebant, his promissio diuina certam fiduciam prolis addidit. Itaq; prior ille filius naturæ debebatur, hic fidei. Neq; uerò fabula hæc præter gestã rei narrationem nihil habet retrusioris mysterij. Nam huiusmodi ferme est lex Mosaica, ut quemadmodũ in homine, sub crasso corporis operculo latet animus corporis moderator, ita sub historia penitius, quiddã ac sublimius tegatur. Scrutemur igitur, quid nobis significent per allegoriam duæ matres, quid duo filij. Nimirum per duæ matres adumbrant duo testamenta, quorũ alterũ edidit populum seruituti legis obnoxium, alterum populum per fidẽ liberũ ab onere legis. Siquidẽ Sina mõs est in Arabia, quæ Caldæorum lingua Agar ancillæ nomẽ refert, confinis monti Sion, in quo sita est ciuitas, cui quondam erat nomen Iebus, nunc Hierusalẽ dicitur. Porrò qui montem accolunt Agar, & hodiernis temporibus seruitutem seruiunt, ueluti gentis autorem conditione referentes. Cæterùm Hierosolyma, quæ cessit posteris Isaac, nescit seruitutem. Ea ciuitas quoniam in edito sita est, cœlestem illam patriam in cuius municipium asciti sumus, adumbrat. Et mater est non solùm Iudæorum, sed omnium etiã nostrũ, qui Christo credimus. Lex Mosaica terrena est, lex euan-

Quæ sunt allegoriam dicta.

gelica cœlestis, nimirum e cœlis profecta. Vt corpus seruit animo, ita quod crassum est, seruile est, quod spirituale, cum libertate coniunctum est. Lex Mosaica prior suum edidit fœtum, lex euãgelica, tametsi serius enixa est, tamen quantò copiosiorem sobolem genuit deo? Illa duntaxat unicam gentem produxit, nec eandem admodum numerosam. Hæc totius orbis nationes complectitur. Atque id ne

Esa. 53. *fortuitò quis putet accidisse, iam olim fore prædixit Esaias, qui prophetico spiritu prospiciens gentium multitudinem ad Euangelium Christi undiq; conuolantem, exultat hisce uerbis: Lætare sterilis, quæ non paris: Erumpe in gaudij uocẽ, & clama quæ non parturis. Nam longè plures tui filij, quæ orba & effœta uidebaris, quàm eius quæ uirum habet, ac miram posteritatis spem de se pollicebatur. Perpaucos Iudaismus olim commendauit deo, plurimos autem fides Euangelij deo conciliat, at sine fine conciliatura est. Videtis duas matres, uidetis duos filios, duarum gentium autores. Qui legem Mosaicam adhuc mordicus tenent, ad Ismaëlem ex ancilla natum pertinẽt. Nos uerò, qui relicta legis fiducia, per fidem synceram ab uno Christo pendemus, ad Isaac pertinemus, qui ex libera nõ secundum carnem natus est, sed iuxta dei promissum. Nec enim ideo recipimur ad salutem euangelicam, quòd sub lege nati sumus, sed quòd deus olim promiserit salutem omnibus, qui per fidem accederent in consortium filij sui Iesu Christi. Quin hac quoq; parte pulchrè congruit al-*

Sed quomodo tũc is, qui secundũ car. *legoria, quòd utraq; posteritas sapit originem suam. Sicut quidem quemadmodum olim Ismaël natu grandior, qui iuxta carnem duntaxat fuit filius Abrahæ, tenerum adhuc Isaac persequebatur, ex promisso dei natum, iam tunc inter colludendum plus sibi uendicans, quàm æquum erat:*

Ita

Ita nostris quoq; temporibus, qui carnali legi hærent, inuisos habent eos, qui spiritualem Euangelij legem amplectuntur, ijsq; præire conantur, quasi uendicantes sibi ius primogenitorum, quod uni debebatur Christo: ac uetustatis prærogatiua, matris ingenuæ filios in seruitutem communem pellicere conantur, uidelicet quo ipsi serui maiores, minoribus quodammodo dominentur. At non probat mater ingenua commercium hoc. Non uult misceri dissimiliter natos. Clamat enim protinus indignata, quemadmodum refert scriptura: Eijce ancillam & filiũ eius, nec enim patiar, ut hæres sit filius ancillæ, cum filio meo Isaac. Nimium hæret synagoga ijs, qui crediderunt Euãgelio. Nimium urgent Iudæi Christianos, quorum inuident libertati. Si mater serua non uult sponte discedere, pellatur potius, quàm commercio seruili filium corrumpat meũ. Isaac promissa est, ac debetur æternæ salutis hæreditas. Agar efferat, si uelit, secũ hydriã insipidæ legis, quam deamat. Meus Isaac efficacem euangelicæ doctrinæ succũ bibens feliciter adolescet usq; donec euadat in uirum perfectum. Proinde fratres mei, sinite ut Iudæi, quibus nimirum pertinaciter placet lex seruilis, suam sibi habeãt seruitutem, nec à matris ingenio degenerent. Nos qui & ipsi fuimus aliquãdo seruituti legis obnoxij, & tanq̃ filij Agar ancillæ, persequuti sumus ingenuos ecclesiæ filios, nunc exẽpti sumus à seruitute pristina, & cooptati in ius filiorũ Saræ. Hãc libertatẽ Christo ferimus acceptã, cui per fidẽ sumus insiti, sic ut in cõmune ius hæreditatis ꝓmissæ uenerimus. In eã libertatẽ, in quã nos Iudæos Christus suo pretio, uelut postliminio restituit, nos gẽtes uocauit per Euãgelium.

CAPVT V.

Nihil superest, nisi ut in eo quod semel estis assequuti, persi- *State & nolite iterum.*

persistatis. Nam quæ dementia sit, à libertate, quæ nobis gratuito contigit Christi beneficio, ultro in seruitutis iugum inserere colla uestra? Nos experti seruitutis molestiam, gratulamur uobis, quibus tandem contigerit libertas: uos libertatem pertæsi, ultro seruitutem affectatis? Fortaßis sic uobis ipsis blandimini. Non desciscimus à Christo, sed legem cum Christo copulamus, quò certior sit salutis expectatio. Christus totum hoc beneficium, ut omnibus esse uoluit commune, ita sibi soli acceptũ ferri uoluit: non patitur in hoc negotio consortium. Atq; ut intelligatis quanto periculo meditemini Iudaismum: En ego uobis non ignotus Paulus gentium apostolus, & apostolus institutus ab ipso Christo, palàm edico uobis, si circuncidamini, Christus nihil uobis profuturus est. Etenim si uerè creditis ab hoc perfectam salutẽ omnibus præstari posse, cur accersitis circuncisionem? Sin diffiditis, nondum agnoscitis beneficium Christi, cuius participes esse nõ possunt, qui diffidunt: nam soli fidei datur, non meritis operũ. Aut planè Iudæi sitis oportet, abdicato Christo: aut planè Christiani sitis oportet, reiecto Iudaismo. Non fert ille claudicantes utroq; pede, non uult uinum nouum infusum utribus ueteribus, non uult uetus infusum nouis utribus. Non fert assutum pannum nouum uestimento ueteri, non fert uesti nouæ ueterem pannum admixtum. Si leuis esset seruitus, fortaße negligi poterat: si grande præmium esset seruitutis, poterat conditionis onus mercedis magnitudine pensari. Nunc præterquam quòd onus est molestißimum, adeò nihil est lucri, ut damnũ maximum sit capiendum. Neq; uerò uobis ipsi blandientes, uos ipsos fallatis. Non illigabimus nos uniuersæ legis sarcinæ, tantũ aspergemus aliquid ex lege, ne prorsus simus alieni, recipietur

Vniuersæ legis faciẽdæ.

circun

circuncisio duntaxat, uictimæ pecudum, cæteraq; id genus non recipientur. Ego contrà, ne quid inscientes erretis, clara uoce testor omnibus hominibus, quisquis se circunciderit, siue Iudæus sit, siue secus, obnoxium se facit obseruandæ toti legi. Quemadmodũ enim per baptismum toti dedicamur Christo, ita qui circunciditur, totus dedicatur legi. Nam hac ueluti tessera, in genus Iudaicum cooptatur. Liberum est ex lege quædam decerpere ijs, qui circuncisi non sunt. Cæterùm circuncisos tota lex habet obligatos. Cui circuncisio placet, huic & uictimæ, & sabbata, neomeniæ, & lotiones, & ciborum delectus, & stata ieiunia, aliaq; id genus placeant oportet. Tantum onus ultro accersere, non'ne manifestariæ cuiusdam dementiæ est, præsertim hac mercede, ut ob molestißimam & inutilem seruitutem, à Christo libertatis ac salutis unico autore desciscatis? Etenim, ut sæpe iam dixi, si ueram iustitiam expectatis à legis præsidio, quæ per operis fiduciam promittit qualemcunq; iustitiam, nimirum alieni facti estis à consortio Christi, qui suum donum gratiæ esse uoluit, non meriti. Quòd si disceditis à Christi cõtubernio, ne lex quidem uobis erit usui, imò perniciem adferet. Etenim si quem usum habebat ante lucem euangelicam, eum totum amisit euulgato iam Euangelij mysterio. Si lex apud uos ualet, Christus est antiquatus. Si ualet Christus, lex antiquata sit oportet. Cum legem dico, crassam illam atq; carnalẽ Mosaicæ legis partem intelligo, quam solam mordicus tenent Iudæi, ex obseruatiunculis ad corpus pertinentibus sibi pollicentes perfectam iustitiam, existimantes quòd pecudum sanguis aspersus, expiet animũ à peccatis, aut aquæ lauacrum mentium sordes abstergeat, aut cibus purus, aut impurus animum expurget, aut inquinet. Nos contrà spiritualem

Euacuati estis Christo.

ritualem legis portionem amplexi, non ex huiusmodi rerum corporaliū superstitiosa obseruatione promissam iustitiam expectamus, sed ex eo quòd per Euangeliū credimus ueram innocentiā, ueramq; salutem per Christi mortem nobis gratis donari. Nihil autem refert, utrū circuncisus uenias ad Christum, an incircuncisus, quando totū hoc negotium non ab obseruatione legis, sed à fide pendet, cui licet desint opera legis Mosaicæ, non est tamen otiosa, uerùm occultos impetus addit ad omnia pietatis officia, non ex præscripto legis, sed ex charitate, quæ nullius iussu, sua pte sponte, multò plus præstat, quàm ulla lex poßit extundere uel minis, uel supplicijs. Hæc cū adest, quorsum opus legis præscripto? si non adest, ad quid conducit legis obseruatio? Bene currebatis in Euangelij studio, ad æternæ felicitatis brauium rectà properātes. Quis impediuit cursum uestrum? Cur quod semel placuit non probatis cōstanter? Cur uestro decreto resciſſo, in alienam sententiā pedibus itis? Cauete ne cuiusquā hominis autoritas tantum ualeat apud uos, ut ab instituto cursu ceſſetis. Semel credidistis ueritati, turpißimum est nūc ad umbras deflectere. Quod ego docui uos, autore deo docui. Cæterùm qui uobis diuersa persuadere conantur, qui fidei uestræ cursum interpellantes, ex transuerso auocant ad Iudaismum, non sequuntur autorem deum (qui uos ad gratiā uocauit per fidem, non ad Iudaismum per circuncisionem) sed sequuntur humanas cupiditates, suo quæstui, suæ gloriæ, suæq; tyrannidi seruientes. Etiam atq; etiam cauendum ab istorum oratione. Pauci sunt, sed hi pauci ni uitentur, periculum est, ne totam multitudinem inficiant, ac totius uestræ congregationis uitient synceritatem, quemadmodū uidetis à paululo fermenti, totam consperſionē acidam reddi cui fuerit admix

[Margin: Nos autem spiritu ex fi.]

[Margin: Currebatis bene.]

admixtum, paulatim acorem suum per omnem farinā antea synceram diffundens. Quantulacunq; portio Iudaismi, si cum Euangelio misceatur, totius fidei uestræ synceritatem uitiabit. Sed quandoquidem hactenus alieno impulsu cœpistis uacillare, certam spem de uobis concipio, quòd in pristina sententia perseuerabitis, partim quidem fretus animis uestris pridem mihi perspectis & exploratis, sed multò maximè auxilio Christi. Is dedit, ut alacriter inciperetis. Idem dabit, ut fortiter perseueretis. Cæterum quisquis est ille, qui uestræ fidei tranquillitatem puritatemq; noua doctrina perturbat, non effugiet iudicium dei, quamuis fefellerit homines. In præsentia certis de causis, nec prodo qui sit, nec in illum sæuio, deo tamē cui non est ignotus, quiq; nullius autoritate commouetur, pœnas dabit, quem læsit potius, quàm me. Neque uerò uos moueat, si quidam iactitant, me quoq; non abhorrere à legis obseruatione, qui sæpenumero Iudæus factus sim Iudæis, ac Timotheū circunciderim. Compulsus id feci, atq; identidem reclamans, illiq; tum tempori cessi, quo neq; periculi multum adhuc uidebatur imminere, si fecissem, & grauis tumultus, ni fecissem. Nunc diuersa temporis ratio, diuersum consilium postulat. Postremò aliud est pati circuncisionem, aliud prædicare circuncisionē. Passus sum, ut Timotheus circunciderettur: nunquam docui oportere circūcidi. Ita frequenter cum Iudæis agens à uetitis lege cibis abstinui, nunquam præscripsi cuiquam ciborum delectū. Imò cōtrà docui, nihil referre quibus cibis uescaris, modo sobriè cum actione gratiarum. Erat tempus cùm nonnihil dandū esset inuincibili persuasioni Iudæorū, nunc quando satis eluxit Euangeliū, & pertinacibus animis hoc agūt Iudæi, ut gentes etiā in suam pertrahant superstitionem, neque

Ego confido in uobis.

Qui autem conturbat.

neq; rectum est, neq; tutum uacillare, sed libera frõte prædicandum est, cessasse legem Mosaicam, amplectendam omnibus libertatem euangelicam. Nam si uerum est, quod isti dictitant, me circuncisionis autorem ac præconem esse, quid igitur est cur me Iudæi tam obstinatis odijs in hodiernum usq; diem persequuntur? Nam hinc omne gentis odium in me, quòd sic prædicem euangelium Christi, ut doceam cessare legem Moysi. Illi putant se pluris habendos apud omnes, si Iudaici ritus admiscerẽtur Christo. Nunc discruciantur inuidia, quòd omnibus per fidẽ ad eam gratiam admißis, ipsi circunferunt inutilem circuncisionem. Atq; hæc præcipua causa, cur iampridem obstinatis animis mihi perniciem struunt, quòd per Christi crucem omnibus pollicear perfectam salutem, absq; circuncisionis præsidio. Quòd si circuncisionem adhuc prædico, quemadmodum quidam calumniantur, cur non cessant me Iudæi persequi, cùm sublata sit causa, cuius gratia fueram illis inuisus? Mihi credite Galatæ, semper eadem fuit, & futura est mea prædicatio. Videte, ut uestra fides itidem sit eadem. Tantum enim abest, ut assentiar istis, qui circuncisionem docent, ut si non queant à sua lege distrahi, distrahantur penitus ab Euangelij consortio potius, quàm uos labefactent, & à recto statu sua persuasione dimoueant.

Ergo euacuatum est.

Si tam pertinaciter placet istis circuncisio, faxit deus ut non solum circũcidantur, uerumetiã prorsus abcidantur, ut affatim habeant, quod amãt. Præstat illos perire solos, quàm alios tam multos in ruinã secum trahere. Fruantur sua pudenda seruitute, si ita collubitum est ipsis. Vos fratres non in seruitutem, sed in libertatem estis uocati per Euangelium. Neq; quicquã aliud restat, nisi ut caueatis, ne libertatem acceptam per Christi spiritũ, per occasionẽ accom

Vtinam & abcidantur.

accommodetis ad carnis cupiditates. Nam ita sublata est seruitus legis, ut in huius uicem successerit charitas euangelica, quæ plus impetrat à uolentibus, quàm lex excul-pebat ab inuitis. Nec tamen dominatus aut seruitus est inter amantes, inter quos mutuum est obsequium. Lex non præcipit, ut pro capite amici tuum caput opponas, ut tuũ defraudans genium, fratris inopiæ subuenias, ut firmus infirmo, doctus indocto, melior deteriori obsecundes, & tamen hoc imperat charitas, quæ sic ubique dictat, quid sit agendum, ut ultro facias, quod dictauerit. Porrò quod lex tot præscriptis, tot minus non efficit, id compendio sola præstat charitas, totius legis uim ac summam in sese complectens. Siquidem quicquid uerbosissima lex innumeris præceptis conatur efficere, id totum unico breuiq; sermone cõpletur, nimirum hoc, quem legimus in Leuitico: Diliges proximum tuum sicut teipsum. Proinde si mutua charitate conglutinabimini inter uos, mutuis officijs omnes fulciemini, mutuis obsequijs adiuuabimini. Rursum si, quod inter carnales fieri solet, mutuis odijs inter uos dissidentes, non solùm nõ subleuatis alij alios, uerumetiam obtrectationibus mordetis inuicem, nec mordetis modo atq; arroditis, uerũetiam, quòd immanium est ferarum, deuoratis, quod quidem in uobis est, etiam atq; etiam metuẽdum est uobis, ne belluarum ritu uos inuicẽ laniantes, ad earundem exemplum mutuis uulneribus conficiamini. Huc prolabuntur, qui euangelicæ charitatis expertes hærent legi carnali, dum omnia suis commodis metiuntur, cùm contrà Christiana charitas alienis seruiat commodis. Horum autem quæ dicta sunt, huc tendit summa, ut posteaquã exẽpti estis à seruitute legis Mosaicæ, quæ carnalis est, iuxta spiritualem euangelicæ charitatis legem uitam agatis. Id

Omnis enim lex.

Leuit. 19.

Dico autem.

fiet, si nec cæremonijs Iudaicis metiemini iustitiam, & à carnis cupiditatibus temperaueritis. Non desieritis esse legi obnoxij, si perseueretis esse obnoxij cupiditatibus. Proinde date operam, ut iuxta spiritus ductum uitam agatis: id si feceritis, abstinebitis ab his factis, ad quæ sollicitant carnis cupiditates. Etenim quemadmodum in uno homine corpus est crassum ac graue, animus cœlestis & immortalis, utq; in eadem lege crassum quiddam est, quam dicimus literam, atque è diuerso cœleste quiddam, quod spiritum appellamus: ita in eodem hominis animo, uis quædam inest ad honesta uocans, rursus altera huic diuersa, cognataq; corpori ac literæ, quæ uos ad diuersam uitam incitet. Inter has res perpetuum bellum est, dum caro spiritui, spiritus carni aduersatur. Caro coërceri potest, prorsus opprimi non potest, quin nitatur aduersus spiritum. Quæ si uincat, fit aliquoties, ut cùm iuxta spiritum expetat ea, quæ sunt pietatis, tamen superatus à carne faciat ea, quæ nouit esse fugienda. Quòd si spiritus Christi uos impellit uolentes ad ea, quæ sunt honesta piaq;, nihil iuris in uos habet lex Mosaica. Ac res quidem inuisibilis est spiritus, res inuisibilis caro, de qua loquimur in præsentia. Neq; tamen difficile est colligere, carnis arbitrio seruiat aliquis, an spiritus ductum sequatur. Cuiusmodi sunt fontes, eiusmodi sunt ea, quæ proficiscuntur à fontibus. Vita, mores, sectaq; hominis testantur habitum animi. Ac ne de dubijs, aut occultis in præsentia loquamur, hæc sunt quæ palàm declarant hominem adhuc carni seruire, etiam si baptismum adeptus sit, ac legis seruitutem effugerit, adulterium, scortatio, immundicia, lasciuia, simulacrorum cultus, ueneficium, simultates, lis, æmulationes, iræ, cõtentiones, factiones, inuidiæ, ebrietates, comessationes,

Manifesta autem sunt.

ſationes. His quiſquis obnoxius eſt, quamlibet baptizatus, tamen nondum uerè liber eſt, ſed cupiditatum malarum ſeruus eſt. Nec eſt quod uobis ob baptiſmum, aut edita miracula blandiamini. Olim præſens uos monui, ac nũc rurſus per epiſtolam denuntio, quicunq; talia patrant, ſecludentur ab hæreditate regni cœleſtis. Contrà, qui uerè liberi ſunt, & ſpiritus arbitrio ducuntur, huiuſmodi fructibus dignoſcũtur. Siquidem adſunt comites, charitas, gaudium, pax, animi lenitas, benignitas, bonitas, fides, manſuetudo, temperantia. Hæc qui ſuapte ſponte præſtant, ijs nihil opus eſt admouere legis ſtimulos: nam hos ipſorum innocentia liberos reddit à lege. Porrò qui uerè Chriſti ſunt, ut ſpirituales decet, carnem ſuam crucifixerunt cum ſuis uitijs & concupiſcentijs. Siquidem per baptiſmum Chriſto commorimur, ſimulq; cum eo ſepelimur. Non conuenit medios inter carnem & ſpiritum fluctuare. Si corpori uitam impartijt ſpiritus, æquum eſt, ut corpus ſpiritus regatur arbitrio. Si uos uitam accepimus à ſpiritu Chriſti, non à lege, iuxta ſpiritus eiuſdem inſtinctum uiuamus. Si uerè hauſimus Chriſti ſpiritum, huius fructus edamus, ac procul abſimus à carnis operibus. Ne ſimus inanis gloriæ cupidi, huius gratia nos inuicem prouocantes ad certamen, nobis inuicem inuidentes. Siquidem hæc uitia frequenter obſtrepunt etiam ijs, qui pietatis ſtudium profitentur, cùm tamen ſint præcipua peſtis ueræ pietatis.

CAPVT VI.

Oſtendi fratres, quò ſit omnibus enitendum, quicunque ſemel Chriſto dedêre nomen. Et tamen quando baptiſmus non aufert nobis ut homines ſimus, ſi quis fuerit, per humanam infirmitatem, in culpam aliquam Fratres, etſi præoccupatus fuer. ho.

prolapsus, uestræ partes erunt, qui spiritu robusti, nõ cessistis cupiditati carnis, ut hominẽ huiusmodi blandè leniterq; restituatis, erigentes, ut resurgat, non sæuis dictis proculcantes, ut desperet. Hypocritarum est huiusmodi supercilium ac sæuitia. Christi spiritus, quoniã cupit omnes saluos fieri, mansuetudine pellicit ad resipiscendum. Ac sæpe flectit & humiles reddit lenis fraternaq; correptio, quos prorsus alienat iurgatrix austeritas. Lex Mosaica sic coërcet peccatum, ut tollat peccatorẽ. Christiana charitas medetur uitijs, nõ extinguit hominẽ. Quo melior es, hoc clementius accommoda te fraternæ infirmitati. At id si te parum hortatur exemplum Christi, qui suos lenißime pertulit, donec resipiscerent, saltem illud te adhortetur, quòd intelligis fieri posse, ut in te recidant uices. Accidit huic humanum quiddã, memineris & te hominem esse. Huius lapsus te doceat, non tibi fidere, nec efferre cristas. Sic age cum lapso, quomodo tecum agi cupias, si quid simile tibi uenisset usu. Et homini potest usu uenire quicquid humanum est. Qui uacillarũt impellentibus pseudapostolis, non sunt per sæuitiã alienandi, sed per charitatẽ reuocãdi ad pristinam firmitatem. Nam fieri potest, ut illi uicißim iam robusti, uestræ subueniant imbecillitati. Qui laborát sub onere, subleuãdus est, non deijciendus. Quare uicißim aliorũ si alij baiulabitis onera, tũ uerè præstabitis legem charitatis quæ peculiariter Christi lex est. Is cũ nec peccatis esset obnoxius, nec affinis esset peccãdi periculo, tamen nostras iniquitates ipse portauit, ac benignitate sua sanauit, non condẽnauit austeritate. Nemo sibi placeat tanquã iustus, & hac fiducia despiciat fratrẽ aliquo delicto præuentũ. Nã hoc ipsum argumentũ est falsæ iustitiæ, sibi iustũ uideri. Proinde si quis sibi uidetur esse aliquid, cum nihil

nihil sit, ipse sibi imponit. Nec enim ideo quisquam iustus est, quòd alteri lapso se præferat. Nec ideo contaminabitur alieno commisso, si se demittat, ut lapsum erigat. Nec ideo bonus est, quòd se cõferat deteriori. E' suis quisq; factis æstimandus est. Neminem tamen oportet suis factis fidere, sed explorandum num quod rectè facere uidetur, sit huiusmodi, ut probari deo poßit. Quòd si te non remordet animus tuus, ne glorieris ob alienam imbecillitatẽ, sed ob tuam firmitatẽ, & glorioris apud te, tibi gratulans de dono diuino, ne uerò iactes apud aliòs, aut eos despicias, qui tuum robur non assequuntur. Succurre, si potes, si non potes, suo illum iudici relinquito. Nec delictũ illius tuum diminuet præmiũ, nec tu pro alieno cõmisso plecteris, sed apud deum iudicem, sua cuiq; sarcina tollenda erit. Cæterum quandiu sumus in hoc seculo, mutuis officijs nos inuicem fulcire debemus. Atq; ut eorum qui præcellunt dotibus parte sunt, doctrina, consolatione, atq; exhortatione fratris imbecillitati succurrere, ita quibus subuenitur, meminerint se nõ ingratos præbere de se benemeritis. Ita fiet, ut sit inter uos omniũ bonorũ cõmunio, si qui doctrina ualent euangelica, erudiant, erigant, fulciantq; rudes, atq; hi uicißim de suis facultatibus impartiant doctoribus ac monitoribus suis, ut officiorum fiat commutatio. Videant autem qui docent, ut digna Christo sint, quæ tradunt, & Christi spiritum sapiant, alioqui præstat non assentiri doctori. Porrò qui perperam tradita doctrina euangelica, præmiũ accipit ab eo quem instituit, hominẽ quidẽ fallit: imò seipsum fallit, cæterũ deum non fallit. Quare moneo, ut syncerè doceatis, nam deus non irridetur. Sed cuiusmodi sementẽ fecerit homo, huiusmodi quoq; messem facturus est. Qui carnalem tradiderit doctrinã, pro carnali semẽte

Cõmunicet autem.

fructũ demetet periturum. Qui uerò spiritualem impartierit doctrinam, ex spirituali cœlestiq; doctrina mercedem adsimilem referet, uitam æternam. Itaq; perpetuum studium sit nobis, bene mereri de omnibus, nec unquam cessemus à benefaciendo, siue gratos nanciscamur, siue ingratos, siue respondeat præmium ab hominibus, siue non respondeat. Nam suo tempore fructus continget à deo nunquam interiturus, proq; temporarijs officijs merces reponetur æterna. Non semper erit sementis tempus, ueniet dies, cùm neq; nostris benefactis, nec alienis subleuabimur. Quãdiu uersamur in hoc mũdo, licet deum benefactis demereri, licet alijs opitulari: in die iudicij nec benefactis locus erit, nec benemerẽdi de quoquam facultas erit. Proinde dum tẽpus habemus, utamur tempore, benemereri studentes cùm de omnibus, tum uerò præcipuè de ijs, quibus cum nobis religionis ac fidei contuberniũ est. Iudæus non agnoscit nisi suos, Christianus ad exemplũ Christi, de nemine nõ cupit benemereri. Videtis Galatæ, quãtopere mihi res cordi sit, qui tam prolixam epistolam uobis mea pte manu scripserim. Agnoscitis notulas digitorũ meorũ. Non est quod suspicemini subdititiã epistolã, tota mea est, mei pectoris apud uos index. Facite ut hæc plus põderis apud uos habeat, quàm pseudapostolorum oratio. Etenim qui sunt huius animi, ut prius habeãt hominibus morẽ gerere, quàm deo, hi pertrahunt uos ad circuncisionẽ, ut simul & gentibus inuisi sitis, ob Christum, & Iudæos habeatis infensos, ob præputiũ. Iudæi sunt, & suæ gẽtis odia metuũt, si Christum absq; præputio profiteantur, ueluti legẽ abolentes. Hi magis uerẽtur homines, quàm deum, magisq; uenantur gloriã apud homines, quàm apud deum. Metuunt ne syncera professio crucis Christi, persecutionẽ aduersus ipsos

Bonum autem faciẽtes.

Videte qualibus literis scripsi uobis

Neq; enim qui circuncidi.

ipsos excitet eorum, quibus Christi nomen est inuisum, ne parū gloriosi doctores habeātur, si præter crucifixum nihil doceant. Neq; enim simplici legis studio faciunt ista, quemadmodū ego quondā errans amore patriæ legis sæuiebam in gregē Christi, quando ne ipsi quidem Iudæi legem seruant, tametsi circuncisi sunt à maioribus. Sed abutuntur nostra simplicitate, uobis imponētes onus circuncisionis, ut se de uobis iactitent apud suos, quòd ipsis autoribus ac magistris Iudaismū receperitis. Hac arte placare conantur inuidiā suorum, indignè ferentium, per Euangelium Christi, legem aboleri. Ego nec Iudæorū inuidia deterreor, nec gentium insectatione, quo minus syncerè prædicem Euangelium Christi. Absit autem ut alia quapiam de re glorier, quàm de cruce domini mei Iesu Christi. Scio crucem huius probrosam esse apud gētes, inuisam apud Iudæos, in hac una tamen mihi satis est omnem gloriam meam ponere, quem ne tantulum quidem iam tangit mundi gloria, utpote cui per baptismū in Christi corpus insito, mundus mortuus est, & ego uicissim mūdo: nec malis illius territor, nec cōmodis titillor, nec odiū metuo, nec plausum moror, nec ignominiam formido, nec gloriā affecto. Christus mihi pro omnibus, & aduersus omnia satis est. Ad huius professionē nihil refert circuncisus uenias ex Iudaismo, an incircuncisus ex gentibus. Quisquis enim in illius corpus per fidem cooptatur, ita repentè transit in alium hominem, ut noua fiat creatura, eoq; renasci dicitur. Facessant igitur humana discrimina. Quisquis Christum profitetur, tantùm hoc meminerit, quòd Christianus est. Hæc esto regula immobilis, hanc quicunque sequuti fuerint, his pacem precor, ac misericordiam precor: conuenit enim his idem precari quod Dauid precatur Israëlitis,

Mihi uerò absit gloriari.

Sed noua creatura.

Psal.124. Et super Israël dei.

cùm ait in Psalmis, Pax super Israël. Verùm duo sunt Israëlitarum genera. Sunt Israëlitæ secundum homines, sunt Israëlitæ iuxta deũ. Non protinus uerè est Israëlita, quisquis præputium habet amputatum, sed qui mentem habet circuncisam, quiq; per fidẽ deo fortis est. His igitur Israëlitis, quorum de numero & uos estis, opto pacem ac misericordiã. Valeant autem falso nomine Israëlitæ, qui pertinacibus odijs decertant aduersus Euangelium Christi. Me certè nunquam dimouebunt ab hac sententia. Quod prædicaui, semper sum prædicaturus. Quare super hac re nemo posthac mihi facessat negotium. Tantũ enim abest, ut ab euangelica ueritate probris ullis, aut afflictionibus queam diuelli, ut ignominiam ob Christum iniustam mihi, ut carceres, ut uirgas, ut uincula et lapidationes, cæteraq; mala, quæ pro Christi nomine perpessus sum, ceu notas, stigmataq; domini mei Iesu Christi, mecum ubiq; circunferam in corpore meo, ueluti trophæa quædam ostentans, ac gloriæ mihi ducẽs, quòd quà licet, imitari merear Christi crucem, quam prædico. Fauor ac beneuolentia domini nostri Iesu Christi semper adsit spiritui uestro fratres, ut illius præsidio persistatis in Euãgelij synceritate. Quod uotum, ut ratum sit, faxit ille, cuius afflatu hæc scribo.

Amen.

FINIS.

REVERENDISS. IN CHRISTO PATRI AC DOMINO, D. Laurentio Campegio, S. R. E. TT. S. Thomæ in Parione Cardinali, Des. Erasmus Roterodamus S. D.

QVOTIES inconstantiam rerum humanarum intueor Laurenti, Cardinalitij ordinis non infimum decus, uideor mihi prorsus Euripum quẽdam uidere, aut si quid Euripo instabilius. Adeò uicibus irrequietis, sursum deorsum uoluuntur ac reuoluuntur, nec possunt eodẽ in statu diu consistere. Cùm ad summa uentum est, recurritur ad relicta, donec rursus eò ueniatur, ut à fastigio iam intolerabili cursum deflectere cogamur. Porrò si quis mari conetur obsistere, aut huius cursum aliò deriuare, nunquã id fecerit sine graui discrimine rerũ, ingentiq; tumultu. Sic olim Romanorũ monarchiã excepit democratia, aut certè oligarchia, quæ & ipsa tandem eò licentiæ processit, ut tribunis plebis ac dictatoribus foret opus: mox etiã imperatoribus, quorum potestas in immensum euecta fecit, ut rursus pristini reip. status desiderarentur. Sed infinitũ fuerit, ad hunc modum conferre singula rerum genera, surgentium uicissim ac cadentium, florentiũ, iacentium, ac denuo reflorentium, nouaq; subinde specie repullulantium. Illud magis mirũ, sacris etiã studijs, quæ maximè decebat sibi cõstare, suas esse uices æstuarias. Olim credebatur philosophia Christiana, non disputabatur. Et pia simplicitas hominũ, sacrorũ uoluminũ oraculis erat contenta. Nec egebat uarijs præscriptis ultro prõpta charitas, omnia credens, nusquã hærens.

Mox Theologiæ patrociniũ capessebant humanis instructi disciplinis, sed ferme his, quas hodie Rhetoricas uulgus appellat. Paulatim magis ac magis adhiberi cœpit philosophia: primũ Platonica, mox Aristotelica. Cœptũ quæri de multis, quæ uel ad mores, uel ad cœlestiũ rerum speculationẽ pertinere uidebantur. Quæ res primũ uisa est propemodum necessaria. At sensim eò succreuit, ut pleriq; neglecta linguarum ac politioris literaturæ peritia, imò neglectis diuinis uoluminibus, in curiosis, superuacaneis, & immodicis quæstiunculis, uelut ad Sireneos scopulos consenesceret. Iam ars esse cœpit Theologia potius, quàm sapientia, theatrica uerius, quàm ad ueram pietatem accommoda. Hanc præter ambitionẽ, auaritiamq; uitiarunt & aliæ pestes, adulatio, contentio, superstitio. Quibus rebus ubi tandẽ eò uentũ est, ut Christus ille purus, propemodũ esset obrutus humanis argutationibus, ac limpidissimi quõdam euangelicæ doctrinæ fontes, Philistæorum scrobe oppleti, diuinæq; scripturæ certissima regula, nunc huc, nũc illuc detorta, nostris seruiret affectibus magis quàm gloriæ Christi: quidam pia certè mente conati sunt orbem ad pristinam studiorum simplicitatẽ reuocare, atq; à lacunis iam ferè turbidis, ad uiuas illas ac purissimas scatebras reducere. Eam ad rem conficiendam, linguarũ ac bonarum, ut uocant, literarum cognitio uisa est in primis cõducere, quarum neglectu uidemur huc prolapsi. Atq; hic protinus ingens tumultus in ipso rerum confinio, dum altera pars nimiũ mordicus tenet ea quibus assueuit: altera uiolentius irrumpit, hosti, quàm hospiti similior. Ita utriusq; malo peccatur utrinq;. Sic olim euangelicæ doctrinæ mustum auersabantur Iudæi, ueteri uino Mosaicæ legis assueti, & contumeliã interpretabantur, quo prior illa lex

& persi

& perficiebatur,& ornabatur:ac nouitatē habebant inuisam,cùm potius ad priscam uetustatē reuocarātur. Porrò sic fit,ut beneficiū uertatur in dispendium, cùm & medicus inclementer,atq; incōmodè admouet remedium, & ægrotus saluti consulentem pro hoste ducit. Conueniebat magis,ut qui profitentur has literas,quæ uulgò laborant inuidia nouitatis, cū sint antiquißimæ, ciuiliter irreperēt potius quàm hostiliter irrumperent: neq; statim ueluti sexagenarios de ponte depellerent, sed paulatim coalescerent noui hospites cum ueteribus colonis. Neq; enim in hoc adhibentur literæ politiores, ut aboleantur disciplinæ,quæ cum maximo generis humani bono traduntur in publicis scolis,sed ut purgatiores sint, magisq; sobriæ quàm hactenus fuerint apud quosdā. Sit sanè regina Theologia. Sed nulla regina tam potens quæ pedissequarū recuset officiū. Ab alijs admoneri se patitur, ab alijs comi, & ad suam gloriā pertinere credit, si famulas habeat quàm honestißimas. Quòd si qui bonarū literarū præsidio ueterem eruditionē studēt ornare,comiter & placide suū adhiberent officiū,& hi,qui in pristinis studijs consenuerunt, nec sibi,nec iunioribus inuiderēt, sed nouos aduenas in ciuitatis suæ consortiū humaniter reciperēt,futurū esset, ut utraq; res alteri sit tum ornamēto,tum usui futura, nimirum duplicato lucro,mutua cōmutatione bonorum. Nunc dum nos inuicē luto conspergimus,imò dum inuicē nos lapidamus,perit utrisq; suus fructus,& utraq; pars magno cum malo discedit. In libellis, quibus alteros alteri lacerant,plus est conuitiorū,quàm argumentorū. In scholasticis diatribis plus est dentis,quàm eruditionis, plus conuitij,quàm iudicij:plus studiorum,quàm libertatis. In sacris concionibus euāgelica doctrina,quam oportebat esse purißimam

rißimam

rißimam humanis affectibus uitiatur. Peccant, qui odiosè uociferantur in hactenus recepta studia, licet infantia. Sed grauius peccant, qui conscenso suggesto, unde solet audiri tuba euangelica, Christi gloriam personans, seditiosè clamitant: Arcete liberos uestros à Græcis literis, hinc nascuntur hæreses. Ne tangite libros illius & illius (neque enim à nominibus temperant) qui corrigit precationem dominicam, qui castigat canticum Magnificat, qui emendat Euangelium sancti Ioannis. Adeste præfecti, succurrite ciues, tantam pestē arcete rebus humanis. Quæ cùm dicūtur apud imperitā multitudinē, quid fingi poßit seditiosius? Si apud eruditos & cordatos uiros dicantur, quid insanius? Et tamē qui hæc publicè faciunt, haberi uolūt Christianæ religionis columna. Nec interea perpendūt, quòd Christi doctrinā profitentes, dum incessunt famam benemerentium, aut certè studentiū benemereri, ex diametro dißidēt ab eo quod profitentur. Præterea non cogitāt interim operæ suæ fructum magna ex parte perire, cū ipsis, tum populo, dum hisce rebus sibi fidem abrogāt apud auditores. Quis enim credat odium & simultatem præ se ferenti? E diuerso lucubrationes eorum, qui suis uigilijs & studijs & ueræ pietati pro sua uirili consulere student, minore cum fructu leguntur. Nisi parui referre putamus, integro animo librum sumas in manū, an inimica persuasione, aut certè imaginatione occupato. Postremò pro semine euangelico, peßima zizania seritur, dißidiorum atque odij, quæ ubi semel occupauit hominum animos, haud facile reuellitur. Nec facile quis credat, è quantulis scintillis paulatim gliscentibus quam ingens incendium sæpe nasci soleat. Nihil est autē in rebus humanis tā florēs, quod non uertat in perniciem discordia. At eam nusquam magis

uita

uitatam oportuit, quàm in studijs, præsertim sacris, quorũ autoritate præcipue tumultus humanarum cupiditatũ sedari par erat. Quid enim aliud, quàm pacem docet, qui Christum docet? Quòd si contigerit salem esse insulsum, quid superuerit, quo condiantur insulsa? Si lucem euangelicæ philosophiæ cupiditates obscurãt humanæ, quid erit, quòd discutiat animi nostri caliginem? Quis autem nescit bonam religionis nostræ partem pendere à studiorum ratione? At nunc hanc quoq; uitæ nostræ paradisum sic suo ueneno uitiauit ueterator ille serpens, ut mihi non paulò præstabilius uideatur, quemuis hortulum colere quàm literas, uidelicet cepis & caulibus plus allaturis fructus cultori suo, quàm ad lucernam uigilatis noctibus. Sed iandudum obmurmurat mihi tuus animus, Quorsum tandẽ hæc tam multa. Videlicet, ut tuo tuiq; similiũ admonitu, Leo noster P. M. circulũ immortalis suæ gloriæ, quam feliciter orsus est, absoluat. Iampridem rem diuinam præstitit orbi Christiano, qui reges ac populos impijs bellis inter se tumultuantes in concordiam redegit, fortasse non minus insigne beneficium præstiturus, si studijs quoq; suam restituat tranquillitatem. Res enim tam amaris odijs, tam uirulentis linguis, tam cruentis conflictationibus agitur, ut mihi nondũ liqueat, maiore'ne malo constiterit humano generi ille tumultus armorũ, an hæc dissidia studiorũ. Quod serenissimus Angliæ rex Henricus, eius nominis octauus, unà cum Achate suo R. D. Thoma Cardinale Eboracensi, nec dubito quin te quoq; consulto, præstitit suæ Britanniæ, id Leo præstare debet orbi terrarum: cui præsidet, Christi uicibus fungens, cui nulla res magis cordi fuit, quàm concordia. Non opinor cuiquam ueterum regũ aut imperatorum titulum speciosiorẽ erectũ fuisse, quàm hic

est nostro Leoni positus,ut ferunt, Leoni x. ob pacē orbi Christiano restitutam. Quid quòd hæc res non solū generali quadam ratione ad illum pertinet,ad quē pertinet, quicquid ad religionis ac pietatis negotium pertinet, sed peculiariter etiā illius refert,ne quiduis quibuslibet liceat in linguas ac bonas literas,quibus ipse suo grauißimo iudicio tantum tribuit,ut tantis impendijs suis cōducat undiq;, qui Romæ profiteantur,sic existimans,urbi tot ornamentis inclytæ,non mediocre decus hinc etiam accessurum. Nimirum perspicit pectus illius oculatißimum, linguarum cognitionem non solùm ad disciplinarum professionem esse necessariam, uerumetiam ad Christianæ ditionis pomeria,uel propaganda,uel stabilienda. Quod enim unquā regnum aut coaluit,aut diuturnum fuit absq; linguarum communium glutino? Iam ipse iudica, quantopere illius interfit,si nouum testamentū, quod illius hortatu suscepi, quod eiusdem hortatu denuo recognoui, quod Christo & ipsi dicaui, licebit cuiuis rabulæ indocto apud indoctos traducere. Me sanè mei nominis iactura leuiter cōmouet, modo Christo suus cōstet fructus,Leoni sua gloria. Quòd si ratio sarciendæ cōcordiæ quæritur,ita rem confici facillime posse arbitror,si per illius oraculū edicatur, ut suam quisq; professionē ornet efferatq;,citra contumeliam alienæ,ut utrinq; coërceatur linguæ calamiq; rabies, potißimū ab his quos magis decet hæc moderatio. Quòd si quid dissentietur,ut est frequenter, quemadmodum in palatis, ita & in ingenijs quoq; dissensio, omnis cōtentio intra ciuilē conflictum cōsistat,in rabiē ne exeat. Porrò si quid ad fidei synceritatē magnopere pertinebat (neq; enim huc obtorto collo pertrahēda sunt omnia) primū res agatur per eos,qui uere norūt fidei mysteria: deinde qui non sint tales,

les,ut sub prætextu fidei suum agāt negotium, postremò ut res moderatis iudicijs, non seditiosis clamoribus agatur. Neque enim omnibus fortasse libet quorumlibet arbitrio Christianos esse. Hæc non dubitabam, quin tibi facilè persuasurus essem, cuius eruditus candor, & eruditio candida, non sum nescius, quàm abhorreat ab omni uirulētia. Nec difficile T. R. D. *persuadebit* S. D. N. *Leoni, siue quòd is te ob eximias dotes tuas optimo iure facit plurimi, siue quòd ipse suopte ingenio ad pacem & concordiam mirè propēsus est. Huius opellæ quam petimus, si parum iustum uidetur præmium, quòd omnibus seculis tota literatorum cohors Laurentij Campegij nomen laudibus uehet, en addo & ipse meo nomine qualecunq; auctarium, Paraphrasin in quinque Paulinas epistolas, quas ex omnibus illius germanus reliquas hoc impetu proximo absolui. Neq; enim ordine labor hic mihi peractus est, nec eodem tempore, nec eodem impetu. Ita factum, ut alias partes alijs dedi carim. Mihi bona spes est, hoc certè uicturum opus, utpote quod probatur & ab ijs, qui uelut ex professo nostra omnia solent arrodere. Simul autem uisum est, fidem meā* R. T. D. *obstrictam, aliqua saltem ex parte liberare. Neque enim excidit, & quantum debeam inauditæ tuæ humanitati, & quid illi per literas sim pollicitus. Hunc igitur arrabonem boni consules, donec corrasero, unde summam quoq; resoluam. Brugis à cœna hac oratione (memini) dimisit me* R. T. D. *quæcunque aula habitura esset* L. *Campegium, considerem illic esse amicum ex animo beneuolentem Erasmo. At ego uicißim, quæcunq; tellus habitura est Erasmum, illic* R. T. D. *credat esse mancipium sibi deditißimum. Bene ualeat* R. T. D. *Louanij, Nonis Febr. Anno* M. D. XIX.

Tū dormiebat Bedda.

In epist

IN EPISTOLAM PAVLI apostoli ad Ephesios argumentum per Des. Erasmum Roterod.

Ephesus metropolis quondam erat Asiæ minoris, ciuitas superstitiosè dedita cultui dæmonum, & præcipuè
Νεωκόρος. Dianæ, unde & in Actis Dianæ neocoros dicitur, non illius uenatricis, cui poëtæ sagittas & arma tribuunt, sed
Πολύμαστος. multimammiæ, quam Græci polymaston appellant, quam uolebant omnium animantium esse nutricem, ut indicauit Hieronymus. Nam de templo Ephesiæ Dianæ, toto orbe celebratißimo, paßim etiam ethnici meminere scriptores. Hos curiosarum artiũ tenebat studium. Vnde legimus, ad prædicationem apostolorum magicos libros ab eis cõportatos igni traditos fuisse, & supputato pretio, compertum fuisse quinquagies mille nummûm argenti, sicuti refertur in Actis capite XIX. Vt igitur à tantis erroribus illos abduceret, trienniũ apud illos egit: nihil interim non faciẽs, quod ad illorum salutem conducebat, magno studio reclamantibus & obstrepentibus multis, sicut ipse testatur alicubi, ubi & bestijs obiectus est: quemadmodũ ipse memorat in secunda ad Corinthios epistola. At discedens, Timotheum apud eos remanere iußit. Abundabat autem ea ciuitas, ut curiosis & magiæ deditis, ita doctißimis uiris. Vnde Paulus, ut ad omnium mores & ingenia sese attẽperat, de dæmonibus ac spiritibus crebrò meminit, bonorum ac malorum differentiã indicans. Ad hæc retrusa quædam aperit. Nec enim est ulla epistola, quæ tam abditos habeat sensus, ut ob hanc potißimũ Petrus scripsisse uideatur: Sicut & charißimus frater noster Paulus secundum datam sibi sapientiã scripsit uobis, sicut in omnibus epistolis lo-

quens in eis de his, in quibus sunt quædam difficilia intellectu, quæ indocti & instabiles deprauant, sicut & cæteras scripturas, ad suam ipsorum perditionem. Hos igitur quoniam in fide perstiterant, hortatur ut pergant, & ad perfectionem proficiant, commonefaciens cuiusmodi fuerint, cùm uitijs addicti seruirent impijs spiritibus, & quales nunc facti sint, insiti Christo, docens interim Euangelij gratiam consilio diuino, licet Iudæis promissam, in gentes quoq; rectè propagatum, & huius muneri se ministrũ à deo constitutum. Quoniam autem scripsit è carcere, hortatur, ne deijciantur animo, ob ipsius afflictiones, uerùm eas potius sibi gloriæ ducãt. Hæc agit capite primo, & secundo. In cæteris tribus uitæ formam illis præscribit, demonstrans quid sequendum, quid fugiendum, quæ officia maritorum in uxores, uxorum in maritos, quæ parentum in liberos, liberorum in parentes: quæ dominorum in seruos, seruorum in dominos. Scripta est epistola ab urbe Roma per Tychicum diaconum, cuius meminit in calce, fidelem ministrum eum uocans. Ambrosius addit scriptam è carcere, cùm Hierosolymis Romam deductus sub fideiussore degeret extra castra in suo conducto.

ARGVMENTI FINIS.

PARAPHRASIS
IN EPISTOLAM PAVLI
Apoſtoli ad Ephesios, per Desiderium Eraſmum Roterodamum.

PAVLVS legatus non Moſi, aut ullius hominis, ſed Ieſu Chriſti, cuius ago negotium, legatus autem non meapte occupatione, aut hominum delegatione, ſed autoritate iuſſuq; dei patris, qui me per filium ſuum iuſsit euangelicæ doctrinæ inter gentes eſſe præconem, hanc epiſtolam ſcribo omnibus qui uiuunt Epheſi: & ita uiuunt, ut & ab huius mundi uitijs ac ſordibus ſeſe tueri ſtudeant immunes, & ſyncero pectore credant Euãgelio Ieſu Chriſti, non aliunde ſperantes innocentiæ ſanctimoniæq; præmiũ, quàm unde ſumpſerũt exemplũ: nec

Gratia uobis & pax. ab alio præſtolantes felicitatis ſuæ ſummam, quàm unde profectum eſt exordiũ. Interim opto uobis, non quæ ſolẽt ij, qui felicitatem ſuã huius mũdi præſidijs metiuntur, ſed opto, ut deus autor bonorũ omniũ, quem iam patrem etiã noſtrum appellare poſſumus, non ſolùm ob id quòd ab eo cõditi ſumus, uerũ multò magis, quòd inſiti corpori Chriſti, cooptati ſumus in ius filiorũ: in dies augeat in uobis ſuã beneficentiã, qua gratis uos à priſtinæ uitæ commiſsis aſ-

Pax. ſertos, ex impijs fecit innocentiæ iuſtitiæq; cultores, ueſtramq; concordiam tueatur, ut inter uos ſitis unanimes:

Et domini Ieſu. & ſemel deo reconciliati, caueatis ne iterandis peccatis, rũpatur initum cum illo fœdus, idq; per Ieſum Chriſtum illius filiũ, per quẽ & quicum nobis largitur omnia: quem meritò dominum noſtrum poſthac appellabimus, poſtea quàm pretio ſacroſancti ſanguinis illius, aſſertos à diaboli tyrannide

tyrannide, sibi nos uindicauit, & ab illius seruitute emancipatos in suum ius asciuit. Felix seruitus qua conglutinamur Christo. Neq; casu cõtigit hoc nobis, neq; merito nostro. Sed omni genere laudis ferẽdus nobis est ac us, & idẽ pater domini nostri Iesu Christi, qui gratuito fauore, omnem benignitatem in nos effudit: non solùm impartiens nobis hæc, quæ ad huius uitæ usum, quæq; ad corporis præsidia pertinent, uerumetiã eas dotes, quæ ad animi salutem & ad uitam faciũt immortalem, quæ uita nos manet in cœlis, idq; per Christum, per quem pater nobis aperuit aditum ad superos. Ne uerò quærat aliquis, Vnde hic tantus fauor, unde tam inaudita beneficẽtia? Sic illius bonitati æterno consilio decretum erat, etiã antequam orbis conditi fundamẽta iacerẽtur. Iam tum delegerat nos, ut per filium suũ, per quem & cõdidit, & gubernat, & restituit uniuersa, abolitis pristinæ uitæ uitijs, efficeremur sancti & inculpati, nõ solùm apud homines, sed etiã apud ipsum deũ, qui ex occultis animi affectibus æstimat hominẽ: idq; nõ metu Mosaicæ legis, cuius seueritas ad hoc reperta est inefficax, sed euangelica fide & charitate, quæ plus impetrat à uolentibus, quàm lex extundebat à coactis. Non est autem perfectum officium, quod à seruis extorquet metus mali, aut ira domini, sed quod à filijs impetrat ultronea charitas pietasq;. Id nostris uiribus præstari non poterat, nisi ille æterno suo decreto sibi nos adoptasset in uicem et ius filiorum, idq; per Iesum Christum, cui sic nos conglutinauit per fidem & charitatem, ut illius membra facti, simus unum cum illo, per cuius consortium consequimur, quod nostris meritis non debebatur. Non est quod hinc nobis quicquã laudis tribuamus. Sic illi placuit, qui natura bonus est, quo gratuitam suam in nos beneficentiã redderet

Benedictus deus & pater.

Sicut elegit nos.

In charitate

Prædestinãs nos in adoption.

deret orbi magis illustrem ac dilucidam. Nos quod ad nostras uires attinebat, nihil aliud esse poteramus, quàm inimici dei, serui reprobi: sed ille per eum, quem ineffabiliter diligit, nos sibi reconciliauit, & ex odio dignus seruis filios fecit gratos & charos. Quandiu sceleribus obnoxij membra eramus diaboli, non poteramus nec amare deum, nec ab illo diligi. Cæterùm ubi charissimus illius filius, sacrosancti sanguinis sui pretio nos redemit à seruitute uitiorum, sibiq; ceu membra conglutinauit, non potest non amare pater, quos filij consortes esse uoluit. Inæstimabile beneficiũ, sed sic uoluit opulenta largitas optimi dei, quæ cùm nusquam non promit sese, tum uerò in nos peculiariter etiam exuberauit, dum æternæ uoluntatis suæ arcanũ, tot iam seculis orbi celatum, nunc nobis tanquam propicius pater filijs suis aperit, quod nosse summa sapientia, summaq; prudẽtia est, longè præstantior ea, qua hactenus cæteris mortalibus antecelluistis, humanarum disciplinarum eximiè periti. Arcana naturæ peruestigat humanum ingenium, nec tamen protinus beatos reddunt peruestigata. Hoc arcanum nulla mentis humanæ ratio poterat assequi, ni deus ipse nobis aperuisset, & cognitum ad ueram felicitatem adducit. Quòd si quis roget, cur hoc tandiu celatum, nunc demum aperiat: nihil habeo quod respondeã, nisi quòd sic uisum fuerit illius optimæ menti, quæ nihil potest uelle, nisi quod optimum est, cùm sit ipsa bonitas. Quod nobis nunc nouum est, apud illum nouum non est. Quod nunc misso filio patefecit orbi, hoc ab æterno decretum erat patri & filio: uerũ id certo & inenarrabili consilio secretum & abditum esse uoluit, donec impleretur tempus ab ipso præfinitum, huic arcano mortalibus aperiendo: quo iam abolitis superiorum temporũ dispendijs, per

Per sanguinem eius. *Secundũ diuitias gratiæ.* *In omni sapientia.* *Secundũ beneplacitum eius.*

per quæ felicitas frustra quærebatur, alijs per obseruationem legis Mosaicæ, alijs per studium philosophiæ, alijs per superstitiosam religionem cultumq; dæmonum, summa cūctorum, quæ ad ueram innocentiam ueramq; beatitudinem pertinent, conferretur in unum Christum, extra quem nihil iam esset cuiquam expetendum, cùm ab hoc unico fonte peti posset, quicquid bonorum uel cœlum habet, uel terra. Hunc enim pater deus caput omnium esse uoluit, ab hoc uno uoluit omnes pendere, ab hoc sperari, quicquid uerè sit expetendum, huic acceptum ferri, quicquid nobis sua benignitate largitur. Per quem & nobis contigit tanta felicitas, ut in sortem & hæreditatem immortalitatis adoptaremur, nō ex nostris meritis, sed quoniam ad id olim destinati fuerimus decreto illius, cuius arbitratu, cuiusq; ui geruntur, ac temperantur uniuersa, cōsilio nobis inscrutabili iuxta uoluntatem illius, qui cùm sit optimus ac sapientißimus, non potest uelle, nisi quæ sint & optima & sapientißima. Sic autē illi uisum est, ut nullis nostris meritis, sed gratuita illius benignitate uocaremur ad hanc hæreditatem, Christiq; consortium, nos qui moniti prophetarū uaticinijs quodammodo spem nostram fixeramus in Christo nobis promisso etiam antequam illucesceret Euangelij ueritas, quo beneficium hoc non ascriberetur obseruatæ legi Mosaicæ, sed tota laus redūdaret in gloriam bonitatis diuinæ: cui sic uisum est, ut per filium suū nobis gratis largiretur. Neq; uerò soli nos Iudæi uocati sumus ad promissum Christi consortium, qui diffisi Mosaicæ legis umbris, ueritatem euangelicam sumus amplexi, unde ueram speramus salutem, etiā citra legis præsidia: quin & uos licet incircuncisi, tamen postea quàm eidem credidistis Euāgelio, ad idē consortiū estis adoptati.

Recapitulare omnia.

Vt simus in laudem.

In quo & uos.

Salutis nostræ.

Neq; enim circuncisioni debemus, quòd ad immortalitatis spem recipimur, sed credulitati, quæ si uobis est cum Iudæis communis, quid est cur à beneficentia dei sitis alieni? Amputata præputij pellicula, signum est, quo Iudæum ab ethnico dignoscas. At Euangelij signũ latius patet, neque corpori imprimitur, sed animo. Hoc ex æquo obsignantur omnes, cuiuscuius nationis fuerint, qui doctrinam euangelicam amplectentes credunt illius promißis. Rogabit quispiam, quod nã hoc signaculũ, quod Christianos discernat ab impijs? Nimirũ spiritus sanctus, & affectus non seruilis, sed qualis esse solet in pijs filijs, qui hoc agit in nobis, ut toto pectore fidamus Euangelij promißis, etiamsi hic nondum appareant. Siquidem hæreditas, in quam sumus insiti, nòn tota præstabitur, nisi cùm erit corporum resurrectio: sed interim tamẽ spiritum suum nobis impartit, ceu pignus & arrabonẽ promissæ hæreditatis. Hoc signo certi sumus, nos à deo pro filijs haberi: neq; dubium est quin is sibi uendicaturus sit suos, quos filij sui morte redemerit. Cupit enim diuina benignitas quàm plurimos lucrifacere: cupit suam magnificentiam quàm maximè notam & illustrem esse mortaliũ generi: quæ quò latius patuerit, hòc à pluribus prædicabitur. Olim Iudæi peculiariter erant curæ deo, quòd hos ex Aegyptiorũ seruitute liberasset. Sed parũ erat in una gente celebrari dei bonitatem: uult ab omnibus prædicari, cùm omnes à peccatorũ seruitute gratis redemerit. Idq; existimat ad suam gloriam pertinere, si non Iudæi tantùm, sed omnes totius orbis nationes per fidem euangelicã participes fiant salutis. Has ob res nihil equidem moror in uobis circuncisionem, cùm uideam manifesta indicia salutis euangelicæ: primũ, quia fiduciam uestram collocastis in domino Iesu: deinde charitatem uerè

Qui est pignus.

Propterea & ego audiens.

Christ

Christianam declaratis erga sanctos omnes, Christi mem bra. Proinde non desino gratias agere pro uobis. Facit enim hoc euãgelica pietas, ut alienis bonis, non secus atq; nostris gratulemur, semperq; uestri mentionem facio in precibus meis, quibus quotidie deum interpello, pro prouehendo Euangelij negotio, ut is qui ex æquo deus est omniũ gentiũ, atq; etiã Iesu Christi, iuxta naturã humanã, unde & Christus habet, ut sit deus, cui tanquã autori fontiq; bonorum omniũ totius gloriæ summa debetur, magis ac magis impartiat uobis arrabonẽ, de quo dixi, spiritum suũ, qui mentibus uestris inspiret cœlestem hanc sapientiam, & huius arcani cognitionem: ut agnoscatis eum qui largitor est unicus salutis, eumq; interim quodãmodo cernatis oculis, nõ quidem corporeis, sed cordis ac mẽtis, fidei luce perspicacibus, quibus ea quoq; cernũtur, quæ futura sunt, quæq; crassis oculis cerni non possunt: quo scire possitis id, quod nulla humana docet philosophia, quàm felix sit hæreditas, ad cuius spem ille uos asciuit, quantaq; dignitas huius opulentissimæ hæreditatis, quam accepturi sunt sancti, quantaq; sit amplitudo, quanq; eximia magnitudo potentiæ illius: quam & nunc declarat in nobis, quæ ui quadã occulta & ineffabili, sic à uetere instituto transformauit nos, ut cæteris omnibus spretis, illi soli fidamus, conceptisq; his quæ uidemus, ea speremus ab illo, quæ non uidemus: & antè palàm declarauit in capite nostro Iesu Christo, quem potentia sua è mortuis reuocauit ad uitam immortalem, tantumq; habuit honoris, ut eum collocaret sibi ad dextram in regno cœlesti, prælatum omni reliquo principatui, potestati, uirtuti ac dominationi: aut si quod aliud est dignitatis potentiæue nomen quod dici posit, his etiam quæ dixi magnificentius: siue in hoc seculo,

Det uobis spiritum sapientiæ.

Operatus est in Christo Iesu suf.

siue in futuro, ut præsideat non solùm rebus omnibus corporeis, ac terrenis, uerumetiam spiritualibus, ac cœlestibus. Adeò citra omnem exceptionem, omnia subiecit pedibus illius. Atq; quò certiorē nobis faceret spem, nos quoq; uenturos ad huius gloriæ consortium, eundem sic uniuersis rebus prælatum, uoluit esse caput toti gregi credentiū, qui sic Christo cohæret, ut capiti totum corpus connectitur, nec alterū ab altero potest diuelli. Porrò capitis gloria membris item cæteris communis est: quibus sic præsidet caput, ut sua bona transfundat in singula. Nec corpus absolutū est, nisi caput accedat: & capiti uidetur aliquid desiderandum, nisi corpus omnibus membris consummatum accesserit, in quæ singula sic suas dotes transfundit Christus, ut idem impleat omnia. Iamq; totus & integer uiuat, ac regnet adglutinatis sibi membris omnibus.

CAPVT II.

Et uos cùm essetis mortui delictis.

ATq; illud mihi uidete, quomodo pater quod in Christo completum est, ac pòst in uobis complendum, iam nunc in uobis quodammodo præstare cœperit. Christus mortuus est & reuixit, nunquam posthac moriturus. Non erat ille quidem obnoxius peccato, sed tamen ob corpus assumptum mortalitati erat obnoxius. Porrò ut peccatum mors quædam est animi æternæ mortis præludium, sic innocentia uita quædam est animi, æternæ uitæ primordiū. Vitæ autem huius princeps est deus, spiritum suum nobis impartiens. Mortis autor est diabolus, habens & ipse suū spiritum, quo afflati rapiuntur ad huius mundi commoda, nimirum diffisi promissis æternæ uitæ. Christus mortuus est ob nostra commissa, & reuixit, ut nobis fidem faceret immortalitatis futuræ. Ad huius interim imaginem uos quoq; per baptismū insiti Christo, mortui estis peccatis,

ac

ac uitijs uestris: in quibus dum malè uiueretis, uerè fuistis mortui, nihil amantes, nisi mortiferas bonorum umbras, quibus hic mundus ad tempus imponit his, qui carent spiritu dei, sed aguntur spiritu satanæ, cui nūc interim tyrannis est permissa in hūc aërem inferiorem. Huius, inquā, spiritus, & ipse uim quandam suam exerit, in his qui diffisi promißis euangelicis, summā felicitatis collocant in rebus uisibilibus, ac fluxis: nec audiunt deū patrē ad ueram felicitatem inuitantē, malentes impio crudeliq; seruire domino, cui quondam seruistis: at non uos tantū, uerū nos etiam omnes. Quanquam enim lex nos arceret à cultu simulacrorum, tamen omnis uita erat contaminata cupiditatibus noxijs rerū corporalium, quarum arbitrio uiuebamus, facientes non ea quæ dictabat spiritus ille cœlestis, sed quæ nostra mēs turpibus affectibus dedita nobis dictabat. Quibus rebus fiebat, ut quemadmodum qui Christo per fidem adglutinantur, pertinent ad hæreditatem filijs obedientibus promissam: ita nos uelut immorigeri filij, ad diuersam hæreditatem pertineremus: nimirum eius consortes, cui nos iunxeramus. Ea est mors æterna, quæ debetur impijs. Huic igitur eramus & nos addicti, quemadmodū cæteri, quod quidē ad nos attinebat. Nostra sponte nosmet illi addixeramus, nec erat uiriū nostrarū explicari ab ea seruitute longè miserrima. Mortem nostram audistis, exitium audistis, sed unde uita, unde salus? Haudquaquam ex nostris meritis, nec ex legis Mosaicæ beneficio. Vnde igitur? Nimirū ex gratuita largitate dei patris, cuius tam opulenta est benignitas, tātaq; pietas erga genus humanū, ut non solùm non animaduerterit in nos, sicut eramus cōmeriti, uerūetiam cū essemus mortui propter peccata nostra, unà cū Christo reuocarit nos ad uitam (non erat, inquam, hoc

In filijs diffidentiæ.

Et eramus natura filij iræ.

Deus autem qui diues est.

meriti nostri, gratuitum est quod donat) neq; tantum reuocauit ad uitam cum filio, uerumetiam euexit nos ab his humilibus rebus ad cœlestia, atque ibi nos collocauit per Christum Iesum, per quem habemus cõmuniter, quicquid habet ille, caput nostrum: ac nunc spe possidemus, quicquid mox sumus re ipsa possessuri. Idq́; ita uisum est illi, quò tempore resurrectionis, cũ apparebũt illius promissa, declaret cumulatissimã beneficentiam suã, quã pro sua gratuita benignitate uoluit effundere in nos, nõ ob benefacta nostra, sed ob merita Christi Iesu. Sæpius enim iterandum est, quod oportet altissime infixum esse uestris pectoribus,

Gratia enim estis saluati. *Gratuitum est, inquam, quòd ab exitio, quo tenebamini, salutẽ estis cõsequuti, ne uos occupet quorundam Iudeorum error, qui seruandis Mosaicæ legis præscriptis, sibi promittũt salutem. Vos fidei debetis uestram salutem, qua credidistis Euãgelio, atq; eã ipsam nõ est quòd uobis arrogetis. Prior ille dilexit uos, & attractus dedit, ut ipsum redamaretis. Idem gratis fidei donum infundit, per quam depulsa caligine, cerneretis ueritatis euangelicæ lucem. Illius igitur munificentiæ totum est ascribendum: nec est quod quisquam hinc, tanquã de suo glorietur. Quòd conditi sumus, deo debemus. Rursum quòd per fidẽ ac baptismum renati sumus, ac ueluti rursus alia ratione cõditi, semoti à consortio parentis Adæ peccatoris, & insiti Christo, innocentiæ principi, ut posthac huius ope atq; exemplo uacemus officijs ueræ pietatis, positoq́; uetere homine, nouum hominẽ nouis actionibus præstemus, adeoq́; nostri*

Quæ præparauit deus. *dissimiles simus, ut meritò neget quis eosdẽ esse. Nã ideo nobis deus per euangelicam doctrinam ostendit præmium immortalitatis, ut ad eam innocentia uitæ, rectéq; factis enitamur. Nec enim ociosa res est fides euangelica, sed comitem*

mitem habet indiuiduam charitatem, quæ plus officiorum impetrat ab ultroneis, quàm ulla præscripta legis extundere queant à coactis. Non uobis imponitur iugum legis Mosaicæ, sufficit una lex Christianæ charitatis ad omnem officiorum functionem. Nec Iudæi suæ legi debent hanc salutem, sed uos tamen hoc magis debetis diuinæ beneficentiæ, quò longius abfuistis à cultu dei, ueraq; religione. Proinde quò magis intelligatis, quantū debeatis largitati diuinæ, quòd nunc tales sitis, meminisse debetis quales aliquando fueritis. Eratis enim aliquando gentes, certè iuxta corporalem generis distinctionē, quas Iudeorū natio, carnali & quæ manu fit, circuncisione glorians, ignominioso uocabulo præputiatos appellat, pro profanis & abominandis ducēs, & existimans hanc felicitatē, etiā olim prophetarū oraculis promissam, ad se peculiariter pertinere, nec intelligens eos demum apud deum immundos haberi, qui mentem habeant incircūcisam. Sed eratis uos id tēporis, corporibus simul atq; animis incircuncisis, hoc Iudæis abiectiores ac deploratiores, quòd Christū uobis nec sperabatis, utpote prorsus alieni à iure consortioq; gentis Iudaicæ, cui peculiariter ille uidebatur esse promissus, extorres à pactis dei, quibus ille pollicitus fuerat, cum Abrahæ gentis autori diceret: Per semen tuum benedicētur omnes gentes. Nec uidebatur ulla spes reliqua seruādi uestri, cū dæmonum cultores in hoc mūdo uerum deum ignoraretis, cùm illi deum suū appellarent, & ille uicißim eos suū populum diceret. At simulatq; effulsit Euangelij ueritas, rerum uices inuertit Christus, efficiens ut uos, qui quondam uidebamini nihil ad deū pertinere, nūc sitis illi cōiunctißimi, non per circuncisionem præputij, sed per sanguinem Iesu Christi, cuius pretio liberi à peccatis uitæ pristinæ, deo

Propter qđ memores.

Vos qui eratis gentes.

Nūc autē in Christ. Iesu.

deo patri fuistis reconciliati. Antea dissidium erat uobis cũ Iudæis, dissidium cũ deo: at Christus autor pacis & cõcordiæ, sustulit omne discrimen circuncisi & incircuncisi, sustulit Mosaicæ legis cæremonias, ueluti maceriã quandam, gentiũ ac Iudæorũ concordiã dirimentẽ, ut iam duæ gentes prius inter se disiunctissimæ coirent. & coalescerẽt in unũ, abolita uetere simultate. Nam ante Christum gentes à Iudæorũ obseruatiũculis, ueluti superstitiosis uehementer abhorrebant, & Iudæi his adeò sibi placebant, ut horũ expertes execrarentur. Christus igitur miro cõsilio legẽ inuisam in præscriptis cæremoniarũ carnalium sitam aboleuit & antiquauit, ut nec Iudæos alienaret, nec gentes eius onere premeret. Ipse enim, cùm esset deus, & idem homo, iuxta carnẽ legis præscripta seruauit, & tamen testatus est salutem, quam iuxta spiritũ adferebat, ad gentes non minus quàm ad Iudæos pertinere, ut iam nec præputium sit abominandũ in uobis, nec in illis gloriosa circuncisio, sed abolita gentis utriusq; uetustate, è duabus unam conderet nouam, quæ in unum nouum hominẽ Christum coalesceret, seruatorẽ utrisq; ex æquo cõmunẽ. Et quemadmodum Iudæos ac gentes inter se conciliarat, ita simul utrosq; deo reconciliauit, ne quid usquam esset, quod pacem dirimeret, sed cœlestia pariter ac terrena uelut in unũ corpus coagmentarẽtur. Mors Christi, quam ille pro nostris peccatis dependit, nos deo iunxit, quicũ nemo pacem habet, qui peccatis est obnoxius. Ea quoniã ex æquo impensa est & gentibus, & Iudæis, non est cur alteris alteri se præferant: præsertim cùm pignus etiam, & arrabo sacri spiritus, de quo paulò antè diximus, sit utrisq; citra discrimen communiter datus. Iamq; factum uidemus, quod olim Esaias afflatus futurum esse prædixit. Christus enim non

Ipse est pax nostra.

In carne sua

In uno corpore.

Faciẽs pacẽ.

non Iudæis tantùm obtulit euangelicam doctrinam, quibus hæc beatitudo uidebatur peculiariter esse promissa, quiq; iam suo quodā modo dei ueri cultores erant: uerumetiam uobis, qui procul aberatis, & à cognatione Iudaicæ gentis, & à ueri dei cultu: docens, per mortem suam utrunq; gregē ouium in unum ouile coiturum, & unicum pastorem agniturū. Is nobis aperuit aditū ad patrē, prius iratum nostris cōmissis: nec alius aperuit aditum Iudæis, quàm qui gentibus, sed eidem omnes debemus, quòd audemus utriq; iam ad patrem propitium accedere, nimirum freti cōmuni spiritu, qui nostris animis hanc ex æquo inspirat fiduciam. Proinde ne quid uobis displiceatis, quòd iuxta carnis propinquitatē non sitis oriundi ex stirpe Dauid, aut Abrahæ, aut quòd immunes sitis à lege Mosaica, cùm iuxta spiritum sitis ciues cōsortesq; sanctorum, ad dei domum pertinentes, quæ non ex Iudæis tantùm construitur, uerùm ex omnibus, qui purè credunt Euangelio. Huius fundamenta sunt Apostoli Euāgelij præcones, & prophetæ, qui iam olim suis uaticinijs ostenderunt, Euangelij donum omnibus ex æquo fore commune. Huic fundamento uos quoque innitimini. Porrò Iesus Christus huius ædificij summus ille lapis est, qui in angulo additus, parietem utrunq; iungit & complectitur, cuius ui complexuq; tota structura credentium, undecunq; coagmentata in dies augescit, ac surgit in templum spirituale, uerè sanctum: nimirum ab ipso domino consecratū. Atq; huius sacræ structuræ uos quoq; pars estis, dum ueluti uiui lapides, ijsdem fundamentis superstructi, & ab eodem lapide angulari comprehensi, puritate mentis ac spiritus, deo præstatis habitaculum sanctum, & ab omnibus inquinamentis uitiorum, & cupiditatum immune. Mosi templum non recipit,

Pacem uobis qui longè fuistis.

Ergo iam non estis peregrini.

nisi

nisi Iudæos: ad hoc templum omnes ex æquo pertinent, qui fidem euangelicam amplectuntur.

CAPVT III.

Huius rei gratia ego Paulus.

ID quò firmius etiam credatis, scitote quòd ego Paulus, non aliam ob causam his uinculis oneratus sum, non enim ob maleficiū, sed ob amorē domini Iesu Christi, cui Iudæis indignantibus, uos gentes lucrifacere studeo. Si tamen audistis hanc prouinciā ab ipso Christo mihi delegatam, ut euangelicā salutē, quam antehac quidam ad solos Iudæos arbitrabantur pertinere, dispensarē quaquauersum & inter gentes, quarū de numero uos estis. Hoc arcanū antea celatum alijs apostolis, mihi potissimū Christus aperuit, quemadmodū & antè paucis cœpimus attingere, cū alijs nationibus scriberemus, ex quorum lectione poteritis agnoscere, mihi nō esse ignotū Christi arcanum cōsilium: qui cum Ananiæ prædixit fore, ut nomē suū circunferrē inter gentes, tum ipse mihi iussit, ut ipsius legatione functurus irem ad gētes procul semotas. Id prius uidebatur abominandū, ut impij & simulacrorum culturæ dediti uocarentur ad Euangelij consortiū, licet deo sic decretum fuisset iam olim ante conditum terrarū orbem, & utcūq; prophetis per afflatū patefactū, tamen haud perinde mortaliū generi fuerat patefactū, quemadmodum nunc est per me, gētes absq; legis Mosaicæ præsidio per solam fidē euangelicā consequi salutē, adeò, ut primores etiam apostolorū nō ausi sint incircuncisos ad baptismū admittere. Nunc autē palàm factū est sanctis apostolis Christi, huiusq; prophetis afflatu sancti spiritus, gentes sic per fidem esse cōglutinatas Iudæis, ut & in eiusdem hæreditatis uenerint cōsortiū, & in idem corpus coaluerint, gaudentes cōmuni capite Christo, ac per hoc simul omniū promissorum

Sicut suprà scripsi in breue.

Cōcorporales & comparticipes.

missorum participes sint facti, quæ manent eos, qui fidem habent Euangelio Christi, cuius Euangelij prædicandi mihi delegata est autoritas: nec desum mādatæ prouinciæ usq; ad carceres & cōpedes, hactenus constanter laborās in Euangelij negotio: nō quòd ipse meis uiribus par sim tam arduæ prouinciæ, sed is qui delegauit hoc munus, idē de suo addit opem suam. Qua fit ut meis præsidijs imbecillis et inualidus, illius beneficio fortis sim atq; intrepidus aduersus omnium malorū procellas. Non iacto meam dignitatem, fateor me minimum esse sanctorum, sed tamen huic minimo, placuit diuinæ bonitati, concredere negotiū longe maximum, ut inter gentes antehac prorsus ignaras dei, promulgem, ac prædicem inuestigabiles diuitias Christi, quas affatim affert omnibus: utq; quod antea latebat, in lucem proferam, nunc esse dispensandum in omnes nationes Euangelij beneficium, quod antè putabatur solis Iudæis esse delatum, licet ab æterno secus erat deo decretum, rerum uniuersarum & conditori & moderatori. Sed hoc diuinæ mentis suæ cōsilium hactenus arcanū esse uoluit, quod hisce temporibus adeò uoluit esse palàm, idq; per ecclesiam suam, in quam tantū spiritualiū dotiū effundit, ut multiplex illius sapientia, quæ miris cōsilijs dispensat omnia, per mortē largiens uitam, per ignominiam adducens ad gloriam, per humilitatem illustrans dei maiestatem, quod olim nemo potuisset suspicari, nunc innotescat, non solum orbi terrarum, uerumetiam principibus, ac primoribus angelicarum mentium, atq; etiam dæmonum, qui in cœlis, summaq; aëris parte uersantur: quæ tametsi suspicari poterant fore, ut genus humanum aliquando redimeretur, tamen illud latebat, quibus rationibus id ab æternis seculis sapientia diuina facere decreuisset: id quod Vt innotesceret nunc.

tum

tum demum innotuit, posteaquam filium suum misit in terras, qui assumpto corpore humano, modis ineffabilibus sibi assereret, atq; adglutinaret ecclesiã, cuius ipse caput

In quo habemus fiduciã et accessum.

esset Iesus Christus dominus noster: per quem ut contigit nobis innocentia, nimirum abolitis peccatis nostris, ita contigit fiducia, ut tanquam filij non uereamur ad patrem accedere, cuius irati uultum antea non fuissemus ausi obtueri. Quid enim nõ audeamus freti tali capite, quod haud quaquam sinit ullum membrorum suorum perire, quantumuis hic interim affligamur? Hoc arcanũ dei cõsilium, quoniam fortiter ubiq; prædico, uehementer affligor ab

Propter quod peto, ne deficiatis.

ijs, quibus id nondum persuaderi potest. Sed obsecro uos, ne quid uos perturbent, aut deijciant afflictiones meæ, quas uestra causa patior. Nec est quod uos pudeat huius apostoli compedibus onusti. Nam quemadmodum Christi crux nostra est gloria, ita compedes, quas non ob flagitia, sed ob Euangelij synceritatem gesto, uobis decori sunt, non probro. Etenim quò plus malorum infracto animo ferimus ob Euangelium Christi, hòc pleniorem fidem facimus non esse uana Christi promissa, quorum spe fulti, nullis huius uitæ malis labefactamur. Neq; mihi solùm glo-

Vt det uobis secundum diuitias.

riosum est ob Euangelij negotium affligi, uerùm omnibus etiam Christo initiatis, pulchrum fuerit autoris & capitis sui exemplum sequi. Atq; hac sanè gratia, flexis genibus ex intimo mẽtis affectu deprecor deum patrẽ nostrũ, eundemq; patrem domini nostri Iesu Christi, à quo ceu summo capite pendet omnis cognatio spiritualis, qua conglutinantur siue angeli in cœlis, siue fideles in terris, &

Ex quo oĩs paternitas.

à quo uno ceu fonte proficiscitur, quicquid ad uerã felicitatem pertinet: ut quemadmodũ cœpit exuberantẽ suã gloriam declarare in uobis, ita magis ac magis augeat suam

erga

erga uos munificentiam: ut qui per baptismum estis insiti Christo, quasiq; denuo nati, quotidianis auctibus robur ac uires colligatis, non iuxta corpus, sed iuxta mentē atq; animum, idq; semper augescēte in nobis dono paterni spiritus, per quē fortes & inuicti reddimur aduersus omnia terriculamēta persequutionum, eaq; sit fidei uestræ firmitas, ut existimetis Christum nusquam uobis non adfuturum, Imò potius habitare in intimis cordibus uestris, idq; ob fiduciam, qua uos totos illi creditis. Nam ijs adest maximè, qui suis opibus diffisi, toti ab ipsius auxilio pendēt. Id fiet eò magis, si fidei euāgelicæ iunxeritis charitatem euangelicam, & sic adiunxeritis, ut ea penitus insideat animis uestris, ac radices agat, ut hoc stabili fundamēto nixi fultiq; grandescatis spiritu uestro, deiq; immenso spiritui aliquo modo respōdeatis: ut iam adulti eò proficiatis capacitatis, ut non solùm cum Iudæis, uerumetiam cum uniuersa multitudine sanctorum, quæ per fidem euangelicam adglutinatur in corpus Christi, possitis comprehendere, quàm in immensum se porrigat dei patris bonitas, quamq; nō angustis finibus cohibeatur, altitudine ad angelos usque se proferens, profunditate ad inferos usq; penetrans, longitudine ac latitudine ad omnes huius mundi plagas sese dilatans: simulq; possitis intelligere inæstimabilē Christi charitatem, erga genus mortalium, cuius cognitio præpollet omni scientiæ humanæ, quantumuis excellēti. Atq; his dotibus sic augescatis, ut ceu robusta perfectaq; membra tam insigni capiti, tamq; sublimi patri respondeatis. Quemadmodum enim corporalis natiuitas habet ætatum gradus, habet auctus suos, habet & metam, quoad adolescere detur: ita & hæc spiritualis generatio habet suam infantiā, habet adolescentiā, habet & perfectæ iā & adultæ ætatis

In charitate radicati.

Vt possitis comprehendere.

Latitudo & longitudo.

Ei autẽ qui potest super omnia.

robur. Hæc, inquam, flexis genibus peto frequenter à patre deo, magna quidem illa, longeq; supra uires humanas, sed ab eo peto, cuius est tanta potestas, ut nihil à nobis queat excogitari tam ingens, quin ille possit longè maiora: tam bonus ac benignus, ut sua liberalitate non modò æquet uota nostra, uerumetiam spem superet. Neq; enim hic quicquam nostris uel meritis, uel uiribus agitur. Nos nihil aliud sumus, quàm organum potentiæ diuinæ, quæ uim suam exerit in nobis. Huius igitur largitati transcribenda est omnis gloria quæ relucet in ecclesia per Christum Iesum, cuius cõmercio dotes tantas possidet: atque huius gloriæ nullus erit finis, sed per omne æuum perseuerabit in æternum, quẽadmodum & ecclesia Christi nullum

Amen.

finem est unquam habitura. Quod dixi certum est, & indubitatum.

CAPVT IIII.

QVoniã igitur intelligitis, à quàm abiecta conditione ad quantam dignitatẽ, à quanta desperatione ad quàm eximia præmia uocati sitis, obtestor uos per has catenas, quibus nõ ob mea facinora, sed ob dei gloriã, & uestram salutẽ uinctus sum, ut quod superest, uestræ professioni, deiq; erga uos benignitati, merũ innocẽtia respõdeatis. Id fiet, si professionis dignitas nõ reddat uos elatiores ac ferociores, sed tota uitæ cõsuetudo præ se ferat in omnibus uerã animi modestiã, mansuetudinẽ, ac lenitatem: neq; per fastum alius alium despiciat, sed per mutuã charitatẽ uos inuicẽ toleretis, potius ad tẽpus obsecundantes alienæ infirmitati, quàm dum suũ quisq; ius mordicus tuetur, scindatur cõcordia & unanimitas, qua per uinculũ pacis estis cõnexi conglutinatiq;. Nec enim cõuenit eos inter se dissidijs animorũ distrahi, quibus tam multa sunt communia.

Vnum corpus estis omnes, ab uno pẽdetis capite: eundem Christi spiritũ hausistis omnes, quin & ad eandem hæreditatis spem ex æquo uocati estis omnes. Vnus est omniũ dominus Iesus Christus, eadẽ est omnibus fidei professio, unum omniũ baptisma, quod ex morte Christi, æqualiter efficax est in omnes qui credunt Euangelio, siue præputiati sint, siue recutiti. Postremò unus est deus et pater omnium, qui ueluti princeps & autor uniuersorum, sic præsidet nobis omnibus, ut interim spiritu suo, quo nos moderatur, fusus sit per omnes, semperq; nobis præsens & opitulãs inhabitet in omnibus. Vnius igitur est quicquid in nobis est bonarũ rerũ. Nec illud officere debet nostræ cõcordiæ, quòd huius dotes, nec eædẽ, nec pares eminẽt in omnibus: nihilo magis profectò, quàm distrahi uidemus mẽbrorũ inter ipsa cõsensum, quòd nec ad usum eundẽ æquè ualeant omnia, nec pariter sentiãt capitis influxum. Imò hæc ipsa uarietas magis inuitare debet ad cõcordiam. Etenim dum nulli cuipiã membrorũ omnia sua præsidia constant ex sese, fit, ut singula alterius egeant officio, nec sit quod aliud possit aliud contemnere. Cæterùm hæc donorũ partitio nõ à nobis, sed à dei pẽdet arbitrio, qui cuiq; sua beneficia dispensat largius aut parcius, ut cuiq; perspexerit expedire. Nõ est cur fastidiatur, qui minus habet: nec est cur cristas tollat, qui plus habet. Illud dispensantis est dei, hoc largientis, licet omnia per Christum, qui simul hæc largitur cum patre. Nimirum hoc erat, quod olim diuini numinis afflatu prædixit psalmographus. Iam enim Christus debellatis inferis, ascẽdit rediuiuus in sublime regnum patris, secum adducens uictoriæ suæ trophæum, captiuorum gregem è peccati diaboliq; tyrannide liberatum: atque inde ex liberalitate patris per cœlestem spiritum dedit uaria

Vnitatem spiritus.

Vnicuiq; autẽ nostrum.

donorum genera, inter homines dispartiens, quemadmodum triumphantibus est solenne, mißilia in populum è sublimi spargere. E coelo misit dona, & coelestia misit. Porrò quòd dicitur ascendisse, non'ne cōsequitur eum aliquando descendisse? Nec descēsus est nisi è sublimi. Prior est descensus, posterior ascensus. Nam sublimitatem non meretur, nisi humilitas suiq; deiectio. Porrò summam humiliationem, summa consequitur sublimitas. Christus è summo coelo, quo nihil esse potest sublimius, demisit sese usq; ad inferos, quibus nihil esse potest inferius. Atq; ob id meruit, ut rursum subueheretur ultra coelorum omnium fastigia, ita nobis subducens corporis sui praesentiam, ut è sublimi coelestibus donis impleret omnia, & alia quadam ratione iam nobis adesset efficacius, quàm adfuerat cum nobiscum in terris uersaretur. Non deseruit suum corpus, sed ita partitus est singulis membris suas dotes, ut in uniuerso nihil desideretur, licet alijs dotibus alia praepolleant. Quosdam enim uoluit esse praecipuos, uelut apostolos, principes, & autores euangelicae praedicationis: quosdam uerò prophetas, qui Mosaicae legis inuolucra norint explicare: quosdam euangelistas, qui apostolorum fungentes uicibus, obambulantes circunferant Euangelium: quosdam rursus pastores, ac doctores, uelut episcopos, qui pabulo sacri sermonis, ac salubri uitae exemplo pascant Christi gregem: atque item caeteros, alios alijs dotibus instruxit, ut ex his omnibus in unum collatis, consummaretur sancto rum coetus, sic instructus ad omnem officij functionem, & perfectum Christi corpus omnibus sui membris coagmentatum, sic interim mutuis praesidijs foueatur, atque interim membrum ualidius imbecilliori morigeretur, & imbecillius ad robustiorum exemplum enitatur, donec omnes

Quòd autē ascendit.

Ad consummationē sanctorum.

mnes tandē perueniamus ad par fidei robur, similiq́; perfectione cognoſcamus filium dei. Cuius auxilio ſic grandeſcamus, ſecretis animorum auctibus, ut tandē euadamus in uirum perfectum, ac iuxta modum noſtrum perfectiſſimo capiti reſpondeamus, in quo nihil fuit nec imbecillitatis, nec erroris, nec uitij. Eſt ætas corporum, quæ plenum robur addit membris omnibus, & omnem pueritiæ mollitudinem depellit. Eſt huic ſimilis profectus in progreſſu pietatis, quo connitendum eſt omnibus, ne poſthac ſimus quod olim fuimus, ritu puerorum incertis opinionibus fluctuantes, nec ullis certis decretis de parādā fœlicitate nixi, ſed ueri inanes, nunc in hanc, nunc in illam ſententiam, quouis doctrinæ uento circunferamur, puerili ſimplicitate præbentes noſmet hominum quorundam uerſutiæ calliditatiq́;, non hoc agentium, ut nos Chriſtum ſyncere doceant, ſed ut nos callidis artibus adorti capiant illaqueatos impoſturis ſuis, uel ratiocinationibus philoſophorum, uocantes in dubium, quæ per fidem oportet eſſe indubitata, uel pro ueritate euangelica, Moſaicæ legis umbras nobis obtrudentes. Sed potius ſemel amplexi ueritatem euangelicā, huic iungamus ſynceram erga mortales omnes charitatem, huc indefatigabili ſtudio contendentes, ut pariter & in cognitione ueri, & in charitatis officijs aſſidue proficientes, efficiamus, ut omnia membra ſuo capiti reſpondeāt. Caput autem noſtrū eſt Chriſtus, qui & ipſa eſt ueritas, & ſic dilexit nos, ut ſemetipſum nobis ſeruandis impēderit. Huic membra congruant oportet. Ab hoc enim uitalis ille ſpiritus defluit in totum corpus è diuerſis mēbris ordine ſibi cohærentibus compactum & coagmentatum, per omnes artuum commiſſuras penetrans: quod non fieret, niſi mutua concordia partes corporis ſibi iungeren-

Veritatē autem facietes.

tur,ut eis spiritus à membro in membrum poßit dimanare. Neque enim manus aut pes amputatus particeps esse poßit uirtutis à summo capite proficiscentis. Verùm dum omne corpus sibi conglutinatum est,fit, ut in singulis mēbris pro suo cuiusq; captu atq; ordine Christi spiritus uim suam exerat,dumq; membra omnia mutua charitate sibi uicißim studēt esse usui,totum corpus augescit, ualidumq; ac uegetum redditur, haudquaquā cessurum uentis opinionum falsarum,huc atq; illhuc solicitantibus, ut à uero deflectat. Horum igitur omnium,quæ tot inuolucris significare uolui,summa hæc est. Non solùm moneo, uerumetiam obsecro & obtestor uos per dominum Iesum, cui debetis uestram salutem,ut posteaquam estis illi semel insiti,congruatis cum illo,non solùm synceritate fidei & dogmatum ueritate, uerumetiam integritate uitæ. Cùm de numero gentium essetis,illorum gregi respondebatis, nūc alios factos, & in Christum renatos, alij decent mores. Gentes,quoniam Euangelij ueritatem non perceperunt, ducuntur uanis opinionibus, muta simulacra colentes pro deo,& huius mundi commodis temporarijs felicitatem metientes, atq; ideo mortua colunt, ac perituris rebus inhiant,quòd ignorent ueram atque æternam uitam, qui deus est. Atq; is quoniam cerni non potest,nisi purgatis oculis animi,idcirco ab illis non cernitur,qui cor habēt malarum cupiditatum tenebris ac diffidentiæ nebulis obscuratum,imò potius excæcatum,suisq; uitijs relicti, tandem eò malorum uenerunt,ut ceu desperantes reditū ad meliorē frugem,& ad sensum infelicitatis suæ uelut obsur defacti,præcipites abierint in omne probri genus, insatiabili libidine patrādi,quicquid est impudicitiæ,etiā usq; ad eas species, quas turpe sit uel nominasse. Sed multū ab ijs dißid

Hoc ergo dico & contestor.

Sicut & gētes.

Tenebris obscuratum.

dißidet euāgelica doctrina, à qua didicistis nō humanas et stultas opiniones, sed ipsum Christum, omnis innocentiæ fontem atque exemplum, si tamen uerè illum audistis intus loquentem, & uerè per illius spiritum estis edocti, ut ipsi pro uiribus sedulò imitemini, quæ uerè fuerunt in Iesu: uidelicet, ut quemadmodū ille nulli uitio fuit obnoxius, iamq; uictor mortis, fruitur immortalitatis gloria: ita & uos in illum renati, exuatis ueterem hominem primam illam originem malis ac mortiferis cupiditatibus referentē, iamq; nouo homini Christo per baptismum insiti, renouemini & uos cum illo, non quidem iuxta corpus, sed iuxta mentem, in quam potißimū agit spiritus Christi, ac deposita pristinæ uitæ uetustate, induatis nouum hominē, qui spirituali quadam ratione conditus est nuper in uobis opificio diuino: conditus autem ceu per metamorphosin quandam, ut abolita iniustitia, succederet innocentia, & ablata immundicia cupiditatum humanarum, succederet sanctitas euangelicæ ueritatis. Hanc igitur ubiq; sectantes, nolite uobis inuicem mēdaciorum fucis imponere, sed & apud se quisq; quod est uerum sentiat, & ueris agat cum proximo, memor omnes nos eiusdem corporis esse membra, ut nemo iam alteri nocere poßit, nisi simul & sibi ipsi noceat. Perfectum est ira non tangi, sed si ob imbecillitatem humanæ naturæ nonnullus iræ impetus perstringat animum, memores quid admoneat sacer ille psalmographus, sic iram erumpere gestientem cohibete, ut nō exeat in con uitiū, aut iniuriam, aut odium, Sit autē nō solùm innoxia, uerumetiā breuis ira uestra, quæ citius animos uestros relinquat, quàm sol terrā: ne cùm illa feruere desierit noctis aduētu, uos nihilo secius interim æstuetis iracūdia. Sola cō cordia uos tutos reddat aduersus insidiū diaboli, ea si scin

Qui secundū deū creatus est.

Irascimini & nolite peccare.

detur odijs & offensis mutuis, aperietur hosti rima, per quam irrumpat in uestrum exitiū. Aduersus unanimes imbecillus est, aduersus dißidentes potens. Huic locum dabitis, si locus dabitur odio. Qui iuxta pristinum uitæ institutum furto compilabat alios, iam nō solùm tēperet ab alienis, uerumetiam ultro de suis impartiat. Quòd si desit facultas, ne grauetur honestis laboribus manuū parare, unde subueniat egenti. Nec satis est manus habere continentes, nisi & lingua sit innoxia. Varijs modis solet esse pestilens mala lingua, turpiloquio inficit, obtrectatione infamat, delatione iugulat, mendacio periurioq; fallit. Nullus itaq; sermo malus proficiscatur ex ore uestro. Mentis imago est oratio. Si mente pura estis, non conuenit exire sermonē impurū. Neq; satis est, ut innoxius sit hominis Christiani sermo, imò talis esse debet, ut in tēpore, & ad usum depromptus, fructum adferat audientibus. Quòd si secus feceritis, non solùm offendetis homines, inutili, intempestiuo, aut noxio sermone, uerumetiam spiritum dei sanctum, habitatorem mentium Christianarum, per quē animi corporaq; uestra uelut obsignata sunt deo. Decet autem, ut hoc signaculum inconfusum & illibatum exhibeatis in illo die, cùm accipietis præmium innocentiæ uestræ, secreti à grege malorum. Fugatur uerò & offenditur hic spiritus omni turpitudine, nec patitur cum ira, cum uindicta, cū turpiloquio commercium. Placidus, benignus ac beneficus est, quem si uerè hausistis, procul facessat à moribus uestris omnis amarulentia, tumor ac ferocitas. Iracundia, uociferatio, conuitium adeò facessat, ut nec in animo resideat ullum malitiæ fermentum, unde solent hæc pullulare mala. Quin potius sitis inter uos comes ac faciles, & ad miserēdum propensi, cōdonantes & ignoscētes uobis mutuò,

[Margin: Omnis sermo malus.]

[Margin: Omnis amaritudo.]

tuò, si quid admissum erit per errorem & humanam imbecillitatem: ignoscentes, inquam, ob Christum, quando deus uobis per Christum condonauit semel omnia uestra commissa, atq; hac lege cōdonauit dominus seruis suis, ut ipsius exemplo, conseruis uicissim ignosceremus. Nec enim alia ratione constare potest inter mortales concordia, nisi sese uicissim in humanis erratis ferant.

CAPVT V.

PRoinde quādo per spiritum sanctum estis filij dei, facite ut parentem sanctimonia uitæ refertatis, quo digni sitis quos ille perpetuò diligat. Sic autem obtinebit ille perpetuam erga uos charitatem, si uos mutuam inter uos charitatem obtinueritis. Quāta fuerit patris erga nos charitas, filius illius declarauit, qui sic impēsè dilexit nos, ut non solùm gratis condonarit omnia peccata, uerumetiā seipsum exposuerit supplicio crucis, ut hoc sacrificio, uictimaq; fragrantiæ uerè suauis apud deum patrem, placatus ille ex offenso nobis redderetur propitius. Hanc charitatem, si ut decet æmulabimur, non solùm faciles erimus, si quid erit in nos admissum, uerumetiam pro salute proximi, si res ita ferat, nō dubitabimus capitis adire discrimen. Iam uerò quid attinet uos à fœdioribus illis, & crassioribus uitijs deterrere, quod genus sunt scortatio, & si quod est aliud turpitudinis genus: item pecuniæ studium insatiabile: à quibus portētis in tantū abesse oportet mores Christianos, ut indecorū sit hæc inter illos uel nominari? Sunt enim res quædā adeò execrabiles, ut purus & castus animus, etiam à cōmemoratione abhorreat. Decet autem sanctos, ut non solùm uita pura sit ab omni turpitudine, uerū sint & ore casto puroq;. Neq; satis esse putemus si uita & oratio absit à turpitudine, nisi sermo noster abhorreat & à stul

Estote igitur imitatores dei.

Fornicatio autem & omnis im.

Et turpitudo & stultiloquium.

à stultis ac friuolis fabulis, & ab inanibus iocis, ac salibus, quæ ut in alijs uel ferantur, uel etiã laudentur, certè Christianis non congruunt, quibus ad cœlum properãtibus, assiduè bellum est cum uitijs, & bellum tam periculosum, ut otium non sit similibus nugis risuiq; indulgere. Flendum potius, aut si exhilarandus est animus ob bonæ rei successum, hymnis quibus deo gratias agimus, est exhilarandus. Neq; uerò me clam est, esse philosophos, qui doceant Veneris usum extra matrimonium nõ esse flagitiũ, quòd humanis legibus nõ puniatur. Pecuniæ studium non esse scelus, quòd huic malo nulla sit pœna. Verùm uos illud scire

Hoc autem scitote.

uolo, quòd quisquis scortator sit, aut alio genere libidinis inquinatus, aut auaritiæ deditus, qui quomã in re muta fi ctitiaq; præcipuum suæ felicitatis præsidium collocat, non multum abest à cultu simulacrorum, non admittetur ad hæreditatem immortalis uitæ, quam suis promisit deus cum Christo cõmunem. Hæc pœna si uobis uidetur leuis, credite ijs, qui uobis persuadere conãtur hæc esse leuia peccata. Ne sinite uobis imponi uanis ac friuolis istiusmodi ser-

Nemo uos seducat.

monibus, magis auscultate doctrinæ euangelicæ. Siquidem propter huiusmodi uitia, etiamsi legibus humanis non puniuntur, tamen ultio diuina sæuire solet in filios inobedientes, qui diffisi promißis paternis, in huiusmodi rebus felicitatis præsidia ponunt. Semel ab isto hominum commercio uos semouistis, profeßi Christum: cauendum igitur, ne ue-

Nolite ergo compartici-pes.

stra uita cõgruat cum illorum uitijs, quorum profeßio dissidet ab illorum instituto. Hactenus erratũ est ignorantiæ tenebris, eas omneis discußit exorta ueritas Euangelij: & uos olim in nocte uersabamini, ac nocturna dedecora patrabatis. Nunc deus per euangelicã lucem illustrauit mentem uestrã, ut quæ prius suauia uidebantur, nunc cernatis

quàm

quàm sint execrãda. Nox pudorem nõ habet, tegitq; multa, quæ nullus auderet clara luce facere. Sic igitur uitam omnem cõponite, ut memineritis uos in luce uiuere, semper conspicuos oculis dei. Frequenter impingit, qui noctu facit iter: nõ enim cernit, quid uitare debeat. Lux hũc habet fructum, quòd indicat quid sequendum sit, quid fugiendum. Docet enim ubiq; uitandam esse malitiam, maledicentiam, ac simulationem, proq; his sectandam bonitatem, iustitiam, ac ueritatem, & in genere semper illud spectandũ, non quid arrideat hominibus, nõ quid suaue sit, aut expediat nobis, sed quid acceptum sit uoluntati diuinæ, ad cuius nutum omnis nostra moderanda est uita. Ille fons est lucis nostræ, cui semper adhærentes uacabitis frugiferis & honestis pietatis officijs, ac luce dignis, pudebitq; posthac habere commercium cum infrugiferis operibus tenebrarum. Tantum autem absit, ut in pristinas tenebras reuoluamini, ut uestra potius luce prodatis & arguatis ea dedecora, quæ illi in suis tenebris perpetrant. Nam quando deum non uerentur, quoties nox aut secretum ademit pudorem, quæ tum patrant eiusmodi sunt, ut fœdũ sit etiam commemorare. Sed quandiu nulla luce prodente peccãt, licenter & impune peccant. At quoties admota luce produntur, tum incipit agnosci fœditas rei. Prodita uerò uertuntur in melius, ac corriguntur, nocte uidelicet uersa in diem, & animi cæcitate depulsa. Quòd si uestra uita lux fuerit, pudebit illos suæ turpitudinis uestra innocentia conspecta, atque ita fiet, ut uestris castis ac sanctis moribus excitati expergefiant ad innocentiam, si uiderint in uobis emicare lumen Christi. Nimirum illud est, quod dicit oraculum, Expergiscere qui dormis & exurge à mortuis, & illucescet tibi Christus. Lethalis est somnus,

Vt filij lucis ambul.

Magis autẽ & arguite.

Omne autẽ quod manifestatur.

imò

imò mors est, obrutum esse uoluptatibus huius mundi, nec attollere oculos ad æterna ueraq; bona. Nec aliter possunt expergisci, nec aliter reuiuiscere, nisi Christus mentibus illorũ exortus, dispulerit crassissimas tenebras ignorãtiæ.

Videte ergo quomodo caute. *Vos autem Epesij, quibus prælucet Christus sol noster, etiã atq; etiam circunspicite, quibus modis ambuletis, non iam uiuentes gentium more, quæ ob mentis cæcitatem non sapiunt quid sit honestũ, sed uti decet eos, qui uerè sapiũt*

Redimentes tempus. *euangelicam doctrinam, omnium rerum dispendio redimẽtes istam opportunitatem parandæ salutis, quæ hòc auidius est rapienda, quòd graue sit tempus, & undiq; multa ingruãt, quæ possint incautos parumq; prouidos à synceritate doctrinæ Christianæ depellere. Propterea uobis magis est obseruandum, ne per imprudentiam occasionem*

Propterea nolite fieri impruden. *detis impijs, uel ut ipsi sæuiant in Euangelium, uel ut uos auocẽt à professione uestra. Hæc est uestræ salutis summa, atq; hic prudentes sitis oportet, ad reliqua conniuentes, ac declarantes uos intelligere, quæ sit uoluntas domini. Nam is cupit omnes ad euangelicam salutẽ adduci, si fieri possit. Hoc agentibus cõueniet sobrietas, nam socors & incircũspecta est temulentia, neq; socors tantùm, uerumetiam præceps ac temeraria. Nolite igitur inebriari mero, quæ res ad luxum pertinet, non ad necessitatem, sed impleamini musto spiritus sancti. Hæc enim est felix ebrietas, quæ uos extimulet, nõ ad lasciuas choreas, aut ineptas cantiunculas, quibus gentes dæmones suos inclamant, sed ad psalmos, ad hymnos, ad cantica spiritualia, quibus inter uos exultetis, cantetis & psallatis domino, non indecoris clamoribus, qui mos est temulentorum, sed intus in animis & cordibus uestris. Hæc est uoluptas, hæc hilaritas, hæc comessatio digna Christianis, ne gentibus inuideant*

deant sua temulenta conuiuia. Illorum temulenta gaudia mœror excipit, nonnunquam & corporis morbus. Vestra iugis est uoluptas. Quicquid enim uobis acciderit, seu lætum, seu triste, lætũ à propitio deo, triste à consulente uestræ saluti, semper oportet pro omnibus gratias agere, certos nihil accidere, quod uobis non cedat in cumulum felicitatis æternæ. Agendæ sunt autem gratiæ deo, qui cunctis est autor bonorum omnium, sed idem Iesu Christo domino nostro & pater est, & deus, per quem nobis largitur omnia, qui cum sibi laudem omnium uult esse communem. Ille patri se subiecit, nos item illi subditos esse conuenit, non quòd conueniat Christiano Christianum esse terrori, sed qui Christum ex æquo reuerentur, nõ grauantur sibi uicißim cedere, cùm ille summus omnium, omnibus sese submiserit. Agnoscat inferior autoritatem superioris. At uicißim superior inferioris modulo semet accõmodet, quò magis queat prodesse. Nã qui inter Christianos præcellit honore, non in aliud præcellit, nisi ut uberius prosit. Vxores igitur agnoscant maritorum suorum autoritatem, eisq; subditæ sint nõ aliter quàm ecclesia subdita est domino Iesu. Nam quemadmodum Christus est caput ecclesiæ, ita maritus est caput suæ quisq; uxoris. Sed quemadmodum caput sic dominatur corpori, ut ab hoc pẽdeat corporis salus: ita maritus sic prælatus est uxori, non ut in illam exerceat tyrannidem, sed ut illius saluti consulat, nimirum prudentior, ac firmior. Nec ideo debet uxor aduersus maritum insurgere, quòd ille se præbeat amandum magis, quàm formidandum. Imò hòc magis oportet esse subiectam in omnibus, quemadmodũ ecclesia hòc magis se subiecit Christo, quò magis ille semet deiecit pro salute sponsæ suæ. At uicißim mariti, ne uestrâ autoritate tyrannicè abutamini

Gratias agẽtes semper.

Deo & patri.

Mulieres uiris suis subditæ.

Viri diligite uxores ue-ſtras. utamini in uxores ueſtras,ſed eas magis ea charitate proſequamini,qua Chriſtus proſequutus eſt, & proſequitur eccleſiam ſuam,quam adulteram ac rebellem adeò non repudiauit,ut ſeipſum pro illius ſalute redimenda, in mortē tradiderit,ex inquinata puram reddēs ac ſanctam, ex fœda atq; immunda ſpecioſam ac puram,non exprobrans illi ſuam turpitudinem,ſed abluens illam unda ſui ſanguinis,ac purgans uitali lauacro inuocatione diuini nominis efficaci,quo ſuo beneficio ſibi ſpōſam pararet glorioſam, nimirum eccleſiam,quæ iam nec maculam haberet,nec rugam,aut aliud quicquam eiuſmodi,quod oculos ſpōſi poſſed offendere,ſed undiq; pura foret,atq; inculpata. Simili affectu decet maritos eſſe erga uxores ſuas,ut nihil non faciant,quo reddant illas Chriſto dignas,non aliter ſoliciti pro illarum ſalute,quàm caput ſolicitū eſt pro ſalute corporis. Siquidem uxor uiri corpus eſt. Moroſa eſt uxor, impudica eſt,aut alijs uitijs obnoxia,ne perdas illam ſæuitia,ſed lenitate corrige, ac medere. Sic medere uitijs, ut uxorem interim ames. Quid enim faceret caput,ſi conſpiciat corpus ſuum habere morbi uitij'ue nonnihil? utrum odiſſe inciperet,& auerſari, an potius mederi, ſi poſſet, ferre foueretq;,ſi mederi non poſſet? Non'ne uideatur abſurdum,ſi caput malè uelit corpori ſuo? Quiſquis uxorem ſuam amat,amat ſeipſum,nimirum partem ſui. Quis unquam ſic obſurduit ad naturæ ſenſum,ut corpus propriū habuerit exoſum? Quis non magis,quale quale corpus nactus eſt, nutrit ac fouet illud, quò melius reddat ac uegetius? Quod naturæ uis impetrat ab ethnicis,cur nō multò magis hoc in nobis efficit Chriſtiana charitas, quæ nos huc uocat exēplo Chriſti,qui nō eſt auerſatus ſpōſam ſuā eccleſiā,licet antea fœdā,ac multis modis proſtitutā, ſed

In uerbo uitæ.

purgauit,sed expiauit,sed cõstabiliuit? Hoc igitur præstate mariti uxoribus uestris,quod in nos præstitit Christus, qui sumus membra corporis eius,quod est ecclesia,quẽadmodum uxor est corpus uiri,ex cuius carne & ossibus cõdita est,ut palàm esset,nõ oportere diuelli,quod idem esset & unum. Sic enim legimus in Genesi: Vxoris gratia citius relinquet homo patrem ac matrem,quàm deserat uxorem suam,cui sic adhærebit,ut è duobus fiat unum,corporum atq; animorum summa coniunctione. Secũdum deum nulli plus debemus,quàm parentibus,& tamen his præfertur uxor. Subest hic ineffabile quoddam, & ingens arcanum,quomodo quod in Adam & Eua sub typo gestũ est, in Christo & in ecclesia mysticè peragatur. Huius indiuiduam copulam quisquis scrutabitur,intelliget magnum subesse mysterium. Nam quemadmodum ipse cum patre unum erat,ita & suos omnes unum uoluit esse secũ. Quod arcanũ licet retrusius sit, quàm ut in præsentia sit explicandum,tamen in hoc sat est attulisse exemplum, ut suam quisque uxorem non secus diligat atque seipsum diligit, memineritq; secum illam unum & idem esse,quemadmodũ Christus adamauit ecclesiam suam, quam sibi intimè adiunxit. Porrò uxoris partes erunt,nõ solùm redamare maritum,ut uitæ socium,uerumetiam reuereri,ut autoritate præeminentem. Optimè cohærebit concordia, si utrinque constabunt officia.

Gene. 2. Et adhærebit uxori suæ.

Sacramentũ hoc magnũ est.

CAPVT VI.

AVtoritatem temperet charitas,ne quà exeat in tyrãnidem: at rursus infirmitatem cohibeat reuerẽtia, ne surgat in rebellionem. Nec enim consensus ac tranquillitas esse potest, ubi confusus fuerit ordo. In uxorem solus maritus habet imperium. Liberi debent utriusque parentis

Filij obedite parentibus uestris.

rentis autoritatem agnoscere. Ad hanc igitur regulam filij morigeri dictoq; audientes sitis parentibus uestris, honesta praecipientibus, Christiq; professione digna. Nam id simul & ipsa naturae aequitas exigit, ut honorem desiramus ijs, quibus ortum uitae debemus, & grati simus erga eos, quorum beneficio sumus alti educatiq;, denique idem lex dei dictat: Honorē, inquit, habeto patri tuo, & matri tuae. Neq; sat habuit praecepisse, quemadmodum in caeteris facit, nō occides, non furaberis: adiecit & praemia, quò magis inuitaret ad officium. Alioqui quae sunt honesta, & gratis praestanda sunt. Quod autem praemium pollicetur? Nolite ad ut bene sit, inquit, tibi, ut sis longaeuus in terra. Siquidem iracundiam indignus uidetur diu frui uita, qui ingratus ac rebellis est prouocare. aduersus eos, per quos uitae munus accepit. Patres contrà, ne abutamini uestra potestate, ac liberorū obedientia, existimātes uobis quiduis in illos licere. Filij sunt, non mancipia. Imperium leniat pietas. Cauendum est, ne senili morositate, aut saeuis imperijs, aut immoderata austeritate nō sanetis, sed exacerbetis illorum animos. Si quid peccant per aetatē, sic admonendi sunt, ut doceantur potius, quàm percellantur. Prima curarum esto, sic eos monitis, & institutione formare à teneris annis, sic illos inuitare pietatis exēplis, ut appareat à Christianis parentibus iuxta Christi doctrinam educatos esse. Sin enim citius perducētur ad bonam frugem, quàm minis aut saeuitia, si doceantur, non cogātur tantùm. Serui declarate uos ex euāgelica professione redditos esse meliores, cōmodioresq;. Et officium, quod alij praestāt heris suis, quibus iuxta tēporariā seruitutis cōditionē obnoxij sunt, uos multò praestate cumulatius. Nec enim hoc uobis adferre debet baptismus, ut seruire desinatis, sed ut officiosius seruiatis: nec ut dominos fastidire uelitis,

tis, utpote professione iã fratres factos, sed hoc magis illos reuereamini, metuatisq; offendere: neq; quod seruorũ uulgus facit, metu præstetis officium, in animo male precantes & insidiantes illis, sed simplici, synceroq; corde sitis illis obsequẽtes, illud uobiscũ reputãtes, hoc officij uos præstare Christo, cuius uolũtati paretis, si forte illi non merentur obsequiũ. Ita *fiet, ut dißimiles sitis uulgò seruorũ, qui præsentibus dominis obsecundãt mali metu, rursus ubi sperãt fore clàm, ad ingeniũ redeũt.* Hoc *nimirũ est ad oculũ seruire, nõ ex animo, hoc est hominibus placere uelle, nõ* Christo, *cui nihil gratũ est, quod fucatũ aut coactũ est.* Vos *uerò, ut dignũ est seruis* Christi, *in officijs erga dominos, ex animo, bonaq; fide morigeri sitis & officiosi: nõ quia cogit neceßitas, sed quia sic placitũ est uoluntati diuinæ: nec uos alienet ab officio, si morosos aut impios habetis dominos.* Expedit Euãgelij *negotio, ut his quoq; sitis morigeri, modo ne ad impietatẽ uergat obsequiũ.* Existimate *uos Christo præstare, quod illis præstatis* Euangelij *gratia, deoq; impẽdi, nõ hominibus, quod ob amorẽ* Dei *impẽditis hominibus.* Quòd *si illos uestris obsequijs lucrifeceritis Christo, rectè collocatũ fuerit officiũ.* Sin *illi se ingratos præbuerint, tamẽ intelligite, nemini rectè factorũ suorum perire præmiũ.* Id *si nõ recipiet ab hominibus, certè à domino recipiet olim, nõ solũ seruus, sed etiam liber, si quid officij bono animo collocarit penes hominẽ ingratũ.* Porrò *quemadmodũ decet, ut serui* Christiũ *profeßi cõmodiores se præbeant heris suis, sic æquum est, ut domini* Christiani *mitius imperẽt suis mancipijs, talesq; se præbeãt, ut amentur magis, quàm formidentur: ut seruis suis iam in fratrum consortium receptis, ex animo bene uelint, nõ præcipites ad minas ac uerbera, quemadmodum uulgus dominorum*

In simplicitate cordis.

Ad oculum seruientes.

Sicut domino nõ hominibus.

solet. Sentiant illi uos mitiores esse factos per Euangeliū, quò magis inuitentur & ipsi ad communem professionē, si forte nondum professi sunt, memores potestatē herilem temporarium quiddā esse, ac iuris humani, quod tamē interim per nos turbari non oportet: sed tamen apud Deum non est personarum respectus, apud quē nullus ideo minoris fit, quòd seruitutē seruiat: nec ideo pluris, quòd ingenuus sit natus. Iuxta leges hominum dominium habetis in seruos in terris, sed nihilo secius interim habetis communem dominum in cœlis, cuius uoluntas est, ut seruorum saluti consulatis per moderatum imperium, non ut eos prematis tyrannide. Quæ hactenus monuimus, eò pertinent, ut & uitæ sanctimonia respōdeatis capiti uestro Christo, & mutua concordia consentiatis inter uos. Nunc superest, ut quoniam impij uarijs machinis impetunt tranquillitatem uestram, aduersus hos quoq; forti infractoq; animo uosmet muniatis haud quaquam freti uestris præsidijs, sed propugnatore domino Iesu, qui non destituet corpus suū. Membra quidem imbecillia, sed ille potens ac robustus, qui nos tuendos suscepit. Ab hoc igitur petite, quicquid spiritualium est armorum, ut undiq; muniti poßitis subsistere aduersus assultus diaboli. Neq; enim nobis bellum est cū hominibus, quorū iniurias oportet tolerantia uincere, uerùm est nobis conflictatio cum impijs spiritibus, inimicis & hostibus Christi, quorū hi qui nos impetunt, satellites sunt & organa. Per hos è sublimi nos oppugnant principes ac potestates dæmoniacæ, in mundi huius uitijs addictos sibi tyrānidē occupātes, & in hisce tenebris insidiātes ijs, qui lucē amant euangelicā. Aduersus hos, inquā, nobis colluctandū est, non solū uiribus potentes, uerūetiā spirituali uersutia instructos, atq; id etiā in cœlesti regione.

quo

quò & facilius nos impetant, & difficilius à nobis queãt prehẽdi. Aduersus hoc genus hostium nihil prosunt arma humana, solis armis dei tutis esse licebit. Itaq; semper faci te, quod strenui milites solent, quibus cum hoste periculoso res est, quoties ingruit cũ aduersarijs cõflictatio. Omni Ideo armorum genere uos munite, nihil non facite, quo cùm in omnia gruerit formidabile preliũ, possitis tueri locũ, fixiq; sub-sistere in solida petra Christo. Qui cum homine conflicturi sunt, primũ undiq; se tegũt, ne quà pateãt telis hostiũ. Deinde parant, quo feriant impetentẽ. Baltheo laminis cõtexto tegunt media corporis, utpote molliora. Thorace superiora cõmuniunt. Suras item ac pedes ocreis cõuestiunt, caput operiunt galea. Porrò clypeus sinistra circumagitur, ad omnem telorum assultum. Vobis igitur spirituali bello cum sceleratis spiritibus assiduè conflictantibus, pro baltheo sit ueritas, quæ lumbos animi uestri præcingat: quò semper erecti stetis & immobiles, aduersus omneis falsorum bonorum ac dogmatũ illecebras. Pro thorace uobis sit innocentia iustitiaq;, quæ mentis præcordia uirtutum omnium squamis muniat. Pro ocreis, quibus suræ tegãtur & pedes, sit uobis purus affectus, nihil appetens præter cœlestia, nihil formidans præter turpitudinẽ, quo semper possitis esse parati ad tuendũ Euangelium, quod non tumultu, sed tolerantia tranquillitateq; defenditur. Vnde et pacis Euangeliũ dicitur. Hoc qui prædicant, horum pedes speciosos olim demiratus est propheta. Sed undique in promptu habendum est scutum fidei, qua nihil omnino diffidamus promissis diuinis. Quicquid ingruerit terriculamentorum, hoc excipietur: quicquid ignitorum iaculorum uersutus hostis in nos torserit, hoc scuto repelletur, nec sinet ullum uitalia penetrare. Quid enim uulneret

sumite arma dei.

animum,mortis etiā cōtemptorem? Cui si accesserit galea uigilantis animi, nihilq; non prospicientis, nihil est quod saluti uestræ metuatis. Postremò dexterā semper obarmet gladius ille spiritualis, qui & prauas ab animis amputat cupiditates, ad intima cordis penetrās, & obsistētes euangelicæ ueritati refellit, falsitatē iugulās, ut uigeat ueritas. Is est sermo dei cōstanti uigore penetrabilis, nō humanis argutijs perstringens magis, quàm feriens. Dilutus enim est humanus sermo, nimirum de rebus fluxis & inanibus disserens: sed efficax est sermo dei, nō nisi cœlestia sapiēs, penetrans usq; ad artus animæ, ossiumq; ac medullarum intima perlustrās. Cū his hostibus bellum est Christianis, cum hominibus pax est: his armis sese tuentur ac uincunt, haud quidem suis uiribus, sed Christi imperatoris ope, cuius auspicijs bellum hoc geritur. Ab hoc igitur semper & assiduis uotis flagitandum, hoc nocturnis ac diurnis precibus indesessè postulandum ex intimo mētis affectu, ut hic gladius spiritualis uincat in sanctis omnibus. Atq; etiā me quoq; uestris precationibus subleuare debetis, illud à deo petentes, ut ipse mihi sermonem suppeditet euangelicum, quoties dicendum erit, meiq; oris organo ad suam utatur gloriam, uestramq; salutē, quò fortiter & intrepidè proferam omnibus arcanam Euangelij doctrinam, ad quam omnes ex æquo uocantur: nec obstent mihi, qui modis omnibus obnituntur ne latè propagetur Euangelij gloria, pro quo legatione fungor, etiā catenis oneratus, nihil non perpetiens, quò fortiter obeam munus mihi delegatum: utq; hic animus mihi perseueret, & Christo fretus, liberè loquar quemadmodum oportet me loqui. Non enim decet Euangelij præconem ullo metu deterreri, quò minus peragat Euāgelij negotium. Porrò quod ad rerum mearum

Per omnem orationē & obsecrat.

rum

rum statum attinet, utq; mecum agatur, omnia cognoscetis ex Tychico dilecto fratre: nec fratre tantùm ob fidei germanitatem, uerumetiam in Euãgelij negotio ministro & adiutore: quẽ huius rei gratia misi isthuc, ne nesciretis quo in statu simus, eq; eius praesentia consolationis nõnihil caperetis, ne quid ob meas afflictiones animo cõsternemini. Sic enim uinctus sum, ut è carcere tamen triumphet Euãgelium Christi. Fratribus omnibus precor pacem, & charitatem mutuam, cum syncera fide cõiunctam. Ex fide nascitur charitas, & ab hac alitur cõcordia. Hunc igitur felicem ternionem largiatur uobis deus pater ac dominus Iesus Christus. Fauor ac beneficentia diuina semper adsit omnibus, qui syncero affectu, uitaq; incorrupta diligunt dominum Iesum Christum, spretis hisce rebus momentaneis, aeterna coelestiaq; sectantes. Quod meum uotũ, precor ut ille ratum esse uelit.

In domino.

Amen.

FINIS.

IN EPISTOLAM PAVLI AD Philippenses argumentum per Des. Erasmum Rot.

PHilippenses in prima Macedoniae parte sunt, ut narratur in Actis capi. decimosexto, colonia oriunda ab urbe Philippis, dicta à Philippo conditore. Horum metropolis est Thessalonicae. Qui quoniam in fide semel accepta perstiterant, non admißis pseudapostolis, quibus auscultarent Corinthij & Galatae, meritò ab Apostolo collaudantur. Ad hos Paulus admonitu spiritus profectus complures dies apud illos egit, non sine negotio. Nam hic flagris caesus est Paulus, & cum Sila coniectus est in carcerẽ, quo

tempore carceris custos cum tota familia baptizatus est. Hic erat & Lydia purpuraria, quæ prima conuersa, Paulũ excepit hospitio. Hic & milites cognito, quòd Romanus esset ciuis, ultro rogarũt, ut quò uellet abiret, & Christi nomen satis felicibus auspicijs inclaruit. Quin etiam cũ Paulus Romæ ageret in uinculis, miserũt illi quæ ad uitæ necessitatem pertinebã per Epaphroditum: quod & antè fecerant cùm ageret Thessalonicæ, sicut in hac ipse testatur epistola. Collaudatos igitur eos adhortatur, ut perseuerent ac proficiant, ostendens gloriandum etiam in afflictionibus, quæ ad illustrandum Christi Euangelium facerent. Se uerò uel mortem adeò nõ horrere, ut optet etiã, si Christo uolente contingat. Deinde cum primis hortatur ad mutuam concordiam, quæ inter elatos esse non potest: & quo æquiore sint animo, pollicetur Timotheum, atq; etiã ipsum breui ad illos reditur ũ, interim misso Epaphrodito, qui ex periculosissima ægrotatione cõualuerat. Hæc agit duobus primis capitibus: nam in tertio cõfirmat animos illorum aduersus pseudapostolos, ad Iudaismũ ubiq; sollicitantes, quos canes appellat, operarios iniquitatis, inimicos crucis Cristi, & qui uentrem, dei loco colerent, nusquã apertius in eos stomachatus. Quartum cõmendationibus & salutationibus occupat, nisi quòd monita quædam obiter admiscet, & Philippensibus pro sua in se munificentia gratias agit. Scripsit ex urbe Roma per Epaphroditum, cùm iterum esset in carcere: nam post primam defensionem, rursus in carcerem ductus est: cuius rei meminit ipse in epistola ad Timotheum.

ARGVMENTI FINIS.

PARAPHRASIS
IN EPISTOLAM PAVLI
Apoſtoli ad Philippenſes, per Des. Eraſmum Roterod.

PAVLVS ac Timotheus, in euangeli- *Omnibus*
ca functione collegæ ac ſerui Ieſu Chri- *ſanctis.*
ſti, toti cœtui ſanctorum, Ieſu Chriſti no-
men integre pureq́; profitentiũ, ſimulq́; *Cum epiſco-*
his qui Chriſtiano gregi præſident, ac mi *pis.*
niſtrãt Philippis. Optamus uobis gratiam & pacẽ à Deo
patre noſtro, & domino Ieſu Chriſto. Ego ſanè quoties
precibus Deũ interpello, id autẽ facio indeſinẽter, nũquã
non facio ueſtri omniũ mentionẽ, ſimul & gratias agens,
& magnopere gaudẽs ueſtro omniũ nomine, quòd hacte-
nus ab initio ueſtræ profeßionis, ad hunc uſq; diem, me ue-
ſtris officijs ac benignitate ſubleuando, uos ipſos conſor-
tes præſtiteritis Euangelio, precorq́; aßiduè, ut iſtis uirtu
tibus magis ac magis abundetis, cõfidens fore, ut Deus, qui *Confidens*
iſta pietatis exordia uobis donauit, quod cœpit in uobis, *hoc ipſum.*
perficiat uſq; ad illũ diẽ, quo aduẽturus eſt Chriſtus Ieſus,
præmiũ æternũ repẽſurus rectè factis. Par enim eſt ut ita
ſentiã de uobis, fretus auxilio diuino, cũ hactenus exper-
tus ſim conſtantẽ ac uerè euangelicã erga me charitatẽ, ut
facile ſit ex optimis initijs finẽ optimũ colligere. Quas ob
res ſic animus meus eſt affectus erga uos, ut in his etiã uin
culis, & apud Neronis tribunal, ubi mihi capitis reo dicẽ
da fuit cauſa, reliquisq́; afflictionibus, quibus non minui-
tur aut obſcuratur, ſed confirmatur & illuſtratur Euan-
gelij uigor, ſemper uos proſequutus ſim ſingulari bene-
uolentia, quòd huius gaudij, quo gaudeo per meam cala-

mitatem inclarescere Christi praeconium,uos omnes semper habuerim participes. Nouit enim deus ipse, quē nihil omnino latet, quanto tenear omniū uestri desiderio, non affectu quoquam humano,siue quòd captem aliquid à uobis,siue quòd blandiar uobis,ob uestram in me benignitatem,sed affectu purè Christiano sic amo uos, nō ob aliud nisi quòd uideo Iesum Christum à uobis cōstanter ac synceriter diligi. Gratulor uobis illius munera, precorq́;, ut ista uestra charitas magis ac magis exuberet, accedente omni cognitione,omniq́; intelligētia,ut sciatis in quos debeatis officia charitatis collocare. Charitas enim hoc praestat,ut uelitis benefacere. Prudentia demonstrat beneficētiae materiam idoneam. Quicquid autem ob amorē Christi confertur in Euangelij praecones & prouectores, rectißimè collocatur, multò cum foenore ad uos rediturum. Vtrūq; igitur ut in uobis semper augescat opto,quò probare poßitis, quid sit optimum factu,sitisq́; puro affectu, preter Christum nihil spectantes, & Euangelicam profeßionem sic ornantes integritate uitae,ut nulli sitis offendiculo,sed omnes potius allectetis ad cultum dei, atque ita perseueretis usq; ad diem aduentus Christi,ut tum apparetis diuites ac abundantes pijs operibus,quorum hic interim ueluti sementem facitis,tunc fructum uberrimū demeßuri. Idq́; beneficio Iesu Christi, nec ad uestrā meamq́; gloriā,sed ad gloriam laudemq́; dei, ad quem ceu fontem omnium bonorum referenda sunt omnia. Porrò quò magis etiā sitis gaudij mei participes,scire uos uolo fratres, carcerem,cōpedes,tribunalia,caeterasq́; calamitates,quae mihi acciderunt ob Euangelium Christi, adeò non offecisse propagandae confirmandaeq́; doctrinae euangelicae,ut potius in profectum cesserint: & adeò non deterruisse credentes

Et hoc oro ut charitas uestra.

In laudē & gloriam dei.

Scire autem uos uolo fratres.

dentes à suscepta professione, ut magis etiam confirmarint, roburq́; & animum addiderint: nimirum intelligentibus indubitatum esse quod prædico, cuius gratia non dubitem hæc perpeti, seseq́; meo exemplo ad similia audenda prouocantibus. Nam id ferè solet usu uenire rebus honestis ac præclaris, ut quò magis premuntur & affligun tur, hòc magis inualescant emicentq́;, malorum conatu in diuersum exeunte. Siquidem uincula mea dederunt occasionem, ut Euangelij præconium non solùm ad paucos, eosq́; plebeios, quemadmodum antea, peruenerit, uerumetiam per omnem Neronis regiam, perq́; urbem uniuersam inclaruerit, adeò ut complures ex fratribus, qui antea subtimidè profitebantur euangelicam doctrinã, nunc domino Iesu negotium hoc ita temperante, animati uinculis meis, cœperint & ipsi meo exemplo sermonem euangelicum liberius ac fortius, omni trepidatiõe posita profiteri. Id quanquàm ab omnibus factum non est pari synceritate, quemadmodum pari studio, tamen res per occasionem processit in Euangelij gloriam. Nam erant inter hos, qui hoc malicioso studio facerent, quò mihi conflarent atrociorem inuidiam, ac Neronis animum hoc acrius in nos exacerbarent, quò latius uideret hãc sectam propagari, quam per errorem ille iudicat imperio suo perniciosam, existimantes futurum, ut tantò celerius me tolleret è medio. Fortasse nonnulli meæ gloriæ inuidentes, quã ego tamen mihi non uendico, sed totã Christo resigno, conati sunt æmulatione meã laudem obscurare, si nostrũ studium etiã uincere uiderentur. Rursus sunt in his qui mecũ prædicant Christũ bono synceroq́; animo, licet imperfecto. Nam humano fauore mihi nolunt deesse quẽ amant, & uident ob hoc periclitari, quòd constanter obeã mihi delegatũ munus Euan-

Quidam autem & propter inuidiã

gelij tuendi aduersus impios. Quanquam & qui pessime animo prædicant, tamen auxerunt Euangelij gloriã: Christum enim annunciant, sed animo minimè Christiano: nec affectu simplici, sed hoc agẽtes, ut capto uinctoq; addant afflictionem, si Euangelium acrius defendendo, nos in gradum uius odium pertraxerint. Ea res utcunq; cedet mihi, non magni retulerit, modo uerterit in gloriam Christi, cui sic toto pectore faueo, ut gaudeam illum per omnem occasionem omnibus innotescere. Amplißimam laudem merentur apud Deũ, qui eodem animo prædicant Euangelium, quo ego prædico. Ferendi sunt, qui priuato quodam amore nostri, iuuant Euãgelij partes. Cæterũ qui in odiũ mei prædicant Christum, quòd sibi nocent, doleo: quòd mihi malè moliuntur, contẽno: quòd illorum peruersa uoluntas cedit in gloriam Euangelij, gaudeo, modo uerè doceãt Christũ, licet animo insyncero: neq; gaudeo solũ in præsentia, uerumetiam in posterum gauisurus sum, si pergãt odio mei diuulgare Christi doctrinam. Non me mouet, quòd ista moliuntur in perniciem meam, cùm sciam rem præsidio precum uestrarum, atq; auxiliante & negotium hoc moderante spiritu Iesu Christi, mihi futurã saluti, siue moriar, siue uixero. Neq; enim me fallet mea de illo fiducia, qua mihi persuasißimũ habeo, fore ut in prædicatione Euangelij, quod ille delegauit, nusquam sim destituendus, aut pudefaciendus, ut ullis afflictionibus cogar ceu uanum retractare, uel obticere, quod uerißimum esse cognoui: quin potius quẽadmodum antehac afflictiones, quas iuxta corpus ab hominibus perpessus sum, cesserunt in lucrũ Euangelij, siue cùm lapidarer, siue cũ uirgis cæderer, siue cùm bestijs obijcerer: ita & hæc afflictio, qua de capite uitáq; periclitor, cessura est in laudẽ et gloriã Christi, seu uiuere contingat

Quid enim dum omni modo.

Sed & gaudebo.

continget, seu mori. Nam ut superiores afflictionũ procellæ, licet corpusculũ hoc afficerẽt, animum tamen nunquã ademerunt, aut constantiã prædicandi Christum labefacta runt, ita neq; nũc hæc tempestas adimet. Si dabitur uiuere, fortiter tuebor euangelicam ueritatem: si continget mori, mors ipsa mea, quam ob Euangelij negotium non inuitus suscipiam, illustrabit Christi gloriã. Vtrunq; continget, mihi in tuto est mea incolumitas. Et hanc mortem adeò non formido, ut magis optandam existimẽ, si sic expediat Euangelio. Neq; enim me tædet huius uitæ quãlibet afflictæ, cuius felicitatem omnẽ metior Euangelij successu: neq; mortem horreo, quæ mihi lucro futura sit, quæ me reddet præmio cœlesti, tum demum uerè uicturum. Quanquam & hæc interim uita corporalis non caret suo fructu, dum accumulandis pijs factis, accumulatur & præmiũ immortalitatis: atq; interim nostro labore propagatur, ac confirmatur Euãgelium Christi. Huic in manu est, utrum me uiuere malit, an mori. Ego sic ad utrunq; paratus sum, ut utrum potius eligam, ignorem. Est cur optem mortem: est cur nõ recusem uiuere. Verũ ubi mei ipsius cõmodi ratione subducta, meum animum consulo, uideo mihi longè potius esse, liberatum ab huius uitæ ærumnis, propius iungi Christo, & ad illam ineffabilem felicitatem mihi, cùm in tertium cœlum raptus essem, utcunq; gustatã redire. Rursum ubi reputo, quid uestris expediat commodis, intelligo conducere, imò necessarium esse, ut adhuc aliquandiu uerser in hoc munere meo. Atque hoc certùm scio, fore ut maneam adhuc in hac uita: & ita maneam, ut uobis omnibus aliquando sim fruiturus, meiq; facturus copiam, quò simul & uos uberius proficiatis in fide, & ego copiosius de fidei uestræ gaudeam incremento, uosq; uicißim

Mihi uiuere Christus est.

magis

magis etiam de me gaudere poßitis, posteaquam ad uos me recepero, denuo cōſpicientes me præſidio Chriſti, non modò nō ceßiſſe his malis, ſed ſeruatum etiā ueſtris augendis cōmodis. Videtis quantam felicitatem meā ueſtro lucro poſthabeā? Quis nō tertij cœli cupidus, faſtidiat huius uitæ curas? Quis nō paradiſi ſuperioris deſiderio geſtiat ab his malis euolare? Quis nō uerborū arcanorū memor, humana negligat alloquia? Quis non pro tot exitijs, tot periculis, tot mortibus eligat tranquillam immortalitatē? Sed tantum apud me ualet fraterna charitas, ut aliorum profectum meo deſiderio præponā. Quò magis erit uobis enitendum, ut huic animo meo reſpondeatis. Id autem fiet, ſi curabitis, ut ueſtra uita digna uideatur Euangelio Chriſti, ob quod hæc cuncta perpetior, ne hoc ipſo fructu fruſtrer, ob quem unum ſuſtineo diſtrahi ab optatißimo conſortio Christi. Proinde date operam, ut ſiue uos inuiſero, tales reperiā, quales opto: ſiue quid obſtiterit, quò minus reuiſam uos, tamen abſens audiam de uobis, quòd quemadmodum hactenus feciſtis, perſiſtatis uno ſpiritu, quem hauſiſtis communem, eodemq; animo concordes, ſimulq; ueſtris officijs ac precibus adiuuantes decertantem aduerſus impios Euangelij fidem, nec ullo perſequutionum metu terreamini, quò minus fortiter ubiq; reſiſtatis aduerſarijs Christi, quorum improbitas nihil aliud efficiet, niſi ut & ipſis pariat exitiū, & uobis ſalutem, ſemper in maius gliſcente Euangelij gloria, & illorum impijs conatibus in peius uſq; prolabentibus. Pulcherrimum eſt pro Christo perpeti, glorioſum per hunc uincere aduerſarios. Verùm hinc nihil eſt, quod nobis uindicemus. A deo uobis hoc donatum eſt, ut non ſolùm promptè credideritis Euangelio Chriſti, quod ego prædico, uerumetiā parati ſitis pro illo

Tantùm dignè in Euangelio Chriſti.

Vt ſiue cùm uenero.

pati

pati, uidelicet meum exemplum sequuti: neq; detrectetis pro Euãgelij negotio certamẽ idem subire, quale & olim uidistis in me, tot modis afflicto, cum isthic agerẽ, & nũc audistis de me uicto, capitisq; reo. Hæc casu non fiunt, sed à deo propitio donantur ijs duntaxat, quorum pietatẽ uult afflictionibus huius uitæ reddi spectatiorem.

CAPVT II.

PRoinde si qua consolatio est inter illos mutua, qui in eundem Christum conspirarunt, si quod est solatium, quod habet fraterna charitas, quæ tristia pariter ac læta facit cõmunia, si quã uim habet Christi spiritus, omnibus uobis communis: si qui sunt affectus, quibus in afflictionibus amicorum tanguntur homines, si quæ sunt commiserationes, quibus ipso naturæ sensu ingemiscimus aut indolescimus malis eorũ, quos ex animo diligimus, quiq; nostra causa perpetiuntur, per hæc omnia uos obtestor ô Philippenses, ut hanc uoluptatem, quã ex uestro profectu concepi, mihi perficiatis. Quicquid quocũq; nomine mihi debetis, acceptum ferã, si uos cõcordibus animis conglutinemini, si mutua sit inter uos omnes charitas, si sitis unanimes, si cõsentientes. Non potest pax concordiaq; constare inter feroces, & elatos. Siquidẽ ferox ac tumidus animus parit cõtentionem, parit ambitionẽ, parit iracundiam. Atqui hæc charitatis fraternæ, mutuæq; beneuolentiæ præsentanea sunt uenena. Ne quid igitur inter uos Christi spiritu cõglutinatos, Christiq; philosophiã profitentes, geratur per contentionem, aut inanem gloriam, ut alius alium prouocet ferocia, dũ nemo uult alteri cedere, quibus ex rebus inter mundi discipulos oriuntur iurgia, rixæ, dißidia. Ne sint igitur in consilio ira, aut ambitio, aut superbia, cõsultores peßimi, sed potius fraterna charitas, & huius

Si qua ergo consolatio.

Implete gaudium meum.

Nihil per cõtentionẽ.

comes

comes, animi modestia, qua nemo se præferat alteri, sed quisq; alterum se præstantiorem existimet, sibi nihil arrogans, aliorum dotibus benignè candideq; fauens: neq; suũ quisquam priuatum spectet commodum, quod ubi fit, ibi publica concordia periclitatur: sed quisq; per Christianã charitatẽ, quæ nõ quærit quæ sua sunt, suis commodis anteponat aliena. Neq; uerò cuiquam uestrũ in mentẽ ueniat impia cogitatio, cur prudens ac sciens ultro cedã melior deteriori? Ne pudeat uos Iesu Christi exemplum sequi. Cur enim non conuenit uos, qui pares estis & consortes, sic inter uos affectos esse, quemadmodum ille affectus fuit erga nos? Si ille sibi uendicauit primatum, si sua captauit commoda, sit & inter uos decora pro rebus hisce contentio. Atqui ille quum natura deus esset, atq; ipsis factis sedeum esse declararet, dum mortuos nutu reddit uitæ, dum uertit elemẽta rerum, dum dæmonibus imperat, dum uerbo pellit quoslibet morbos: tamẽ quò nobis perfectæ modestiæ pareret exemplum, nõ sibi per inanem gloriã uendicauit, ut haberetur æqualis deo, sed humiliauit ac deiecit semetipsum apud homines, à patre expectans gloriam ad quam demonstrauit aditum esse, non per ambitionem, sed per humilitatẽ. Et adeò se deiecit, quum esset summus, ut nõ solùm uelut homo uersatus sit inter homines dormituriens, sitiẽs, esuriens, lassescẽs, pauper reliquisq; nostræ conditionis iniurijs obnoxius, uerumetiam serui speciẽ in se susceperit, & serui nocentis, quum ipsa esset innocẽtia. Quid? An nõ mali serui est, capi, alligari, cædi flagris, conspui? Atqui non ad hoc tantùm sese demisit, uerumetiam usq; ad supplicium mortis, ceu facinorosus descendit, ac mortẽ longè probrosissimam crucis. Sic uisum erat patri, ut ille hæc pro nostris commissis dependeret, isq; uolens

obedientem

obedientem se præstitit per omnia, nihil detrectans quod ad nostram salutem conduceret. Qui mundano sunt affectu, per ambitionem, contentionemq́;, cum aliorum iniuria grassantur ad falsam gloriam. At Christianus, qui ueram & æternam gloriam quærit, hac uia debet ad illam contendere, qua Christus ingressus est. Per falsam ignominiam iter est ad uerā gloriam, per momentaria dispendia, aditus est ad immortalia compendia. Gloriam captare non oportet, sed promerere. Vultis audire, quid meruit humilitas Iesu Christi? Ille quidē non usurpauit sibi apud homines, ut iactaret ante tempus maiestatem suā, sed Deus pater euexit filium suum in summā sublimitatem, ac per humilitatem & ignominiam crucis illustrato, largitus est nomen quod excellit omnem humanam gloriam: nimirum, ut iam ad Iesu illius consputi & crucifixi nomen sese flectat ac submittat omne genu, non solùm quicquid est in terris, uerumetiam quicquid est uel apud inferos, uel apud superos in cœlis. Nec ulla sit usquam lingua, siue hominū, siue angelorū, siue dæmonū, quæ non cōfiteatur Iesum omniū rerum principē ac dominum à dextris assidere Deo patri, ut regni cōmunis gloriæq́; omnis consortē, idq́; in gloriā Dei patris, à quo proficiscitur, & in quē redundat omnis filij gloria. Quæ mortalium ambitio, quæ opes, quod regnum, quod studiū humanū unquā talem cuiquā parauit gloriā apud omnes, qualē Christo sua parauit humilitas? Atq; hæc omnia nostra causa fecit, non sua. Nec enim ille meruit deijci, nec eguit illustrari: quò magis uobis est similis adhibēda modestia, sine qua nō possitis esse incolumes. In gloriam Dei patris.

Proinde fratres mei dilecti, hac quoq; parte pergite uestri similes esse, ut quēadmodum ad exemplū Christi, semper obedistis Euangelio nostro, ita & in posterū faciatis, Itaq; charissimi mei.

non

non solùm cùm erimus præsentes, sed multò magis nunc cùm absumus, eam curam quã ipse præsens uobis impensurus essem, in uos ipsos transferentes. Agite negotiũ uestræ salutis, nõ oscitãtes, sed cum omni solicitudine ac tremore: nõ ignari quanta de re certetur, & quibus cũ hostibus uobis res sit. Non est dormitationi aut securitati locus, sed rursus non est quod diffidatis. Vestrum erit pro uiribus adniti: Deus autẽ est is, qui hoc agit in uobis, ut quod ad salutẽ pertinet, & uelitis & perficiatis quod animi bona uoluntas uobis suggeßit, ne nesciatis cui tribuendum sit, si quid illa uobis suggesserit. Curandum est uobis, ut uestris moribus commendetis Euangelij doctrinam, ijs quoq; qui ab illa sunt alieni. Id futurum est, si conspexerint uos eße summa concordia, pariq; fiducia, & quicquid agitis, id fieri sine murmure, sine disceptationibus: quorum alterum est non ex animo facientiũ, quod faciũt: alterum est diffidentium. Sed magis in omnibus synceri sitis, ac moribus adeò puris & inculpatis, ut nemo iure de uobis queri poßit, utq; cunctis perspicuum sit, uos esse uerè filios Dei, non nothos aut adulterinos, sed patrem cœlestem cœlesti uita referentes: qui sic interim uitam agatis in medio nationis asperæ, tortuosæ & insynceræ, ut nulla tamẽ ex parte uestra uitietur synceritas: quin potius inter horũ tenebras, innocẽtia uitæ sic luceatis, ueluti mundi luminaria quædã, oculis omniũ exposita. Vos enim estis illi, de quibus in Euangelio dixit Christus: Estis lux mundi, qui in edito sustinetis uiuificum Euangelij sermonem, ipsis etiã moribus Christi doctrinam exprimẽtes: ut confidam uobis perseuerantibus, me quoq; gloriaturũ in aduentu Christi, me nõ frustra laborasse, nec inaniter in hoc Euangelij stadio cucurrisse, qui tales discipulos Christo lucrifecerim

Omnia facite sine murmurationib.

lucrifecerim. Et adeò *me non pœnitet laborum meorum, per quos uos obtuli deo gratißimam uictimam, ut etiam si ipse immoler super hostiam sacrificiumq; fidei uestræ, & meo pariter & uestro omnium nomine sim gauisurus.* Vestro, *quos ad* Euangelium *conuersos gratißimam uictimam obtulerim* Christo: *meo, qui peracto tali sacrificio, sim & ipse totus immolandus.* Nam *quemadmodum uideo meas afflictiones cessisse in profectum uestrum, ita scio mortem meam* Euangelio *profecturam: atq; hac de causa mors quoq; mihi grata ueniet.* Quòd *si decet uos in omnibus consortes esse gaudij mei, non debet mea mors uobis esse mœrori, quæ mihi est futura iucunda.* Habetis *quo nomine de meo statu debeatis gaudere, sed spero fore, fauēte domino* Iesu, *ut uos breui per* Timotheū *inuisam, quandoquidem ipsi mihi uenire nondum licet.* Hunc *igitur uelut alterum me mittam, ut quemadmodum cognito statu meo nunc gaudetis, ita & ego gaudeam per* Timotheum *huc reuersum cognito statu uestro.* Nam *hic mihi potißimum uisus est idoneus ad hanc legationem, cùm nemo sit cæterum, qui in* Euangelij *negotio sic æquet animum meum: quiq; in curandis uestris negotijs, fidem ac diligentiam* Paulinam *magis ex animo sit repræsentaturus, utpote quem merito pro filio germano habeam.* Sunt *quorum ministerio minore dispendio poterā hic carere, sed nolui quenquam mittere, nisi probatæ integritatis: nam cæteri ferè uenātur huiusmodi legationes, nō perinde ut alijs prosint atq; ut suis lucris cōsulant potius, quàm* Iesu Christi, *à quo animo scitis me semper abhorruisse.* Non *arbitror opus, ut eum uobis commendē, quippe iam pridē uobis spectatū ipsa re, qui meminisse potestis, quomodo se gesserit mecū in* Euāgelij *negocio, meq; ceu patrē germanus filius*

Nam & si immolor super sacrific.

Tam unanimem.

Non quæ Iesu Christi.

per omnia retulerit. Hunc igitur, ut spero, mitam, simul atq; uidero quò se flectāt res meæ: quin & illud fore confido, propitio domino, ut & ipse propediem ad uos ueniam. Insuper autem & hoc sum arbitratus operæpretium, ut et Epaphroditus Timotheo comes iret ad uos, mihi quidem & frater & collega & commilito, uobis autem apostolus, ut uobis & meo et uestro ipsorū nomine debeat esse commendatus, deniq; qui uestram benignitatē, qua soletis necessitati meæ subuenire, ad me detulit. Is iam pridem ingenti desiderio tenebatur uisendi uos, anxius animi ne uos grauius discruciaret, quòd audissetis ipsum ægrotasse periculosé. Nec uanus fuit ille rumor, sic enim ægrotauit, ut de uita periclitaretur, morti uicinus: sed deus illum restituit, misertus famuli sui, imò non illius tantùm, sed & mei, qui simul cum periclitāte periclitabar, ne ad dolorē, quē mihi morbus illius adferebat, accederet ex morte tam fidi commilitonis desiderium. Quò magis mihi studio fuit illum ad uos mittere, primū ut eius conspectus uobis sit uoluptati, ubi uideritis illum reualuisse, fortasse fame non perinde credituri: deinde, ut mihi quoq; dolor omnis abstergeatur ex animo, si sensero uos de illius ualetudine certo

In domino. *gaudere gaudio. Excipite igitur illū affectu Christiano, cum omni gaudio: nec hunc tantū, sed omnes huius similes habete in pretio. Siquidē huc à uobis missus, adeò nō ueritus est sæuitiā Neronis, quem sciebat infensum mihi, ut ob*

Tradens animā suam. *Euāgeliū Christi, eò periculi se demiserit, ut morti proximus fuerit, prius habēs profectū euāgelicæ doctrinæ, quàm suā incolumitatē, quò uidelicet pēsaret id, quod ob absentiam uestro erga me officio uidebatur deesse, ac per illum mihi quodāmodo fieretis præsentes, qui & uestrā munificentiam ad me pertulit, & suis officijs inseruierit periclitanti,*

elitanti,ut unus quodammodo uos omneis mihi referret.

CAPVT III.

SVperest igitur fratres, ut cognitis his quæ hic fiunt, et reddito uobis Epaphrodito incolumi, læto sitis animo ac neglectis afflictionibus, quibus mundus uos exercuit, gaudeatis, semper in melius prouehi negotium domini nostri Iesu Christi, cui non perinde metuo ab ethnicis, qui palàm impugnant Euangelium, atq; ab istis semichristianis, qui sic Christum prædicant, ut Iudaismũ interim admisceãt. Hac de re uos pro mea solicitudine frequẽter admonui, sed tamen non grauabor eadem inculcare literis, quò magis sitis in tuto. Nam aduersus istos, qui nusquam non insidiantur, uix unquã satis cautum est, pestilens, improbum, & impudens hominum genus. Inuident libertati uestræ, oblatrant doctrinæ synceræ, mordent alienam uitam, laborant in Euangelico negotio: sed sic, ut corrumpant. Iactitant sese de pellicula præputij præcisa, cùm mẽtem habeant incircuncisam. Cauete fratres, ne uobis imponant: obseruate canes huiusmodi, obseruate malos operarios, obseruate incircuncisos circuncisos, imò concisos uerius. Præter causam isti sese uenditant, corpore circunferentes fœdam suæ nobilitatis notam, cùm animo sint impuro impioq́;. Si gloriosa est circuncisio, nos uerè sumus circuncisi, nos uerè Iudæi, nos germani Abrahæ filij, qui deum colimus, non pecudum sanguine, sed spiritu (sic enim ille coli gaudet) qui gloriamur non in pellicula corporis, non in Mose, sed in Christo Iesu, qui suo spiritu resecuit omnia uitia ab animis nostris, qui cordibus nostris notam pulcherrimam impreßit, quò constet nos esse filios dei. Hæc demum est uera gloriosaq; circuncisio. Deus posthac non æstimat hominem ex habitu corporis.

In domino.

Cauete canes.

Quanquam & ego habeam confi.

At isti neglecta mentis cura, totam fiduciam collocant in carne, in qua si gloriandū sit, ego sanè nec hac parte cuiquam istorum cessero, ne quid habeant, quòd causentur mihi uilem esse circuncisionē ob id, quia nō habeā. Si quis alius hoc nomine sibi placet, ego magis etiam mihi possim placere, nimirum legitimè circuncisus octauo die, iuxta legis præscriptū. Israëlita nō insitione, sed genere: nō proselytus, sed Iudæus ex Iudæis oriūdus: nec è quauis tribu, uerùm è præcipua, nēpe Beniamin, quæ semper iuncta fuit tribui Iuda, unde reges & leuitæ, unde & sacerdotes constituuntur, cùm pleriq; se putēt Israëlitas, quòd è concubinis Israëlitarū ducāt genus. Hebræus ex Hebræis iuxta genus, iuxta legis sectas pharisæus, cuius ordinis semper fuit prima dignitas. Quòd si libeat quenquam ex huius legis studio atq; obseruatione æstimare: nec his in rebus habēt, in quo se mihi præferāt. Nam patriæ legis tantū me habebat studiū, ut ob eam tuēdam modis omnibus persequerer ecclesiā Christi: adeò tenax eorū, quæ lex præscribit, ut nihil esset in quo meritò culpari possem, tanquā præuaricator. Quòd si quid ista præclarū haberēt, iustius gloriari poterā, quàm isti, qui se semideos uideri uolūt, quòd præputio careant. At tum quidem temporis, quoniā nondum eram edoctus Christum, pulchrè mihi uidebar felix & nobilitate generis, & dignitate sectæ, et obseruatione legis: sed ubi per Euangeliū Christi didici, quibus in rebus sita sit uera iustitia, atque his typis & umbris Mosaicæ legis cognoui res lōgè præclariores denotari: mox quæ prius ut uehemēter expetēda sectabar, abieci reliquiq;, damnosum esse ducēs, quicquid uel tantillū à Christi doctrina remoraretur: nō quòd legem dānem, si quis ut oportet utatur, sed quòd tantùm tribuam Euāgelio Iesu Christi domini mei, ut hu

Secūdum legem pharisæus.

Sed quæ mihi fuerūt lucra.

ut huius excellenti cognitioni,non solùm posthabeam legem Mosaicam carnalem,qua gloriantur isti,uerumetiã quicquid usquam mundus hic præclarum habet aut suspiciendum,pro dispendio mihi sit. Hanc igitur simul atque gustare cœpi,nullum est ullius rei lucrum,quantũuis præclaræ,quod non pro damno,imò quod non pro rudere ducam,aut si quid rudere contemptius,modò huius dispendio mihi liceat lucrifacere Christum fontem bonorum omnium,quæ uerè bona sunt. Pro nihilo habeo meam iustitiam,cuius opinionẽ mihi uendicabat apud homines Mosaicæ legis obseruatio,modò mihi contingat uera iustitia, quam meam nõ possum appellare,cùm haudquaquam paretur nostris meritis,sed gratis detur is,qui sibi diffisi, simpliciter fidunt Christo.Nascitur & ex lege iustitia quædã,sed inefficax ad præstandã salutẽ.Verùm ea quæ datur à deo, sic nostra nõ est,ut tamen nobis conferat ueram salutẽ,si modò credentes Euangelio per fidem cognoscamus Iesum Christum, cuius natiuitas mirabilior est, quàm ut ulla mortali sapiẽtia posit intelligi:cuius resurrectionis uis maior est, quàm ut ullis humanis argumentis queat persuaderi.Sola fides hoc nobis persuadere potest, & adeò persuasit,ut spe promissorũ fretus, gaudeam uenire in consortiũ afflictionũ illius, uicissim pro illius Euangelio uinctus ac moriens, quemadmodũ ille pro nobis cæsus est & crucifixus, si quomodo mihi contingat, ut sicut mortẽ illius imitor,ita perueniã ad resurrectionis gloriam per illũ resuscitatus.Hec certissima spes me consolatur in his afflictionibus,quòd fidã Christi promissis,qui regni sui consortiũ pollicitus est ijs,qui nõ detrectarint crucis consortiũ. Neq; hæc dixerim uelut in me situm sit, ut tantùm assequar præmiũ. Nondum mihi peruentum est ad metam

Verũtamen existimo omnia detri.

Quæ ex deo est iustitia.

cursus, nõdum assequutus sum brabeum, nondũ perfectum est certamen, sed tamen huc omnibus neruis annitor, ut quod sequor assequar. Neq; enim quomodocũq; currentĩ contingit præmium, sed acriter instanti, sed cõstanter adlaboranti. Bona spes est me apprehensurũ, quando in hoc ipsum reprehensus sum à Christo, atq; è medio cursu, quẽ olim malè institueram aduersus illius ecclesiam, retractus, ut in euangelico stadio bene currens, mererer brabeum immortalitatis, ne uos præmij promissi fiducia segnes reddat ac malè securos. Fratres ipse nõdum arbitror me assequutum, quod ambio, quodq; spero. Maximũ est quod sequor, non temere quis assequitur. Scio ueracem esse Christũ, sed humanæ naturæ fragilitas ac mutabilitas me nondum sinit esse securum. Proinde magna quidem spe, rebus omnibus posthabitis, unum illud ago, ut in cursu euangelico, uelut oblitus eorum, quæ à tergo relicta sunt, toto nisu ferar in ea, quæ restant à fronte: neque rursus temere quouis feror: dispendiũ enim facit, qui malè currit: sed rectà tendo ad metam euangelicam nobis præfixam, & ad præmiũ immortalitatis, ad quod deus agonotheta noster, è cœlis spectans conatũ nostrũ, nos uocat, opitulante Christo Iesu. Proinde qui legem admiscẽt Euãgelio, quid aliud quàm cursum nostrum studẽt remorari? Quotquot igitur perfecti sumus, ita simus affecti, ut præter euangelicũ scopum nihil nobis proponamus. Quòd si qui sunt inter uos aliquantò infirmiores, qui patriã legem, cui assueuerunt, nõ omnino possint contẽnere, ferãtur, donec & ipsi proficiãt. Vobis reuelauit deus, legis præsidijs nequaquã esse opus, fortasse futurũ est ut illis quoq; reuelet idẽ. At interim sanè cursum eum, quẽ iam cœpimus, iuxta regulã præscriptã pergamus. Et in hoc certè simus cõcordes, ne patiamur

Vnum autẽ quæ quidem retro sunt.

Quicunque igitur perfecti sumus.

tiamur nos ab instituto retrahi, sed pro sua quisq; uirili properemus ad prænium immortalitatis. Sunt qui rectum cursum non teneant, eos sequi tutum non sit. Me potius imitemini rectà properantem ad Euangelij brabea, & obseruate eos, quos uideritis ad nostrum exẽplar incedere. Christus optimã formam nobis exhibuit, ad hanc me uidetis eodem cõniti, quò peruenit ille. Non omnes qui currũt in hoc stadio præmiũ consequuntur. Neq; uobis tutum sit quosuis præcurrentes sequi. Sunt enim complures, de quibus & antea sæpenumero loquutus sum uobis, & nunc rursum cum lacrymis dico, sic Christum prædicantes, ut interim inimici sint crucis Christi. Nolunt enim imitari uitam ac mortem illius, ut cum illo uiuant in æternum, sed ad quæstum & gloriã suam, pro uera pietate docẽt Iudaicas obseruatiunculas, circuncisionẽ præputij, ciborum delectum, discrimina dierum, ut his alijs oneratis, ipsi interim regnent ac suauiter uiuant, perinde quasi post hanc uitam non expectent aliam. Sed ab horum moribus finis illorum nos deterreat. Nam quẽadmodũ per infamiam humanam tendimus ad æternã gloriam, & per temporarias afflictiones cõnitimur ad immortalem felicitatẽ: ita illi per momentarias uoluptates, asciscunt sibi sempiternũ exitium, uentrem habentes loco dei, qui non poterit eis succurrere: & per fucatã apud homines gloriam, quam collocant non in Christo, sed in rebus pudendis, festinãt ad æternam ignominiam. Nam temporariũ ac fucatũ est, quicquid terrenũ est: uerũ atq; æternũ, quicquid cœleste. At isti nihil aliud curãt, quàm terrestria. In his gloriam, in his uoluptatẽ, in his opes suas collocant, multũ aberrãtes à scopo euãgelico. Cæterũ nos qui Christum uerè sequimur, licet corporibus detineamur in terris, tamen animis in cœlis uiuimus,

Veruntamen ad quod peruenimus.

Quorum finis interitus.

Nostra autem conuersatio in cœl.

illuc aßiduè ſuſpirãtes, quò præceßit caput noſtrum, unde & per fidem expectamus dominum noſtrum Ieſum Chriſtum, qui reſuſcitatis mortuis palã exhibebit ea, quæ pollicetur, interim transformaturus hoc corpuſculũ humile, et omnibus iniurijs obnoxium, ac ſimile redditurus corpori ſuo glorioſo, quo nimirum membra, quæ fuerunt hîc afflictionum illius conſortia, illic uocentur in conſortium felicitatis. Nec iſtud uidebitur cuiquam incredibile, qui perpenderit uim illius, per quem res geretur. Nihil eſt enim quod ille præſtare non poßit, cui in manu eſt, ubi libuerit, ſibi ſubijcere omnia. Eam potentiam tum aperiet omnibus, quamuis interim ſæpenumero dißimulet.

CAPVT IIII.

Tantarum igitur rerum ſpe fulti, fratres mei dilecti, ac deſiderabiles, quorum ſucceſſum gaudium meum

In domino. eſſe duco, quorũ uictoriã, meam coronã eſſe iudico, quemadmodum cœpiſtis, ita perſiſtite, neq; ſinatis uos deflecti à Chriſto Ieſu. Iterũ atq; iterũ mihi dilecti fratres Euodiã obſecro, ac ſeparatim Syntychẽ obſecro ut concordibus animis ſint in promouẽdo Chriſti Euangelio. Quin & te rogo uera germanaq; cõiunx, mecũ in Euangelij negotio cõſentiens, ut iſtis mulieribus adſis, quæ participes fuere laborũ ac periculorũ meorũ in Euãgelio unà cũ Clemẽte, ſimulq; cũ reliquis, qui mihi fuerũt in Euangelio cooperarij. Quorum nomina quid attinet à me referri, cùm ſcripta ſint in libro uitæ, nunquam abolenda? Ibi ſcripta ſunt omnium nomina, quicũq; ſuis officijs adiuuãt rem euangelicam, quorum de numero eſtis & uos. Has ob res gaudete

Gaudete in domino ſemper. ſemper, etiam in medijs afflictionibus. Iterum atq; iterum iubeo uos læto eſſe animo, quatũuis ſæuiat in uos improborum iniquitas, tamen ueſtra æquitas ueſtraq; moderatio

nota

nota sit & spectata cunctis mortalibus, non solùm fratribus, uerumetiam alienis à Christo, quo citius uestra bonitate prouocati, pelliceantur ad Euangelij consortium. Lenitas enim morum conciliat ac frangit, etiam impios. Ne uelitis illos ulcisci, ne'ue illis suas delicias inuideatis. Instat enim aduentus Christi, qui & uobis pro spretis huius mundi commodis, largietur immortalitatem, & illi suæ dementiæ pœnas luent. Vos in diem uiuite, nulla de re solliciti, tantũ illud agentes, ut ille adueniens uos offendat paratos, ab illo pendete totis animis. Quòd si qua re fuerit opus, ne fidite mundi præsidijs, sed deum aßiduis precibus interpellate: illi uotis ardentibus significantes, si quid postulatis: illi gratias agentes, quicquid euenerit, seu prosperum, seu aduersum, certi fore, ut per illum & aduersa uobis reddantur prospera. Nouit ille quidem, etiamsi nihil postuletis, quid uobis sit conducibile: sed tamen amat huiusmodi legationibus appellari, amat pijs uotis solicitari, ac uelut cogi. Sic enim fiet, ut pax qua cõciliati estis deo, res felicior, quàm ut humana mens queat percipere, muniat corda uestra, atq; animos uestros aduersus omnia, quæ hîc poßunt incidere formidanda. Quid enim metuat, qui se norit deo charum esse per Christum Iesum? Vt igitur harum rerũ, quibus uel blanditur, uel terret hic mundus, cura uacuos uos uolo, ita totis animis aduigilandum est, ut uirtutibus ditescatis, quæ uos deo commendẽt. Itaq; quæcunq; sunt uera, & à fuco abhorrentia, quæcunq; decora, atq; honesta, dignaq; his, qui res humiles atq; ineptas detestantur, quæcunq; iusta, quæcunq; pura sanctáq;, quæcunq; ad alendam concordiam accommoda, quæcunq; bonam famam conciliant, si qua uirtus, si qua laus uirtutis comes, hæc uobis curæ & cordi sint, hæc uestris animis obuer

Nihil soliciti sitis.

obuerſentur, hæc, inquam, atq; his ſimilia, quæ pridem & didiciſtis, & accepiſtis à nobis, nec audiſtis tantū ex me, ſed etiã uidiſtis in me. Non enim docui uos, quod ipſe non præſtiterim. Hæc eadem igitur nō ſolū memineritis, uerū etiam præſtetis & ipſi nos imitantes. Hæc agentibus aderit deus autor pacis, cui non conuenit, niſi cum uirtutum cultoribus. Porrò uoluptati non mediocri fuit animo meo, quòd ſolitus ille ueſtræ charitatis affectus erga me, iam aliquãdiu intermiſſus, aliquando reuiguit, ac uelut refloruit. Imò non fuit intermiſſus affectus, ſed quum is eſſet ſui ſimilis, deerat uobis oportunitas mittendi, quæ uolebatis.

Gauiſus ſum autem in domino.

Proinde gaudeo nō perinde commodo meo, ac ueſtra charitate, qua gaudeo uos deo dignos reddi. Neq; enim admodum me mouet, meæ penuriæ ueſtra liberalitate ſubuētum eſſe. Nam harum rerum rudis non ſum aut inſolens. Imò multo iam uſu, ad horum malorum patientiam occallui. Didici præſente fortuna, quæcūq; ea fuerit, cōtentus eſſe. Noui, uel inter pauperculos humilis & pauper eſſe: noui & inter diuites excellere. Si deeſt, cōtraho me: ſi supereſt, effundo in aliorum uſus, & magnificum largitorem ago. Egeſtas tutior eſt, abundantia benignior. Ad omnem locum, ad omne tempus, ad omnem occaſionem memet accōmodare noui, ſic ad utranque fortunam factus & edoctus. Nec me corrumpit ſaturitas, ſi adſit rerum copia: nec me deijcit eſuries, ſi deſit quod edatur. Nec elatū reddit opulentia, ſi quid obuenerit ſupra neceſſitatem: nec exanimat inopia, ſi minus eſt, quàm poſtulet uſus uitæ. Cur enim hæc moueãt animū meum, qui compedes & flagra contemno Euangelij gratia? Nihil eſt horū quod non perpetiar infracto animo, confirmante & corroborãte me Ieſu Chriſto, cuius præſidio fortis ſum, cùm ex me ipſo ſim nihil.

Omnia poſſum in eo q me cōfortat.

Neq;

Neq; uerò hæc dixerim, quod ueſtram munificentiam habeam contemptui:imò uehementer laudo pietatem ueſtrã, qui uoſmet inſerueritis in ſocietatem afflictionum mearũ, præmiorũ quoq; participes apud deum futuri. Amplector ſpontaneam animi ueſtri promptitudinem. Nam ipſe non ſoleo quicquam iſtorum officiorum à quoquam flagitare. Eſtis enim & ipſi teſtes Philippenſes, cùm primùm in finitimis regionibus prædicarem Euangelium Chriſti, & è Macedonia diſcederem, nullam eccleſiam mihi communicaſſe:certè quod attinet ad rationem dandi atq; accipiendi. Nec enim illi dedêre quicquam, nec ego ſtudebam accipere. Vos ſoli ultro detuliſtis, non ſolùm cùm apud uos agerem, uerumetiam cùm eſſem Theſſalonicæ: ſemel atq; iterum miſiſtis abſenti, quæ putabatis mihi eſſe opus. Ditior erat Theſſalonica, ſed uobis animus erat benignior. Non illos incuſo, ſed ueſtro profectui gratulor, ueſtro lucro gaudeo potius, quàm meo. Nam ingens lucrum facit, quiſquis ob Euangelium Chriſti rem minuit temporariã, & alienas opes cum ueris et æternis opibus cõmutat. Ipſe non requiro munus, ſed requiro fructum, qui uobis accreſcit ex iſta munificentia prompta & ultronea. Paululum decreſcit rationibus ueſtris pecuniarijs, nonnihil acciditur cenſui domeſtico, ſed plurimùm accedit rationibus cœleſtium præmiorum. Et tamen quod ad me quoq; pertinet, non eſt quòd doleatis parum gratam fuiſſe ueſtram beneficentiam. Recepi omnia, ac nunc ueſtra munificentia diues ſum:expletus ſum ijs, quæ mihi à uobis pertulit Epaphroditus. Adeò copioſè miſiſtis. Accepi autem non tanquam munus ab hominibus homini miſſum, ſed tãquam hoſtiam deo gratiſsimã, cui nullus odor ſacrificij gratior eſt, quàm ſpontaneum officium euangelicæ charitatis. Porrò quemadmodum

Fructum abundantem.

In ratione ueſtra.

admodum uos uestras fortunas atteritis, ne quid mihi desit, ita deus meus uicißim suppleat uobis, quicquid defecerit in hac uita. Quum enim is opulentus sit, non sinet, ut quicquam desit usibus uestris, qui ob eius Euangeliũ pauperescitis. Hoc ad ipsius & Christi gloriam pertinet. Sit autẽ omnis gloria deo patri nostro, seculis æternis. Amẽ.

Salutate cunctos, qui iuxta Iesu Christi doctrinam, sanctimoniam, uitæq; puritatem sectantur. Saluere uos iubẽt uicißim qui Romæ mecũ sunt Christum profitentes. Nec hi solùm qui mecum habent consuetudinem interiorẽ, uerumetiam cum cæteri omnes, tum præcipuè qui ex Cæsaris familia Christi doctrinam amplexi sunt, nec tam sæui principis dominiq; metu à Christi profeßione deterriti. Fauor & benignitas domini nostri Iesu Christi semper adsit spiritui uestro, Amen.

FINIS.

IN EPISTOLAM PAVLI *apostoli ad Colossenses argumentum, per Des. Erasmum Roter.*

Colossenses in Asia minore sunt finitimi Laodicensibus. Hos non uiderat apostolus: nam Archippi, siue quod addit Ambrosius, Epaphræ, quibus hoc delegatum erat, prædicatione cõuersi sunt ad Christum. His uehementer imminebant pseudapostoli, conãtes in dogma multo peruersißimum inducere, docentes filium dei non esse salutis autorem, sed per angelos uiam patere ad patrem. Neque enim uenisse filium dei in hunc mundum, neq; uenturum, quum in ueteri testamento per angelos administrata sint omnia. Deinde Iudaismum & philosophiæ superstitionem

tionem cum Christi doctrina miscebant, obseruãtes quædam legis instituta, & superstitiosè obseruantes solem, lunam, ac stellas, & elementa huius mundi, quibus docebant nos esse obnoxios. Hos igitur suæ professionis commonefacit, ostendens illos quicquid hactenus assequuti sunt, non angelis debere, sed Christo angelorum conditori, hunc unum esse caput ecclesiæ, nec ab alio quoquam petendam salutem: atq; interim autoritatem suam asserit. Diligẽter autem monet, ne pseudapostolorum magniloquentia, confictisq; uisionibus angelorum sibi imponi paterentur, & uel in Iudaismum, uel in philosophicam superstitionem prolaberentur. Atq; hæc agit duobus primis capitibus. In reliquis hortatur ad officia pietatis, nominatim præscribens, qualis uxor erga maritum, qualis debeat esse maritus in uxorem, qualis parens erga liberos, liberi erga parentes, serui erga dominos, domini erga seruos. Extrema pars salutationibus occupatur, nisi quòd Archippum commonet officij sui. Scripsit autem è carcere ab Epheso per Tychicum, quòd ipse palàm testatur in hac epistola. Nostra argumenta addunt Tychico collegam Onesimum, quemadmodum ipse testatur cap. IIII. Græcorum inscriptiones ex urbe Roma missam testantur, hinc certè remisit Onesimum, quem illic in uinculis genuerat Christo.

IN EPISTOLAM
PAVLI APOSTOLI AD Colossenses Paraphrasis per Des. Erasmum Roterod.

CAPVT PRIMVM.

PAVLVS legatus Iesu Christi, idq; nō ex institutione hominū, sed ex uoluntate dei patris: simulq; Timotheus, qui mihi fratris est loco, ob perfectum in Euangelio cōsensum: his qui Colossis agūt, fidentes Christo Iesu, & ad huius doctrinam uitæ sanctimoniā sectantes, nobis iam charissimi fratres professionis consortio. Sit uobis gratia & pax à deo patre nostro, ut quemadmodum illi gratis estis reconciliati, ita mutuā inter uos concordiam semper alatis, sicuti decet fratres cōmuni patre gloriantes. Tametsi non contigit mihi uidere uos, tamen in precibus nostris, quibus assiduè cōpellamus deum & patrem domini nostri Iesu Christi, simul etiā pro uobis & gratias agimus pro donis illius in uos collatis, & precamur, ut suas dotes in dies augeat, ac tueatur auctas, posteaquam per Epaphram cognouimus fidem uestram, qua confidimus uos fore incolumes, non angelorum præsidio, sed gratuito beneficio Christi Iesu, per quē patri uisum est nobis omnia largiri. Nam & hunc Christū appellari uoluit, ut ex illo salutem haurirent omnes, & Iesum, ne aliūde quis speraret salutem. Neq; solam cognouimus fiduciā uestram erga illum, uerumetiā huius comitem charitatem, quam ad Christi exemplum habetis erga sanctos, de quibus studetis benemereri, nō ulla spe redituri interim ad uos cum fœnore beneficij, sed spe immortalitatis, quam scitis

Spē quæ reposita est uobis.

ſcitis ueſtræ pietati recõditam in cœlis. Sic enim uerè perſuaſum eſt uobis per Euãgeliũ Chriſti, quod ita uerax eſt, ut licet ingentia polliceatur, & inaudita proferat, tamen quoniam autore deo nititur, mentiri non poßit. Quod ut per uniuerſum mundum, in dies magis ac magis propagatur, ita ad uos quoq; peruenit, quotidie creſcens & augeſcens, latius ſpargens ſeſe, ſimulq; fructificans pijs operibus, quæ gignit ultro Chriſtiana charitas: quod idẽ accidit in uobis, ſemper ad meliora proficientibus, ab eo die, quo primum audiſtis & cognouiſtis uerè per gratuitam dei beneficentiã omnibus cõdonari peccata, qui credũt Euangelio, ſi rectæ credulitati copuletur ſyncera charitas. Sic enim didiciſtis ab Epaphra chariſsimo cõſeruo meo, bonæq; fidei apoſtolo, quippe qui ſyncerè noſtri uicibus functus eſt apud uos, ſic adminiſtrãs pro Ieſu Criſto functionem euangelicã, ut in omnibus integre ſeſe geſſerit. Sicut igitur per hunc uos docui, ita per eundem intelligimus ueſtram erga nos beneuolẽtiam, non uulgarẽ illam, qua uulgò bene uolunt notis & amicis, ſed ſpiritualem & euãgelicam, qua diligimus omnes, per quos illuſtratur, & confirmatur Euangelij gloria, etiam ſi corporeis oculis nunquam ſint nobis conſpecti. Nos itidẽ iſti in nos animo reſpondentes, etiã non uiſos amamus, ex eo ſtatim die, quo de credulitate ueſtra deq; charitate certiores facti ſumus aßiduis precibus interpellantes deum pro uobis, ac uotis ardentibus flãgitantes, ut ſua munera, quæ largiri cœpit, perficiat, atq; abſoluat in uobis: quò & plenius agnoſcatis illius uoluntatem, edocti non humana philoſophia, aut ſuperſtitioſa quorundam hominũ perſuaſione, ſed ſapientia prudentiaq; ſpirituali, cuius iam bonam portionẽ eſtis aſſequuti, in qua cupio uobis nihil deeſſe, quo perfecti ſic

Dilectionẽ ueſtram in ſpiritu.

omnem

omnem uitã agatis,ut digna deo uideatur,utq; illi per omnia placeatis,non prætermittentes ullũ opus bonũ:nam his rebus illi placetur.Siquidẽ credidiſſe Euangelio,rudimentũ eſt ſalutis,abſoluitur autẽ ac perficitur pijs actionibus.Neq; ſatis eſt per Euangeliũ didiciſſe,deum eſſe ſalutis autorẽ per Ieſum Chriſtum filiũ ſuum, niſi per hanc ſcientiã Chriſtianæ charitatis officijs adoleſcatis ac fructi ficetis,uſq; & uſq; in melius proficientes,atq; in his conſtanter perſeueretis omni robore cõfirmati,ne qua uis aut procella perſequutionis uos dimoueat à recto curſu, quã ad rem magnis ſanè uiribus opus eſt.Eas non eſt quod ipſi nobis ex nobis ipſis polliceamur: Deus illas ſuppeditet oportet, ſicut omnis gloria eorũ,quæ per nos fortiter geruntur,ad illũ redeat,cuius beneficio nobis præſtatur, uti ſumma cũ tollerantia,ſummaq; animi lenitate perferamus quicquid interim nobis obſtrepit ob Euangelium Chriſti. Neq; ſatis eſt,ut in his fortes ſimus & intrepidi,quin potius decet,ut alacriter etiã ſuſcipiamus afflictiones, cum gaudio gratias agentes deo patri,qui uos hoc honore dignatus ſit,ut cũ antea fueritis ſimulachrorũ ac dæmonum cultores,dignatus ſit aſciſcere in cõſortium Iudæorũ, qui ob ueri dei cultũ præ uobis erant ſancti, & ad eandẽ hæreditatẽ admittere immortalitatis,cuius ſpe contemnendũ eſt,quicquid hic uel territat,uel blanditur:utq; uobis, qui prius in dẽſiſsimis ignorãtiæ tenebris uerſabamini, lucem euangelicæ ueritatis impartierit,& qui prius fœdiſsimam ſimul & miſerrimã ſeruitutem ſeruiebatis,ſub tyrannide diaboli tenebrarũ principis,inde uos exẽptos trãſtulerit in regnũ filij ſui,quo nihil habet charius, ut in illius corpus aſciti,cum eodẽ haberetis regni conſortiũ. In quo locus non eſt ijs,qui peccato ſunt obnoxij,eoq; per filiũ dei

Fructificantes & creſcentes.

Secundũ potentiã claritatis eius.

Sortis ſanctorum.

data

data est libertas, per quem remissa nobis sunt peccata uitæ superioris. In huius igitur ius cessistis, cuius beneficio fuistis restituti. Ac uidete quàm fœlix cõmutatio. Prius ad diaboli corpus pertinebatis, nunc insiti estis corpori Christi, cuius tãta est dignitas, ut imago sit dei patris, qui lucem habitat inaccessam, nec à quoquam cerni potest, etiamsi per filium nobis utcunq; cernitur, ipsi ut simillimũ, ita etiã æqualem. Neq; enim minus sapiens est, aut minus potens, aut minus bonus, quàm pater. Neq; hæc illi nuper accesserunt, sed antequã quidquã esset conditum, ille ab æterno fuit imago patris æterni, non conditus, sed natus ab eo, à quo sunt omnia, quiq; solus nullũ habet principium. Is ex se genuit filiũ, ac per filiũ simulq; cũ filio creauit & condidit uniuersa, quicquid usquã est rerũ, siue in cœlis, siue in terris, uisibile pariter atq; inuisibile, nec angelis ipsis exceptis, etiam summatibus, siue thronos dicas, siue dominationes, siue principatus, siue potestates. Quæ sic præcellunt cæteris rebus creatis omnibus, ut longè tamẽ sint infra dignitatem eius, cui uos estis adglutinati. Quod enim conditũ est, inferius sit oportet suo cõditore. At per Christum nõ solùm cõdita sunt omnia, uerũetiam ab eodem gubernantur & seruantur omnia, hac quoq; in parte patri compare & cõsorte. Ipse uerò nullo posterior est, sed præcedit omnia cõdita quæ per eundẽ consistunt, peritura ni penderẽt ab illo. Videtis quæ sit dignitas ac præeminẽtia Christi, ne quis nimium tribuat angelis. At ne maiestas illius uos deterreat, audite bonitatem eiusdẽ, ne putetis aliũ uobis quærendũ esse, per quem aditum habeatis ad patrẽ. Sic enim est princeps omniũ angelicarũ mentiũ, ut idẽ nõ dedignetur esse caput ecclesiæ, quã sibi sic adglutinauit, ut non aliter cũ ipso cohæreat, quàm corpus annexum est

Qui est imago dei inuisibilis.

Et ipse est ante omnes.

capiti. Proinde nobis cõmune sit oportet, quicquid in capite præcessit. Primus ille resurrexit à morte, non ut solus frueretur immortalitate, sed ut nos sua membra ad immortalitatis consortium eueheret. Quod primitijs tribuitur, toti massæ commune sit oportet. Ille quidem princeps & autor resurrectionis, sed per illum resurrecturi sumus & nos: & quemadmodum primas tenet in rebus conditis, sic tamen, ut ipse conditus non sit: sic & in restitutione rerũ conditarum primas tenet, ut sicut illi debemus quòd nati sumus, ita eidem debeamus, quòd ad salutẽ renati. Sic enim patri uisum est, ut in filium transfunderet plenitudinem omnem diuinæ potestatis ac bonitatis, quæ sic in illo maneret, ut non esset opus quicquam unquam aliunde petere, cũ nihil uelit aut poßit pater, quod idem non uelit ac poßit filius. Non est nostrum disquirere, cur ita uisum sit patri, cùm certum sit, optimum esse, quicquid ille decreuit. Sic, inquam, illi uisum est, & ad nostram salutẽ, & ad suã gloriã conducere, ut omnia sibi reconciliaret, non per angelos, sed per filium proprium, qui suo sanguine supplicioq; crucis, pro nostris peccatis pœnas daret, ut abolitis peccatis, quæ dirimebant concordiã & pacem cœlestium ac terrestrium, iam amicitia iungerẽtur omnia, siue quæ in cœlis sunt, siue quæ in terris, nimirum in unum Christum conspirantia. Quorũ de numero uos quoq; estis, qui cùm olim sic essetis alienati à deo, ut simulachra dæmonũ pro illo coleretis, neq; solùm propria uoluntate dißideretis ab illo, uerùm impijs operibus hostes ageretis, tamen ille nũc uos nec expectantes, nec promerentes reconciliauit sibi, & ex hostibus fecit amicos ac filios, idq; non angelorum ministerio, sed per corporalem mortem unigeniti sui, quẽ in hoc ipsum uoluit mortale corpus assumere. Et quoniam

Primogenitus à mortuis.

Et cùm uos essetis aliquando al.

pax

pax non potest esse cum deo nocentibus, gratis condonauit omnia commissa uitæ superioris, ut exhiberet nos sanctos & irreprehensibiles & inculpatos in conspectu suo. Quis enim uobis imputet priora debita, si ipse sibi fert acceptas? Id futurũ est, si semel gratis admissi ad fidem euangelicam, semper in eo perseueretis quod estis professi, ac solido innixi fundamẽto, sic uos præbeatis stabiles, ut nec per homines, nec per angelos dimoueamini à Christo, unde uobis speranda quæcunq; promittit Euangelium, cui semel audito credidistis: quod neq; uobis tantùm prædicatũ est, sed prædicatum est palàm omnibus orbis nationibus, quas cœli ambitus complectitur. Inconstantis est desciscere ab eo, quod semel est probatũ. Impudentis est, pro uano habere, in cuius credulitatem consentit orbis uniuersus, postremò cuius ipse Paulus sum prædicator, haudquaquã relicturus legem patriam, & cum Euangelio Christi cõmutaturus, ni compertũ haberem negotium esse cœleste, & à deo profectum. Nunc adeò mihi persuasum est, uerax esse Euangelium, ut non solùm me non pœniteat aut pudeat, uerumetiã gaudens patiar, ac gloriæ mihi ducam flagra, carceres, cõpedes, quas non pro meis facinoribus, sed pro uestra salute tolero, quos reclamantibus Iudæis, doceo non minus ad Euangelij beneficiũ pertinere quàm ipsos Iudæos. Cur enim nõ dicam me pro uestra salute pati, pro qua passus est Christus? Cur pigeat apostolum facere, quod nõ grauatus est facere princeps noster? Ille nõ solùm in suo corpore passus est pro nobis, uerumetiam in nostro quodammodo patitur, ueluti supplens per suos uicarios, quod in illius afflictionibus uideri poterat diminutum, non quòd illius mors per se non sufficiat; sed quòd una quodammodo sit afflictio capitis & membrorũ,

Si tamẽ permanetis in fide.

Cuius factus sum ego Paulus.

Adimpleo quæ desunt paß. Chri.

principis & uicariorum, quæ quò copiosior est, hoc magis redundat in cumulum uestræ salutis: imò non uestræ solùm, sed totius corporis Christi, quod est ecclesia. Fungor officio delegato, mihi mandata est ecclesiæ cura. Christus suas uices mihi delegauit, tradidit sui corporis custodiam hac præcipuè portione, quæ gẽtes respicit ad Euangelium recipiendas, ut opera mea suppleam, quod huic uidebatur deesse, euulgarẽq; quod plurimis retro seculis ac gentibus fuit absconsum, uidelicet non Iudæis tantùm, uerumetiam gẽtibus per fidem aditũ patere ad salutẽ euangelicam. Nũc autem manifestum est sanctis. *Id iam olim deo decretum fuerat, sed tamen orbi fuit hactenus celatum, nunc mea prædicatione potißimùm patefactum est ijs, qui pristina uita relicta, Christi doctrinam amplectuntur: quibus uisum est deo patefacere, quàm gloriosa sit illius in nos opulentia, cũ euulgato quod antè latebat arcano, totus mũdus intelligit gratuitam salutem, quam primùm credebant solis Iudæis delatam, omniũ gentium esse communem, nec requiri Mosaicæ legis obseruationem, sed fidem duntaxat, qua non dubitent de promißis euangelicis. Pro cunctis, quibus stultè fidunt Iudæi, Christus unus uobis satis est. Is si in uobis est, non est quod uos pœniteat spei uestræ, & firmæ satis, & gloriosæ per illum, qui quod pollicitus est, haud dubiè præstabit ex sese. Hunc nos prædicamus, non Mosen, aut angelos, admonentes non Iudæos tantùm, sed omne mortalium genus, ac docentes, neq; omnino quicquam prætermittentes, quod ad euangelicam sapientiam pertinet.* Quem nos adnũtiamus. *Nimirum ut intelligãt omnes homines, perfectam salutem non alibi constituendam, quàm in Christo Iesu, siue circuncisi sint, siue præputiati. Ad quod persuadendum sic adnitor, ut non pigeat huius rei gratia, tot me periculis ac malis obijcere, grauioribus*

nioribus utiq;, quàm ut nostra imbecillitas perferre poßit. Sed potens est ille, cuius instinctu atq; ope hæc per me geruntur, nostro sermoni fidem conciliantibus (cùm res postulat) etiam miraculis. In uirtute.

CAPVT II.

HAec mihi dicta sunt Colossenses, nõ quò me iactitem apud uos, sed quòd cupiam uos scire, quanta me teneat solicitudo, quantumq; periculorũ adeam, non solùm pro his, quibus ipse præsens tradidi doctrinam euangelicam, uerumetiam pro ijs, quibus de facie notus non sum, præcipuè pro uobis, ac Laodicensibus, quos tametsi corporeis oculis non conspexerim, animi tamen oculis contemplor aßiduè, gaudens de profectu, trepidans si quid periclitari sensero, aut labascere uestram integritatem. Neq; perinde mea refert, ut hæc sciant, qui me non uiderũt, atq; ipsorum. Extimulantur enim mea solicitudine, meisq; periculis & afflictionibus, ut magis consentiant & cohæreant euãgelica charitate, membrorum in morem inter se compacti & coagmentati: quoq; magis intelligant ac certius credant, opulentam dei patris beneficentiam, in omne mortalium genus, imò in omnia quæq; in cœlis, quæq; in terris, sese largiter diffundentẽ, patefacto iam arcano per Iesum Christum, quod hactenus celatũ erat: uidelicet extra unum hunc, nihil nobis expetendum humanæ sapientiæ: siue quid promittũt huius mundi philosophi, siue quid pollicentur Mosaicæ legis doctores, siue quid alij iactant sese doctos ex angelorum colloquijs, cùm in hoc uno recõditi sint & abstrusi omnes thesauri sapientiæ, & cognitionis fructiferæ. Ex hoc fonte compendiò licet haurire, quicquid ad uerã salutem pertinet. Atq; hæc quæ dicimus eò tendunt, ut etiam atq; etiam caueatis, ne quis humanis Volo enim uos scire. Nemo uos decipiat in sublim.

artibus instructus aduersus euangelicæ doctrinæ simplicitatem, fucum uobis faciat & imponat falso sermone, sed in speciem probabili ac uerisimili. Solent enim huius mundi sophistæ captiunculis quibusdam, & argutijs rationum humanarum animos simplicium illaqueare. Non me clam est, esse quosdam tales apud uos, insidiantes synceritati fidei uestræ. Nam tametsi corpore absum, nec uideo coram quid apud uos agatur, animo tamen adsum cũ gaudio spectans ordinem ac statum uitæ uestræ, simulq; contẽplans soliditatem ac robur fiduciæ uestræ, quam habetis in Christo Iesu, cui semel uos totos concredidistis. Superest, ut in eo quod rectè cœptum est, perseueretis ac proficiatis, & quemadmodũ semel accepistis, & credidistis Iesum Christum dominum nostrum, nobis esse summam bonorum omnium, fontem ac caput felicitatis nostræ, ita uita omnis professioni fideiq; respondeat, ut quemadmodum semel illi estis insiti per baptismum, ita fixis in eo radicibus, robur colligatis. Et sicut semel in uobis iactum est euangelicæ doctrinæ solidum fundamentum, ita quæ tali fundamento digna sint superstruatis. Ne uacillantes ad quemuis uentum nouæ doctrinæ, nunc huc, nũc illhuc nutetis, sed firmi & immobiles persistatis in eo, quod semel didicistis, neq; persistatis tantùm, sed in dies magis ac magis exuberetis, ut in dies augescente fidei & religionis uestræ profectu, semper sit pro quo gratias agatis deo, cui acceptum ferri oportet, quicquid rectè geritur. Vigilant qui insidiantur synceritati uestræ, uobis contrà uigilandũ ne capti magnifica quadam specie philosophiæ seducamini à soliditate fidei ad inanes hominum commẽtatiunculas, ac præda fiatis hostibus: id fiet, si auersi à præscripto ueritatis euangelicæ, duci cœperitis constitutionibus ac præscriptis huma-

[Margin: Sicut ergo accepistis Christum.]

[Margin: Ne quis uos decipiat per philosophiã]

nis, quæ sita sunt in rebus uisibilibus, & in elementis huius mundi crassis, quum Christi doctrina cœlestis sit, ac ueram tradat pietatem, in animis sitam, nō in cibo potu'ue, non in cultu corporis, nō in obseruatione dierū, aut lotione manuū, quæ nihil conducunt ad ueram religionem. Ista magis auocant à Christo, distrahūtq; à fonte, à quo petenda sunt omnia. Siquidem in hunc non uelut in lacunā dotes aliquot deriuatæ sunt, sed in eo perseuerat atq; inhabitat omnis plenitudo deitatis corporaliter, ut hunc habentes, non sit quod umbras Mosaicæ legis, aut humanæ Philosophiæ præstigias sectemini. Veritas palàm exhibita est omnibus sensibus, nō est quod iā typos, aut ambiguas pollicitationes spectetis. Christo igitur cū sitis semel insiti, & in unum corpus cōpacti, non est quod aliunde quicquam desideretis. Illi cū nihil desit, & sua uelit uobis esse communia omnia, uos quoq; per illum completi sitis oportet, siue sapientiam desideratis, siue potestatem. Siquidem hic, ut est fons inexhaustus omnis sapiētiæ, ita est caput omnis principatus ac potestatis. Nec est ulla potestas inter summos etiā angelos, quæ huic non submittat genua. Fortasse Iudæus, ceu magnū quiddam uobis persuadere conatur, ut ad ipsius exemplum præputij pelliculam amputetis, perinde quasi deo uos commendet habitus corporis. Imò quicunq; Christum habent, habent & circuncisionis gloriam. Qui non habent, horum inutilis est circuncisio. Vmbram circuncisionis habēt illi, res ipsa penes uos est. Cùm enim Iudaica circuncisio significet crassas ac terrenas cupiditates resecandas ab animis iam nihil nisi cœlestia spectaturis, illi prorsus sunt incircuncisi, qui torquētur habendi studio, qui uentri seruiunt, qui liuore macerantur, qui gloriam aucupantur apud homines, qui cœlestia præmia

Omnis plenitudo diuinitatis.

Et sitis in illo completi.

desperant. Vos contrà uerè estis circuncisi per Christum, non ea quidem circuncisione, quæ fit manibus, sed spiritua li. Neq; enim particula modò carnalis hominis resecta est in uobis, sed totum corpus peccatis contaminatum, & car nalibus cupiditatibus uitiatum, detractū est uobis, spiritua li circuncisione Iesu Christi. Nam quemadmodum ille mo riens, deposuit corpus morti obnoxiū, & resurgens rece- pit corpus immortale, ita uos per baptismū iuxta spiritū, unà cū illo mortui estis, depositis omnibus peccatis uitæ pri stinæ, nec mortui solùm cum eo, uerumetiam simul cum illo sepulti. Mortificatis enim affectibus sequitur altissi- ma quies mentis. Atq; ita deposito corpore, quod erat pec catis obnoxium (peccatū autem animæ mors) per Christū unà cum ipso resurrexistis à peccatis liberi, non per meri- ta uestra, sed tantùm quia purè creditis deum, qui sua uir- tute resuscitauit Christum à mortuis, & hoc sua ui in uo- bis agere, ut per filij mortem gratis condonatis peccatis omnibus, posthac cum illo uiuatis, nullis obnoxij peccatis, sed innocentiæ iugi studio ad ueram immortalitatē prope- rantes. Ergo patri deo debentur omnia quæ uobis largi- tur per filium. Non profuit Iudæis carere præputio, nec uobis obfuit præputiū corporale. At mortiferū erat præ- putium, quòd addicti crassis & impijs cupiditatibus effetis obnoxij morti: imò iuxta spiritū mortui, carentes deo, qui uita est mentiū. Hoc, inquam, præputium uobiscū erat no- bis cōmune, quod ille suo spiritu amputauit, semel condo- natis nobis omnibus peccatis nostris, & ita cōdonatis, ut nihil esset periculi, ne nobis in posterū imputarentur, pro pterea quòd uerbis cōceptis in Mosaicæ legis obedientiam iurassemus, et ob hoc nō seruatæ legis reos nos agere pos- set aduersarius, uelut ex syngrapha obstrictos. Imò uetus illud

In expoliatione corporis.

Et uos cùm mortui essetis.

illud chirographum, per quod nos urgebat diabolus, Christus antiquauit professione fidei euangelicæ, per quā non Delēs quod imputantur ulli uitæ prioris commissa. Quicquid enim ex aduersus nos hoc chirographo poterat à nobis exigi, id ipse Christus erat. dependit in cruce, in qua dilaceratum est chirographū, ac penitus sublatū est è medio. Nec est quòd satanæ tyrānidem metuamus, posteaquam Christus in cruce sua morte, mortis autorem deuicit, nos ereptos uelut opima spolia, referens à deuictis ac triumphatis principatibus ac potestatibus dæmoniacis. Tūc enim illos liberè palamq; uictos atq; exutos ostendit cùm hominibus, tum angelis circunferens uelut in triumpho, & ostētans aduersarios cōcisos fractosq;, non angelorum aut hominum præsidijs, sed sua ipsius uirtute tam magnificū trophæum suspendit in cruce, ut esset omnibus è sublimi conspicuū. Tantū ne relabamini in pristina peccata. Non est periculū ne quis uos condemnet ob neglectas Mosaicæ legis cæremonias, uidelicet ob cibum aut potū mundum aut immundum, ob discrimen diei festi aut profesti, ob nouilunium non obseruatum, ob otia sabbatorū uiolata. Siquidem hæ fuerunt umbræ, quæ portenderent olim ac deliniarent ea, quæ pòst essent uerè exhibenda à Christo. Cæterū posteaquàm corpus ipsum tenemus, posteaquàm ueritas nobis palàm illuxit, quid adhuc umbras metuimus? Qui Christo capiti adhæret in cœlis agenti, non curat nisi cœlestia, rectáq; tendit ad præmium immortalitatis. Cauete igitur ne quis uos ad terrena reuocans, præmium quod sectare cœpistis, uobis interuertat, pro sublimibus docens humilia, pro uera Christi religione, superstitiosum quēdam angelorum cultum inducens, commentitijs quibusdam uisis sese iactitans apud simplices, elatus carnali affectu suo, quò gloriam uenetur

apud homines, uelut ex oraculis angelorum ea docens, quæ ex sese cõfinxerit: nec animosus in eo, præ quo decet omnia, quãtumuis sublimia, cõtemnere, sic fretus angelis, ut à Christo capite cœlesti desciscat, ex quo totũ ecclesiæ corpus pendens ab eodẽ omni dote spirituali defluente in singula membra per cõmissuras artuum ac membrorum, alitur ac augescit usq; ad summam perfectionem spiritualem, deo dignam, cui per Christum cõnectimur. Si Christus huic uisibili crassoq; mundo mortuus est, & agit in cœlis, & si cũ illo mortui estis iuxta uitæ studiũ, elementis mundi, nihil spectantes præter cœlestia, quorsum attinet obnoxios esse decretis humanis, præscribentibus non quæ Christum sapiant, sed elementa mundi: perinde quasi iam nõ sitis mortui talibus, sed adhuc uiuatis mundo. Cur auditur Iudæus hæc præscribens, iuxta carnalẽ sensum Mosaicæ legis? Ne tetigeris hoc corpus, impurũ est: ne gustaris hunc cibum, impurus est: ne cõtrectaris hanc rem, sacra est, nec fas est à prophano tangi. Quasi uobis nõ sufficiat doctrina Christi, ita talibus præscriptis auscultatis iuxta cõstitutiones ac doctrinas hominũ persuadẽtium in ciborum delectu, in obseruatione dierum, cæterisq; Iudaicis præscriptis sitam esse pietatem. Cibus, potus, aut uestis non cõmendat nos deo, sed ad necessitatẽ corporis adhibentur, ipsoq; abusu cõsumuntur, nec resident in animis nostris. At qui hæc docent, præ se ferunt nescio quam falsam speciem sapientiæ apud stultos & imperitos: atq; hoc pluris fiunt, quò magis impleuerint animos hominũ superstitione uitiosaq; humilitate. Nã planè superstitio est, angelos æquare Christo. Praua humilitas est, per angelũ sperare, quod ab ipso Christo petendum erat, aut certè per Christum à patre. Cibi, cæteraq; uisibilia nõ ad hoc data sunt,

Si mortui estis cũ Christo.

ut cum

ut cum corporis iniuria cogamur ab his abstinere, sed potius ut horum adminiculo corpori subueniatur, ueste quacunque defendatur aduersus uentorum aut frigoris iniuriam, cibo quocunq; saturaretur, citraq; discrimen adhibeatur, quocunque tempore, quocunque loco, quidlibet, quantumlibet opus fuerit ad praesentem necessitatem. Ista curant Iudaei, qui nondum habent mentem à Crasso carnaliq; legis intellectu circuncisam.

CAPVT III.

HVmilia sunt ista. & indigna germanis Christi membris. Vos si uerè mortui terrenis rebus, unà cũ Christo surrexistis ad studium rerum sublimium & aeternarũ contemptis istiusmodi rebus humilibus, sublimia quaerite, coeloq; digna, ubi caput uestrum Christus dexter assidet deo patri. Par est enim illhuc tẽdere studia curasq; membrorum, ubi iam uersatur caput, ubi & ipsa pòst cum suo capite regnatura sunt. Ibi quisque uiuit, ubi amat. Huic mũdo uidemini mortui, quibus nec arridet mũdana felicitas, neq; curae sunt ea, quibus mundi cultores cõmouẽtur. Proinde non uiuitis hic apud homines, sed tamẽ cũ Christo uiuitis apud deum, etiam si interim uita uestra abscondita est, iuxta iudiciũ mundi. Caeterùm cùm Christus rursus aduenerit, orbi declaraturus & suam, & totius corporis sui gloriam, tunc & uos unà cũ capite conspiciemini gloriae consortes. Interim curandum, ut totũ corpus sublimi coelestiq; capiti respondeat, cuius mẽbra nisi penitus hic moriantur terrenis cupiditatibus, non poterunt in coelis uiuere cum Christo. Habet & diabolus suũ corpus, quod alibi dixi corpus peccati. Huius mẽbra sunt, scortatio, quae mundi cultoribus etiam laudi datur: immundicia, mollicies, reliquaq; genera libidinis, foediora quàm ut uel nominari debeant

Igitur si consurrexistis.

Mortificate ergo mẽbra uestra.

debeant: rerum noxiarum cupiditates, ut gloriæ, ut principatus, ut uindictæ: cum primis autē pecuniæ, quod malum proxime accedit ad omniū sceleratißimam impietatē, cultum simulachrorū. His qui obnoxij sunt, non possunt esse consortes gloriæ Christi. Tantum enim abest, ut talibus inquinati poßitis esse filij dei, ut ob hæc sæuierit etiam in suos filios Iudæos, tanquā immorigeros abdicans ac perdens. His malis quōdam inquinata fuit & uestra uita, cùm nondum per baptismū mortui cum Christo, uiuebatis malis cupiditatibus. Nunc per illum renatos, æquum est, & uos omnia uitæ prioris abijcere, posteaquàm Christus nihil mortale aut terrenū sibi fecerit reliquum. Neq; solùm abijcienda sunt illa enormia, de quibus modò diximus, uerumetiam hæc, in quibus hominum uulgus sibi ignoscit: quod genus sunt ira, tumor, malicia, maledicentia: nec animus tantùm purus sit ab his cupiditatibus, uerūetiā os purum sit ab omni turpiloquio. Christus ipsa est ueritas, non decet ut huius membra inter uos mentiamini. Ac ne singula persequar, posteaquàm Christum induistis, exuite totum ueterem hominem terrenū unà cum actibus & cupiditatibus suis, & induite nouum, qui nescit senium sed in dies augescente in ipso cognitione dei, florescit ac subolescit in melius ac maius ad imaginem Christi, qui ipse nouus homo, & in nobis condidit nouum hominem extincto uetere. Quotquot enim in Christi corpus insiti sumus, adeò desijmus esse quod fuimus, quasi rursus alio modo cōditi, ut hic nullū sit discrimen inter Ethnicū & Iudæum, inter uerpum & præputiatū, inter Barbarū aut Scythā, & Græcum aut Atheniēsem, inter seruum & ingenuum. Ex his æstimantur homines apud mundū, apud deum nullus est harū rerum respectus, sed Christus ex æquo cōmunis

In quibus & uos ambulastis.

nis omnium solus, omnia suppeditat omnibus. Is seruo est libertas, pauperi diuitiæ, barbaro cultus, præputiato circuncisio. In summa, per hūc inter uos æquantur omnia, ne quis alterū fastidiat. Proinde pro abiectis membris uestris Christo indignis, induite uos alia membra, diuersa ab illis turpibus, quæ suprà recensuimus: sed pro illis induite, quæ deceant eos, quos deus selegit ad sanctimoniā, quosq́; sua dilectione dignatus est. Dicet quispiā, quæ nā sunt ista? nimirū quæ nos docuit, quæq́; præstitit Christus: affectum, inquam, misericordiæ, ut faciles sitis ad subleuandā alienā imbecillitatē: comitatē, ut tractabiles sitis ad cōmunē uitæ consuetudinē: animi modestiā, ne cui uos per arrogātiam præferatis: mansuetudinē, ne sæuiatis in errātes: patientiā animiq́; lenitatē, ne præcipites sitis ad ultionē, sed sufferatis uos inuicem, ac mutuò uobis cōdonetis, si quid per humanā infirmitatē extiterit inter uos, ob quod aliquis possit alterum incusare. Aequum est ut uos ignoscatis uicißim peccantibus, cùm Christus, qui neminem lædit, omnia nostra peccata nobis cōdonauerit. Sed præ cæteris omnibus ornet animos uestros Christiana charitas, quæ adeò nulli nocet, ut nemini non studeat prodesse, iniuriam beneficio pensans. Hoc est perfectū illud & indissolubile uinculum, quo Christi corpus cohæret, & conglutinantur inter se mēbra, alioqui dilapsura. Charitatis comes erit concordia & pax, non illa quidem uulgaris, sed Christi glutino constans. Ea semper uincat ac superet in cordibus uestris, illa palmam ferat aduersus liuorē, superbiam, iram, & contentionē. Siquidē ad concordiā uocauit uos deus, & hoc consilio uos omnes sibi recōciliauit, & in unū corpus cooptauit, ut inter uos unanimes uiueretis, uelut unius corporis membra. Ne uerò sitis ingrati, parumq́; memores diuinæ erga

Induite uos ergo sicut electi dei.

Super omnia autem hæc.

erga uos clementiæ. Cum illo pax non erat futura nobis, nisi ultro nobis condonasset omnia flagitia nostra. Et huius oblitus, frater aduersus fratrem bellũ mouet, ob leuem iniuriam? Ne decertetis inter uos de præcellentia philosophiæ mundanæ. Sermo Christi, qui docet ea quæ pertinent ad ueram pietatẽ, habitet ac perseueret in uobis exuberanter, ut in hoc plurimum sapiatis, adeò ut non solùm ipsi scire poßitis, quid sit Christo gratũ, uerumetiã alius alium uicißim docere, si quis erret: commonefacere, si quis cesset, semper interim hilares spe futuræ beatitudinis, psalmis, & hymnis, & canticis spiritualibus recinentes domino laudes, ac sua beneficia: recinentes autem non solùm uoce corporea, sed potißimũ in corde uestro. Nam huiusmodi demum cantilenis delectatur deus, ne quis magnum existimet, ore superis obstrepere. Postremò quicquid agitis, seu loquentes, seu facientes aliquid, sic agite, ut ad domini Iesu gloriam pertineat, illum sapiat, illũ sonet, illum spiret omnis uestra uita. Atq; interea quicquid acciderit hæc agentibus, seu prosperum, seu aduersum id fuerit, ne quid uos uel deijciat, uel efferat, sed pro omnibus gratias agite deo patri per filiũ, per quẽ nihil non uertit nobis in bonũ. Vxores subditæ estote maritis uestris, sicut conuenit his, qui Christum profitentur, quos oportet in omnibus officijs esse cæteris perfectiores. Contrà, mariti, diligite uxores uestrás, quas ita memineritis uobis esse subditas, ne tamen sitis aduersus illas amarulenti. Filij, morigeros & obsequentes uos præbete parentibus uestris citra ullam exceptionem, etiamsi duriora præcipiant, modò ne impia. Sic enim placitum est Christo. Contrà patres, ne abutamini uestra autoritate erga liberos, neq; sic irritetis illos sæuitia, ut animum despondeant. Serui obedite per

Verbũ Christi habitet in uobis.

Omne quod cũq; facitis.

In domino.

omnia dominis, quibus iuxta ius humanum debetis seruitutem, non iam ad oculum placere studentes, quemadmodum ethnicorũ mancipiorũ uulgus solet, sat habens si non offendat herum hominem, sed simplici synceroq; pectore præstantes officium, non hominis metu, sed dei, qui respicit quo faciatis animo. Neque perpendite quid mereatur dominus homo, sed quicquid obsequiorum illi, qualis qualis est, impenditis, sic habete, quasi Christo impendatis, non hominibus, certi quòd ab illo recipietis præmium hæreditatis æternæ, etiam si ingratus herus nihil indulserit peculij, nec uos agnoscat inter liberos. Siquidem dum indignis dominis ob Christum seruitis, Christo seruitis. Nam quemadmodum herus, si quid peccat in seruũ, tametsi non punitur apud homines, tamen haud erit impunitus apud deum: ita seruus, qui rectè se gerit, etiam si nullum fert præmium apud homines, qui seruis officio functis non arbitrantur quicquam deberi gratiæ: tamen nõ peribit illi sua merces apud deum, apud quem non est discrimen personarum, sed mentium, nec est ratio conditionis, sed officij.

CAPVT IIII.

RVrsum domini, ne iure uestro, quod uobis leges humanæ dederunt, non synceritas naturæ, abutamini ad tyrannidem in seruos exercendam, sed quod iustum est & æquum illis exhibete, suppeditantes illis, quæ ad naturæ usum sunt necessaria: nec pro animi libidine alios in delicijs habentes, alios intolerabili seruitio prementes, non ignari, uos iam conseruos illis esse uerius, quàm dominos, quum & ipsi communem cum illis dominum habeatis in cœlis, quem meritè talem experiemini in uos, qualem uos præstiteritis in seruos. Atque quò magis uobis cõtingat, ut mẽbra sitis Christi corpore digna: precationibus

nibus instate, non segnes aut onusti crapula, sed sobrij ac uigilantes, simul admiscētes gratiarum actionem, ut non solùm à deo postuletis, quæ conducant ad salutem, uerum etiam pro quotidianis illius in uos beneficijs gratias agatis, quò cumulatius sit in uos beneficus, si memores & gratos uiderit. Atq; interim deprecabimini deum & pro nobis, ut dignetur amotis impedimentis omnibus, liberā reddere Euangelij prædicationē, ut illo reserante per fidem pectora hominum, in omnium animos subeat mysterium, quod hactenus celatū, nunc pater omnibus notum esse uoluit de Christo, per quem sine legis adminiculo salutem offert omnibus, ob cuius prædicationem ego uinctus sum his cōpedibus, ne quid obstet mihi, quò minus euulgē apud omnes Euangelium Christi, cupido liberè & intrepidè, quemadmodū ille me iussit, euulgare. Cū his qui à Christi professione sunt alieni, prudenter est agendū, ne quid appareat in moribus uestris, quod illos irritet ad persecutionis sæuitiam, aut alienet ab Euangelio. Postquā enim non potestis effugere, quin cum ethnicis commercium aliquod habeatis, uitæq; cōmunis cōsuetudinem, experiantur uos in omnibus cōmodiores & humaniores factos ex professione nouæ religionis, si quid sit eius generis, in quo possitis illis citra pietatis dispendium gratificari. Nunc hoc potissimùm agendū, ut omnes alliciantur ad euangelicam professionem. Huius rei occasio, non est ob friuolas contentiones perdenda, imò iactura rerum omnium redimenda. Cedite honorem, cedite pecuniā, remittite uindictam. Ingens lucrum existimate, si harum rerum dispendio aucta fuerit res euangelica. Sermo uester apud illos non sit contumeliosus atq; asper, sed humanitatis gratiam sapiat, cum prudentiæ sale cōiunctam. Nam comis oratio citius flectit

Tempus redimentes.

feroces

feroces animos: & prudentia docet, quid, quibus, & qua moderatione sit respondendum. Aliter enim agendũ cum principibus mundi, aliter cum mediocribus, aliter cũ humilibus, aliter cum mansuetis, aliter cum iracundis, aliter cum eruditis, aliter cum idiotis. Ad cuiusq; habitũ sic attemperandus est sermo, ut proficiat Euangelio. Est ubi cedere præstet, quoties furiosis conuitijs reclamat quem pares docere: aut dum insidiatur doctrinæ tuæ cui loqueris. De statu rerum mearum non scribo uobis, uerùm de his omnibus certiores uos faciet Tychicus, qui has perfert, mihi frater dilectus, ob professionem communem, & idem fidus minister & conseruus in Euangelij negotio: quẽ hac gratia misi isthuc, ut & per illum sciatis, quid agatur apud nos, & ego per eundem discã, quid agatur apud uos, ut & uestri animi refocillẽtur ex illius colloquio, & meus recreetur illius de uobis oratione. Tychico comitẽ addidi Onesimum: quem nolim ex pristina conditione, uitá'ue æstimetis, cùm mihi nunc sit fidus ac dilectus frater: qui & illo nomine uobis debet esse commendatior, quòd uestræ gentis sit, ex præputio conuersus ad Christum. Hi duo uobis bona fide referent, quicquid hic rerum est apud nos, quod uestra referat scire. Salutat uos Aristarchus, qui tametsi Iudaicæ gentis sit, tamen ob fidei germanitatem, uobis debet esse commendatus. Nam hunc habeo socium & cõsortem captiuitatis meæ, pro Euangelio Christi. Salutat & Marcus, Barnabæ uobis non incogniti consobrinus: quem & aliâs commendauimus uobis, præcipientes quod & nunc præcipimus: ut si uenerit ad uos, cum humanitate excipiatis illum. Salutat & Iesus cognomento Iustus. Sunt hi quidem diuersæ gentis, nimirum Iudaicæ, sed tamen digni fauore uestro, quòd soli sint socij labo-

artibus instructus aduersus euangelicæ doctrinæ simplicitatem, fucum uobis faciat & imponat falso sermone, sed in speciem probabili ac uerisimili. Solent enim huius mundi sophistæ captiunculis quibusdam, & argutijs rationum humanarum animos simplicium illaqueare. Non me clam est, esse quosdam tales apud uos, insidiantes synceritati fidei uestræ. Nam tametsi corpore absum, nec uideo coram quid apud uos agatur, animo tamen adsum cũ gaudio spectans ordinem ac statum uitæ uestræ, simulq; cõtẽplans soliditatem ac robur fiduciæ uestræ, quam habetis in Christo Iesu, cui semel uos totos concredidistis. Superest, ut in eo quod rectè cœptum est, perseueretis ac proficiatis, & quemadmodũ semel accepistis, & credidistis Iesum Christum dominum nostrum, nobis esse summam bonorum omnium, fontem ac caput felicitatis nostræ, ita uita omnis professioni fideiq; respondeat, ut quemadmodum semel illi estis insiti per baptismum, ita fixis in eo radicibus, robur colligatis. Et sicut semel in uobis iactum est euangelicæ doctrinæ solidum fundamentum, ita quæ tali fundamento digna sint superstruatis. Ne uacillantes ad quemuis uentum nouæ doctrinæ, nunc huc, nũc illhuc nutetis, sed firmi & immobiles persistatis in eo, quod semel didicistis, neq; persistatis tantùm, sed in dies magis ac magis exuberetis, ut in dies augescente fidei & religionis uestræ profectu,

Sicut ergo accepistis Christum.

semper sit pro quo gratias agatis deo, cui acceptum ferri oportet, quicquid rectè geritur. Vigilant qui insidiantur synceritati uestræ, uobis contrà uigilandũ ne capti magnifica quadam specie philosophiæ seducamini à soliditate fidei ad inanes hominum commẽtatiunculas, ac præda fiatis hostibus: id fiet, si auersi à præscripto ueritatis euangelicæ, duci cœperitis constitutionibus ac præscriptis huma-

Ne quis uos decipiat per philosophiã.

nis

nis, quæ sita sunt in rebus uisibilibus, & in elementis huius mundi crassis, quum Christi doctrina cœlestis sit, ac ueram tradat pietatem, in animis sitam, nõ in cibo potu'ue, non in cultu corporis, nõ in obseruatione dierũ, aut lotione manuũ, quæ nihil conducunt ad ueram religionem. Ista magis auocant à Christo, distrahũtq; à fonte, à quo petenda sunt omnia. Siquidem in hunc non uelut in lacunã do-tes aliquot deriuatæ sunt, sed in eo perseuerat atq; inhabitat omnis plenitudo deitatis corporaliter, ut hunc habentes, non sit quod umbras Mosaicæ legis, aut humanæ Philosophiæ præstigias sectemini. Veritas palàm exhibita est omnibus sensibus, nõ est quod iã typos, aut ambiguas pollicitationes spectetis. Christo igitur cũ sitis semel insiti, & in unum corpus cõpacti, non est quod aliunde quicquam desideretis. Illi cũ nihil desit, & sua uelit uobis esse communia omnia, uos quoq; per illum completi sitis oportet, siue sapientiam desideratis, siue potestatem. Siquidem hic, ut est fons inexhaustus omnis sapiẽtiæ, ita est caput omnis principatus ac potestatis. Nec est ulla potestas inter summos etiã angelos, quæ huic non submittat genua. Fortasse Iudæus, ceu magnũ quiddam uobis persuadere conatur, ut ad ipsius exemplum præputij pelliculam amputetis, perinde quasi deo nos commendet habitus corporis. Imò quicunq; Christum habent, habent & circuncisionis gloriam. Qui non habent, horum inutilis est circuncisio. Vmbram circuncisionis habẽt illi, res ipsa penes uos est. Cùm enim Iudaica circuncisio significet crassas ac terrenas cupiditates resecandas ab animis iam nihil nisi cœlestia spectaturis, illi prorsus sunt incircuncisi, qui torquẽtur habendi studio, qui uentri seruiunt, qui liuore macerantur, qui gloriam aucupantur apud homines, qui cœlestia præmia

Omnis plenitudo diuinitatis.

Et sitis in illo completi.

desperant. Vos contrà uerè estis circuncisi per Christum, non ea quidem circuncisione, quæ fit manibus, sed spiritua li. Neq; enim particula modò carnalis hominis resecta est in uobis, sed totum corpus peccatis contaminatum, & car nalibus cupiditatibus uitiatum, detractũ est uobis, spiritua li circuncisione Iesu Christi. Nam quemadmodum ille mo riens, deposuit corpus morti obnoxiũ, & resurgens recepit corpus immortale, ita uos per baptismũ iuxta spiritũ, unà cũ illo mortui estis, depositis omnibus peccatis uitæ pristinæ, nec mortui solùm cum eo, uerumetiam simul cum illo sepulti. Mortificatis enim affectibus sequitur altißima quies mentis. Atq; ita deposito corpore, quod erat pec catis obnoxium (peccatũ autem animæ mors) per Christũ unà cum ipso resurrexistis à peccatis liberi, non per merita uestra, sed tantùm quia purè creditis deum, qui sua uirtute resuscitauit Christum à mortuis, & hoc sua ui in uobis agere, ut per filij mortem gratis condonatis peccatis omnibus, posthac cum illo uiuatis, nullis obnoxij peccatis, sed innocentiæ iugi studio ad ueram immortalitatẽ properantes. Ergo patri deo debentur omnia quæ uobis largitur per filium. Non profuit Iudæis carere præputio, nec uobis obfuit præputiũ corporale. At mortiferũ erat præputium, quòd addicti craßis & impijs cupiditatibus effetis obnoxij morti: imò iuxta spiritũ mortui, carentes deo, qui uita est mentiũ. Hoc, inquam, præputium uobiscũ erat nobis cõmune, quod ille suo spiritu amputauit, semel condonatis nobis omnibus peccatis nostris, & ita cõdonatis, ut nihil esset periculi, ne nobis in posterũ imputarentur, pro pterea quòd uerbis cõceptis in Mosaicæ legis obedientiam iurassemus, et ob hoc nõ seruatæ legis reos nos agere posset aduersarius, uelut ex syngrapha obstrictos. Imò uetus illud

In expoliatione corporis.

Et uos cùm mortui essetis.

illud chirographum, per quod nos urgebat diabolus, Christus antiquauit profeßione fidei euangelicæ, per quã non Delẽs quod *imputantur ulli uitæ prioris commißa. Quicquid enim ex* aduerſus nos *hoc chirographo poterat à nobis exigi, id ipſe* Chriſtus erat. *dependit in cruce, in qua dilaceratum eſt chirographũ, ac penitus ſublatũ eſt è medio. Nec eſt quòd ſatanæ tyrãnidem metuamus, poſteaquam Chriſtus in cruce ſua morte, mortis autorem deuicit, nos ereptos uelut opima ſpolia, referens à deuictis ac triumphatis principatibus ac poteſtatibus dæmoniacis. Tũc enim illos liberè palamq; uictos atq; exutos oſtendit cùm hominibus, tum angelis circunferens uelut in triumpho, & oſtẽtans aduerſarios cõciſos fractosq;, non angelorum aut hominum præſidijs, ſed ſua ipſius uirtute tam magnificũ trophæum ſuſpendit in cruce, ut eſſet omnibus è ſublimi conſpicuũ. Tantũ ne relabamini in priſtina peccata. Non eſt periculũ ne quis uos condemnet ob neglectas Moſaicæ legis cæremonias, uidelicet ob cibum aut potũ mundum aut immundum, ob diſcrimen diei feſti aut profeſti, ob nouilunium non obſeruatum, ob otia ſabbatorũ uiolata. Siquidem hæ fuerunt umbræ, quæ portenderent olim ac deliniarent ea, quæ pòſt eſſent uerè exhibenda à Chriſto. Cæterũ poſteaquàm corpus ipſum tenemus, poſteaquàm ueritas nobis palàm illuxit, quid adhuc umbras metuimus? Qui Chriſto capiti adhæret in cœlis agenti, non curat niſi cœleſtia, rectaq; tendit ad præmium immortalitatis. Cauete igitur ne quis uos ad terrena reuocans, præmium quod ſectare cœpiſtis, uobis interuertat, pro ſublimibus docens humilia, pro uera Chriſti religione, ſuperſtitioſum quẽdam angelorum cultum inducens, commentitijs quibuſdam uiſis ſeſe iactitans apud ſimplices, elatus carnali affectu ſuo, quò gloriam uenetur*

apud homines, uelut ex oraculis angelorum ea docens, quæ ex sese cõfinxerit: nec animosus in eo, præ quo decet omnia, quãtumuis sublimia, cõtemnere, sic fretus angelis, ut à Christo capite cœlesti desciscat, ex quo totũ ecclesiæ corpus pendens ab eodẽ omni dote spirituali defluente in singula membra per cõmissuras artuum ac membrorum, alitur ac augescit usq; ad summam perfectionem spiritualem, deo dignam, cui per Christum cõnectimur. Si Christus huic uisibili crassoq; mundo mortuus est, & agit in cœlis, & si cũ illo mortui estis iuxta uitæ studiũ, elementis mundi, nihil spectantes præter cœlestia, quorsum attinet obnoxios esse decretis humanis, præscribentibus non quæ Christum sapiant, sed elementa mundi: perinde quasi iam nõ sitis mortui talibus, sed adhuc uiuatis mundo. Cur auditur Iudæus hæc præscribens, iuxta carnalẽ sensum Mosaicæ legis? Ne tetigeris hoc corpus, impurũ est: ne gustaris hunc cibum, impurus est: ne cõtrectaris hanc rem, sacra est, nec fas est à prophano tangi. Quasi uobis nõ sufficiat doctrina Christi, ita talibus præscriptis auscultatis iuxta cõstitutiones ac doctrinas hominũ persuadẽtium in ciborum delectu, in obseruatione dierum, cæterisq; Iudaicis præscriptis sitam esse pietatem. Cibus, potus, aut uestis non cõmendat nos deo, sed ad necessitatẽ corporis adhibentur, ipsoq; abusu cõsumuntur, nec resident in animis nostris. At qui hæc docent, præ se ferunt nescio quam falsam speciem sapientiæ apud stultos & imperitos: atq; hoc pluris fiunt, quò magis impleuerint animos hominũ superstitione uitiosaq; humilitate. Nã planè superstitio est, angelos æquare Christo. Praua humilitas est, per angelũ sperare, quod ab ipso Christo petendum erat, aut certè per Christum à patre. Cibi, cæteraq; uisibilia nõ ad hoc data sunt, ut cum

Si mortui estis cũ Christo.

ut cum corporis iniuria cogamur ab his abstinere, sed potius ut horum adminiculo corpori subueniatur, ueste quacunque defendatur aduersus uentorum aut frigoris iniuriam, cibo quocunq; saturaretur, citraq; discrimen adhibeatur, quocunque tempore, quocunque loco, quidlibet, quantumlibet opus fuerit ad præsentem necessitatem. Ista curant Iudæi, qui nondum habent mentem à crasso carnaliq; legis intellectu circuncisam.

CAPVT III.

Humilia sunt ista. & indigna germanis Christi membris. Vos si uerè mortui terrenis rebus, unà cũ Christo surrexistis ad studium rerum sublimium & æternarũ contemptis istiusmodi rebus humilibus, sublimia quærite, cœloq; digna, ubi caput uestrum Christus dexter assidet deo patri. Par est enim illhuc tẽdere studia curasq; membrorum, ubi iam uersatur caput, ubi & ipsa pòst cum suo capite regnatura sunt. Ibi quisque uiuit, ubi amat. Huic mũdo uidemini mortui, quibus nec arridet mũdana felicitas, neq; curæ sunt ea, quibus mundi cultores cõmouẽtur. Proinde non uiuitis hic apud homines, sed tamẽ cũ Christo uiuitis apud deum, etiam si interim uita uestra abscondita est, iuxta iudiciũ mundi. Cæterùm cùm Christus rursus aduenerit, orbi declaraturus & suam, & totius corporis sui gloriam, tunc & uos unà cũ capite conspiciemini gloriæ consortes. Interim curandum, ut totũ corpus sublimi cœlestiq; capiti respondeat, cuius mẽbra nisi penitus hic moriantur terrenis cupiditatibus, non poterunt in cœlis uiuere cum Christo. Habet & diabolus suũ corpus, quod alibi dixi corpus peccati. Huius mẽbra sunt, scortatio, quæ mundi cultoribus etiam laudi datur: immundicia, mollicies, reliquaq; genera libidinis, fœdiora quàm ut uel nominari debeant

Igitur si consurrexistis.

Mortificate ergo mẽbra uestra.

debeant: rerum noxiarum cupiditates, ut gloriæ, ut principatus, ut uindictæ: cum primis autē pecuniæ, quod malum proximè accedit ad omniū sceleratißimam impietatē, cultum simulachrorū. His qui obnoxij sunt, non possunt esse consortes gloriæ Christi. Tantum enim abest, ut talibus inquinati poßitis esse filij dei, ut ob hæc sæuierit etiam in suos filios Iudæos, tanquā immorigeros abdicans ac perdens. His malis quōdam inquinata fuit & uestra uita, cùm nondum per baptismū mortui cum Christo, uiuebatis malis cupiditatibus. Nunc per illum renatos, æquum est, & uos omnia uitæ prioris abijcere, posteaquàm Christus nihil mortale aut terrenū sibi fecerit reliquum. Neq; solùm abijcienda sunt illa enormia, de quibus modò diximus, uerumetiam hæc, in quibus hominum uulgus sibi ignoscit: quod genus sunt ira, tumor, malicia, maledicentia: nec animus tantùm purus sit ab his cupiditatibus, uerūetiā os purum sit ab omni turpiloquio. Christus ipsa est ueritas, non decet ut huius membra inter uos mentiamini. Ac ne singula persequar, posteaquàm Christum induistis, exuite totum ueterem hominem terrenū unà cum actibus & cupiditatibus suis, & induite nouum, qui nescit senium sed in dies augescente in ipso cognitione dei, florescit ac subolescit in melius ac maius ad imaginem Christi, qui ipse nouus homo, & in nobis condidit nouum hominem extincto uetere. Quotquot enim in Christi corpus insiti sumus, adeò desijmus esse quod fuimus, quasi rursus alio modo cōditi, ut hic nullū sit discrimen inter Ethnicū & Iudæum, inter uerpum & præputiatū, inter Barbarū aut Scythā, & Græcum aut Atheniēsem, inter seruum & ingenuum. Ex his æstimantur homines apud mundū, apud deum nullus est harū rerum respectus, sed Christus ex æquo cōmunis

In quibus & uos ambulastis.

nis omnium solus, omnia suppeditat omnibus. Is seruo est libertas, pauperi diuitiæ, barbaro cultus, præputiato circuncisio. In summa, per hūc inter uos æquantur omnia, ne quis alterū fastidiat. Proinde pro abiectis membris uestris Christo indignis, induite uos alia membra, diuersa ab illis turpibus, quæ suprà recēsuimus: sed pro illis induite, quæ deceant eos, quos deus selegit ad sanctimoniā, quosq; sua dilectione dignatus est. Dicet quispiā, quæ nā sunt ista? nimirū quæ nos docuit, quæq; præstitit Christus: affectum, inquam, misericordiæ, ut faciles sitis ad subleuandā alienā imbecillitatē: comitatē, ut tractabiles sitis ad cōmunē uitæ consuetudinē: animi modestiā, ne cui uos per arrogātiam præferatis: mansuetudinē, ne sæuiatis in errātes: patientiā animiq; lenitatē, ne præcipites sitis ad ultionē, sed sufferatis uos inuicem, ac mutuò uobis cōdonetis, si quid per humanā infirmitatē extiterit inter uos, ob quod aliquis possit alterum incusare. Aequum est ut uos ignoscatis uicissim peccantibus, cùm Christus, qui neminem lædit, omnia nostra peccata nobis cōdonauerit. Sed præ cæteris omnibus ornet animos uestros Christiana charitas, quæ adeò nulli nocet, ut nemini non studeat prodesse, iniuriam beneficio pensans. Hoc est perfectū illud & indissolubile uinculum, quo Christi corpus cohæret, & conglutinantur inter se mēbra, alioqui dilapsura. Charitatis comes erit concordia & pax, non illa quidem uulgaris, sed Christi glutino constans. Ea semper uincat ac superet in cordibus uestris, illa palmam ferat aduersus liuorē, superbiam, iram, & contentionē. Siquidē ad concordiā uocauit uos deus, & hoc consilio uos omnes sibi recōciliauit, & in unū corpus cooptauit, ut inter uos unanimes uiueretis, uelut unius corporis membra. Ne uerò sitis ingrati, parumq; memores diuinæ

Induite uos ergo sicut electi dei.

Super omnia autem hæc.

erga uos clementiæ. Cum illo pax non erat futura nobis, nisi ultro nobis condonasset omnia flagitia nostra. Et *huius oblitus, frater aduersus fratrem bellũ mouet, ob leuem iniuriam?* Ne *decertetis inter uos de præcellentia philosophiæ mundanæ. Sermo* Christi, *qui docet ea quæ pertinent ad ueram pietatẽ, habitet ac perseueret in uobis exuberanter, ut in hoc plurimum sapiatis, adeò ut non solùm ipsi scire poßitis, quid sit Christo gratũ, uerumetiã alius alium uicißim docere, si quis erret: commonefacere, si quis cesset, semper interim hilares spe futuræ beatitudinis, psalmis, & hymnis, & canticis spiritualibus recinentes domino laudes, ac sua beneficia: recinentes autem non solùm uoce corporea, sed potißimũ in corde uestro.* Nam *huiusmodi demum cantilenis delectatur deus, ne quis magnum existimet, ore superis obstrepere.* Postremò *quicquid agitis, seu loquentes, seu facientes aliquid, sic agite, ut ad domini Iesu gloriam pertineat, illum sapiat, illũ sonet, illum spiret omnis uestra uita.* Atq; *interea quicquid acciderit hæc agentibus, seu prosperum, seu aduersum id fuerit, nequid uos uel deijciat, uel efferat, sed pro omnibus gratias agite deo patri per filiũ, per quẽ nihil non uertit nobis in bonũ.* Vxores *subditæ estote maritis uestris, sicut conuenit his, qui Christum profitentur, quos oportet in omnibus officijs esse cæteris perfectiores.* Contrà, *mariti, diligite uxores uestras, quas ita memineritis uobis esse subditas, ne tamen sitis aduersus illas amarulenti.* Filij, *morigeros & obsequentes uos præbete parentibus uestris citra ullam exceptionem, etiamsi duriora præcipiant, modò ne impia. Sic enim placitum est* Christo. Contrà *patres, ne abutamini uestra autoritate erga liberos, neq; sic irritetis illos sæuitia, ut animum despondeant.* Serui *obedite per*

Verbũ Christi habitet in uobis.

Omne quod cũq; facitis.

In domino.

omnia

omnia dominis, quibus iuxta ius humanum debetis seruitutem, non iam ad oculum placere studentes, quemadmodum ethnicorũ mancipiorũ uulgus solet, sat habens si non offendat herum hominem, sed simplici synceroq; pectore præstantes officium, non hominis metu, sed dei, qui respicit quo faciatis animo. Neque perpendite quid mereatur dominus homo, sed quicquid obsequiorum illi, qualis qualis est, impenditis, sic habete, quasi Christo impendatis, non hominibus, certi quòd ab illo recipietis præmium hæreditatis æternæ, etiam si ingratus herus nihil indulserit peculij, nec uos agnoscat inter liberos. Siquidem dum indignis dominis ob Christum seruitis, Christo seruitis. Nam quemadmodum herus, si quid peccat in seruũ, tametsi non punitur apud homines, tamen haud erit impunitus apud deum: ita seruus, qui rectè se gerit, etiam si nullum fert præmium apud homines, qui seruis officio functis non arbitrantur quicquam deberi gratiæ: tamen nõ peribit illi sua merces apud deum, apud quem non est discrimen personarum, sed mentium, nec est ratio conditionis, sed officij.

CAPVT IIII.

RVrsum domini, ne iure uestro, quod uobis leges humanæ dederunt, non synceritas naturæ, abutamini ad tyrannidem in seruos exercendam, sed quod iustum est & æquum illis exhibete, suppeditantes illis, quæ ad naturæ usum sunt necessaria: nec pro animi libidine alios in delicijs habentes, alios intolerabili seruitio prementes, non ignari, uos iam conseruos illis esse uerius, quàm dominos, quum & ipsi communem cum illis dominum habeatis in cœlis, quem meritè talem experiemini in uos, qualem uos præstiteritis in seruos. Atque quò magis uobis cõtingat, ut mẽbra sitis Christi corpore digna: precationibus

feroces animos: & prudentia docet, quid, quibus, & qua moderatione sit respondendum. Aliter enim agendū cum principibus mundi, aliter cum mediocribus, aliter cū humilibus, aliter cum mansuetis, aliter cum iracundis, aliter cum eruditis, aliter cum idiotis. Ad cuiusq; habitū sic attemperandus est sermo, ut proficiat Euangelio. Est ubi cedere præstet, quoties furiosis conuitijs reclamat quem pares docere: aut dum insidiatur doctrinæ tuæ cui loqueris. De statu rerum mearum non scribo uobis, uerùm de his omnibus certiores uos faciet Tychicus, qui has perfert, mihi frater dilectus, ob professionem communem, & idem fidus minister & conseruus in Euangelij negotio: quē hac gratia misi isthuc, ut & per illum sciatis, quid agatur apud nos, & ego per eundem discā, quid agatur apud uos, ut & uestri animi refocillētur ex illius colloquio, & meus recreetur illius de uobis oratione. Tychico comitē addidi Onesimum: quem nolim ex pristina conditione, uitáue æstimetis, cùm mihi nunc sit fidus ac dilectus frater: qui & illo nomine uobis debet esse commendatior, quòd uestræ gentis sit, ex præputio conuersus ad Christum. Hi duo uobis bona fide referent, quicquid hic rerum est apud nos, quod uestra referat scire. Salutat uos Aristarchus, qui tametsi Iudaicæ gentis sit, tamen ob fidei germanitatem, uobis debet esse commendatus. Nam hunc habeo socium & cōsortem captiuitatis meæ, pro Euangelio Christi. Salutat & Marcus, Barnabæ uobis non incogniti consobrinus: quem & aliàs commendauimus uobis, præcipientes quod & nunc præcipimus: ut si uenerit ad uos, cum humanitate excipiatis illum. Salutat & Iesus cognomento Iustus. Sunt hi quidem diuersæ gentis, nimirum Iudaicæ, sed tamen digni fauore uestro, quòd soli sint socij labo-

rum meorum, ad prædicandum regnum dei, atque in hisce malis, quibus affligor, mihi fuere solatio. Salutat uos Epaphras, *uobis non solùm communi* Christi *cultu, sed gentis etiam cognatione coniunctus, sic uestris commodis ex animo fauens, ut anxiè solicitus nõ desinat precari deum pro uobis, ut illius ope persistatis in eo, quod cœpistis, sitisq́; non semichristiani, sed perfecti; consummatiq́;, præstandis omnibus, quæ deo grata sunt.* Nam *illud de eo testor, quòd ingenti studio afficitur erga uos: nec erga uos solùm, uerumetiam erga finitimos uobis* Laodicenses *&* Hierapolitanos. *Salutat uos* Lucas *arte medicus, mihi unicè charus, cumq́; hoc* Demas, *qui adhuc mecum agit. Salutate quum reliquos fratres omnes, qui sunt* Laodiceæ, *tum præcipuè* Nympham, *simul domesticam eius uiri congregationem.* Hæc *epistola cùm recitata fuerit apud uos, facite ut eadem & in* Laodicensium *congregatione recitetur, ac uicißim uos legatis epistolam, quæ* Timotheo *scripta fuit ex* Laodicensium *urbe, quò pluribus prosint.* Archippo *præfecto uestro meis uerbis hæc dicite:* Vide *quam prouinciam susceperis.* Domini *negotiũ est quod tibi delegatum est, non hominis.* Cura *ut præstes quod suscepisti, domino rationẽ redditurus.* Quo *firmior sit apud uos huius epistolæ fides: rursum salutem ascribo uobis omnibus meapte manu, nempe* Pauli, *uobis non ignota.* Memores *estote uinculorum meorum, quæ uestra causa gesto: & sic uiuite, ut horum me non pœniteat.* Fauor Iesu *semper adsit uobis* Amen.

FINIS.

IN EPISTOLAM PAVLI AD Thessalonicenses priorem argumentum per Des. Erasmum Rot.

THessalonica Macedoniæ metropolis est, unde & regionis incolæ Thessalonicenses appellati. Hi in fide semel accepta tanta constantia perstiterunt, ut & Pauli exemplo, ciuium suorum persequutiones infracto & alacri pertulerint animo: nec ullo pseudapostolorum suasu quiuerint ab euangelica institutione deflecti. Quod ueritus Paulus, quem non latebat pseudapostolorum improbitas, cùm ipsi nō liceret illos inuisere, misit Timotheum, ex quo reuerso cùm didicisset illorum constantiam, collaudat eos gratias agens deo. Atque id quidem agit capite primo & secundo. In cæteris tribus instituit eos in uarijs pietatis officijs, subindicans esse inter eos, qui nondum omnino puri essent ab omni libidine: nec deesse, qui otio dediti grauarent alios, item qui inquieti ipsi turbarent ecclesiæ tranquillitatem, quos corripi iubet. Præterea qui de resurrectione nondum satis confirmata essent opinione, cùm defunctos ita lugerent, quasi perissent, ac non potius ad meliora demigrassent. Hos instituit atque confirmat. Rursus alios disputasse de die aduentus domini, quasi is præsciri prædiciq; poßit, cùm incertus sit omnibus. Verum cum ait subitum, & præter omnium expectationem adfuturum, quò magis simus ad omne momentum parati. Scripsit ab Athenis per Tychicum ministrum iuxta Græcorum inscriptionem, cui collegam addunt Onesimum nostra argumenta, quæ incerto autore leguntur in uulgatis exemplaribus.

IN EPISTOLAM PAVLI APOSTOLI AD *Thessalonicenses priorem Paraphrasis D. Erasmi Rot.*

*P*AVLVS *& Syluanus ac Timotheus congregationi Thessalonicensium consentienti in Deum patrem, & in dominũ nostrum Iesum Christum, à quibus contingat uobis gratia & pax. Vestro profectui, sicuti par est, gratulantes, semper agimus gratias deo, uestro omnium nomine, uestri mentionem facientes, quoties cum deo sacris precationibus colloquimur, quòd nunquã nobis non ueniat in mentẽ quantum præstiteritis in tuenda fidei uestræ professione: deinde quãtum laboris exhauseritis ob charitatem, quam habetis erga præcones Euãgelij: quàm fortiter & constanter omnia pertuleritis, freti spe & expectatione premiorũ, quæ dominus noster Iesus Christus promisit in uita futura ijs, qui ob nomen ipsius huius uitæ negligunt incõmoda. Non peribit uobis merces rectè factorũ, rependet is, qui spectauit quo animo feceritis, deus & pater noster. Scitis ipsi fratres dilecti, nõ humana persuasione uos esse mutatos, sed uolũtate diuina ad hæc selectos fuisse. Neq; enim sic prædicauimus uobis Euangelium, ut præter uerba nihil adferremus uobis, imò dei potẽtia miraculis cõfirmauit sermonem nostrũ. Datus & per nos spiritus sanctus, neq; quicquã omnino defuit, quod plenam faceret euangelicæ doctrinæ fidem, quando quidem per nostrum Euãgeliũ consequuti estis, quicquid ad aliorum prædicationem cõsequuti sunt Iudæi. Atq; hic quàm purè, quàm submissè, quàm laboriosè nos gesserimus apud*

A' deo electionem uestr.

Et in plenitudine multa

apud uos,ipsi testes estis.Nihil enim non pertulimus, quo uos Christo lucrifaceremus. Neq; uos præbuistis degeneres discipulos,sed nostrum exẽplum estis imitati, imò non nostrum,sed domini Iesu,qui sic deiecit sese, sic perpessus est omnia,ut nos sibi lucrifaceret. Adeò enim nõ respuistis Euangeliũ nostrum,ut huius gratia quãuis graues ac multas afflictiones pertuleritis non modò fortiter, uerumetiã multo cum gaudio,quod animis uestris suggessit spiritus sanctus,quẽ accepistis ad nostrã prædicationẽ,arrabonem interim futuræ felicitatis,cuius spe dulce est etiã, quicquid hic malorũ infligitur,ob Euãgeliũ Christi. Tam insignis fuit fidei uestræ fortitudo,ut exẽplo fueritis omnibus credentibus in reliqua Macedonia & Achaia.In tantũ enim commouit omnium animos exemplum urbis metropolitanæ,ut Euãgelij fama,tubæ clangentis ritu,latè personuerit,ardorẽ fidei uestræ,quam habetis erga deum,diuulgãs non solũ in Macedonia & Achaia, uerũ in cæteris quoq; regionibus omnibus,ut iam nihil necesse sit à nobis prædicari pietatem uestram.Etenim si quando tẽtamus his de rebus narrare,ipsi potius ultro narrãt nobis,prius docti celebri rumore,quàm nostra oratione, quomodo nos primũ uos adierimus,doctrinã euãgelicam prædicaturi,quantaq; promptitudine nos exceperitis contemptis periculis, quæ nostra causa uidebãtur uobis imminere,quãtaq; facilitate traducti sitis à maiorũ superstitione, qua simulachra dæmonum colebatis,ad cultũ dei,ut posthac detestãtes falsos ac mortuos deos seruiretis deo uiuo ac uero, cuius promissis freti,pro nihilo ducitis huius uitæ cõmoda pariter atq; incõmoda,expectantes ut filius eius Iesus, per quem uos asseruit in salutẽ,ac nobis futuræ uitæ præmia pollicitus est,rursum adueniat è cœlis,exhibiturus palàm orbi, quæ

Cum gaudio spiritus sancti.

promisit. Nam hunc in hoc excitauit ad uitam, ut & nos per illum reuiuisceremus fruituri cum illo bonis immortalibus, qui hic pro illo mala huius mundi perpetimur. Nec erit nobis tum formidiabilis huius aduentus, quos ipse suo sanguine purgatos à peccatis deo recōciliarit, & ab æterno supplicio liberarit, quod nostris commißis debebatur.

CAPVT II.

Nam & ipsi scitis fratres

QVid autem attinet cōmemorare, cùm ipsi non ignoretis, licet non accesserimus ad uos, cum fastu & supercilio, grandia quædam uerba trutinantes, aut magnificam aliquam philosophiam profitentes, tamen aditū nostrum non fuisse inefficacem. Imò cùm & antea Philippis multa pertulissemus, quemadmodum ipsi nostis, multisq; essemus affecti contumelijs unà cum Syla, ob Pythonem eiectum à puella, quā tenebat, nihilo secius tamen freti auxilio dei nostri, nō ueriti sumus & apud uos liberè prædicare Euangeliū Christi, non sine graui discrimine: quòd si rem cōmentitiam & inanē uobis prædicassemus, nūquā eius causa capitis discrimē adissemus. Nam qui ex sese docent, quod à Christo non acceperūt, & docēt ad suū quæstum, hoc agētes, ut alijs imponant suo lucro: his nec adest autoritas, & protinus se subducunt, ubi metuunt capitis aut rerum suarū discrimen. At doctrina, ad quam uos inuitauimus, haud fuit commentitia fucatáq;, aut ad imposturā instructa, neq; sub eius prætextu celauimus artes impuras, quemadmodum faciunt pseudapostoli: neq; dolo quicquam geßimus, aliud præ nobis ferētes, aliò spectantes, ac sub Christi titulo, nostrū agentes negotium, eorum more, qui se faciūt apostolos: sed quemadmodum deus per filium suum ad hoc munus nos delegit, ut syncerè concreditum Euangeliū prædicaremus, ita prædicamus omnibus, non ut

apud

apud homines incamus laudem aut gratiam, sed ut deo no strum functionẽ probemus, qui penitus inspicit corda nostra, atque ex his quenq; existimat. Neque enim cuiquam sumus adulati, cuius rei uel ipsi testes estis. neq; sermonem euãgelicum uestramq; credulitatem uertimus in quæstum nostrum. testis est nobis huius animi deus ipse. neq; uenati sumus ex Euangelio gloriam humanam, uel apud uos, uel apud ullos alios, cùm potuerimus autoritate nostra supercilioq; uti, non minus quàm pseudapostoli, qui cùm inania doceant, & ad suum compendium, tamen honorem & obsequium à uobis exigunt. At nos memores quid deceat apostolos Christi, qui sese submisit nostræ salutis causa, non uindicauimus nobis fastum ac supercilium: sed placidos nos ac mites præstitimus inter uos, haud sæuientes uelut in discipulos, sed omni lenitate morigerantes imbecillitati uestræ: non aliter, quàm si mater nutrix foueat tenerã ætatem filiorum suorũ: sic & nos affectu propensi in uos, ex animo cupiebamus impartire uobis, non solùm Euangelium dei, ueluti pabulum animarũ uestrarum, uerumetiã propriã uitam impẽdere: non quòd à uobis quicquam speraremus præmij, sed quòd uos ex animo charos haberemus, haud secus ac mater diligit suos. Non exprobramus officium, sed testamur affectũ. Nam ipsi meministis fratres, ut uestra causa nullum laborẽ, nullũ sudorem fugerimus: nihil aliud sitiẽtes aut captantes, quàm salutem uestram: & adeò nihil mercedis uenantes à uobis, ut opera manuaria, nocturna diurnaq;, nobis pararemus uictũ, ne cuiquã uestrũ essemus oneri. Pseudapostoli suum Euangelium in uos ingerũt, & extorquent quantum possunt: nos uobis gratuitò prædicauimus Euãgelium dei. Et uos mihi testes estis, & deus ipse testis est, quàm sanctè, quàm iustè,

Sed facti sumus paruuli.

Vos testes estis & deus.

quàm inculpatè gesserimus nosmet erga uos, qui credidistis: quod ipsa re compertũ habetis, quàm syncero affectu cuncta fecerimus, ut erga quenq; uestrum sic fuerimus affecti, tanquam pater quiuis erga liberos suos, nunc obsecrantes uos, nunc consolantes, nunc obtestantes, non ut nobis daretis quicquã, sed ut uitam ageretis deo dignam: qui uos prius alienos ab omni pietate uocauit per fidem ad studium uerae pietatis, & per afflictiones temporarias asciuit in regnum suum, & gloriam immortalem. Bene habet, *agnoscitis beneficium dei, quapropter & nos illi gratias agimus indesinẽter, qui sic afflauit animos uestros, ut cùm nos humiles uenissemus ad uos, nulla dignitatis specie commendati, simul atque audissetis à nobis* Euangelij *doctrinam, non acceperitis tanquam sermonem, aut fabulam humanam, sed tanquam sermonem ab ipso deo profectũ, sicuti reuera erat.* Nam *ille uobis per nos loquebatur.* Dilutus *& inefficax est sermo humanus, sed efficax est sermo dei: qui simul atq; haustus est uobis, nõ fuit otiosus, sed exercere cœpit uim suam in uobis: ita ut satis appareret uos eundem cœpisse spiritum, qui mox imitari cœperitis reliquas ecclesias dei, quae in* Iudaea *profitentur* Christum Iesum. Quòd Christus, *quòd nos, quòd caeteri* Iudaei, *qui amplectuntur doctrinã euangelicã, passi sunt à suae gentis hominibus, quibus inuisa est haec doctrina, hoc & uos passi estis à contribulibus uestris.* Nam *ut hi dominum* Iesum *occiderunt, & ante hunc trucidarunt suos prophetas, impatientes ueritatis: ita & nos ueritatis euangelicae praecones persequuntur, tanta caecitate mentis, ut & dei iram in se prouocent, cuius uoluntati rebellant, & cunctis hominibus aduersentur, uelut hostes humani generis ac uelut omnibus inuidentes salutẽ per fidem oblatam, & cupientes*

omnes

omnes secum in exitium pertrahere. Neque enim priuato quopiam odio sic nobis obsistunt, imò gentium omnium bono inuident, & ea gratia nobis obturbant, ne prædicemus Euangelium gentibus, per quod seruari queant, quasi parum sit illos antehac trucidasse prophetas, mox à prophetis Christum, nisi nobis etiam afflictis & extinctis, absoluant cumulum facinorum suorum, & hunc ueluti colophonem imponant impietati suæ, nusquam sui dissimules, nec unquam ab insania sua resipiscẽtes: quibus rebus adeò prouocant in se diuinam iram, ut desperandi sint, quippe destinata malicia propellentes ab sese misericordiam dei, & Euangelium modis omnibus oppugnantes, cuius unius ope poterant ab exitio recipi. Cæterùm quò magis amo uos, ob alacritatem ac promptitudinẽ fidei uestræ fratres, hoc mihi grauius fuit uestri desiderium, quòd aliquantulũ temporis à uobis distracto, non licuerit frui conspectu uestro, cuius mira nos habebat cupiditas, licet animo nunquam fuerimus à uobis diuulsi. Et tamen hoc non sat erat charitati in uos nostræ, nisi præsens præsentes aspicerem & corporeis oculis. Quapropter nõ mihi satis est uisum, aliquem ad uos mittere, aut per literas colloqui, sed ipse Paulus semel atq; iterum conatus sum adire uos, quò magis etiam confirmarẽ animos uestros, sed obstitit hæc conanti satanas, qui per impios Iudæos impediuit meam ad uos profectionem. Quid autem mirum, si tanto teneor uestri desiderio? Nam quid aliud est in hoc mundo, quo mihi placeam, quo me iactem, quo fretus mihi promittam felicitatem? Omnia contemno præ Euãgelio Christi. Quænam igitur est spes nostra, aut quod gaudiũ nostrum, aut quæ corona nostra? non'ne inter cæteros, quos ex gentibus lucrifeci Christo, uos quoque estis? Si non apud mun-

Vt impleant peccata sua semper.

dum, certè apud dominum Iesum Christum. Vbi debellatis hostibus Euāgelij, palàm agetur triumphus in aduentu illius: quæ tum trophæa, quæ monumenta uictoriæ proferam in illa pompa, nisi uos uestriq; similes? interim harum rerum certa spe fruor. Vos igitur estis in hac uita seges ac materia gloriæ nostræ, uos gaudium nostrum, si modo perseueratis in his quæ cœpistis.

CAPVT III.

Propter qđ non sustinentes amplius.

PRoinde cùm iam impares essemus desiderio uestri, tamen daretur aditus ad uos, uisum est nobis, ut quod per nos ipsos facere non licuit, per mihi fidelissimū sodalem, ac uelut alterum me facerem. Nos igitur soli resedimus Athenis, atq; inde misimus Timotheum fratrem nostrum, ac spectatum dei ministrum, socium & adiutorem officij nostri, quo fungimur in euangelio Christi: malentes interim tam unici tamq; necessarij collegæ solatio carere, quàm committere ut usquam in prospiciendo rebus uestris cessasse uideremur. Misimus autem nō nostra gratia, sed uestra potissimùm causa, uidelicet ut confirmaret & consolaretur animos uestros: docens his afflictionibus, quibus hinc atq; hinc pulsor, neque quicquam labefactari meum animum, & magis etiam prosperari gloriam Euangelij, ne quis uestrū ob meas afflictiones, quas auditis, turbaretur. Neq; enim uobis nouum uideri debet, si hæc accidunt Euangelij præconibus, cùm me iam pridē sciretis in hoc ipsum delectum à deo, ut mei corporis afflictionibus illustrarem Christi nomen, præceptorem ac dominum hac in parte referens. Etenim iam tum cùm apud uos præsentes essemus, hoc ipsum prædicebamus fore, ut ob Euangelium afflictionem pateremur. Quod tum prædixerā fore, iam fieri uidetis, quemadmodū & antè nostis factū. Mihi nihil

nihil inopinatum accidit neq; uobis non prædictum: quo minus est causæ, cur animo labefactemini. Ergo cùm pro mea ingenti de uobis sollicitudine, qua tuta etiam timeo, non ferrem desiderium uestri, Timotheum, ut dictum est, nisi ad hoc, ut per hunc quodammodo præsens cognoscerem fidei uestræ constantiam, & explorarem, si quos ex uobis imbecilliores tentasset ille, qui nunquam non uigilat ad subuertẽdos bonos, & in his perisset mihi labor meus. Nuper autem cùm Timotheus à uobis redisset ad nos, nobis lætum adferens nuntiũ, ac referens & fidei uestræ robur inconcussum, & charitatem pristinæ similem, quodq; disiunctio nostra non aboleuisset apud uos nostri memoriam, sed hãc apud uos iugẽ ac perpetuam esse, uosq; semper mutuo nostri uidẽdi desiderio teneri, quemadmodum nos habet desiderium uidendi uos: nihil est necessitatũ aut malorũ, quibus premor, quod non æquo animo ferã postea quàm cognoui uestram fidem esse in tuto, cui metuens, ipse mihi non metuebam. Ego mihi uideor incolumis, si uestra incolumis est fides. Nunc uiuimus & ab omni discrimine uidemur erepti, si uos auxilio Christi Iesu persistitis in eo, quod cœpistis. Non piget horum malorum, si fructus respondet in uobis, quorum gratia hæc perpetior. Quod quoniam uideo fieri, ut in dies latius Euangelium crebrescat apud gentes, quas gratias tanto beneficio pares deo possimus referre, cuius beneficio nobis contigerit, in hisce malis tam insigne gaudium, quo de uestro profectu gaudemus ex animo, teste deo nostro, cuius bonitati debetis, quòd perstitistis, à quo nocturnis & diurnis precibus & illud maiorem in modum flagitemus, ut eiusdem beneficio liceat aliquando uestro conspectu frui. Præstat aliquid præsentia, quod nec literæ, nec nuntius quamlibet fidus præstare

Quoniã nũc uiuimus.

stare possit. Hac igitur gratia cupio uidere uos, ut si quid etiam desit euangelicæ disciplinæ, id suppleam ac sarciam. Cæterùm precor, ut quando per impios homines nō licet, ipse Deus ac pater noster, et huius filius Iesus Christus dominus noster, submotis impedimentis, aperiat mihi uiam ad uos, simulq; uos dotibus suis sic interim augeat, ut magno gaudio uos conspicere possim. Id erit, si uos abundantes & exuberantes reddat mutua inter uos charitate: nec inter uos tantùm, uerū erga cunctos homines, quemadmodum & nos erga uos omnes eximiam quandam habemus charitatem, uel mori parati pro uestra salute: atq; ita confirmet corda uestra, ut integritas uestra nulla ex parte culpari possit, non solū apud homines, sed multò magis apud deum, & patrem, quem nihil fallit, in aduentu domini nostri Iesu Christi, cùm in conspectu sanctorum omnium palàm erit, non solùm quid quisq; gesserit, uerumetiam quo quisq; animo gesserit.

Et compleamus ea.

Sine querela in sancti.

CAPVT IIII.

De cætero ergo fratres.

QVod superest fratres rogamus uos, & exhortamur per dominum Iesum, quando iam satis à nobis estis edocti, quomodo uos gerere debeatis, et quibus studijs placere deo, date operam ut in eò quod didicistis, non solùm perseueretis, uerumetiā quotidianis profectibus uosipsos superetis. Nostis enim ac meministis, quæ præcepta tradiderim, non meapte autoritate, sed domini nostri Iesu Christi. Nihil istorum præcepi, quæ uobis inculcant pseudapostoli, de legis Mosaicæ cæremonijs, de præcellentia uisisq; angelorum, per quos sit aditus ad salutē, sed ea duntaxat, quæ sciebam esse grata deo. Nam hæc est uoluntas dei, ut uos sanctos & incontaminatos præstetis: nec animo solùm casti sitis, sed & corpore, ut abstineatis à scortatione, qua

corpora conspurcantur. Corpora domicilia sunt animi: animus hospitium est dei. Vt igitur oportet animum esse purum, ob hospitem deum: ita decet corpus esse purum, ob inhabitatorem animum. Proinde nouerit suo quisque corpusculo, ceu uasculo fictili, hunc habere honorem, ut purum seruet & illibatum: neq; sinat inquinari morbo turpium cupiditatum ac libidinũ, quod adeò Christianis indignum est, ut nec gentium sit omniũ, sed earum, quæ non nouerunt deum: uerùm existimant nullo ultore, cuique licere quicquid libet: & honestum esse, quicquid corpori dulce est. Congeminatur autem libidinis malum, si cum fratris iniuria copuletur, ueluti cùm alienam uxorem usurpat aliquis. Ne quis igitur aut hic, aut alijs in rebus, sibi plus satis usurpando fraudem faciat fratri suo, propterea quòd deus nihil horum sinet inultum, & adeò non proderit baptismus ista patrãtibus, ut grauius etiam sint puniendi, quemadmodum & antè diximus uobis, ac testati sumus. Nec enim ideo deus nos uocauit ab instituto uitæ prioris, ut semel loti, rursus in easdem sordes reuolueremur, sed ut innocẽtiam semel gratis datam uitæ sanctimonia puritateq; tueremur. Neq; fœditate libidinum expellamus à nobis spiritũ sanctum castitatis amatorem. Hæc, inquã, & testatus sum, & rursum testor, nõ esse mea præcepta, sed dei. Proinde qui aspernatur, nõ hominem aspernatur admonentẽ, sed deũ autorẽ aspernatur, qui ideo spiritum suum sanctum impartijt uobis, ut illius afflatu sanctimoniam amplecteremini. In hunc contumeliosus est, quisquis corpus suum turpi libidine polluit. Cæterùm de charitate Christianorum erga Christianos, non arbitror necesse, ut uos admoneam hisce literis. Nam ipsi ultro diuinitus docti estis per spiritum Christi, quem hausistis, ut

Sicut & gẽtes quæ ignorant deum.

Et ne quis supergrediatur in neg.

De charitate autẽ fraternitatis.

uos

uos inuicem diligatis.Id enim re ipsa declaratis,Christiana charitate prosequentes cunctos fratres,non solùm qui sunt Thessalonicæ,sed etiã qui in tota Macedonia. Non igitur hortabor,ut quod facitis ultro,faciatis, sed ut quod facitis admonitu spiritus, in hoc superetis uosipsos, semper in melius proficientes. Detis autem operam,ne per ociosos,& alienarum rerum curiosos,turbetur uestra tranquillitas,sed suum quisq; agat negotium. Quod si cui non suppetãt facultates,manibus proprijs sibi paret, unde & sibi suppeditet,& alijs egentibus impartiat, quemadmodum & antè præcepimus uobis, ut uos geratis cum decoro erga eos,qui sunt alieni à professiõe Christi,apud quos mendicare,aut ob inopiam impudentius agere, turpe sit uestræ professioni.Quin potius hoc suæ cuiq; manus præstent,ne qua re sit opus. Et facilè suppetit illi, qui paruo contentus est.Porrò quod attinet ad resurrectionis mysterium,non patiar uos quicquam latere, ne impotenti dolore lugeatis eos,quasi perierint,qui freti promissis Euangelij obdormierunt,ne lugeatis inquam ad exemplum gentium,ideo lamentantium mortẽ suorum,quòd non sperent unquam reuicturos.At Christianorum mors nihil aliud quàm somnus est,unde expergiscentur in aduẽtu Christi, longè iam felicius uicturi.Cur enim nõ speremus in mẽbris fore,quod factũ scimus in capite?Nã si uerè credimus,quòd Iesus mortuus est nostro more,& reuixit ad immortalitatem:sic futurũ credamus oportet,ut deus pater qui resuscitauit Iesum, & eos qui Iesum professi,& illius promissis cõfisi obdormierũt,unà cum illo adducat rediuiuos in aduentu filij,ne capiti suo desint membra. Non referimus uobis humanam fabulã,sed quod ab ipso Christo didicimus, uidelicet quòd nos,quos aduentus domini residuos hic ac

Nolumus autẽ uos ignorare.

uiuos

uiuos reperiet, non antè sistemur in conspectu Iesu, quàm ij, qui mortui fuerint unà sistantur. Dixerit quispiam, quî poterunt sisti, qui sepulti sunt & in puluerē redacti? Ipse dominus Iesus, per angeli uocē, diuina tuba de cœlo personantē, excitabit illos, adhortans ut experrecti properēt: ac protinus qui obdormierāt hac spe, reuiuiscent, & exurgent è monumentis. Id ubi factum erit, nos qui resides ac uiui reperti fuerimus, in aduentu Christi unà cum illis rediuiuis, subitò rapiemur per nubes, ut in aëre domino occurramus, atq; inde nos secum auehet in cœlū, iugiter secum uicturos. His itaq; sermonibus uos inuicē cōsolemini, ne grauius uos discruciet mors piorū, dignior quàm gaudijs & gratulationibus prosequamini, quàm lamentis.

CAPVT V.

Modum & ordinem resurrectionis habetis, quando id scire uestra referebat. Cæterùm tempora, temporumq; articulos, quādo sint hæc futura, nihil attinet uobis scribere, & adeò non conducit, ut nec dominus tale quiddam à se flagitantibus discipulis, uoluerit aperire. Siquidē ipsi planè nostis, & antè à nobis edocti, quòd dies ille domini non aliter obrepet orbi inexpectatus, quàm fur nocturnus obrepit dormientibus, ac tum potißimū opprimet oscitantes, quū minimè expectabitur. Quum enim isti qui non credunt Euangelio, in medijs delicijs dixerint, nihil est periculi, sed pacata tutaq; omnia, non ueniet dominus: tunc illis repentè instabit exitium, quemadmodum grauidam mulierem subitus dolor partus occupat, ante diē expectatum. Nec erit effugium prius oppreßis, quàm senserint. Dies metuendus ijs, qui nunc excæcati uitijs suis, nocturnā agunt uitam: uobis fratres nō perinde metuēdus, ne uos improuisos opprimat. Vos enim omnes, qui Christum sequimini

De temporibus autem.

Vos autē fratres nō estis in tenebris.

sequimini, non pertinetis ad regnum tenebrarum, sed ad regnum lucis ac diei, præsertim si studio pietatis nostræ professioni respondeamus, atque ita uiuamus, ut appareat nos in luce uigilare, non in tenebris stertere. Proinde *si nolimus opprimi, ne dormiamus, quemadmodum faciunt cæteri qui non norunt lucem* Christi, *sed uigilemus ac sobrij simus, animo semper circunspectantes, ne quid per incogitantiam admittamus, quod oculos hominum ac dei offendat.* Nam *ut qui iuxta corpus dormiunt, nocte dormiunt, & qui uino temulenti sunt, nocte sunt temulenti: ita qui oscitant ac dormitant uitijs, in animi tenebris uersantur, & qui mundi cupiditatibus, atque illecebris ebrij sunt, in mentis caligine uersantur.* At *nos, quibus illuxit* Euāgelij *dies, sobrios ac uigilantes esse decet, semper accinctos ac paratos aduersus subitum insultum hostis, semper in nostrum exitium uigilātis, munitos armis spiritualibus.* Nimirum *pro thorace fidem induti & charitatem, pro galea spem æternæ salutis.* Nec *est quòd diffidatis.* Aderit *uigilantibus deus ipse propugnator.* Nec *enim ideo uocauit nos ad* Euangelij *doctrinam, ut secus, quàm illa commonstrat, uiuentes, iram nobis & ultionem dei cōduplicemus, sed ut illi parentes salutem consequamur, opitulante domino nostro* Iesu Christo*: qui ideo mortuus est pro nobis, ut siue contingat uiuere, per pietatē ac spem immortalitatis cum illo uiuamus: siue contingat mori, cum illo uiuamus immortales.* Quod *ut magis ac magis faciatis mutuis hortatibus uos inuicē animate, ac uicißim alius alium excitate ad profectū, quemadmodū & uestra sponte facitis.* Quin *& illud rogamus uos fratres, ut rationē habeatis eorum, qui laborāt inter uos, quiq; præsunt uobis in euāgelica doctrina, quiq; admonēt uos, quibus rebus oporteat placere*

Induti loricam fidei.

Christo

Christo, ut cùm oporteat omnibus deferre honorẽ, hos tamen præ cæteris habeatis in pretio, referentes illis charitatem, quam præstant uobis, tot laboribus ac periculis uestra causa subeundis. Et si quando uos arguunt delinquentes, tamen habete pacem cum illis. Neq; enim odio dignus est qui arguit ut prosit. Quin uos quoq; pro sua quisque portione, ut illorum partes adiuuetis obsecro. Admonete eos qui suo uiuentes arbitrio turbãt ordinẽ uestrum. Consolamini pusillanimes, subleuate imbecilles, estote lenes ac patientes erga omnes, nõ modò Christianos, uerumetiam à Christo alienos. Cauete ne quis iniuriã iniuria repẽset, ne quis maleficiũ maleficio retaliet. Nec enim imitari decet malos in re mala, & illorum similes fieri. Imò magis adnitendum ut benefaciatis omnibus, non solũ Christiani Christianis, uerumetiam quibuscunq;, promeritis, & non promeritis, certi non perire uobis officiũ fideiussore Christo. Quare quicquid uobis acciderit, incolumi pietate gaudete semper, indesinẽter interpellate deũ precibus uestris, in quauis fortuna gratias agite. Sic enim placitũ est deo, ut semper sit, pro quo gratias agatis patri benefico in uos per Iesum Christum. Quin & illud cauendũ uobis, ne ex diuersis dotibus dissidium aliquod oriatur inter uos. Contigit alicui donũ linguarũ, ut spiritu psallat, quãquam infima dos est, nolite tamẽ extinguere, fouete potius, ut proficiat ad meliora. Cõtigit alicui prophetiæ donũ, ut enarret sensum scripturæ mysticũ, nolite reijcere quicquid dicitur. Illum ferte, ut proficiat: hunc audite, sed cũ iudicio, sic tamẽ, ut ne dicẽti molestius obstrepatur. Nemo sic suis dotibus faueat, ut contẽnat alienas. Omnia probate, cæterũ quod quisq; sibi iudicarit accõmodum, id amplectatur. Quicquid boni speciẽ habet, nõ est aspernandũ. Cæterùm

à malis sic oportet abhorrere,ut ab his etiam abstineatis quæ mali speciē præ se ferūt. Sed ad hæc omnibus conari studijs uestrum erit. Cæterū deus ipse pacis autor,cui gratus est cōsensus & cōcentus totius hominis in rebus honestis,efficiat,ut toti sancti sitis, & illibati,ut anima spiritui,corpus animæ respondeat,spiritus ipse respōdeat deo, ne sit in quo poßitis culpari,utq; in hac sanctimonia perseueretis,usq; ad aduentū domini nostri Iesu Christi. Non est quod diffidatis. Bonæ fidei est, qui uocauit uos ad hanc sanctimoniā & huius præmia : idē perficiet, quod cœpit: præstabit,quod est pollicitus. Fratres,& nostros conatus uestris precibus adiuuate. Salutate fratres omnes osculo, nō quale salutatorū uulgus ex more porrigit,sed sancto et Christiana digno charitate. Obtestor uos per dominū, ut recitetur hæc epistola omnibus sanctis fratribus. Fauor et beneuolētia domini nostri Iesu Christi semper adsit uobis.

IN EPIST. PAVLI AD THESS. POsteriorem argumentum per Des.Erasmum Rot.

QVoniā non cōtigit Paulo facultas reuisendi Thessalonicenses,per epistolā confirmat illorū animos, ut fortiter ferāt illatas ob Christum afflictiones, nec ipsis defuturū præmiū, nec aduersarijs uindictam. Rursum de die aduentus domini,de quo nōnihil attigerat in epistola superiori,monet ne quid cōmouerentur quorundā dictis, qui asseuerabant illū iā instare,tectē,sicuti putant,significās prius abolendū Romanū imperiū,ac deinde uenturū Antichristū. Attētius etiā inculcat,coërcēdos esse qui otio & curiositate sua turbarent quietē & ordinē publicum, & ad opus adigēdos,cùm ipse Paulus apud eos manibus suis laborarit. Scripsit Athenis per eosdem,per quos misit priorem epistolam,ut nostra quidem docent argumenta.

PARAPHRASIS
IN EPISTOLAM PAVLI Apostoli ad Thessalonicenses posteriorem, per Des. Erasmũ Rot.

PAVLVS & Syluanus ac Timotheus coetui credentium, qui Thessalonicæ conspirati sunt, & cõsentiunt in deum patrẽ nostrũ ac dominũ Iesum Christum. Semper gratias agere debemus deo, pro sua magnifica in uos liberalitate, magnificas, qui nõ solùm illius ope persistatis in ijs quæ cœpistis, uerumetiã in dies magis ac magis exuberetis in fide ac mutua inter uos charitate, in tantum, ut iam non arbitrer necesse uos aliorum exẽplis accendere ad studium pietatis, cũ potius ipsi gloriemur de uobis apud alias ecclesias dei, uestro exẽplo cæteros ad uirtutẽ inflammantes, cõmemorãdo patientiã uestram, fideiq; constantiã in omnibus persequutionibus uestris et afflictionibus quas suffertis, ut in uobis posthac declaretur iustũ dei iudiciũ, dum uos hic pro ipsius nominis gloria uexatos admittet in consortiũ regni sui: cõtrà qui uos ipsius odio persequuti sunt, tradet supplicijs æternis. Siquidem erit hoc iustitiæ diuinæ, utrisq; rependere præmium factis dignum: ijs qui affligunt innocentes, afflictionem: & uobis, qui nobiscum affligimini, nobiscum largiri refrigerium ac solatium in illo die, cùm apparebunt euangelica promissa, palàmq; sese orbi ostendet è cœlo dominus Iesus, non iam humilis quẽadmodũ apparuit aduentu primo, sed stipatus angelico satellitio, sicuti decet potentẽ principẽ, non iam mitis ac placidus ad sanãdos improbos,

sed armatus horrendo flammeoq; incendio, inflicturus ultionem ijs, qui noluerunt nosse deum, nec obedierũt Euangelio *domini nostri* Iesu Christi, *ut experiãtur iustum ac potentem, qui misericordem ac mitem despexerunt, ac uel suis supplicijs docti, fateantur esse uera, quæ prædicauit* Euangelium. Nam *isti, quoniam impietatis suæ finem nullum fecerunt, pœnas luent in æternum, ubi conspexerint diuinam illam domini faciem, ac maiestatem fortitudinis illius, quem hic ut imbecillem ac humilem contẽpserant.* Primum *enim uenerat, ut seruaret omnes: tunc ueniet, ut exhibeat se gloriosum, non in seipso tantùm, sed in omnibus etiam membris suis, quæ sunt homines pij, ut admirandus apparcat in omnibus, qui ipsius crediderunt* Euangelio. Nam *tum palam omnibus exhibebuntur in uobis ea, quæ nobis testimonium perhibentibus* Christo *credidistis, impijs aspernãtibus ac diffidẽtibus: qui dies ut uobis sit prosper ac lætus, non desinimus dominum precari pro uobis: ut quandoquidẽ placuit illi uocare uos ad spem huius gloriæ, idem dignetur adesse uobis cò connitentibus, ut uita uestra cõgruat professioni, utq; quod pro sua bonitate cœpit in uobis, consummet ac perficiat: addatq; robur animis uestris, ut fortiter tolerandis afflictionibus impiorum, declaretis quàm ualeat in uobis certa spes felicitatis æternæ, cuius gratia negligitis & corporis uitam: ut quemadmodum* Christus *illustrauit patris gloriam morte sua, ac uicißim ab illo fuit illustratus resurrectione, ita nomen domini* Iesu Christi *glorificetur nunc uestra tolerãtia, uosq; uicißim per illum glorificemini in die aduentus illius, non iuxta meritum nostrum, sed iuxta beneficentiam dei nostri & domini* Iesu Christi, *sine quorum ope uester conatus futurus erat inanis.*

In quo etiã oramus semper.

CAP

CAPVT II.

CAeterum illud uos oramus fratres per hunc aduentũ, de quo modo diximus, domini nostri Iesu Christi, perq; consortium gloriæ, per quod membra tunc aggregabimur capiti, ne citò dimoueamini à uestra sententia, si proferretur aduentus illius: aut ne consternemini animis, neq; per fictam prophetiã, neq; per asseuerationem probabilem, neq; per epistolam nostro nomine missam, quasi iam instet aduentus domini. Ne quis uobis imponat ullo modo. Nam dominus non est aduenturus, nisi præcesserit defectio, & ni prius apparuerit homo ille scelerosus, filius perditus, ut Christo multum dißimilis, ita illi aduersarius, qui effertur, non solùm supra filium dei, sed supra omne quicquid dicitur deus, aut numẽ religiosè colendum, adeò ut in templo dei sedeat, ostentans seipsum pro deo. An nõ meministis, quòd cùm adhuc essem apud uos, hæc dixerim uobis? Et nũc scitis quid obstet, quò minus adueniat Christus, nimirum ut ille scelerosus, de quo dixi, suo tempore palàm exerceat suam tyrannidem in sanctos. Nam nunc clanculum agit per illum uis impietatis, perq; homines impios diabolus sæuit in Euangelij professores, nec, ut ex me scitis, quicquam in mora est, quò minus palàm aperiat sese Christi aduersarius, nisi ut interim quisque quod tenet obtineat, donec illud regnum, quò cætera coërcerentur omnia, tollatur de medio. Id ubi factum erit, tunc sese proferet in apertum iniquus ille, omni præstigiorum & imposturarum genere instructus, in perniciem humani generis. Sed hunc diabolico afflatu tumultuantem, dominus Iesus conficiet potenti spiritu oris sui, ac falsa diuinitatis specie iactantem sese prorsus obscurabit & abolebit claritate aduentus sui, non aliter quàm exorienti solis iubari

Rogamus autem uos fratres.

Et nũc quid detineat scitis.

cedunt spectra nocturna, & euanida rerum simulachra. Nam adueniet impostor ille satanæ spiritu instructus, qui per hunc exeret uim suam: quoq; crudelius sæuiat, non solùm armatus ingenti potentia, qua terreat animos hominum, uerumetiam signorum ac miraculorum mendacibus præstigijs, quibus sic imitabitur Christum, ut olim apud Aegyptios Magi sunt imitati Mosen: breuiter, nullo non genere fraudis ad impietatē erit armatus. Sed is nihil proficiet, nisi in malum eorum, qui & alioqui suapte pereunt incredulitate. Meretur enim hoc illorum pertinax aduersus Christum rebellio: digni sunt hoc præmio, ut qui Christum & pro sua charitate seruare cupientem omnes, & pro sua ueritate patefacientem ea, quæ pertinebant ad salutem, non receperunt, per quem poterant esse salui, nunc permissu dei ualeat apud illos falsitas pro ueritate, ualeat tyrannis pro charitate, ualeat extinctor pro seruatore: iamq; credant mendacijs hominis scelerati, qui filio dei uera prædicanti credere recusarunt. Ita fiet, ut qui & aliâs ob obstinatam incredulitatem suam erant perituri, tunc omnibus palàm sit eos meritò perire, qui Christum sint auersati, ac mox approbauerint impostorem ac sceleratū. Hæc tempestas, ut illos declarabit exitio dignos, ita uestram constantiam magis etiam illustrabit. Quo nomine semper debemus gratias agere deo, fratres mihi Christiana charitate dilecti, quòd nō passus sit uos in errore persistere, sed elegerit uos ab initio seruandos, non per legem Mosaicam, sed per spiritum suum, largitorem sanctimoniæ, perq; obedientiam, qua simpliciter credidistis ueritati. Ad hæc, ut uos delegerat ab æterno, ita uocauit per Euangelium nostrum, ut uestra salus, qui Iudæis diffidentibus credidistis, accederet ad gloriam domini nostri Iesu

In sanctificatione spiritus.

Christi

Christi. Verum ac germanum Euangelium tradidi uobis, nō est quod aliud requiratis. Itaq; in eo persistite fratres, ac tenete quæ uobis tradidimus, quæq; à nobis didicistis, siue per sermonem, siue per epistolam nostram. Ad hæc omni uigilantia conniti uestrum fuerit. Cæterū ipse dominus Iesus Christus, ac deus paterq; noster, qui ultro dilexit nos, uocatos ad salutem, ac per spiritum suum dedit nobis interim in his afflictionibus cōsolationem æternam, bona spe expectantibus præmia uitæ cœlestis, non nostris meritis fretis, sed beneficētia gratuita ipsius, magis ac magis consoletur corda uestra, uosq; confirmet ac stabiliat, ut perseueretis in omni tum sermone, tum facto bono.

CAPVT III.

QVod superest fratres, quemadmodum nos nostris apud deum uotis adiuuamus salutis uestræ negotiū, ita par est, ut uos uicißim meos conatus uestris apud eundem precibus proueheatis, ut quēadmodum euangelica doctrina celeriter ac feliciter apud uos increbruit, ita discurrat ac diuulgetur apud omnes. Id quo fiat expeditius, orate, ut illius ope liberemur ab absurdis ac peruersis hominibus, qui modis omnibus obstāt, quò minus liceat inoffensè dißeminare doctrinā Christi. Nec enim omnes credunt Euāgelio qui audiūt Euāgeliū, nec tamē est, quòd ob horū impios conatus diffidatis. Oppugnāt Euāgeliū, sed nō expugnabūt, nimirū fido propugnatore domino Iesu, qui cōfirmabit uos aduersus horū improbitatem, & custodiet uos à malo, perficietq; quod cœpit in uobis, quoniam uerax est in promißis. Nō defuturū est uobis illius auxiliū, modò ne uos illius bonitati defueritis: adiuuabit ille, sed conātes. Atq; hæc dicimus, nō quòd dubitemus de uestra constātia, imò cōfidimus de uobis, opitulāte domino Iesu, quòd De cætero fratres.

quæ præcepimus uobis,ut facitis,ita sitis in posterum factu ri.Porrò dominus Iesus suo fauore dirigat corda uestra, quo recto cursu semper pergant ac proficiant in charitate dei,& expectatione Iesu Christi.Charitas dabit,ut indesinenter studeatis de omnibus benemereri, quemadmodum deus beneficus est in omnes:expectatio aduẽtus Christi præstabit,ut afflictiones omnes fortiter toleretis.Quòd si quis est inter uos,qui cõtempta ratione uiuendi,quã uobis iuxta regulam euãgelicam præscripsimus,suo uiuat arbitratu,& otiosus ipse turbet publicum otium uestrum, atq; ipse nihil agens,curiosus sit alienarũ actionum,præcipimus uobis autoritate domini nostri Iesu Christi,ut ab huius consuetudine,si Christianus fuerit, uos semoueatis. Neq; enim pigebit alios imitari nostrum exemplum,qui licet fungeremur apostolico & honore & onere, tamen non grauati sumus apud uos in ordinem cogi, neq; quicquam nobis ultra cæteros uindicauimus, adeò ut ne panẽ quidem acceperimus à quoquam, sed obliti dignitatis nostræ,nocturnis diurnisq; laboribus,atq; operis manuarijs ipsi parauimus nobis, quæ postulabat uitæ necessitas, ne cuiquã essemus oneri.Non quòd existimaremus, id nobis non licere,quod cæteri faciũt apostoli,sed noluimus uti iure nostro,quò nosmetipsos formã atq; exemplar præberemus,quod cæteri nõ grauarẽtur imitari. Quod re præstitimus,id sermone quoq; præcipiebamus uobis,ut si quis nollet operari,is nec ederet.Merẽtur alimoniã, qui noctibus atq; diebus uigilãt pro salute uestra,cæterũ otiosa curiositas,et inertia curiosa nõ meretur subsidiũ.Nã audiuimus inter uos esse quosdã,qui suo otio turbãt ordinem uestrũ, abhorrẽtes ab opere,& ita nihil habẽtes proprij negotij, ut interim curẽt aliena.Adhuc nominibus illorũ parco,sed

quicunq;

quicunq; huiusmodi sunt, eis præcipimus, atque si malunt, obtestamur per dominum nostrum Iesum Christũ, ne per otium suum turbent publicam quietem, ne'ue ipsi nihil agentes obstrepant alijs occupatis, sed ipsi quoque cum quiete operantes, suis ipsorum manibus sibi uictum parent potius, quàm alijs molesti sint improbis flagitationibus. Digni quidem illi, quibus negetur quod petunt, sed tamen humanitatis est Christianæ, etiam parum dignis succurrere, uel ob hoc ipsum quòd homines sunt, & forsitan aliquando meliores futuri. Vos igitur fratres nolite defatigari benefaciendo, dignis pariter atque indignis. Quòd si quis cõtemnit obedire monitis nostris, quæ & præsens uobis tradidi, & absens scribo, satis supplicij sit charitati Christianæ, ut alatur quidem, qui talis est, sed tamen notetur, submotus à familiaritate uestra, tantùm in hoc, ut pudore correctus resipiscat: neque uelut inimicum prorsus alienetis, sed potius admonete ueluti fratrem errantem, quem sanatum uelitis, non perditum, ita uitantes familiaritatem, ut animo tamen diligatis. Nam hoc est charitatis diuortium, non nisi ad tempus susceptum, quò resipiscat qui deliquit. Cæterùm ipse dominus Iesus pacis autor, largiatur uobis perpetuam pacem in omnibus uestris negotijs. Dominus semper adsit uobis omnibus. Rursum salutẽ uobis ascribo meapte manu, nempe Pauli. Hoc symbolum obseruabitis in omnibus meis epistolis, siue ad uos, siue ad alios scriptis. Sic enim scribo, ne per subdititias epistolas quisquam uobis imponat. Fauor ac beneuolentia domini nostri Iesu Christi iugiter adsit uobis omnibus. Amen.

FINIS.

OPTIMO PRAESVLI, & eidem clarissimo principi Traiectensi Philippo à Burgundia, S. D.

CVM hisce mensibus arua passim nuda sterilia'q; iaceant, ornatissime præsul, literaria tamen seges nunquã non aliquem fructũ edit. Nec est ulla tam rigida bruma, quin ex studiorũ agris prouẽtus aliquis redeat. Mihi porrò uisum est æquũ, ut hinc nõnulla portio desideretur episcopo, uelut huius agricolationis principi. Etenim cũ rem euãgelicam pro nostra uirili adiuuamus, aliqua ex parte in uices tuæ solicitudinis succedimus. Id autẽ eo feci libẽtius, quòd argumentũ etiã ipsum ad hoc ipsum inuitaret. Explicauimus enim paraphrasi epistolas diui Pauli ad Timotheũ duas, ad Titũ unã, quibus adiecimus, ceu coronidis uice, quam scripsit ad Philemonẽ, ne sola relinqueretur, cũ sit ultima, licet argumẽto dissimili, quanquã in Paulo nihil est, quod nõ pertineat ad episcopũ. Siquidẽ in tribus superioribus mirè depingit ac repræsentat imaginem germani uereq; Christiani præsulis, & quibus dotibus præditũ oporteat ad tam arduã prouinciã adsciscí, & quibus officijs obire munus delegatũ. Nam quàm sit ardua res inculpatũ episcopum agere, quanta rursum pernicies sit humanæ uitæ parum syncerus custos dominici gregis, uel illud arguit, quòd non alia de re Paulus unquã instantius ac magis anxiè præceperit. Quoties enim idẽtidem inculcat & infigit eadẽ? Quoties obsecrat, obtestatur, adiurat per omnia sacra, nunc blãdiens, nũc pollicitans, nũc territans, nũc suo,

nunc Christi exemplo prouocans? Iam cùm Paulus sic metuat ijs, quos ipse sua doctrina formarat, quos suis ipsius manibus impositis ordinarat, quorũ fidem & integritatẽ, tot modis perspectam & exploratã habebat, quantò plus hodie periculi est, tam difficile munus cuiuis temere credere? Olim singulis ciuitatibus singuli præsidebãt episcopi. Atq; in his ipsis sanè, quota portio erat Christi religionẽ profitẽtiũ? Vt ne dicã quòd illis tẽporibus feruebat adhuc in pectoribus hominũ Christi sanguis, utpote recens effusus: ardebat adhuc ignis ille cœlestis, qui dabatur à baptismo. Quorũ utrunq; nũc nescio quomodo refrixisse uidetur in moribus nostris. Has ob res episcopus, nõ solũ paucioribus præsidebat, uerumetiã ultro parentibus. Proinde mihi nõ paulò difficilius uidetur hodie præsulẽ fidum & incorruptũ agere, non tantũ ob hoc quòd unus tot oppidis præsideat, uerũ multò magis quòd pleriq; præter dispensationem euãgelicæ doctrinæ, quæ præcipua ac peculiaris est episcopi functio, profanæ quoq; ditionis administratione sint onerati. At dictu mirũ, quàm ægre inter sese cohæreant mũdus & Christus, quàm difficilè cõueniat cœlestibus curis ac terrenis. Cumq; multò difficilimũ sit alterutrum præstare, uel bonũ episcopum, uel salutarẽ principem, quantum negotij fuerit, utroq; districtum sic moderari negotium, ut nec religioni desis, nec ditioni: sic satisfacere principi mortali, ut principem immortalem non offendas: sic placere aulæ, ut non displiceas cœlo. Olim quisquis suscipiebat episcopatũ, huic statim ad omnes persecutionũ procellas præparandus erat animus. Sed haud scio, an horũ temporũ tranquillitas, si tamẽ hæc tranquillitas est, plus habeat periculi, q̃ illorũ tempestates. Quanquam autẽ pro mutato rerũ statu fieri non potest, ut per

omnia

omnia sit eadem gerendi episcopatus ratio, neq; protinus damnandũ, quod ab illius ætatis exẽplo dißidet, nec sinunt rerum humanarũ æstus, id semper impetrare præsulem, quod optimum iudicarit: quemadmodum peritus etiam ac uigilans gubernator, nonnunquam frustra clauo aßidens undarum ac uentorũ arbitrio r.-pitur: tamen minus aberrabit ab illa syncera perfectaq; boni præsulis imagine, quisquis hanc Pauli *formã, ceu scopum quendam semper habebit præ oculis.* Vt *egregius nauclerus, licet nõnihil à recto cursu cogatur deflectere, tamẽ à* Cynosura *nõ dimouet oculos, ne toto (quod aiunt) cœlo contingat errare.* Si Paulũ *aßequi nõ licet, est tamẽ aliquid, illũ utcunq; sequi.* Ad *optima nitenti, nõ deerit* Christi *præsidiũ, cuius uices gerit tua celsitudo, & sine cuius ope frustra est omnis conatus mortalium.* Bene uale. Anno M. D. XIX.

IN EPISTOLAM AD TIMOtheum priorem argumentum per Des. Erasmum Roter.

TImotheum *matre* Iudæa, *sed* Christiana, *patre* Græco, Paulus *in ministerium adoptarat, probæ indolis iuuenem, & sacris literis eruditũ: quem tamen ob* Iudæos *coactus est circuncidere.* Quoniam *autem huic ecclesiarũ curã delegarat, sicut &* Tito, *quas ipse non poterat adire, instituit eum in functione episcopali, & in disciplina ecclesiæ, nõ sic admonens, ut discipulum, sed ut filium & collegam.* Id *quò cũ maiore faciat autoritate, subinde apostolicam autoritatẽ sibi uendicat.* Admonet *autem, ut reiectis, qui* Iudaicas *fabulas inueherent, ea doceret, quæ essent fidei & charitatis.* Deinde *principũ licet ethnicorum autoritatẽ, quoniã hinc pẽdebat ordo ciuitatis, & trãquil-*

litas

litas reipub. adeo non spernendam Christianis, ut pro his orari iubeat. Quid uiros deceat in cœtu ecclesiastico, quid mulieres, præscribit. Episcopũ depingit cum sua familia. Atq; hæc ferme tribus primis capitibus. Deinde admonet ne recipiat Iudaicas fabulas, de ciborũ delectu, de uitando coniugio. Mox docet qualẽ se præstare debeat erga grandes natu uiros, erga iuuenes, erga anus, erga puellas, erga uiduas diuites ac pauperes, & ecclesiæ stipe alendas, erga adolescentiores, & suspectæ etiamnum ætatis. Ad hæc præscribit, quid præcipere debeat dominis, quid seruis, quid diuitibus: admonens modis omnibus reijciendas contentiosas quæstiones sophistarum, inani doctrinæ specie sese uenditantes. Scribit è Laodicea per Tychicũ diaconũ.

IN EPISTOLAM PAVLI APOSTOLI AD *Timotheum priorem Des. Erasmi Roterod. Paraphrasis.*

CAP. I.

PAVLVS *apostolus, ac legatus, ne quis suspicetur me meum aut humanum agere negotium, & legatus nõ Mosi, aut cuiusquam alterius hominis, sed legatus Iesu Christi, qui et ipse pridẽ patris uice legatione fungens bona fide peregit illius negotiũ, à quo fuerat delegatus. Porrò legationẽ hanc nec ipse mihi uendicaui, nec ab homine suscepi, sed ad eam non solùm uocatus sum nutu æterni numinis, uerumetiam iussu & autoritate adactus, adeò ut mihi liberum non fuerit deprecari munus, licet arduum, quod iniungebat autoritas dei, quem habemus unicum omnis nostræ salutis autorem. Quicquid* enim

Secundũ imperium.

enim nobis iniunxit filius autore patre, id ab ipso patre
Spei nostræ. iniunctum interpretor, per quem & illi debemus salutem, siue dum huius morte sumus ab æterno exitio redempti, siue dum huius præsidio ab urgentibus afflictionum procellis eripimur. A quibus etiam si non contingat interim eripi, tamen nihil est quod de incolumitate nostra dubitemus, uidelicet Iesu Christi præsidio freti, quem pater & exemplum & autorem esse uoluit certißimæ spei nostræ. Siquidē ut ipse cæsus & cruci affixus, mortē corporalem perpessus est, sed mox ad immortalitatem reuixit, ita nos
Dilecto filio præsentibus malis oppressos, aliquando rediuiuos ad eandem immortalitatem restituet. Hoc igitur autore & huius
γνησίῳ. præsidio fortis, et inuictus apostolus Paulus scribit Timotheo, uero germanoq; filio, quem mihi nō adoptaui quidē ex alieno grege, sed ipse ex hisce uisceribus genui per Euāgelium, cū adhuc esset à Christo alienus: & ipse parentē hunc cōstantia synceritateq; fidei, ac pura doctrina euangelica sic refert & exprimit, ut res ipsa declaret illum nō esse suppositítiū, sed germanum uerumq; & indubitatum partum, & hoc nomine mihi longè chariorē, quàm si iuxta uulgarē morem ex huius corpusculi substantia progenitus esset. Illa gignit paulò mox morituros, hic nascimur
In fide. immortalitati. Si parentes impensius diligunt ac peculiarius, uelutiq; uerè suos agnoscunt liberos, qui expreßius referunt ipsorū imaginē: quantò iustius hic mihi complectendus, quem per fidem euangelicā genui Christo, & in quo meæ fidei synceritatē, ueluti renatam intueor. Iactent quàm uolent Iudæi, quòd ascito proselyto quopiam, Mosi suo ceu partū adoptiuum adiunxerint. Ego glorior, quòd hunc talem euangelicæ fidei, quòd Christo genuerim. Expedit enim posthac synagogam sterilescere. Tempus est,

ut se

ut se per uniuersum orbem propaget euangelicæ fidei fœcunditas. Vt autem mihi multis modis suppetit, quòd glorier de tali filio, cui tutò possim Euangelij delegare uices: ita nihil est, opinor, quòd illum huius uel apostoli, uel patris pœniteat. Meæ functionis partem in illum transtuli: sed huius meæ potestatis autorem habeo deum, ut non sit quòd diffidat de per me mandata cura ecclesiarum, nisi fortè diffidit de autoritate dei. Quid autẽ precer iam unicè charo filio, pater amantissimus? Quid aliud, quàm eas res, quibus hic interim summus ille nostræ uitæ moderator diuites ac beatos esse uoluit, & in quibus optat nos in dies magis ac magis grandescere, donec ad eum modum adoleuerimus, ut Christus legitimos fratres dignetur agnoscere? Precor igitur gratiam, ut intelligat, absq; præsidio Mosaicæ legis gratuito Christi beneficio cunctis uerè credentibus paratam esse salutem, neq; gratiam modo, uerumetiam misericordiam, quæ illi in tam multis rerum discriminibus uersanti, semper præsens opituletur. Neq; enim me clam est, quantis tempestatibus obnoxia sit uita doctorum. Postremò, quod est nostræ professioni peculiare, pacem opto & concordiam, utq; hæc bona speret non à mundo, cuius uana sunt præsidia, nõ à Mose, cuius umbris fidere pernicies est, posteaquam emicuit Euangelij ueritas, non ab alio quoquam mortalium, sed à Deo patre, qui non destituit sibi fidẽtes, & ab huius filio Iesu christo domino nostro, qui ut habet cum patre cõmunia omnia, ita non frustratur eos ope sua, qui sese totos semel ipsius fidei concrediderunt, tanquam serui fideles, ab optimo simul & potẽtissimo hero, modis omnibus pendentes. Scis fili germane, quanto tumultu, quantoq; capitis discrimine gregem aliquem lucrifecerimus Christo, nec ignoras nusquam

Sicut rogaui te.

nusquam non uigilare pseudapostolos, qui recẽtem adhuc fœturam, quam nos Euangelio collegimus, conentur ad Mosen traducere, nõ ob aliud, nisi ut sibi collectis discipulis, & rem faciant, & apud uulgus sint in pretio. Ac mihi quidem ita studio est quàm latissime proferre euangelicæ ditionis pomeria, ut interim nihilo secius tueamur, quod partũ est. Porrò quando corpore nõ possumus omnibus locis adesse, quod superest, partim epistolarũ officio, partim collegarum ministerio peragamus oportet. Hoc uidelicet consilio, quũ me negotium euangelicũ reuocaret in Macedoniã, ne prorsus deessem Ephesijs, te isthic, uelut alterũ me reliqui, ut difficili quidem, sed egregiæ prouinciæ uicarius insignis præsideres. Vides hominũ genus mirè pro pensum, & ad superstitionẽ, & ad artes curiosas, sed hoc illustrior Euangelij gloria. Ad rursus aduersarij quũ multi, tum acres, quò magis aduersus hos omni, quod aiunt, pede standum est. Proinde quod isthinc discedẽs te rogaui ut faceres, idem absens etiã atq; etiã obtestor, nimirum, ut istis quibusdã insynceris apostolis, quorum nomina nunc prudens supprimo, ne irritati reddantur impudẽtiores, denunties, ne puritatem euangelicæ doctrinæ, quam Ephesijs tradidimus, sua noua doctrina uitient, ac subuertant. Rursum fidelium gregẽ præmoneas, ne periculosa leuitate talibus pseudapostolis animos atq; aures præbeãt, non ea docẽtibus, quæ cõducunt ad salutẽ æternã, quæq; Christi digna sunt Euãgelio, sed frigidas quasdã ac Iudaicas fabulas ingerentibus, de superstitiosis hominum constitutiunculis, quæ nihil habent momenti ad ueram pietatem, de perplexa serie genealogiæ usque ab auis ac proauis, tritauis'que repetitæ, quasi uerò donum euangelicæ salutis per uarias corporum traduces ad nos deriuetur, ac

Denũtiares quibusdam.

non potius cœlesti benignitate semel effusum sit in uniuersos, quicunq; fidem euangelicam amplectuntur. Atq; hæc prædicant non ad Christi gloriã: sed partim, ut ipsi apud uos nobilitatis commendatione sint in pretio: partim, ut quoniam simplex est euãgelica doctrina, uel ob hoc ipsum doctiores habeantur, quòd perplexas quasdam, & nunquam extricandas difficultates atq; inexplicabiles labyrinthos ingerant, quasi non simplicissima queq; sint optima. Euãgelica fides compẽdio salutem adfert. Ista doctrina hominum, quæstionẽ ex quæstione gignit, & adeò non confert ad cœlestem pietatem, quam deus per fidem nobis largitur, ut euãgelicæ religionis caput euertat. Quisquis purè credit, nõ moratur quæstiones. Qui quæstionum nodos, alios super alios nectit, ac renectit, quid aliud docet quàm dubitare? Ex diametro pugnat cum fide, quæstionũ curiositas. Si deum credũt, cur causificantur de illius promissis? Si compendio fides & charitas euangelica præstat salutem, quorsum admiscẽtur humana præscripta de præputij pellicula resecanda, de lotione manuum, de delectu ciborum, de obseruatione dierum? Iactitant uobis legem à deo traditam, & huius molesti magis, quàm eruditi doctores, legis summam ac scopum non intelligunt. Quorsum autem attinet, per tot molestas obseruatiunculas ad salutem contendere, cùm liceat præteritis istis, rectà ad scopum ipsum aduolare? Sat eruditus est in lege Mosaica, quisquis summam legis est assequutus. Porrò quod uniuersam legis Mosaicæ uim compendio complectitur ac præstat, est charitas, si modo ea proficiscatur ex corde puro, & animo sibi bene conscio, ac fide nescia fuci. Syncera charitas longè rectius dictat quid sit agẽdum, quàm ullæ, quamuis multæ, constitutiones. Ea si adsit, quid opus est

Aedificationem dei, quæ est in fide.

Finis autem præcepti est charitas.

legis præscriptis, si non absit, quid confert legis obseruatio? Humana charitas, quoniam sæpe uitiata est affectibus, cùm uita parum syncera frequenter cohæret, nec aliquoties plenæ fiduciæ est. At euangelica charitas, nec fallit usquam, nec hæsitat, nec ab officio pietatis cessare nouit. Nec enim aliò spectat, quàm ad Christi gloriam, quàm ad

A quibus quidã aberrantes. proximi salutem: nec ab alio pendet quàm à Christo. Ab hoc scopo quoniam aberrant quidam, ideo pro solida doctrina Christi, spargunt fumos inanes, ac nebulas Iudaicarum quæstionum, quò uideantur esse præclari legis doctores, sese'q; inani loquacitate uenditant, cùm interim caput eorum, quæ loquuntur, & de quibus asseuerant mira pertinacia, non intelligant. Si quidem uniuersa Mosi lex, uaria alioqui & diffusa, in unum Christũ colligitur. Huic cùm lex ipsa deserat, impudenter legis doctorem profitetur, qui contra mentem illius eam interpretatur. Nequaquam uerò hæc dicimus, quòd Mosaicam legem damnemus. Et scimus & fatemur legem esse bonam, nisi quis ea parum legitimè utatur. Abutitur autem lege, qui eam aduersus ipsius sententiam interpretatur. Summa destinatio legis hæc erat, ut nos deduceret ad Christum. Bonam igitur legem sibi uertit in perniciem, qui per eam auocat à Christo. Qui perspicit ac discernit, qua parte lex ad tempus data debeat Euangelio cedere, qua perpetuum tueri uigorem: qui intelligit quomodo oporteat crassam eius literam ad spiritualem Euangelij doctrinam accommodare: qui intelligit ijs, quos Christi sanguis redemit à peccati tyrannide, quiq; charitatis impulsu, ultrò plus præstant,

Lex iusto nõ est posita. quàm lex Mosaica præscribit, non esse opus uel metu, uel admonitu legis, ut uel arceantur à flagitijs, uel incitentur ad officium, huic nimirum lex bona est. Siquidem intelligit

git

git legem ad se non pertinere, qui per Euangelium didicit, nō solùm neminem lædere, uerumetiam benemereri de hostibus. Quorsum opus frænis aut calcaribus equo, commodè sponteq; currenti? Quos Christi spiritus agit rapitq;, ultro præcurrunt, ac uincunt omnia legis præscripta, ac semel gratis assequuti iustitiam, abhorrēt ab omni iniustitia. Proinde lex, quæ metu suppliciorum deterret à flagitijs, non his utiq; condita est, qui uolentes ac lubentes præstant, quod lex exigit, etiam si legis uerba non teneant. Quibus igitur instituta lex? Nimirum ijs, qui ad naturæ legem obsurduerunt, qui charitate uacāt, ad omne facinus propēsi cupiditatibus suis seruiūtur, ni legis repagulo coërceantur. Quæ si dederit impunitatem peccandi, mox ad ingenium redeunt, palamq; fiunt, quod intus erāt, uidelicet iniusti, rebelles, impij, ac peccatores, irreuerentes, impuriq;, patricidæ, ac matricidæ, homicidæ, scortatores, pædicones, plagiarij, mendaces, periuri. Ad hæc propensis Iudæis, meritò minæ legis opponebantur, quæ ab his quæ commemoraui facinoribus, seruili præditos ingenio, motu mali coërceret, aut si quod est aliud flagitij genus, quod inclytæ legi euangelicæ aduersatur, quam nobis non Moses, sed beatus ille deus per unicum filium suum Iesum tradidit. Iactitant Iudæi legem suam, ut gloriosam, nos habemus gloriosiorem. Efferuntur illi autore Mose, nos iustius deo Christoq; autore gloriamur. Prædicāt illi legem Mosaicam, quæ supplicijs immania quædā facinora cohibet. Ego prædico legem euāgelicā, quæ semel excludit omnes cupiditates cum uera pietate pugnantes. Quis istis sit autor prædicandæ Mosaicæ legis ipsi uiderint. Mihi certè concreditum est hoc uerè magnificum & efficax Euangelium, quod legis præsidio non indiget, & concreditum

Quæ est secundū Euangelium.

Quod creditū est mihi.

est non ab hominibus,sed ab ipso deo : non quòd ego ullo pacto dignus mihi uidear,cui res tanta cõmitteretur. Non *erat hoc meriti mei,sed bonitatis diuinæ, cui gratiam habeo,quòd mihi homuncioni imbecillo,& huic muneri longè impari,robur addidit in gloriam Christi Iesu domini nostri : cuius negotium, ut fidelis seruus bona fide gero, nec aliud laudis hinc mihi uindico, nisi quòd quemadmodum ille me fidum administratorem euangelicæ dispensationis existimauit,ita ego syncerè citraq; dolum uersor in munere delegato,nequaquam istos quosdam imitans, qui in Christi contumeliam Mosaicam legem prædicant,suo compendio suæq; gloriæ seruientes,non Iesu Christi.* Fateor, *olim eadem me habebat cæcitas,dũ adhuc patriæ legis studio tenerer.*Eram *maledicus in Christi nomẽ, eram persecutor adeò sæuus, ut nec à uiolentia temperarẽ:non enim usq; ad conuitia solum,uerum etiam usque ad carceres,usq; ad capitis supplicia persequebar orientem Euangelij gloriã.Hactenus me nihil istis antepono,fortaßis hoc nomine sum illis anteponẽdus,quòd hæc simplici legis studio,per errorem & ignorantiam commisi,nondum uocatus ad Euangelij consortium.Isti semel profeßi Christum, tamen huius gloriæ inuidi,& suæ nimium auidi,obstinata malitia,inutile Mosaicæ legis onus ingerunt*, Et ob id mei *simpliciter errantis misertus est deus,cũ isti magis in dies ac magis excæcentur.*Ego *quò tum ardentius pugnabam pro lege aduersus Christum, hoc nunc animosius defendo Christi doctrinam aduersus legis assertores.*Pro *uehementi illo studio legis abolendæ,succeßit & exuberauit gratia:pro fiducia legis,succeßit fiducia erga Christum:pro Iudaico odio,succeßit charitas erga mortales omnes,quam & exemplo & dono Christi sumus adepti.* Non *est quod*

recla

Gratias ago.

Qui prius blasphemus.

reclament Iudæi, si dixi me sine legis auxilio, ex impio & sceleroso factum hunc, qui nunc sum beneficio dei. Imò quod istis uidetur incredibile, certißimis argumẽtis est indubitatum: & quod isti reijciunt, id est omni studio & obuijs, ut aiunt, ulnis amplectendum, quòd Iesus Christus uidens legem inefficacem esse ad perfectam salutem, ipse factus homo uenerit in mundum, ut sua morte nobis conferret incolumitatem, & nostræ iniustitiæ pœnas dependẽs, suam nobis largiretur iustitiam. Porrò quamuis patriæ legis tenacißimus fuerim, tamen adeò me non eximo de numero peccatorum, ut inter hos uel primum esse me profitear. Non inficiabor impuritatem meam, quæ redundat in gloriam Christi. Quò minus ego promereor misericordiã, hoc illustrior est illius clementia. Ego supplicio dignus eram. Et unde tandem uenit, ut non solùm condonatis sceleribus meis, Christus summam lenitatem in me declararet, uerumetiam tot gratuitis dotibus locupletaret? Quid aliud, quàm ut hoc insigni exemplo, ad similem spem ueniæ prouocaret omnes, quamlibet prioris uitæ maculis inquinatos, modo diffisi legis Mosaicæ præsidio, fiduciam omnem constituant in bonitate Christi, quæ nunquam destituit nos usque ad uitam æternam? Ingentia promissa, sed autor certißimus. Diffidere desinet, quisquis Christum autorem cogitarit. Quòd si hunc ut hominem & crucifixum aliquis posset contemnere, cogitet summum illum seculorum regem deum patrem immortalem, inuisibilem, solum sapientem, præcipuum huius negotij esse autorẽ, qui per filium nobis largitur omnia. Proinde nihil uideri debet incredibile, quod ille tantus pollicetur. Nihil est, quod homines sibi uindicẽt ex hac munificẽtia singulari, cũ illi soli debeatur omnis honos & gloria, non in certos annos,

Fidelis sermo.

Quorũ primus ego sum.

Regi autem seculorum.

qualis fuit gloria legis Mosaicæ, sed in æuum omne. Decet enim immortalem immortalis honos. Quod dixi uerum est, & ita res habet. Itaq; quemadmodũ ego bona fide gero negotium à deo delegatum, ita præceptum hoc unicè tibi commendo fili Timothee, ut parentis exemplum imiteris, ut officio suscepto per omnia respondeas. Diuinum est negotium quod geris, nec humanis suffragijs ad istud ascitus es, sed oraculo iussuq; dei. Sub illius signis meres, ab eodem uirtutis præmia relaturus. Vides quæ copiæ tuæ fidei commissæ sint, uides cum quibus aduersarijs res sit, nõ est cessandi, non est dormitandi locus. Turpißimum autem ac nefariũ sit desciscere ab eo, in cuius uerba iuraris, cuiq; semel nomen dederis. Ille te iudicauit strenuum ac fidum ducem futurũ: hoc enim nobis significauit afflatu suo Christi spiritus, cùm tibi manibus impositis, presbyterij commißimus autoritatem. Fac igitur, ut & dei de te præiudicio, & nostræ de te fiduciæ constanter respondeas, quò & ille ducem fortem collaudet, & ego filium germanum agnoscam. Egregia militia est in qua uersaris, eam fac gnauiter obeas: id fiet, si fidem obtineas synceram & inconcussam, fideiq; adiungas bonam conscientiam, ut neq; dubites de promißis diuinis, & syncerae opinioni, uitæ integritas respondeat. Cuius tanta debet esse puritas, ut nõ solùm probetur hominibus cæteris, uerumetiam apud deum animus sibi bene sit conscius. Fidei robur labefactant humanæ quæstiones, conscientiam uitiãt humanæ cupiditates, dum qui Christi negotium agere uidentur, aliò spectant quàm ad Christum. Porrò duo hæc ita sibi cohærẽt, ut altero labefactato, alterum quoq; periclitetur. Etenim cuius est insyncera conscientia, eius non potest esse syncera fides. Quî enim syncerum dici potest, quod mortuum est? Aut

[Margin: Amen.]

[Margin: Secundum præcedentes in te prop.]

quî

qui durabile est, quod uita spirituq; uacat? Fit enim, ut sibi per omnia male conscij, tandē & credere desinant, quæ de præmijs innocenter aut secus actæ uitæ tradit euangelica doctrina. Huius rei exēplum heu nimis uerum nuper conspeximus in Alexādro & Hymenæo, qui dum in euangelica prædicatione non tenent clauum rectæ consciētiæ, in perfidiæ scopulos impegerunt, semelq; excußi à salutifera profeßione, sic abrepti sunt malarum cupiditatū fluctibus, ut manifestis etiam conuitijs in euāgelicam doctrinam debaccharentur, adeò ut iam ciuilibus monitis sanari non possent. Quos ideo, ceu putria membra, mea sententia resecui à reliquo Christi corpore, ut saltē pudore proboq; correcti, discant ab impijs conuitijs temperare, minusq; sint noxij cæteris, si sibi boni esse non possunt. Austeritate coërcēdi sunt, quorum eò progressa est impietas, ut lenibus remedijs iam nihil agatur. Proinde non solùm dei de tua synceritate iudicium, nō solùm meum exemplū, non solùm tua profeßio, datumq; nomen Christo, uerumetiam horum abominandū exemplum debet animum tuum ad officij constantiam inflammare.

Circa fidem naufragauerunt.

Discat non blasphemare.

CAPVT II.

NEq; uerò satis est, ut ipse uaces crimine, episcopi partes sunt, & alijs quid facto sit opus præscribere. Ea debent esse eiusmodi, ut animo euāgelico digna uideātur. Porrò qui Christum profitentur, eos oportet longißimè abesse à cupiditate uindictæ, à libidine nocendi, ab omni maleuolentiæ specie. Proinde fac horteris tuos, ut ipso statim diluculo pietatis officium Christiq; cultum hinc auspicentur. Primùm deprecentur deum, ut auertat omnia, quæ turbant, & inquietant statum religionis, ac reipublicæ. Deinde postulent ab eo, quæ faciunt ad negotiū pietatis,

Primum omniū fieri obsecrat.

& tranquillitatem reipublicæ. Sub hæc aduersus eos, qui persequuntur gregem Christi, nihil aliud, quàm præsidiũ ipsius implorent. Postremò pro his, quæ dei beneficio contigerunt, agantur illi gratiæ: ac uotis implorentur, quæ nondum contigerunt. Atq; hæc quidẽ fiant, non solùm pro Christianis, uerumetiã pro uniuersis hominibus, ne uideatur angusta Christiana charitas, quasi suæ duntaxat fauẽs factioni, sed exemplo dei porrigat sese latißimè, ad bonos pariter ac malos, quemadmodum ille perfectè bonus, & omnibus quantum in ipso est beneficiens, solem suũ iustis pariter atque iniustis impartit. Per ethnicos quoq; magistratus deus largitur nobis publicã tranquillitatẽ: par est igitur & pro his gratias agere, ac nobis incertũ est an ille simulachrorum impius cultor, breui sit amplexurus Euangelium. Omnium itaq; salutem optat Christiana charitas. Iudæus amat Iudæum, Proselytus Proselytũ, Græcus Græcum, Germanus Germanum, cognatus cognatum. Non est hæc euangelica charitas, uerùm ea est euangelica charitas, quæ pios diligit ob Christum, & impios diligit, ut aliquando resipiscant, & conuertantur ad Christum. Sacrificant illi dæmonibus, ac uobis malè precantur. Vos contrà, Christi uestigijs inhæretis, qui cùm sublatus in crucem audiret uirulenta probra uel ipso crucis supplicio grauiora, nõ regeßit conuitia, nõ imprecatus est diras, sed ingenti clamore patrẽ interpellauit, ut illis ignosceret. Nec solùm bene precandum est uniuerso hominũ generi, uerumetiam pro regibus, licet ethnicis, & à Christi profeßione alienis, proq; cunctis, qui iuxta publicum ordinem mundi funguntur aliquo magistratu. Nec hoc uos moueat, quòd ab his affligimur, cædimur, in carcerẽ conijcimur, occidimur. Miserẽdum potius illorũ cæcitatis, nõ retalianda malicia.

Gratiarum actiones.

Pro regibus & omnibus.

licia. Alioqui, nec illi fient meliores, & nos desinemus esse Christiani. Hæc ratio uelut in primis efficax, placuit Christo, qua uoluit omnes ad se pellici. Quòd si sunt in quos perit nostra charitas, non ideo desinemus esse nostri similes. Habet & hic mundus ordinē suum, quem nō expedit à nobis perturbari, quorū est ubiq; paci cōsulere. Potestas & autoritas illorum aliquousque seruit diuinæ iustitiæ, dum coërcēt supplicijs facinorosos, dum metu pœnæ malos utcunq; continent in officio, dum latrocinia compescūt, dum armis suis tuentur publicam pacem, dum legibus rempub. moderantur. Hæc tametsi non faciunt amore Christi, tamē non expedit in commune per nos turbari reip. statum, ne seditiosa uideatur euangelica doctrina, imóq; incipiamus esse inuisi, non quòd Christum profiteamur, sed quòd publicam tranquillitatem labefactemus. Quòd si quādo abutantur in nos sua potestate, Christianum est obliuisci malorum & meminisse beneficij. Hoc illorum potestati, hoc præsidijs & armis debemus, imò hoc deo per illos debemus, quòd à seditionibus, quòd à latrocinijs, quòd à bellis tutis liceat trāquillam ac placidā uitam agere. Meminisse decet, quantum malorum mare secum inuehat belli tumultus, quantum commoditatum habeat pax. Multa mala suadet egestas rerum necessariarum. Pax adfert ubertatē. In pace locus est pietati, bellum impietatem omnem docet. Amat nostra professio castitatem, in bello cuius est tuta pudicitia? Quòd si plerique pacis beneficio ad impias cupiditates abutuntur, nos tamen publica tranquillitate, ad dei cultum, ac morum integritatem abuti debemus, interim principibus obsequentes in omnibus, quæ uel rectè præcipiunt pro suo officio, uel afflictos nos tantùm reddunt, nō etiam impios. Adimunt pecuniam, at nihil decessit pietati.

Vt quietam ac tranquillam uitam.

In omni sanctitate & castitate.

Onerant cõpedibus,at non distrahunt nos à Christo. Occidunt corpus,transmittunt ad portũ immortalitatis:Tum uerè noceant, si nos efficiant auaros, si mortis pauidos, si uitæ auidos,si ambitiosos,si uindictæ cupidos, si Christo diffidentes. Principibus *igitur nec turpiter est adulandũ, nec seditiosè repugnandum.Quòd si quando pietas euangelica postulabit,ut illorum iussa spernantur,ea moderatione faciendam est,ut intelligant id à nobis fieri,nõ ipsorum odio, sed studio pietatis.* Neque *uerò hæc eo animo moneo,ne cùm simus mundi præsidijs impares,potentiam illorum in nos malo nostro prouocemus,sed ut hac lenitate Christum principem nostrum referamus, qui cùm unus plus posset uniuersis huius mundi satrapis ac monarchis, tamen tolerandis malis,quàm repellendis, aut regerendis orbem asserere maluit.* Maluit *beneficentia uincere,quàm uindicta, maluit mederi, quàm perdere, maluit allicere quàm opprimere.* Hac *ratione uicit ille, sic uisum est patri,ut triumphum reportaret filius.*Hunc *imitemur oportet,si nostras preces,si nostras uictimas illi gratas & acceptas esse uolumus.* Nobis *ille seruator esse maluit,quàm ultor,magna lenitate tulit impietatem nostram,donec resipisceremus.* Quod *in nobis factum est, idem cupit,ut est immensæ bonitatis,in omnibus,si fieri poßit,accidere.*Seruator *est omnium,neminem à salute excludit,lucem euangelicã affert omnibus.*Qui *repellit,qui se subducit,sibijpsi cæcitatem imputet:qui perit,suo uitio perit.*Quid *enim faciat medicus,si ægrotus reijciat salutiferum pharmacum? Certè per illum non stat, quò minus omnes homines salutem adipiscãtur,ac depulsa ueteris uitæ caligine, ad euangelicæ ueritatis lucem accedant.* Christus *est ueritas,hunc qui agnoscit,incolumis erit,à quocunque uitæ genere huc accesserit*

Qui *omnes homines uult saluos fie.*

Et *ad agnitionem ueritatis uenire.*

accesserit. Eadem salus ab uno, per unum offertur omnibus. Nihil est hic, quod sibi Iudæus ceu proprium uindicet. Vnus est deus, non peculiaris huic aut huic genti, sed omnium ex æquo communis. Vnus est, qui genus humanũ deo recõciliat, deus & homo Christus Iesus. Decuit enim, ut qui inter deum & homines arbiter concordiæ intercederet, cum utrisq; haberet aliquid cõmune, & deus apud deum intercederet, & homines homo reduceret in gratiam. Cur hunc aliquis sibi propriè asserit? Si pater omniũ communis misit hunc seruandis omnibus, si is semet impendit redimendis omnibus, par est & nos modis omnibus adniti, ut illius mors ex æquo prosit omnibus. Quòd si pro ethnicis quoq; mortuus est, cur nos pigeat pro illorum salute litare deo precibus? Quòd si quando fuit ambiguum, an Christus etiam gentibus uniuersis redimendis uenisset, certè nũc palàm est & ipsa re cõprobatum, Christi mortẽ non minus ad gẽtes pertinere, quàm ad Iudæos. Datum est olim aliquid pertinaciæ Iudæorum, ne causari possent se fuisse spretos aut reiectos, at mox deus uoluit omnibus esse testatißimum, nullũ prorsus esse gentis, aut superstitionis, aut cõditionis discrimẽ confugientibus ad euangelicã doctrinã. Huius rei deus me potißimum præconẽ esse uoluit. In hoc uoluit legatione fungi, cũ cæteri apostoli prius cõtanter atq; ægre gentes admiserint ad Euãgelij gratiam. Neq; desunt & hodie, qui negẽt aditum ad Christi beneficium, nisi per legem Mosaicã. At mihi Christus & prædicatoris & apostoli mãdauit officium, ut omnibus absq; legis præsidio prædicem salutem æternam, quam ipsi soli debeamus acceptam ferre. Non mihi falsò sumo hanc autoritatem, Christus ipse mandauit. Neq; uanum est, quod prædico, imò uera sunt quæ loquor, ut doctor gentiũ hoc

Mediator dei & hominum.

Cuius testamentum confirmatũ est.

In quo positus sum ego.

In fide & ueritate.

prædico. Nō arrogo mihi fumos magnifici tituli, quod solent pseudapostoli, re ipsa me comprobaui gentium apostolum, non Mosaicas constitutiones illis ingerens ut isti, sed fidem euangelicam, nō nebulas inanium quæstionum illis offundens, sed purā ac publicam ueritatem, ea docens, quæ propriè faciunt ad ueram pietatem potius, quàm ad quæstum, aut inanem ostētationem. Vt igitur ad id quod instituerat, nostra sese recipiat oratio, uiros precari uolo, non solùm in ecclesia, uerumetiam ubicunq; res postulat. Iudæi non appellant deum, nisi Hierosolymis, Samaritani precantur in montibus, aut lucis: Christianis omnis locus purus ac sanctus est ad immolandas precum uictimas. Nusquam existiment non esse templum deo sacrū, ac ceu uictimam oblaturi, puras manus ubiuis attollāt in cœlum. Non est quod desiderent propitiatorium aut sanctum sanctorum. Vndecunque precantes deus exaudiet. Nec est quod morentur hostias Iudaicas, aut cæremonias, aut sacrificium. In his sacris sibi quisque sacrificus esse potest. Non expectat deus pecudem, aut suffitum aromatū: gratissimum illi sacrificium est purum uotum, è puro pectore profectum. Quantumcunq; se lauerint Iudæi, tamen impuræ sunt illorum hostiæ. Deo puræ sunt manus uel illotæ, si pacatus sit animus, si nullius iniuriæ memor, si nulli malevolens, si nullis libidinis, auaritiæ, aut ambitionis sordibus inquinatus. Hæc est puritas, & mūdicies, quæ diuinis oculis commendat Christiani uictimam. Hac sibi litari cupit. Iam ad exemplum uirorū precentur & mulieres. Si quid est in animo muliebrium affectuum, id prius eijciant, pro Iudaicis purgationibus, morum innocentiam adferentes, ad hanc uictimam, animi non corporis cultum adhibeant, non nuditate corporis uirorum oculos ad libidinem solicitant

Sine ira & disceptatione.

citantes, sed amictu tectæ, & eo amictu, qui modestiam, qui pudorem, qui pudicitiam præ se ferat. Absit autem ut In habitu *Christianæ mulieres, eo cultu prodeant in cœtũ sacrum,* ornato. *quo uulgus profanarum mulierum solet ad nuptias, aut theatrum exire: quæ se multo studio prius ornãt ad speculum, arte cõtortis crinibus, aut auro intertexto, aut pẽdulis ab auribus collo'ue margaritis, aut alioqui holoserica purpurea'ue ueste, quò simul & formam spectatoribus lenocinio cõmendent, & suas ostentantes opes, tenuioribus suã inopiam exprobrent. Quin is sit potius Christianarũ* Sed quod de *habitus, qui uitæ respõdeat, qui dignus uideri poßit ijs mu-* cet mulie- *lieribus, quæ ueram pietatem ac dei cultum profiteantur,* res. *non ostentatione diuitiarum, sed benefactis, quibus opibus unicè delectatur deus. Cuius oculis fœdum est, quod mundo uidetur splendidum ac magnificũ. Et quoniam is sexus alioqui uitio loquacitatis obnoxius, nulla re magis ornatur, quàm silentio, decet ut quod habitu profitentur re quoq; præstent, & in cœtu uirorum discant, non doceãt, sequãtur, nõ præeant, neq; quicquam autoritatis ostentẽt apud maritos, quibus debent modis omnibus esse subditæ: ne si semel relaxatis pudoris habenis cœperint in publico cœtu perstrepere, congreßus ille uester, quem moderatißimum esse decet, tumultu confundatur. Virorũ est in cœtu loqui, præsertim si quid habent, quod docere poßint conducibile ad pietatem. Porrò quantum suæ quisq; uxori domi permittat, ipse uiderit. Ego in cœtu promiscuo nõ permitto mulieri cuiquam, ut docendi partes sibi uindicet, etiãsi habeat quod doceat, ne semel aperta fenestra, sexus imbecillis audaciam sibi sumat: neq; concedo, ut quicquã autoritatis usurpent in maritos, quos sic amare debent, ut* Neq; domi- *nihilo secius reuereantur. Sileant igitur, & quod à uiris* nari in uirũ.

dicitur,

dicitur,reuerenter auſcultent. Agnoſcant ordinem naturæ. Vt animi eſt imperare, corporis parêre, ita uxor debet à mariti nutu pēdere. Cur inuertimus ordinem dei? Prior conditus eſt Adam, mox huius gratia condita eſt Eua. Cur quod deus prius eſſe uoluit, impudentia faciat poſterius? Deinde quod ad lapſum attinet, Eua prior eſt ſeducta, ſerpenti credens, & illecta pomi lenocinio neglexit præceptum dei. Vir neq; ſerpentis promiſſis, neque pomi illecebra decipi potuiſſet, ſola charitas uxoris pertraxit ad perniciosum obſequium. Quî conuenit autem, ut quæ ſemel marito fuerit magiſtra præuaricandi, nunc ſibi in pietatis doctrina priores uindicet? Agnoſcat potius ueterem illam imbecillitatem ſexus, cuius non ſunt penitus abolitæ reliquiæ, etiam ſi culpa per baptiſmum eſt condonata. Agnoſcat & dignitatem & robur maſculi pectoris, ac ſat habeat, quòd quæ olim fuit dux ad impietatem, nunc comes ſit ad pietatem: & quæ olim præceſſit ad exitium, nunc ſequatur ad ſalutem. Neque enim ſic deijcimus muliebrem ſexum, ut illum à cōſortio ſalutis excludamus. Eſt & mulieri ſua functio, in qua ſi ſyncerè uerſabitur, conſors erit ſalutis. In concione non eſt quod agat. At domi eſt quod agat, quoq; ſalutis præmium emereatur. Quod olim in ſe ducto marito commiſſum eſt, in liberis gignendis, rectéq; educandis ſarciat. Id fiet, ſi totis uiribus adnitatur, ut quos ſemel marito genuit, rurſum per fidem gignat Chriſto. Si ſic formet primam ætatem, ut charitate, ut ſanctimonia, ut pudicitia, cæteriſq; uirtutibus Chriſto digni uideri poſſint. Magnam rem præſtiterit mulier, ſi probam ac uigilantem matrem familiâs præſtiterit. Quod dixi, pro indubitato debet haberi.

Saluabitur autem.

Fidelis ſermo.

CAPVT III.

Atq; hæc fermè sunt, quæ præscribes citra discrimen omnibus. Porrò maiora spectanda sunt in his, quos in scopatū dedicabis esse præficiendos multitudini. Par est enim, ut qui honore præcellit, præcellat & uirtutibus. Fortasse dignitatem appetunt multi, sed interim non secum expendunt, quantum solicitudinis ea dignitas habeat adiunctum. Qui munus episcopi non ob aliud concupiscit, quàm ob ambitionē, aut quæstum, aut tyrannidem, rem perniciosam sibi cōcupiscit, non satis animaduertens, quid sibi uelit episcopi uocabulum. Siquidem episcopus non tam dignitatis est nomen, quàm functionis, quàm officij, quàm solicitudinis: sonat enim inspectorem & cōmodis aliorum usibusq; prospicientem. Itaque hoc qui intelligit, & episcopi munus expetit, non aliò spectans, quàm ut prosit quàmplurimis, honesto quidē ille desiderio ducitur, exercēdæ uirtutis materiam concupiscens, non honorem. Quem tamen illi non committes, nisi compereris dotibus præditum episcopo dignis. Quod quò certius iudices, en tibi simulachrum ueri episcopi paucis adumbrabo. Primùm oportet ea esse uitæ integritate, ut nihil omnino criminis illi poßit impingi. Non enim conuenit, ut qui se cæteris profitetur magistrū & exactorem innocentiæ, ipse uita moribusq; nō præstet, quod docet: & qui pro suscepto officio debet libera fronte peccantes arguere, cōmittat in quo sit arguendus. Quis enim credit doctori, cuius oratio pugnet cum uita? Quis ferret increpantem, in quo uidet, aut eadem, aut etiam grauiora flagitia? Vt omnes integri sint & innocentes, optari citius poteſt quàm sperari. Certè magni refert, ut unus, à cuius magisterio pendet populus, uacet omni crimine. Deinde quoniā in episcopo pudicitia magnā habet commend

Si quis episcopatū desiderat.

mendationē, si non continget qui uoluptatem hanc in totū
Vnius uxoris uirum. contēnat, illud certè spectandū, ut fuerit aut sit unius uxoris maritus. Primum matrimonium gignēdæ proli datum uideri potest: at repetitum coniugiū, nō caret etiam apud ethnicos intemperātis animi suspicione. Cæteris nihil obsto, quò minus iterent matrimonium, si minus sibi temperant. Durius est hoc, quàm ut ausim exigere à tota multitudine. At decet episcopum in tantum abesse ab omni crimine, ut uacet etiam omni criminis suspicione. Præterea,
Sobriū, prudentem. qui unus tam multis prospicit, eum oportet esse sobrium, ac uigilantem. Speculator est, & periculum undique imminet. Non licet esse socordem, quoquò uersum uigiles oculos circumagat oportet, ne quid insidiator ille, duce
Ornatum. dormitante de Christi castris intercipiat. Ad hæc in omni uitæ consuetudine præ se ferret grauitatē, alienus ab omni leuitate, ac morum ineptia, quæ minuit, & eleuat docto-
Hospitalem. ris reuerentiam, & autoritatem. Neque uerò satis sit, si se comem ac benignum præbeat erga suos, curare debet, ut hospites etiam illius humanitatem ac beneficentiam experiantur, quò latius sese spargat honestæ famæ fragran-
Doctorem. tia. Verùm ut has uirtutes habet cum plerisque communes, ita illud in episcopo peculiariter spectandum est, ut appositus promptusq; sit ad docendum, non fabulas Iudaicas, ac superciliosam turgidamq; mundi huius philosophiam, sed ea quæ nos uerè pios, uereq; reddant Christianos. Primum autem boni doctoris munus est, ut sciat quæ sunt optima. Proximū, ut libēter, ut placidè, ut aßiduè, ut amāter, ut absq; supercilio, ut tempestiuè doceat. Talis est enim euangelica doctrina, quæ lenitate uincat, nō clamoribus, quæ si quādo etiā irritata peccatis malorum nōnihil sæuire cogitur, tamē nunquā obliuiscitur Christianæ charitatis

ritatis. Absit autem, ut doctor euangelicus ad exemplum eorum, qui uino feroces debacchantur, saeuiat impotentius in errantes, aut lingua conuitiatrice percellat animos eorum, quibus paterna lenitate mederi potius debuit: sed in his omnibus mansuetudinis ac moderationis Christianae meminerit, quae non paulò est efficacior ad corrigēdos homines, quàm saeuitia. Abhorreat autem à contentione, ne uideatur odio, non amore facere, quod facit. Charitas emendat, contentio irritat. Abhorreat ab auaritia, ne uideatur pietatem ad quaestum simulare. Postremò uis scire quomodo se gesturus sit in negotio publico? considera quomodo domi rem priuatam administret. Si illhic praestat uigilātem patremfamiliâs, si omnia in officio continet, si liberos habet morigeros dictoq; audientes, si sic institutos, ut ingenuo pudore, moribusq; compositis testentur sanctam educationem parētis, bona spes est fore, ut publicam omnium curam gnauiter gerat, qui in administratione rei domesticae, specimen egregium sui praebuerit. Nihil enim aliud est domus, quàm parua Respublica: nec aliud paterfamiliâs, quàm exiguae ciuitatis Regulus. Sic & mundana prudentia, eos demum censet idoneos, quibus maiora reipub. munia committantur, si qui minora cum laude gesserint. Porrò quî sperare possis hunc totius ecclesiae curam bene gesturum, qui priuatae domui suae non nouerit praeesse? quomodo curabit tam multas, qui uni curandae non suffècerit? quo pacto prospiciet multitudini tantae, qui tam paucis nescierit prospicere? An is bona fide curabit alienos, qui suos indiligenter habuerit? an utilis erit congregationi dei, qui humanae congregationi nō potuerit esse utilis? Iam & aliud spectandum in deligēdo episcopo, non solū quàm integrè se gesserit in priuatis officijs, uerumetiam

Non uinolentum.

Qui domi suae bene praesit.

Non neophytum.

quàm pridē ad Christi professionem accesserit. Baptismus quidem inserit hominem corpori Christi, sed perfecta pietas nō ita repente contingit homini. Baptismus aperit aditum in ecclesiam: uerùm hic superest, ut pro se quisq; certatim contendat ad sanctimoniæ metam. Per baptismum renascimur, sed reliquum adhuc est, ut multo temporis progressu, magnitudinem & robur colligamus, quotidianis auctibus pietatis grandescentes in adultam ætatem. Proinde cauendum, ne neophytus, hoc est, nuper in fidei contubernium ascitus, tanto negotio præficiatur. Bona plantula est, sed etiamnum tenera, & grandi fortaßis oneri sustinendo impar. Periculum est autem, ne si rudi, nec satis adhuc in religione confirmato, nouus honos accesserit, efferatur in superbiam, sibiq; perniciose incipiat placere, uelut ob hoc ipsum cooptatus in gregē religionis, ut religioni præesset: fiatq;, ut irretitus diaboli laqueis, quos ille uarios tendit, sed nullos insidiosius, quàm ambitionis, fastidiosius sese gerens in honore mādato, nō effugiat hominū maledicorum calūnias: qui sic interpretabuntur, eum hoc consilio ambijsse Christianismū, ut qui inter suos humilis erat, inter Christianos honore præcelleret. Feliciter, inquient, nos reliquit, habet mutatæ religionis præmiū, maluit episcopus esse Christianus, quàm priuatus apud nos degere. Ab hac suspicione tutus erit, qui multo tēpore ueræ pietatis ac modestiæ suæ specimē dederit. Nec audiam, si quis mihi dicat, quid mea si obtrectent ethnici? satis est si meus probet. Mihi uerò istud in episcopo haudquaquam satis est, cuius famā adeò oportet ab omni criminis suspicione purā ac illibatā esse, ut parū sit bene audire apud suos, quibus propius ac domesticè notus est, nisi probetur & exterorum testimonio, qui cùm uerā huius pietatē intueri non

Ne in superbiam elatus.

Ab his qui foris sunt.

*non queant, quāuis etiam mali speciem rapiunt ad calu-
mniam. Itaq; modis omnibus cauēdum, ne uel his qui sunt
à nostra professione alieni, detur ansa calumniandi, ne'ue
non dicā flagitium, sed falsum etiam probrum probabili-
ter possint obijcere. Siquidem ut & illi de nobis bene sen-
tiant, non solum hoc habet fructus, quòd facit ad gloriam
Christi, uerumetiam quòd facilius resipiscent ab impieta-
te sua, si de nostra pietate bene senserint. Iam uerò, quo-* Diaconos si-
niam admissa ministrorum recidunt in infamiā autorū, nō militer.
*sat fuerit dispicere, cuiusmodi sit is, quē asciscis ad episco-
pi munus, uerumetiam quos habeat aut allegat sibi fami-
liares ac ministros, qui sunt uelut episcopi membra. Hos
oportet omnibus modis respondere suo præsuli, toto ui-
tæ habitu graues ac compositos, alienos ab his uitijs, qui-
bus famulorum uulgus esse solet obnoxiū. Ne sint bilin-
gues, ne multo uino dediti, ne sordidis lucellis inhiantes.
Qui sic initiati sint mysterijs euangelicæ fidei, ut ipsa ui-
ta testentur sese non in gratiam dominorum, sed ex animo
pureq; Christianos esse: nam professionis synceritatē ar-
guit morum innocentia. Nec his tamen protinus uelim cō-
mitti rerum sacrarum administrationē, uerùm ubi multo
iam tēpore illos exploraris, ubi diu post acceptum bapti-
smum uitam innocētem egerint, ac tales se præbuerint, ut
nullum crimē illis possit impingi, tum demum rebus sacris
tractandis admoueantur. Quin & ab episcoporū ac dia-
conorum uxoribus similem exigo uitæ modestiam atq; in-* Mulieres si-
tegritatem, quòd hæ quoq; ueniant in aliquam partem militer.
*ministerij, & harum mores maritorum moribus imputen-
tur, aut eorum etiam quibus ministrant. Absint igitur à
uulgarium uxorum uitijs, ne sint leues, aut ineptæ, ne
obtrectatrices, ne intemperantes, sed sobriæ: ne futiles*

aut lubricæ fidei, sed fideles & constantes in omnibus. Porrò diaconorum castitas in hoc respondeat episcoporũ uitæ, ut ipsi quoq; sint monogami, ne repetitum matrimonium suspicionem aliquam præbeat intẽperantiæ: & in liberis honestè instituendis, propriaq; familia diligẽter administranda specimen sui dederint, quales futuri sint in sa-

Qui enim bene ministrauerint. cro ministerio. Quãquam enim inferior est functio diaconorum functione sacerdotum & apostolorum, tamẽ quisquis in hoc ordine sese grauiter integreq; gesserit, ad excellentiora munia gradum non mediocrem sibi facit, dum & sibi nota pietas magis fidit suo robori, & ex rectè gesto officio cæteri maiorem fiduciam concipiunt, ut euectus ad altiora munera fidei euangelicæ, seipsum etiam uincat integritate uigilantiaq;. Habet enim & Iesu Christi politia magistratuum gradus & ordines quosdam, quorũ primus est diaconorum, secundus presbyterorum siue episcoporum, summus apostolorum. Atq; ut in republica prophana uocatur ad præturam, qui in ædilitate strenuè se gesserit: rursus à prætura ad tribunatũ, aut consulatum, qui illic quoq; uicerit seipsum: ita diaconi functio declarat

Hæc tibi scribo. qui sit sacerdotis aut apostoli loco dignus. Hæc tibi scribo fili charissime, nõ quòd desperem me redditurũ ad uos, imò spes est fore, ut breui reuisam cœtum uestrum: sed tamen si quid inciderit, ut serius cogar uenire quàm sperem, uolui

In domo dei. interim te literis meis esse commonitum, ne nescias, quomodo uersari debeas, nõ in templo Iudaico, sed in domo dei. Cur enim nõ sic appellem Christianã ecclesiam, quæ deo uiuo consecrata dicataq; est, nec ullis errorum, aut persecutionum procellis unquam demolienda, cùm sit columna & firmamentum ueritatis. Habuit olim Hierosolymitanũ templum suã uenerationẽ, habuit suos sacerdotes, habuit

ritus

ritus,& uictimas suas. Hoc est templum illo multò sacratius,non umbris,ac typis celans mysteria,sed pro Cherubim,pro malis punicis,pro tintinnabulis,pro arca,pro similibus ænigmatibus,solidam,uereq; euangelicam ueritatem nobis ostendens. Ne mireris igitur, si nihil hic audis præscribi, qualia magno studio leuitis, ac sacerdotibus præscripsit Moses. Nihil est quod eas umbras desideremus,quum id nobis patefecerit deus, cuius gratia totus ille mysticus apparatus ad tempus fuit institutus. Nihil est quod Iudæi mirentur aut iactent arcã,aut quæcunq; claudebant sancta sanctorum,si ad nostra mysteria conferantur. An illorum secreta præcipuam aliquam uenerationẽ mereantur, ipsi uiderint. Certè extra controuersiam est, hoc euangelicæ pietatis mysterium, quod nos semel ab omni superstitione liberat,longè maximum esse in hoc templo,quod per uniuersum orbẽ patet. Non ostenditur mensa aut arca,aut immolatum pecus,sed ostẽditur ac prædicatur ipse Christus,qui antehac ignotus & abiectus, nũc adeò palàm factus est,ut homo etiam iuxta carnem conspectus,& contrectatus sit ab hominibus,iuxta spiritum tantam acceperit potestatem, ut abolitis omniũ peccatis, per solam fidem contulerit,& cõferat iustitiam,quã lex præstare nõ poterat. Et adeò non est celatum hoc mysterium nostrum,ut angelicis etiam oculis fuerit admirandum,occinnẽtibus gloriam in excelsis deo, & in terra pacem hominibus,bonã uoluntatem. Cætera mysteria desinunt esse ueneranda, si fuerint euulgata: hoc palàm predicatum est, non solùm Iudæis,uerumetiã gentibus. Nec fuit inefficax prædicatio: quod præter naturæ ordinẽ uidebatur omnibus,quod nulla philosophia,aut facundia mortalis persuasura fuerat,hoc orbi toti prodigijs attestãtibus, persuasit

Et manifestè magnum pietatis sacramentum.

simplex Euangelij sermo. Postremò post crucis suppliciũ, propria uirtute reuixit, ac palàm famulantibus angelis, ascendit in cœlos: nimirum indicãs quò nostra spes sit omnis cõferenda. Quid hoc mysterio sacratius? quid sublimius? quid certius, aut euidẽtius? Hoc si uerè credimus, hoc si dignè uiuimus, quid est quod posthac ad Iudaicas constitutiũculas respiciamus? Tenemus ueræ pietatis mysteriũ, cur ad ea deflectimus, quæ plus habẽt superstitiõis, quàm pietatis? Si peccatis oneramur, hic est certißima peccatorum remißio. Si doctrinã requirimus, hic est ueræ pietatis regula, quã sequamur: si præmiũ spectamus, hic est immortalitas, ad quã euehamur. Hac igitur religione cõtenti mi Timothee, ualere sinamus inania Iudeorum præscripta.

CRPVT IIII.

Spiritus autem manifesté. HAec cò studiosius inculco, quò magis metuo periculum, quod non iã ambiguis colligitur coniecturis, cũ ipse spiritus, futurorũ præscius, per eos quos afflauit, clare certoq; significet fore, ut extremis temporibus exoriãtur quidã, qui desciscentes à synceritate fidei euangelicæ, ad Iudaismum quendã relabantur, in his rebus constituẽtes cardinem pietatis, quæ adeò nihil habent momenti ad pietatem, ut frequenter etiã officiant, ac rebelles spiritui Christi, magis auscultẽt spiritibus impostoribus, auersiq; à doctrina ueri dei, præbeant aures atq; animos doctrinis

Et cauteriatam habẽtes. dæmoniorum, qui fictæ specie pietatis loquentur ea, quæ sunt ab euãgelica ueritate aliena, atq; apud simplices sese uenditabunt persona sanctimoniæ, cũ apud deum habeant conscientiã insynceram, multis mundanarum cupiditatum notis fœdã ac notatam cõpunctamq;. Huiusmodi cùm intus madeãt liuore, odio, auaritia, ambitione cæterisq; morbis, qui uel ex diametro pugnant cum uera pietate, tamen ut

noua

noua quadam & admirabili doctrina sibi pariãt opinionem pietatis, ad Essenorum exemplum prohibebunt legitimo matrimonio iungi, quasi deo nõ sit honorabile connubium casiè seruatum, ac thorus immaculatus, sicq; pro dijs haberi postulabunt, quòd cœlibes agant, alijs innumeris uitiorum pestibus infecti: deniq; nõ tam liberi à libidine, quàm ab uxoribus. Quin & ad Iudaicum escarum delectum conabũtur homines reuocare, quasi cibus ipse quicquam habeat impuritatis, cùm omne ciborum genus deus in hoc parauerit, ut his ad corporis necessitatẽ, uiresq; sarciendas moderatè utamur, pro sua benignitate gratias illi agentes, quicunq; pro Mosaica lege euangelicam fidẽ sumus amplexi, quiq; discussis Iudaicarum superstitionũ nebulis, ad lucem ueritatis adducti, cognouimus quicquid ab optimo deo cõditum est, id natura sua bonum esse, si quis ut oportet, & ad quod conditum est, utatur. Nec ullũ esse cibi genus abominandum, aut reijciendum, quod uelut à benigno deo datũ percipitur cum gratiarum actione. Iudæorum ista uox est, nõ Christianorum, Hoc cibo ne uescitor, hoc corpus ne contingito, hac ueste ne utitor, hoc die ne illud, aut illud agito. Nihil enim in rebus conditis impurum, aut immundum, si purus ac mundus sit utentis animus. Quòd etiam si quid impuritatis haberet cibus, tamen hymnis, quibus ante cibum laudatur diuina largitas, sacrisq; uerbis, ac precationibus sanctum purumq; redderetur, quod prius erat immundum. Hos fumos offundunt populo, qui Christi negotium insynceriter gerunt, imò qui suum agunt negotium. Tu uerò reiectis huiusmodi nænijs, ea suggeres fratribus, quæ à nobis didicisti, bonũ ac syncerum Christi ministrum agens, integra fide dispẽsans illius doctrinam multum abhorrẽtem ab istorũ præ-

Prohibentiũ nubere.

Abstinere à cibis.

Sanctificatur enim.

Hæc propones fratrib.

scriptis. Idq; eo magis te facere conuenit, quòd ad euangelicam doctrinam uocatus es, non iam ætate prouecta, quæ solet ad res nouas ægre deflecti, sed ab ipsa adolescẽtia in fide euangelica, bonaq; doctrina es uelut enutritus, ut assiduitas habitum ac robur debuerit addere, nec poßis tui dißimilis esse in eo, quod hactenus constanter es secutus. Hanc igitur dignam Euãgelio doctrinam proponito tuis, cæterum aliorum friuolas & aniles fabulas, quas, ut alienas à mysterijs euangelicæ fidei, rectè profanas dixerim, reijce, magis hoc agens, ut temetipsum exerceas ad ueram pietatem, quàm ut cum loquacißimo simul & pertinacißimo hominum genere uerbis digladieris. Vera pietas, quæ in animis sita est, rebus exteris craßisq; nec definiri, nec præscribi satis potest. Nam ieiunium, aut delectus ciborũ, aliaq; id genus, etiamsi quando pro tempore locoq; uidentur nonnihil utilitatis afferre, quòd corpus præparent ad officia pietatis, ea tamẽ utilitas, neq; perpetua est, neq; ita magni momenti, si conferatur ad animi pietatem. Imò ferè fit, ut ex obseruationibus huiusmodi nascatur pestis ueræ germanæq; pietatis. In loco utile est ieiunium, rursum idẽ aliâs pestiferũ. Huic salutaris erit uigilia, illi capitalis & noxia. Nonnunquam conducit quiete transmittere sabbatum. Rursus exiſtet aliquid, in quo sit impietas otium agere, cùm charitatis officium desiderat proximi neceßitas. Cæterum euangelica pietas, quæ nititur syncera fide, ueraq; charitate, nullo non tempore, in nulla uitæ parte non est utilis, quæ cõpendio profitetur quicquid uel in præsenti uita sit expetendũ, uel sperandũ in futura. Adeò, ut non sit opus ullum aliunde præsidium uenari nobis. Quod dico uerum est & indubitatum, planeq; dignum, quod ab omnibus recipiatur. Re ipsa docemus & sentire nos, & fabulam

Quam assequutus es. (margin)

Fidelis ser. & o. ac. dignus. (margin)

bulam nõ esse quod loquimur. Alioqui quæ res nobis persuaderet, ut uolentes ac lubentes perpetiamur ærũnas huius uitæ, ut ab impijs illatas plagas, carceres, mortes, forti feramus animo, nisi quòd & hic præsidiũ cœleste, & post hanc uitam speramus immortalitatem: atq; hanc spem fiximus, non in Mose, aut alio quopiam homine, qui destituere possit spem nostrã, sed in deo uiuo, qui & mortuis possit opitulari, & à quo salus proficiscitur cũ uniuerso hominum generi, tum uerò præcipuè fidẽ euangelicam amplexis. Hæc constanter ac fortiter præcipe ac doce, sic, ut episcopi præ te feras autoritatẽ, certus hanc esse doctrinã ab ipso Christo profectam. Neq; est quod iuuenis, licet in re tanta, uerearis, aut cedas improbitati diuersa docentiũ. Alibi sit humanitati locus, hic ubi salutis periculum uertitur, proferenda est autoritas. Neq; spectandum est, quot annos uixeris, sed quod munus geras. Hic senex est, quisquis uitæ integritatẽ, quisquis morum præstat grauitatẽ. Neq; periculum est, ne quis despectui habeat iuuentutem tuã, si talis fuerit tua uita doctrinaq;, ut qui Christum profitentur, in hac uideant exemplar euangelicæ pietatis. Si in omni sermone tuo perspexerint sanctæ mẽtis imaginẽ, si in uitæ consuetudine animaduerterint modestiam ac puritatem, si in præstandis officijs senserint episcopo dignã charitatem, si in perferendis malis conspexerint animum deo fidentem, deniq; si ubiq; uiderint te ab humanis cupiditatibus immunem, iam dudum te facilè pro sene uenerabuntur. Spes est fore, ut te breui uideã, tibi non solùm monitis, uerumetiã officijs auxilio futurus. Interea dũ absum hoc magis inuigila officio, quò nostrã absentiam sarcias. Pro nostra uoce sit tibi sacra lectio, iuxta eam doceto, si quid errabitur: iuxta eandẽ exhortare, si quos uideris ces-

Quia speramus in deum uiuum.

Nemo adolescentiam tuã contemnat.

Dum uenio autem.

ſantes. Hæc ſunt præcipua epiſcopi munia. Suſcepto muneri reſpondeas oportet, quod tibi non temere mandatum eſt, quemadmodum quidam ſeipſos faciunt apoſtolos, ac preſbyteros. Te non ambitus aut hominum fauor, ſed diuinus ſpiritus per ora prophetarũ ſignificans dei uoluntatẽ ad id muneris deſignauit, ac mox preſbyterorũ autoritas rite tibi impoſitis manibus, epiſcopi functionẽ delegauit. Porrò diuini muneris eſt, quòd his dotibus īſtructus ſis, quæ te declararent hoc honore dignum. Proinde duplex tibi cura incumbit, ut & dei beneficio & autoritati mandatæ reſpondeas. Non eſt otioſa aut delicata profeſſio: uigilantiã & aſſiduitatẽ poſtulat. Hæc igitur fac mediteris, in his eſto, hæc continenter agito, ut ex uita pariter ac doctrina tua nemo non uideat populũ reddi meliorem. Primum ipſe talis eſto, qualẽ oportet: deinde doctrinam ſanctam, ſancta uita cõmendabit, præſertim ſi id facies cõſtanter ac perſeueranter. Veritas enim perpetua eſt: Simulatio tẽporaria. Hæc ſi præſtiteris, geminũ capies fructũ: primùm ſeruabis teipſum rectè fungens officio delegato: deinde ſeruabis & eos, qui tuæ doctrinæ auſcultãt. Qui rectè docent, & impiè uiuũt, ut alijs ſint utiles, certè ſibi pernicioſi ſunt. Cuius aũt & uita & doctrina eſt ſyncera, is bis nocẽs & ſibi cõciliat exitiũ, & alios in perniciẽ inducit.

Vt profectus tuus manifeſtus ſit.

CAPVT V.

Seniorem ne increpaueris.

QVanquam autem à ſynceritate doctrinæ nunquam eſt deflectendũ, tamen ad medendum humanis erratis, non mediocre momentum habet lenitas docentis, aut admonẽtis. Sic enim eſt tuenda autoritas epiſcopi, ut abſit tamen ab omni ſpecie tyrannidis, idq; ubiq; præ ſe ferat, quicquid agit, iuuandi ſtudio agere ſe, nõ odio. Proinde quoſcunq; comitate, lenitate potes ſanare, non expedit

aſperitate

asperitate percellere. Facilius obsequitur admonenti, qui se sentit amari ab eo, qui monet. Et sic est ferme hominis ingenium, ut malit duci quàm cogi, ac nō rarò blāditijs obtineantur, quæ sæuitia nō poßis efficere. Itaq; pharmacū reprehēsionis pro cuiusq; ætate statuq; est attemperandū. Quoniam autē non solùm apud omnes nationes bene moratas, uerumetiam in ecclesijs receptum est, ut ob prudentiam, usumq; rerū, & coërcendā iuuentutis lasciuiā autoritas deferatur ætati prouectæ, si quid fortè deliquerit senior, ne ex suspicione, aut delatione qualibet sæuis uerbis in hunc detones, ne admonitionis asperitas fructum expetitum excludat. Bis enim molestū erit, si & cōtumeliosa sit admonitio, & à iuuene profecta. Quin potius seruata reuerētia ætatis, sic exhortare, quasi parentē errantē uelis admonere. Iuuenes item iuuenis, ut fratres admone, erga quos debet esse liberior correptio, sed tamē quæ charitatē præ se ferat. Anus tanquā matres, reuerentius ac blandius admone, nimirū ætati deferens. Puellas ut sorores amanter castiga, sic te gerens apud omnes, ne quā sinistram suspicionē incurras uel auariciæ, uel impudicitiæ, uel adulationis, uel sæuitiæ. Iam & uiduis suus habendus est honos, sed his præcipuè, quæ nō titulo tantùm, uerumetiā re ipsa uiduæ sunt, hoc est, quæ uiri ac liberorum solatio destitutæ sic uiuunt, ut ecclesiæ subsidio mereantur subleuari, cuius præsidium patēre debet, non alendis delicijs, sed recreandæ calamitati. Quòd si qua sic orbata sit marito, ut filios habeat, aut etiam nepotes, non est cur hæc ueluti destituta confugiat ad ecclesiæ patrocinium. Siquidem domi habet, quorum conuictu, mariti desiderium leniat, & quibus officium suum debeat. Ne prius igitur se dedicet obsequio ecclesiæ, quàm erga familiam suam pietatis specimen præbuerit

præbuerit. Præposterum enim sit, ecclesiæ prætextu defugere naturæ debitum, officium pietatis. Dictat enim natura, ut parẽtibus, à quibus uitæ primordia sumpsimus, iam ætate destitutis ac defectis, mutuam pietatem referamus. Quòd si hos nobis mors ademit, cõueniet hoc officiũ in liberos ac nepotes trãsferre, quos sic debet instituere, ut discant suo uicißim officio subleuare benemerẽtem. Hoc nõ solùm approbat naturæ sensus, uerumetiam ita gratũ & acceptum est coram oculis dei, ut bis peccent, quæ nõ tantùm deo rebelles sunt, sed & ad cõmunem naturæ sensum obsurduerũt, quo cõmouentur etiam illi, qui deũ ignorãt. At dices, quæ nã igitur est uerè uidua si hæc uidua nõ est? Nimirũ ea quæ mariti, quæ liberorũ, quæ nepotũ, quæ omni huius mundi solatio destituta, totã spem suã collocauit in deo, neq; iam spectat alterum coniugium, neq; uenatur ullas uoluptates, sed totam se deo dicauit: ad Annæ uiduæ exemplum, nocte dieq́; precationibus intenta. Hæc demum meretur, ut ecclesiæ solatio refocilletur, quæ nihil iam habet cum mundo cõmune.

Viuens mortua est. *Nam uidua, quæ sic abstinet ab iterando matrimonio, ut licentius oblectet se delicijs, ne uiuit quidem. Sic enim uiuit uoluptatibus, ut Christo mortua sit, cui non uiuit, nisi qui uiuit pietati.*

Vt irreprehensibiles sint. *His igitur præcipies, ut si diligunt uiduitatem, sic in ea sese gerant, ut ne cui præbeant ansam malè suspicandi, quasi non castitatis amore ab iterandis nuptijs abhorreant, sed ut liberæ maritali imperio, laxius uiuãt, suoq́; arbitratu delicijs indulgeant. Cæterùm quo quæq; animo uiduitatem deligat, aut quomodo domi uitam agat, ipsarum animo iudicãdum relinquito.*

Si quis autẽ suorum. *Porrò si qua prætextu uiduitatis, sic ad ecclesiã confugit, ut liberorum, aut nepotum, aut qui alioqui ad eius familiam pertinẽt, curam excutiat, ea tãtùm abest ut*

mihi

mihi uideatur episcopi fauore digna,ut existimem potius inter eas habendam,quæ fidem euangelicam abnegarint, hoc ipso deteriores ethnicis, quòd grauius est à professione suscepta desciscere,quàm non professum fuisse. An non abnegauit fidem, quæ fidei prætextu abutitur ad ea quæ pugnant cum euãgelica doctrina? Certè factis palàm abnegat. Atque hac sanè parte infra ethnicas est censenda, quòd illæ quum à Christo sint alienæ, solo naturæ ductu, curam gerunt suæ familiæ: hæc quæ iuxta charitatem euãgelicam debebat omnibus pro sua uirili prodesse,domesticis etiam subtrahit debitum officium,nec ab hac impetrat euangelica pietas,quod à profanis, ac impijs impetrat affectus naturæ. Si qua semina uirtutis inseuit natura, ea non tollit euangelica doctrina, sed prouehit, ac perficit. Omnino decet hoc Christianæ religionis mãsuetudinem, ut omni solatio orbatas gremio suo foueat alatq́; : uerùm id citra delectũ temereq́; fieri nolim, ne duplex sequatur incommodum, dum & oneratur supra uires ecclesia, & officium in indignas confertur. Porrò in deligendo, duo præcipuè spectãda sunt, ætas, & uita antè acta, ne semel ad ecclesiæ tutelam allectæ, postea magno cum probro redeant ad cõiugium. Atque ætatis quidem facile iudicium est. Ne recipiatur igitur uidua minor annis sexaginta. Siquidem hæc ætas suspicionem impudicitiæ non debet adferre clericis, & bonam spem præbet fore, ut matrimonij desiderio non tangantur iterum. Quanquam nec huic ætati fidendum, nisi eam antè acta uita commendet. Spectandum igitur, an fuerit unico marito contenta: nam in quibusdam nec senectus extinguit intemperantiam: an benefactis sibi pepererit apud omnes honestam opinionem, an in educandis liberis probè sanctéq; se gesserit, an pro sua

Vidua eligatur.

Quæ fuerit unius uiri uxor.

tenuitate

tenuitate hoſpitalem ſe præbuerit erga ſanctos, tecto eos iuuerit, pedes horũ lauerit: nam hæc officia præſtare poſſunt & tenues: an afflictis & egeſtate preßis, de ſuis facultatibus ſuppeditauerit. Deniq; an ullum opus bonũ prætermiſerit, in quo nõ fuerit aßidua. Par eſt enim ut ſic meritam, uicißim in ſuam tutelam recipiat eccleſia, quæ iam olim hoc benefactis ambijt, ut perpetuis eius miniſterijs aſcriberetur. Porrò uiduas iuniores ſuſpectæq; ætatis, ne recipito. Præſtat nõ ſuſcipere profeßionẽ uiduitatis, quàm à ſuſcepta deficere. Non eſt cõmittendũ continentiæ uotũ ætati lubricæ, præſertim in eo ſexu. Quòd ſi placet illis caſtitas, domi quid poßint periclitentur. Vbi ſi non ſucce-

Cũ enim luxuriatæ fuerint in Chriſto.

dit, licebit citra notam ad coniugij remediũ confugere. At res ipſa nos docuit, fieri, ut cũ iuniores uiduæ temporario quodam amore caſtitatis, aut otium fortaßis, aut honorẽ tituli ſecutæ, ſemet addixerint eccleſiæ, abdicatoq; iure repetendi connubij, Chriſto ſponſo ſe cõſecrarint, mox titillante eas priſtina libidine, ferociãt, ac laſciuiant in cõtumeliam Chriſti, cuius iugũ cupiũt excutere, ut rurſus matrimonij iugum ſubeãt. Atq; interim hãc infamiæ maculã ſibi contrahunt, quòd fidem, quã Chriſto pactæ uidentur, fecerint irritam, duplici nomine notandæ, & quòd temere ſuſceperint profeßionem caſtitatis, non ſatis exploratis uiribus, & quòd à ſuſcepta reſilierint. Quòd ſi non eueniat, ut palàm redeant ad cõnubium, certè ſic uiuunt in cœlibatu, ut eccleſiæ ſint dedecori, ac ſatius ſit eas imperio mariti premi, reiq; familiaris cura diſtineri, quàm ſub uiduitatis prætextu peccare licentius. Docet enim hoc illas otiũ,

Simul autẽ & otioſæ.

ut quoniam ipſæ domi nihil habent, quod agant, oberrent per alienas domos, cùm uiduæ ſit indecorum per publicum aut per alienas ædes uagari otioſam. Nunc non tantum

tum otiosæ sunt, uerumetiam garrulæ simul & curiosæ. Solet enim curiositatis comes esse garrulitas. Siquidem prætextu uiduitatis, & cōmendatione professionis, facilè penetrant in domos alienas, ibiq; secreta rimantur, quæ pòst apud alios effutiunt, indecorè garrientes de nuptijs, de dissidijs, de peccatis aut probris domesticis aliorum. Ob has causas tutius esse duco, ut uiduæ iuniores potius nubāt maritis, cuius autoritate & sexus & ætas imbecillior temperetur: dent operam gignendis liberis, curam agant rei familiaris potius, quàm nihil agentes obstrepant etiam familijs alienis. Vt enim mariti reuerentia coërcet licentiā sexus & ætatis: ita curæ rei domesticæ, non præbent liberum otium ea curandi, quæ ad ipsas nihil attinent. Postremò sic modis omnibus uitam instituant, ne qua sit occasio lapsus in manifestum probrum, ne'ue detur ansa satanæ, per quā uitam nostram traducat & infamet apud hostes Christianæ professionis. Nō recuso, quo minus uidear hac in re meticulosior, nisi malum ipsum nos hanc docet cautionem. Non enim tam anxiè metueremus, ne quid horum eueniret, nisi iam uidissemus, nō semel euenisse. Terret nos exemplum quarundam, quæ semel cooptatæ in gremium ecclesiæ magno probro nostro, uictæ uoluptatibus, & obsequentes satanæ, relapsæ sunt ad iterādas nuptias. Quòd si dotis obstat inopia, quò minus maritum inueniat uidua, cuius ætas coniugiū postulat, nihil necesse est, ut egestatis gratia, castitatis suscipiat professionē. Debet enim harum inopia cognatorum benignitate subleuari, si quos, aut si quas habet Christianæ professionis. Non enim par est, ut Christianus, aut Christiana, cuius pietas debeat etiam alienis opitulari, sibi cognatam uiduam destituat, & alendam obtrudat ecclesiæ: quæ si grauetur quibuslibet uiduis

Iā enim quædam conuertæ sunt.

Si quis fidelis.

uiduis,futurum est,ut exhaustis facultatibus, non sufficiat ueris uiduis alẽdis,quibus & debetur hæc humanitas, nec aliunde suppetũt præsidia. Sed quemadmodum uiduis, ita
Qui bene præsunt presbyteri. *meritis pro portione suus habendus est honos, ita multò uberius subueniendum est presbyteris, qui grauitate morum,qui senili prudentia, qui uitæ integritate, qui ætatis autoritate bene præsunt multitudini,hoc est,qui uerè presbyteros agunt,quorum & ætas & pietas meretur,ut ab egestatis iniuria uindicentur. Sic enim trãquillius præsidebunt populo:& suppetente quod ad uitæ mundiciẽ pertinet,nõ eleuabitur autoritas. Quanquam hæc præsidia potißimùm his præstanda sunt, qui non solùm integritate uitæ prælucent populo, uerumetiam laborant in dispensatione sermonis euangelici,sacræq; doctrinæ, quòd hæc sit præcipua functio,longeq; saluberrima gregi Christiano. Spectant illi quidẽ sublinius præmiũ, sed interim aliqua solatij pars est,si in ipsis laboribus aliquid præsentis fructus ad illos redeat,ut non ditescant,sed ut uiuant. Et iniquum est rẽ longè pretiosiorem impartienti, non uicißim aliquid ex rebus fluxis ac uilibus reponere. Adeò uictus debetur laboranti,ut Mosaica lex uetet infrænari os boui tantisper,dum in tritura circũagitur. Quo nimirum inhumanius est pati,ut in Euãgelio desudans, esuriat aut sitiat. Non uenatur ille mercedem, sed tantò dignior est operarius mercede sua. Illi ad laudem pietatis cesserit, si gratis laboret:at interim populi crimen erit, si grauetur benemerentis inopiã,cui tantulo succurri potest,subleuare. Quin & illud tribues seniorum autoritati,ut non facilè recipias aduersus hos delationem eorũ, quibus expedit illos esse reuerendos, ne & his aperiatur fenestra temere incessendi uitam seniorum, in quos ægre recipi debet*

sinistra

sinistra suspicio, & illorũ eleuetur autoritas. Non est audiendus qui defert, nisi duobus aut tribus testibus comprobet, quod obijcit. Quòd si manifestius compertiusq; est, quàm ut dissimulari possit eos peccasse, ita moderãda erit castigatio, ut nec illos dedas accusatorũ sæuitiæ, nec tamen impunitas illorum perniciosum exemplũ ministret multitudini. Sed ipse uoce tua palàm eos argue, quò magis ceteri metuant censurã episcopi, si cõspexerint per hanc nec senioribus condonari, si quid admiserint correptione dignum. Profanæ leges iudices suos obstringunt religione, ne quid affectibus corrupti perperã pronũcient. Quanto maior integritas decet episcopũ, uel in iudicijs uel in præficiẽdis magistratibus? Illi sui iurisiurandi cõmonefiũt, pro tribunalibus sessuri, & falsorũ deorum religione terrentur. At ego te obtestor Timothee per deum patrẽ, quo teste & autore res hæc geritur, perq; Iesum Christũ, cuius ministri sumus, perq; electos angelos arbitros ac spectatores eorum, quæ gerimus, ut in iudicijs obeũdis serues hæc, quæ tibi præscribo, ut integer & incorruptus ad cognitionem accedas, non tecum adferens sententiã, quam tibi seorsum instillauit fauor, aut odiũ, aut ira, aut alius quispiam affectus, sed ex ipsa re cognita sumens, quod recte pronuncies, nec in hanc, nec in illam partẽ propensior. Hanc integritatem non solùm oportet præstare in cognoscendis causis, uerum etiam in deligendis his, quibus mandas administrationem ecclesiasticam. Siquidem non alio fonte summa pernicies nascitur populo Christiano, quàm si præficiantur inutiles aut etiam pestilentes. Proinde ne cui temere manus imposueris. Multum diuq; probandus & explorandus est, cui deleges autoritatem episcopi, qui si mandatum honorem indignè gesserit, tibi imputabitur, quic- quid

Testificor coram deo.

Sine præiudicio.

Manus citò nemini imposueris.

quid ille peccarit. Videberis enim illius fauisse uitijs, qui cognito mandaris eiusmodi prouinciam. Sin te fefellit, tamen negligentiæ culpā non poteris effugere, qui rem tam periculosam credideris inexplorato. Neq; enim in episcopo deligendo satis esse debet, si careat infamia, sed multis modis oportet benefactis insigniter esse commendatum. Episcopo non satis est, si suam præstet innocētiam, debet & eorum integritatem præstare quos ordinat. In his igitur fac castum purumq; te serues religioni, cuius curam geris. Mihi spectatior est tua tēperātia, quàm ut sis meis monitis aduocandus à delicijs. Illud tamen admonēdus es, sic esse temperandam abstinentiam, ne corporis imbecillitas non sufficiat obeundis officijs pietatis. Vt corpus obesum & immodicè ualidum frequenter degrauat animum aspirantem ad cœlestia: ita corporis incommoda ualetudo sæpius obstat animi uigori, quò minus semet exerat, libereq; proferat per obsequia charitatis. Satis igitur arbitror hactenus abstemium fuisse. Posthac noli aquam potare, sed utere potius moderato uino. Quòd huc usq; temperatum est à uino, primæ iuuētutis calore datum esto. Nunc ualetudini consulendū, ut possis omnibus episcopi munijs obeūdis par esse. Stomachus uino moderato fulcitur, aquæ potu cum primis offenditur. Vt igitur & huic subuenias, & minus frequenter quàm soles, incidas in aduersam ualetudinem, uinum tibi pharmaci loco sit, ne pòst collapsis uiribus cogaris medicorum opem implorare. Verùm ut ad id redeam, quod modo cœperam, ne tibi putes omnia peccata tuorū imputanda esse, sunt peccata quorundā ita manifesta, ut non expectent extremum illud dei iudicium, sed ultro iudicium præcurrant, per se damnata priusquam in iudicium illud afferantur. Nam horum & uita & doctrina

Noli adhuc aquā bibere.

Quorūdam hominū peccata.

ctrina palàm discrepat à doctrina Christi. Siquidem pro euangelica pietate docent superstitionem Iudaicam, & uita ambitione, quæstu, cæterisq; malis cupiditatibus infecta est. De his, ut tibi licet iudicare, ita reddenda erit ratio. Cæterùm quorum improbitas sic est occulta, ut humano iudicio deprehendi non poßit, sed seruatur iudicio diuino, in quo nuda fient omnia, horum culpā Deo præstare non potes. Ad eundem modum quorundam opera bona adeò manifesta, ut humana comprobatione non egeant. His igitur se tutò quisq; adiunxerit, quemadmodum à palàm improborum contubernio est absistendum. Cæterùm eos, qui sic arte moderantur uitam suam, & pietatis specie sic fucant animi maliciam, ut humanum fallant iudicium, eos Deo relinquemus iudicandos. Non est enim odiosè suspicax Christiana pietas.

CAPVT VI.

Quicunque sunt sub iugo serui.

Porrò uitam eorum qui sunt à Christiana profeßione alieni, non est nostrum incessere, magis expedit illos officijs ad meliorem mentē prouocari, quàm conuitijs irritari. Sic est moderāda religio, ut non uideatur occasio aut seminariū seditionis. In commercijs, quæ nobis necessariò sunt cū ethnicis, sentiāt nos ob religionē officiosiores esse factos, nō incōmodiores, aut procaciores. Sic enim facilius prouocabūtur ut nobis adiungātur. Itaq; quicūq; in seruitute baptismū adepti sunt, meminerint se à peccati dominio manumissos esse, nō ab heri iure liberatos. Quare non decet, ut freti profeßione sua ferociant aduersus eos, uelut impios, & indignos, quibus seruiat initiatus Christo. Tātùm meminerint illos esse dominos, & ob hæc omni honore dignos existiment, ne Dei nomē & euāgelica doctrina reddatur infamis, & inuidiosa, si conspexerint per hanc

hominés immodestiores fieri,& incõmodiores. Quin magis addãt aliquid pristinis obsequijs, magis sint ad obtemperandum alacres, uelut ex animo seruientes, ut his rebus prouocati domini, facilius admittant prædicationem euangelicam. Multò minus autem, qui dominos habent Christianos, debēt eos ob hoc minoris ducere, quòd ob communis fidei professionem, pro dominis facti sint fratres. Imò si dominis ethnicis non subtrahunt debitum obsequiũ, Christianis oportet iam duplici nomine obedire, primùm quòd domini sint, deinde quòd socij religionis, quòd pro supercilio sumpserint charitatem, & pro formidatis cœperint esse dilecti, proq; minacibus benefici. Plus enim præstandũ promerẽti, quàm exigenti: amanti, quàm imperanti. Neq; enim hæc iam propriè seruitus est, sed officiorum communicatio. Hæc doce cum autoritate, ad hæc exhortare cessantes. Hæc est doctrina uerè euangelica, quæ facit ad uitæ pietatem, quæq; nos & Deo gratos, & hominibus amabiles reddit. Si quis doctrinã huic diuersam adducit, nec accedit uerissimis sermonibus domini Iesu Christi, nec obtemperat huiusmodi doctrinæ, quæ consentanea Euangelio, uocat non ad superstitiosas quæstiones, sed ad officia pietatis, is quò minus habet ueræ sciẽtiæ, hoc sibi plus arrogat. Nam ut modesta res est scientia, ita nihil est superciliosius, aut pertinacius insciтia. Quo morbo qui tenetur, languens is auersus ab euangelica synceritate, insanit circa friuolas quæstiones, uita neglecta, uerbis digladians, quæ intantum nihil conducunt ad ueram pietatem, ut potius gignãt pestem Christianæ pietatis, propterea quòd ex huiusmodi rixosis concertationibus nascitur inuidia, dum ex aliorum autoritate eleuata, nobis paramus autoritatẽ: nascuntur contẽtiones, dum gliscente rixarum calore, nullus alij uult

Quia beneficij participes sunt.

Superbus est nihil sciens.

Languens circa quæstiones.

uult concedere:nascuntur & conuitia,quoties res exit in rabiem:nascũtur & impiæ suspiciones in Deum,*dum ea, quæ citra disquisitionem credi debent, humanis ratiocinationibus pro dubijs uocantur in quæstionem.* Ac *multos ueluti contagio inficit affrictu suo scabies hæc hominum,qui mentem habent malis cupiditatibus infectã, quibus excæcati,non cernunt ueritatem euangelicam,nec ad hunc scopum conferunt suam doctrinam,quin potius pietatem ac religionem quæstu suo metiuntur,atq; id uolunt uideri sanctißimum, non quòd alios reddat acceptiores* Deo,*sed quòd illis plurimum opinionis,plurimumq; compendij conciliet.* Non *est quod speres hos ullis disputationibus posse superari.Pertinax est inscitia:quòd si maximè perspiciant ueritatem,non agnoscunt tamen,quippe ad id quod sibi proposuerunt inutilẽ.Cum his igitur ne contendas & indecore & frustra.Verùm ab illorum conuictu te subducito.*Venentur *illi lucrũ suum,cauponentur doctrinam euangelicam.* Nobis *abundè magnus quæstus sit,si pietate,si ueris animi bonis ditescamus, his contenti quæ ad præsentis uitæ neceßitatem sufficiũt, cùm properemus ad immortalitatẽ.* Magnum *est eas opes accumulare,quæ nos nunquam relicturæ sunt.Quorsum attinet in cõgerendis diuitijs esse solicitum,quæ neq; nostræ sunt,& mox alijs relinquere cogimur?Sicut enim nihil horũ nobiscum attulimus in hunc mundum nascentes,ita nihil efferemus nobiscum morientes.Diuitias in uoluptates prodigere,pestis est:conditas seruare,demẽtia est.Nos usum harum rerum naturæ finibus metimur, & cùm suppetit, quo uestiamur & alamur,nihil amplius requirimus.Facile suppetit undelibet frugalis uictus & uestitus.* Nec *enim hæc ad luxum adhibenda sunt,sed ad neceßitatem.* Neceßitati

Conflictatio nes hominũ.

Habẽtes autem alimẽt.

paululo subuenitur:luxuriæ gurges insatiabilis est.Ingẽs quæstus est,pecuniæ iactura augere thesaurũ pietatis. Ingens dispendiũ est,ob uile lucellũ amittere diuitias immortales.Non competunt in eundem,studium diuitiarũ,& studium pietatis.Etenim quorum animos semel occupauit cupiditas ditescẽdi,solicitantur ad multa turpia, & incidunt in laqueũ,multasq; cupiditates,nõ solùm stultas,uerũetiã perniciosas.Siquidem hæc cupiditas non uenit incomitata, sed ingẽs malorũ agmen secum ducit,superbiam,fastum, ambitionẽ,uiolentiã, fraudem,iniuriam,luxum,uoluptates,aliasq; id genus pestes,quæ paulatim oneratum hominem in exitium ac perniciem demergũt,ut iam non solùm sibi,uerumetiam alijs,quibus præest,sit pestilens, & exitiabilis.Quo maior est bonor,quẽ gerit,hoc lõgius oportet abesse à specie huius mali.Sũma potestas,summam requirit integritatẽ.Nihil autem integrè facit,nihil incorruptè,quisquis auaritiã habet in consilio,quæ tantùm abest ab honestate,ut radix ac seminariũ sit malorum omnium, etiam si diuitiæ mirã quandã fœlicitatẽ præ se ferre uidentur.Hac esca illecti quidã,dum has appetũt,deprauati cupiditatibus,aberrarũt à synceritate fidei euangelicæ,sibi scopũ alium præfigentes,quàm Christũ:& dum stultè captant suauẽ uitam,implicuerũt sese doloribus multis, magnis molestijs parãtes,quod anxia solicitudine custodiãt, quodq; si contingat eripi,graui uulnere sauciet auidũ pectus.Hæc eorũ sunt,qui se Mammonæ deo dicarũt,Tu uerò,qui deo consecratus es,hæc indigna tua professione fugito,ueras opes sequens,iustitiã,pietatẽ,fidem,charitatẽ, patientiã,mansuetudinẽ.Iustitiam,quæ te seruet ab omnibus uitijs immunẽ:pietatem,qua deum ames & huius gratia proximũ:fidem,qua dei præsidio fretus,non crucieris

Nam qui uolunt diuites fieri.

Radix autẽ omnium malorum.

Homo dei.

huiusmo

huiusmodi rerum solicitudine: charitatem, qua prosis omnibus: patientiam, qua spe futuræ immortalitatis perdures in aduersis ac persecutionum procellis: mansuetudinem, qua leniter feras imbecillitatem alienam. Hæc tueri non potest, qui sibi nihil nõ faciendũ existimat amore diuitiarum. Tibi multò alius cursus susceptus est. Egregium certamen ingressus es, nõ auaritiæ, sed fidei. Neq; mediocre præmium est propositum. Nec enim hoc agitur, ut hic momentaneis, falsisq; bonis ditescas, sed ut uitam adipiscaris æternam. Ad hunc scopum, ad hanc metam omni studio connitere. Ad hanc uocauit te deus agonotheta non fallax, qui te suo iudicio delegit, ut episcopus populo præsideres, ad Christi gloriam. Hoc suscepto presbyteri munere professus es, idq; multis testibus. Eximia est professio, sed huic ut respondeas, magna opus est uigilantia. Si te parum mouet præmium tam ingens, moueat spectator deus, moueat tam multorum expectatio, moueat religio susceptæ prouinciæ. Hoc igitur etiam atq; etiam tibi præcipio, obtestans per deum patrem, qui omnibus autor est uitæ, etiam mortuos ad immortalitatẽ reuocaturus, per huius filium Iesum Christum, qui sub iudice Põtio Pilato functioni quam à patre susceperat, ad crucem usq; non defuit, ut tibi delegatam prouinciam sic geras, ut nullam maculã aut reprehensionem tibi cõtrahas, idq; facias constanter, non solum ad iudiciũ humanum, uerùm multò magis spectans aduentum domini nostri Iesu Christi, quem suis temporibus rursus ostendet orbi, beatus ille, solusq; potens rex regnantiũ, & dominus dominantium, qui solus habet immortalitatem ex sese, qui solus inhabitat lucem inaccessam, quam nullus hominum adhuc uidit nec uidere potest, cui honor & potestas æterna. Amen. Tantos habes tuæ functionis autores,

Certa bonũ certamen.

Præcipio tibi corã deo.

tores, ne quid diffidas autoritati tuæ: tantos spectatores ac iudices, ne quid secus quàm oportet cõmittas: tantos propugnatores, ne quid metuas humanarum persecutionum procellas: tãtos remuneratores, ne quid addubites de præmijs promissis. Ad illos tota Euangelij gloria referẽda est, ne quid hinc homo sibi uindicet laudis. Declaraui, quàm sit periculosum Christum professis, diuitiarũ studiũ. Quòd si sunt inter nostros, quibus opes istæ cõtigerunt, ob quas mundus hic diuites ac beatos appellat, & ceu semideos quospiam suspicit ueneraturq́;, his præcipe, ne, quẽadmodũ uulgò fit, fiducia facultatũ efferantur animus, neq; præsidia felicitatis suæ cõstituant in rebus, primum inanibus, deinde etiã incertis, ut quas si nõ casus, certè mors eripit. Magis autẽ fidant in deo uiuo, qui nec uiuos, nec mortuos unquã destituit, cũ ipse sit immutabilis, cuius beneficẽtiæ est, quicquid affatim annuo prouẽtu mũdus hic nobis suppeditat ad præsentẽ usum, non ad extruendas opes. Quin potius huc suũ conuertãt studiũ, ut se ad bona opera exerceãt, quò uerè diuites fiãt, & benefactis potius, quàm prædijs locupletẽtur: id quod forte obtigit, sic possideãt, quasi cõmune sit, nõ propriũ, eoq; faciles sint ad impartiendum egẽtibus: neq; cæteros, qui re tenui sunt fastidiant, sed semet comes placidosq́; præbeãt ad congressum & cõsuetudinẽ uitæ cõmunis. Solet enim opulentiæ comes esse fastus ac supercilium. Ne fidant substructionum molibus. Nihil enim hic diuturnum est: quin potius ueris uirtutibus reponant sibi fundamentũ solidũ ac bonũ in posterũ, ut assequãtur ueram uitam, id est, æternam. Nam hæc quid aliud est, quàm cursus ad mortẽ? Cæteris curis omissis rerum fluxarum, ad hanc omni studio nobis properandum est. O Timothee, iterum atq; iterum te obtestor, doctrinã hanc, ut

Diuitibus huius seculi præcipe.

Facile tribuere, communicare.

est de

est deposita,bona fide serua,ne sinas humanis dogmatibus uitiari.Id fieri nō potest,nisi,quemadmodum superius admonui,futilē & inanem istorū loquacitatē, qui quæstiunculis & argutationibus humanis falsam scientiæ opinionē sibi uenantur,reijcias,cùm humana sciētia, constans opinionibus inter se pugnantibus,non mereatur nomē scientiæ.Nihil uerius scimus,quàm quod Euangelica doctrina fidesq; nobis persuasit.Cæterum quidā dum humanis ratiocinationibus,dum sophisticis altercationibus, dum nouis dogmatibus,quæ ipsi commēti sunt, docti sapientesq; uideri student,aberrarūt ab euangelicæ fidei synceritate, quæ credit,non disputat,nec hominum decretis abducitur à præscriptis dei.Vt intelligas hanc epistolā non esse subdititiā,hæc mea tibi non ignota manu subscribam. Gratia tecum.Amen. FINIS.

IN EPISTOLAM AD TImotheum posteriorem argumentum,per Des. Erasmum Roter.

Voniam in superiori epistola spem sui reditus fecerat Timotheo,apud Ephesios agenti, nec fuit eius præstandi facultas, quòd Romæ in uinculis haberetur, literis eum confirmat, ne persecutionum procellis deijciatur,sed suo exemplo animum ad martyrium præparet:instare enim tempora periculosa ob quosdam, pietatis prætextu uerā pietatē subuertentes,itaq; sese iactantes, quasi in uerbis sit Christiana religio,ac non potius in animi puritate.Deinde testatus imminere diem obitus sui, seq; iam à plerisq; destitutum,iubet ut Timotheus unà cum Marco properè ad se Romam ueniat. Scripsit Romæ,cùm iterum ad Neronis tribunal sisteretur.

IN EPISTOLAM
PAVLI APOSTOLI AD Timotheum secundam Paraphrasis Desiderij Erasmi Roterodami.

CAPVT PRIMVM.

PAVLVS legatus Iesu Christi, ad hoc ascitus uoluntate Dei patris, ut declararem quanta sit felicitas futuræ uitæ, quam nobis pollicetur per filium suum Iesum Christum, ne uitæ huius iacturam magni faciamus. Timotheo dilecto filio, gratiam, misericordiam, pacem à Deo patre & Christo Iesu domino nostro. Deo cuius non nuper cultor esse cœpi, sed cuius religionem à maioribus traditam, perpetuò syncera puraq; conscientia seruaui, seruoq; (siquidem eundem nunc colo Christianus, quem pridem colui Iudæus, licet aliter) gratiam habeo, cuius beneficio tu talis nobis cõtigeris, sic imitans nos syncera prædicatione doctrinæ euangelicæ, ut tuo merito te non aliter animo complectar, quàm germanum uerumq; filium, adeò, ut nec absentis unquam poßim obliuisci. Siquidem in nocturnis diurnisq; precationibus, quibus deum interpellare soleo, & qui mihi uerè chari sunt illi commendare, tu nunquam non occurris memoriæ meæ, magnoq; teneor desiderio uidendi tui, præsertim quoties recordor lacrymarum tuarum, quas in discessu meo fudisti, locupletißimas testes tuæ in me pietatis, mutuiq; amoris. Quæ res facit, ut gaudio totus perfundar, cùm in mentem uenit, quàm nos synceritate fidei referas, ut germanus filius parentem. Atque ut religionis

integ

integritas in me uelut hæreditaria fuit, ita uidetur & ista fidei synceritas, à maioribus tibi per manus tradita. Siquidem ea constanter habitauit, primùm in auia tua Loide, *mox* Eunica *matre tua, neque dubito quin & nepos religiosissimæ auiæ, & filius optimæ matri sis responsurus, quando has, quàm paternum genus referre maluisti.* Hæc *commemoro, quò & nostro, & maiorum tuorum exemplo reddaris alacrior, ut donum dei, quod per impositionem manuum mearum episcopus ordinatus accepisti, suscitet tua industria uigilantiaq;, fortiq; & infracto animo peragas tibi delegatū munus, nihil expauescens quorundam oblatrationes, aut persequutorum seuitiam.* Iudæorum *est ista formidare, quæ præsens intentat uita: nobis qui per fidem euangelicam facti sumus filij dei, dedit deus longè alium spiritum, non qui nos pauidos reddat ac deiectos ob metum ac diffidentiam, sed innocentiæ fiducia, speq; promissæ immortalitatis fortes atque erectos, charitate liberos & animosos, ut quæ simul & dei præsidio tota fidit, nec metuit proximi gratia subire discrimen.* Postremò *qui nos non sinat animo perturbari, sed efficiat, ut semper præsenti & infracto pectore perseueremus.* Hunc *igitur spiritum cùm acceperis, exere uim illius, magnoq; animo declara, quod habes.* Ne *quid pudeat professionis tuæ, qua prædicas crucem & mortem domini nostri* Iesu Christi *: neque te huius apostoli pudeat esse discipulum, quanquam his uinculis sum oneratus.* Nihil *gloriosius cruce Christi, quæ salutem dedit orbi, quæ diaboli tyrannidem fregit, quæ nobis immortalitatem peperit. Christi crux nostra est gloria.* Neque *me catenæ, quas uolens perpetior ob* Euangelij *negocium,*

Nō *enim dedit nobis deus spir.tim.*

tenuitate hospitalem se præbuerit erga sanctos, tecto eos iuuerit, pedes horũ lauerit: nam hæc officia præstare possunt & tenues: an afflictis & egestate pressis, de suis facultatibus suppeditauerit. Deniq; an ullum opus bonũ prætermiserit, in quo nõ fuerit assidua. Par est enim ut sic meritam, uicissim in suam tutelam recipiat ecclesia, quæ iam olim hoc benefactis ambijt, ut perpetuis eius ministerijs ascriberetur. Porrò uiduas iuniores suspectæq; ætatis, ne recipito. Præstat nõ suscipere professionẽ uiduitatis, quàm à suscepta deficere. Non est cõmittendũ continentiæ uotũ ætati lubricæ, præsertim in eo sexu. Quòd si placet illis castitas, domi quid possint periclitentur. Vbi si non successerit, licebit citra notam ad coniugij remediũ confugere. At res ipsa nos docuit, fieri, ut cũ iuniores uiduæ temporario quodam amore castitatis, aut otium fortassis, aut honorẽ tituli secutæ, semet addixerint ecclesiæ, abdicatoq; iure repetendi connubij, Christo sponso se cõsecrarint, mox titillante eas pristina libidine, ferociãt, ac lasciuiant in cõtumeliam Christi, cuius iugũ cupiũt excutere, ut rursus matrimonij iugum subeãt. Atq; interim hãc infamiæ maculã sibi contrahunt, quòd fidem, quã Christo pactæ uidentur, fecerint irritam, duplici nomine notandæ, & quòd temere susceperint professionem castitatis, non satis exploratis uiribus, & quòd à suscepta resilierint. Quòd si non eueniat, ut palàm redeant ad cõnubium, certè sic uiuunt in cœlibatu, ut ecclesiæ sint dedecori, ac satius sit eas imperio mariti premi, reiq; familiaris cura distineri, quàm sub uiduitatis prætextu peccare licentius. Docet enim hoc illas otiũ, ut quoniam ipsæ domi nihil habent, quod agant, oberrent per alienas domos, cùm uiduæ sit indecorum per publicum aut per alienas ædes uagari otiosam. Nunc non tantum

Cũ enim luxuriatæ fuerint in Christo.

Simul autẽ & otiosæ.

tum otiosæ sunt, uerumetiam garrulæ simul & curiosæ. Solet enim curiositatis comes esse garrulitas. Siquidem prætextu uiduitatis, & cōmendatione professionis, facilè penetrant in domos alienas, ibiq; secreta rimantur, quæ pòst apud alios effutiunt, indecorè garrientes de nuptijs, de dissidijs, de peccatis aut probris domesticis aliorum. Ob has causas tutius esse duco, ut uiduæ iuniores potius nubāt maritis, cuius autoritate & sexus & ætas imbecillior temperetur: dent operam gignendis liberis, curam agant rei familiaris potius, quàm nihil agentes obstrepant etiam familijs alienis. Vt enim mariti reuerentia coërcet licentiā sexus & ætatis: ita curæ rei domesticæ, non præbent liberum otium ea curandi, quæ ad ipsas nihil attinent. Postremò sic modis omnibus uitam instituant, ne qua sit occasio lapsus in manifestum probrum, ne'ue detur ansa satanæ, per quā uitam nostram traducat & infamet apud hostes Christianæ professionis. Nō recuso, quo minus uidear hac in re meticulosior, nisi malum ipsum nos hanc docet cautionem. Non enim tam anxiè metueremus, ne quid horum eueniret, nisi iam uidissemus, nō semel euenisse. Terret nos exemplum quarundam, quæ semel cooptatæ in gremium ecclesiæ magno probro nostro, uictæ uoluptatibus, & obsequentes satanæ, relapsæ sunt ad iterādas nuptias. Quòd si dotis obstat inopia, quò minus maritum inueniat uidua, cuius ætas coniugiū postulat, nihil necesse est, ut egestatis gratia, castitatis suscipiat professionē. Debet enim harum inopia cognatorum benignitate subleuari, si quos, aut si quas habet Christianæ professionis. Non enim par est, ut Christianus, aut Christiana, cuius pietas debeat etiam alienis opitulari, sibi cognatam uiduam destituat, & alendam obtrudat ecclesiæ: quæ si grauetur quibuslibet uiduis

Iā enim quædam conuersæ sunt.

Si quis fidelis.

quàm pridē ad Christi professionem accesserit. Baptismus quidem inserit hominem corpori Christi, sed perfecta pietas nō ita repente contingit homini. Baptismus aperit aditum in ecclesiam: uerùm hic superest, ut pro se quisq; certatim contendat ad sanctimoniæ metam. Per baptismum renascimur, sed reliquum adhuc est, ut multo temporis progressu, magnitudinem & robur colligamus, quotidianis auctibus pietatis grandescentes in adultam ætatem. Proinde cauendum, ne neophytus, hoc est, nuper in fidei contubernium ascitus, tanto negotio præficiatur. Bona plantula est, sed etiamnum tenera, & grandi fortaßis oneri sustinendo impar. Periculum est autem, ne si rudi, nec satis adhuc in religione confirmato, nouus honos accesserit, efferatur in superbiam, sibiq; perniciosè incipiat placere, uelut ob hoc ipsum cooptatus in gregē religionis, ut religioni præesset: fiatq;, ut irretitus diaboli laqueis, quos ille uarios tendit, sed nullos insidiosius, quàm ambitionis, fastidiosius sese gerens in honore mādato, nō effugiat hominū maledicorum calūnias: qui sic interpretabuntur, eum hoc consilio ambiisse Christianismū, ut qui inter suos humilis erat, inter Christianos honore praecelleret. Feliciter, inquient, nos reliquit, habet mutatæ religionis præmiū, maluit episcopus esse Christianus, quàm priuatus apud nos degere. Ab hac suspicione tutus erit, qui multo tēpore ueræ pietatis ac modestiæ suæ specimē dederit. Nec audiam, si quis mihi dicat, quid mea si obtrectent ethnici? satis est si meus probet. Mihi uerò istud in episcopo haudquaquam satis est, cuius famā adeò oportet ab omni criminus suspicione purā ac illibatā esse, ut parū sit bene audire apud suos, quibus propius ac domesticè notus est, nisi probetur & exterorum testimonio, qui cùm uerā huius pietatē intueri non

Ne in superbiam elatus.

Ab his qui foris sunt.

non queant, quãuis etiam mali speciem rapiunt ad calumniam. Itaq; modis omnibus cauẽdum, ne uel his qui sunt à nostra professione alieni, detur ansa calumniandi, ne'ue non dicã flagitium, sed falsum etiam probrum probabiliter poßint obijcere. Siquidem ut & illi de nobis bene sentiant, non solùm hoc habet fructus, quòd facit ad gloriam Christi, uerumetiam quòd facilius resipiscent ab impietate sua, si de nostra pietate bene senserint. Iam uerò, quoniam admissa ministrorum recidunt in infamiã autorũ, nõ sat fuerit dispicere, cuiusmodi sit is, quẽ asciscis ad episcopi munus, uerumetiam quos habeat aut allegat sibi familiares ac ministros, qui sunt uelut episcopi membra. Hos oportet omnibus modis respondere suo præsuli, toto uitæ habitu graues ac compositos, alienos ab his uitijs, quibus famulorum uulgus esse solet obnoxiũ. Ne sint bilingues, ne multo uino dediti, ne sordidis lucellis inhiantes. Qui sic initiati sint mysterijs euangelicæ fidei, ut ipsa uita testentur sese non in gratiam dominorum, sed ex animo pureq; Christianos esse: nam profeßionis synceritatẽ arguit morum innocentia. Nec his tamen protinus uelim cõmitti rerum sacrarum administrationẽ, uerùm ubi multo iam tẽpore illos exploraris, ubi diu post acceptum baptismum uitam innocẽtem egerint, ac tales se præbuerint, ut nullum crimẽ illis poßit impingi, tum demum rebus sacris tractandis admoueantur. Quin & ab episcoporũ ac diaconorum uxoribus similem exigo uitæ modestiam atq; integritatem, quòd hæ quoq; ueniant in aliquam partem ministerij, & harum mores maritorum moribus imputentur, aut eorum etiam quibus ministrant. Absint igitur à uulgarium uxorum uitijs, ne sint leues, aut ineptæ, ne obtrectatrices, ne intemperantes, sed sobriæ: ne futiles

Diaconos similiter.

Mulieres similiter.

aut lubricæ fidei, sed fideles & constantes in omnibus. Porrò diaconorum castitas in hoc respondeat episcoporũ uitæ, ut ipsi quoq; sint monogami, ne repetitum matrimonium suspicionem aliquam præbeat intẽperantiæ: & in liberis honestè instituendis, propriaq́; familia diligẽter administranda specimen sui dederint, quales futuri sint in sacro ministerio. Quãquam enim inferior est functio diaconorum functione sacerdotum & apostolorum, tamẽ quisquis in hoc ordine sese grauiter integreq́; gesserit, ad excellentiora munia gradum non mediocrem sibi facit, dum & sibi nota pietas magis fidit suo robori, & ex rectè gesto officio cæteri maiorem fiduciam concipiunt, ut euectus ad altiora munera fidei euangelicæ, seipsum etiam uincat integritate uigilantiaq́;. Habet enim & Iesu Christi politia magistratuum gradus & ordines quosdam, quorũ primus est diaconorum, secundus presbyterorum siue episcoporum, summus apostolorum. Atq; ut in republica prophana uocatur ad præturam, qui in ædilitate strenuè se gesserit: rursus à prætura ad tribunatũ, aut consulatum, qui illhic quoq; uicerit seipsum: ita diaconi functio declara, qui sit sacerdotis aut apostoli loco dignus. Hæc tibi scribo fili charissime, nõ quòd desperem me reditur ũ ad uos, imò spes est fore, ut breui reuisam cœtum uestrum: sed tamen si quid inciderit, ut serius cogar uenire quàm sperem, uolui interim te literis meis esse commonitum, ne nescias, quomodo uersari debeas, nõ in templo Iudaico, sed in domo dei. Cur enim nõ sic appellem Christianã ecclesiam, quæ deo uiuo consecrata dicataq́; est, nec ullis errorum, aut persecutionum procellis unquam demolienda, cùm sit columna & firmamentum ueritatis. Habuit olim Hierosolymitanũ templum suã uenerationẽ, habuit suos sacerdotes, habuit

ritus

Qui enim bene ministrauerint. (margin, beside "sacro ministerio. Quãquam …")

Hæc tibi scribo. (margin, beside "qui sit sacerdotis …")

In domo dei. (margin, beside "interim te literis meis …")

ritus, & uictimas suas. Hoc est templum illo multò sacratius, non umbris, ac typis celans mysteria, sed pro Cherubim, pro malis punicis, pro tintinnabulis, pro arca, pro similibus ænigmatibus, solidam, uereq́; euangelicam ueritatem nobis ostendens. Ne mireris igitur, si nihil hic audis præscribi, qualia magno studio leuitis, ac sacerdotibus præscripsit Moses. Nihil est quod eas umbras desideremus, quum id nobis patefecerit deus, cuius gratia totus ille mysticus apparatus ad tempus fuit institutus. Nihil est quod Iudæi mirentur aut iactent arcã, aut quæcunq; claudebant sancta sanctorum, si ad nostra mysteria conferantur. An illorum secreta præcipuam aliquam uenerationẽ mereantur, ipsi uiderint. Certè extra controuersiam est, hoc euangelicæ pietatis mysterium, quod nos semel ab omni superstitione liberat, longè maximum esse in hoc templo, quod per uniuersum orbẽ patet. Non ostenditur mensa aut arca, aut immolatum pecus, sed ostẽditur ac prædicatur ipse Christus, qui antehac ignotus & abiectus, nũc adeò palàm factus est, ut homo etiam iuxta carnem conspectus, & contrectatus sit ab hominibus, iuxta spiritum tantam acceperit potestatem, ut abolitis omniũ peccatis, per solam fidem contulerit, & cõferat iustitiam, quã lex præstare nõ poterat. Et adeò non est celatum hoc mysterium nostrum, ut angelicis etiam oculis fuerit admirandum, occinẽtibus gloriam in excelsis deo, & in terra pacem hominibus, bonã uoluntatem. Cætera mysteria desinunt esse ueneranda, si fuerint euulgata: hoc palàm predicatum est, non solùm Iudæis, uerumetiã gentibus. Nec fuit inefficax prædicatio: quod præter naturæ ordinẽ uidebatur omnibus, quod nulla philosophia, aut facundia mortalis persuasura fuerat, hoc orbi toti prodigijs attestãtibus, persuasit

Et manifestè magnum pietatis sacramentum.

simplex Euangelij sermo. Postremò post crucis suppliciū, propria uirtute reuixit, ac palàm famulantibus angelis, ascendit in cœlos: nimirum indicās quò nostra spes sit omnis cōferenda. Quid hoc mysterio sacratius? quid sublimius? quid certius, aut euidētius? Hoc si uerè credimus, hoc si dignè uiuimus, quid est quod posthac ad Iudaicas constitutiūculas respiciamus? Tenemus ueræ pietatis mysteriū, cur ad ea deflectimus, quæ plus habēt superstitiōis, quàm pietatis? Si peccatis oneramur, hic est certissima peccatorum remissio. Si doctrinā requirimus, hic est ueræ pietatis regula, quā sequamur: si præmiū spectamus, hic est immortalitas, ad quā euehamur. Hac igitur religione cōtenti mi Timothee, *ualere sinamus inania Iudeorum præscripta.*

CRPVT IIII.

*Sp**ritus autem manifestè.* HAec cò studiosius inculco, quò magis metuo periculum, quod non iā ambiguis colligitur coniecturis, cū ipse spiritus, futurorū præscius, per eos quos afflauit, clare certoq; significet fore, ut extremis temporibus exoriātur quidā, qui desciscentes à synceritate fidei euangelicæ, ad Iudaismum quendā relabantur, in his rebus constituētes cardinem pietatis, quæ adeò nihil habent momenti ad pietatem, ut frequenter etiā officiant, ac rebelles spiritui Christi, magis auscultēt spiritibus impostoribus, auersiq; à doctrina ueri dei, præbeant aures atq; animos doctrinis *Et cauteriatam habētes.* dæmoniorum, qui fictæ specie pietatis loquentur ea, quæ sunt ab euāgelica ueritate aliena, atq; apud simplices sese uenditabunt persona sanctimoniæ, cū apud deum habeant conscientiā insynceram, multis mundanarum cupiditatum notis fœdā ac notatam cōpunctamq;. Huiusmodi cùm intus madeāt liuore, odio, auaritia, ambitione cæterisq; morbis, qui uel ex diametro pugnant cum uera pietate, tamen ut

noua

noua quadam & admirabili doctrina sibi pariāt opinionem pietatis, ad Essenorum exemplum prohibebunt legitimo matrimonio iungi, quasi deo nō sit honorabile connubium casté seruatum, ac thorus immaculatus, sicq; pro dijs haberi postulabunt, quòd cœlibes agant, alijs innumeris uitiorum pestibus infecti: deniq; nō tam liberi à libidine, quàm ab uxoribus. Quin & ad Iudaicum escarum delectum conabūtur homines reuocare, quasi cibus ipse quicquam habeat impuritatis, cùm omne ciborum genus deus in hoc parauerit, ut his ad corporis necessitatē, uiresq; sarciendas moderaté utamur, pro sua benignitate gratias illi agentes, quicunq; pro Mosaica lege euangelicam fidē sumus amplexi, quiq; discussis Iudaicarum superstitionū nebulis, ad lucem ueritatis adducti, cognouimus quicquid ab optimo deo cōditum est, id natura sua bonum esse, si quis ut oportet, & ad quod conditum est, utatur. Nec ullū esse cibi genus abominandum, aut reijciendum, quod uelut à benigno deo datū percipitur cum gratiarum actione. Iudæorum ista uox est, nō Christianorum, Hoc cibo ne uescitor, hoc corpus ne contingito, hac ueste ne utitor, hoc die ne illud, aut illud agito. Nihil enim in rebus conditis impurum, aut immundum, si purus ac mundus sit utentis animus. Quòd etiam si quid impuritatis haberet cibus, tamen hymnis, quibus ante cibum laudatur diuina largitas, sacrisq; uerbis, ac precationibus sanctum purumq; redderetur, quod prius erat immundum. Hos fumos offundunt populo, qui Christi negotium insynceriter gerunt, imò qui suum agunt negotium. Tu uerò reiectis huiusmodi nænijs, ea suggeres fratribus, quæ à nobis didicisti, bonū ac syncerum Christi ministrum agens, integra fide dispēsans illius doctrinam multum abhorrētem ab istorū præ-

Prohibentiū nubere.

Abstinere à cibis.

Sanctificatur enim.

Hæc propones fratrib.

scriptis.Idq; eo magis te facere conuenit, quòd ad euangelicam doctrinam uocatus es,non iam ætate prouecta, quæ solet ad res nouas ægre deflecti,sed ab ipsa adolescẽtia in fide euangelica,bonaq; doctrina es uelut enutritus, ut assiduitas habitum ac robur debuerit addere, nec poßis tui dißimilis esse in eo, quod hactenus constanter es secutus.

Quam assequutus es. *Hanc igitur dignam Euãgelio doctrinam proponito tuis, cæterum aliorum friuolas & aniles fabulas,quas, ut alienas à mysterijs euangelicæ fidei, rectè profanas dixerim, reijce,magis hoc agens,ut temetipsum exerceas ad ueram pietatem,quàm ut cum loquacißimo simul & pertinacißimo hominum genere uerbis digladieris.Vera pietas,quæ in animis sita est, rebus exteris craßisq; nec definiri, nec præscribi satis potest.Nam ieiunium,aut delectus ciborũ, aliaq; id genus,etiamsi quando pro tempore locoq; uidentur nonnihil utilitatis afferre, quòd corpus præparent ad officia pietatis,ea tamẽ utilitas,neq; perpetua est, neq; ita magni momenti,si conferatur ad animi pietatem.Imò ferè fit,ut ex obseruationibus huiusmodi nascatur pestis ueræ germanæq; pietatis.In loco utile est ieiunium, rursum idẽ aliâs pestiferũ.Huic salutaris erit uigilia, illi capitalis & noxia.Nonnunquam conducit quiete transmittere sabbatum.Rursus exiftet aliquid,in quo sit impietas otium agere,cùm charitatis officium desiderat proximi neceßitas. Cæterum euangelica pietas,quæ nititur syncera fide, ueraq; charitate,nullo non tempore,in nulla uitæ parte non est utilis,quæ cõpendio profitetur quicquid uel in præsenti uita sit expetendũ,uel sperandũ in futura. Adeò,ut non*

Fidelis ser. & o. ac. dignus. *sit opus ullum aliunde præsidium uenari nobis. Quod dico uerum est & indubitatum, planeq; dignum, quod ab omnibus recipiatur.Re ipsa docemus & sentire nos,& fabulam*

bulam nō esse quod loquimur. Alioqui quæ res nobis persuaderet, ut uolentes ac lubentes perpetiamur ærūnas huius uitæ, ut ab impijs illatas plagas, carceres, mortes, forti feramus animo, nisi quòd & hic præsidiū cœleste, & post hanc uitam speramus immortalitatem: atq; hanc spem fiximus, non in Mose, aut alio quopiam homine, qui destituere poßit spem nostrā, sed in deo uiuo, qui & mortuis posſit opitulari, & à quo salus proficiscitur cū uniuerso hominum generi, tum uerò præcipuè fidē euangelicam amplexis. Hæc constanter ac fortiter præcipe ac doce, sic, ut episcopi præ te feras autoritatē, certus hanc esse doctrinā ab ipso Christo profectam. Neq; est quod iuuenis, licet in re tanta, uerearis, aut cedas improbitati diuersa docentiū. Alibi sit humanitati locus, hic ubi salutis periculum uertitur, proferenda est autoritas. Neq; spectandum est, quot annos uixeris, sed quod munus geras. Hic senex est, quisquis uitæ integritatē, quisquis morum præstat grauitatē. Neq; periculum est, ne quis despectui habeat iuuentutem tuā, si talis fuerit tua uita doctrinaq;, ut qui Christum profitentur, in hac uideant exemplar euangelicæ pietatis. Si in omni sermone tuo perspexerint sanctæ mētis imaginē, si in uitæ consuetudine animaduerterint modestiam ac puritatem, si in præstandis officijs senserint episcopo dignā charitatem, si in perferendis malis conspexerint animum deo fidentem, deniq; si ubiq; uiderint te ab humanis cupiditatibus immunem, iam dudum te facilè pro sene uenerabuntur. Spes est fore, ut te breui uideā, tibi non solùm monitis, uerumetiā officijs auxilio futurus. Interea dū absum hoc magis inuigila officio, quò nostrā absentiam sarcias. Pro nostra uoce sit tibi sacra lectio, iuxta eam doceto, si quid errabitur: iuxta candē exhortare, si quos uideris cessantes

Quia speramus in deum uiuum.

Nemo adolescentiam tuā contemnat.

Dum uenio autem.

asperitate percellere. Facilius obsequitur admonẽti, qui se sentit amari ab eo, qui monet. Et sic est ferme hominis ingenium, ut malit duci quàm cogi, ac nõ rarò blãditijs obtineantur, quæ sæuitia nõ poßis efficere. Itaq; pharmacũ reprehẽsionis pro cuiusq; ætate statuq; est attemperandũ. Quoniam autẽ non solùm apud omnes nationes bene moratas, uerumetiam in ecclesijs receptum est, ut ob prudentiam, usumq; rerũ, & coërcendã iuuentutis lasciuiã autoritas deferatur ætati prouectæ, si quid fortè deliquerit senior, ne ex suspicione, aut delatione qualibet sæuis uerbis in hunc detones, ne admonitionis asperitas fructum expetitum excludat. Bis enim molestũ erit, si & cõtumeliosa sit admonitio, & à iuuene profecta. Quin potius seruata reuerẽtia ætatis, sic exhortare, quasi parentẽ errantẽ uelis admonere. Iuuenes item iuuenis, ut fratres admone, erga quos debet esse liberior correptio, sed tamẽ quæ charitatẽ præ se ferat. Anus tanquã matres, reuerentius ac blandius admone, nimirũ ætati deferens. Puellas ut sorores amanter castiga, sic te gerens apud omnes, ne quã sinistram suspicionẽ incurras uel auariciæ, uel impudicitiæ, uel adulationis, uel sæuitiæ. Iam & uiduis suus habendus est honos, sed his præcipuè, quæ nõ titulo tantùm, uerumetiã re ipsa uiduæ sunt, hoc est, quæ uiri ac liberorum solatio destitutæ sic uiuunt, ut ecclesiæ subsidio mereantur subleuari, cuius præsidium patêre debet, non alendis delicijs, sed recreandæ calamitati. Quòd si qua sic orbata sit marito, ut filios habeat, aut etiam nepotes, non est cur hæc ueluti destituta confugiat ad ecclesiæ patrocinium. Siquidem domi habet, quorum conuictu, mariti desiderium leniat, & quibus officium suum debeat. Ne prius igitur se dedicet obsequio ecclesiæ, quàm erga familiam suam pietatis specimen

præbuerit

præbuerit. Præposterum enim sit, ecclesiæ prætextu defugere naturæ debitum, officium pietatis. Dictat enim natura, ut parētibus, à quibus uitæ primordia sumpsimus, iam ætate destitutis ac defectis, mutuam pietatem referamus. Quòd si hos nobis mors ademit, cōueniet hoc officiū in liberos ac nepotes trāsferre, quos sic debet instituere, ut discant suo uicissim officio subleuare benemerētem. Hoc nō solùm approbat naturæ sensus, uerumetiam ita gratū & acceptum est coram oculis dei, ut bis peccent, quæ nō tantùm deo rebelles sunt, sed & ad cōmunem naturæ sensum obsurduerūt, quo cōmouentur etiam illi, qui deū ignorāt. At dices, quæ nā igitur est uerè uidua si hæc uidua nō est? Nimirū ea quæ mariti, quæ liberorū, quæ nepotū, quæ omni huius mundi solatio destituta, totā spem suā collocauit in deo, neq; iam spectat alterum coniugium, neq; uenatur ullas uoluptates, sed totam se deo dicauit: ad Annæ uiduæ exemplum, nocte dieq; precationibus intenta. Hæc demum meretur, ut ecclesiæ solatio refocilletur, quæ nihil iam habet cum mundo cōmune. Nam uidua, quæ sic abstinet ab iterando matrimonio, ut licentius oblectet se delicijs, ne uiuit quidem. Sic enim uiuit uoluptatibus, ut Christo mortua sit, cui non uiuit, nisi qui uiuit pietati. His igitur præcipies, ut si diligunt uiduitatem, sic in ea sese gerant, ut ne cui præbeant ansam malè suspicandi, quasi non castitatis amore ab iterandis nuptijs abhorreant, sed ut liberæ maritali imperio, laxius uiuāt, suoq; arbitratu delicijs indulgeant. Cæterùm quo quæq; animo uiduitatem deligat, aut quomodo domi uitam agat, ipsarum animo iudicādum relinquito. Porrò si qua prætextu uiduitatis, sic ad ecclesiā confugit, ut liberorum, aut nepotum, aut qui alioqui ad eius familiam pertinēt, curam excutiat, ea tātùm abest ut mihi

Viuens mortua est.

Vt irreprehensibiles sint.

Si quis autē suorum.

mihi uideatur episcopi fauore digna, ut existimem potius inter eas habendam, quæ fidem euangelicam abnegarint, hoc ipso deteriores ethnicis, quòd grauius est à professione suscepta desciscere, quàm non professum fuisse. An non abnegauit fidem, quæ fidei prætextu abutitur ad ea quæ pugnant cum euãgelica doctrina? Certè factis palàm abnegat. Atque hac sanè parte infra ethnicas est censenda, quòd illæ quum à Christo sint alienæ, solo naturæ ductu, curam gerunt suæ familiæ: hæc quæ iuxta charitatem euãgelicam debebat omnibus pro sua uirili prodesse, domesticis etiam subtrahit debitum officium, nec ab hac impetrat euangelica pietas, quod à profanis, ac impijs impetrat affectus naturæ. Si qua semina uirtutis inseuit natura, ea non tollit euangelica doctrina, sed prouehit, ac perficit. Omnino decet hoc Christianæ religionis mãsuetudinem, ut omni solatio orbatas gremio suo foueat alatq́; : uerùm id citra delectũ temereq́; fieri nolim, ne duplex sequatur incommodum, dum & oneratur supra uires ecclesia, & officium in indignas confertur. Porrò in deligendo, duo præcipuè spectãda sunt, ætas, & uita antè acta, ne semel ad ecclesiæ tutelam allectæ, postea magno cum probro, redeant ad cõiugium. Atque ætatis quidem facile iudicium est. Ne recipiatur igitur uidua minor annis sexaginta. Siquidem hæc ætas suspicionem impudicitiæ non debet adferre clericis, & bonam spem præbet fore, ut matrimonij desiderio non tangantur iterum. Quanquam nec huic ætati fidendum, nisi eam antè acta uita commendet. Spectandum igitur, an fuerit unico marito contenta: nam in quibusdam nec senectus extinguit intemperantiam: an benefactis sibi pepererit apud omnes honestam opinionem, an in educandis liberis probè sanctéq́; se gesserit, an pro sua tenuitate

Vidua eligatur.

Quæ fuerit unius uiri uxor.

tenuitate hospitalem se præbuerit erga sanctos, tecto eos iuuerit, pedes horũ lauerit: nam hæc officia præstare possunt & tenues: an afflictis & egestate preßis, de suis facultatibus suppeditauerit. Deniq; an ullum opus bonũ prætermiserit, in quo nõ fuerit aßidua. Par est enim ut sic meritam, uicißim in suam tutelam recipiat ecclesia, quæ iam olim hoc benefactis ambijt, ut perpetuis eius ministerijs ascriberetur. Porrò uiduas iuniores suspectæq; ætatis, ne recipito. Præstat nõ suscipere profeßionẽ uiduitatis, quàm à suscepta deficere. Non est cõmittendũ continentiæ uotũ ætati lubricæ, præsertim in eo sexu. Quòd si placet illis castitas, domi quid poßint periclitentur. Vbi si non succedit, licebit citra notam ad coniugij remediũ confugere. At res ipsa nos docuit, fieri, ut cũ iuniores uiduæ temporario quodam amore castitatis, aut otium fortaßis, aut honorẽ tituli secutæ, semet addixerint ecclesiæ, abdicatoq; iure repetendi connubij, Christo sponso se cõsecrarint, mox titillante eas pristina libidine, ferociãt, ac lasciuiant in cõtumeliam Christi, cuius iugũ cupiũt excutere, ut rursus matrimonij iugum subeãt. Atq; interim hãc infamiæ maculã sibi contrahunt, quòd fidem, quã Christo pactæ uidentur, fecerint irritam, duplici nomine notandæ, & quòd temere susceperint profeßionem castitatis, non satis exploratis uiribus, & quòd à suscepta resilierint. Quòd si non eueniat, ut palàm redeant ad cõnubium, certè sic uiuunt in cœlibatu, ut ecclesiæ sint dedecori, ac satius sit eas imperio mariti premi, reiq; familiaris cura distineri, quàm sub uiduitatis prætextu peccare licentius. Docet enim hoc illas otiũ, ut quoniam ipsæ domi nihil habent, quod agant, oberrent per alienas domos, cùm uiduæ sit indecorum per publicum aut per alienas ædes uagari otiosam. Nunc non tantum

Cũ enim luxuriatæ fuerint in Christo.

Simul autẽ & otiosæ.

tam otiosæ sunt, uerumetiam garrulæ simul & curiosæ. Solet enim curiositatis comes esse garrulitas. Siquidem prætextu uiduitatis, & cōmendatione professionis, facilè penetrant in domos alienas, ibiq; secreta rimantur, quæ pòst apud alios effutiunt, indecorè garrientes de nuptijs, de dißidijs, de peccatis aut probris domesticis aliorum. Ob has causas tutius esse duco, ut uiduæ iuniores potius nubāt maritis, cuius autoritate & sexus & ætas imbecillior temperetur: dent operam gignendis liberis, curam agant rei familiaris potius, quàm nihil agentes obstrepant etiam familijs alienis. Vt enim mariti reuerentia coërcet licentiā sexus & ætatis: ita curæ rei domesticæ, non præbent liberum otium ea curandi, quæ ad ipsas nihil attinent. Postremò sic modis omnibus uitam instituant, ne qua sit occasio lapsus in manifestum probrum, ne'ue detur ansa satanæ, per quā uitam nostram traducat & infamet apud hostes Christianæ professionis. Nō recuso, quo minus uidear hac in re meticulosior, nisi malum ipsum nos hanc docet cautionem. Non enim tam anxiè metueremus, ne quid horum eueniret, nisi iam uidissemus, nō semel euenisse. Terret nos exemplum quarundam, quæ semel cooptatæ in gremium ecclesiæ magno probro nostro, uictæ uoluptatibus, & obsequentes satanæ, relapsæ sunt ad iterādas nuptias. Quòd si dotis obstat inopia, quò minus maritum inueniat uidua, cuius ætas coniugiū postulat, nihil necesse est, ut egestatis gratia, castitatis suscipiat professionē. Debet enim harum inopia cognatorum benignitate subleuari, si quos, aut si quas habet Christianæ professionis. Non enim par est, ut Christianus, aut Christiana, cuius pietas debeat etiam alienis opitulari, sibi cognatam uiduam destituat, & alendam obtrudat ecclesiæ: quæ si grauetur quibuslibet

Iā enim quædam conuersæ sunt.

Si quis fidelis.

uiduis

uiduis, futurum est, ut exhaustis facultatibus, non sufficiat ueris uiduis alẽdis, quibus & debetur hæc humanitas, nec aliunde suppetũt præsidia. Sed quemadmodum uiduis, ita meritis pro portione suus habendus est honos, ita multò uberius subueniendum est presbyteris, qui grauitate morum, qui senili prudentia, qui uitæ integritate, qui ætatis autoritate bene præsunt multitudini, hoc est, qui uerè presbyteros agunt, quorum & ætas & pietas meretur, ut ab egestatis iniuria uindicentur. Sic enim trãquillius præsidebunt populo: & suppetente quod ad uitæ mundiciẽ pertinet, nõ eleuabitur autoritas. Quanquam hæc præsidia potißimùm his præstanda sunt, qui non solùm integritate uitæ prælucent populo, uerumetiam laborant in dispensatione sermonis euangelici, sacræq; doctrinæ, quòd hæc sit præcipua functio, longeq; saluberrima gregi Christiano. Spectant illi quidẽ sublimius præmiũ, sed interim aliqua solatij pars est, si in ipsis laboribus aliquid præsentis fructus ad illos redeat, ut non ditescant, sed ut uiuant. Et iniquum est rẽ longè pretiosiorem impartienti, non uicißim aliquid ex rebus fluxis ac uilibus reponere. Adeò uictus debetur laboranti, ut Mosaica lex uetet infrænari os boui tantisper, dum in tritura circũagitur. Quo nimirum inhumanius est pati, ut in Euãgelio desudans, esuriat aut sitiat. Non uenatur ille mercedem, sed tantò dignior est operarius mercede sua. Illi ad laudem pietatis cesserit, si gratis laboret: at interim populi crimen erit, si grauetur benemerentis inopiã, cui tantulo succurri potest, subleuare. Quin & illud tribues seniorum autoritati, ut non facilè recipias aduersus hos delationem eorũ, quibus expedit illos esse reuerendos, ne & his aperiatur fenestra temere incessendi uitam seniorum, in quos ægre recipi debet

Qui bene præsunt presbyteri.

sinistra

ſiniſtra ſuſpicio, & illorũ eleuetur autoritas. Non eſt audiendus qui defert, niſi duobus aut tribus teſtibus comprobet, quod obijcit. Quòd ſi manifeſtius compertiusq; eſt, quàm ut diſsimulari poßit eos peccaſſe, ita moderãda erit caſtigatio, ut nec illos dedas accuſatorũ ſæuitiæ, nec tamen impunitas illorum pernicioſum exemplũ miniſtret multitudini. Sed ipſe uoce tua palàm eos argue, quò magis cæteri metuant cenſurã epiſcopi, ſi cõſpexerint per hanc nec ſenioribus condonari, ſi quid admiſerint correptione dignum. Profanæ leges iudices ſuos obſtringunt religione, ne quid affectibus corrupti perperã pronũcient. Quanto maior integritas decet epiſcopũ, uel in iudicijs uel in præficiẽdis magiſtratibus? Illi ſui iuriſiurandi cõmonefiũt, pro tribunalibus ſeſſuri, & falſorũ deorum religione terrentur. At ego te obteſtor Timothee per deum patrẽ, quo teſte & autore res hæc geritur, perq; Ieſum Chriſtũ, cuius miniſtri ſumus, perq; electos angelos arbitros ac ſpectatores eorum, quæ gerimus, ut in iudicijs obeũdis ſerues hæc, quæ tibi præſcribo, ut integer & incorruptus ad cognitionem accedas, non tecum adferens ſententiã, quam tibi ſeorſum inſtillauit fauor, aut odiũ, aut ira, aut alius quiſpiam affectus, ſed ex ipſa re cognita ſumens, quod rectè pronuncies, nec in hanc, nec in illam partẽ propenſior. Hanc integritatem non ſolùm oportet præſtare in cognoſcendis cauſis, uerum etiam in deligendis his, quibus mandas administrationem eccleſiaſticam. Siquidem non alio fonte ſumma pernicies naſcitur populo Chriſtiano, quàm ſi præficiantur inutiles aut etiam peſtilentes. Proinde ne cui temere manus impoſueris. Multum diuq; probandus & explorandus eſt, cui deleges autoritatem epiſcopi, qui ſi mandatum honorem indignè geſſerit, tibi imputabitur, quic-

Teſtificor coram deo.

Sine præiudicio.

Manus citò nemini impoſueris.

quid ille peccarit. Videberis enim illius fuisse uitijs, qui cognito mandaris eiusmodi prouinciam. Sin te fefellit, tamen negligentiæ culpã non poteris effugere, qui rem tam periculosam crediderís inexplorato. Neq; enim in episcopo deligendo satis esse debet, si careat infamia, sed multis modis oportet benefactis insigniter esse commendatum. Episcopo non satis est, si suam præstet innocẽtiam, debet & eorum integritatem præstare quos ordinat. In his igitur fac castum purumq; te serues religioni, cuius curam geris. Mihi spectatior est tua tẽperãtia, quàm ut sis meis monitis aduocandus à delicijs. Illud tamen admonẽdus es,

Noli *adhuc* / *aquã bibere.* — *sic esse temperandam abstinentiam, ne corporis imbecillitas non sufficiat obeundis officijs pietatis. Vt corpus obesum & immodicè ualidum frequenter degrauat animum aspirantem ad cœlestia: ita corporis incommoda ualetudo sæpius obstat animi uigori, quò minus semet exerat, libereq; proferat per obsequia charitatis. Satis igitur arbitror hactenus abstemium fuisse. Posthac noli aquam potare, sed utere potius moderato uino. Quòd huc usq; temperatum est à uino, primæ iuuẽtutis calore datum esto. Nunc ualetudini consulendũ, ut poßis omnibus episcopi munijs obeũdis par esse. Stomachus uino moderato fulcitur, aquæ potu cum primis offenditur. Vt igitur & huic subuenias, & minus frequenter quàm soles, incidas in aduersam ualetudinem, uinum tibi pharmaci loco sit, ne pòst collapsis uiribus cogaris medicorum opem implorare.*

Quorũdam / *hominũ pec* / *cata.* — *Verùm ut ad id redeam, quod modo cœperam, ne tibi putes omnia peccata tuorũ imputanda esse, sunt peccata quorundã ita manifesta, ut non expectent extremum illud dei iudicium, sed ultro iudicium præcurrant, per se damnata priusquam in iudicium illud afferantur. Nam horum & uita & doctrina*

ctrina palàm discrepat à doctrina Christi. Siquidem pro euangelica pietate docent superstitionem Iudaicam, & uita ambitione, quæstu, cæterisq; malis cupiditatibus infecta est. De his, ut tibi licet iudicare, ita reddenda erit ratio. Cæterùm quorum improbitas sic est occulta, ut humano iudicio deprehendi non possit, sed seruatur iudicio diuino, in quo nuda fient omnia, horum culpā Deo præstare non potes. Ad eundem modum quorundam opera bona adeò manifesta, ut humana comprobatione non egeant. His igitur se tutò quisq; adiunxerit, quemadmodum à palàm improborum contubernio est absistendum. Cæterùm eos, qui sic arte moderantur uitam suam, & pietatis specie sic fucant animi maliciam, ut humanum fallant iudicium, eos Deo relinquemus iudicandos. Non est enim odiosè suspicax Christiana pietas.

CAPVT VI.

Porrò uitam eorum qui sunt à Christiana professione alieni, non est nostrum incessere, magis expedit illos officijs ad meliorem mentē prouocari, quàm conuitijs irritari. Sic est moderāda religio, ut non uideatur occasio aut seminariū seditionis. In commercijs, quæ nobis necessariò sunt cū ethnicis, sentiāt nos ob religionē officiosiores esse factos, nō incōmodiores, aut procaciores. Sic enim facilius prouocabūtur ut nobis adiungātur. Itaq; quicūq; in seruitute baptismū adepti sunt, meminerint se à peccati dominio manumissos esse, nō ab heri iure liberatos. Quare non decet, ut freti professione sua ferociant aduersus eos, uelut impios, & indignos, quibus seruiat initiatus Christo. Tātùm meminerint illos esse dominos, & ob hæc omni honore dignos existiment, ne Dei nomē & euāgelica doctrina reddatur infamis, & inuidiosa, si conspexerint per hanc

Quicunque sunt sub iugo serui.

homines immodestiores fieri, & incõmodiores. Quin magis addãt aliquid pristinis obsequijs, magis sint ad obtemperandum alacres, uelut ex animo seruientes, ut his rebus prouocati domini, facilius admittant prædicationem euangelicam. Multò minus autem, qui dominos habent Christianos, debẽt eos ob hoc minoris ducere, quòd ob communis fidei professionem, pro dominis facti sint fratres. Imò si dominis ethnicis non subtrahunt debitum obsequiũ, Christianis oportet iam duplici nomine obedire, primùm quòd domini sint, deinde quòd socij religionis, quòd pro supercilio sumpserint charitatem, & pro formidatis cœperint esse dilecti, proq; minacibus benefici. Plus enim præstandũ promerẽti, quàm exigenti: amanti, quàm imperanti. Neq; enim hæc iam propriè seruitus est, sed officiorum commutatio. Hæc doce cum autoritate, ad hæc exhortare cessantes. Hæc est doctrina uerè euangelica, quæ facit ad uitæ pietatem, quæq; nos & Deo gratos, & hominibus amabiles reddit. Si quis doctrinã huic diuersam adducit, nec accedit uerissimis sermonibus domini Iesu Christi, nec obtemperat huiusmodi doctrinæ, quæ consentanea Euangelio, uocat non ad superstitiosas quæstiones, sed ad officia pietatis, is quò minus habet ueræ sciẽtiæ, hoc sibi plus arrogat. Nam ut modesta res est scientia, ita nihil est superciliosius, aut pertinacius inscitia. Quo morbo qui tenetur, is auersus ab euangelica synceritate, insanit circa friuolas quæstiones, uita neglecta, uerbis digladians, quæ in tantum nihil conducunt ad ueram pietatem, ut potius gignãt pestem Christianæ pietatis, propterea quòd ex huiusmodi rixosis concertationibus nascitur inuidia, dum ex aliorum autoritate eleuata, nobis paramus autoritatẽ: nascuntur contẽtiones, dum gliscente rixarum calore, nullus alij

Quia beneficij participes sunt.

Superbus est nihil sciens.

Languens circa quæstiones.

uult

*uult concedere: nascuntur & conuitia, quoties res exit in rabiem: nascũtur & impiæ suspiciones in Deum, dum ea, quæ citra disquisitionem credi debent, humanis ratiocinationibus pro dubijs uocantur in quæstionem. Ac multos ueluti contagio inficit affrictu suo scabies hæc hominum, qui mentem habent malis cupiditatibus infectã, quibus excæcati, non cernunt ueritatem euangelicam, nec ad hunc scopum conferunt suam doctrinam, quin potius pietatem ac religionem quæstu suo metiuntur, atq; id uolunt uideri sanctißimum, non quòd alios reddat acceptiores Deo, sed quòd illis plurimum opinionis, plurimumq; compendij conciliet. Non est quod speres hos ullis disputationibus posse superari. Pertinax est inscitia: quòd si maximè perspiciant ueritatem, non agnoscunt tamen, quippe ad id quod sibi proposuerunt inutilẽ. Cum his igitur ne contendas & indecore & frustra. Verùm ab illorum conuictu te subducito. Venentur illi lucrũ suum, cauponentur doctrinam euangelicam. Nobis abundè magnus quæstus sit, si pietate, si ueris animi bonis ditescamus, his contenti quæ ad præsentis uitæ necessitatem sufficiũt, cùm properemus ad immortalitatẽ. Magnum est eas opes accumulare, quæ nos nunquam relicturæ sunt. Quorsum attinet in cõgerendis diuitijs esse solicitum, quæ neq; nostræ sunt, & mox alijs relinquere cogimur? Sicut enim nihil horũ nobiscum attulimus in hunc mundum nascentes, ita nihil efferemus nobiscum morientes. Diuitias in uoluptates prodigere, pestis est: conditas seruare, demẽtia est. Nos usum harum rerum naturæ finibus metimur, & cùm suppetit, quo uestiamur & alamur, nihil amplius requirimus. Facile suppetit undelibet frugalis uictus & uestitus. Nec enim hæc ad luxum adhibenda sunt, sed ad necessitatem. Necessitati paulul*o

Conflictatio nes hominũ.

Habẽtes autem alimẽt.

paululo subuenitur: luxuriæ gurges insatiabilis est. Ingẽs quæstus est, pecuniæ iactura augere thesaurũ pietatis. Ingens dispendiũ est, ob uile lucellũ amittere diuitias immortales. Non competunt in eundem, studium diuitiarũ, & studium pietatis. Etenim quorum animos semel occupauit cupiditas ditescẽdi, solicitantur ad multa turpia, & incidunt in laqueũ, multasq; cupiditates, nõ solùm stultas, uerũetiã perniciosas. Siquidem hæc cupiditas non uenit incomitata, sed ingẽs malorũ agmen secum ducit, superbiam, fastum, ambitionẽ, uiolentiã, fraudem, iniuriam, luxum, uoluptates, aliasq; id genus pestes, quæ paulatim oneratum hominem in exitium ac perniciem demergũt, ut iam non solùm sibi, uerumetiam alijs, quibus præest, sit pestilens, & exitiabilis. Quo maior est honor, quẽ gerit, hoc lõgius oportet abesse à specie huius mali. Sũma potestas, summam requirit integritatẽ. Nihil autem integrè facit, nihil incorruptè, quisquis auaritiã habet in consilio, quæ tantùm abest ab honestate, ut radix ac seminariũ sit malorum omnium, etiam si diuitiæ mirã quandã felicitatẽ præ se ferre uidentur. Hac esca illecti quidã, dum has appetũt, deprauati cupiditatibus, aberrarũt à synceritate fidei euangelicæ, sibi scopũ alium præfigentes, quàm Christũ: & dum stultè captant suauẽ uitam, implicuerũt sese doloribus multis, magnis molestijs parãtes, quod anxia solicitudine custodiãt, quodq; si contingat eripi, graui uulnere sauciet auidũ pectus. Hæc eorũ sunt, qui se Mammonæ deo dicarũt. Tu uerò, qui deo consecratus es, hæc indigna tua professione fugito, ueras opes sequens, iustitiã, pietatẽ, fidem, charitatẽ, patientiã, mansuetudinẽ. Iustitiam, quæ te seruet ab omnibus uitijs immunẽ: pietatem, qua deum ames & huius gratia proximũ: fidem, qua dei præsidio fretus, non crucieris huiusmo

Nam qui uolunt diuites fieri.

Radix autẽ omnium malorum.

Homo dei.

huiusmodi rerum solicitudine: charitatem, qua prosis omnibus: patientiam, qua spe futuræ immortalitatis perdures in aduersis ac persecutionum procellis: mansuetudinem, qua leniter feras imbecillitatem alienam. Hæc tueri non potest, qui sibi nihil nō faciendū existimat amore diuitiarum. Tibi multò alius cursus susceptus est. Egregium certamen ingressus es, nō auaritiæ, sed fidei. Neq; mediocre præmium est propositum. Nec enim hoc agitur, ut hic momentaneis, falsisq; bonis ditescas, sed ut uitam adipiscaris æternam. Ad hunc scopum, ad hanc metam omni studio connitere. Ad hanc uocauit te deus agonotheta non fallax, qui te suo iudicio delegit, ut episcopus populo præsideres, ad Christi gloriam. Hoc suscepto presbyteri munere professus es, idq; multis testibus. Eximia est professio, sed huic ut respondeas, magna opus est uigilantia. Si te parum mouet præmium tam ingens, moueat spectator deus, moueat tam multorum expectatio, moueat religio susceptæ prouinciæ. Hoc igitur etiam atq; etiam tibi præcipio, obtestans per deum patrem, qui omnibus autor est uitæ, etiam mortuos ad immortalitatē reuocaturus, per huius filium Iesum Christum, qui sub iudice Pōtio Pilato functioni quam à patre susceperat, ad crucem usq; non defuit, ut tibi delegatam prouinciam sic geras, ut nullam maculā aut reprehensionem tibi cōtrahas, idq; facias constanter, non solum ad iudiciū humanum, uerùm multò magis spectans aduentum domini nostri Iesu Christi, quem suis temporibus rursus ostendet orbi, beatus ille, solusq; potens rex regnantiū, & dominus dominantium, qui solus habet immortalitatem ex sese, qui solus inhabitat lucem inaccessam, quam nullus hominum adhuc uidit nec uidere potest, cui honor & potestas æterna. Amen. Tantos habes tuæ functionis autores,

Certa bonū certamen.

Præcipio tibi corā deo.

tores, ne quid diffidas autoritati tuæ: tantos spectatores ac iudices, ne quid secus quàm oportet cōmittas: tantos propugnatores, ne quid metuas humanarum persecutionum procellas: tātos remuneratores, ne quid addubites de præmijs promissis. Ad illos tota Euangelij gloria referēda est, ne quid hinc homo sibi uindicet laudis. Declaraui, quàm sit periculosum Christum professis, diuitiarū studiū. Quòd si sunt inter nostros, quibus opes istæ cōtigerunt, ob quas mundus hic diuites ac beatos appellat, & ceu semideos quospiam suspicit ueneraturq́; his præcipe, ne, quēadmodū uulgò fit, fiducia facultatū efferantur animis, neq; præsidia felicitatis suæ cōstituant in rebus, primum inanibus, deinde etiā incertis, ut quas si nō casus, certè mors eripit. Magis autē fidant in deo uiuo, qui nec uiuos, nec mortuos unquā destituit, cū ipse sit immutabilis, cuius beneficētiæ est, quicquid affatim annuo prouētu mūdus hic nobis suppeditat ad præsentē usum, non ad extruendas opes. Quin potius huc suū conuertāt studiū, ut se ad bona opera exerceāt, quò uerè diuites fiāt, & benefactis potius, quàm prædijs locupletētur: id quod forte obtigit, sic possideāt, quasi cōmune sit, nō propriū, eoq́; faciles sint ad impartiendum egētibus: neq; cæteros, qui re tenui sunt fastidiant, sed semet comes placidosq́; præbeāt ad congressum & cōsuetudinē uitæ cōmunis. Solet enim opulentiæ comes esse fastus ac supercilium. Ne fidant substructionum molibus. Nihil enim hic diuturnum est: quin potius ueris uirtutibus reponant sibi fundamentū solidū ac bonū in posterū, ut assequātur ueram uitam, id est, æternam. Nam hæc quid aliud est, quàm cursus ad mortē? Cæteris curis omissis rerum fluxarum, ad hanc omni studio nobis properandum est. O' Timothee, iterum atq; iterum te obtestor, doctrinā hanc, ut est de

Diuitibus huius seculi præcipe.

Facile tribuere, communicare.

*est deposita,bona fide serua,ne sinas humanis dogmatibus uitiari.Id fieri nō potest,nisi,quemadmodum superius ad monui,futilē & inanem istorū loquacitatē, qui quæstiunculis & argutationibus humanis falsam scientiæ opinionē sibi uenantur,reijcias,cùm humana sciētia, constans opinionibus inter se pugnantibus,non mereatur nomē scientiæ.*Nihil uerius scimus,quàm quod Euangelica doctrina *fidesq; nobis persuasit.Cæterum quidā dum humanis ratiocinationibus,dum sophisticis altercationibus, dum nouis dogmatibus,quæ ipsi commēti sunt, docti sapientesq; uideri student,aberrarūt ab euangelicæ fidei synceritate, quæ credit,non disputat,nec hominum decretis abducitur à præscriptis dei.*Vt intelligas hanc epistolā non esse subdititiā,hæc mea tibi non ignota manu subscribam. Gratia tecum.Amen. FINIS.

IN EPISTOLAM AD TImotheum posteriorem argumentum,per Des. Erasmum Roter.

QVoniam in superiori epistola spem sui reditus fecerat Timotheo,apud Ephesios agenti, nec fuit eius præstandi facultas, quòd Romæ in uinculis haberetur, literis eum confirmat, ne persecutionum procellis deijciatur,sed suo exemplo animum ad martyrium præparet:instare enim tempora periculosa ob quosdam, pietatis prætextu uerā pietatē subuertentes,itaq; sese iactantes, quasi in uerbis sit Christiana religio,ac non potius in animi puritate.Deinde testatus imminere diem obitus sui, seq; iam à plerisq; destitutum,iubet ut Timotheus unà cum Marco properè ad se Romam ueniat. Scripsit Romæ,cùm iterum ad Neronis tribunal sisteretur.

IN EPISTOLAM PAVLI APOSTOLI AD Timotheum secundam Paraphrasis Desiderij Erasmi Roterodami.

CAPVT PRIMVM.

PAVLVS *legatus Iesu Christi, ad hoc ascitus uoluntate Dei patris, ut declararem quanta sit felicitas futuræ uitæ, quam nobis pollicetur per filium suum Iesum Christum, ne uitæ huius iacturam magni faciamus. Timotheo dilecto filio, gratiam, misericordiam, pacem à Deo patre & Christo Iesu domino nostro. Deo cuius non nuper cultor esse cœpi, sed cuius religionem à maioribus traditam, perpetuò syncera puraq; conscientia seruaui, seruoq; (siquidem eundem nunc colo Christianus, quem pridem colui Iudæus, licet aliter) gratiam habeo, cuius beneficio tu talis nobis cõtigeris, sic imitans nos syncera prædicatione doctrinæ euangelicæ, ut tuo merito te non aliter animo complectar, quàm germanum uerumq; filium, adeò, ut nec absentis unquam possim obliuisci. Siquidem in nocturnis diurnisq; precationibus, quibus deum interpellare soleo, & qui mihi uerè chari sunt illi commendare, tu nunquam non occurris memoriæ meæ, magnoq; teneor desiderio uidendi tui, præsertim quoties recordor lacrymarum tuarum, quas in discessu meo fudisti, locupletissimas testes tuæ in me pietatis, mutuiq; amoris. Quæ res facit, ut gaudio totus perfundar, cùm in mentem uenit, quàm nos synceritate fidei referas, ut germanus filius parentem. Atque ut religionis*

integ

integritas in me uelut hæreditaria fuit, ita uidetur & ista fidei synceritas, à maioribus tibi per manus tradita. Siquidem ea constanter habitauit, primùm in auia tua Loide, mox Eunica matre tua, neque dubito quin & nepos religiosißimæ auiæ, & filius optimæ matri sis responsurus, quando has, quàm paternum genus referre maluisti. Hæc commemoro, quò & nostro, & maiorum tuorum exemplo reddaris alacrior, ut donum dei, quod per impositionem manuum mearum episcopus ordinatus accepisti, suscitet tua industria uigilantiaq;, fortiq; & infracto animo peragas tibi delegatū munus, nihil expauescens quorundam oblatrationes, aut persequutorum sæuitiam. Iudæorum est ista formidare, quæ præsens intentat uita: nobis qui per fidem euangelicam facti sumus filij dei, dedit deus longè alium spiritum, non qui nos pauidos reddat ac deiectos ob metum ac diffidentiam, sed innocentiæ fiducia, speq; promissæ immortalitatis fortes atque erectos, charitate liberos & animosos, ut quæ simul & dei præsidio tota fidit, nec metuit proximi gratia subire discrimen. Postremò qui nos non sinat animo perturbari, sed efficiat, ut semper præsenti & infracto pectore perseueremus. Hunc igitur spiritum cùm acceperis, exere uim illius, magnoq; animo declara, quod habes. Ne quid pudeat professionis tuæ, qua prædicas crucem & mortem domini nostri Iesu Christi: neque te huius apostoli pudeat esse discipulum, quanquam his uinculis sum oneratus. Nihil gloriosius cruce Christi, quæ salutem dedit orbi, quæ diaboli tyrannidem fregit, quæ nobis immortalitatem peperit. Christi crux nostra est gloria. Neque me catenæ, quas uolens perpetior ob Euangelij negocium,

Nō enim dedit nobis deus spir. tim.

gelij negotium, & mea salus, & Christiani gregis incolumitas in tuto est. Et si quid hic ad tempus perire uidebitur, tamen ille, ubi uenerit ille dies, quo proferet suam magnificentiā orbi, multo cum fœnore restituet. Ego apud illum deposui uitam ac salutem meam, ille mihi dispēsationem euangelicæ doctrinæ concredidit. Si ego bonæ fidei depositarius fuero, ille non fallet fiduciam nostram. Quod ab illo accepi, tibi uicissim credidi. Ergo cùm habeas formam atq; exemplar euangelicæ dispensationis, synceræq; doctrinæ, quam ex me didicisti, non nitentem friuolis ac perplexis quæstiunculis, sed fide & charitate, quam nos & docuit, et exhibuit Christus Iesus, cura ut serues, quod penes te depositum est. Rem synceram ac puram deposui, tu uide ne tua negligentia uitietur. Scio multos adniti & adnixuros, ut euangelicam doctrinam corrumpant, sed tu fortiter ac constanter tuere quod accepisti, fretus præsidio spiritus euangelici, qui habitat in nobis. Hoc opitulatore fortes quicquid intentabitur discriminū, facile negligemus, atq; etiam uincemus. Eo qui carent, territi malorum procella, deserunt Euangelij negotium. Nam opinor tibi notum, quòd omnes cæteri, qui mihi adhærebant in Asia, pòst sint auersati me, & cui fictis animis adfuerant, mox ad occasionem erumpente simulatione, Romæ cœperunt auersari. Quorum de numero est Phygellus & Hermogenes, ne prodam omnium nomina. Vterq; ipso uocabulo declarat inconstantiam. Nam priori à fuga, posteriori à uersatili Mercurio uocabulum est. Non est meum illis imprecari quod meruerunt. Illud precandum, ut Deus piè factorum remunerator, quiq; sibi uult imputari, quicquid officiorum famulis ipsius impenditur, beneficiat Onesiphori

Bonū depositū custodi.

phori familiæ. Siquidem is cùm sæpe aliàs mihi fuit solatio refrigerioq; in his afflictionum æstibus, tum hoc tempore non puduit illum uinculorum meorum, intelligentē gloriosum esse pro Christo affligi: nec metuit consortium periculi, fretus promissis euangelicis: imò Romæ cùm esset, adeò non refugit colloquium captiui, ut magno etiam studio me uestigarit, nec conquieuerit donec inuenisset. Inuenit ille materiam exercendæ misericordiæ, det illi Dominus Iesus, ut uicissim inueniat misericordiam apud ipsum in illo die, quo cuiq; pro suis gestis merces reponetur, & Deum erga se beneficū experiatur, qui beneficus esse studuit in afflictum. Non enim hoc referam, quàm multis in rebus mihi fuerit opitulatus Ephesi, cùm tu id melius noris, quàm ipse. Qualem istic se præstitit, talis erga me fuit & Romæ. Non enim terretur uera charitas ullis afflictionum procellis.

CAPVT II.

Tu ergo fili mi cōfortare. *HVius igitur ac meo exemplo tu quoque robur animi sumas, fretus beneficio dei, quod habemus per Christum Iesum, & ad omnia pericula paratus ac munitus, synceram Euangelij doctrinam, quam ego tibi non furtim, sed coram multis testibus palàm tradidi, tu uicissim fili charissime per manus alijs trade propagandam, non quibuslibet, sed quos bona fide dispensaturos iudicabis: quiq; nisi fuerint idonei, ut nō solùm ipsi sequantur, quod hauserunt, sed etiam purè transfundant in alios. Vides ut qui militiæ sacramentis sunt addicti, rebus omnibus omissis, nihil nō & ferant & agant, quò cū laude munijs suis defungantur. Habet & Christus suam militiam, huic nomen dedisti, in huius uerba iurasti, is te suis castris præfecit.*

Labora sicut bonus miles Christi.

cit. Fac igitur, ita ut fortem ducem decet, aduersus omnia mala ingruentia, strenuum te præstes, dignumq; Imperatore tuo Iesu Christo, qui ad crucem usque perstitit in officio delegato. Ne sis sollicitus de præsidijs humanæ uitæ. Totam hanc curam in Imperatorem reijce, tu totus in hoc sis, ut quod ille mandauit, gnauiter obeas. Non oportet nos segniores uideri in militia Christi, quàm militum uulgus esse uidemus in profana militia. Quis enim horum, ubi se semel ascripsit militiæ Regis aut Imperatoris, de uesti tu, aut uictu sollicitus est? Harum rerum prouisionem imperator in se recipit. Militi nihil aliud curandum est, quàm ut operam suam probet imperatori, à quo ceu strenuus ac fidus miles ad hoc negotij delectus est. Scit enim præmium esse paratum penes imperatorem, si modo promereatur. Quin & inter hos qui sese certaminibus pancraticis addixerunt, quisquis decertat, non sat habet, ut quomodocunq; decertet, sed nihil non facit, ut uincat, certus coronam quidem esse paratam, sed ei, qui gnauiter ac strenuè se gesserit in certamine. Eundem ad modũ industrius agricola, dũ proscindit, dum stercorat, dum sementẽ facit, dum repurgat, totus est in opere suo, nec ullum laborem sibi grauem ducit, spe fructus, quem suo tempore fidelem terram scit esse reddituram. Quò magis oportet idem facere nos, qui in Euangelij negotio uersamur, ut immortalitatis præmio cõmoti, nihil hic non uolẽtes perpetiamur, præsertim cùm imperatorẽ habeamus, qui fallere nec uult nec potest. Perpende quid his parabolis significẽ. Det autem tibi dominus non solùm in his, uerùm in cæteris omnibus intellectũ. Nihil est dispẽdij, imò crescentibus afflictionibus, crescit lucrũ euangelicæ salutis. Sic enim uisum est deo, suã declarare potentiã. Vidimus in capite, quod speremus

Cui se probauit.

Intellige quæ dico.

Memor esto Christũ Ies. remus in nobis. Quod scis, oportet meminisse, uidelicet, quòd Christus Iesus, factus homo mortalis ex progenie Dauid, ferendis contumelijs illustrarit gloriam Euangelij, & post crucis supplicium euectus sit ad immortalitatis præmium. Hoc est Euangelium, quod hactenus constanter prædico, nec Iudæorum odio, nec gentium metu deterritus. Atque huius gratia multis malis affligor ab utrisque usq; ad carcerem & uincula, quasi facinorosus quispiam. Ac ne sic quidem ab Euangelij prædicatione desisto.

Verbum dei non est alligatum. Corpus hactenus alligatum est. Lingua Christi prædicatrix, alligari non potuit. Et captiuus, quantum licet, ad Christum quoscunq; possum allecto. Mea nihil refert quid patiar, modo lucrum aliquod adiungam Euangelio Christi. Huius rei gratia uolens omnia perpetior, de mea quidem salute securus, sed ut ij quoq; per Euangelij prædicationem consequantur salutem, quos deus ad hanc felicitatem destinauit, quæ salus offertur omnibus, non per legem Mosaicam, sed per Iesum Christum: qui sicuti pro nobis est passus, ita uicißim decet & nos pro illius Euangelio, & fratrum salute perpeti: & sicuti ille per afflictiones uarias & ignominiam ad cœlestem gloriam euectus est, ita nobis eôdem eadem uia est enitendum. Multis hoc durum uidetur & incredibile, sed nobis indubitatum esse debet.

Fidelis sermo. Etenim si per baptismum unà cum Christo mortui sumus huius mundi cupiditatibus, aut si etiam in baptismi professione perseuerantibus obtigerit affligi malis huius mundi, futurum est, ut & cum Christo uiuamus, uidelicet immortalitatis socij, qui mortis socij fuerimus: & si cum illo perpetimur, atq; ob illius gloriam, nimirum cum eodem etiam regnabimus. Aequißimus enim est deus, nec sinet à regni consortio secludi, quos maloru consortes esse uoluit.

uoluit. Si hic illũ fortiter profitemur apud homines, agnoscet & ille nos in maiestate sua. Sin illum abnegabimus (abnegat autem, qui crucem recusat) futurũ est, ut in extremo die, formidabilem illam uocẽ audiamus, nescio uos. Si fidimus illi, nostræ saluti consulimus. Sin diffidimus, nihil decedet illi. Siquidem ex nostra de illo opinione, neq; profectus est illi, neq; dispendiũ. Ille natura uerax est, nec potest sui esse dissimilis. Siue credimus, siue non credimus, eueniet quod ille promisit, pijs immortalitas, impijs mors æterna. Hæc est basis euangelicæ doctrinæ. Huius omnes commonefacito, non disputans ac digladians humanis argutijs, sed obtestans per dominum Iesum, huius doctrinæ autorem, & tuæ admonitionis testem, & ultorem impietatis, nisi moniti resipuerint. Huiusmodi contestatione grauiseriaq; magis profeceris, quàm argutationibus. Noli sophistarum more, uerbis contendere, & humanis ratiocinationibus uelle asserere, quod fide percipiendum est. Siquidem ea res adeò non confert ad profectum pietatis, ut labefactet etiam fidei firmitatem, ac tandẽ subuertat animos audientium, nihil non uocari in quæstionem, & philosophicis rationibus, nunc asseri, nunc destrui, de quo dubitare nefas, sic quæstione quæstionem propagãte, ut nullus quæstionum neq; finis sit, neq; modus. Tu potius omissis istiusmodi digladiationibus, stude te ipsum exhibere operarium euangelicum, nõ disputatorẽ, & probatũ operariũ, nõ hominibus, sed deo, & sic in euangelico negotio te geras, ut illi, qui te delegit, non sis erubescẽdus. Id fiet, si recisis superuacaneis disputationibus, ad fidei compendium uoces euangelicam doctrinam, & discussis perplexarum quæstionum spinctis, recto iudicio seces tractesq́; sermonem Dei, ea tantum proponens, quæ ad salutis ac

Si negauerimus.

Hæc commone testificãs.

ὀρθοτομοῦντα.

Kkk pietatis

pietatis negotiũ propriè pertinent. Cæterum inanes uerborum disceptationes fortiter reijce: quæ si semel receptæ fuerint, paulatim gliscet uenenum, & semper ad maiorem proficient impietatem: & tandem res eò deueniet, ut inualescẽtibus humanis dogmatibus ac dissertationibus, obruatur, obscuretur, & obsolescat uigor euãgelicæ doctrinæ.

Vt cãcer serpit. Siquidem sermo istorum, si semel aures & animos simplicium occuparit, semper latius serpet, nõ aliter, quàm cancer in corpore animantis, non desinit paulatim occupare partes uicinas, donec exitium attulerit. Quò magis statim in ipsis initijs occurrendũ est malo, ac resecandum est potius, quàm fouẽdum priusquam radices agat. Hæc puta me temere formidare, nisi iam in Hymenæo ac Phileto, quod metuo conspeximus. Hi dum humanis disputationibus tractant rem fidei, adeò aberrarunt ab euangelica ueritate, ut quod est huius caput ac fundamentum, abnegarint, dictitantes resurrectionẽ iam in Christo peractam esse, neq; nobis aliam expectandam resurrectionem, quàm qua in liberis nos referentibus quodammodo renascimur, ac reuiuiscimus. Nec interim animaduertunt, sublata resurrectione tolli metum ac spem præmiorum, quæ diuersa manent pios & impios. Tolerabilius erat hoc malũ nisi ipsi subuersi, & aliorum quorundam fidem sua doctrina subuerterent.

Subuerterũt quorundam fidem. Sed periculum non est, ne istorum peruersitas ueritatem euangelicam prorsus euertat. Vt sursum ac deorsum fluctuent opiniones humanæ, certè fidei fundamẽtum ope Christi iactum ac defensum, stat firmum & nullis hæreticorũ oppugnationibus labefactandum. Cui ceu solido saxo insculptum est, nusquam eluendũ elogiũ: Nouit Dominus, qui sint ipsius: & discedat ab iniquitate, qui profitetur nomẽ Christi. Mirũ non est, si desciscant à Christo,

qui

qui non erant illi synceré iuncti. Sed ab horum doctrina debent abstinere, quicunq; pura fide semel Euãgelio crediderunt. Optandum quidem uotis omnibus, ne quid oboriretur huiusmodi pestium in ecclesia. Sed fieri non potest, quin in tanta hominum multitudine, quosdam improbos feramus bonis admixtos. Quin & horum malitia uertitur in bonum piorum, dum ab his agitati magis declarant fidei suæ constantiam. Sic in ampla diuitis domo non solum habentur uasa aurea & argentea, uerumetiam lignea fictiliáq;, quorũ illa honesto usui deputata sunt, hæc inhonesto. Hoc tantum interest, quòd quæ natura argillacea, aut lignea sunt, in aurum argentum'ue uerti nõ possunt, hic quoniam res uoluntatis est, non naturæ, qui se uitio suo uas fecerit ignominiosum, potest opitulante deo efficere, ut rursum incipiat esse uas honorificum. Ac rursus, qui pietatis cultor, uas aureum fuit in domo Dei, si sua culpa relabatur ad impietatem, uas erit probrosum. Incredulitas, ambitio, crudelitas, libido, & his consimiles animorũ morbi faciunt, ut aliquis uas sit ignominiosum. Ab his si quis se penitus repurgarit, & ad innocentiam pietatemq; resipuerit, nimirum uas erit honorificũ ac purum, accommodum ad gloriosos usus, semper domino suo paratum, quoties opus erit. Scio iuuentutẽ à uarijs cupiditatibus solicitari, quæ pertrahãt hominem ad impuritatem. Sed tu, qui senioris officio fungeris, omnia iuuenilia desideria fugito, sectare potius quæ te digna sunt, iustitiam, fidẽ, charitatem, pacem cum his, qui puro corde Christũ profitentur. Cum Hymenæi similibus, nihil tibi sit cõmercij. Non peccat innocẽtia, nõ disputat fides, nõ effertur charitas, nõ contẽdit pax. Porrò stultas, & ineruditas quæstiones, quæ plus habẽt ostẽtationis, quàm sapientiæ, nec recipito, non

In magna autẽ domo.

Si quis ergo emũdauerit.

Iuuenilia autẽ desideria.

ignarus ex his nihil aliud nasci, quàm iurgia, & rixas, dũ semper in maius gliscente disputationis calore, res tandem in rabiem exit, adeoq; nullus alij uelit concedere, ut malit & agnitam falsitatem pertinacißimè tueri, quàm minus eruditus haberi. Cum hoc igitur hominum genere nõ con feres manum, quando uinci non possunt. Christus non hac uia persuasit mundo. Modestia, ac mansuetudine uicit, nec audita est uox eius in plateis. Decet itaq; seruum Domini sui uestigijs inhærere, nec esse pugnacem, sed placidum, ac mitem erga omnes: facilius enim persuadet, qui charitate modestiaq; commendatur, paratus ad docendum magis, quàm ad obiurgandum: in malis tolerandis lenem minimeq; irritabilem, qui grauiter magis, quàm asperè corripiat eos, qui reluctantur, declarans sese nihil aliud agere his rebus omnibus, quàm ut illis medeatur. Neq; enim temere de quoquam est desperandum. Nam fieri potest, ut per modestam & amicam correptionem, det illis deus superioris errati pœnitudinem, iamq; discussa mentis caligine ueritatem agnoscant, & amplectantur, quam prius impugnabant, ac resipiscentes tandem, uelutiq; ab ignorantiæ graui somno expergiscentes excutiant sese à laqueo diaboli, quæ nimirum sunt cupiditates prauæ, quibus antea capti ad ipsius uoluntatem circumagebantur, etiam usq; ad impugnationem euangelicæ ueritatis.

Seruũ autem Domini non oportet.

CAPVT III.

Hoc autem scito.

NOn solum igitur aduersus Iudæorũ & ethnicorum persecutiones, uerumetiã aduersus horum malitiam nos muniamus oportet. Neq; enim dißimulandum est, sed uincendum, quod uitari non potest. Illud certum habe, quod spiritum futurum prædicit: extremis diebus instabũt tempora grauißima, quum degenerante syncera pietate,

&

& euangelica charitate refrigescente, erunt homines sui tantùm amantes, pecuniæ studio dediti, fastuosi, superbi, maledici, parentibus inobedientes, ingrati, impij, carentes affectu erga suos, & propinquitate coniunctos, nescij fœderis, calumniatores, intemperantes, immites, bonorũ osores, proditores sodalitatis & amicitiæ, temerarij, turgidi, uoluptatum amantiores, quàm dei. Titulo, cultu, cæremonijs, & hypocrisi præ se ferentes speciem pietatis, cùm id, quod est caput ueræ pietatis abnegent; hoc pestilentiores, quòd sub persona religionis, & uita sint contaminatissima, & synceritatem euangelicæ doctrinæ Iudaicis fabulis & humanis inuentiunculis uitient. Fortassis & hodie cernere est quosdã, ad hæc morum exitia tendẽtes. Proinde hos quoq; fac auerseris. Id quò certius facias, mores illorũ ex parte tibi depingam. Siquidẽ huius generis sunt isti, qui commendatione simulatæ religionis, sordidis uestibus, ficta seueritate, uultus pallore arte inducto insinuant semet in domos alienas, atq; illic primum uenantur stultas mulierculas, quò facilius per has imponant uiris, haud secus quàm serpẽs per Euam decepit Adam. Nam primùm sexus imbecillior magis idoneus est imposturæ. Deinde nõ captant graues ac uerè probas matronas, sed leues mulierculas, quæ sic Christum profitẽtur, ut interim onustæ sint peccatis, quæq; quoniam non innitũtur solidæ pietati, fluctuãt ac circũaguntur uarijs cupiditatibus, non contentæ semel à nobis didicisse, quod ad pietatem satis est, sed noua subinde discere gestiũt, & ob id adsciscunt sibi doctores accommodos ad suas cupiditates, qui doceant illas nihil scire, nec unquam perducant ad cognitionem ueritatis. Imò sub prætextu doctrinæ euãgelicæ, celant impurissimam uitam, ac palàm profitentes Christũ, clàm ea docent, quæ cũ

Et hos deuita.

Oneratas peccatis.

Christi doctrina ex diametro dißident ac pugnant. Mirũ *uideri non debet, si nunc exoriuntur, quorum improbitas aduersetur* Euangelio. *Vetus exemplum est. Quemadmodum enim olim in* Aegypto, Iambres *&* Mambres *suis præstigijs conati sunt abrogare fidem ijs prodigijs, quæ Moses uirtute dei designabat: ita & hi sub falsa quadam imagine pietatis, aduersantur euangelicæ ueritati, homines deplorati, quippe nõ solum turpißimis animi cupiditatibus infecti, uerumetiam euangelicæ doctrinæ fideiq; synceritatem ad suos affectus deprauantes.* Atq; *hactenus quidem imposuerunt quibusdam, cæterum posthac, haud ita multum promouebunt suis technis. Siquidem futurum est, ut istorum amentia perspicua fiat omnibus, quemadmodum & magorum detecta fraus, reddidit illos contemptos ac ridiculos.* Etenim *quorum mores & animus est insyncerus, eorum doctrina non potest esse syncera.* Porrò *fucata non durant perpetuo. Quod aliquandiu texit simulatio, tempus in apertum profert. Tu uero longe dißimilis istorum, doctrinam euangelicam, quam tibi pure tradidi, pure item & constanter transfundes in alios. Qualis fuit mea doctrina, talis fuit & uita. Cuius rei testis optimus esse potes, qui diu mecum uersatus, nihil non expertus es, synceritatem doctrinæ, & huic congruentem morum institutionem, alacritatem animi nihil refugiẽtis, fidei robur nullis malis perturbabilis, lenitatem erga hæreticos: charitatem, qua prodesse cupiebam & hostibus: tolerantiam in persecutionibus & afflictionibus, quæ mihi te teste acciderunt* Antiochiæ, Iconij, *&* Lystris. *Scis quàm hic graues persecutionum procellas sustinuerim supra uires humanas. Sed tamen ex omnibus his eripuit me dominus, cuius præsidijs eram infractus. Neq; uero hæc mihi uel meo peculiari*

Homines mẽte corrupti.

Sed ultrà nõ proficient.

Tum autem assequutus es meam do.

peculiari quodam fato acciderunt, uel ob malefacta mea sunt inflicta. Ob syncerit atem euangelicæ doctrinæ pariter ac uitæ, tot malis exercitus sum. Imò quicunq; uolent ad exemplum meum & Christi sequi ueram pietatem, ad illius ac meum exemplũ ad tolerandas afflictiones se præparent oportet. Nunquam enim non habiturus est mundus, qui quo suam fictam religionem tueātur, affligant & opprimere nitantur ueræ pietatis cultores. Sed hæc afflictio nobis cedet in lucrum, quemadmodum improbis illis, & impostoribus, sua prosperitas cedet in cumulum dānationis, duplici nomine daturis pœnas, & quòd ipsi desciuerint à ueritate, et quòd alios suis erroribus inuoluerint. Sed illos si minus resipiscunt, suæ pœnæ relinquito. Tu uero fac perseueres in his, quæ à me didicisti, & in officio tibi delegato constanter esto syncerus, cum scias indubitatam esse doctrinam & institutionem quam habes, si modo memínisti, & à quo profecta sit autore, & à quo magistro didiceris, nec tibi exciderunt sacræ literæ, quas olim rudibus annis primæ pueritiæ, à maioribus didicisti, quæ rectè quidem intellectæ, uel citra nostrum magisterium, possunt te eruditum reddere, quantum attinet ad consequendam salutem, quam nobis promittit Euangelium, non per obseruationem Mosaicæ legis, sed per fiduciam, qua credimus Christo Iesu. Quod Euangelium ex parte docet esse factum, hoc literæ ueteris testamenti futurũ prædicunt ac deliniant. Nec aliud docent, quàm Euangeliũ, sed aliter, si modo nanciscantur pium & eruditũ lectorem. Non est cur prophetarũ aut Mosi libros post euulgatũ Euangeliũ existimemus esse superuacaneos, si per spiritualē intellectũ ad Christũ & pietatē accōmodentur. Imo tota scriptura quæ nobis nō humano ingenio, sed diuini spiritus afflatu

Et omnes qui pie uolunt uiuere.

Instituere ad salutem.

Omnis scriptura diuinitus insp.

tu prodita est, magnam habet utilitatem, uel ad docendum ea, quæ cum periculo salutis nesciũtur, uel ad redarguendum eos, qui ueritati repugnant, uel ad corrigendos ac reuocandos in uiam eos, qui simpliciter errant, uel ad institutionem & eruditionem, non in Iudaismo aut humana philosophia, sed in uera innocentia integritateq; uitæ: adeoq; cuncta suppeditat quæ faciunt ad officia pietatis, ut homini deo dicato, nihil iam desit quò minus cõsummatus sit, pleneq; instructus ad omnia uitæ Christianæ munia.

CAPVT IIII.

Testificor coram deo. *Etiam atq; etiam te obtestor, per deum patrem, perq; Iesum Christũ, qui iudicaturus est uiuos ac mortuos, cuius sententiam nullus hominũ effugiet, perq; huius aduentum, quo non iam humilis, sed sublimis ac formidãdus ueniet iudicaturus, qui hic passus est se iudicari, perq; regnum eius, cui nulla potestas poterit resistere, ut euangelicũ sermonẽ fortiter prædices, nec aduersis deterritus, nec prosperis delinitus. Insta & urge opportunè, inopportunè. Nullum enim tempus tibi non uidebitur opportunum, quo spes sit profectus in euangelico negotio. Argue delinquentem, hortare cessantem, increpa perseuerantem in errore, quò seueritate corrigatur, qui placida admonitione correctus nõ est, sed ita, ut acrimoniæ obiurgationis admisceas omnẽ & lenitatem & doctrinã, ne uel odisse uidearis, si tantùm intones conuitijs, uel temere litigare, si tantũ increpes ac non doceas etiã. Facilius obtemperat, qui persuasus est, & libẽtius obtemperatur amãti, quàm inimico. Hoc magis occupãdum est, ut cõfirmemus animos nostrorũ, eò quòd posthac erit tẽpus, ut dixi, graue ac periculosum, quo quidã ab euangelica professione desciscẽtes, non ferent ueram ac salubrem doctrinam Christi, pugnantem* *Erit enim tempus.*

cum

cum huius mundi cupiditatibus:sed ut ipsi sunt affectibus corruptißimis,ijsq; uarijs,ita sibi uarios ac subinde nouos doctores coaceruabunt,non qui doceāt pietatē,sed qui Iudaicis fabulis aut humanis inuētiūculis titillēt aures,quas habebūt stulta libidine prurientes,noua & arguta magis audiēdi,quàm utilia.Ad horū fabulas sese cōuertēt,& ab euāgelica ueritate auertent aures.quò magis tu in diuersum nitere.Aduigila euāgelij gratia nihil nō ferēs,re ipsa te præbeas Euāgelij præconē.Nā qui sua docēt,ut dicantur,certè Euāgelistæ nō sunt.In ministerio quod mei uice geris,fac ita uerseris,ut plenè persuadeas ea,quæ doces, infigasq; penitus animis,ne facile labefiant ab his qui diuersa conabuntur docere.Id eo diligētius tibi conādū est, quòd nō sim diutius conatibus uestris opitulaturus.Nam ipse ceu uictima distinata Christo,iam immolari incipio, nec procul abest dies obitus mei.Volēs ac libens immolor, & bene mihi cōscius anteactæ uitæ,et de præmio certus. Certamē egregiū decertaui,cursum euāgelicū cōsummaui, summa fide quod delegatum erat peregi.Meis partibus sum defunctus,iā quod superest,scio esse in tuto.Scio mihi repositā esse coronā innocētiæ debitā,quā mihi redditurus est Dominus Imperator,cui militaui. Reddet autē non in hac uita,in qua certādi tēpus est,sed in illo die,quo iustus iudex repēdet unicuiq; præmiū pro uitæ meritis.Nec enim mihi solū parata est hæc corona immortalitatis,sed & omnibus qui freti promißis eius,se seruāt integros & incōtaminatos,cū gaudio præstolātes illius aduentū,quorū de numero cōfido te cū primis esse.Cura,ut quam primū uenias ad me.Carcer obstat quò minus liceat huc & illuc obambulare in obeūdis Euāgelij negotijs,& ab omnibus penè sum destitutus.Deniq; sunt,quæ tibi ante decessum cu-

Opus fac Euangelistæ.

piam uiua uoce cōmēdare. Demas me deseruit, *malēs huius mundi delicijs frui, quā spe immortalis præmij, mearū afflictionū esse socius.* Hoc animo recepit se Thessalonicā: Crescēs eò uocātibus negotijs, abijt in Galatiā: Titus in Dalmatiā: Lucas solus mihi adest, indiuulsus omniū fortunarū comes. Cū uenies, Marcū comitē adducito, nā illius officio mihi est opus. Tychicum enim ipse ob certa negotia misi Ephesum. Penulā, quam Troade reliqui apud Carpū, ubi uenies, affer tecū, usui mihi futurā & hyeme & in carcere, simulq; libros, cū reliquos, quos ibidē reliqui, tum maximè descriptos in mēbranis. Alexander faber ærarius, nō solū me destituit in his procellis, uerumetiā multis malis me affecit. Nō est meū ulcisci, sed Dominus illi referet gratiam, ut meritus est, à quo tu quoq; cauebis tibi. Nam mihi in tantū non adfuit, ut uehementer etiā aduersatus sit sermonibus nostris. Cùm primū mihi esset agenda causa pro tribunalibus Cæsaris, nemo mihi adfuit, omnes metu territi, me deseruerūt. Humanū quiddā illis accidit, nolim hoc eis imputari, quāquā humano destitutū auxilio Dominus nō destituit, sed adfuit, & uires addidit, ut per me præconium euangelicæ fidei ad plenū persuaderetur, & huius fama ad omnium gentiū aures permanaret. Nisi hoc, opinor, cōsilio uoluit me per uarias regiones circumactū tandem & Romā deportari, quò latius spargeretur euangelica doctrina. Huius ope, qui quouis tyranno potentior est, sum ereptus è faucibus leonis sæuissimi. Quin cōfido fore, ut idē Dominus me & in posterū sit erepturus ab omnibus impiorū malefactis, ne quid ulla occasione deflectā ab Euangelij synceritate. Et si hic mors infligetur, ille tamen seruaturus est famulum ac militē suum in regnū suum cœleste, cui gloria sit in æternum. Amē. Saluta Priscillam & Aquilam

Aquilam hospites meos, & optimè de me meritam Onesiphori familiam. Erastus remansit Corinthi. Porrò Trophimum reliqui Mileti, parũ firma ualetudine. Da operã ut huc te cõferas, prius quàm hyems intercludat iter. Saluere te iubet Eubulus & Pudẽs & Claudia, cæteriq; fratres omnes. Dominus Iesus Christus, qui mihi semper adfuit, adsit & tuo spiritui. Gratia uobiscum. Amen. Id mea manu subscripsi, quò certior sit epistolæ fides.

IN EPISTOLAM AD TITVM
Argumentum per Desid. Erasmum Rot.

TItum discipulum suum, ac filij loco habitum, ob eximias dotes, insulæ nobilissimæ Cretæ præfecerat apostolus, & illinc abiens archiepiscopum consecrarat. Huic scribit ex urbe Nicopoli, quæ est in Actiaco littore, rebus, ut apparet, adhuc trãquillioribus. Siquidem afflictionum, aut persequutionũ nulla mẽtio. Monet autẽ ut quod ipse apud Cretẽses cœperat, cõsummet absoluatq;, & per singulas ciuitates, quas centũ habuisse memoratur ea insula, episcopos instituat, quos & presbyteros uocat, idonei episcopi formã præscribẽs. Et quoniã huc quoq; penetrarant pseudapostoli, qui Iudaismũ suũ omnibus ingerebãt, animat eũ, ut eos fortiter reijciat ac refutet. Deinde personarũ & ætatũ præscribit officia, quemadmodum Timotheo præscribit, illud addẽs, ne quisquã Christianæ religionis prætextu principibus aut magistratibus resisteret, suo fungentibus officio, quamuis essent à Christi fide alieni, quinmagis eos leniter ferendos, si quando forte, uolente Deo, et illi resipiscãt. Postremo iubet Titũ ad se uenire Nicopolim, sed nõ prius quã ipse Artemã, aut Tychicũ illuc misisset, ne Cretẽtes destituti uiderentur episcopi solatio.

IN EPISTOLAM PAVLI AD TITVM

Desid. Erasmi Roterod. Paraphrasis.

PAVLVS ego ille seruus & cultor addictus, non iam Mosaicæ legis, ut olim, sed dei patris, atq; idē legatus filij eius Iesu Christi. Porro legationis hæc summa est, ut eos quos Deus elegit ad cōsequendam Euangelicā salutē, inuitē non ad legis obseruationē, aut operū fiduciam, sed ad fidem, quæ sola cunctis aperit aditum ad æternā salutem, ex gratuita beneficentia Iesu Christi, nec ad fidem tantū, uerumetiā ad agnitionem ueritatis, quæ apud ethnicos humanæ sapientiæ commentis obruta fuit, apud Iudæos umbris ac typorum inuolucris obtecta. Veritatis, inquam, nō quam profitētur huius mundi philosophi, de causis rerum naturalium disserentes, sed quæ compendio cōmonstrat, quibus in rebus sit sita uera pietas, cuius & scopus & præmium sit uita æterna, post hanc momentaneam uitā secutura, quā hoc maiore fiducia sperare debent, in quālibet grauibus huius uitæ malis. Primum quòd hanc illis promisit nō homo quispiā, qui & falli posit, & fallere, sed Deus, qui tā nō potest mētiri, quā nō potest nō esse Deus. Deinde quòd promisit nō casu aut nuper, sed ante mundū conditū diuino & immutabili mentis ipsius decreto, fixū ac certū erat facere quod nūc facit. Nihil accesit noui decreto illius, sed quod hactenus ob arcanas causas ipsi soli cognitas, tectū atq; occultū esse uoluit, id hoc tēpore, quod æterna sapiētia huic negotio destinarat, toti mūdo uoluit esse manifestū: neq; Iudæis tantū figur

Secūdū fidē electorum.

Qui nō mentitur.

Ante tēpora secularia.

figurarum ænigmatis obscurã quandam umbram ostẽdi, sed aperta sermonis euãgelici prædicatione patefieri cunctis mortalibus citra discrimen ullum generis aut linguæ. Hæc est summa euãgelicæ doctrinæ, cuius prædicatio mihi non usurpata est, sed delegata, & delegata nõ ab hominibus, sed à Seruatore nostro Deo, qui nõ solũ uocauit me ad functionẽ apostolici muneris, uerumetiã sic iniũxit, ut mihi liberũ nõ sit detrectare quod mandatum est, ne cui leuis sit nostra autoritas, aut illius etiã, cui meas uices delegaui. Talis igitur Paulus, hanc epistolam scribo Tito, uero germanoq́; meo filio, non iuxta corporis, sed iuxta fidei propagationem, quam in illum transfudi, & in qua ille sic me refert, ut in eo, ueluti pater in filio non suppositio renatus uidear. Huic opto, ut contingat gratia & pax ab eo, à quo quicquid est uerorum bonorũ proficiscitur, nempe à patre, & Iesu Christo unico nostræ salutis autore. Nam his opibus cupio filios meos ditescere. Atq; ut iam ad te sese nostra uertat oratio. Cũ nossem ingenium istius insulæ, neq; dubitarem, quin opus esset fideli pariter ac uigilante curatore, ea gratia te uelut alterum me reliqui in Creta, Euangelij negotijs aliò me uocantibus, ut quæ per nos cœpta sunt corrigi, tu nostras ibi uices gerens absoluas. Et quoniam solus tot ciuitatibus, quibus abundat insula, curandis par esse non potes, cõstitues in singulis ciuitatibus episcopos singulos, quemadmodum & istinc abiens tibi mandabam: sed ad tantum munus caue ne quem temere admoueas. Spectatißimus sit oportet, cui tantã prouinciã deleges, nõ solũ notæ testatæq́; probitatis, uerumetiam alienus ob omni suspicione criminis. Quẽ quò certius deligas, notis aliquot eum tibi depingam. Si quem cognoueris ijs moribus, eaq́; uitæ integritate, ut nihil criminis illi

Quæ credita est mihi.

Reliqui te Cretæ.

Si quis sine crimine est.

probab

probabiliter posint impingi. Si quis unico matrimonio contentus, nō præbuerit speciem incontinentiæ, si liberos habeat sic institutos & educatos, ut nō solum professione religionis Christianæ, uerumetiam uitæ innocentia testentur se uerè Christianos, hoc est, nō ob luxū infames, quemadmodū solet uulgus adolescentum, non parum morigeros suis parentibus. Oportet enim eum qui dignus habeatur episcopatu, in tantum abesse à flagitijs, & flagitij suspicione, ut familiæ quoq; suæ & integritatē, & famā sibi præstandam esse intelligat. Nam & liberorū admissa parentibus solent imputari. Porrò quicquid lædit famā episcopi, hoc redundat in infamiam Euāgelij. Oportet igitur eum, qui Dei uicibus quodāmodo fungitur, cuiq; ille thesaurus Euangelicæ doctrinæ, ueluti selecto dispensatori concreditus est, undiquaq; inculpatum esse, longè semotum à uitijs istorum, qui uulgò magistratus gerunt: ut qui lubentibus ac uolentibus imperet, quiq; præter gregis sibi commißi salutem nihil spectet, qui mederi studeat non opprimere, docere non cogere, ducere nō trahere, quiq; persuadeat potius, quàm exigat, beneficijs ac lenitate uincat magis, quàm imperio. Hæc qui spectat, eum non oportet esse præfractum, non iracundum, non linguæ procacis, quibus rebus citius alienantur homines, quàm sanantur: non turpiter auidum lucri, quæ res cùm in profano magistratu et fœda sit & pestilens, multò magis in episcopo erit detestanda. Nihil enim incorruptè gerit, quem morbus habet auaritiæ. Quin potius talis esse debet, ut sua quoq; liberaliter effundat in hospites resocillandos. Ad hæc bonarum rerum auidum, ac bonorum hominum amantem esse decet magis, quàm pecuniarum. Idem sobrius sit oportet, iustus innocentia uitæ, pius cultu religionis euangelicæ, nullis

Sine crimine esse.

Sed hospitalem.

anmi

animi perturbationibus obnoxius, sed omnibus cupiditatibus, quibus uulgus mortalium sursum ac deorsum agitur, superior. Sed in primis constanter tenax euangelici sermonis, quo sit instructus ad docendum imperitos, quæ ad rem pertinent, simulq; possit sana doctrina exhortari cessantes, deniq; & contradicentes coarguere. Non temere hæc moneo. Sunt enim multi intractabiles, inaniloqui, ac mentium seductores, qui doctrinæ euangelicæ non auscultantes, pro hac friuolas quasdam & inutiles Iudæorũ fabulas adferunt, quò sibi famam eruditionis & quæstum pariant: per has mentium simplicium aliquot in fraudem illiciunt, sub prætextu religionis irrepẽtes in animos auditorũ, adeò ut aliquoties nõ unum aut alterũ corrũpant, uerumetiam totas familias subuertunt, docentes absurda quædã & ab euãgelica ueritate uehemẽter abhorrentia, sed tamẽ Euangelij Christiq; titulo ad quæstũ, quẽ turpiter uenãtur, abutuntur. His igitur acriter increpitis, oportet occludere os. Sunt autẽ nonnulli ex gentibus, qui huic malo sint obnoxij, sed potissimũ tales eos reperies, qui ex Iudaismo cõuersi quidẽ sunt ad Christum, sed insyncerè, sic profitentes Euangeliũ, ut Mosaicã legem admisceant, nec Iudaicæ superstitionis uitium penitus relinquant. Nec mirum est in Creta reperiri, qui uaniloquio & noxijs artibus uentrẽ pascant, cũ id ante multos annos Epimenides ipse Cretensis de suis Cretensibus sit uaticinatus. Vaticinium apud hunc sic habet: Cretẽses semper mendaces, malæ bestiæ, uentres pigri. Hoc adeò uerum est elogiũ, ut oraculũ uideri possit. An nõ natura mẽdaces sunt, qui clarissimã euangelicæ ueritatis lucẽ non uerẽtur suis fabulis obscurare? An nõ noxiæ bestiæ, quæ uenenũ suum passim afflant incautis? An nõ pigri uentres, qui malunt per falsam

Sunt enim multi.

Epimenides.

sam doctrinam in otio luxuq; uiuere, quàm pro tuendo Euāgelio nobiscum esurire ac malis affligi? Quamobrem redarguito istos seueriter, quò resipiscāt, & relicta fiducia legis, purā Euangelij fidem amplectantur, neq; praebeant aurem istiusmodi fabulis Iudaicis, quibus omißis Christi praeceptis, ingerunt constitutiunculas hominū, de neomenijs, de sabbatismis, de circuncisione, de lotionibus, de ciborū delectu, de uestitu, de non cōtingendis certis rebus, de domo septē diebus impura, alijsq; his consimilibus, quae Deus pro tempore praecepit olim Iudaeis obseruāda: partim, ut gens alioqui rebellis & intractabilis, multitudine praeceptorum coërceretur: partim, ut ista ueris rebus uelut umbrae praeluderent: sed quae nunc adeò nullū usum habent, si quis Iudaico more pergat obseruare, ut nulla res magis auertat ab euangelica ueritate. Nec enim ullum genus pertinacius rebellat Euangelio, quàm Iudaeorum, non ualentium istas nugas relinquere. Hic, inquiunt, cibus impurus est, ne uescitor. Hoc corpus immundū est, ne contingito. Facessant apud Christianos ista discrimina, quibus puris omnia pura sunt, nihil execrantibus, quod optimus Deus ad usum hominum cōdidit. Vt autē purè Christianis nihil est impurum, ita Iudaeis animo impuris, nihil est purum, ne ea quidem, quae lex ut pura permittit. Cum enim diffidant ei, qui post Euangelium proditum uoluit haec omnia non iuxta carnalem sensum obseruari, sed ad animi negotia referri, quid istis potest esse purū, quorum & mens est inquinata diffidentia, & uita contaminata luxu, ambitione, auaricia, caeterisq; morbis? Legem mordicus tenent, & legem non intelligunt: praeputium habent circuncisum, mentē incircuncisam: lotis manibus ac pedibus ingrediuntur, animū & conscientiam habent illotam.

Et mandatis hominum.

Confitentur se nosse deū.

Obser

Obſeruant otia ſabbatorũ, ſed interim pectus habent odio, ira, ambitione, cæteriſq; perturbationibus irrequietum. Metuunt inquinari, ſi guſtent carnem ſuillam, & mundos ſe putant, cùm auidè hauriunt turpiloquium obtrectationemq;. Impiatos ſe putant, ſi contigerint cadauer, nec interim abhorrent à contactu ſcorti, aut rei furtiuæ. Nefas eſſe ducunt uti ueſte lino lanaq; permixta, nec ſibi diſplicēt, cũ pectus habeant tot ſceleribus opertum. Impudenter igitur iactant ſe ſolos noſſe Deum, cùm illũ præ cæteris mortalibus, factis abnegent. An non abnegãt, dum ueris animi ſordibus obliti, ſunt abominabiles? dum per incredulitatem intractabiles? Deniq; dum ad omnia ueræ pietatis officia, quibus Deum demeremur & agnoſcimus peius ſe gerunt, quàm mortales cæteri?

CAPVT II.

SEd ualeant illi cum ſuis fabulis, te nihil cõmoueat iſtorum improbitas, quò minus memineris officij tui, eaq́; loquaris, quæ digna ſunt uerè euãgelica doctrina, hoc eſt, quæ nos puris affectibus, puriſq; moribus Deo commendent, & Chriſti declarēt eſſe diſcipulos. At quæ ſunt iſta, inquies? Nimirum ſeniores admonebis, ut ſobrij ſint, aduigilantes ad officia pietatis, & ætatis torporem, fidei alacritate uincant: ut graues ſint, ne'ue indecore præter ætatis rationem iuueniliter ineptiant, & moribus compoſitis ac modeſtis, quo reuerendi ſiut iuuentuti: ut moderati, ne quod uulgus ſenum ſolet, moroſi ſint, & ad iram faciles: ut ſpectati ſint, & inculpati, non ſolum integritate fidei, uerumetiam in obeundis charitatis officijs, in tolerandis incommodis, præſertim ob Euangelium Chriſti. Anus ad eundem modum admonebis, ut eo cultu habituq; utantur, qui deceat religionem profeſſos deoq́; dicatos: ne ſint ca- *Tu autem loquere.*

lumniatrices alienæ uitæ, qui morbus esse solet & sexui illi & ætati peculiaris: ne multo uino deditæ, etiamsi illi ætati concedendus est uini usus, sed moderatus: & puellas honesta doceant, non lenocinium: easq; sic instituant, ut prudentes sint, ut maritos suos diligant, ut liberos ament, ut sobriæ sint, ut castæ, ut domi aßiduæ sint, rei familiaris curam agentes. Hæc enim præcipua mulierum laus: ut maritis suis subditæ sint, ac morigeræ, ne ob harum mores infametur nomen dei, cuius religionem profitentur. Cũ enim in his officijs uideamus & ethnicorum uxores probè se gerere, quid dicturi sunt, si conspexerint Christi religionem profitentes, in eisdem esse deteriores, quas decebat omnibus modis antecedere? Iam quod anus ex tua institutione docent puellas, idem tu docebis adolescentes, exhortans illos, ut sobrij sint, ac moderatis affectibus, nec calor ætatis illos præcipites agat. Atq; quò hæc persuadeas efficacius, in primis præbe teipsum exemplar honestarum actionum, idq; in omni pietatis officio. Neque enim quisquã facilius persuadet, quàm qui constanter id facit, quod faciendum esse docet. Sic igitur docebis iuuentutem, ut interim inter docendum præstes integritatem uitæ, nullo uitio corruptæ: grauitatemq; quæ commendet autoritatem docentis. Itaq; sermonem omnem modereris ac uitam, ut nihil sit, quod poßit contemni: ut non solùm ij, quibus præscribis, obtemperent, uerumetiam fiat, ut eos qui antehac aduersabantur Euangelio, iam pudeat suæ maledicentiæ, ubi uiderint omnia sic esse integra, ut etiam obseruantes ac uenantes quod calumnientur, nihil tamen reperiant, ob quod uobis meritò obtrectent. Seruos hortare, ut heris suis subditi sint, ac morigeri sint in omnibus, ne profeßione religionis facti uideantur incommodiores, & incipiat

Vt non blasphemetur nomen Dei.

impu

imputari Euangelio, quod hominum uitio peccatur. Ne sint igitur responsatores, ac detrectantes iussa dominorum, ne suppilatores, quemadmodum uulgus seruorum solet: ut qui fidem euangelicam profitentur, in omni officio præstando dominis fidos sese & integros declarent, etiam si illi parum promereantur: ut suis honestis moribus commendent & ornent doctrinam Seruatoris nostri dei, quò plures ad eam amplectendam alliciantur, si conspexerint hanc professos, ad omnia uitæ commercia reddi commodiores ac magis amabiles. In hoc enim per Euangelium illuxit antehac ignota beneficentia clementiaq; Seruatoris nostri dei, & illuxit, non Iudæis modo, uerùm ex æquo cunctis hominibus, non ut legis onere liberati, nostro uiueremus arbitrio, sed erudimur, ut posteaquam per baptismum condonata nobis sunt superioris uitæ commissa, et iurantes in uerba Christi, semel renuntiauimus impiæ religioni, cultuiq; simulachrorum, simulq; mundanis cupiditatibus uniuersis, posthac ita uitam agamus in hoc mundo, ut appareat nos uere renatos in alios homines: & qui prius seruiebamus impietati, flagitijs, uarijsq; cupiditatibus, quæ nos inescabant ad turpia, deinceps præstemus temperantiam, ut nullis humanarum rerum cupiditatibus perturbemur: præstemus iustitiam, ut bene merentes, quod in nobis est, de omnibus, neminem lædamus, ut cultum, quem præstabamus dæmonibus, nũc syncera professione puraq; uita præstemus deo. Quòd si interim paupertate, nuditate, infamia, conuitijs, carceribus, cruciatibus, uarijsq; malis affligimur, ne putemus sterilem esse pietatem nostram, neq; uenemur huius uitæ præmiola, quæ nec magna sunt, nec diuturna, sed expectemus eximium illud præmium immortalitatis, quæ tum continget, cùm peracto hoc seculo, quo per afflictiones & ignominias exer-

Apparuit enim gratia dei.

 cent

Et aduẽtum gloriæ magni dei. centur adhuc membra Christi, deus pater profligatis omnibus malis, aperiet gloriam ac magnificentiam suam in suis cultoribus, iam non humilis apparens, sed gloriosus, & impijs formidabilis, simulq; cum patre apparebit eadem gloria conspicuus, dominus ac seruator noster Iesus Christus, membris suis eandem immortalitatis gloriam impartiens, qua præfulget ipse. Is ne quis diffidat huius promißis, in hoc uolens ac sciens tradidit se in mortem, seq; totum nobis impendit, ut ipse ab omni peccato immunis, pretio sui sanguinis nos redimeret à tyrannide diaboli, cui nostris flagitijs eramus obnoxij, & abolitis semel superioris uitæ maculis, pararet sibi nouum quendam ac peculiarem populum, qui, ad ipsius exemplum, contemptis huius mundi malis, calcatis huius uitæ illecebris & autoramentis, bonis operibus ambiret immortalitatis hæreditatem, quam ille pollicetur omnibus euangelicam profeßionem purè casteq; seruantibus.

CAPVT III.

Hæc loquere et exhortare. HAec tu mi Tite loquere, multùm à Iudaicis illis fabulis dißidentia, ad hæc exhortare, ab his deflectentes redargue summa cum autoritate, ut quibus doctrina non persuadet, quos non mouet blanda exhortatio, eos coërceat acris ac seuera reprehensio. Sunt enim quædam uitia, quæ seueritate sananda sunt. Hic grauitatem et autoritatem Episcopi profer, & ita te gere, ne quis te meritò poßit contemnere. Fastus & supercilium abesse debet, autoritas quoties res postulat, est adhibenda. Porrò quales modò uolebam seruos esse erga heros suos, licet ethnicos, tales uelim

Admone illos principibus. te monitore, esse Christianos omnes erga eos, qui principatum gerunt, aut magistratibus funguntur, licet à Christiana profeßione sint alieni. Siquidem illud modis omnibus

bus agendum, ne quis ex nostris moribus ansam poßit arripere, alienandi se ab Euangelio. Id autem fieret, si qui funguntur publicis muneribus, sentiant nos ob profeßionem susceptam cæteris esse seditiosiores, ac ferociores, minusq; dicto audientes. Mox enim imputantes hoc Euangelio, magis etiam alienabuntur ab illius profeßione. Admone igitur eos, qui Christum profeßi sunt, meminerint non ideo se liberos esse à publicis legibus, & autoritate principum ac magistratuum: imò tantò magis conuenit illis subditos obtemperare, dictoq; audientes & ad omne opus bonum paratos ac promptos esse, ut non coacti metu pœnæ, sed sponte quod honestum est exequi uideantur. Si rectè imperant illi, iniquum est, imò peßimi exempli est non obedire publicæ potestati: sin durius imperant, si præmunt inclementius, si exigunt immoderatius, nullos magis decet lenitas ac tolerantia, quàm Christi discipulos. Quicquid imperant, quod non adimat nobis pietatem, in eo obtemperandum est. Adimunt facultates, crescit pietatis thesaurus: eijciunt in exilium, nusquam non adest Christus. At dixerit aliquis, Impij sunt, simulachrorum cultores manifestis sceleribus inquinati, hostes nostræ religionis. Suo periculo tales sunt, non est nostrum illos condemnare, sed, si licet, emendare. Melius autem obsequijs lenitateq; & exemplo bonæ uitæ emendantur, quàm rebellione aut conuitijs. Illos suo iudici relinquamus, nos quid nobis dignum sit meminerimus. Christus deprecatus est etiam pro conuitiantibus, tantum abest, ut maledicta regesserit. Quî conuenit igitur, ut huius discipuli in quenquam sint contumeliosi, ut litium amantes? Quin potius ad exemplum eius, cuius nomen profitentur, præbeant sese humanos, omnem mansuetudinem exhibentes, non solùm erga probos ac prome- Neminē blasphemare.

 ritos,

ritos, uerumetiam erga omnes homines. Erga probos, quia merentur: erga improbos, ut resipiscant, & ne probabiliter iritati, peius sentiant de religione Christiana. Omnia suffert, omnia sperat Christiana charitas. Miserandi nobis magis sunt, quàm abominandi. Id eò magis faciemus, si recordemur nos aliquando tales fuisse, quales illi nunc sunt. Ne auersemur illos, quòd sunt impij, sed adnitamur, ut desinant esse quod sunt, & incipiant nostri similes esse. Quis nos auocauit à cæcitate nostra? non'ne clementia gratuita dei? Eadem potest & illos immutare, cùm uolet. Quandquam enim nos, qui ex Iudaismo uenimus ad Euangelium, non coluimus idola, tamen eramus olim grauibus alioqui uitijs obnoxij. Stulti, inobedientes, errantes, seruientes cupiditatibus ac uoluptatibus uarijs, pleni inuidiæ, pleni malitiæ, simultatibus ac mutuis odijs decertantes. His, inquã, tantis malis, etiam sub lege Mosaica eramus obnoxij. Porrò quòd nunc pro stultis & uecordibus, sobrij saniq; sumus: quòd pro rebellibus, mites ac tractabiles: pro errantibus, ueritatis gnari: pro mancipijs cupiditatum ac uoluptatum, spontanei cultores iustitiæ: pro maliciosis, simplices ac benigni: pro inuidis, benefici: pro osoribus, etiam ijs bene uolentes, qui nobis malè uolunt, non debemus legi, neq; nostris meritis, sed gratuitæ bonitati dei, per quam cupimus, si fieri poßit, omnes nobiscum gaudere communi salute, utq; omnibus illucescat Euangelij ueritas, quemadmodum illuxit nobis. Nam antea cæci uersabamur in tenebris, quemadmodum & illi: at ubi iam patefactum est per Euangelij lucem, quàm ingens esset bonitas, quantaq; erga cunctos homines charitas dei patris, qui est autor nostræ salutis, tum demum depulsa caligine uitæ prioris ueram salutem sumus adepti: non ex obseruatione legis, quæ suam

Eramus enim aliquãdo & nos.

Insipientes increduli.

Cùm autem benignitas & human.

suam quandam habebat iustitiam, sed parum efficacem ad præstandam salutem, uerùm ex gratuita sua misericordia. Siquidem per lauacrum sacrum renati sumus & insiti Christo illius filio, perq; huius spiritum innouati, desiuimus esse carnales, ac cœpimus esse spirituales. Quicquid igitur sumus, id totum illi debemus, qui spiritum suum, quem lex dare non poterat, affatim effudit in nos, nihil prometitos, effudit autem per Iesum Christum seruatorem nostrum, per quem nobis omnia largiri placuit, ut illius beneficio purgati à peccatis pristinis, bonis operibus nitamur esse idonei, qui capiamus hæreditatem uitæ immortalis, cuius certam spem nobis facit euangelica doctrina. Posteaquam igitur & nos aliquando fuimus miserabiles, solaq; dei misericordia liberati à peccatis, speramus æternæ uitæ coronam cum Christo, debemus & nos aliorum misereri, ac modis omnibus adniti, ut & illorum misereatur deus. Hæc pro Iudaicis fabulis inculcet episcopus Christianus: sunt enim certa & indubitata. Nihil autem superest nobis, nisi ut ipsa deinceps uita beneficio Dei respondeamus, alioqui nihil nobis profuerit euangelica professio. Quare de his quoq; confirmes & asseueres uolo, quæ uehementer ad rem pertinent, ut qui semel crediderunt Deo, quòd illius gratuita clementia sint redempti à peccatis, quòd is immortalitatis coronã daturus sit omnibus, qui pietate uitæ Iesum Christum pro uiribus student æmulari, si uitam transigant, ut & professione, & tantis promissis non indigna uideatur. Declarabunt autem se uerè Christianos, non si execrentur aut maledicant ethnicis aut Iudæis, sed si benefici sint erga omnes, si misericordiæ affectu studeant omnibus opitulari. Hæc enim non solum ornabunt & cõmendabunt euangelicã professionẽ, ut per se bo-

Renouationis spiritus sancti.

Fidelis sermo.

nesta uerumetiam ut utilia ad pertrahendū alios ad Christum, & ad opitulandum ijs, qui premuntur aliqua calamitate. Christianismi caput est prodesse omnibus: & beneficijs uincuntur ac mansuescunt & feræ. De his igitur ita differes non tanquam addubitans, quemadmodum faciunt isti, qui omnia uocantes in quæstionem, nihil sibi persuasum habere uidentur, sed magna uultus fiducia, magnaq; sermonis constantia, ut omnes intelligant tibi persuasissimum esse, quod alijs suades. Ex his fructus est pietatis. Cæterū stultas & indoctas quæstiones, ac perplexas genealogias, & contentiosas dissertationes, aut pugnas uerius de lege Mosaica, quas excitant quidam Iudaissantes ad gloriam, ad quæstum suum, tu reijce, uelut inutiles ac superuacaneas ad euangelicam pietatem. Quid enim officit ad pietatem, si nesciam quare Mosi sepulchrum nusquam reperiatur? an ob id, ne, quod aiunt Iudæi, à magis excitaretur? Quot annos uixerit Matusalem? Quoto ætatis suæ anno Solomon genuerit Roboam? cur Moses uetuerit uesci carne suilla? sed hæc curiosa tantùm. At quid prodest quærere, cur Iudæi sanguinē mustelæ tāta cura putēt expiandum? aliaq; his etiam stultiora. In quibus explicandis quorsum attinet immorari eum, qui properat ad præmium pietatis? Resecanda sunt ista magis, quàm explicanda, & qui hæc profitentur ut rem eximiam, increpandi sunt potius, quàm disputatione uincendi. Si simpliciter errant, admoniti resipiscent. Sin destinata malitia peccant, ob gloriam, aut quæstum, aut aliam turpem causam, parati erunt & illa tueri, quæ sciunt esse falsa. Hos ubi semel atq; iterū corripueris, ceu factiosos & insanabiles deuita, ne prouocati magis noceant, quàm neglecti, & uertatur in diuersum discrimen, ne qui sanari non possunt, monitorem pertrah

[Margin: Stultas autē quæstiones.]

[Margin: Hæreticū hominem.]

trahant in errorem. Quorsum enim attinet frequētius adhibere correptionis pharmacum, si spes medendi non sit? Humanus error una atq; altera admonitione sanatur. Peruersitas insanabilis est & remedijs exasperatur. Proinde qui semel atq; iterū increpitus, pergit nihilominus sui simi lis esse, hunc ut deploratū, ac penitus subuersum, suo morbo relinquito. Nec est adlaborandum, ut illum condēnes, cùm ipse suo ipsius iudicio sit condemnatus. Si perit, suo uitio perit. Non enim habet quod prætexat. Insciens erraui, nemo me mouuit. Quid autem facias ægroto, qui pharmacum reijcit? Fortasse cōtemptus ac neglectus resipiscet. Sin minus, certè minus multos afflabit sui morbi contagio. Est cur cupiam te mihi adesse dies aliquot. At nolim id fieri dispendio Cretensium ecclesiarum, quæ nuper Christianam professionem amplecti cœperunt, eoq; magis opus est uigilante præfecto, qui iactis utcunq; fundamentis superstruat. Cura igitur, ut Nicopoli me cōuenias, sed nō prius, quàm Artemam, aut Tychicum istuc misero, pro te meis uicibus functurum, ne tuus abitus Cretam destitutam reddat, atq; orphanā. At ne quid uerearis, ne me aliò profecto frustra huc te contuleris, decretum est mihi proximā hyemen agere Nicopoli, ea ciuitas est Thraciæ. Zenā olim legis Mosaicæ professorem, nunc insignem Euangelij præconem, & Apollo uirum in euangelica doctrina spectatum, cùm istinc discedere uolent, omni cum humanitatis studio deducito, curatoq; ne quid illis desit, quod ad necessitatem profectionis pertinebit. Si hæc humanitatis officia præstantur ab ethnicis, ut hospitem benemeritum honoris gratia deducant, ac uiaticum commeatumq; suppeditent abeunti, æquum arbitror, ut nostri quoque, qui Christum profitentur, discant talibus officijs uti, uerum hactenus ut

Discāt & ue stri bonis operibus.

benemeritis gratiam referāt, non ut illos sua liberalitate locupletent, sed ut quæ ad necessarios uitæ usus pertinent, suppeditent, cùm erit opus. Neq; enim conuenit ut cùm ij, qui à Christo sunt alieni, tamē natura magistra norint rependere gratiam ijs, à quibus beneficio sunt adiuti, Christiani steriles & infrugiferi sint erga eos, quorum tantam beneficentiam sint experti. Quotquot hic mecum sunt salutem tibi precantur. Tu uicißim istic saluta meo nomine, quotquot nos amāt, non affectu mundano, sed euangelicæ charitate, quàm fidei communis profeßio conciliat. Beneficentia gratuita Dei semper adsit uobis omnibus. Amen.

FINIS.

IN EPISTOLAM PAVLI AD Philemonem argumentum per Des. Erasmum Roterodamum.

GRæci tradunt hunc Philemonem genere Phrygē fuisse, quam nationem intractabilem ac seruilem esse, uel Græco prouerbio iactatum est: Phryx plagis emendatur. Quem tamen Paulus ob pietatem & officia in sanctos, inter præcipuos habuit amicos. Huius seruus Onesimus Romam profugerat non sine furto, quod ferè serui solent. Illic audito Paulo, qui tum in uinculis erat, euangelicam doctrinam amplexus est, ac Paulo seruiuit in carcere. Verum ne quid herus ob serui fugam animo cruciaretur, remittit eum, sed miro studio miráq; ciuilitate seruum & fugitiuum & compilatorem domino reconcilians, se interim sponsorem offerens, depensurus, si quid ille suppilasset in fuga. Scribit autem è uinculis per dictum Onesimum, quē & filium uocat.

IN

IN EPISTOLAM

PAVLI APOSTOLI AD Philemonem Paraphrasis Desid. Erasmi Roterod.

PAVLVS antehac apoſtolus ac ſeruus Ieſu Chriſti, nunc etiam uinctus eiuſdem: cur enim non illius uinctus eſſe glorier, ob cuius Euangelium hæc uincula geſtoſ non ut pœnam maleficiorum, ſed ut inſigne liberi ſtrenuiq; præconis: ſimulq; mecum Euangelicæ prædicationis conſortio frater Timotheus Philemeni, communis fidei profeßione fratri unicè diligendo, neq; fratri tantùm, uerumetiam pluribus officijs conſorti mihi & participi in euangelica functione, huiusq; uxori Appiæ, mihi ob fidei cognationem ſorori plurimum amandæ, & Archippo commilitoni noſtro, reliquæq; congregationi, quæ domi illius eſt. Gratia uobis & pax à deo patre noſtro communi, & huius filio domino noſtro Ieſu Chriſto. In precibus meis, quibus quotidie deo ſolitus ſum litare, ſemper illi gratias ago tuo nomine. Nam huic acceptum fero, quod audio prædicari ab omnibus, & fidei tuæ ſynceritatem, & charitatem uerè euangelicam, quam obtines erga dominum Ieſum, nec in hunc ſolum, uerumetiam in omnes ſanctos, huius uidelicet membra, quibus quicquid officij fuerit impenſum, ille ſibi uult imputari. Simul illud apprecor, ut augeat ſuam in te beneficentiam: utq; tua iſta fides, quæ iam in te otioſa non eſt, in dies magis ac magis uim ſuam exerat, teq; ad pluribus & uberius opitulandum impellat, adeò ut nullum ſit officium Chriſtianæ charitatis, in quo nō ſis & notus, & probatus. Quæ hactenus præſtitiſti

Vt communicatio fidei tuæ euidens.

nobis addunt fiduciam, ut audeamus nobis & uberiora de te polliceri. Etenim cùm existimem Christianorum omnia esse communia, uoluptate non uulgari perfusus sum, atq; in his afflictionibus non mediocri solatio fuit tua ista tam ad bene merendum de omnibus propensa charitas, qua sanctorum animos huius mundi malis afflictos, refocillasti, ò mi frater. Nam istis factis te uerè fratrem declaras. His igitur tam multis rebus fretus, quibus declaras te uerum esse Christi cultorem, magnopere confidebam me impetraturum abs te quod uolo, etiamsi tantum imperarem ut pater filio, ut apostolus discipulo, præsertim in re per se æqua & consentanea doctrinæ euangelicæ, quam profiteris, quæ iubet ut ipsi domini misericordiam experti in condonando debito, uicißim & alijs condonemus: malui tamen ut hoc abs te impetret charitas, quàm nostra autoritas, magisq; uolui rogare, ut frater fratrem, quàm præcipere, ut magister discipulo. Nec aspernaberis hunc precatorem. Quid enim neges roganti? Primum Paulo: cùm paulum dico, non paulum rerum tibi significo: deinde seni. Nonnihil tribui solet & ætati. Sed hæc tibi noua non sunt. Nunc etiam uincto. In precibus nonnihil ponderis habet & calamitas obsecrantis. Postremò uincto Christi Iesu. Sic uincto fauere debent, qui profitentur Christi doctrinam. Tot nominibus obtestanti negare non poteras, etiam si te pro quouis homine deprecaretur. Nunc deprecor pro filio meo, quem ego hoc tenerius diligo, quòd illum genuerim, non Mosi, sed Christo, non mundo, sed Euangelio, & genuerim in uinculis, breui hinc abiturus. Solent enim parentes impensius amare liberos, extrema senectute sibi natos. Is est Onesimus quondam cùm hero compilato profugeret, parum suo nomini respondens, hoc est, parum utilis ac frugi:

In Christo Iesu imperandi tibi.

nunc in diuersum mutatus, non solùm tibi futurus est usui, uerumetiam mihi suo obsequio fuit utilis in carcere. Eum igitur iam alium factum ad te remitto. Quòd si is es, quem esse credo, et si ualet apud te Pauli senis et uincti commendatio, accipies Onesimum, non iam ut seruum fugitiuum, sed ut charissimos affectus meos, & unicè charum filium. Inuitus illum remitto. Malueram enim eum apud me retinere, uel ob hoc ipsum, ut te mihi repræsentaret in his uinculis. Nec enim dubito, quin cùm erga cæteros omnes, amore Euangelij tantum charitatis exhibeas, si adesses, mihi quoq; sis in hisce uinculis, quibus ob Euangelium sum obstrictus, impensurus officium. At nunc repertus est, per quem possis & absens mihi ministrare. Verùm id te inconsulto facere nolui, ne si hoc mihi uelut autoritate fretus usurpassem, etiam si factum meum boni consuluisses, tamen minus laudis haberet tua uirtus, quæ cum aliqua necessitate uideretur coniuncta. Nunc ita remitto, ut tibi liberum sit, uel apud te retinere, uel ad me remittere. Si remittis, hoc plus habebit laudis tuum officium, quòd non extortum, sed liberum ac spontaneum fuerit. Noli meminisse quòd fugerit. Errorem fugæ pensauit officio, abluit baptismo, aboleuit lacrymis. Et quì scis an id ita dispensatione diuini consilij factum sit, ut illius error & nobis et illi uerteretur in bonum? Occulta sunt dei iudicia. Fortassis ideo diuulsus est abs te, ad tempus aliquod, ut pro seruo temporario, neq; enim est diuturnior seruitus ipsa uita, reciperes illum æternum: æternum est enim quicquid gignit Euangelium: reciperes autem non iam seruum, sed pro seruo charissimum fratrem. Mihi certè apostolo & frater est, & frater charissimus, ob fidem communẽ, quæ nos æquat in Chri-

Vt pro te mihi ministraret.

Vti ne uelut ex necessitate bonum.

ob patrem communem, ob Redemptorem communem, in quibus omnibus non est discrimen domini & serui, magistri ac discipuli. Quòd si mihi ob has causas charißimus est, quicum nihil illi commune præter spiritus cognationem, quantò magis tibi debet esse charißimus, cui præter uincula spiritus etiam iuxta carnem coniunctus est. Amares alienum, si talem cerneres factum, qualis est Onesimus. Nunc hoc nomine magis amabis, quòd tuæ familiæ cùm sit, talis euaserit. Quòd si me dignaris habere consortem euangelicæ functionis, illum recipias oportet uelut alterum me, quem ego ut filium charißimum, ut fratrem eximiè charũ, ut participem uinculorum meorum & Euangelij complector. Aut uterq; tibi reijciendus est, aut uterq; complectendus. Qualis antehac fuit, non decet à baptismo meminisse. Nouum hominem tibi renatum puta. Quòd si te mouet alicuius rei dispendium, quod tibi sarciri uelis priusquàm ignoscas, me pro illo sponsorem accipe. A' me poscito, si quid ille uel læsit, uel debet. Hoc chirographo meam tibi fidem obstringo. En habes epistolam meapte manu scriptam. Si uideor bonæ fidei sponsor, Onesimum omittito, me conuenito, ipse resoluam illius uice quicquid debetur. Hæc impetrarem, opinor, etiamsi cum alio quopiam agerem. Nunc non libet meminisse, quid meo iure poßim abs te exigere. Non enim hic commemorabo, quòd cùm mea doctrina factus sis Christianus, non tua solùm, uerumetiã teipsum mihi debes, quò minus iniquum tibi uideri debebat, etiamsi postularem hoc quicquid est damni, quod debet Onesimus, mihi condonari. Verùm hoc non postulo, nisi tu uolens ac sponte remiseris, non perinde ut meam liberes fidem, atque ut tuam declares charitatem. Eia mi frater, à fruendo nomen habet Onesimus, qui ut mihi intimè charus est, utq; tibi

Quantò autem magis tibi.

Vt non dicã quid etiam.

tibi illum ex animo commendatum esse cupio, ita mihi contingat te frui, non quemadmodum uulgò amicus amico iucundus est, sed quemadmodum apostolo uoluptati est discipulus, Christi doctrinam exprimens. Vides quàm mihi charus sit Onesimus, & suo merito charus est. In hoc igitur amplectendo, refocilla cor meum. Hæc pluribus tecũ ago, non quòd diffidam charitati tuæ, sed id facio ex abundanti quodam amore meo erga filium meum. Siquidem ex pristinis officijs tuis, sic mihi perspecta est obedientia tua, ut non dubitem, quin hac in re plus etiam sis præstaturus, quàm abs te peto. Interim Onesimum, ut pignus mei benigniter accipe, simulq; mihi ipsi paulò pòst uenturo para hospitium. Nam spero fore, ut deus precibus uestris exoratus aliquando me uobis restituat. Tum præsens agam gratias pro Onesimo clementer recepto. Salutat te Epaphras tibi conterraneus, mihi captiuitatis & uinculorum socius, ob amorem Christi Iesu. Præterea Marcus, Aristarchus, Demas, ac Lucas collegæ mei. Quos omnes puta deprecari mecum pro Onesimo. Gratia domini nostri Iesu Christi semper adsit spiritui uestro. Amen.

FINIS.

REVERENDISS.

IN CHRISTO PATRI AC D.D
Thomæ. S. R. E. TT. S.Ceciliæ præsbytero
Cardinali, Archiepiscopo Eboracensi,
Angliæ primati, ac totius regni
Cancellario summo, Des.
Erasmus Rot. S. D.

Cum frequenter circunspectassem, quanã studiorum meorum fœtura magnitudini tuæ responderem, quæ me hactenus sanè deterruit, ne quid lucubrationum mearũ auderem tibi dedicare: tandem mihi uisus sum bis ineptus: primum quasi sit aliquid in meis literis, ingenioue, quod etiam si me rupero, tuam amplitudinẽ possit æquare, siue spectamus dignitatis istius fastigium, siue hoc fastigio dignissimas animi tui dotes, siue officia quibus quotidie tua benignitas onerat non tam me, quàm ipsa bonarum literarum ac ueræ Theologiæ studia: aut quasi tu is esses, qui librum uoluminis magnitudine magis, quàm utilitate soleas æstimare. Quanquam igitur nondum perfunctum prouincia Paraphrascon, quibus epistolas Paulinas, certò germanas dũtaxat explicui, fatigatis etiamnum uiribus, mox exciperet dimicatio cũ obtrectatoribus: tamẽ illis tumultuario milite profligatis, ijsdem statim copijs aggressus sum duas epistolas Petri, & unam Iudæ: simul illud mecum cogitans, quod diuis offertur aut uiris summatibus, aptũ esse oportere magis, q̃ æquale. Siquidẽ olim absurdè facere uisus fuisset, si quis Musis offerret hecatõbẽ, aut hæderaceas corollas Marti. Itaq; primum illud mihi uisum est cõgruere, si ad tam eximiũ religionis antistitẽ iret Petrus

incom

incõparabilis ille Christianæ religionis princeps: ut quemadmodum illo duce nata est ac propagata syncera uereq; euãgelica philosophia, ita tua pietate, quæ se magis ac magis in dies exerit, nõnihil collapsa restituatur, ut est natura rerũ humanarum semper in deterius prolabentium, ni magno studio nitamur in diuersum. Quòd si quid etiam cõmendationis adiungit operis difficultas, multò plus hic fuit negotij, quàm pro uoluminis modo. Facit hoc partim Petri *phrasis, multò quàm* Paulina *perplexior: partim, quòd in his non perinde subleuamur ueterum commentarijs. Nam quos hodie habet glossa, quam uocant ordinariam, ex* Bedæ *uestri cõmẽtarijs ad uerbum desumpta sunt, uiri profectò nec indocti, nec indiligentis, quantum illa ferebat ætas, idq; miro artificio factum est. Pars cõmentariorum subducta est in spatium marginis, pars refecta est in interuallũ, quod uersus epistolæ dirimit. Titulus in totum ferè ademptus est, haud scio quo consilio. Insunt in omnibus loca nonnulla, quæ lectorem attentum & cautum requirant, uelut in prima de* Christo, *qui in spiritu prædicarit spiritibus in carcere constitutis, qui olim fuissent increduli. Item de* Euangelio *mortuis etiã prædicato. In secunda, de dæmonibus in iudiciũ seruatis, de maledico iudicio, quod nec angeli ferũt aduersum se, tametsi nos locũ hunc aliter sumus interpretati, à* Beda *dißimulatũ: de terra ex aqua & per aquam condita, de cœlis & elementis incendio soluendis, quibus ex locis nonnulli hauserunt occasionem erroris. In epistola* Iudæ, *de iudicio blasphemiæ, qui locus desumptus putatur ex apocryphis* Enoch, *ex quibus & paulò pòst adducitur uaticiniũ, cũ is nõ legatur quicquam scripsisse. Hanc autem ideo subiecimus, quòd cũ epi-*

etiam uerbis mirè congruat, quædam illius uelut interpretans, quod genus illud, de iudicio blasphemiæ. De priore Petri nunquam fuit dubitatum, de posteriore fuit, tametsi mentionem facit transfigurati domini, cui rei non plures tribus discipulis testes adfuerunt. Vnde si Petri non est, oportuit esse alicuius, qui se Petrum haberi uoluerit. Epistola Iudæ serius obtinuit autoritatem, quòd adducat testimonium è libro, qui inscribitur Enoch, in quo ferunt haberi quædam non satis consentanea doctrinæ catholicæ. Sed quid uetat, sic ex apocryphis adducere nonnihil in loco, quemadmodum Paulus ex Epimenide citat testimonium? Cæterum cū in priore Petrus testetur se scripsisse per Syluanum, & in posteriore apertè testetur eam esse secundā, Hanc, inquiens, ecce uobis charissimi secundam scribo epistolam: non uideo, quî res poßit explicari, nisi aut posterior Petri non sit, aut Syluanus eam scripserit iussu Petri. Quòd si hæc ab ipso Petro scripta est, uidetur tres scripsisse, quarum prima interciderit. De tempore ac loco nihil habetur comperti, nisi quòd coniectant priorē Romæ scriptam, quam in fine Babylonem appellauit, imperante Claudio Cæsare. Sed ne longior sit opere præfatio, magnopere cupimus, ut hāc industriam nostram, si quo pacto meretur, R. T. D. candido calculo cōmendet studiosis: non quòd ipsi uenemur aliquid apud celsitudinem tuam, cùm nec hic animus unquā, nec nūc hæc ætas faciat ad ambitionem: sed quòd ex eorū fauore iudicioq;, qui summa dignitate præminēt, mirus ardor ac stimulus addatur studiosis. Præter multos absolutè doctos subolescunt in uestra Britannia tuæ benignitatis auspicijs complures optimæ spei iuuenes, qui olim & maiora præstabunt & felicius, si studium illorum inflammarit aura tui fauoris. Atq; utinam

huc

huc incumbant posthac nostra studia, ut ad optimas disciplinas animi mortalium & breuitatis & facilitatis illecebra pelliceantur potius, quàm dum nos affectata difficultate prolixitateq; studemus uideri magnificè docti, optima quæq; ingenia à rebus optimis alienentur. Id præstabunt felicius alij permulti, nō dubito: at maiore fide, quàm nos fecimus, non adeò multi. Quòd si huiusmodi sanctißimis conatibus, ita ut instituit, fauere perget amplitudo tua, tum apud Deum egregiā laudem sibi parabit, tum apud posteros honestißimam sui memoriam relinquet. Eam nobis diutißimè seruet incolumem Christus Opti. Maxi.

IN EPISTOLAM PETRI priorem argumentum per Des. Erasmum Rot.

PETRVS, quemadmodum & Iacobus, Iudæis scribit sparsim incolentibus gentium regiones, epistolam profectò dignā apostolorum principe, plenam autoritatis ac maiestatis apostolicæ, uerbis parcam, sententijs differtam. Hortatur autem ad tolerātiam malorum, quæ ob Euangelij inuidiam perpetiebātur spe præmiorum. Ad hæc, admonet ut iuxta prophetarum oracula ad tantam dignitatem uocati gratis, uitam præstent sua profeßione dignam. Christianismum enim non in titulo aut baptismo tantùm, sed in morum innocentia situm esse, alioqui quòd affliguntur malis, non cessurum ad gloriam Christi, si ob malefacta pœnas dare uideantur. Insuper admonet, ne freti Christianismo detrectēt parēre magistratibus, licet ethnicis, ne pro-

Item ne serui negent officium suum heris, licet ethnicis. Christianæ bonitatis esse omnia perpeti. Item ne mulieres Christianæ uiros suos, licet ethnicos contemnant, sed moribus suis ad meliora studeant prouocare. Maritos admonet, ut uxoribus suis deferant, ut à coitu nonnunquã temperent. quò magis uacet orare. Deinde exemplo Christi prouocat ad tolerantiam malorum, ne conentur iniuriam iniuria pẽsare, sed mãsuetudine & benefactis uincere studeãt malè meritos. Atq; hæc agit tribus primis capitibus, & initio quarti. Post hæc hortatur ad nouitatem uitæ, dehortans à uitijs gentium. Inuitat ad sobrietatem, ad uigilantiam, ad preces aßiduas, in primis ad mutuam charitatem, ad hoſpitalitatem, ad officia mutua. Rurſus ad patientiam perſequutionum ob Christi nomen illatarum. Mox episcopos instituit, & his subditum populum. In calce testatur sese & alteram epistolam ad eosdẽ scripsisse per Syluanum, quæ intercidit. Hanc scriptã apparet ex Babylone: nam huius ecclesiæ uerbis iubet eos saluere: si cui de Roma commentum non probatur,